GEORGE RITZER • JEFFREY STEPNISKY

Çağdaş Sosyoloji Kuramları

ve Klasik Kökleri

Contemporary Sociological Theory
And Its Classical Roots: The Basics

Çeviren: Irmak Ertuna Howison

Edisyon
5

BEŞİNCİ EDISYON

Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri

George Ritzer
Maryland Üniversitesi

Jeffrey Stepnisky
Grant MacEway Üniversitesi

İngilizceden Çeviren: Irmak Ertuna Howison
Teknik Hazırlık: André Ubrick
Kapak Uygulama: André Ubrick

Baskı: Tarcan Matbaası / ANKARA
Baskı: MAYIS 2019
ISBN: 978-9944-492-72-0

De Ki Basım Yayım Ltd. Şti. İlkyerleşim Mahallesi,
Elele Sitesi, 1989 Sokak, No: 8 BATIKENT/ANKARA
Tel-Faks: + 90 312 386 2758

bilgi@deki.com.tr ■ www.deki.com.tr

Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri

Contemporary Sociological Theory

And Its Classical Roots: The Basic

İngilizceden Çeviren

Irmak Ertuna Howison

GEORGE RITZER Maryland Üniversitesinde Onur Profesörü'dür. Kazandığı ödüller arasında Avustralya'daki La Trobe Üniversitesi'den Onursal Doktora, Amerikan Sosyoloji Derneği'nden Eğitime Üstün Katkı ödülü, Doğu Sosyoloji Derneği'nden 2013-2014 Robin Williams Lektörlük ödülü bulunmaktadır. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin Kuramsal Sosyoloji, Örgütler ve Meslekler, Küresel ve Ulus-Ötesi Sosyoloji ve Sosyoloji Tarihi oturumlarının başkanlıklarını yapmıştır. Diğer ders kitapları arasında Klasik Sosyoloji Kuramları ve Sosyolojik Kuramları bulunur. Meta-kuramsal eserleri arasında | Sosyoloji: Çoklu Paradigma Bilimi ve Sosyoloji'de Meta-Kuramsallaştırma bulunur. Sosyal kuramı pratiğe geçirdiği kitapları arasında Toplumun McDonaldlaşması, Büyüsünü Bozulmuş Dünyayı Büyillemek ve Hiçliğin Küreselleşmesi bulunur. Toplu eserleri iki cilt halinde yayınlanmıştır; bunlardan biri kuramsal diğer ise kuramın sosyal dünyada, özellikle de tüketimdeki uygulamalarına dair çalışmaları içerir. Tüketim Kültürü dergisinin editörüdür. Jeffrey Stepnisky ile Önemli Sosyal Kuramcılar ve Barry Smart"la Sosyal Kuram El Kitabı'nın editörlüğünü yapmıştır. İki ciltlik Sosyal Kuram Ansiklopedisi, on bir ciltlik Sosyoloji Ansiklopedisi ve beş ciltlik Küreselleşme Ansiklopedisi'nin editörlüklerini yapmıştır. Kitapları 20'den fazla dile çevrilmiştir ve Toplumun McDonaldlaşması (olh Ed., 2018) eseri en çok okunan eseridir.JEFFREY STEPNISKY Alberta, Kanada'da Grant MacEwan Üniversitesinde Sosyoloji Bölümü'nde Profesördür. Klasik ve güncel sosyal kuram dersleri verir. Sosyal kuram alanında, özellikle de öznellik konusunda yayınları vardır. Anti-depresan ilaçlar ve güncel kendilik konusunda bir dizi makalesi vardır. George Ritzer'le beraber Önemli Sosyal Kuramcılar eserinin

editörlüğünü yapmış, Sosyal Kuram Ansiklopedisi ve Tüketim Kültürü dergisinin de yönetici editörlüğünü yapmıştır.

Irmak Ertuna Howison 2004 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünden lisans derecesini aldı. 2010'da New York Eyalet Üniversitesi, Binghamton'da Karşılaştırmalı Edebiyat alanında doktorasını tamamladı. Ohio'nun Columbus şehrinde yaşayan akademisyen, farklı üniversitelerde de edebiyat ve felsefe dersleri vermektedir..

İçindekiler

ix

VOMAaTIK ih

Kısa Biyografi

Anahtar Kavramlar

Güncel Uygulamalar

Önsöz

Çağdaş Sosyoloji Kuramı ve Klasik Kökenleri'nin elinizde tuttuğunuz bu beşinci edisyonu, önceki baskılardan iki önemli şekilde ayrılıyor. Öncelikle bu baskı SAGE Yayınları tarafından basıldı ve kitaba yeni bir soluk ve enerji getirdi. İkinci olarak bu baskıya "Irk ve Sömürgecilik Kuramları" (9. Bölüm) isimli bir başlık ekledik. Bu konu, sosyoloji için uzun zamandır önemli olmuş fakat ana akım sosyolojik kuram da çok da yer bulamamıştır. Oysa bu bölümde göreceğemiz gibi ırk ve sömürgeciliğe dair zengin bir kuram geleneği vardır. Ayrıca kitap içinde ufak değişiklikler yaparak sosyolojik kuram alanındaki yeniliklere ve onların günümüzdeki uygulamalarına da değinmek istedik. Bu değişiklikler şöyle sıralanabilir:

» 1. Bölüm'den Çok-kültürlülük kuramı tartışmasını çıkararak bu konuyu 9.

Bölüm"e ekledik.

* 6. Bölüm'e Arlie Hochschild'ın duygu yönetimi kuramını ekledik.

* 3. Bölüm'deki ırk ve ırkçılığa dair eleştirel kuramlarla ve 11. Bölüm'deki

Şarkiyatçılık"la ilgili Anahtar Kavram kutularını kaldırdık; bu konular şimdi 9.

Bölüm'de irdeleniyor.

* Dört yeni Anahtar Kavram kutusu ekledik: Romantizm (3. Bölüm), hislerin

ticarileşmesi (6. Bölüm), sömürgecilik (9. Bölüm) ve renk körü ırkçılık (9. Bölüm).

» İki kısa biyografi ekledik: Frantz Fanon (9. Bölüm) ve Kimberle Crenshaw

(9. Bölüm).

e 11. Bölüm olan "Küreselleşme Kuramına," Brexit, 2017 Amerika Başkanlık

seçimleri ve diğer güncel gelişmeleri ekledik.

* Anahtar kelimeler ve "Önerilen Okumalar" kısımlarında ve metnin genelinde akıcılığı ve anlaşılırlığı sağlamak amacıyla başka ufak tefek değişikler de

yaptık.

Bunların dışında kitabın düzeninde bir değişiklik yapmadık. Her zamanki

gibi kitabımız sosyolojik kuramdaki önemli fikirlere anlaşılır bir giriş

niteliğinde ve kuramların güncel geçerliliğini ve uygulamalarını ele alıyor.

Öğretmenler için yardımcı kaynaklara şu adresten ulaşılabilir: http://study.sagepub.

com/ ritzertheory.

Contenyporary Veminist Thcorles — XİĞİ

Teşekkür

Patricia Lengermann ve Gillian Niebrugge'e feminist kuramı bölümü için teşekkür

ederiz. SAGE Yayınları'ndaki editörlerimize, özellikle de kitabımızı SAGE

bünyesine taşıyan Jeff Lasser'e teşekkür ederiz.

Ayrıca kitabı değerlendiren şu hakemlere yorum ve önerileri için de teşekkür ediyOruz:

Lou Corsino, North Central Koleji

Thomas Dailey, Columbus Eyalet Üniversitesi

Daniel Egan, Massachusetts Lowell Üniversitesi

Rachel Head, Texas Üniversitesi

Katherine Lineberger, Florida Uluslararası Üniversitesi

Mitchell Mackinem, C/aflin Üniversitesi |

Mahgoub E. Mahmoud, Tennessee Eyalet Üniversitesi

Andrew Mannheimer, Florida Eyalet Üniversitesi

Jesse T. Weiss, Ozarks Üniversitesi K

Çevirenin Önsözü

Türkiye'de sosyoloji öğrencileri ve eğitimcilerinin 7op/umun McDonaldlaşması eseriyle tanıdığı George Ritzer, aynı zamanda günümüzde kuramsal sosyolojik ders kitapları yazarları arasında önde gelen isimlerden biri. Sade dili, karmaşık kuramları basite indirgemeden aktarabilme yetisi ve kuramı güncel örnek ve pratiklerle açıklama becerisi, Ritzer'in kitaplarının sosyoloji eğitiminde tercih edilme sebepleri arasında, Ritzer'in klasik ve güncel kuramları bol örnekle öğrencilere sunduğu bu kitap da yazarın dünya çapında pek çok üniversitede okutulan kitapları arasında yer alıyor. Bu kitap, hem klasik hem de güncel sosyoloji kuramlarına faydalı bir giriş niteliğinde. Bir giriş kitabı olarak öğrencilerin merak ve ilgisini kamçılama görevini başarıyla yerine getiriyor. Her bölümde yer alan anahtar kavram, sözlük, güncel uygulamalar ve basit bir biyografinin aksine kuramcıların düşüncelerinin, yaşadıkları sosyal koşullarla nasıl şekillediğine dair küçük anekdotlar sunan biyografık skeçler, konuyu öğrencinin zihninde pekiştirmeye yarayacak araçlar olarak kullanılıyor. İyi bilinen tarihsel materyalizm, rasyonelleşme, yapısal işlevselcilik, sembolik etkileşimcilik ve feminizm gibi kuramların yanı sıra, ülkemizde yeni yeni tartışılmaya başlanan gucer kuramı ve henüz Türkçe literatürde yerini bulamamış fakat özellikle Avrupa sosyoloji literatüründe önemli bir yeri olan sistem kuramı bu kitapta irdelenen kuramlar arasında. Kısacası sosyoloji eğitiminin belki de en önemli parçası olan ve öğrenciye sadece kendi mesleki alanında değil, yaşamı ve dünyayı irdelemek için de en büyük katkıyı sağlayacak araç olan kuramsal temel, bu kitapta tüm çeşitliliği ve canlılığıyla ele alınmış. Metinde İngilizce kavramların Türkçe karşılıklarını kullanırken, daha önceki çevirilere ve yerleşmiş kullanımlara bağlı kalmaya çalıştım. Gerekli yerlerde metnin içine kavramı açıklayıcı bir kaç kelime daha ekledim. "Çucer" ve "occupy" gibi kavramları Türkçeleştirmeden olduğu gibi bıraktım. Bazı yerlerde "kü-yerelleşme" (glocalization) ve "kür-emperyalleşme" (grobarization) gibi kavramlar icat ederek kaynak metindeki kelime oyunlarını Türkçe'ye aktarmaya çalıştım. Kuramsal kavramların farklı dillerdeki karşılıkları da kuramın kendisi gibi zaman içinde sürekli evriliyor, bu yüzden okuyucuların kavramların dil içindeki yolculuguna ve değişimlerine duyarlı olacağını umuyorum.

Irmak Ertuna-Hovwison, İstanbul 2013

1. BÖLÜM: SOSYOLOJİ KURAMINA GİRİŞ

Herkes neredeyse her zaman sosyal dünyaya (ve diğer şeylere—doğal olaylara, doğaüstü olasılıklara) dair teoriler üretir. Genelde bu insanların belli toplumsal sorunlarla ilgili düşünüp, tahminler ürettiği anlamına gelir. Ebeveynlerimizin ilişkisiyle ilgili düşünebilir, tuttuğumuz takımın lig şampiyonu olup olmayacağını ya da Çin'in Tayvan'la savaşa girip girmeyeceğini tahmin edebiliriz. Bu tahminler üzerinden ebeveynlerimizle ilgili (benzer kişiliklere sahip oldukları için çok iyi anlaşıyorlar), takımımızla ilgili (ekip olarak oynamayı beceremedikleri için lig şampiyonu olamayacak), ya da savaş olasılığıyla ilgili (Çin en son ekonomik gelişmeleri sekteye uğratmamak için savaşa girmeyecek) teoriler üretiriz. Bu teoriler, ulusal ekonomilerin giderek küresel ekonomiye entegre olduğu bu devirde, gerçeklerle ve sosyal ilişkilerle ilgilidir mesela, ebeveynlerimizin karakter özellikleri ve bunun ilişkilerini nasıl etkilediği; ekip çalışması ve galibiyet; Çin'in küresel ekonominin bu kadar iç içe geçtiği günümüzde diğer ülkelerle ilişkisi.

SOSYOLOJİK KURAM YARATMAK

Sosyal kuramcılar, bu kitaptakiler dâhil, hemen hemen aynı şeyleri yapıyorlar — tahminlerde bulunup, teori geliştiriyorlar ve teorileri sosyal gerçekler ve sosyal ilişkilerle ilgili. Elbette gündelik teori üretimiyle sosyal kuramcıların yaptığı arasında önemli farklar var:

1. Sosyal kuramcılar, sıradan insanların gündelik hayatta yaptığından daha disiplinli ve bilinçli bir şekilde teori üretir.

2. Sosyal kuramcılar genellikle teorilerini, kendilerinden önce gelen kuramcıların düşünceleri üzerine inşa eder. Böylelikle, neredeyse tüm sosyal kuramcılar

kendilerinden önceki düşünürlerin çalışmalarını dikkatle inceler. Oysaki sıradan insanlar, çoğunlukla kendi başlarına hareket eder. Isaac Newton'dan ve sosyolog Robert Merton'dan alıntılarsak, eğer sosyal kuramcılar daha iyı kuram geliştirebildilerse, bunun sebebi kendilerinden önce gelenlerin fikirleri üzerine inşa ettiklerindendir.

3. Aynen sosyal kuramcılar genelde, sosyal gerçekler ve ilgilendikleri sosyal ilişkilerle ilgili, kendilerinin ya da başkalarının topladıkları verileri kullanır. Teori üretirken sıradan insanların da ellerinde bazı veriler olabilir, ama bunlar genelde daha Az kapsamlı ve daha az sistematik biçimde toplanmıştır.

4. Sıradan insanların aksine, sosyal kuramcılar tcorilerini yayınlamaya çalışır (bu tip yazıların önemli örnekleri bu kitapla incelenecek. Bu saycde yazıları eleştirel biçimde incelenebilir, ampirik araştırmalar için temel oluşturabilir ve kendilerinden sonraki kuramcılara yol gösterebilir. Yayın sürecinin içerdiği hakcm değerlendirmeleri zayıf teorilerin daha basılamadan elenmesine ya da basılsa bile çok fazla etki yaratamamasına Yol açar.

5. En önemlisi, sosyal kuramcılar, en azından profesyonel hayatlarında, ebeveynlerinin, takımlarının ya da belli bir ülkenin kendilerine has ilişkilerini düşünmez. Sosyal kuramcılar genelde daha geniş toplumsal konular hakkında daha kapsamlı biçimde düşünürler. Sıradan insanlar daha çok, daha dar hatta kişisel konular hakkında teori üretir. Böylece verdiğimiz üç örnekte, sıradan insan ebeveynlerinin ilişkisi hakkında tahmin yürütürken; sosyal kuramcı, söz gelimi 21. yüzyılda değişen evlilik ilişkilerini düşünür. Yine aynı şekilde sıradan insan tuttuğu takımın galibiyet şansını düşünürken, kuramcı devasa ücretler ve bütçelerin takım sporlarında nasıl adaletsiz yarışa yol açtığını düşünebilir. En son olarak da, sosyal kuramcı Çin hakkında teori geliştirmektense, küresel kapitalizm çağında, çağdaş ulus-devletle ilgili düşünür (bkz. 11. Bölüm).

Sosyal kuramcılar genel çerçevede düşünse bile, bu çalıştıkları konulara sadece akademik anlamda ilgi gösterdikleri anlamına gelmez. Aslında, çalışmayı seçtikleri konular, kuramcılar (ve diğerleri) için şahsi bir önem de taşır ve sık sık hayatlarındaki önemli olaylardan ilham alır. Böylece, ebeveynlerinin ya da kendi evliliklerindeki sorunlar sosyologları modem aile ve onun sorunları ile ilgili teoriler üretmeye itebilir. En iyi sosyolojik kuramlar, kuramcıların derin şahsi ilgilerinden çıkar.

Fakat bu bir ikileme yol açar. Eğer en iyi kuram, derin şahsi ilgiden ortaya çıkıyorsa, bu o teorinin taraflı olacağı ve kişisel deneyimlerin etkisi altında kalacağı anlamına gelmez mi? Bir kuramcının geçirdiği kötü çocukluk ya da evlilik problemleri, onda çekirdek aileyle ilgili önyargılı.bir bakış açısı yaratabilir. Bu da, onun aileyi eleştiren bir teori üretmesine yol açabilir. Elbette bu olasıdır; fakat kuramcılar genelde kendi şahsi önyargılarını dengelemeyi başarırlar. Yine de önyargı, kuramcıların ve onların okuyucularının dikkat etmesi gereken bir tehlikedir.

Bir konu hakkında güçlü hislere sahip olmak çok önemli bir motivasyon kaynağıdır; bu da kuramcıların bir denge oluşturmalarına yardımcı olur. Aileyle (ya da sosyolojideki herhangi bir başka konuyla) ilgili güçlü hisleri olan kuramcılar, onunla ilgili daha kontrollü çalışmaya ve teorik çözümler üretmeye meyilli olurlar. Önyargılar kontrol altına alındığı sürece, güçlü şahsi duygular, en iyi sosyal teorilere yol açar. Mesela, bu kitapta pek çok kez Karl Marx'a (1818—1883) ve onun kapitalizmle ilgili öncü çalışmalarına gönderme yapacağız (bkz. 2. Bölüm). Pek çok anlamda, Karl Marx'ın kapitalizm teorisi, sosyal teori tarihindeki en iyi teorilerden biridir ve Marx'ın kapitalizmle ve onun içindeki emekçilerle ilgili güçlü şahsi fikirlerinden ortaya çıkmıştır. Bu hisler Marx'ı belli ölçüde kapitalist sistemin gücüne karşı körleştirmiş olsa da, aynı zamanda kapitalizmin dinamikleriyle ilgili güçlü bir teoriye de yol açmıştır. Sosyal dünyanın herhangi bir unsuru ile ilgili kuram üretilebilir. Sosyal kuramcılar da, onlardan bekleneceği üzere, politika veya aile gibi konularla ilgili düşündüler.

Alexis de Tocgueville (1805—1859)

Kısa Biyografi

Alexis de Tocgueville'in çalışmaları çeşitli ironiler içerir. İlki, Fransız bir düşünür olmasına rağmen, en iyi bilinen çalışması Amerika'yla ilgilidir. İkincisi, aristokrat olmasına rağmen, demokrasi üstüne çalışmasıyla (in kazanınıylır. Üçüncüsü, siyaset bilimci olarak kabul edilmesine rağmen, sosyoloji ve sosyolojik kurama önemli katkıları olmuştur (bkz. 10. Bölüm 'deki “sivil toplum” tarlışması). Amerika'da Demokrasi eserinin ilk cildi (1835) en ünlü eseridir, fakat daha çok politik bir incelemedir. Amerikan politik sistemini inceler ve diğer politik sistemleric, özellikle de Fransız politik sistemiyle, karşılaştırır. O eserin ikinci cildi (1840) daha az bilinir ve daha az övgü almıştır. Fakat daha sosyolojiktir. Genel olarak kültür, toplumsal

sınıf, “bireysellik” (şu an sosyolojik kuramda çok popüler olan bu kavramı onun icat ettiği söylenir) ve toplumsal değişimle ilgilidir. Dördüncüsü, Fransız Devrimi'yle ilgili eseri Eski Rejim ve Fransız Devrimi'ni (1856) yazarken, Tocgueville aristokratik sisteme özlem duymaya başlamış (“monarşinin felaket çöküşü”) ve demokrasi ve sosyalizmi eleştirmeye başlamıştır. Ona göre, bu iki sistem, karar mekanizmalarını çok fazla merkezileştiriyordu. Gençlik yıllarının aristokratlarının daha özgür olduğunu ve bağımsız karar verdiğini düşünmüşlür. O aristokratlar, merkezi hükümeti dengeleyen bir güç idi. Buna rağmen, Tocgueville aristokratik sisteme geri dönülemeyeceğini anlayacak kadar gerçekçiydi. Bunun yerine “sıradan vatandaş ağlarının” merkezi hükümeti dengeleyecek ve özgürlüğü savunacak dernekler oluşturmasını öneriyordu. Bu tip dernekler şu an “sivil toplum” olarak düşündüğümüz kavrama çok yakındır.

Bazıları bize sürpriz gelebilecek konularla da ilgilendi (mesela bu kitabın yazarlarından George Ritzer, fast-food zincirleri, kredi kartları ve AVM'lerle ilgili çalıştı). Sosyal dünyanın her unsuru, en yücesinden en sıradanına, sosyal kuramın konusu olabilir. Sosyal kuramcılar, sosyal dünyanın çeştili farklı unsurlarını ilginç bulur ve o konulara yoğunlaşır. Bazıları kralların ve başkanların davranışlarını ilginç bulur; bazıları ise dilenci ve seks işçileriyle ilgilenebilir. Dahası, bazıları, genelde en iyi kuramcılar, en yüce ile en adi davraniş arasındaki ilişkiyle ilgilenir. Mesela, Norbert Elias (1897—1990), masada burun karıştırmak, sümkürmek ve gaz çıkarmak gibi en basit davranışlarla, kralın divanındaki değişiklikler (13. ve 19. yüzyıllar arası) arasındaki ilişkiyle ilgilendi (bkz. 5. Bölüm). Basit davranışlar söz konusu olduğunda, insanların giderek daha az burun karıştırdığını, sümkürdükten sonra mendillerine daha az baktıklarını ve insanların ortasında daha az gaz çıkarmaya başladıklarını gözlemledi. Bu saraydaki değişikliklerin, sonunda toplumun geri kalanına yayılmasının sonucuydu. Temelde, kralın maiyeti giderek daha geniş bir grup insana bağımlı hale geldi ve bu yüzden bazı davranışlara (mesela, başkalarına karşı uyguladıkları şiddet) daha çok dikkat etmeye ve tedbirli davranmaya başladılar. Sonunda, o geniş bağımlılık çarkı, dikkat ve tedbir, toplumun alt kesimlerine de yayıldı ve yukarıda bahsedilen gündelik davranışlar da bundan nasibini aldı. Kabaca ifade edecek olursak, insanlar (her zaman olmasa da) masada burun karıştırmayı, herkesin içinde gaz çıkarmayı bıraktılar.

Sosyal düşünürler, bazı davranışları önemli ve ilginç buldukları için, o konulara yoğunlaşabilirler. Ama bazen de bazı davranışlara, sosyal dünyaya bir giriş bulmak

amacıyla yoğunlaşabilirler. Bu Georg Simmel'in (1858—1918) sosyal dünyanın sonu gelmeyen bir dizi sosyal ilişkiden oluştuğu fikrine dayanır (bkz. 3. Bölüm). Bu bakışa göre, her sosyal davranış, bir sosyal ilişkinin parçasıdır ve sonuçta diğer sosyal ilişkilere de bağlıdır. O halde, herhangi bir davranış ya da ilişki sosyal dünyanın tümüne, hatta o dünyanın temel unsur ve anlamına açılan bu kapı olarak kullanılabilir. Simmel, parayı ve para ümüne kurulu ilişkileri modem toplumun tümünü anlayabilmek için kullandı. Bu kitapla tartışılan kuramlar ve her gün ürettiğimiz kuramlar arasında fark olsa da, profesyonel ve sıradan kuram üretimi arasında kökten bir fark yoktur. Eğer bu kitabı okuduktan sonra, geçmiş kuramları çalışırsan sonra genel sosyal sorunlar hakkında dahu sistematik ve kontrollü teoriler geliştirirsen, sen de sosyal kuramcı olabilirsin. Elbette, sosyal kuramcı olman, yüksek kalitede teori üreteceğin anlamına gelmez. İlk tcorilerin elbette burada tartışılan tcoriler kadar iyi olmayacak. İşin aslı, burada (arlışacağımız teoriler iyinin de iyisi. Burada bahsetmeyeceğimiz pek çok kuramcının t(corileri ise zamana karşı duramadı ve artık önemli sosyal teori olarak kabul edilmiyor. Yani, pek çok kuramcı denedi; ama içlerinden çok azı burada bahsedilen kaliteli teorileri geliştirebildi.

SOSYOLOJİK KURAMI TANIMLAMAK

Bu kitapta bahsedilen teorilerin ortak bir özelliği, zamana karşı durabilmeleri. Diğeri ise geniş bir uygulama alanları olması. Mesela, sadece senin ailendeki davranışı değil, Amerika'da ve hatta diğer ülkelerdeki benzer ailelerin davranışını da açıklıyor. Bir diğer özellik ise, bu teoriler merkezi önem teşkil eden toplumsal sorunlara değiniyor. Yani, küreselleşme konusu (bkz. 11. Bölüm) ve küresel ekonomi, pek çokları tarafından anahtar bir konu olarak kabul ediliyor. Bu yüzden de pek çok kuramcının dikkatini çekiyor. Son olarak da, bu kitapta bahsedilen kuramlar ya sosyologlar tarafından ya da başka disiplinlerdeki çalışmaları sosyologlar tarafından önemli bulunan düşünürler tarafından geliştirildi. Mesela, bu kitapta feminist sosyoloji teorisine epey bir yer vereceğiz. Feminist kuramcıların bir kısmı sosyolog olsa da (e.g., Dorothy Smith, Patricia Hill Collins), büyük bir çoğunluğu felsefe ve edebiyat gibi başka alanlarda çalışıyor. Sosyologlar tarafından üretilmiş olsun olmasın, burada bahsedilen teoriler, onları geliştirenlerin, genişletenlerin, ampirik açıdan test edenlerin çalışmalarına dayanıyor. Sosyoloji kuramını daha resmi olarak tanımlayacak olursak; sosyal dünyaya dair bilgiyi, açıklamayı ve tahmini, sistematik bale getiren, birbiriyle bağlantılı fikirler kümesi diyebiliriz. Buradaki bazı teoriler

yukarıdaki tüm kriterleri tamamlıyor, bazıları ise bir ya da bir kaçını tamamlamıyor. Yine de, bu kitapta hepsini sosyolojik kuram olarak kabul edeceğiz. Kriterleri tamamlamasa da, burada bahsedilen kuramlar, sosyologların (ve diğer alanlardaki düşünürlerin) önemli olarak kabul ettikleri teoriler. Belki de daha önemlisi, bunların hepsi sosyal dünyada herkesi ilgilendiren sorun ve konularla ilgili büyük fikirler.

SOSYOLOJİK KURAMI YARATMAK: GERÇEKÇİ BİR BAKIŞ

Bu noktaya kadar, sosyolojik kuram ve onun oluşumuyla ilgili ideal bir resim sunduk. Yakın zamanda, bazı sosyolojik kuramcılar bu resmi eleştirdi ve daha gerçekçi bir teori ve kuram yaratımı resmi sunmaya çalıştı. Bazı kuramcıların disiplinsiz (hatta Ihmalkâr) olduğunu, kendilerinden önceki kuramcıları dikkatle okumadıklarını, teorileriyle ilgili verileri toplarken dikkatsiz olduklarını, çalışmalarının yayınlanmadan önce doğru / sosyolojik kuram Sosyal bir dünyaya dair bilgiyi, açıklamayı ve tahmini, sistematik hale getiren, birbiriyle bağlantılı fikirler kümesi. dürüst hakemden geçmediğini, vs, vurguladılar. Kısacası, sosyolojik kuram yaratmanın önceden bahsettiğimiz gibi mükemmel bir süreç olmadığını savundular,

Tek tek kuramcıların çalışmalarımı eleştirmenin yanı sıra, bu eleştirmenler sosyolojik kuramın genci durumunu da eleştirdi. Geçmişte, diğer akademik disiplinler gibi. sosyolojik kuram da klasik metinlere dayanıyordu. Bu klasikleri de yosyoloji alanındaki en önemli sayılan teoriler, fikirler ve kitaplar oluşturuyor. Eleştirmenler bu klasikler listesinin taraflı ve önyargılı olabileceğini vurguladı. Bazı sosyal kuramlar diğerlerine göre daha önemli kabul ediliyordu. Yani, cn iyi (cori her zaman zamana karşı en iyi durabilen teori olmayabilir. Bunun gibi kitaplarda sunulan ve en etkili olan teoriler. en iyi teoriler olmayabilir. Eleştirmenlere göre, sosyolojik kuram da sosyal dünyanın geri kalanı gibi —çok çeşitli politik etkenle şekilleniyor. Önemli bir kuram olarak kabul edilmek (klasik olmak) bir dizi politik sürecin sonucu:

1. Sosyolojik kuram ustalarıyla çalışanların (tarihsel olarak, erkekler), alanda lider pozisyona gelenlerin teorileri böyle güçlü hocalara sahip olmayan düşünürlerinkinden daha önemli kabul ediliyor.

2. Belli politik eğilimleri olan çalışmaların klasikler listesine girmesi farklı bakış açısı sunan çalışmalara göre daha kolay. Böylece, sosyolojinin yakın tarihinde politik açıdan muhafazakâr olan kuramlar (mesela yapısal-işlevselcilik; bkz. 4. Bölüm) daha

radikal olan kuramlara göre (mesela Marksist teoriler, bkz. özellikle 5. Bölüm) daha fazla kabul gördü.

3. Açık hipotez sunan ve ampirik olarak test edilen teoriler, genelde büyük, test edilemeyen bakış açıları üreten teorilere göre daha çok kabul görüyor.

4. Çoğunluğa (yani, beyaz erkekler) mensuplar tarafından üretilen teoriler, azınlıkların ürettiklerinden daha çok kabul görüyor. Yani, siyahi kuramcıların çalışmalarının, klasikler listesine girmesi zorlaşıyor (bir istisna için 3. Bölüm'deki Du Bois örneğine bakın). Aynı şekilde kadın kuramcıların çalışmaları da yakın zamana kadar klasik olarak kabul edilmiyordu (bkz. 8. Bölüm). Ayrıca kültürel azınlıkların (mesela Meksika kökenli Amerikalılar, eşcinseller) çalışmaları da benzer engellerle karşılaşıyor.

O halde, sosyolojik kuramın her zaman yukarıda bahsedildiği şekilde mükemmel olarak işlemediğini söyleyebiliriz. Fakat geçen senelerde, ideal ve gerçek arasındaki fark daha gözlemlenebilir hale geldi. Sonuç olarak, eskiden sosyolojik kuramda merkezi olamayan çeşitli bakış açıları, son yıllarda alanda önem kazandı. Mesela, Marx'ın teorisi (bkz. 2. Bölüm) ve çeşitli neo-Marksist teori (5. Bölüm) klasikler arasına girdi. Aynı şekilde, feminist teori ve küir kuram da 8. ve 10. Bölümlerde göreceğimiz gibi sosyolojik kuramda önemli bir yer edindi. Ayrıca sosyologlar çok uzun süredir ırk ve ırkçılık konuları üzerine çalışmış olsa da ırk kuramları disiplinin çeperinde kalmıştı. 9. Bölüm'de göreceğimiz gibi bu artık değişiyor ve sosyal kuramlar ırksallaştırmanın ve sömürgeciliğin günümüz toplumu ve sosyal kuramı şekillendirmedeki önemi kabul ediliyor.

Sosyolojik klasiklerin genişlemesi sosyologların kuram tanımlarını da değiştirdi.

Mesela geçmişte kuram bilimsel açıdan toplumsal davranışların kuralları olarak tanım

sosyolojik klasikler: Sosyoloji alanında, en azından geçmişte, en çok önemli kabul edilen kuramcı, kuram, fikir ve metin kümesi. Son 30 senede, eleştirmenler klasikler listesinin tarafsız bir biçimde değil, politik etkenler sonucu oluştuğunu savundu.

lanırdı. Bu penpektife göre bilimaei yöntemler kullanarak insanların kendilerine has tarih ve hayatlarına bakmadan genel, evrensel kuramlar üretmek mümkündü, Bu bilim ve kurama karşı pozitivim bir bakış açısıdır. Bazı güncel kuramlar bundan beslense de (mesela 6. Bölümdeki değiş tokuş kuramı ve mantıksal tercih kuramı) yeni kuramlar bu geleneksel kuram üretim yöntemlerine baş kaldırır. Örneğin bakış açısı kuramcıları ($. Bölüm), gucer kuramcılar (10. Bölüm), bazı postmodern kuramcılar (10. Bölüm) ve Yerli'kuramcılar (9. Bölüm) :

» Evrensel kuramları reddeder ve toplumsal hayata dair yerc! deneyim bazlı anlatıları

öne çıkarır;.

- İktidar sahibi olmayanların perspektiflerini ele alan kuramlar sunmaya çalışır;.

* Herkesin ve özellikle de toplumun çeperlerindeklerim gelişimi adına sosyal yapıları, kültürü değiştirmeyi amaçlar;

» Yalnızca sosyal dünyayı değil, entelektüel dünyayı da rahatsız etmeye çalışırlar;

daha açık ve çeşitli hale getirmek isterler.

* Eleştireldir; hem kendini hem de diğer teorileri, ama en önemlisi sosyal dünyayı

eleştirir.

* Kendi çalışmalarının bulundukları tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamla sınırlı oldugunun farkındadır.

Başka bir deyişle kurama yönelik geleneksel yaklaşımı yanı sıra günümüz teorileri sürekli olarak bilgi üretiminin temellerini sorgular. Bu bakış açıları şu soruları sordurur: Bu kuramları üreten kimdir? Bu kuramlar kimlerin bakış açısını temsil eder? Amaç, günümüz toplumundaki birbirinden farklı deneyimleri ve sosyal biçimleri ele alan toplumsal kuramlar yaratmaktır. Sonuç olarak sosyolojik kuram çok çeşitli kuramları kapsar; bazısı disiplinin erken devirlerindeki kuram fikrini devam ettirir, bazısı ise son 50 senenin sosyal, politik ve entelektüel değişimlerini yansıtır.

KİTABA GENEL BİR BAKIŞ

Bu kitap temelde çağdaş sosyolojik kuramla ilgili olsa da, klasık ve çağdaş teoriyi birbirinden ayıran bir tarih ya da özellik(ler) vermenin imkânı yoktur. Yine de, klasik teorinin, |800'lerde sosyolojinin isim babası (1839) olan Auguste Comte'la başladığını kabul edebiliriz. (Bu arada hem Batı hem de Batı-dışı kültürler, o tarihe kadar, sosyolojik kuramla ortak yönü olan pek çok fikir sistemi geliştirdiler. Örneğin İbn Haldun'un 9. Bölüm'deki tartışmasına bakınız.) 1920'ler ve 1930'lar klasik dönemin sonudur. O döneme kadar, neredeyse tüm klasik düşünürler sahneyi terk etmiş ve yeni düşünürler onların yerini almaya başlamıştı. Yani, bu kitapta bahsedilen çağdaş kuramın başlangıcı seneler öncesine dayanır. Fakat çağdaş teorinin büyük kısmı 20. yüzyılın ikinci yarısında üretildi ve hâlâ 21. yüzyılda da üretilmeye devam ediyor.

2. ve 3. Bölümler sosyolojinin klasik dönemine ait kuramcı ve teorileri anlatıyor — yani kabaca 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı. 2. Bölüm, üç düşünür hakkında— Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber. Bunlar sosyolojik kuram tarihinde ana figürler olarak kabul ediliyor. 3. Bölüm, bir kuramcıyla açılıyor —Georg Simmel. O da genelde klasik kuramın üç atlısının yanına yerleştirilir. Bu bölümde aynı zamanda klasik kurama benzersiz bir bakış getiren üç Amerikalı düşünürden de bahsediliyor. (Durkheim Fransız; Marx, Simmel ve Weber de Almandı.) Thorstein Veblen, yukarıdakiler gibi çok geniş bir sosyal kuram yaratmıştı. Geçtiğimiz yıllarda Veblen'in kuramlarına ilgi arttı, çünkü yukarıda bahsedilen diğer kuramlar üretimle ilgili konulara değinirken, onunkiler 20 ve 21. yüzyıllarda tüketimin giderek artan önemiyle ilgiliydi (6zellikle de “pösterişçi tüketim” kavramı). Buraya kadar bahsettiğimiz kuramcıların aksine, George İlerbert Mead daha çok gündelik hayat #zerme yoğunlaştı (2. ve 3 Bâlümlerde bahsedilen kuramcılar bu konuya değinmiş olsalar da, gtindelik hayatı daha genel teorilerin içine yerleştirdiler) ve sosyal olgu ve değişimlerle daha az ilgilendi. Bn son olarak da WEB. Du Bois, Afrika asıllı Amerikalı bir sosyolopdu. Irk ve ırkçılığın 20. yüzyılda karşılaştığımız en önemli sorunlar olduğunu savundu ve ırkın toplumsal hayattaki önemi ile ilgili bir sosyal kuram inşa etti. Onun fikirleri, günümüzde eleştire! ırk ve ırkçılık kuramları alanlarında çalışan düşünürlere öncülük etti,

4. ve 5. Bölümler ve kitabın geri kalanı güncel sosyoloji kuramlarıyla ilgili. Bu iki bölümde çağdaş büyük kuramları tartışıyoruz (6. Bölüm'de ise çağdaş gündelik

hayal kuramlarından bahsedeceğiz). Büyük kuram, insanlık tarihine ve/ya toplumsal hayatın geniş bir kısmına dair geniş ve oldukça iddialı anlatılar olarak tanımlanır. Aslında 2. vc 3. Bölüm'de bahsedilen tüm kuramcılar, büyük kuram üretiyor. Ama 4. ve 5. Bölümler'de çağdaş büyük kuramlardan bahsediyoruz. 4. Bölümde çağdaş kuramda en çok bilinen iki teoriden bahsediyoruz: yapısal-işlevcilik ve çatışma kuramının yanı sıra son zamanlarda Alman düşünür Niklas Luhmann'ın katkıları sayesinde dikkat çeken sistem teorisi. 5. Bölüm yine çağdaş kuramın iyi bilinen nco-Marksist teorilere —ayrıca çağdaş büyük kuram çabalarına değiniyoruz: uygarlık süreci (Norbert Elias), yaşam alanının sömürgeleşmesi (Jürgen Habermas) ve yıkılmaz bir put olan modernite (Anthony Giddens).

4. ve 5. Bölümler büyük ölçek yapılar ve değişimlere dair büyük kuramlarla ilgilenirken, 6. Bölüm gündelik hayata dair çeşitli çağdaş teorilere değiniyor: sembolik etkileşim (3. Bölüm'de tartışılan Mead'in çalışmalarına dayanır), dramaturji (özellikle de Erving Goffman'ın katkıları), etnometodoloji (Harold Garfinkel), sosyal alışveriş kuramı (George Homans) ve rasyonel tercih teorisi (özellikle James Coleman).

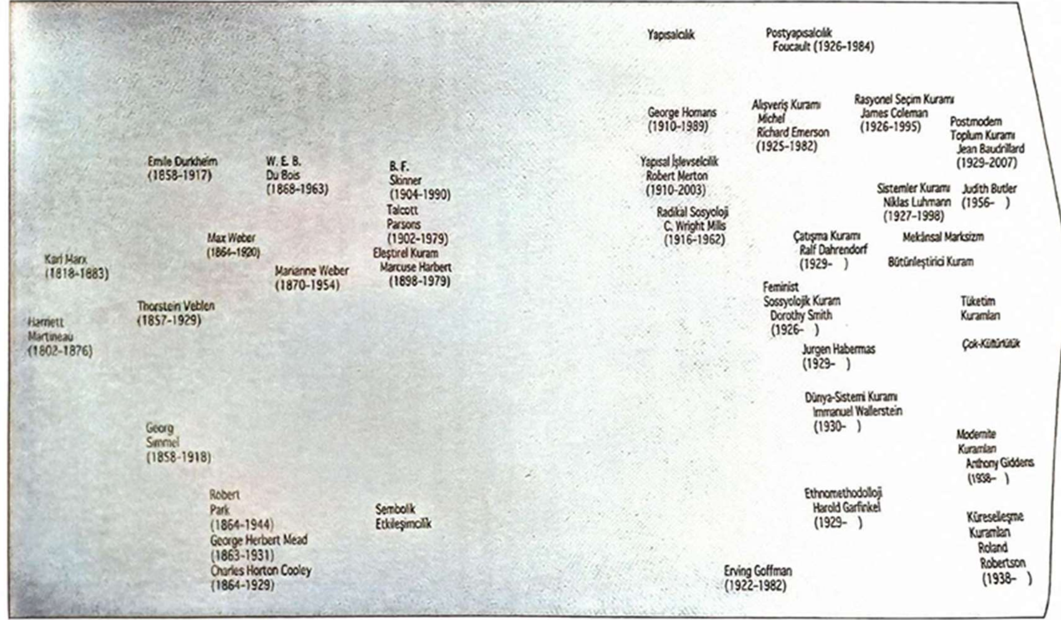
7. Bölüm'de, 4. ve 5. Bölümler”de bahsedilen büyük ölçek sorunları, 6. Bölüm'de bahsedilen gündelik (küçük-ölçek) sorunlarla harmanlayan kuramları tartışıyoruz. 6. Bölüm'de bahsettiğimiz mikro-sorunların ötesine geçen ve daha makro ölçekte sorunları da kapsamaya çabalayan sosyal alışveriş teorileriyle başlıyoruz (özellikle Richard Emerson'ın çalışmalarına değiniyoruz). Sonra yapılaşma teorisi (Anthony Giddens'ın sosyolojiye en geniş kuramsal katkısı), kültür ve aktörleri harmanlama çabası (Margaret Archer) ve Pierre Bourdieu'nün habitus ve alan olarak tanımladığı kavramları bir araya getirmesi gibi bir dizi bütünleyici çabadan bahsediyoruz.

Patricia Madoo Lengermann ve Jill Brantley tarafından yazılan ve feminist kuramla ilgili olan 8. Bölüm'de, bir önceki bölümün değindiği sorunlar mevcut. Fakat önceki bölüme nazaran daha geniş bir kuramsal çerçeve olduğu için kendine ayrılmış en azından bir bölümü gerektiriyor. Bu bölümde çağdaş feminist kuramın dört genel türü tartışılıyor: toplumsal cinsiyet farkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal cinsiyet baskısı ve yapısal baskı.

9. Bölüm'de, ırk ve sömürgecilik kuramlarından bahsediyoruz. Bu bölüm modem toplumların oluşumunda ırkın merkezi önemini ele alan kuramları bir araya getiriyor. Irk kavramının bağlamını anlamak adına sömürgecilikten başlıyoruz.

Frantz Fanon'un sömürge bilinci ve sömürge karşıtı hareketlerle ilgili çalışmalarına değiniyoruz. Daha sonra post-kolonyel kuram ve özellikle de Edward Said'in Şarkiyatçılık kavramını ele

büyük kuram: İnsanlık tarihine ve/ya toplumsal hayatın geniş bir kısmına dairgeniş ve oldukça iddialı anlatılar.

alıyoruz. Daha sonra ırk ve ırkçılığa dair, Michael Omi ve Howard Winant'ın ırksal oluşuma dair sosyal yapısalcı kuramı ve de Mustafa Emirbayer ve Matthew Desmond'ın ırk düzeni kuramı gibi belli başlı kuramları ele alıyoruz. Bu bölüm Yerli araştırmacılar ve küresel Güney'den kuramcıların teorilerinin özetiyle sona eriyor. Bu kitapta bahsedilen pek çok kuramın aksine bunlar Batı bilgisine değil, Yerli halkların yaşanmış deneyimlerine ve bilgilerine dayanıyor.

10. Bölüm'de postmodem büyük kuramlar adı altında, 20. yüzyılın sonuna ait en heyecan verici kuramsal gelişimlere değiniyoruz. Burada Daniel Bell'in sanayi toplumundan sanayi-sonrası topluma geçişine dair çalışmaları, Michel Foucault'nun artan yönetimsellikle ilgili düşünceleri, Zygmunt Bauman'ın postmoderniteyi modernitenin olgunlaşması olarak tanımladığı çalışmaları, Jean Baudrillard'ın tüketim toplumuyla ilgili çalışmaları ve George Ritzer'in yeni tüketim araçları (ya da

katedralleri) ile ilgili çalışmaları ve son olarak da gucer teorisi ve onun Michel Foucault, Eve Sedgwick ve Judith Butler gibi önemli kuramcılarından bahsediyoruz.

11. Bölüm, 21. yüzyılda yeni sosyolojik (ve diğer alanlardaki) kuramın en önemli parçası olarak kabul edilen küreselleşme teorisiyle ilgili. Küreselleşme üzerine çalışan bazı önemli çağdaş düşünürlere (Anthony Giddens, Zygmunt Bauman ve Ulrich Beck) değiniyoruz. Bölümün geri kalanı küreselleşmeyle ilgili üç genel kuramsallaştırmaya ayrıldı. İlki, kültürel kuram ve kendi içinde üç alt kategoriye ayrılıyor. Kültürel farklılaşma, kültürler arasında küreselleşmeden etkilenmeyen, sonsuz olmasa bile, kalıcı farklılıklar olduğunu savunur. Buna en önemli örnek Samuel Huntington'ın medeniyetler üzerine çalışmasıdır. Kültürel homojenleşme, kültürlerin giderek daha fazla birbirine benzediği alanlara yoğunlaşır. Ritzer'in küresel bir güç olarak McDonaldslaşma ve "hiçliğin" küreselleşmesi çalışmaları bu kategoriye girer. Son olarak da, kültürel melezleşme, küreselleşmeyi, küresel ve yerel arasında benzersiz bir karışımı olarak inceler. Arjun Appadurai'ın küreselleşme ve "alan" olarak tabir ettiği küreselleşme yolları arasındaki kopukluklar ilgili çalışmaları buna önemli bir örnektir. İkincisi ise ekonomik kuramdır. Bu başlık altında çeşitli teoriler olsa da, burada neoliberalizme ve iki neo-Marksist yaklaşıma—Leslie Sklair'in ulusötesi kapitalızm ve Michael Hardt ve Antonio Negri'nin imparatorluk yaklaşımlarına—değiniyoruz. Son olarak da, küreselleşmeye dair politik yaklaşımları, özellikle de ulus-devletin küresel çağda çöküşüne değiniyoruz.

gündelik hayat teorileri: Gündelik hayata ve sıradan gibi gözüken bireysel düşünce ve davranışlara, iki ya da daha fazla insanın etkileşimine ve bu etkileşimden ortaya çıkan küçük gruplara yoğunlaşan teoriler.

Özet

1. Hepimiz teori üretiyoruz ama sıradan ınsanlar ve sosyologların kuramsallaştırmaları arasında farklılıklar var.

2. Sosyolojik kuramcıları ilgilendiren konular genelde önemli kişisel ve toplumsal sorunlara

dayanır.

3. Sosyal dünyaya ait her unsur, en sıradanından en yücesinc, sosyal kuramın konusu olabilir.

4. Sosyal düşünürler bazı davranışları önemli ya da ilginç buldukları için inccleyebilirler aynı zamanda bu davranışları daha geniş sosyal dünyaya açılan bir kapı olarak da inceleyebilirler.

5. Bu kitapta tartışılan teorilerin pek çok ortak özelliği vardır: zaman içinde kabul görmüş, çeşitli şekillerde uygulanmış, merkezi önem teşkil eden toplumsal sorunlara değinmiş ve sosyologlar ya da sosyologlar için önemli olan düşünürler tarafından üretilmişlerdir.

6. Sosyolojik kuramı, sosyal dünyaya dair bilgiyi, açıklamayı ve tahmini, sistematik hale getiren, birbiriyle bağlantılı fikirler kümesi olarak tanımlayabiliriz.

7. Sosyolojik kuramın nasıl işlediğine dair ideal görüşe rağmen (yani en iyi fikirlerin klasik olarak kabul edildiği düşüncesi), işin aslı daha farklıdır ve politik etkenler kuram üretiminde büyük rol oynar.

8. İdeal modele dair eleştiriler ve sosyolojik kuram dünyasının gerçek yüzünün ortaya çıkması, daha önceden marjinal olarak kabul edilen çeşitli bakış açılarının (Marksist, feminist ve çok-kültür kuramları) gelişmesine hatta klasikler arasına girmesine yol açtı.

9. Bu kitap çağdaş sosyolojik kuramla (ve onun klasik kökenleriyle) ilgili ve çeşitli ana başlıklar altında toplanıyor: klasik kuramlar, (postmodermni de içeren) büyük kuramlar, gündelik hayata dair kuramlar, bütünleyici kuramlar, feminist kuramlar ve küreselleşme kuramları.

Okuma Önerileri

GEORGE RITZER, ED. The Encyclopedia of Social Theory. 2 volumes. Thousand Oaks, CA:

Sage, 2005.

GEORGE RITZER VE BARRY SMART, EDS. The Handbook of Social Theory. London: Sage,

2001.

GEORGE RITZER VE JEFFREY STEPNISKY, ED. The Wiley-Blackwell Companion to Major

Social Theorists. Oxford, England, and Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011. Önemli

klasik ve çağdaş düşünürlerden 41 makale.

GEORGE RIIZER Sosyoloji Kuramları. 10. ed. Ankara: De Ki, 2019. Klasik ve çağdaş sosyolojik kuramla ilgili bu kitaptan daha geniş ve daha detaylı bir inceleme.

MARY ROGERS Mufticultural Experiences, Multicultural Theories. New York: McGraw-Hıill,

1996.

STEVEN SEIDMAN, Social Theory Today. 6th ed. Malden, MA: Wiley-Blackweli, 2017.

CRAIG CALHOUN, ET AL., EDS. Contemporary Sociological Theory. 3rd ed. Malden, MA:

Wiley-Blackweli, 2012.

A. JAVIER TREVINO, ED. he Development of Sociological Theory: Readings from the Enlightenment to the Present. Thousand Oaks, CA: Sage, 2017.

JONATHAN TURNER Siructure of Sociological Theory. Tth ed. Belmont, CA: Wadsworth,

2002.

2. BÖLÜM: KLASİK KURAMLAR 1

Emile Durkheim: Mekanik Dayanışmadan Organik Dayanışmaya

Karl Marx: Kapitalizmden Komünizme

Max Weber: Toplumun Rasyonelleşmesi

Özet

Okuma Önerileri

Sosyal kuramın ilk devleri 1. Bölüm'de bahsedilen büyük kuramlar, yani insanlık tarihine ve/ya toplumsal hayatın geniş bir kısmına dair geniş ve oldukça iddialı anlatılar üretmişlerdir. Tarihe dair bu kuramlar yazarın yaşadığı dönemin, gelişen ama aynı zamanda sorunlar içeren toplumunu anlatır. Bu kuramları üretenler, bu sorunları çözmek ve daha iyi bir toplum yaratmak için öneriler sunar.

EMILE DURKHEIM: MEKANİK DAYANIŞMADAN ORGANIK DAYANIŞMAYA

Emile Durkheim (1858—1917), Fransız sosyal kuramcı Auguste Comte'un çalışmalarını geliştirdi fakat kuram tarihinde ondan daha önemli bir yere sahip oldu. Aslında bazı gözlemcilere göre Durkheim, sosyoloji tarihindeki en önemli

kuramcıdır. Bugüne dek yapılan pek çok sosyolojik kuramsallaştırma onun düşüncelerine dayanır.

İki Tür Dayanışma

Durkheim'ın büyük kuramı ilkel mekanik toplumlardan modem organik toplumlara geçişle ilgilidir. Bu iki tür toplum, dayanışma kaynakları ya da onları bir arada tutan unsurlara göre ayrılır. Burada anahtar iş bölümüdür.

Mekanik dayanışmada toplum, herkes hemen bemen aynı tip işleri yaptığı için (meyve ve sebze toplamak, hayvan avlamak) bir arada durur. Başka bir deyişle, ilkel toplumda çok az iş bölümü vardır ve bu sayede toplum bir arada kalabilir. Modern Organik dayanışmada ise, hatırı sayılır bir iş bölümü gerçekleşmiştir ve insanlar son derece uzmanlık

mekanik dayanışma: Durkheim'ın kuramına göre ilkel toplum, herkes hemen hemen aynı tip işleri yaptığı ve çok az iş bölümü olduğu için bir arada durur.

organik dayanışma: Durkheim'a göre modem toplumda hatırı sayılır bir iş bölümü gerçekleştiği için dayanışma farklılıklardan ortaya çıkar, yani herkes var olabilmek ve hayatta kalabilmek için giderek daha fazla insanın katkısına muhtaçtır.

Emile Durkheim (1858—1917)

Kısa Biyografi

Durkheim bugün genellikle politik açıdan muhafazakâr kabul edilir; sosyolojideki etkisi de muhafazakâr olmuştur. Fakat zamanında liberal kabul ediliyordu. Bu, Alfred Dresyfus'u aktif biçimde savunmasından anlaşılabilir. Alfred Dreyfus, Yahudi bir komutandı ve pek çok kişiye göre Fransız toplumunun bir kesiminin anti-Semitikliğinden dolayı askeri mahkemede yargılandı. Durkheim Dreyfus davasından ve özellikle davanın anti-Semitizminden çok rahatsız oldu. Fakat bu anti-Semitizmi, Fransız halkının ırkçılığına yormadı. Ondan bekleneceği . üzere, bunun Fransız toplumunu tümden etkileyen ahlaki bir hastalığın semptomu olduğunu savundu. Şöyle yazdı: Toplum acı çekerken, hastalığının sorumlusunu, kötü talihininin öcünü alabileceği kimseleri arar. Kamuoyu tarafından zaten ayrımcı muamele görenler bunun için biçilmiş kaftandır. Dışlanmışlar kefaret ödeyen kurbanlar olur. Bu yorumumda haklı olduğum 1894'te sonuçlanan Dreyfus davasına verilen tepkilerle

kanıtlandı. Bulvarda bir coşku hâkimdi. İnsanlar yas tutacağı yerde zafer kutluyordu. Artık yaşadıkları ekonomik sorunlar ve ahlaki sıkıntılar için kimi suçlayacaklarını biliyorlardı. Sorun Yahudilerden kaynaklanıyordu. Bu resmi olarak kanıtlamıştı. Sırf bu yüzden insanlar rahatladı. | Durkheim'ın Dreyfus davasına duyduğu ilgi hayat boyu üzerinde çalıştığı ahlak ve modem toplumun karşısına çıkan ahlaki krizden kaynaklanıyordu. | Durkheim'a göre Dreyfus davasına verilecek cevap, toplumdaki ahlaki düzensizliği sona erdirmekti. Bu da kolayca ya da çabucak yapılamayacağından, Durkheim insanları nefrete iten kişilerin ciddi biçimde cezalandırılmasını ve hükümetin halkı doğru yönlendirmesini sağ- “ layacak bazı eylemler önerdi. İnsanların “düşündüklerini. yüksek-sesle dile getirmelerini ve - kitlesel çılgınlık karşısında zafer kazanabilmek 'için bir araya gelmelerini” teşvik etti.

isteyen işleri yapmak için bir araya gelirler. Bazıları ayakkabı yapar, bazıları ekmek yapar, bazıları da çocuk yetiştirir. Burada dayanışma farklılıklardan ortaya çıkar, yani herkes var olabilmek ve hayatta kalabilmek için giderek daha fazla insanın katkısına muhtaçtır.

Durkheim mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya bir geçiş tahayyül eder. Bu Comte'un toplumsal değişim modelinden çok farklıdır. Comte, düşüncelerin değişimi yani insanların dünyada olanları açıklama yollarındaki değişim üzerinden düşünür. Oysa Durkheim, maddi dünyada işimizi nasıl bölüp icra ettiğimizle ilgili değişimler üzerinden düşünür.

Dinamik Yoğunlukta Değişim

Mekanikten organik dayanışmaya geçiş nasıl olur? Durkheim bu değişimin toplumdaki dinamik yoğunluğun artışına bağlar. Dinamik yoğunluğu oluşturan iki unsur vardır. İlki basitçe toplumdaki insan sayısıdır. Fakat insan sayısındaki artış, tek başına, iş bölümünde bir değişiklik yaratmaz. Çünkü bireyler ve küçük insan grupları birbirinden Izole bir biçimde yaşamaya ve her işi kendileri yapmaya devam edebilir. Yani yüksek nüfuslu toplumlarda bile, her birey gereken işleri kendi başına yapmaya devam edebilir. O halde,

dinamik yoğunluk: İnsan sayısı ve aralarındaki iletişimin sıklığı. Dinamik yoğunluktaki artış mekanikten organik dayanışmaya geçişe yol açar.

toplumsal bilinç: (Bir grubun, kabilenin ya da toplumun üyelerinin paylaştığı fikirler.

dinamık yoğunluğun artması ve iş bölümünde değişiklik yaratmasında ikinci bir etken önemlidir: toplumdaki insanların daha büyük çoğunluğu arasındaki etkileşimin artması gerekir. Daha çok sayıda insanın daha sık etkileşime girmesi, dinamik yoğunluğu arttıracak ve mekanikten organik dayanışmaya dönüşümü sağlayacaktır. Peki dinamik yoğunluk neden farklı bir iş bölümüne yol açar? Daha fazla insan, toprak, av, meyve ve sebze gibi kıt kaynaklar için daha fazla rekabete yol açar. Eğer herkes her şey için rekabet ederse, büyük kaos ve çatışma yaşanır. Daha fazla iş bölümünde, insanların farklı şeylerden sorumlu olacağı için, daha az çatışma ve daha çok uyum olacaktır. Belki de daha önemlisi, belli görevleri gerçekleştirmedeki daha fazla uzmanlaşma, daha etkili ve büyük üretkenlik yaratır. O halde, artan iş bölümü, nüfusu artan bir toplumun ihtiyaçlarına daha iyi cevap verir. Durkheim'a göre artan iş bölümünün sonucu daha fazla barış ve refahtır.

Toplumsal Bilinç

Durkheim'ın mekanikten organik dayanışmaya geçiş teorisindeki diğer bir önemli nokta da bu değişimin toplumsal bilinçte ciddi bir değişime yol açtığı fikridir. Bunlar bir grubun, kabilenin ya da toplumun üyelerinin paylaştığı fikirlerdir. Bunlar kolektiftir çünkü tek bir birey bunların hepsine sahip değildir; bireylerin tümünün toplamı bu fikirlere sahiptir. Mekanik dayanışmadaki toplumsal bilinç, organik dayanışmadakinden çok farklıdır.

Mekanik dayanışma ve ona bağlı küçük ve farklılaşmamış toplumlarda, toplumsal bilinç herkesi etkiler ve herkes için önemlidir. İnsanlar kolektif fikirlere değer verir. Dahası, bu fikirler çok güçlüdür ve insanlar genelde onlara uyar. Genelde katı ve dinle ilgili fikirlerdir.

Organik dayanışmada ve ona bağlı geniş ve farklılaşmış toplumlarda, daha az insan toplumsal bilincin etkisi altında kalır. Yani insanların çoğu, bu fikirleri kısmen ya da tamamen göz ardı edebilir. Toplumsal bilinç o kadar önemli değildir ve pek çok insan ona o kadar da değer vermez. Daha güçsüzdür ve insanlar üzerindeki tesiri azdır. Toplumsal bilinç daha esnektir ve koşullara uyum sağlayabilir. Ayrıca dinle daha az ilişkilidir.

Mesela mekanik dayanışma olan ilkel toplumda, insanlar, yeni şef seçimi gibi kabile faaliyetlerine katılmaya çok önem verebilir. Bir üye katılmazsa, bundan herkesin

haberi olur ve o kişi ve kabile arasında sorunlara yol açar. Fakat organik dayanışma olan modem toplumda, bu tür katılımlar (mesela seçimler) aynı etkiyi yaratmaz. İnsanlar oy vermeye teşvik edilir fakat zorlanmaz Zaten biri oy vermeyecek olsa bundan konışularının bile haberi olmayabilir.

Hukuk: Cezalandırıcı ve Onarıcı

Mekanikten organik dayanışmaya geçiş olduğunu nereden biliyoruz? Peki ya güçlü bir toplumsal bilinçten zayıfa geçişi nasıl gözlemliyoruz? Durkheim bu değişimleri hukuktaki dönüşümlerden gözlemleyebileceğimizi savunur. Mekanik dayanışma cezalandırıcı hukukla ilişkilendirilir. Bu tip hukukta, genelde birbirine sıkıca bağlı topluluğun, güçlü toplumsal bilince karşı yapıldığını düşündüğü her türlü suçun faili ağır biçimde toplumsal bilinç Bir grubun, kabilenin ya da toplumun üyelerinin paylaştığı fikirler. cezalandırıcı hukuk Mekanik dayanışmanın bir özelliği olan bu tip hukukta, genelde birbirine sıkıca bağlı topluluğun, güçlü toplumsal bilince karşı yapıldığını düşündüğü her türlü suçun faili ağır biçimde

Anahtar Kavram

Toplumsal Gerçekler

Durkheim'in düyüncesini ve modem sosyolojinin oluşumunu unlayabilmek ıçın, onun toplumsal gerçekler kavramını anlamamız gerekir. Bu fikri, o sırada yeni oluşan sosyoloji branşını varolan psikoloji ve felsefe branşlarından ayırınak için geliştirir. Filozoflar soyutlayarak düşünürken, Durkheim sosyologların toplumsal gerçekleri nesne olarak düşünmeleri gerektidini savunur. Yani toplumsal gerçekler ampirik olarak araştırılabilir. Bu da sosyologları gerçek dünyaya çıkıp somut toplumsal olgular hakkında veri toplumadan soyut konularla ilgili tahminde bulunan filozoflardan ayırır. Aynca Durkheim toplumsal gerçeklerin bireylerin dışında olduğunu ve onları kontrol ettiğini savunur. Bu da psikologların çalışma alanından farklıdır. Psikologlar bireylere içkin ve onları illa kontrol etmeyen psikolojik gerçeklerle ilgilenir, Durkheim ayrıca toplumsal gerçekleri iki tipe ayırır. İlki maddi toplumsal gerçektir. Bunlar dış toplumsal dünyada maddeleşen toplumsal gerçeklerdir. Buna bir örnek bu kitabı okuduğunuz dersin verildiği sınıfın yapısıdır. Bu sınıf maddi bir gerçektir (duvarlara, masalara, kara tahtaya dokunabilirsiniz); sizin dışınızdadır ve sizi kontrol eder. Yani, sınıfın yapısı sizi dinlemeye, not almaya teşvik edebilir. Ya da ders esnasında futbol oynamanızı engeller.

cezalandırılır. Bir domuz hırsızlığı, hırsızın ellerinin kesilmesine yol açabilir. Toplulugun tanrılarına küfretmek, küfredenin dilinin kesilmesine yol açabilir. İnsanlar ahlaki sistemle ilişkide olduğu için, buna karşı bir suç çabucak ağır bir cezayla cezalandırılır. Bu tepkiler cezalandırıcı hukukun etkili olduğuna kanıttır. Bu da güçlü bir toplumsal bilincin varlığını ve mekanik dayanışmayla bir arada duran bir toplumun söz konusu olduğunu gösterir.

Bahsettiğimiz gibi, zaman içinde mekanik dayanışma organik dayanışmaya dönüşür ve toplumsal bilinç gücünü kaybeder. Zayıf toplumsal bilinç ve organik dayanışmanın varlığı, onarıcı hukuk sayesinde anlaşılabilir. Kolektif ahlaka karşı işlenmiş küçük gibi gözüken suçları bile ağır biçimde cezalandırmak yerine, bu modem tip toplumun bireyleri hukuka uygun davranmaya davet edilir ya da zarar görenlere tazminat ödemeleri gerekir. Yani domuz çalan hırsızın, 100 saat domuzu çaldığı çiftlikte çalışması, ceza ödemesi ya da kısa bir süre cezaevinde kalarak topluma borcunu ödemesi gerekebilir. Görüldüğü gibi bu, aynı suç için ellerinin kesilerek cezalandırılmasından daha hafıf bir cezadır. Çünkü topluluk, bu suçun arkasında yatan ortak ahlaka ("hırsızlık yapmayacaksın") derinden ve duygusal olarak bağlı değildir. Onun yerine resmi merciler (polis, mahkemeler), kanunu ve ahlakı uygulamakla görevlendirilmiştir. Topluluk, ücretli ve/ya seçilmiş memurların sorunu halledeceğinin bilinciyle kendini olaydan uzaklaştırabilir. Daha uç bir örnek verecek olursak, tanrıya küfretmek modern toplumlarda önem teşkil etmez ve cezalandırılmaz. Daha zayıf bir toplumsal bilinç, daha az inanç, insan-

toplumsal gerçekler: Durkheim'a göre sosyolojinin çalıştığı konu. Bireye dışsal ve onu kontrol eden olgular olarak ampirik açıdan çalışılmalı.

maddi toplumsal gerçekler: (Dış toplumsal dünyada maddeleşen toplumsal gerçeklerdir (örnek: mimari).

onarıcı hukuk: Zayıf toplumsal bilinç ve organik dayanışmanın özelliği olan bu tip hukukta, suç işleyenler hukuka uygun davranmaya davet edilir ya da zarar görenlere tazminat ödemeleri gerekir.

Anahtar Kavram — Devam

İkincisi ise gayri-maddi toplumsal gerçeklerdir. Bunlar da dışsal ve kontrol uygulayan gerçehlerdir fakat maddi biçimleri yoktur. Yani gayr-maddidirler. Bunun için sosyolojideki en ıyı ömekler normlar ve değerlerdir. Sınıfta futbol oynamayız çünkü sınıfla nasıl davranılacağına dair yazılı olmayan ve herkesin paylaştığı kurallar vardır. Dahası eğitime önem vermeyi öğrenmişizdir ve bunu kötü cikileyecek bir şey yapmak istemeyiz. Gayri-maddi toplumsal gerçeklerin bizi nasıl kontrol ettiği ortada. Peki, hangi açıdan bizim dışımızdadırlar? Toplumun nor ve değerleri grubun ortak mülkâdür. Bazılarını sosyalleşirken içselleştirmiş olabiliriz, fakat hiçbir birey kendi başına hepsine sahip değildir. Normlar ve değerler dizisi yalnızca gruba aittir. Bu açıdan bizim dışımızdadır. Günümüzde de pek çok sosyolog toplumsal gerçeklere odaklanır. Ama bugün bu cskimiy terimi kullanmıyoruz. Onun yerine sosyologlar toplumsal yapılar (maddi toplumsal gerçekler) ve toplumsal kurumlar (gayri-maddi toplumsal yapılar) ile ilgileniyor. Fakat Durkhcim sosyolojiyi, psikoloji ve felsefeden ayırırken çok kısıtlı bir tanım sunar. İleride göreceğimiz gibi. pek çok sosyolog Durkhcim'a göre toplumsal gerçek olarak kabul edilcıneyecek türden olguları çalışıyor.

ların kafire daha az tepki vermesine yol açar. Bu tip bir suçu engelleyecek kanunlar olsa bile, memurlar uyuşturucu, tecavüz ve cinayet gibi daha önemli sorunlarla meşgul olduğu için, bu suça dikkat etmez.

Anomi

Durkheim bir dayanışmadan öbürüne geçişi tanımlıyor ve açıklıyor. İki tip dayanışma birbirinden farklı gibi gözüküyor ve biri diğerinden daha iyi ya da kötü değil. Mekanik dayanışma sorunsuz olmasa da, Durkheim'ı ilgilendiren organik dayanışmayla ilgili sorunlar ve bunların nasıl çözülebileceği. Organik dayanışma beraberinde bazı sorunlar ortaya çıkarır, fakat bunlar arasında Durkheim'ı en çok endişelendiren anomidir. Durkeheim anomi (ve diğer sorunları) bir patoloji olarak değerlendirir, yani tedavi edilebileceğini ima eder. Başka bir deyişle, Durkheim gibi bir sosyal kuramcı, tıp doktoru gibi davranır; toplumsal patolojileri teşhis eder ve tedavi bulmaya çalışır.

Anomi insanın kendisinden ne beklendiğini bilmemesi olarak tanımlanabilir. Bu, organik dayanışmadaki toplumsal bilincin zayıflamasına bağlanabilir. Şeylerle ilgili çok az açık ve güçlü fikir vardır. Bunun sonucunda —tarladaki şu domuzu çalsam mı? Tanrıya küfretsem mi?— insanlar ne yapmaları gerektiğini bilemez. Daha genel olarak, toplumda başıboş kalan insanların demir atabilecekleri açık ve güvenli bir yerleri yoktur. Bu mekanik dayanışmada olanın tam tersidir. Mekanik dayanışmada, herkes topluluğun neye inandığını ve verili şartlarda ne yapması gerektiğini iyi bilir. Onların demir atabilecekleri açık ve güvenli yerler vardır; anomiden mustarip değillerdir.

gayri-maddi toplumsal gerçekler: Dışsal ve kontrol uygulayan gerçeklerdir fakat maddi biçimleri olmayan, yani gayri-maddi olan gerçekler (örnek: normlar ve değerler).

maddi toplumsal gerçekler: (Dış toplumsal dünyada maddeleşen toplumsal gerçeklerdir (örnek: mimari).

Anomi: İnsanın kendisinden ne beklendiğini bilmemesi, toplumda başıboş kalan insanların demir atabilecekleri açık ve güvenli bir yerleri olmaması durumu.

16 RÖLÜMİKİ * Klasik Kuramlar |

Anahtar Kavram

Anomik (ve Diğer Tiplerdeki) Intihar

Anomi kavramı Durkheim'ın meşhur eseri intihar'da merkezi rol oynar. İnsanın kendinden ne beklendiğini bilmediğinde intihara meyilli olduğunu savunur. Bu durumda insanlar daha az kontrol edilir ve genelde istediklerini yapmakta özgürdür. Bu tip bir herşeyin peşinden koşma özgürlüğü tatmin edici olmaz ve sonuç olarak bu koşullardaki insanlar intihar etmeye, özellikle de anomik intihara, meyilli olurlar.

Anomik intihar oranları niye artar? Bunun temel sebebi toplumsal aksamalardır, fakat intihar oranlarının hem pozitif hem de negatif aksamalarda arttığı görülür. Yani ekonomik büyüme de buhran da anomik intihar oranını arttırabilir. Pozitif ve negatif aksamalar grubun birey üzerindeki kontrolünü etkiler. Bu kontrol olmayınca insanlar güvensiz hisseder, değişen garip dünyada ne yapacaklarını bilemez. Bunun yarattığı rahatsızlık insanların durağan zamanlara göre daha çok intihar etmesine yol açar.

Enteresan olan, anomik intihar Durkheim'ın bu davranışla ilgili kapsamlı kuramında tanımladığı dört intihar tipinden biridir. Egoist (bencil) intihar, insanlar gruba iyice dâhil , olamayınca yaşanır. Tek başına kalan insan, anlamsızlık ve boşluk hisseder; her açıdan her | şeyi yapmakta, kendini öldürmek de bile özgür olduğunu düşünür. Elcil intiharda, insanlar « gruba sıkıca bağlıdır ve kendilerini grup istedi ya da zorladı diye daha kolayca öldürür, Son olarak da kaderci intihar insanların aşırı kontrol altına alındığı durumlarda (mesela kölelik gibi) tükenmiş ve bunalımda hissedip kendilerini öldürmeleridir.

O halde Durkheim, insanların gruba dâhil olma ve grup tarafından kontrol edilme derecelerine göre kapsamlı bir intihar kuramı sunar.

KARL MARX: KAPİTALİZMDEN KOMÜNİZME

Klasik çağın en önemli ve estetik açıdan haz veren (çünkü toplumun sorunlarına dair inceleme, sonuç ve çareler temel dayanaklara kusursuzca bağlanır) kuramı Alman Sosyal düşünür ve politik eylemci Karl Marx'a (1818-1883) aittir. Bu, daha önce sadece Marx ve düşüncesine dair eleştirel fikirleri okumuş okuyucuya garip gelebilir. Popüler bakışa göre, Marx, pek çok ulusu ve o zamanki Sovyetler Birliği'ni feci komünist rejimlere yönelten bir çeşit çılgın radikaldir. Neredeyse tüm bu rejimler mağlup oldu ve şu anda kapitalist toplumlara dönüşüyorlar. Marx, bu toplumların yenilgisi ve onlarla ilişkilendirilen kötülüklerden (mesela Sovyetler Birliği'ndeki esir kampları —milyonların öldüğü çalışma kampları) sorumlu tutulur.

Fakat liderler Marx'a gönderme yapmış, kendilerine komünist demiş olsa da, yarattıkları toplumları görmüş olsaydı Marx da insanlık dışı olarak eleştirirdi. İşin aslı, bu toplumların Marx'ın öngördüğü komünist toplumla bir ilgisi yoktur.

anomik intihar: İnsan, kendinden ne beklendiğini bilmediğinde, daha az kontrol edilince ve genelde istediğini yapmakta özgür olduğunda gerçekleşen tür intihar.

bencil intihar: (İnsanlar gruba iyice dâhil olamayınca yaşanır. Tek başına kalan insan, anlamsızlık ve boşluk hisseder; ahlaki açıdan her şeyi yapmakta, kendini öldürmek de bile özgür olduğunu düşündüğü zaman gerçekleşir.

elcil intihar: (İnsanların gruba sıkıca bağlı olduğu ve kendilerini grup istedi ya da zorladı diye daha kolayca öldürmesi durumunda gerçekleşir.

kaderci intihar: (İnsanların aşırı kontrol altına alındığı durumlarda (mesela kölelik gibi) tükenmiş ve bunalımda hissedip kendilerini öldürmeleridir.

İnsan Potansiyeli

Marx'ın büyük kuramının başlangıç noktası, insanların doğru tarihsel ve toplumsal koşullarda sahip olacakları potansiyellere dair varsayımlardır. Kapitalist ve kapitalizm öncesi toplumlarda insanlar kendi insani potansiyellerini gerçekleştiremezler. Kapitalizm öncesi toplumlarda (mesela Taş Devri ya da Orta Çağ'da) insanlar yemek, barınak ve korunma sağlamakla meşgul oldukları için kendilerini geliştirememişlerdir. Yemek, barınma ve korunma kapitalist toplumda daha kolay sağlansa da, sistemin baskıcı ve sömürü doğası, pek çok insanın kendi potansiyellerini gerçekleştirmesine engel olur. Marx'a göre, diğer hayvanların aksine, insanlar bir bilinç ve bu bilinci eyleme dönüştürme kapasitesine sahiptir. İnsanlar, kendilerini yaptıkları ve yapacakları işten ayırabilir, eyleme geçip geçmemeye karar verebilir, belli bir eylemi seçebilir, karşılarına zorluk çıkarsa esnek davranabilir, yaptıkları işe uzun bir süre yoğunlaşabilir ve genelde yaptıkları işi diğer insanlarla beraber yapmayı tercih edebilir. Fakat insanlar sadece düşünmez: sırf yaptıkları düşünmek olsa yok olurlar. Harekete geçmeleri gerekir ve eylemleri genelde hayatta kalmak adına, doğayı (ihtiyaçları olan ham madde, su, yemek, barınak için) temellük etmeyi içerir. İnsanlar eski toplumlarda da temellük etmişlerdir, fakat ilkel ve etkin olmayan yöntemlerle. Bu da kendi yetilerini, özellikle

de düşünme yetisini, geliştirmelerini engellemiştir. Kapitalist toplumda, insanlar doğayı temellük ederken, kendi yaratıcı yetilerini ifade etmeye önem vermezler. Onun yerine, nesnelere sahip olmaya ve o nesneleri elde etmek için yeteri kadar para kazanmaya önem verirler. Buna rağmen kapitalizm Marx için önemlidir. Çünkü kapitalizm, insanların yetilerini sonuna kadar ifade edebilecekleri bir komünist toplum oluşması için gereken teknolojik ve örgütsel yenilikleri sağlamıştır. Komünist toplumda, insanlar nesnelere sahip olma arzusundan kurtulacak ve kapitalizmin sağladığı teknoloji ve örgütlerle, tüm insani yetilerini sonuna kadar kullanabileceklerdir (Marx bunu “varlık türü” olarak adlandırır).

Yabancılaşma

İnsanların doğayı temellük etmeleri gerektiği fikri, Marx'ın insanların çalışması gerektiği düşüncesiyle ilintilidir. İş, insanların yaratıcı yetilerini kullandıkları ve geliştirdikleri olumlu bir süreçtir. Lakin kapitalist toplumda çalışan insanlar onların tüm insanı potansiyellerini ifade etmelerine olanak vermez. Başka bir deyişle, insanlar kapitalist toplumda kendilerini işlerinde ifade etmezler; aksine ondan yabancılaşırlar. Marx'ın yabancılaşma kavramını anlamak için insan potansiyelinden ne kastetti- gini anlamamız gerekir. İnsanların insani potansiyellerini yaşayabildikleri durumda (yani komünizmde), üretim faaliyetleriyle, ürettikleri ürünlerle, beraber çalıştıkları işçilerle ve kendi potansiyelleriyle aralarında doğal bir ilişki vardır. Yabancılaşma bu doğal ilişkilerin yıkılmasıdır. Tüm bunlarla doğal olarak ilişki içinde olmaktansa, insanJar bunlardan ayrılmıştır.

Kapitalist toplumda, insanlar kendi üretken faaliyetlerini seçmek yerine, onlar için patronların yani kapitalistlerin seçtiği faaliyetleri gerçekleştirirler. Kapitalistler neyin, nasıl yapılması gerektiğine karar verirler. İşçilere (Marx'ın terminolojisinde “proletaryaya”) bir ücret teklif ederler. Eğer işçiler bu ücreti kabul ederse, kapıtalıstın öngördüğü şekilde çalışmak zorunda kalırlar. Bunun karşılığında onlara ihtiyaçları olan tüm tatmin ve hazzı sağlaması gereken ücreti kazanırlar. Üretim faaliyetleri kapitalist tarafından

Yabancılaşma: İnsanların üretim faaliyetleriyle, ürettikleri ürünlerle, beraber çalıştıkları işçilerle ve kendi potansiyelleriyle aralarındaki doğal ilişkilerin yıkılmasıdır.

kontrol edilir. Matta bu faaliyetlerin sahibi de kapitalısttir. Yani işçiler, kendi fnaliyetlerinden ayrılır ve kendilerini yaptıkları işle ifade edemezler.

İkinci olarak, kapitalistler ortaya çıkan ürüne de sahip olur. İşçiler ne üreteceklerine karar veremez: biten ürün işçilere ait değildir ve işçiler onu temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanamaz. Onun yerine, ürün, onu istediği şekilde kullanma hakkına sahip kapilaliste aittir. Kapitalizmin kâr ile tanımlandığını göz önünde bulundurursak: bu, kapitalistlerin ürünü kâr elde etmek amacıyla satacağı anlamına gelir. Ürün ortaya çıktığında, işçiler ondan tamamen ayrılmıştır ve onunla ilgili söz hakkına sahip değildir. Dahası işçilerin ortaya çıkan ürünc olan katkılarını da çok iyi anlayamayabilir. Bir montaj hattında çalışırlar ve çok belirli bir görevi yerine getirirler (mesela cıvataları sıkarlar) ve ne üretildiğini, yaptıkları işin sürecin içindeki yerini ve ortaya çıkan ürüne katkısını anlayamayabilirler.

Üçüncüsü, işçiler büyük ihtimalle kendi iş arkadaşlarından da ayrılırlar. Marx'a göre, insanlar tabiatları gereği sosyal mahlüklardır ve kendilerine bırakılsa, yaşam için gereken üretimi işbirliği yaparak ve ortak çalışarak yapmayı tercih ederler. Ne var ki, kapitalist toplumda, işçiler bir kalabalık içinde yer alsa da, işlerini yalnız başlarına ve sürekli tekrar ile gerçekleştirirler. Etraflarındakiler de benzer izole işleri yapan yabancılardır. Genelde durum bundan da kötüdür: Kapitalist, en az para karşılığı en çok çalıştıracağı işçileri bulmak için sık sık işçileri birbirine düşürmeye ve yarıştırmaya çalışır. Kazananlar en azından bir süreliğine işlerini korur, kaybedenler

ise işsiz kalır ve sokağa düşer. Yani beraber uyum içinde çalışmak yerine, işçiler hayatta kalabilmek adına birbirleriyle ölüm kalım savaşına girerler. Ölüm kalım mücadelesi içinde olmasalar bile, işçilerin kapitalizmde birbirinden ayrıldığı açıktır.

En son olarak da, insanlar yaptıkları iş sayesinde potansiyellerini gerçekleştirmek yerine, ondan uzaklaşırlar. Giderek daha az insan gibi, daha çok hayvan ya da makine gibi çalışırlar. Bilinçleri duyarsızlaşır ve diğer insanlar ve doğayla olan ilişkileri tamamen yerle bir olur. Bunun sonucunda ortaya kendi insani yetilerini ifade edemeyen, yabancılaşmış işçi kitlesi çıkar.

Kapitalizm

Yabancılaşma kapitalist toplum bağlamında gerçekleşir. Gördüğümüz gibi, kapitalizm, kapitalistler ve proletaryadan oluşan iki sınıflı bir sistemdir. Ve bir sınıf (kapitalistler) diğerini (proletarya) sömürür. Bu iki sınıfi Marx'ın üretim araçları kavramıyla açıklayabiliriz. İsminden de belli olduğu üzere, üretim araçları üretimin gerçekleşmesi için gereken nesnelerdir. Alet, makine, ham madde, fabrika bunun içinde yer alır. Kapitalizmde, üretim araçlarının sahibi kapitalistlerdir. Eğer proletarya çalışmak istiyorsa, işi mümkün kılan araçlara sahip olan kapitaliste başvurmalıdır. Çalışabilmek için işçilerin üretim araçlarına erişimi olması gerekir. Ayrıca kapitalizmde hayatla kalabilmek için paraya ihtiyaçları vardır ve yine kapitalistler hem paraya hem de daha fazla yaratabilme gücüne sahiptir. Kapitalistler, proletaryanın ihtiyacı olan şeylere sahiptir (üretim araçları, ücretler için para). Peki, bunun karşılığında prolclarya ne verebilir? İşçiler, kapitalistler için gerekli olan cn temel iki şeye sahiptir: cmek vc onu kullanacak zaman. Kapitalist, proletaryanın emeği olmadan üretim yapamaz, daha fazla para yaratamaz ve kâr edemez. Böylelikle bir anlaşmaya varılır. Kapitalist, proletaryanın üretim araçlarını kullanmasına izin verir ve proletarya (kapitalistin elinden geldiğince az da olsa) belli bir ücret kazanır. Aslında, işçi Marx'ın deyimiyle geçimi ücreti kazanır; yani sadece hayatta kalıp bir aile kuracak ve ileride kendi yerine geçecek çocuklara sahip olacak kadar para kazanır. Bunun karşılığında, proletarya kapitaliste emek zamanını ve o zamanla ilişkili tüm üretim yeti ve kapasitesini verir.

Kapitalizm: Kapitalistler ve proletaryadan oluşan iki sınıflı ve bir sınıfın (kapitalistler) diğerini (proletarya) sömürdüğü sistem.

Üretim Araçları: Üretimin gerçekleşmesi için gereken (alet, makine, ham madde, fabrika gibi) nesnelerdir. Kapitalistler: Üretim araçlarının sahipleri, bu yüzden işçileri sömürebilirler.

Proletarya: Üretim araçlarına sahip olmadıkları için emek zamanlarını kapitalistlere satmak zorunda kalanlar.

Geçim Ücreti (Asgari Ücret): Kapitalistin proletaryaya verdiği, sadece hayatta kalıp bir aile kurmaya ve ileride kendi yerine geçecek çocuklara sahip olmaya yetecen ücret.

Bu, dışarıdan adil bir anlaşma gibi görünür: Kapitalist de proletarya da ihtiyacı olup da sahip olamadığına erişir. Fakat Marx'a göre bu, son derece adaletsiz bir durumdur. Neden? Bu Marx'ın başka ünlü bir fikrine dayanır: emek değer kuramı. Kelimelerin de ifade ettiği gibi, Marx'ın kuramına göre /iüm değer emekten gelir. Proletarya emek verir, kapitalist vermez. Kapitalist yatırım ve plan yapabilir, yönetebilir ama Marx'a göre bu emek değildir. Marx'ın anlayışında emek, doğanın sunduğu ham maddeden nesne üretmektir. Bunu da, kapitalizmde ham maddeyi direk olarak doğa değil kapitalist sağlasa da, sadece proletarya yapar. Kabaca ifade edecek olursak, proletarya emek verdiği ve kapitalist vermediği için, proletarya neredeyse her şeyi hak eder; kapitalist ise hiçbir şeyi.

Elbette kapitalist toplumda durum bunun tam tersidir: Kapitalistler aslan payını kazanırken, işçiler ancak hayatta kalabilecek kadar kazanır. O halde proletarya sömürünün (ki bu da Marx'ın ünlü kavramlarından biridir) kurbanıdır. İşin ironik tarafı, ne kapitalist ne de işçi bu sömürünün farkındadır. İkisi de yanlış bilinçten mustariptir. Marx insanların kendi toplumsal koşullarını belirleyen güçlerden habersiz olabileceğine inanır. Proletarya, kapitalizmde acı çekse de, bu acının sebeplerinden habersizdir ya da yanlış sebepler üretir. İşçiler adil bir ücret kazandıklarını düşünür. Kapitalistler ise işçileri sömürdükleri için değil de, zekâları,

sermaye yatırımları ve piyasayı manipüle etmeleri sayesinde para kazandıklarını düşünürler. Kapitalistler daha fazla para kazanmakla meşgul olduklarından ve gözlerini para bürümüş olduğundan, işçilerle olan ilişkilerinin sömürü içerdiğinin farkına varmaz. Fakat proletarya bunun farkına varma yetisine sahiptir. Çünkü o kadar sömürü ve yoksulluk onların kapitalizmin gerçek yüzünü görmesini sağlar. Marx'ın deyimiyle proletarya sınıf bilinci; oluşturabilir; oysa kapitalistler oluşturamaz.

geçim ücreti (asgari ücret): Kapitalistler ve proletaryadan oluşan iki sınıflı ve bir sınıfın (kapitalistler) diğerini (proletarya) sömürdüğü sistem.

emek değer kuramı: Marx'ın tüm değerin emekten geldiği ve bu yüzden proletaryaya dayandığı kuramı. Sömürü: Kapitalizmde, kapitalist aslan payını alırken, proletarya ancak geçinmeye yetecek bir ücret kazanır. Oysa emek değer kuramına göre bu durum tam tersi olmalıdır.

yanlış bilinç: Kapitalizmde hem proletarya hem de kapitalistle kendileri, aralarındaki ilişki ve kapitalizmin işleyişine dair yanlış fikirlere sahiptir.

sınıf bilinci: (Bir sınıfın, özellikle de proletaryanın, yanlış bilinçten kurtulup kapitalist sistemin iç yüzünü anlayabilme yetisi.

Karl Marx (1818-1883)

Kısa Biyografi

Berlin Ünversitesi'nden mezun olan Marx liberal-radikal bir gazatede yazılar yazmaya bayladı ve on ay içinde gazetenin yayın yönetmeni oldu. Fakat gazete bir sürc politik nedenlerden ötürü hükümet tarafından kapatıldı. Bu erken dönem yazdığı yazılar Marx'ın hayatı boyuncu ilgileneceği konulara ışık tutar. Bu yazıları denyokratik prensipler, hümanizm vc gençlik ide alizmiyle dolup taşar. Felsefenin soyutluğunu, ütopyacıların saf hayallerini ve olgunlaşınamış politik eylem öneren aktivistlerin fikirlerini reddeder. Bu aktivistleri eleştirirken, kendi düşünce sisteminin de alt yapısını oluşturur:

Kitlelerin çabaları tehlikeli hale geldiğinde topla tüfekle durdurulabilir ama zihnimizi kontrol eden ve inandığımız fikirler, vicdanımızı esir alan fikirler, kalbimiz kırılmadan kaçamayacağınuız zincirledir; ancak onlara tabi olarak kurtulabileceğimiz iblislerdir.

Sınıf bilinci devrim için şarttır. Proletarya kapitalizme başkaldırmadan önce sömürünün kaynağını anlamalıdır. Fakat kapitalizmin dinamikleri de devrimin

ortaya çıkmasına yardımcı olur. Başka bir deyişle, devrimin gerçekleşmesi için doğru maddi koşullar olmalı ve proletarya eylemleriyle daha iyi bir dünya yaratabileceğini anlamalıdır. Mesela, kapitalizmde rekabet arttıkça ve fiyatlar düştükçe kapitalistler de işlerini kaybeder ve proletaryaya karışır. Sonunda proletarya sayıca artarken, kapitalist sınıf sömürü yetenekleri sayesinde pozisyonunu korumaya devam eden küçük bir zümre haline gelir. Proletarya kitlesi sonunda sınıf bilincine erişip eyleme geçmeye karar verince, onların karşısında bir güç kalmaz. Çünkü az sayıdaki kapitalist kolayca, hatta hiç şiddete başvurmadan, yerinden edilebilir.

O halde, proletarya harekete geçmeden kapitalizm yok edilip komünizme geçilemez. Marx'ın tabiriyle proletarya praxisle, yani somut eylemle haşır neşir olmalıdır. Kapitalizmin kötülükleri üzerine düşünüp onunla ve onun çöküşüyle ilgili büyük kuramlar üretmek yetmez; insanların sokaklara dökülüp bunu gerçekleştirmesi de gerekir. Bu illa şiddete başvurmaları gerektiği anlamına gelmediği gibi, oturup kapitalizmin kendi kendine yok olmasını beklemeleri anlamına da gelmez.

Komünizm

Marx'ın kapitalizmin dinamiklerinin böyle bir devrime yol açacağına dair şüphesi yoktur. Yine de kapitalizmin yerine gelecek komünist toplumu anlatmaya da vakit ayırmaz. Marx'ın önceliği kapitalizmin nasıl işlediğini anlamak ve bunu proletaryaya aktarmaktır. Böylece onların sınıf bilincine erişmesine yardımcı olacaktır. Vaktini gelecek ütopik bir toplumun hayalini kurarak harcayan düşünürleri eleştirir. Öncelikli hedef, yabancılaştırıcı ve sömürücü sistemin yok edilmesidir. Devrim başarılı olunca, yeni toplum i üstüne düşünmeye başlanabilir. Bazıları bu plansızlığın, Sovyet Rusya ve onun uydula- rında yaşanan felaketlere yol açtığını söyler.

> Marx **komünizm**in geleceğine dair belli şeyler söyler ama insan potansiyeline dair , varsayımları bize komünizmin ne olabileceği konusunda daha iyi bir fikir verebilir. Bir anlamda komünizm, ilk defa tüm insani yetilerin ifade edilebileceği toplumsal bir sistemdir. Aslında komünizm bir anti-sistemdir, sadece kendini oluşturan insanların ilişkilerinden oluşur. Marx, daha geniş yapıların olacağı (mesela, proletaryanın diktatörlüğü) kapitalizmden bir geçiş evresine değinmiştir. Fakat bu evre kısa süreli olacak vc gerçek komünizme yol verecekti. (1917 sonrası Sovyet Rusyası bu görüşün

naifliğini ve insanları sömüren ve yabancılaştıran bu büyük yapıların belki de yok edilemeyeceğini gösterdi.) O halde komünizm, insanların fikirlerini, yaratıcılıklarını ve toplumsallıklarını ifade edebilecekleri bir sistemdir. Bu sayılanlar her zaman bir olasılık olarak mevcutken, önceki toplumsal sistemler (feodalizm, kapitalizm) tarafından yok edilmişlerdir. Komünist toplum, kapitalizmin teknolojik ve örgütsel yeniliklerini kullanıp üzerine inşa edecek ama bunun ötesinde insanların önünden çekilecek ve potansiyellerini gerçekleştirmelerine izin verecektir.

Praksis: İnsanların, özellikle de proletaryanın, kapitalizmi alaşağı etmek için somut eyleme geçmesinin gerekliliğine dair fikir.

Komünizm: İlk defa insanın tüm potansiyelini ifade etmesine olanak verecek toplumsal sistem.

Anahtar Kavram

Sömürü

Marx'a göre. kapıtalızm doğası gereği sömürüye, özellikle proletarayanın ya da işçi sınıfının sömürüsüne yol açar. Sömürü ile ilgili düşünceler emek değer kuramından ve artı değer kavramından ortaya çıkar. Artı değer bir ürünün satıldığı değer ve üretilirken harcanan değer. ler (işçinin emeği gıbı) arasındaki fark olarak tanımlanır. Artı değer, emek değer kuramına göre tüm değerler gibi, işçiden kaynaklanır. İşçiye ait olmalıdır fakat kapitalist sistemde aslan payı Kapitalistin olur. Kapitalistin artı değer elde etmc ve bunu kendi amaçları için (özellikle de kapitalist işletmesini genişletmek için) kullanma seviyesi, kapitalizmin sömürü seviyesini de belirler. Mar eğlenceli bir mecaz kullanarak, kapitalistleri proletaryanın emeğini emen "vampirlere" benzetir. Dahası kapitalist proletaryanın "kanını" ne kadar cmerse, o kadar başarılı ve zengin olur. Kapitalizmde, asıl hak sahibi (proletarya) fakirleşir, hak etmeyen (kapitalis1) işe inanılmaz derecede zenginleşir.

MAX WEBER: TOPLUMUN RASYONELLEŞMESİ

Toplumsal düşüncenin genelinde ve geçtiğimiz yüzyılın politik tarihinde Karl Marx en önemli düşünürse, diğer bir Alman düşünür olan Max Weber (1864—1920) de

sosyoloji açısından belki de en önemli kuramcıdır (bir diğer olasılık Emile Durkheim'dır). Weber, toplumsal düşünceye pek çok katkıda bulunmuş, son derece karmaşık bir düşünürdür. En önemli katkısı Batı'nın giderek daha rasyonel hale gelmesine dair kuramıdır. Bu kuram, Weber'in eylem, özellikle rasyonel eylem üzerine yaptığı çalışmalara dayanır.

Toplumsal Eylem

Uzun yıllar, Max Weber'in düşüncesinin ana ilgi odağı toplumsal eylem üzerine çalışmaları olmuştur. Oysaki şimdi onun rasyonelleşme kuramı, kuramsal yöneliminin kalbi olarak görülür. Bu 1930'larda klasik Avrupa kuramı ve özellikle de Weber'in kuramıyla Amerika'yı tanıştıran Talcott Parsons'ın çalışmalarına dayanır. Günümüzde Parsons'ın bu aktarımının taraflı yanları ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, kendi eylem kuramıdır. Bu yüzden Weber'in eylemle ilgili düşüncelerinin önemini arttırmıştır (Weber'in düşüncesi Parsons'ın kendi bakış açısının oluşmasında merkezi rol oynamıştır).

artı değer: Bir ürünün satıldığı değer ve üretilirken harcanan değerler (işçinin emeği gibi) arasındaki fark.

Güncel Uygulamalar

Marx'ın Kuramının Komünizm Sonrası Dünyada Herhangi Bir Geçerliliği Var mı?

1980"lerin sonunda Sovyetler Birliği ve onun müteffikleri çökerken, komünizmin başarısız olduğu ve o sistemin dayandığı Marx'ın kuramının sonunda aksi ispat edilmiş kuranılar arasına katılacağı fikri doğdu. 1990"larda Marx'ın kuramının sonunun geldiği söylendi. Yine de Marx'ın kuramı ve onun üstüne gelişen nco-Marksist kuramlar 21. yüzyılda hayatta kalmakla kalmadı, bazılanna göre her zamankinden daha da geçerli ve kullanışlı hale geldi. İşin aslı, Marx komünizm üstüne kuram üretmedi. O, kapitalizmin kuramcısıydı ve Sovyet komünizminin çöküşüyle (ve Çin komünizminin, komünist devletle bir arada var olan canlı bir kapitalist ekonomiye dönüşmesiyle), kapitalizm her zamankinden daha özgür hale geldi. Kapitalizm dünyayı istediği gibi dolaşabilir, her yerine nüfuz edebilir,

1917'den 1989'a kadar, kapitalizmin genişlemesi çeşitli şekillerde komünizm tarafından sınırlandırılmıştı. Öncelikle, dünyanın pek çok ülkesi, ki buna büyük devletler de dâhil, komünistti ya da komünist bloğun müttefiğiydi. Sonuç olarak, kapitalist işletmeler dünyanın bu kısımlarında gelişemedi. İkinci olarak, kapitalizm ve komünizm arasındaki mücadele ve İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş, kapitalizmin küresel ölçekte gelişmesini ve yayılmasını engelledi. Bir kere Soğuk Savaş dönemi Kore ve Vietnam savaşlarıyla iyice alevlenen askeri harcamalar, kapitalizmin gelişimine yatırılabilecek kaynakları tüketti. Komünizm dünya tarihi için uzak bir anı haline geldikçe, kapitalizm küresel kısıtlamalarından kurtuldu ve halen dünyayı alt üst ediyor. Bu özellikle eskiden komünist olan şimdi de kapitalist genişlemenin ana bölgesi haline gelen ülkelerde açıkça görülebilir. Batılı kapitalistler, eski Sovyet blokuna akın etti ve bölgede güç kazandı. Çin'de de aynen böyle olmakla kalmadı bir de güçlü yerel bir kapitalizm gelişti. O kadar ki, artık Çin'in Amerika yerine lider kapitalist ülke olup olmayacağı tartışılmıyor; bunun ne zaman gerçekleşeceği tartışılıyor. Marx kapitalizmin küresel bir olgu olacağını ve olması gerektiğini öngördü. Kapitalisi şirketler Marx'ın zamanında olduğunda daha çok genişlemek zorunda. O yüzden sürekli yeni piyasa aramak zorundalar çünkü var olan piyasalar sürekli genişleyen türde kâr yaratamıyor. Marx'ın tahminleri 20. yüzyılda tamamen gerçekleşemedi, komünizm vc kapitalizm arasındaki çatışma (ve iki korkunç dünya savaşının bilançosu) bunu engelledi. Yine de son yirmi yılda Marx'ın tahminleri kaybettikleri zamanın acısını çıkarırcasına bir hızla gerçekleşmekte. Tüm bunlar, Marx'ın fikirlerinin, kapitalizmi, özellikle de küresel kapitalizmi, incelemek için her zamankinden daha geçerli olduğunu gösteriyor. Kapitalizm tüm dünyaya yayılmakla kalmadı, Marx'ın tahmin ettiği büyüme krizlerini yaşamaya devam ediyor. Bu krizler arasında artan küresel eşitsizlik, yok olan orta sınıf, finansal kriz, kapitalizmin yarattığı çevresel tehdit ve kapitalizme karşı gelen küresel toplumsal hareketler var. Aslında bugün küreselleşmeye dair yapılan çalışmaların en önemlileri Marksist bakış açısını kullanır (bkz. 10. Bölüm). Bu Marx'ın fikirlerinin kutsal olduğu anlamına gelmez. Bu fikirlerin çoğu şüphelidir, bazıları hatalıdır, düzeltilmesi, uyarlanması veya bir kenara atılması gerekir. Gerçekten de günümüzdeki Marksist düşünürler de bunları yapıvaktadır. Yine de başlangıç noktaları Marx'ın kapitalizmle ilgili fikirleridir. Onların üstüne komünizmin yenilgisinden sonra kapitalizmin küresel başarısıyla ilgili kuramlar inşa ederler. Bu kutunun başlığını cevaplarsak: Evet, Marx'ın fikirleri bugün belki de her zamankinden daha geçerli!

Davranış ve Eylem

Weber'in eylem üzerine düşünceleri, tüm gündelik hayatın sosyolojisinde (bkz. 6. Bölüm) kullanılan önemli bir ayrıma, davranış ve eylem ayrımına, dayanır. İkisi de insanların her gün yaptıklarını içerir. Fakat, davranış çok az ya da hiç düşünce olmadan gerçekleşir; eylem ise bilinç sürecinin bir sonucudur. Davranış özellikle psikolojiyle ilintili, davranışçılık olarak bilinen bir yönelime bağlıdır ve gündelik hayatın sosyolojisinin çeşitli türlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. İtkinin uygulanıp, itki ve tepki arasındaki sürede düşünce süreci olmaksızın (ya da çok az düşünce ile) mekanik bir biçimde davranışa yol açtığı durumlara odaklanır. Mesela, kızgın bir ocaktan elinizi çekerken ya da yağmur başladığında şemsiyenizi açtığınızda bir davranışta bulunursunuz.

Weber bu tip davranışlarla ilgilenmez. Onun odağı, itki ve tepki arasında düşüncenin gerçekleştiği tür eylemlerdir. Bir başka deyişle, Weber ınsanların yaptıkları işe bir anlam yüklediği durumlarla ilgilenir. Bunun tersine, davranış anlamsızdır ya da en azından insanlar üzerine çok düşünmeden davranışlarını gerçekleştirirler. Weber sosyolojiyi, eylemin öznel anlamı bağlamında incelenmesi olarak tanımlar. Önemli olan insanların bilinç süreçleridir. Dahası, eylemleri anlamada, insanların bir duruma ait inançları, bulundukları nesnel koşullardan daha önemlidir.

Davranış: İnsanın çok düşünmeden ya da az düşünerek yaptığı şeyler.

Eylem: (İnsanın bilinç süreçleri sonucu yaptıkları şeyler.

Davranışçılık: Özellikle psikolojide, davranışlar üzerine çalışma.

Kuramsal düzeyde Weber tek bir bireyin eylemiyle ilgilidir ama iki ya da daha fazla bireyin eylemleriyle daha da çok ilgilenir. Sosyoloji, iki ya da daha fazla bireyin eylemlerindeki düzeni araştırmalıdır. Aslında Weber gruplar (mesela Kalvinistler, kapitalistler) üzerinde durur ve bu grupların iki ya da daha fazla insanın eylemlerinin sonucu

olarak incelenmesi gerektiğini savunur. Sadece insanlar eyleme geçer. Bu yüzden sosyoloji gruplar yerine aktörler üzerine yoğunlaşmalıdır. Sosyologlar kolaylık olsun diye

gruplardan bahseder. Aslında grup, bireysel aktörlerin ve eylemlerin oluşturduğu bir

kümedir.

Eylem Tipleri

Weber günümüzde çok meşhur olan dört eylem tipi ayrımını sunar. Weber'in üzerinde pek durmadığı duygusal eylem, duyguların sonucu olan, rasyonel olmayan eylemdir. Mesela öfke anında çocuğunuza tokat atmak duygusal eyleme örnektir. Rasyonel olmayan diğer bir eylem türü de geleneksel eylemdir. Bu tip eylemler alışkanlıktan ya da âdet olduğu için yapılan eylemlerdir. Mesela kiliseye girerken haç çıkarmak buna örnektir. Weber geleneksel eylemle (özellikle de bu bölümde bahsedeceğimiz gelenek- sel otoriteyle ilişkisi yüzünden) biraz ilgilense de rasyonelleşme üzerine çalıştığı için, diğer iki rasyonel eylem türüyle daha çok ilgilenir.

duygusal eylem: Duyguların sonucu olan, rasyonel olmayan eylem.

geleneksel eylem: Alışkanlıktan ya da âdet olduğu için yapılan eylem.

24 BÖLÜMİKİ * Klasik Kuramlar |

Değer-rasyonel eylem: aktör, geniş bir değer sistemine inancı yüzünden belli bir aracı tercih edince gerçekleşir. Bu en iyi tercih olmayabilir ama aktörün içinde bulunduğu değer sistemi açısından rasyonel bir tercihtir. Yani eğer bir tarikata mensupsanız ve bir sonraki yemeği yemeden önce yediğiniz yemeğin bir ayinle çıkarılması gerektigine inanıyorsanız, size rahatsızlık verse de yiyeceğiniz yemeği mahvedecek olsa da, yemeği çıkarırsınız. Bu tarikatın değer sistemi açısından rasyonel bir eylemdir.

Araçsal-rasyonel eylem: eylem aktörünün geniş bir değerler sisteminden bağımsız olarak kendi amacını gerçekleştirmesini içerir. Ne var ki bu da aktörün, içinde bulunduğu çevredeki insanlar ve nesnelerle ilgili görüşlerine bağlıdır. Yani, aktör koşullara bakıp bir araç seçmelidir. Mesela bir partide dans etmek istediğiniz birini görünce, onunla tanışmak için en iyi yolu bulmalısınız. Durumun doğasını (mesela bu parti çiftlere özel bir parti olabilir), nesneleri (yoluna bir masa çıkabilir) ve diğer insanları (belki de biri senin gözüne kestirdiğin insanla dans ediyor olabilir) değerlendirmelisiniz. Tüm bu değerlendirmeden sonra en iyi yolu seçersiniz.

Bu dört tip eylem de ideal tiplerdir (aşağıya bakınız). İşin aslı, bu eylem tiplerinden sadece birine ait olan bir eylem bulmak zordur. Genelde herhangi bir eylem, bu ideal tiplerden iki ya da daha fazlasını içerir. Weber toplumsal eylemi incelemek için bir yaklaşım ve kuramsal araçlar sunar. Pek çok sosyolog bu çalışmayı faydalı bulmuştur.

Rasyonalite Tipleri

Weber'in eylem kuramı yukarıda özetlenen eylem tiplerine dayanır. Daha geniş rasyonelleşme kuramı da aşağıda özetlenen rasyonalite tipolojisine dayanır. (Göreceğiniz gibi iki tipoloji belli bir ölçüde örtüşür.)

Pratik rasyonalite: her gün bir noktadan diğerine gitmek için kullandığımız tür rasyonalitedir. Karşımıza çıkan koşullar içinde zorlukların üstesinden gelerek amacımızı gerçekleştirmek için en kolay yolu bulmaya çalışırız. Mesela, üniversiteye geliş yolumuz trafik kazası yüzünden kapandıysa, yan yoldan kampüse ulaşırız. Pratık rasyonaliteyi yalnızca Batılılar kullanmaz; dünyanın dört bir yanında, tarih boyunca bu tür rasyonalite kullanılmıştır.

Teorik rasyonalite: bilişsel olarak ve giderek daha soyut kavramlar geliştirerek gerçekliğe hükmetmeyi içerir. Burada amaç rasyonel eylemden ziyade, dünyayla ilgili rasyonel bir algıya erişmektir. Yukarıda örnekle devam edecek olursak, trafık sorunlarına uygulanacak teorik rasyonalite, bölgede uzmanların yardımıyla uzun vadeli çözümler üretmeyi içerir. Pratik rasyonalite gibi, bilişsel rasyonalite de dünyanın her yerinde tarihler boyu uygulanmıştır.

değer-rasyonel eylem: Aktör, geniş bir değer sistemine inancı yüzünden belli bir aracı tercih edince gerçekleşir. Bu en iyi tercih olmayabilir ama aktörün içinde bulunduğu değer sistemi açısından rasyonel bir tercihtir.

araçsal-rasyonel eylem: Aktörün geniş bir değerler sisteminden bağımsız olarak kendi amacını gerçekleştirmesini içerir. Bu da aktörün, içinde bulunduğu çevredeki insanlar ve nesnelerle ilgili görüşlerine bağlıdır.

pratik rasyonalite: Gündelik hayatta bir noktadan diğerine en kolay şekilde varmak için kullandığımız tür rasyonalite.

teorik rasyonalite: Bilişsel olarak ve giderek daha soyut kavramlar geliştirerek gerçekliğe hükmetmeyi içerir. Burada amaç rasyonel eylemden ziyade, dünyayla ilgili rasyonel bir algıya erişmektir.

Tözel rasyonalite de, pratik rasyonalite gibi doğrudan eylem içerir. Burada kolay yolu bulmak için gündelik hayat ve pratik düşünce yerine daha geniş değerler devreye girer. Mesela, eğer kabileniz ava çıkmadan önce mızrağın toprak altına gömülmesi gerektiğini söylerse, siz de bunu yaparsınız. Pratik rasyonalite açısından mızrağı toprak altına gömmek için zaman kaybetmek rasyonel değildir, fakat kabilenin değer sistemine göre bu rasyoneldir. Bu da bir kabilenin (ya da değer sisteminin) diğerinden daha fazla ya da az rasyonel olamayacağı anlamına gelir. O halde bir kabilede avdan önce mızrağı gömüyorsanız, diğerinde yıkanma ayini gerçekleştiriyorsanız, her ikisi de bağlamına göre rasyoneldir. Önceki iki tip rasyonalitede olduğu gibi, tözel rasyonalite de farklı medeniyetlerde ve tarihlerde görülür.

En son olarak, Weber'in en çok üzerinde durduğu tip rasyonalite biçimsel rasyonalitedir. Burada en kolay yolun tercihi, herkesin tabi olduğu kurallar, düzenlemeler ve kanunlara bağlıdır. Bunun klasik örneği modem bürokrasidir. Modern bürokrasilerde örgütün kuralları en rasyonel eylem yolunu belirler. Eğer kurallar, her eylemin gerekli formlar üç kopya halinde doldurulduktan sonra gerçekleştirileceğini belirtiyorsa, o zaman herkes bu kuralı yerine getirmelidir. Örgütün dışındakilere, bu verimsiz veya mantıksız gelse de, bürokrasinin bağlamında mantıklıdır. Diğer rasyonalite tiplerinin aksine, biçimsel rasyonalite Batı'da endüstrileşmeyle ortaya çıkmıştır. Weber'i ilgilendiren biçimsel rasyonalite ve modern Batı'da ortaya çıkış sebepleridir. Bu onu biçimsel rasyonalitenin Batı"da gelişimini hızlandıran ve diğer yerlerde geciktiren etkenleri incelemeye yöneltir. Temel etkenler dine dayanır.

Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu

Batı'da rasyonelleşmenin yükselişinde Protestanlık temel bir rol oynar. Weber ana olarak ekonomik sistemin rasyonelleşmesiyle ilgilenir ve en rasyonel ekonomik sistem de kapitalizmdir. Weber, kapitalizmi çeşitli açılardan rasyonel bulur, fakat bunların arasında en önemlisi nesneleri nicelemesidir. Bu da modern muhasebeciliğin gelişmesi ve artan önemiyle gösterilir. Weber, Protestanlığın (özellikle de Kalvinizm olarak bilinen mezhebin) kapitalizmin yükselişindeki rolüyle ilgilenir. Öte yanda, dünyadaki diğer dinler (Çin'de Konfüçyanizm, Hindistan'da Hinduizm) o ülkelerde, genelde rasyonelleşmenin, özellikle de kapitalizmin, yükselişine engel olur.

Weber aslen Kalvinizm'deki Protestan etiğiyle ilgileniyordu. Protestan ahlakı çok çalışma ve sadeliği vurgulayan ve kişisel zevkleri reddeden bir inanç sistemidir. Bu etik, Kalvinizm'deki takdir-i ilahi inancından ortaya çıkar. Bu inanca göre kişinin cennete ya da cehenneme gideceği önceden tayin edilmiştir. Kalvinistlere göre insanın öldükten sonraki kaderini öğrenme ya da değiştirme yolu yoktur. Fakat cennete ya da cehenneme gideceklerine dair bazı işaretleri görmeleri mümkündür. Cennete gidileceğinin en önemli işaretlerinden biri, kişinin işindeki başarısıdır. Bu yüzden Kalvinistler, iş hayatlarında başarılı olmaya, büyük ve kârlı işler kurmaya önem verirler. Ayrıca kârlarını geçici kişisel zevklere harcamaktansa, para biriktirip işlerine yatırarak daha da başarı kazanmaya önem verirler. Kâr arayışlarında bazen oldukça acımasızlaşsalar da, bunun

tözel rasyonalite: Kolay yolu bulmak için gündelik hayat ve pratik düşünce yerine daha geniş değerleri kullanan rasyonalite türü.

biçimsel rasyonalite: En kolay yolun tercihinin, herkesin tabi olduğu kurallar, düzenlemeler ve kanunlara bağlı olduğu tür rasyonalite. Bu modem Batı'ya has bir rasyonalitedir.

protestan ahlakı: Çok çalışma ve sadeliği vurgulayan ve kişisel zevkleri reddeden, Kalvinizm mezhebiyle ilintili bir inanç sistemidir. Kapitalizmin gelişimi bu ahlaka bağlıdır.

Max Weber (1864—1920)

Kısa Biyografi

Max Weber 21 Nisan 1864'te Almanya'nın Erfurt kentinde orta sınıf bir ailede dünyaya geldi. Ebeveynleri arasındaki önemli farklar zihinsel yöneliminde ve psikolojik gelişiminde önemli rol oynadı. Babası önemli politik bir pozisyona sahip bir bürokrattı. Politik oluşumun bir parçasıydı ve bu yüzden şahsi fedakârlık gerektirecek ve sistemdeki konumunu tehlikeye düşürecek her tür faaliyet ve idenlizmden uzak durdu. Ayrıca baba Weber, dünyevi zevklerden keyif alırdı. Bu onun eşiyle arasındaki farklılıklardan biridir. Max Weber'in annesi koyu bir Kalvinistti. Eşinin istediği tür zevklerden uzak bir hayat sürmek istiyordu. O asıl öteki dünyaya öneni veriyor, cennete gidemeyeceğini gösteren işaret olarak kabul ettiği kusurlar onu rahatsız ediyordu. Ebeveynleri arasındaki farklar, evliliklerinde gerilim yaratıyordu ve bu farklar ve gerilim Weber'i derinden etkiledi. Aynı anda ikisine de benzemeye çalışamayacağı için, Weber'in önünde açık bir tercih belirdi. Önce babasının hayat yönelimini tercih eder gibi oldu ama daha sonra annesininkine yöneldi. Tercihi ne olursa olsun, bu iki zıt kişilik arasında seçim yapmak zorunda kalması Max Weber'i kötü etkiledi. Berlin Üniversitesi'nde (doktorasını kazanıp, avukat olduğu okul) geçirdiği sekiz yıl oyunca finansal açıdan babasına muhtaçtı ve durumdan hiç haz etmiyordu. Bu aralar, annesinin değerlerine yöneldi ve babasına karşı olan antipatisi arttı. Zevklerden uzak bir hayat benimsedi ve kendini iyice çalışmaya verdi. Bir sömestr boyunca çalışma alışkanlıkları şöyle anlatılır: "Katı çalışma disiplinine devam ediyor, hayatını saat etrafında düzenliyor, günlük rutini farklı konular arasında bölünmüş, akşam odasında yarım kilo çiğ et ve dört kızarmış

yumurtadan oluşan bir yemek yiyerek zamandan kazanıyor.” Annesini taklit eden Weber, zevklerden uzak, gayretli ve kompulsif bir çalışana dönüşür, yani işkolik olur. Bu çalışma dürtüsü ona 1896'da Heidelberg Üniversitesi'nde ekonomi profesörlüğü pozisyonunu kazandırır. 1897'te akademik kariyeri henüz yeşerirken, babası, aralarında geçen şiddetli bir tartışmadan sonra ölür. Kısa bir süre sonra, Weber bir sinir krizi geçirir. Bundan sonraki altı-yedi yılı hep kriz eşiğinde geçirir, doğru düzgün uyuyamaz, çalışamaz. Bu duraklamadan sonra, 1903'te biraz güçlenmeye başlar. 1904'te ise altı buçuk yıldan sonra ilk defa akademik bir konuşma (Amerika'da) yapar ve aktif akademik hayata geri dönmeye başlar. 1904 ve 1905'te en meşhur eserlerinden olan Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nu yayınlar. Bu çalışmasında akademik olarak annesinin inancının yükselişini anlatır. Weber dindar olmasa da, zamanının çoğunu din üzerine çalışmalara ayırır.

aslında etik görevleri olduğunu düşünerek vicdanlarını rahatlatırlar. Ayrıca işine bağlı ve çalışkan işçilerle çalışırlar. Bu işçiler için de iyi bir işçi olmak cennete gideceklerinin bir göstergesi olur. Son olarak, Kalvinist iş adamları bazıları başarısızken kendilerinin bu kadar başarılı olmalarından dolayı acı çekmezler. Sonuçta bu önceden tayin edilmiş bir başarıdır. Eğer cennete layık kullardan olmasalar, başarılı da olmazlar. Eğer çalışanların arasından cennete layık kişiler varsa, onlar da ekonomik olarak başarılı olurlar. Bu, servet arayan ve kazanan kişiler için mükemmel bir sistemdir.

Kalvinistlerin (ve diğer mezheplerin) ekonomik başarıya dair tüm bu fikirleri Protestan ahlakını oluşturur. Weber bunu başka bir fikir sistemiyle, kapitalizmin ruhuyla ilişkilendirir. Sonunda kapitalist ekonomik sistemi yaratan bu fikir sistemidir. Dünya nın başka yerlerinde, farklı zamanlarda insanlar ekonomik olarak başarılı olmak istemiş olabilir. Fakat o dönemki Batı'nın farkı, insanların açgözlülük ile değil de ekonomik başarıyı vurgulayan bir etik sistem tarafından motive edilmeleridir. Kâr arayışı ahlaki açıdan hoş karşılanmayan açgözlülüğün yerine son derece ahlaki kabul edilen kapitalizmin ruhuna dönüşür.

kapitalizmin ruhu: Dünyanın diğer bölgelerinin aksine Batı'da, insanların açgözlülük ile değil de ekonomik başarıyı vurgulayan bir etik sistem tarafından motive ediliyordu. Kapitalizmin ruhu mantıksal ve sistematik biçimde kâr arayışını, tutumluluğu, dakiklığı, hakkaniyete ve para kazanmanın kendi içinde meşru bir amaç olmasını içerir.

Kapitalizmin ruhunun çeşitli öğeleri vardır. Bizim açımızdan bunlardan en önemlisi mantıksal ve sistematik biçimde kâr arayışıdır. Bu ruhla ilişkili diğer fikirler tutumluluk, dakiklik, hakkaniyet ve para kazanmanın kendi içinde meşru bir amaç olmasını içerir. Hepsinin ötesinde, servetlerini ve ekonomik başarılarını arttırmak, insanların görevi kabul edilir. Kapitalizmin ruhu, bireysel ihtiras alanından çıkar ve etik bir zorunluluk haline getirilir.

Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu arasında açık bir çekim vardır; ilki ikincisinin çıkmasına ön ayak olur. Weber çeşitli dinlerin bir arada olduğu Avrupa uluslarını inceleyerek buna kanıt bulur. Weber bu uluslardaki ekonomik sistemin öncülerinin — iş İiderleri, sermaye sahipleri, ileri derecede nitelikli işgücü ve teknik ve ticari açıdan ileri derecede eğitimli çalışanlar— ağırlıklı olarak Protestan?'dır. Bu, Protestanlığın bu tip işlerin tercihinde önemli bir etken olduğu ve diğer dinlerin (mesela Katolikliğin) insanları bu tip mesleklere yönelten fikir sistemleri geliştiremediğini gösterir. Başka bir deyişle, Katoliklik kapitalizmin ruhuna yol açmamıştır ve açamaz. Hatta böyle bir ruhun doğumuna engel de olmuştur. Batı'da Katolik dini, Doğu'daki Konfüçyanizm ve Budizm gibi davranmıştır.

Konfüçyanizm, Hinduizm ve Kapitalizm

Batı'da olduğu gibi Çin'de de kapitalizmin gelişmesi için gereken önkoşullar, mesela para hırsı ve vicdansız rekabet, mevcuttur. Çinliler büyük hamaratlığa ve geniş bir iş kapasitesine sahiptir. Tüm bunlara rağmen, Çin niye rasyonelleşmez ve daha da önemlisi kapitalizm niye Çin'de gelişmez? Kapitalizmin öğeleri (kâr peşinde koşan sarraflar ve iş insanları) orada mevcut olsa bile, Çin bir piyasaya ve kapitalizmin diğer rasyonel öğelerine sahip değildir. Çin'de kapitalizmin gelişmemesinin çeşitli

sebepleri vardır ama bunların içinde en önemlisi Konfüçyanizm ve onun özellikleridir.

Konfüçyanizm, bir makam sahibi olmak ve statü kazanmak için okumanın gerekliliğini vurgular. Kültürlü ve çok okumuş adamlar değerlidir. Akıllı ve hazır cevap olmak da değerlidir. Konfüçyanizme inananlar işe değer vermez ve onu astlarına devrederler Konfüçyanistler servete değer verse de, onun için çalışmayı uygun bulmazlar. Ekonomi ve ekonomik faaliyetle ilgilenmezler. Kâr amaçlı işletmeleri ahlaki açıdan uygun bulmazlar ve Konfüçyanist beyefendilere yakıştırmazlar. Ekonomiyi de içeren değişime yönelik değillerdir. Amaçları statükoyu korumaktır. Daha da önemlisi Konfüçyanistin dini ve yaşadığı dünya arasında bir gerilim yoktur. O yüzden onu değiştirmek için bir şey yapmalarına gerek yoktur. Bu takdır-i ilahi ve kendi kaderini bilme arzusu arasındaki gerilim yüzünden iş hayatında başarıda kurtuluş işaretleri ve bu gerilime bir çözüm arayan Kalvinizmin tersidir.

Hindistan'daki Hinduizm de rasyonelleşmeyi ve kapitalizmi belli şekilde engeller. Mesela, Hindular insanların bir kast (toplumsal tabakalaşma sistemindeki sabit bir pozisyon) içinde doğduklarına ve bunu geçmiş hayatlarındaki davranışları sonucu hak ettiklerine inanırlar. Kasta sadık kalan Hindu, gelecek hayatı için erdem kazanır. Kuralları dikkatle takip ederek kurtuluşa ulaşabilirler. Yenilik, özellikle de ekonomik alandaki yenilik, gelecek hayatta daha yüksek bir kast içinde doğmayı sağlamaz. Bu dünyadaki hayat önemsizdir çünkü geçicidir ve Hindu'nun ruhani yolculuğunda bir engeldir.

Otorite Yapıları ve Rasyonelleşme

Weber'in diğer çalışmalarında da rasyonelleşme teması vardır. Bu temayı başka bir alanda, otorite yapılarında inceleyelim. Otorite, meşru hâkimiyettir. Peki, bazılarının hükmetmesini diğerlerinin de itaat etmesini meşru kılan nedir? Otoritenin üç temeli olabilir: gelenek, karizma ve rasyonel-hukuki. Rasyonelleşme kuramına bağlı olarak, Weber rasyonel-hukuki otoritenin uzun vadede galip geleceğini öngörür.

Geleneksel otorite, bazı insanların (aile, kabile ya da soyuna bağlı olarak) fi tarihinden beri otorite sahibi olduğu inancına dayanır. Liderler çok eski kural ve güçlere sahip olduğunu iddia eder, takipçileri de inanır. Geleneksel otorite

.örnekleri arasında yaşlıların tarafından yönetim, miras yoluyla geçen pozisyonlardaki liderlerin yönetimi, vs. bulunur. Weber feodalizmi, geleneksel bir otorite tipi olarak görüyordu. Geleneksel otorite yapıları rasyonel değildir ve rasyonelleşme sürecini engeller. Bugün dünyada, özellikle de az gelişmiş ülkelerde, hâlâ geleneksel otorite kalıntıları olsa da genel olarak yok olmuş ya da marjinalleşmiştir. Mesela, İngiltere'deki monarşi geleneksel otorite kalıntısıdır ama hiçbir gücü yoktur.

Karizmatik otorite, karizmatik bir liderin sıra dışı kutsallığı, kahramanlığı ya da örnek alınası davranışına olan inançla meşruiyet kazanır. Bu fikir şu anda çok meşbur olan karizma kavramıyla ilintilidir. Bugün gündelik kullanımda, bir insanın olagan dışı özelliklerini vurgulamak için kullansak da, Weber başkalarının bu kavramı, bir insanı tanımlamak için kullandığını vurguladı. Buradan çıkan önemli sonuç, karizmatik bir lider olmak için gözle görülen olağan dışı özelliklere sahip olmak gerekmediğidir. Weber?'e göre karizma, önemli devrimci bir güçtür. Tarih boyunca karizmatik liderler geleneksel (hatta rasyonel-hukuki) otorite yapılarını alaşağı etmişlerdir.

Fakat unutmamak gerekir ki karizmatik otorite rasyonel değildir ve bu yüzden bir toplumu günbegün idare etmek için gerekli özelliklere sahip değildir. Aslında muzaffer karizmatik bir liderin takipçileri bunu hemen fark eder. İktidarı ele geçiren lider, hemen sonrasında yönetimlerinin idarenin rutin görevlerini daha iyi yerine getirmesi için tedbirler alır. Bunu da Weber'in karizmanın rutinleşmesi olarak tanımladığı süreçle gerçekleştirirler. Başka bir deyişle, yönetimlerinin olağan dışı ve devrimci özelliklerini, gündelik meselelerle daha iyi uğraşabilmek için bir yana bırakırlar. Bunu yapmalarının sebeplerinden biri de karizmatık liderin bir gün işi bırakacak olmasıdır. Rutinleştirme yoluyla, karizmayı liderden bir müridine veya müritlerinden oluşan bir idari örgüte transfer etmeyi amaçlarlar.

Burada korkunç bir çelişki vardır. Karizmayı rutinleştirirken, müritler bu otorite tipinin gündelik hayatta verimli olmasını amaçlar. Fakat eğer rutinleştirmede başarılı-

geleneksel otorite: Bazı insanların (aile, kabile ya da soyuna bağlı olarak) fi tarihinden beri otorite sahibi olduğu inancına dayanan otorite. Liderler çok eski kural ve güçlere sahip oldu- gunu iddia eder, takipçileri de inanır.

karizmatik otorite: Karizmatik bir liderin sıra dışı kutsallığı, kahramanlığı ya da örnek alınası davranışına olan inançla meşruiyet kazanan otorite.

Karizma: Bir insanın başkaları tarafından sıradışı niteliklerle tanımlanması. Böyle tanımlanmak için bu insanın gerçekten de bu niteliklere sahip olmasına gerek yoktur.

Karizmanın rutinleşmesi: Takipçilerinin, karizmatik liderin olağan dışı ve devrimci özelliklerini, gündelik meselelerle daha iyi uğraşabilmek için bir yana bırakması. Bu aynı zamanda karizmatik lider sahneden çekildiğinde, takipçilerinin iktidarı ellerinde tutmalarına da yardımcı olur.

Anahtar Kavram

Verstehen

Verstehen "anlayış" anlamına gelen Almanca bir kelimedir. Eylem kuramı açısından, versfehen aktörün düşünsel süreçlerini, anlam ve amaçlarını ve bu etkenlerin nasıl eyleme (ya da etkileşime) dönüştüğünü incelemeyi içeren yöntemsel bir tekniktir. | Weber, bunun davranışçıların kullandığı deneysel yöntemlerden daha yumuşak ya da daha az bilimsel bir yol olmadığını savunur. Weber'e göre versfehen sadece sezgi değil, düşünce ve eylemleri çalışmak için kullanılacak sistematik ve özenli bir yöntemdir. Aslında vers/ehen kullanan bir araştırmacı, pozitivist yöntemleri kullanan ve bilim insanı geçinen araştırmacıdan daha avantajlıdır. Diğer insanları çalıştığı için, sosyal bilimci onların aklından neler geçtiğini ve eylemlerinin sebeplerini anlayabileceği için avantajlıdır. Atom altı parçacıkları araştıran fizikçi o parçacıkları anlayamaz. Parçacıklar insanları anladığımız gibi anlaşılamaz. Parçacıklar ancak dışarıdan gözlemlenebilir, oysa düşünce ve eylera içeriden gözlemlenebilir. Peki, bu yöntem, aktörleri ve eylemleri anlayış, Weber'in büyük kuramlarına, mesela Kalvinizm ve kapitalizmin ruhuna nasıl bağlanıyor? Weber Kalvinist bireylerin kapitalizmin ruhunu ortaya çıkaran eylemleri gerçekleştirirken kafalarından ne geçtiğini anlamaya çalışıyor olabilir: Fakat bir başka yorum da, Weber'in verstehen kullanarak kendini Kalvinist bireylerin yerine koyarak yaşadıkları kültürel bağlamı ve onları kapitalist bir biçimde davranmaya (kâr arayışına girmeye) iten sebepleri anlamaya çalıştığıdır. Burada araştırmacının bakışı Kalvinist bireylerin zihinsel süreçlerini içeriden incelemek yerine, kültürel bağlamı

dışarıdan inceler. Üçüncü bir görüş ise, versfehen'in bireysel zihinsel süreçler ve daha geniş kültürel bağlam arasındaki ilişkiyle ilgili olduğudur. Aslında üç görüşü de destekleyen kanıt vardır. Fakat verstehen'in eylemi bireysel zihinsel süreçler ışığında inceleyen bir yöntem olduğu geçerli bir yorumdur.

olurlarsa karizmatik otoritenin temelini de yok etmiş olurlar —yani artık olağan dışı değildir. Yani eğer başarılı olursa, karizmanın rutinleşmesi sonunda karizmayı yok eder ve Weber'in diğer otorite tiplerinden birine, geleneksel ya da rasyonel-hukuki otoriteye, dönüşür.

Bahsettiğimiz gibi karizmatik otorite, devrimci bir güçtür. İnsanları içeriden dönüştürerek çalışır. İnsanlar fikirlerini değiştirir ve karizmatik lideri takip etmeye karar verir. Karzima çok önemli devrimci bir güç olsa da, Weber'in tarihte en önemli devrimci olarak gördüğü gücün yanında sönük kalır. Bu güç rasyonelleşme ve **rasyonel-hukuki otoritenin** ortaya çıkışıdır. Rasyonel-hukuki otoritede, liderlerin meşruiyeti bir dizi yazılı kural ve düzenlemeyle gerçekleşir. Liderler pozisyonlarını bu kurallar yüzünden korur. Mesela ABD başkanı rasyonel-hukuki otoriteye bir örnektir, liderlik pozisyonu seçimi kazanmış olmasına ve seçmenler heyetinden en çok oyu almış olmasına dayanır. Karizma insanların fikirlerini değiştirse bile bunu içeriden yapar. Rasyonelleşme ise dışarıdan yapar —insanların içinde yaşadıkları yapıları değiştirir. Rasyonel-hukuki otoriteyle ilişkili en önemli yapı modern bürokrasidir (İdeal Tip ile İlgili Anahtar Kavram kutusuna bkz). Diğer otorite biçimlerinin de ilişkili olduğu örgütler vardır ama hiç biri bürokrasiyle yarışamaz ve hiç biri insanlar üzerine bürokrasi kadar etkili olamaz.

Verstehen: (Aktörün düşünsel süreçlerini, anlam ve amaçlarını ve bu etkenlerin nasıl eyleme (ya da etkileşime) dönüştüğünü incelemeyi içeren yöntemsel bir teknik.

rasyonel-hukuki otorite: Liderlerin meşruiyeti bir dizi yazılı kural ve düzenlemeyle kazandığı ve iktidari bu kurallarla ellerinde tutabildiği tür otorite.

Anahtar Kavram

İdeal Tip ve İdeal-Tip Olarak Bürokrasi

Weber pek çok önemli yöntemsel fikir üretti, ama bunların içinde en önemlilerinde biri ideal tiptir. Hemen belirtmekte fayda var ki, Weber ideal tip kavramıyla bir tür ütopya ya da olası en iyi olgudan bahsetmiyordu. İdealdir çünkü tek taraflı bir abartmadır, genelde bir olgunun mantığının abartılmasıdır. Toplumsal dünyayı tüm tarihsel ve güncel çeşitleriyle incelemek için kullanılır. Bu tür tek taraflı abartmalar Weber tarafından toplumsal olguları zaman içinde ve kültürler arası karşılaştırmak amacıyla kullanılır. " Weber'inen meşhur ideal tiplerinden biri bürokrasidir. İdeal tip bir bürokrasi aşağıdaki özelliklere sahiptir:

1. Bir dizi resmi görev, pozisyona sahip olanların kurallara tabi olduğu makamlara dönüşür.

2. Her makamın özel bir yetkinlik alanı vardır.

3. Her makamın gerçekleştirmesi gereken belli görevleri, bunları gerçekleştirecek otoriteleri ve işin yapılmasını zorlayacak araçları vardır.

4, Makamlar hiyerarşik biçimde düzenlenmiştir.

5. İnsanlar her makamın teknik niteliklerini yerine getirebilmek için teknik eğitimden geçerler.

Weber için bürokrasi o kadar önemlidir ki sırf rasyonel-hukuki otoritenin kalbi olmakla kalmaz, Batı?da rasyonelleşmenin modeli haline de gelir. Weber

bürokrasiyi sadece rasyonel bir yapı olarak değil aynı zamanda içinde çalışanlara ve hizmet ettiklerine büyük bir kontrol uygulayan bir yapıdır. İnsanların düşünce ve eylemlerini değiştiren bir tür kafes gibidir.

Daha genel olarak, Weber rasyonelleşmenin kafese benzediğini düşünür. Hiç kuşkusuz rasyonelleşme ve rasyonel-hukuki otorite (ve onun bürokrasisi) çeşitli avantajları beraberinde getirir. Fakat Weber onların yarattığı sorunları da gözlemler. Aslında Weber rasyonelleşmenin demir kafesi nosyonuyla çok yakından ilişkilidir. Rasyonelleşmenin demir kafesi, içinden çıkması neredeyse imkânsız güçlü kafesimsi bir yapı imgesini çağrıştırır. Weber Batı'da giderek artan rasyonelleşmeyi bu imge ile tanımlar. Getirdiği yenilikleri över fakat insanları giderek daha sıkı kontrol etmesine korkuyla yaklaşır. Toplumun farklı sektörlerinin (yani sadece hükümet bürokrasisinin değil) giderek daha fazla rasyonelleşmesinin insanların hayatın rasyonel-dışı alanlarına kaçmasını zorlaştıracağını düşünür. İnsanlar kendilerini rasyonelleşmenin demir kafesinde kilitli bulurlar.

Weber sırf rasyonelleşmeyi değil, rasyonel-hukuki otoriteyi de Batı”da zafer kazanmış görür. Rasyonel-hukuki otorite geleneksel otoriteden daha etkilidir. Bu yüzden

ideal tip: Tek taraflı, abartılı bir kavram. Genelde bir olgunun mantığının abartılmasıdır. Toplumsal dünyayı tüm tarihsel ve güncel çeşitleriyle incelemek için kullanılır. İdeal tip toplumsal olguları zaman içinde ve kültürlerarası karşılaştırmak amacıyla kullanılır.

Bürokrasi: Memurların kurallara bağlı çalıştığı modem bir örgüt tipi. Her makamın özel olarak belirlenmiş yetkinliği, belli görevleri ve bunları gerçekleştirmek için gereken otoritesi vardır. Makamlar hiyerarşik olarak düzenlenmiştir; her makam için teknik eğitim gerekir; yapılması gereken işler memura değil makama aittir; pozisyon örgütün bir parçasıdır ve memura , mal edilemez bürokraside görülen işlerin büyük çoğunluğu (faaliyetler, kararlar, kurallar) yazılıdır.

BÖLÜM İKİ * Klasik Kuramlar I 31

| Anahtar Kavram — Devam

| 6. Bu pozisyonlara sahip kişiler, işi gerçekleştirmek için gereken şeyleri kullanırlar

fakat onlara sahip olmazlar.

7. Pozisyon bir örgütün parçasıdır ve onunla görevli olan kişiye mal edilemez.

8. Bürokraside yapılan her iş (kararlar, kurallar) yazıya dökülür.

Bu ideal tip, diğer ideal tipler gibi hiçbir yeı'de aynen bu şekilde var olmaz. Bunu yaratırken Weber, Batı'da yaratılan modern bürokrasiyi düşünüyordu. Fakat orada bile hiçbir örgüt yukarıdaki bu özelliklerin tamamına sahip değildir. Yine de Weber bu ideal tipi (ve her ideal tipi) tarihsel-karşılaştırmalı bir analiz için, bu bağlamda da örgütsel biçimlerin analizi için kullandı. Üç tip otoriteyle ilişkili örgütleri inceledi ve geleneksel ve karizmatik otoritenin bu özelliklerin neredeyse hiçbirine sahip olmadığını buldu. Bunlar bürokrasi değildir ve rasyonel-hukuki otoriteyle ilişkili bürokratik örgüt kadar iyi işlemez.

İdeal tipler, modern dünyada farklı örgütleri kıyaslamak için de kullanılabilir. Araştırmacı ideal tipi, ideal tipten farklılaşmaları bulmak ve sonra da açıklamak için kullanır. Belli bir örgütün ideal tipe uymamasının sebepleri arasında, yanlış bilgilendirme, stratejik hata- , lar, mantıksal hatalar, duygusal etkenler ya da daha genel olarak örgütün işleyişinde ortaya çıkan mantıksızlıklar olabilir.

geleneksel otorite zaman içinde rasyonel-hukuki otoriteye yol vermelidir. Karizmatik devrimler yaşanmaya devam edecektir ama rutinleştikçe, karizmatik otoritenin gücü rasyonel bürokrasininkinin yanında zayıf kalacaktır. Her halükârda, karizmatik otorite rutinleştikçe ve karizma yok olunca, bu otorite de başka bir biçime dönüşecektir. Bu biçim geleneksel otorite de olabilir ama modem Batı'da karizmatik otoritenin rasyonel-hukuki otoriteye dönüşmesi daha olasıdır. Kafes insanları sadece hapsetmez, dışarıdan gelen saldırıları da geçirmez. Giderek karizmatik lideri ve onu takip eden güruhu dışarıda tutma gücüne sahip olur. Sonuçta hem geleneksel hem de karizmatik otorite modern toplumun taleplerini karşılayamaz hale gelir ve iktidar kaybeder. Rasyonel-hukuki otorite, rasyonelleşme ve rasyonelleşmenin demir kafesi galip gelir!

Özet

1. Sosyolojinin klasik çağına ait büyük kuramlar, insanlık tarihine ve/ya toplumsal hayatın geniş bir kısmına dair geniş ve oldukça iddialı anlatılardır.

2. Emile Durkheimt'ın kuramı değişen iş bölümü ve mekanikten organik dayanışmaya geçişi inceler.

3. Bu değişimdeki en önemli etken dinamik yoğunluktaki değişikliklerdir.

4. Mekanikten organik dayanışmaya geçiş toplumsal bilincin gücünde önemli bir düşüşü de beraberinde getirir.

5. Bu değişikliğin bir göstergesi cezalandırıcı hukuktan onarıcı hukuka geçiştir.

6. Organik dayanışmaya ve onun zayıf toplumsal bilincine has ana patolojilerden biri anomidir.

7. Karl Marx'ın kuramı kapitalizmin tarihsel kökenleri, Kapitalizm ve komünizme geçişle ilgilidir.

8. Marx'ın kapitalizm eleştiri insanın potansiyeline dair bir dizi varsayıma dayanır. Kapitalizm, insanın potansiyelinin gelişmesini engeller ve özellikle işçiler arasında yabancılaşmaya yol açar.

9. Kapitalizm temelde iki sınıflı ekonomik bir sistemdir. Bu sınıflardan biri (kapitalistler) üretim araçlarına sahiptir; diğer sınıf (proletarya) ise bu araçlara erişebilmek için emek zamanını satmak zorundadır.

10. Marx emek değer kuramını —yani tüm değerin emekten geldiğini— benimser ve bu sayede kapitalistlerin proletaryayı sömürdüğünü gözlemler.

11. Yanlış bilinç yüzünden proletarya bu gerçeği göremez ama sonunda kapitalizmin nasıl işlediğini anlama ve sınıf bilinci kazanma potansiyeline sahiptir.

12. Proletarya kapitalizmi alaşağı etmek için praksisle meşgul olmalıdır.

13. Komünizm ilk defa insanın potansiyelini tamamen ifade edebileceği bir toplumsal sistemdir.

14, Max Weber dört tip rasyonellik tanımlar —pratik, teorik, tözel ve biçimsel— fakat özellikle biçimsel rasyonalite ve onun Batı'nın rasyonelleşmesindeki önemli rolünü inceler.

15. Protestan ahlakı Batı'nın ve özellikle de ekonominin rasyonelleşmesinde merkezi rol oynar. Kapitalizmin ruhunun doğmasındaki ana etkendir ve kapitalist ekonomik sistemin yükselişine yol açar.

16. Weber Çin'de Konfüçyanizım ve Hindistan'da Hinduizmin rasyonelleşmeyi ve kapitalizmi engelleyen etkileriyle ilgilenir.

17. Weber üç otorite tipinden —geleneksel, karizmatik ve rasyonel-hukuki— ve sonuncunun egemen otorite biçimi olarak yükselişinden bahseder.

Okuma Önerileri

ROBERT J. ANTON!O VE İRA COHEN, BDS. Marx and Modernity: Key Readings and Commentary. Malden, MA: Blackweli, 2002.

ROBERT J. ANTONIO O*Karl Marx.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The |

Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 1, Classical Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackweli, 2011, pp. 115—164.

» CHARLES CAMIC, PHILIP GORSKI, VE DAVID TRUBEK, EDS. Max Weber's “Economy and

Society": A Critical Companion. Stanford, CA: Stanford Üniversity Press, 2005.

- MUSTAFA EMIRBAYER, ED. Emile Durkheim: Sociologist of Modernity. Malden, MA: Blackweli, 2003.

MARCEL FOURNEER Emile Durkheim: A Biography. Cambridge: Polity Press, 2013.

ANTHONY GIDDENS, ED. Emile Durkheim: Selected Writings. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.

STEPHEN KALBERG, ED. Max Weber: Readings and Commentary on Modernity. Malden,

MA: Blackweli, 2005.

o STEPHEN KALBERG he Social Thoughi of Max Weber. Thousand Oaks, CA: Sage, 2017.

DAvıp MCLELLAN Karl Marx: His Life and Thought. New York: Harper Colophon, 1973.

DAvıp MCLELLAN, ED. o The Thoughti of Karl Marx. New York: Harper Torchbooks, 1974.

TARA MILBRANDT VE FRANK PEARCE "Emile Durkheim." In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., 74e Wiley-Blachvell Companion to Major Social Theorists, vol. 1, Classical Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackweli, 2011, pp. 236—282.

JOACHIM RADKAU Max Weber: A Biograplıy. Cambridge: Polity Press, 2009.

MARIANNE WEBER Max iWeber: A Biography. Hany Zohn, ed. and trans. New York:

Wiley, 1975.

3. BÖLÜM: KLASİK KURAMLAR 2

George Simmel: Kültürün Artan Trajedisi

Thorstein Veblen: İşletmelerin Endüstri Üzerinde Artan Kontrolü

George Herbert Mead: Sosyal Davranışçılık

Özet

Okuma Önerileri

Bu bölüm, son bölümün devamı ve diğer dört temel klasik kuramcıya değiniyor. İlki, Georg Simmel, şaşırtıcı bir tercih değil. Genelde Marx, Weber ve Durkheim ile beraber sosyoloji kuramının kurucuları ve ustaları arasında kabul ediliyor. Diğer üç isim ise pek tipik değil ve daha tartışmalı tercihler. Tborstein Veblen Amerikalı ve daha çok iktisatçı olarak tanınıyor. Yine de klasik sosyoloji kuramcıları arasında yer almayı hak ediyor, çünkü 1) fikirleri son derece sosyolojik; 2) kabul edilen ustalar gibi o da ekonomık değişime dair büyük bir kuram sundu ve bu kuram odağı ve kapsamı açısından onlarınkine benziyor; 3) bir tek o 20. yüzyılda üretimle tanımlanan bir ekonomiden tüketime yönelik bir ekonomiye geçişi tahmin edebildi. Diğer Amerikalı düşünür George Herbert Mead de klasik sosyoloji kuramları bağlamında tartışmak için şaşırtıcı bir tercih. Mead zamanının büyük toplumsal değişimlerine ve sorunlarına diğerleri kadar değinmemiş olsa da, bireysel bilince (“zihin” ve “öz” kavramlarını da içeren), eylem ve etkileşime dair benzersiz bir kuram yarattı. Son olarak bu bölümde Afrıka asıllı bir Amerikalı sosyoloğu

inceliyoruz. W.E.B. Du Bois, sosyoloji eğitimi almış olsa da, genelde temel klasik kuramcılar arasına dâhil edilmez. Fakat onun ırk, ırkçılık ve sömürgecilik üzerine yazıları şimdi toplumsal düşünce ve incelemede merkezi bir yer edinen fikirler sunar.

GEORG SIMMEL: KÜLTÜRÜN ARTAN TRAJEDİSİ

Georg Simmel (1858—1918) önemli Alman düşünürlerden biridir. Simmel için temel sorun kültürün trajedisi olarak tanımladığı durumdur. Fakat bu konuya geçmeden önce, Simmel'in kuramlarının yapı taşlarından bazılarına değinmeliyiz.

Etkileşim

Georg Simmel'in kültürün trajedisine dair önemli büyük bir kuramı olsa da, eski ünü onun gündelik hayata dair kuramlarına dayanır. Simmel görünüşte önemsiz gözüken, beraber yemek yeme, yol tarifi sorma, başkalarına kendini beğendirmek için giyinme gibi gündelik hayatla ilişkili davranışlara diğer klasik kuramcılardan daha çok ilgi

Georg Simmel (1858-1918)

Kısa Biyografi

Simmel, zamanının Alman akademisinde marjinal bir adamdı, bir “yabancıydı.” Bugün kuramın ustalarından kabul edilse de, hayatı boyunca akademide marjinal bir konumdaydı. Hatta çoğu zaman düzenli bir maaşı bile yoktu, öğrenci harçlarına bağımlıydı. Oldukça etkileyici çalışmalar yaptı, zamanının önemli aydınlarıyla (mesela Max Weber) tanıştı ve onlar Simmel'in çalışmalarına değer verdi. Peki, o halde neden bu kadar marjinal bir figürdü? Bunun iki önemli sebebi var. İlki, zamanında akademik kabul edilemeyen eserle yazmış olması. Genelde popüler başlıklı, gazete ve mecmualarda yayınlanan makaleler yazdı. Dev ciltler yazmak yerine (ki bu tip çalışmaları da oldu), bu tür yazılar yazmayı seviyordu. Fakat Alman üniversite yöneticileri bu tür çalışmaları nereye koyacaklarını bilemediler Diğer bir sebep de, Simmel anti-semitik akademik bir çevrede Yahudi olmasıdır. Eğitim Bakanlığı'na sunulan bir raporda görünüşü, davranışı ve düşünceleri itibariyle

Yahudi olarak resmedilir. Onunla ilgili bu tip düşünceler ve zamanının anti-Semitizmi, uzun süre Simmel'in düzenli akademik bir pozisyon sahibi olmasını engelledi. Hayatının sonuna doğru bir pozisyon sahibi olduğunda da, bu ancak küçük bir Alman üniversitesindeydi.

göstermiştir. Bu tür etkileşimler, insanları birbirine bağlar. Bu tür davranışlar sürekli yaratılır, düzenlenir, bırakılır ve farklı etkileşim biçimleriyle değiştirilir. Simmel'e göre bu etkileşimler toplumsal hayatın atomlarıdır ve mikroskobik bir şekilde incelenmeleri gerekir. Bu kuram, Simmel'in daha kapsamlı büyük kuramlarından (mesela kültürün trajedisinden) çok farklı olsa da, onlarla alakasız değildir. Simmel, Weber gibi, sosyolojiyi gündelik hayatın incelenmesi olarak tanımlar. Sosyoloji toplumu inceler, fakat toplum onu oluşturan bireysel etkileşimlerden oluşur.

Biçimler ve Tipler

Simmel etkileşim biçimleri ve etkileşen tipleri arasında önemli bir ayrım yaptı. Gerçek dünyada insanlar kafa karıştıracak kadar çok etkileşim ve etkileşenle karşılaşır. Bu kafa karışıklığını önlemek için insanlar sosyal dünyayı daha küçük etkileşim biçimlerine ve etkileşen tiplerine indirger. Mesela bir partide karşılaşabileceğiniz etkileşim dizisini düşünelim. Biri size “Hangi rüzgâr seni bu partiye attı?” diye sorar. Bu tür etkileşim en aşağı iki şekilde yorumlanabilir: bilgi talebi ya da bir ilişki başlatma arzusu. Partinin doğası ve sorunun soruluş şekline bağlı olarak bunu “bir ilişki başlatma çabası” olarak yorumlayabilirsiniz. Sonra bu tür bir ilişkiye açık olup olmadığınıza bağlı olarak ya “Senin gibi biriyle tanışabilmek için geldim” ya da “Trenle geldim” diye cevap verebilirsiniz. Kısacası her zaman etrafta o kadar çok şey gerçekleşir ki, onları daha iyi anlayabilmek ve onlarla daha iyi baş edebilmek için etkileşimi sınırlı sayıda biçime indirgemeye çalışırız.

etkileşim (İnsanlar arasındaki ilişkiler.

biçimler Sosyologlar ve normal insanların çok çeşitli etkileşimlerle baş edebilmek için geliştirdikleri kalıplar.

tipler Sosyologlar ve normal insanların çok çeşitli ve değişik aktörle baş edebilmek ve onları kategorilere ayırabilmek için geliştirdikleri Kalıplar.

Fazla sayıda insanla karşı karşıya geldiğimizde de aynı durum oluşur. Onlarla uğraşmayı daha kolay hale getirebilmek için, onları sınırlı sayıda etkileşen tipine indirgeriz. Partide biri niye orada olduğumuzu sorar. Bu insanla daha önce tanışmadığımız için nasıl biri olduğunu da bilemeyiz. Peki, o halde ona nasıl cevap verebiliriz? Kafamızda bir dizi tip vardır ve o kişiyi belli bir tip kategorisine koyarız. Soruyu soran ciddi biri midir yoksa gönül eğlendirme peşinde midir? Bu soruya vereceğiniz cevap o kişiyi hangi kategoriye soktuğunuza göre değişir. İleride ilk yargınız yanlış olduğuna ve o kişiyi yanlış kategoriye koyduğunuza karar verebilirsiniz. Yine de etkileşime başlamak (ya da son vermek) için bu tür tipleri kullanarak tahminde bulunmamız gerekir. Simmel sadece insanların değil sosyologların da gündelik bazda biçim ve tip geliştirmesi gerektiğine inanır. Bu yüzden Simmel etkileşim biçimlerini (üst ve astlarla) ve etkileşen tiplerini (yabancı) inceleyen pek çok makale yazdı.

Bilinç

Simmel'in etkileşimle ilgili düşünceleri, bilinçle ilgili fikirlerinin üzerine inşa edilmiştir. İnsanların bilinç süreçleri sonucu eyleme geçtikleri varsayımıyla hareket eder. Etkileşimde bulunan insanların çeşitli amaçları ve çıkarları vardır; yaratıcı bilinç süreçleri içine girerler. Ayrıca insanların kendi kendilerini zihinsel olarak eleştirebileceklerine; kendileriyle eylemleri arasına mesafe koyabileceklerine inanır. Bu çevre etkileri karşısında sadece tepki gösteren ve çevreyle olan ilişkileri üzerine düşünemeyen diğer hayvanlardan çok daha farklıdır. Başka bir deyişle, insanlar dışsal itkileri alır, onları değerlendirir, farklı eylem yolları dener ve sonra ne yapacağına karar verir. Bu zihinsel yetiler sayesinde insanlar dışsal itkilerin ve yapıların esiri olmaktan kurtulur. O halde ilk bakışta, Simmel'in insanlara çok geniş

bir özgürlük ve hayatları ve sosyal dünya üzerinde kontrol kapasitesi verdiğini görüyoruz. Fakat Simmel kendi düşüncesine özgü bir biçimde, basit bir zihin özgürlüğü fikrine karşı çıkar. Çünkü zihin çevresine düşünsel olarak tepki verebilse de, itki ve yapılara da ayrı ve gerçek bir varoluş addedebilir. Sosyolojik terimle ifade edecek olursak zihin, yarattıklarını şeyleştirebilir. Bir şeyi şeyleştirmek onu olduğundan daha gerçek ve somut kabul etmek anlamına gelir. İnsanlar özgürlüklerini kazanıp fikirler icat ederek dünyalarını kontrol etmeye başladıkça bu fikirler eninde sonunda onların hayatına hükmeden yapılar gibi gözükmeye başlar. Mesela pek çok insan ilişkisi sorumluluk ve görev gibi fikirler etrafında döner. Hissettiği görev gereği, bir oğlan babası gibi çiftçi olabilir. Bu sorumluluğun ağırlığı gerçek bir varlıkmış gibi gelebilir; oğlanın iradesinden bağımsız var olan bir görev gibidir. Bu anlamda, insanlar kendilerini hapseden koşullar da yaratabilir. Bu örnekte görev zihnin yarattığı bir olguyken, eylemi sınırlayan gerçek toplumsal bir olguya dönüşür. O halde genel olarak, insanların zihinsel süreçler sonucu kendilerini özgürleştirebileceklerini, kısıtlayabileceklerini ya da bu ikisinin karışımlarını oluşturabileceklerini söyleyebiliriz. Bu tip gerilimler Simmel'in çalışmalarında yaygın olarak görülür.

Grubun Boyutu

Simmel'in gündelik hayat sosyolojisinin en önemli özelliklerinden biri gündelik etkileşimlerden daha geniş toplumsal yapılar inşa etmesidir. Bu ikili ve üçlü üzerine yaptığı meşhur çalışmasında görülebilir. Basitçe ifade edecek olursak ikili, iki kişilik grubu, üçlü de üç kişilik grubu ifade eder. İlk bakışta bu ikisi arasında bir fark yokmuş gibi gözükür. Sonuçta fazladan bir kişi nasıl bir farklılık yaratabilir ki? Simmel'in bu soruya şaşırtıcı ve önemli bir cevap verir ve bu farkın çok büyük olduğunu söyler. Hatta sosyolojik olarak en büyük fark iki ve üç kişilik gruplar arasındadır: Grup boyutunun artışında hiçbir şey ikiliye yapılan bir kişilik ekleme kadar değişiklik yaratmaz. Diğer grup boyutlarının aksine, ikili, içerdiği iki kişinin ötesinde bir anlam içermez. İkili içinden bağımsız bir grup yapısı çıkmaz; sadece iki kişinin etkileşiminden oluşur. Bu ikı ayrılabilir birey de yüksek seviyede bir bireyselliğe sahiptir. Ayrılabilir bir grup olmadığı için, bireye karşı kolektif bir tehdit ihtimali de yoktur.

şeyleştirmek İnsanlar tarafından yaraulan toplumsal yapılara ayr ve gerçek bir varoluş bahşetmek.

Anahtar Kavram

Gizlilik

Simmel gizlilik kavramını, bir kişinin, diğer bir kişinin ortaya çıkarmaya çalıştığı şeyi saklaması olarak tanımlar. İnsanlar birbirleriyle etkileşime geçebilmek için, birbirleri hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Mesela kiminle karşı karşıya olduğumuzu (mesela, arkadaş, akraba, dükkân sahibi) bilmemiz gerekir. İnsanlar hakkında pek çok şey öğrenebiliriz fakat asla mutlak bilgiye sahip olamayız; yani diğer insanların her düşündüklerini, ruh hallerini, vs. bilemeyiz. Hayatımızın her aşamasında sadece gerçeği değil, aynı zamanda bilgisizliği ve hatayı da elde ederiz. Fakat bilgisizlik ve hata diğer insanlarla olan etkileşimlerde ayırt edici bir özellik kazanır. Bu etkileşimde olduğumuz insanların iç dünyalarıyla ilgilidir. Diğer bilgi nesnelerinin aksine, insanlar bilinçli olarak kendileri hakkında gerçeği açıklama veya onu saklama yetisine sahiptir. Aslında insanlara her şeyi açıklamak isteseler bile (ki çoğu zaman istemezler), bu kadar bilgi diğer insanları çıldırtacağından bunu yapamazlar. O halde insanlar diğerlerine açıklayacakları şeyleri seçmek zorundadır. Simmel'in nicel olana ilgisi açısından bakacak olursak, diğerlerine iç dünyamızın sadece parçalarını sunarız. Dahası hangi parçaları sunacağımızı hangilerini saklayacağımızı seçeriz: yani tüm etkileşimlerde kendimizin sadece bir parçasını ortaya çıkarırız ve ortaya çıkardığımız parça seçtiğimiz ve ayarladığımız kısımlarımızdır.

Burada önemli olan, ikiliye üçüncü bir kişinin eklenmesi (yani üçlü oluşumu) bağımsız bir grup yapısının ortaya çıkmasına elverir. Artık grup, bireyselliği tehdit eder. Dahası üçüncü bir kişinin eklenmesiyle eskiden mümkün olmayan yeni

toplumsal roller ortaya çıkar. Mesela, üçlünün bir üyesi, diğer ikisi münakaşa ederken aracı rolüne soyunabilir. Veya bu üçlüden biri diğerleri arasında münakaşaları kendi çıkarlarına kullanabilir. Grubun iki üyesi, üçüncünün gözüne girebilmek için yarışa girebilir ya da gruptan biri diğer ikisini daha kolay kontrol edebilmek için onlar arasında kavga çıkarabilir. Yani çeşitli şekillerde, ikilide var olamayacak bir otorite sistemi ve tabakalaşma sistemi ortaya çıkabilir. İkiliden üçlüye değişim, bireylerden ayrılan ' ve onları kontrol eden toplumsal yapıların gelişimi için gereklidir. Diğer bir deyişle,

Gizlilik: (Bir kişinin, diğer bir kişinin ortaya çıkarmaya çalıştığı şeyi saklamasıdır.

İkili: İki kişilik grup.

üçlü: Üç kişilik grup.

Anahtar kavram — Devam

| Yalan bir insanın bilinçli olarak gerçeği diğerlerinden sakladığı bir etkileşim türüdür. Yalan yüzünden diğerleri hatalı bir kavrayışa sahip olmakla kalmaz, bu hata yalancının diğerlerini kandırmak istemesine dayanır. Simmel yalanı toplumsal geometri ve özellikle mesafe ile ilgili fikirleri bağlamında tartışır. Mesela bizden uzaktakilerin yalanlarını daha kolay sineye çekeriz. Mesela politikacıların bazen bize yalan söylediğini öğrenince şaşırmayız. Bunun tersine, bize yakın olanların yalan söylemesi dayanılmaz gelir. Bir eşin veya çocuğun söylediği yalan, sadece televizyon ekranından tanıdığımız bir memurun söylediği yalandan daha çarpıcı olur. Daha genel olarak mesafe açısından, gündelik her iletişim hem iki tarafın da bildiği ve sadece bir tarafın bildiği unsurlar içerir. Bu ikincisi tüm sosyal ilişkilerde mesafeye yol açar. Simmel sosyal ilişkilerin her iki taraf tarafından bilinen ve sadece bir tarafın bildiği unsurlar içermesi gerektiğini savunur. Diğer bir deyişle, en yakın ilişkiler bile hem yakınlık hem uzaklık, karşılıklı bilgi ve saklama içermelidir. Yani gizlilik, sır öğrenilince ilişki bozulacak bile olsa, her sosyal ilişkinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Simmel, gizliliğin en az olduğu en yakın ilişki türü olan evlilik de bile, partneri tamamen tanıma, her türlü sırrını öğrenme arzusunun bir hata olduğunu savunur. Bir kere tüm sosyal ilişkiler biraz gerçeklik biraz hata içermelidir. Kendini tamamen açığa vurmak (bu mümkün olsa bile), evliliği sıradan kılar ve tüm sürpriz unsurunu ortadan kaldırır. Son olarak da, hepimizin sınırlı kaynağı vardır ve açıkladığımız her (sır) hazine, diğerlerine sunacaklarımızı azaltır. Yalnızca deposunda sınırsız bireysel

başarısı olanlar eşlerine her şeyi açıklamayı göze alabilir. Diğerleri kendilerini aşırı biçimde ortaya sererse, aşınırlar ve sıradan hale gelirler.

Simmel'in büyük kuramında önemli bir yere sahip kültürün trajedisi kavramı ancak üçlü oluşunca mümkün olur.

Simmel grup boyutuna bağlı çeşitli gözlemlerde bulunur. Mesela (belki de çelişkili olarak) bireysel özgürlüğün grup boyutu büyüdükçe arttığını savunur. Küçük bir grup, birey üstünde büyük bir kontrol sağlayabilir; birey grubun üyelerinin bakışlarından ve kontrolünden kaçamaz. Fakat büyük bir grupta birey görünmez olabilir ve grubun kontrolüne daha az tabi olur. Büyük toplumlarda, özellikle büyük şehirlerde pek çok farklı grup vardır ve birey bunların birkaçına mensup olabilir. Sonuç olarak her bir grup, bireyin davranışının ancak küçük bir kısmını kontrol eder. Yine de bireyler büyük toplumlarda başka tür kontrol biçimlerine tabi olur; aşağıda bahsedeceğimiz kültürün trajedisi buna iyi bir örnektir. Dahası kitleler bir fikir, hatta en basit fikir tarafından kontrol edilmeye daha meyilli olur. Büyük sayıda insanın fiziksel olarak birbirlerine yakın olması, özellikle de modern şehirde, basıt fikirlere inanmalarına ve düşüncesiz, duygusal eylemlerde bulunmalarına yol açar.

Mesafe ve Yabancı

Toplumsal geometri fikrinin devamı olarak, Simmel uzaklık konusuyla da ilgilendi. Mesela daha önce bahsettiğimiz yabancı sosyal tipi mesafeyle tanımlanır. Yabancı ne çok yakın ne çok uzak olandır. Eğer çok yakın olsa yabancı olmaz; grubun üyesi olur. Eğer çok uzak olsa, grupla iletişimi olmaz. O halde, yabancı olmak uzaklık ve yakınlıgın bir karışımıdır.

Yalan: Bir insanın bilinçli olarak gerçeği diğerlerinden sakladığı bir etkileşim türüdür.

Yabancı: Simmel'in sosyal tiplerinden biri: ne çok yakın ne de çok uzak olan kişi.

Yabancı ve grup arasındaki tuhaf mesafe, bu ikisi arasında değişik etkileşim kalıplarına yol açar. Mesela yabancı grup üyeleriyle olan etkileşiminde daha nesnel olabilir, Duygusal olarak müdahil olmaması, grup üyeleriyle ilişki ve onlarla ilgili kararlarında daha soğukkanlı davranmasına yol açar. Dahası yabancı olduğu için, diğer insanlar kendilerine yakın olan grup üyelerine bahsedemeyecekleri konularda ona açılabilir. Yabancıya istediklerini söyleyebilirler çünkü bunun grupta duyulmayacağını düşünürler. (Buna güzel bir örnek, insanların kendi gruplarıyla teması olmayan ve bir daha görmeyecekleri taksi şoförlerine kolayca açılabilmesidir.) Diğer tarafta, insanlar kendi grup bireylerine açılamazlar çünkü diğer üyelerin kolaylıkla söylediklerini duyacağından korkarlar.

Yabancı yalnızca sosyal bir tip değildir. Yabancılığı toplumsal bir etkileşim türü olarak da tartışabiliriz. Mesela en yakın ilişkilerin bile kendine has bir yakınlık uzaklık karışımı olur. Yani en yakın evlilikler bile yabancılık öğeleri taşıyabilir (birinin poker grubu, öbürünün okuma grubu gibi). Hatta Simmel başarılı evliliklerin bir miktar yabancılık içermesi gerektiğini düşünür.

Mesafe ve Değer

Simmel'in mesafeyle ilgili gözlemlerinden biri onun değerle ilişkisini ve Marx'ın emek değer kuramına alternatif bir kuramın gelişimini içerir. Simmel mesafeyle ilgili olarak, nesnelerin değerinin bize olan mesafelerinin bir unsuru olduğunu savunur. Bize yakın olan, kolayca elde edebileceğimiz nesnelerin çok bir değeri yoktur. Yani havasız yaşayamayacak olsak bile, hava, çoğumuz için çoğu zaman değersizdir çünkü her tarafımızdadır ve kolayca elde edilebilir. (Tabii eğer az hava kalsaydı (mesela hava kirlenmesi nefes almayı zorlaştırıp tehlikeli hale getirseydi| ya da zor

elde edilseydi (mesela nefes darlığı çekseydik|) hava gayet değerli olurdu.) Ayrıca bizden çok uzakta olan ve elde etmesi zor olan nesnelerde çok değerli değildir. Mesela Everest'in tepesine tırmanmak birçoğumuz için çok değerli değildir çünkü yol çok uzaktır, dağa tırmanmak zordur, bu tip bir macera çok pahalıdır. Sonuç olarak bizim için en değerli olan şeyler belli bir çabayla elde edebileceğimiz şeylerdır.

Nesnel ve Öznel Kültür

Kültürün trajedisi öznel (ya da bireysel) ve nesnel (ya da kolektif) kültür arasındaki farka dayanır. Nesnel kültür insanların ürettiği nesneleri kapsar (sanat, bilim, felsefe, vb.). Bireysel kültür ise insanların nesnel kültür öğelerini üretme, içine çekme ve kontrol etme yetisidir. Kültürün trajedisi zaman içinde nesnel kültür katlanarak büyürken, bireysel kültürün ve nesnel kültür üretme becerisinin çok az artmasından kaynaklanır. Zaman içinde insanların yaratıcı olma yetisi çok az artar. Buna rağmen, toplamda ürettikleri şeyler patlama yaşar.

Öncelikle nesnel kültürün mutlak boyutu büyür. Bu en iyi bilim örneğinde göz-

lemlenebilir. Hastalıklar, astronomı, fizik ve sosyoloji hakkında her zamankinden çok bilgiye sahibiz ve her geçen gün daha da fazla şey öğreniyoruz. İkinci olarak, nesnel kültürün farklı öğelerinin sayısı artar. Mesela, bundan çok da uzak olmayan bir zamanda internet diye bir şey yoktu. Ama artık internet nesnel kültürümüzün önemli bir parçası haline geldi ve onunla ilgili öğrenilecek şeyler gün geçtikçe artıyor. Son ve en önemli olarak da, nesnel kültürün çeşitli öğelerinin her gün daha da güçlenen, bağımsız dünyalarla iç içe geçtiğini ve bunların giderek onları yaratan aktörlerin algısından ve kontrolünden çıktığını söyleyebiliriz.

nesnel kültür İnsanların ürettiği ve kültürün parçası haline gelen nesneleri kapsar (sanat, bilim.

felsefe, vb.)

bireysel kültür İnsanların nesnel kültür öğelerini üretme, içine çekme ve kontrol etme yetisi.

kültürün trajedisi Zaman içinde nesnel kültür katlanarak büyürken, bireysel kültürün ve nesnel kültür üretme becerisinin çok az artmasından kaynaklanır. Zaman içinde insanların yaratıcı olma yetisi çok az artar. Yaratığımız dünyayı daha az anlamaya ve onun tarafından daha çok kontrol edilmeye mahküm oluruz.

Anahtar Kavram

Mekân

Simmel'in mesafe üzerine düşünceleri epey bilinse de, genel mekân kuramı pek bilinmez. Mekândaki sınırların önemiyle ilgilenir. Bu sınırlar belirsiz veya silikse, önemleri daha çok açığa çıkar. Belirsiz sınırlar insanlar politik sınırlarıyla kısıtlanmadığı zaman ortaya çıkar (mesela geniş biri alandaki insan kitlesi). Bu şekilde açıkta olmak grubu dürtüsel, heyecanlı ve kolayca manipüle edilebilir kılar. Bu da ayaklanma türü kargaşalara yol açar. Silik mekân grubun algılayamadığı mekândır (mesela kapkaranlık bir odada bir grup). Bu grupça hayal kurmaya yol açar.

Simmel'in mekânla ilgili en ilginç gözlemlerinden biri köprü ve kapıyla ilgili düşünceleridir. Mesela, köprü bağlantı kurarken, kapı açıksa bağlantı, kapalıysa ayrılık yaratır. Bu yüzden, kapının köprüden daha zengin ve canlı bir önemi olduğunu savunur. Köprüde yön çok fark yaratmaz, ama kapıdan girmenin veya çıkmanın önemi büyüktür.

Sınırlı bireysel yetilerimizin kültürel ürünlerimize yetişememesi kültürün trajedisidir. Yarattığımız dünyayı giderek daha da az anlamaya mahkümuz. Daha da önemlisi, o dünya tarafından daha da fazla kontrol edilmek bizim kaderimiz. Mesela internet şimdi hayatlarımızı kontrol ediyor ve daha da karmaşıklaştıkça ve önemli

hale geldikçe bu kontrol artacak. Onu daha az anlayacağız ama ona olan ihtiyacımız da artacak.

İş Bölümü

Kültürün trajedisinin önemli bir unsuru işbölümünün artmasıdır. Artan uzmanlaşma giderek daha karmaşık ve sofistike nesnel kültür öğeleri üretme yetisi yaratır. Ama aynı zamanda, yüksek seviyede uzmanlık sahibi bir insan, kültürün tamamına dair bir histen yoksun olabilir ve onu kontrol etmekte zorlanabilir. Yani bir insan aynı zamanda uzman bir bilgisayar programcısı olabilir ama belli bir programı üretmek için gereken detaylara boğulduğundan, bilgisayar teknolojisinin tamamına, internete ya da genel olarak internet kültürüne dair bir histen yoksun olabilir. Nesnel kültür büyüdükçe, bireysel kültür körelir.

Elbette tüm bunların olumlu bir yanı da vardır. Uzmanlaşma hayatımızı kolaylaştıran pek çok gelişmeye yol açmıştır. Nesnel kültürde erişebildiğimiz çok çeşitli nesneler sayesinde, bugün önümüzde hiç olmadığı kadar seçenek var. Ama tüm bunlar bireylerin hisleri ve varlığı pahasına bize sunuluyor. Birey, her dakika karşısına çıkan ve anlamaya çalıştığı nesnel kültür karşısında değersizleşiyor. Nesnel kültürle karşı karşıya kalan insan kaybetmeye mahküm. Daha da kötüsü, bu sürecin bir sonu yok ve nesnel kültür karşısında daha da değersizleşeceğiz ve onun konuolüne daha da tabi olacağız. Toplumumuzun gelecek nesilleri bizden daha trajık figürler olacak.

THORSTEIN VEBLEN: İŞLETMELERİN

ENDÜSTRİ ÜZERİNDE ARTAN KONTROLÜ

Klasik büyük kuramlara Amerikalı Thorstein Veblen (1857—1929) ile devam ediyoruz Veblen'in çalışma hayatı boyunca irdelediği temel konu işletme ve endüstri arasındaki çatışma olmuştur. Normalde bu ikisinin birbiriyle son derece alakalı olduğunu düşünsek de Veblen'e göre aralarında keskin bir çelişki hatta içsel bir çatışma vardır. Endüstrinin gelişmesi giderek daha fazla üretime yol açsa da, işletmeler bu üretimi fiyat ve kârlar, yüksek tutabilmek için sınırlandırmaya çalışır.

İşletme

Veblen işletmelerde ve onların yöneticilerinde tarihsel bir değişimden bahseder. Eski liderler tasarımcı, inşaatçı, dükkân sahibi ve finansal yönetici olan girişimcilerdi. Gelir. lerini, ya da en azından gelirlerinin büyük kısmını, üretime (endüstriye) katkılarından dolayı kazanırlardı. Günümüzün işletme yöneticileri neredeyse tamamen finansal konularla ilgilenir ve Veblen'e göre gelirlerini kazanmaz, çünkü finansın endüstriye dolaysız bir katkısı yoktur. (Hatta finans endüstriyi geliştirmek yerine kısıtlar.) Diğer bir gelişme de finansal konular rutinleşmesini içerir ve sonuç olarak bu konular büyük finansaj örgütler tarafından kontrol edilir (mesela yatırım bankaları). Böylece işletmenin yöneticisi endüstri ve finans arasında bir aracı konumuna gelir ve ikisi hakkında da pek somut bilgisi yoktur.

İşletmeler Veblen'in zamanına, özellikle de üst sınıf çıkarlarına damga vurmuştu. İşletme ekonomik süreçlere maddi yaklaşımla tanımlanır. Yani egemen çıkar paradır. Önemli olan daha geniş topluluğun çıkarları değil, örgütün kârlılığıdır. İşletmenin çıkarları mülkiyet ve şirket alımını içerir. Refah içindeki sınıflar genelde bu pozisyonlara hâkimdir. Yani endüstrinin ve ödeme gücünün kaptanları (yatırım bankacıları, en sonunda endüstrinin kaptanlarını kontrol eden bankerler) işletme yönelimiyle hareket eder. Veblen üretken olmayan işletme yönelimini asalak ve sömürücü olarak ele alır. İşletme yöneticileri üretmek yerine keskin pratikler, piyasayı ele geçirmek, doğru zamanı beklemek gibi işlerle meşguldür.

Veblen işletme yöneticilerinin üretim kapasitesini arttırdığının farkındadır fakat Veblen'in en belirgin katkısı bu liderlerin üretimi arttırdıkları kadar kısıtladıkları fikridir. Veblen modem anonim şirketleri bir tür işletme olarak değerlendirir. Buna bağlı olarak bu şirketlerin de ilgisi kâr gibi finansal meseleler ve satışlardır, üretim ve işçilik değildir.

Endüstri

Endüstri her çeşit büyük ölçek mekanik süreci anlamayı ve kullanmayı içerir. Endüstriyel yönelim işçilik ve üretimle haşır neşir olanlarla ilişkilidir. Genelde işçi sınıfı bu faaliyetleri gerçekleştirir. Bu sınıf aynı zamanda endüstriyel yönelime sahiptir. Ne yazık ki, endüstri bunlardan anlamayan ya da çok az anlayan işletme yöneticileri tarafından kontrol edilir. Bu yöneticiler ancak pazarlıktan ve finansal entrikadan anlarlar.

İşletme: Ekonomik süreçlerde egemen çıkarların para, mülkiyet ve şirket alımını olan ve daha geniş topluluğun çıkarlarını değil, örgütün kârlılığını temel alan maddi yaklaşım.

Endüstri: Özellikle işçi sınıfının her çeşit büyük ölçek mekanik süreci anlamasını ve kullanmasını içerir.

Anahtar Kavram

Gösterişçi Tüketim ve Gösterişçi Boş Vakit

Veblen'i diğer klasik kuramcıdan ayıran özelliği sırf üretimle ilgili değil, tüketimle ilgili “de kuram geliştirmiş olmasıdır. Toplumsal sınıf ve tüketim arasındaki ilişkiye dair kuramı - hâlâ çok önemlidir. 20. yüzyılın başında Veblen, çeşitli ürünleri(Veblen'in zamanında servis - sektörü pek önemli, ama fikri bugün bu sektördeki tüketime de uyarlanabilir) tüketme hırsının hayatta kalabilmek için değil, (insanlar arasında haset yaratacak) gücendirici farklılıklara zemin hazırlamak maksadıyla gerçekleştiğini savunur. Bu tip mallara sahip olmak, sahiplere yüksek statü kazandırır. Başka bir deyişle, boş vakti olan sınıflar gösterişçi tüketim yaparlar. Bu sınıfın gösterişçi tüketimi her toplumsal tabakayı etkiler. Her sınıftan insanlar hangi malların tüketileceğine karar verirken, en tepedeki sınıfı taklit eder. Her sınıf, sistemde bir . üstündeki sınıfı taklit eder ve en sonunda en üst sınıfın zevkleri en alt katmanlara iner.

Veblen gösterişçi tüketim ile gösterişçi boş vakti ayırır. Boş vaktin, yani zamanın üretim dışı kullanıldığı kısmının, eskiden insanlar arasındaki ayrımı yarattığını; yani insanların toplumsal statü kazanmak için gösteriş olsun diye vakit harcadıklarını savunur. Modern devirde, bu tip ayrımları yaratmak için insanlar gösterişçi tüketim yapar (yani vakit yerine malları harcar). Aynı amacı yerine

getirebilecek daha ucuz metalar varken daha pahalısını almak, mallar âlemindeki israfa örnektir.

Modem dünyada, elitler gösterişçi boş vakit yerine gösterişçi tüketim yapar çünkü tüketim daha görünürdür ve eğer statü kazanılacaksa ve diğer insanlarda haset uyandırılacaksa görünürlük çok önemlidir. Mahallede yeni Rolls Royce'la gezmek, televizyon başında saatler geçirmekten daha etkili olacaktır.

****

Onların asıl amacı üretimi ve endüstriyel sistemin özür işleyişini kısıtlayarak fiyatları (ve bu sayede kârı) yüksek tutmaktır. Sonuç olarak Veblen, yöneticilerin ana görevinin endüstriyel sistemi yavaşlatmak, engellemek ve sabote etmek olduğunu söyler. Bu tp engellemeler olmasa, endüstriyel sistemin olağanüstü verimliliği fiyatları ve kârı düşürür.

Endüstriyel sistemin giderek artan iç içe geçmişliği hem kooperatif çalışmaya elverir hem de bu yüzden yönetici ve ulusal liderlerin sabotajına açık hale gelir. Bu bilinçli de olabilir, yöneticilerin endüstriyel faaliyetlerle ilgili artan cehaletinden de kaynaklanabilir. Her halükârda, bu tip sabotajlar halka zorluk olarak geri döner; işsizlik, üretim yapmayan fabrikalar ve ziyan olan kaynaklar artar. Veblen daha da ileri giderek buhranlardan işletme yöneticilerini sorumlu tuttu; Üretimi azaltırlar çünkü belli piyasa koşullarında yeteri kadar kâr elde etmeyeceklerini düşünürler. Veblen'e göre halkın tümü açısında aşırı üretim diye bir şey söz konusu değildir. İşletme yöneticilerinin faaliyetlerine, buhran yaratmalarına rağmen endüstriyel sistem hâlâ çok verimlidir ve yönetici ve yatırımcıların büyük kâr elde etmelerini sağlar.

Modern endüstriyel sistem o kadar verimlidir ki, harcamaların telafisinin çok ötesinde getirisi vardır. Sahiplere ve yatırımcılara makul getirisi olur. Bu ekstra getiri Veb len'in bağımsız gelir adını verdiği gelir türünün kaynağıdır. Bu bağımsız gelir işletme yöneticileri ve onların yatırımcıların cebine gider, işçilere gitmez (bu Marx'ın sömürü kuramını hatırlatır). Genel olarak endüstrinin kaptanları ve mensubu oldukları aylak sınıf ve onların maddi eğilimleri israfla ilişkilidir. Bu tip değerleri cesaretlendiren aylak sınıf, modem endüstriyel toplumun ihtiyaçlarına zıt düşer.

gösterişçi tüketim: Hayatta kalabilmek için değil, (insanlar arasında haset yaratacak) gücendirici farklılıklara zemin hazırlamak maksadıyla gerçekleştinlen tüketim.

gösterişçi boş vakit: Boş vaktin, yani üretim dışı kalan zamanın tüketimi; bu zamanı israf ederek insanlar arasında ayrım yaratmak ve zamanını boşa harcayabilenlerin statülerinin yükselmesi.

Thorstein Veblen (1857-1929)

Kısa Biyografi

Veblen en hafif tabiriyle garip bir adamdı. Mesela bazen saatlerce öylece oturur ve etrafındaki ' mubabbete katılmazdı. Arkadaşları ve takipçileri onun Amerikan Ekonomik Derneği'nin başkanı olmasını sağladı, ama o bu teklifi reddetti. Bir kitapçının anlattığı şu hikâye bu karmaşık adamı daha iyi anlamamızı sağlayabilir:

"Altı veya sekiz hafta boyunca dünya nimetlerinden elini çekmiş gözüken gizemli ve nazik bir adam gelip durdu. Saçları uzundu... Ona ekonomiden bahsetmeye çalıştım... Hatta bir kere Boş Vakit Sahibi Sınıf Kuramı kitabına başlamasını önerdim. Toplumsal bilinci anlamak için iyi bir başlangıç olduğunu söyledim. Dediklerimi dikkatle dinledi ve bir kar tanesi gibi kayboldu. Bir gün Latin ilahileriyle ilgili bir cilt satın aldı. Ben de ona "Bu cildi size yollayacağız, bize isminiz lazım. Bir daha bu kitaba müşteri bulacağımızı sanmıyorum" dedim. O da bana sessizce "Adım Thorstein Veblen" dedi."

GEORGE HERBERT MEAD: SOSYAL DAVRANIŞÇILIK

Sosyoloji tarihinde en önemli gündelik hayat kuramcıları arasında diğer bir Amerikalı George Herbert Mead (1863-1931) yer alır. Chicago Üniversitesi'nde felsefe bölümde ders vermiş olsa da, önemli bir güncel sosyolojik kuram olan sembolik etkileşimciligin gelişimde merkezi bir yeri vardır. Daha önce bahsettiğimiz

tüm büyük kuramcıların gündelik hayat kuramları olduğu gibi Mead'in de büyük kuramı vardı. Fakat sosyolojik kuramın gelişimine en büyük katkısı gündelik hayat kuramı oldu.

İşin enteresan yanı, Mead düşünce, eylem ve etkileşime odaklansa da, gruptan ya da sosyal olarak tanımladığı olgudan yola çıkmanın önemini vurgular. Yani analiz, bireyden başlayıp gruba varmak yerine örgütlü gruptan başlar ve aşağıya doğru ilerler. Bireysel düşünce, eylem ve etkileşim grup açısından açıklanır; grup, bireysel düşünce ve eylemle açıklanmaz. Bütün, onu oluşturan öğelerden önce gelir. Bu öğelere odaklanan Mead, kendi yönelimini psikolojik davranışçılıktakinden ayırt etmekte zorlanır. Hâlbuki o da kendini davranışçı, toplumsal davranışçı olarak tanımlar. Temel olarak, itki-tepki olgusunu kabul eder fakat insan davranışının sadece bu basit modelle açık- lanamayacağını düşünür. Basitçe ifade edecek olursak, zihin bir itkinin uygulanması ve tepki verilmesi arasındaki sürede devreye girer; insanlar diğer hayvanların aksine hareket etmeden önce düşünürler.

Eylem

Mead kuramsal sisteminin en temel öğesi eylemi tartışırken psikolojik davranışçılık dalına yaklaşır. Fakat insanların otomatik biçimde düşünmeden tepki verdiğine inanmaz. Eylemde dört ayrı aşama görür; bu dört ayrı aşama birbiriyle ilişkilidir ve illa aşağıdaki sırada gerçekleşmesi gerekmez.

Eylem: Mead'in kuramının teme! kavramı, dürtü, itkinin algılanması, algılanan nesneye yönelik bir eylemi ve nesneyi ilk dürtüye cevap verecek şekilde kullanmayı içerir.

1. **Dürtü**: Aktör dışsal bir itkiye (açlık, tehlikeli bir hayvan) tepki verir ve kendini bu durumla ilgili bir şey yapmak zorunda hisseder (yemek bulmak, kaçmak).

2. **Algı**: Aktör itkiden doğan dürtüyle baş etmeye yarayacak (işitsel, kokusal, tatsal, vb.) çözümler ve tepkiler arar. İnsanlar itkiye sadece tepki vermekle kalmaz, aralarından önemli olanları (hayvan hırlıyor) ve önemsiz olanları (hayvanın gözleri güzel) seçer.

3. **Manipülasyon**: Bu algılanan nesneyi manipüle etmeyi içerir. Bu tepki verilemeden önce önemli bir aşamadır ve insanlara has iki özelliği içerir: zihinleri ve başparmakları. Yani aç bir insan ormanda bir mantar koparıp parmaklarıyla inceleyebilir, yemeden önce zehirli mi diye düşünebilir. Hayvanlarda ise tam tersi bir durum söz konusudur, aç bir hayvan büyük ihtimalle mantarı hiç düşünmeden yer.

4, **Tamamlama**: Bu ilk itkiye cevap verecek bir eylemde bulunmayı içerir (mantarı incelemek yerine yemek, hayvanı vurmak). İnsanlar tamamlama aşamasında başarılıdır çünkü eylemi düşünürler; hayvanlar ise daha az verimli olan deneme yanılma yöntemini kullanmak zorundadırlar.

Jestler ve Mimikler

Bir eylem yalnızca bir kişi ya da hayvanı içerir, oysa insanlar ve hayvanlar diğer insan ve hayvanlarla etkileşim halindedir. Etkileşimin en ilkel biçimi jestlerdir —yani bir tarafın yaptığı ve diğer taraf için itki olan hareketler. İnsanlar ve hayvanlar jest ve

mimik kullanır ayrıca jest iletişimine girerler: Birinin yaptığı jest diğerinde düşünmeden tepkisel jeste yol açar. Mesela bir köpek kavgasında, köpeğin birinin dişlerini göstermesi otomatik olarak diğerinin de dişlerini göstermesine yol açar. Aynı şey bir boks maçında da görülebilir: Sıkılı bir yumruk diğer boksörün kendini korumak için kolunu kaldırmasına neden olabilir. İki tür kavgada da, tepkiler içgüdüseldir ve jestler önemsizdir çünkü iki taraf da tepkiyi düşünmez. İnsanlar da hayvanlar da önemsiz jestler sergilese de, sadece insanlar belirgin jestleri yani tepkiden önce düşünmeyi gerektiren jestleri kullanır.

Mead jestler arasında sesli jestlere çok önem verir. Hayvanların tüm sesli jestleri önemsizdir (bir köpeğin diğerine havlaması gibi). İnsanların da bazı jestleri önemsiz olabilir (horlamak gibi). Fakat insanların sesli jestlerinin çoğu belirlidir ve dil kullanımını içerir. Bu belirgin jestler sistemi insan toplumundaki önemli ilerlemelerin sebebidir (doğaya hükmetmek, bilim gibi).

Fiziksel ve sesli jestler arasında önemli bir fark vardır. Fiziksel bir jest yaptığımızda (eğer aynaya bakmıyorsak) ne yaptığımızı göremeyiz. Sesli bir jest yaptığımızda bizi dinleyen kişi gibi biz de duyarız. Yani konuşanı ve duyanı aynı şekilde etkiler. Dahası

dürtü (Eylemin, dışsal bir itkiye tepki verilip bu durumla ilgili bir şey yapmak zorunda hisse- dilen ilk aşaması.

algılama Eylemin, itkiden doğan dürtüyle baş etmeye yarayacak çözümler ve tepkiler aranan ikinci aşaması.

manipülasyon Eylemin algılanan nesneyi manipüle etmeyi içeren üçüncü aşaması.

tamamlama Eylemin ilk itkiye cevap verecek bir eylemde bulunmayı içeren son aşaması.

jestler (Bir tarafın yaptığı ve diğer taraf için itki olan hareketler.

jest iletişimi (Bir tarafın yaparak diğer tarafta düşünmeden tepkisel jestler yapmasına yol açan jestler.

belirgin jestler (o Tepkiden önce düşünmeyi gerektiren ve sadeve insanların kullandığı jestler.

insanlar sesli jestlerini daha iyi kontrol edebilir; eğer söyledikleri hoşlarına gitmezse cümlenin ortasında konuşmayı (veya dinlemeyi) kesebilirler ya da laflarını değiştirebi. lirler. O halde insanları diğer hayvanlardan ayıran özellik sadece tepki vermeden önce düşünebilmeleri değil, yaptıklarını da kontrol edebilmeleridir.

Belirli Semboller ve Dil

Mead'in kavramsal haznesindeki ve sosyolojideki en meşhur fikirlerden biri belirgin semboldür. Belirgin semboller hem onları ifade eden hem de onların alıcısı konumunda olan insanlar tarafından (tıpatıp aynı olmasa da) benzer tepkilere yol açan semboller. dir. Başka bir deyişle, insanlar konuşurken söyledikleri üzerine düşünebilirler. Fiziksel nesneler belirgin sembol olabilirler ama sesli jestler, özellikle de dil, en önemli belirgin semboldür. Dilin kullanıldığı bir iletişimde, jestler (ve kelimeler) ve daha da önemlisi o kelimelerin anlamları iletilir.

Dil (veya daha genel olarak belirgin semboller) hem konuşanda hem de dinleyici de aynı tepkiye yol açar. Size köpek desem, ikimizin zihninde de benzer bir köpek imgesi canlanır. Buna ek olarak bu kelime ikimizi de benzer eylemlere yöneltir. Eğer kalabalık bir sinemada yangın diye bağırsam, hepimiz oradan hızla kaçmaya yöneliriz. Dil insanların hem kendi hem de başkalarının eylemlerini iteklemeye izin verir.

Dil aynı zamanda insanların son derece önemli düşünme, zihinsel süreçlere girme yetisini mümkün kılar. Düşünme ve zihin basitçe insanın dil kullanarak kendi

kendiyle iletişime geçmesi olarak tanımlanabilir; bu faaliyet de diğer insanlarla sohbet etmeye benzer. Aynı şekilde Mead toplumsal süreçlerin zihinsel süreçlerden önce geldiğine inanır; zihnin var olması için belirgin semboller ve bir dil mevcut olmalıdır. Zihin sadece (mesela sinemada yangın diye bağıran) tek bir insanın tepkilerini değil tüm bir topluluğun tepkilerini gözden geçirmemize izin verir. Mesela yangın diye bağırmak hayat kurtaracaksa, halkın bizi nasıl tasvip edeceğini düşünebiliriz. Veya yok yere yangın diye bağıracaksak halktan beklenecek tepki (ayıplama, cezalandırma) böyle bir şey yapmamızı engelleyebilir. Dahası tüm topluluğun tepkilerini düşünerek, ayrı bireylerin tepkilerine nazaran daha örgütlü tepki verebiliriz.

Kendilik

Mead'in önem verdiği kavramlardan biri de kendilik ya da bireyin kendisini bir nesne olarak ele alabilmesidir. Kendilik ve zihin birbirine diyalektik bir ilişkiyle bağlıdır ve biri olmadan diğeri var olamaz. Yani zihin olmadan insan kendini bir nesne olarak ele alamaz (yani kendini düşünemez) ve kendiliği olmadan zihne sahip olamaz, kendisiyle iletişime geçemez. Elbette aslında zihinle kendiliği ayırmak imkânsızdır çünkü kendilik zihinsel bir süreçtir

Düşünümsellik, yani kendimizi başkalarının yerine koyma, onlar gibi düşünüp onlar gibi davranma yetisi kendiliğin temelinde yatar. Bu yeti insanların kendilerini ve yaptıklarını dışarıdan bir bakışla incelemelerini sağlar. Kendimize diğer insanların bize davrandığı gibi davranabiliriz. Bunun için, en azından zihinsel olarak kendi dışımıza çıkmamız ve bu sayede kendimizi dışarıdan tahlil etmemiz gerekir. Kendimize karşı belli bir duruş benimsemeliyiz, bu belli bir bireyin veya sosyal grubun tamamının duruşu olabilir. (İleriki kısımlarda bu fikrin üstünde duracağız.)

Mead kendiliğin çocukluğun iki anahtar evresinde ortaya çıktığına inanır. İlki, çocuğun başkasıymış gibi oynadığı oyun evresidir. Çocuk, Barney, Sünger Bob veya anneyi oynayabilir. Bu oyunlarda çocuk hem özne (kim olduğu) hem de nesne (Barney'nin kim olduğu) olmayı öğrenir ve kendiliğini inşa etmeye başlar. Fakat bu kendilik oldukça sınırlıdır çünkü çocuk ancak farklı ve ayrı kişilerin rolünü (Barney, anne) üstlenir. Barmey ya da anne olarak oynarken, çocuk kendini Barney'nin ya da

annenin gözünden değerlendirme yetisi kazanır. Fakat çocuk daha genel ve organize bir kendilik hissinden yoksundur.

belirgin semboller Hem onları ifade eden hem de onların alıcısı konumunda olan insanlar tarafından (tıpatıp aynı olmasa da) benzer tepkilere yol açan sembollerdir.

zihin Mead'e göre insanın dil kullanarak kendi kendiyle iletişime geçmesi.

kendilik (Kendini nesne olarak ele alabilme yetisi.

düşünümsellik Kendimizi başkalarının yerine koyma, onlar gibi düşünüp onlar gibi davranma yetisi.

George Herbert Mead (1863-1931)

Kısa Biyografi

Bu kitapta adı geçen kuramcıların çoğu, yaşadıkları zamanda çalışmalarıyla ün kazanmışlardır. Lakin George Herbert Mead yaşamı boyunca yazdıkları kadar verdiği derslerle de ünlenmiştir. Onun anlattıkları 20. Yüzyılın önemli sosyologlarını derinden etkilemiştir. Öğrencilerinden biri, "Sohbet onun için en iyi araçtı; yazı bunun çok gerisinde kalıyordu" der. Diğer bir öğrencisi de Mead'in hocalığını şöyle anlatır:

"Benim için Profesör Mead'den ders almak benzersiz ve unutulmaz bir deneyimdi... Profesör Mead iri, cana yakın görünüşlü, koca bir bıyık ve sakallı bir adamdı. Genelde iyi huylu ve çekingen bir sıntışı vardı; gözleri sanki izleyicilere bir espri yapıyormuş gibi parlardı..."

Ders verdikçe —ki elinde not olmadan verird— Profesör Mead tebeşirle oynar ve onu dikkatle incelerdi... Ders esnasında özellikle önemli bir noktaya değinince yukarı bakar, kimseye bakmadan utangaç bir biçimde gülerdi. Dersi su gibi akardı; sonradan derste soru veya yorumların hoş karşılanmadığını öğrendik. Hatta biri cesaret edip de soru soracak olsa, sınıftan hoşnutsuzluk sesleri yükselirdi. Çünkü o mükemmel akışı bozmuş olurlardı... Beklentileri çok alçakgönüllüydü. Hiç sınav yapmazdı. Her öğrencisinin görevi iyi bir ödev yazmaktı. Profesör Mead bunları

dikkatle okurdu ve dersin notunu öyle verirdi. Öğrencilerin ödeve için çalışıp dersleri takip etmeyeceği düşünülebilir ama hiç böyle olmazdı. Öğrenciler her derse gelirdi. Daha fazla Mead isterlerdi.

****

Diğer evrede, yani kurallı oyun evresinde, çocuk tam manasıyla kendilik geliştirir. Oyun evresinde farklı karakter rolü yaparken, şimdi oyundaki herkesin rolünü üstlenir. Oyundaki herkes, oyunun bütününde belli bir görev sahibidir. Mead burada beyzbol örneğini kullanır. Burada çocuk atıcı görevinde olabilir ama diğer sekiz oyuncunun da ne yapacağını ve kendinden ne bekleyeceklerini bilir. Atıcı olabilmek için diğer herkesin ne yapacağını bilmelidir. Her an diğer tüm oyuncuları düşünmesi gerekmez fakat aynı anda üç dört kişinin görevleri aklında olmalıdır. Eşzamanlı olarak çeşitli roller üstlenebilme yetisi sayesinde çocuklar örgütlü gruplar içinde görev sahibi olabilirler. Grup içinde kendilerinden ne beklendiğini ve ne yapmaları gerekuğini daha iyi anlarlar. Oyun için kendiliğin yalnızca parçaları gerekirken, kurallı oyun tutarlı bir kendilik gerektirir.

oyun evresi: Kendiliğin oluşumunda çocuğun başkusıymış gibi oynadığı ilk evre.

kurallı oyun evresi: Kendiliğin oluşumunun ikinci aşaması: Çocuk oyun evresindeki gibi farklı karakter rolü yapmak yerine şimdi oyundaki herkesin rolünü üstlenir. Oyundaki herkes. oyunun bütününde belli bir görev sahibidir.

Anahtar Kavram

Durumun Tanımlanması

W. TI. Thomas (1863—1947), eşi Dorothy S. Thomas'la durumun tanımlanması fikrini geliştirir: İnsanların durumu gerçek olarak tanımlarlarsa, bu tanımların sonuçları itibariyle gerçek olacağı fikridir. Bu, durumun kendisinden çok, insanların onu nasıl tanımladığının daha önemli olduğu anlamına gelir. Gerçekte olan yerine, durumun tanımı insanların belli şeyleri yapmasına yol açar. Futboldan örmek verecek olursak: karşı takımın kalesine doğru koşan bir hücum oyuncusu kurallara uygun şekilde ilerlediğini düşünebilir ve ofsayt olduğunu fark etmeden gol atabilir. Bu gol yüzünden sevinç gösterisi bile yapmaya başlayabilir. Yani durumu tanımlayış biçimi gerçek sonuçlar doğurur. Hayatımızın pek çok alanında, durumu nasıl tanımladığımız gerçeklikten daha önemli hale gelir.

Mead tarafından ortaya atılan meşhur bir diğer kavram da genelleştirilmiş öteki. dir. Genelleştirilmiş öteki tüm bir topluluğun veya beyzbol örneğinde olduğu gibi tüm bir takımın tavrını ifade eder. Tam bir kendilik ancak çocuk belli başlı öteki bireylerin rolünden de öte genelleştirilmiş ötekinin rolüne girdiğinde gerçekleşir. İnsanların ken. dilerini sadece farklı bireylerin gözünden değil, grubun tümünün gözünden değerlendir. mesi önemlidir. Genelleştirilmiş öteki ayrıca soyut düşünmeyi ve nesnelliği de sağlar. Bir kişi, ancak bireysel ötekiler yerine

genelleştirilmiş ötekine dayanınca nesnel bir bakış açısı geliştirir. Özetle, kendilik sahibi olabilmek için bir grubun mensubu olmak ve grubun ortak tavırlarını takip etmek gerekir.

Tüm bunlar, özellikle de genelleştirilmiş öteki kavramı, Mead'in aktörlerinin bireysellikten yoksun konformistler olduğunu düşündürebilir. Fakat Mead her kendiliğin benzersiz olduğunu ve özel biyografik deneyimler bağlamında geliştiğini belirtir, Dahası, tek bir genelleştirilmiş öteki yoktur, toplumda pek çok grup olduğu için pek çok da genelleştirilmiş öteki vardır. İnsanlar pek çok farklı gruba mensup olduğu için pek çok genelleştirilmiş ötekileri olduğu için, pek çok da kendilik vardır. Dahası insanlar topluluklarını ve genelleştirilmiş ötekileri kabul etmek zorunda değildir; bunları değiştirmeye çalışabilirler. Bazen topluluğu, genelleştirilmiş ötekiyi ve sonunda o topluluktaki kendilikleri değiştirmekte başarılı olurlar.

Ben ve Beni / Bana

Kendiliğin hem konformizm hem de bireysellik içerdiği Mead'in kendiliğin iki safhasını ayrıştırmasında görülür —ben ve beni/bana. Bu safhalar kendiliğin yapıları gibi gözükse de, Mead onları daha geniş kendilik sürecinin parçası olan süreçler olarak ele alır.

Ben kendiliğin ötekilere verdiği dolaysız tepkidir. Kendiliğin ölçülemez, tahmin edilemez ve yaratıcı kısmıdır. İnsanlar ben'in ne yapacağını önceden bilemez. Mesela bir beyzbol oyununda, oyuncu ne olacağını önceden bilemez, belki harika belki de hatalı bir atış yapacaktır. Ben 'i hiçbir zaman tam olarak algılayamayız; o yüzden bazen hareketlerimizle kendimizi bile şaşırtırız. Mead dört sebepten ötürü ben'in önemini vurgular. İlki sosyal dünyadaki yeniliklerin temel kaynağıdır. İkincisi, en önemli değerlerimizi ben'de yatar. Ben sayesinde hepimiz benzersiz bir kişilik geliştiririz. Son olarak da, Mead beni/bana 'nın hâkim olduğu ilkel toplumlardan ben'in daha önem kazandığı güncel toplumlara uzanan uzun vadeli evrimsel bir süreç (ki burada sosyolog büyük kuram öne sürer) gözlemler.

Kendiliğin içinde ben, beni/hana ile çatışır. Beni/bana bireyin genelleştirilmiş ötekiyi kabullenmesini ve algılamasını ifade eder. Ben'in aksine, insanlar beni/bana'nın bilincindedir; topluluğun onlardan ne istediğini iyi bilirler. Hepimizde hatırı sayılır bir beni/bana mevcuttur fakat konformistler beni/bana tarafından yönetilir. Beni/bana vasıtasıyla toplum bizi kontrol eder. Beni/bana insanların sosyal dünyada

rahatça var olmasını sağlarken, ben toplumun değişmesine olanak verir. Toplumu işlevli kılacak kadar konformiznı mevcuttur ama bunun yanı sıra düzenli olarak toplumun durağanlaşmasını önleyen yenilikler de gerçekleşir. Hem bireyler hem de toplum, ben ve beni/bana karışımı sayesinde daha işlevsel hale gelir.

genelleşmiş öteki: Aktörün mensubu olduğu tüm bir topluluğun tavn.

Ben: Kendiliğin ötekilere verdiği dolaysız tepkidir. Kendiliğin ölçülemez, tahmin edilemez ve yaratıcı kısmıdır.

beni/bana: Bireyin genelleştirilmiş ötekiyi kabullenmesi ve algılamasını ifade eder, kendiliğin konformist unsurudur.

Güncel Uygulamalar

Nasıl "Kendi" Takıntısı Geliştirdik?

George Herbert Mead kendiliğin doğasına dair önemli gözlemlerde bulundu, fakat bu kavramın günümüzde ne kadar değiştiğini, ilgi odağı olduğunu hatta takıntıya dönüştüğünü görse çok şaşardı. Bugün pek çok şey üzerinde düşünebildiğimiz bir dünyada yaşıyoruz. Her şeyin ötesinde internet ve küreselleşme bizi daha çok şeyle bağlantıya geçirdi ve bu gelişmeler sayesinde onlar üzerine düşünebiliriz. Aslında onlar hakkında düşünmek zorundayız, çünkü pek çoğu hayatımızı derinden etkileyebilir (mesela küresel ekonomik değişimler veya sağlık tehlikeleri). Bugünlerde üzerine en çok düşündüğümüz şeylerden biri de kendimiziz (Mead de kendilik ve düşünümsellik arasındaki ilişkiyle çok ilgilenirdi).

Eskiden de insanlar kendileri üzerine düşünürdü ama bugüne oranla (en azından gelişmiş ülkelerde) daha az. Bir kere, insanlar hayatta kalmakla ve günlük ihtiyaçlarını karşılamakla meşgul oldukları için kendileri üzerine düşünmeye vakitleri kalmazdı. Dahası materyal başarıları öne çıkaran, öz-düşünümselliği ve kendiyle çok haşır neşir olmayı önemsemeyen bir kültürde yaşıyorlardı. Bunlar aşırılık kabul ediliyordu ve insanların ve toplumun maddi ihtiyaçlarını karşılamadığı için önemsenmiyordu. Fakat daha ileride fikirlerinden bahsedeceğimiz güncel kuramcılardan Anthony Giddens, günümüzde kendiliğin pek çok insan için bir projeye —hatta en önemli projeye— dönüştüğünü söyler. Bir kere kendilik artık

basitçe ortaya çıkmaz; onu aktif olarak yaratırız. Kim olduğumuz, kim olduğumuzu düşündüğümüz verili özellikler değildir, çocukluğa da dayanmaz. Bunlar hayatımız boyunca aktif olarak ve bilinçli şekilde yarattığımız şeylerdir. O halde kendilik birden ve toptan yaratılan bir şey değil, sürekli yoğurulan, değiştirilen, hatta zaman zaman değişen bir şeydir.

Yani, kendilik dikkat ve kontrol etmemiz gereken, gerektiğinde değiştirmemiz gereken bir şey haline gelir. Bu bizi daha esnek ve uyumlu kılar. Yine de bu çoğu şekilde korkutucu ve zor bir süreçtir. Yüzyıl önce insanlar kendileri üstüne pek düşünmüyordu, ama bugün sürekli bir endişe kaynağı haline geldi. Kendilikle, onu değişen topluma uyarlamakla, toplumda ve durumdan duruma değişen pozisyonumuzla iyice meşgul hale geldik. Bu kolay bir meşgale değil ve pek çok zorluk ve gerilim içeriyor. Kendine duyarlı olmanın pek çok avantajı olduğu gibi, pek çok da zararı var.

beni/bana: Bireyin genelleştirilmiş ötekiyi kabullenmesi ve algılamasını ifade eder, kendiliğin konformisi unsurudur.

W.E.B. DU BOİS: MODERN TOPLUMDA IRK VE IRKÇILIK

William Edward Burghardt Du Bois (1868-1963) Afrika asıllı Amerikalı bir sosyolog ve politik aktivistti. Du Bois'in kuramsal çalışmalarının ana odağı ırk (özellikle siyahi Amerikalıların durumu) ve ten rengi hattı olarak tanımladığı kavramdır. Amerika'da ten rengi hattı siyahi ve beyaz toplumların iki farklı ve birbirine eşit olmayan dünyaya ayrılmasıdır. Ünlü kitabı Siyahi Halkın Ruhu'nun başında, Du Bois 20. yüzyılın soru. nunun ırk olduğunu söyler. Sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi değişkenleri analizin teme. line oturtan Marksist ve feminist kuramların tersine, Du Bois 20. yüzyıl Amerika'sını ve daha sonraki eserlerinde bahsettiği küresel medeniyeti anlamak için ırkın en önemli değişken olduğunu savunur. Bu şekilde Du Bois sosyal kurama benzersiz bir yaklaşım kazandırır ve günümüz ırk ve ırkçılık kuramlarının öncülüğünü yapar.

Irk

Kariyerinin başında Du Bois'nın ırk kavramsallaştırması ırk-temelli olarak tanımlanır, Irk-temelli düşünce, 19. yüzyılda yaygın olan ve belirgin farklı özellikleri olan ırklar olduğunu savunan düşüncedir. Irkçılığın aksine, ırk-temelli düşünce illa bazı ırkların diğerlerine göre daha üstün olduğunu varsaymaz. Diğer ırk-temelli kuramcılar gibi Du Bois da, bazı ırksal farklılıkların fiziksel olduğunu ama en önemli farkların kültürel, ruhani, Zihinsel ve entelektüel biçimlerde bulunduğunu savunur. Bu farklar biyolojinin değil, bir grup insanın sosyo-tarihsel gelişiminin bir ürünüdür.

Du Bois her ırkın insan medeniyetine ayrı bir katkısı olduğunu savunur. Mesela, beyaz Avrupalılar ticari kabiliyet geliştirirken, Afrika asıllı Amerikalılar müzik, masal ve mizah gibi kültürel biçimlerde kabiliyetlidir. Hatta Du Bois siyahi müziğin tek orijinal Amerikan müziği olduğunu savunur. Her ırkın medeniyete kendine has bir katkısı olduğu için,. Afrika asıllı Amerikalıların Amerikan toplumu içine kaynamasına ve entegre olmasına karşı çıkar. Onun yerine, ırksal gururu savunur ve Afrika asıllı Amerikalıların eğitiminde ve kültürel gelişiminde ısrar eder. Tüm bunları, belli bir ırktan bireylerin diğer ırklara ait entelektüel ve kültürel stilleri geliştiremeyeceği anlamına gelmez. Amerika ve Avrupa'daki üniversitelerde başarılı biçimde eğitimi tamamlayan Du Bois, buna en iyi örnektir. Du Bois”'nın vurgulamak istediği Amerika ve dünya gelişirken, farklı kültürel geleneklerin kendilerine özgü değerlerini korumak gerektiğidir.

Du Bois ırk temelli düşüncesini tamamen bırakmasa da, kariyeri ilerledikçe daha ekonomik bir bakış açısı benimsedi. Hayatının ilerleyen yıllarında, Du Bois, Afrika asıllı Amerikalı kimliğini şekillendiren en önemli etkenlerden birinin paylaştıkları kölelik tarihi olduğunu yazdı. Ekonomik sebeplerden ötürü dayatılan kölelik, Afrıka asıllı Amerikalıların kendilerine has ırksal kimliklerinin oluşumunda temel etkendir. Buna bağlı olarak, Du Bois Afrika asıllı Amerikalıların dünyanın her yanından farklı ırktan insanlarla bir bağı olduğunu savunur. Avrupa ve Amerikan sömürgeciliği, kölelik veya kapitalist sömürü biçiminde beyaz ulusların dünyanın etrafında beyaz olmayan ulusları ekonomik açıdan kontrol ettiği bir durum yarattı. Sonuç olarak, Du Bois, eğer beyaz uluslar diğer ırklara eşit davranmazsa, küresel bir başkaldırıyla karşı karşıya kalacaklarını öngörür.

ten rengi hattı: Siyahi ve beyaz toplumların iki farklı ve birbirine eşit olmayan dünyaya ayrılmasıdır.

ırk temelli düşünce: 19. yüzyılda yaygın olan ve belirgin farklı özellikleri olan ırklar olduğunu savunan düşüncedir. Irkçılığın aksine, ırk-temelli düşünce illa bazı ırkların diğerlerine göre daha üstün olduğunu varsaymaz.

Anahtar Kavram

Romantizm

Pek çok sosyolog gibi Du Bois de yaşamı boyunca kendi kuramlarını revize etti. Kariyerinin sonlarına doğru düşüncesi daha çok Marksizm ve Marksist ekonomik analizin etkilerini ' taşıyor olsa da, kariyerinin başlarında Almanya'daki öğrenciliği sırasında tanıştığı romantik felsefeden ilham almıştı. Romantizm, 19. yüzyıl Avrupa toplumlarını etkileyen entelektüel, - sanatsal, ve edebi bir akımdır. Du Bois'nın dışında Simmel (öznel kültüre ilgisi), Weber (Verstehen yöntemi), ve Marx (tür ve yabancılaşma kavramları) gibi sosyologlar da romantizmden etkilenmiştir. Özetle, romantizm 18. yüzyılda Aydınlanma düşüncesine hakim olan nesnel, rasyonel ve bilimsel tavra karşı bir tepkiydi. Basit olarak ifade edecek olursak, romantikler insanların kendilerini kültür ve dille ifade eden, derin hislere sahip, duygusal canlılar olduğuna inanır. Bu yüzden, toplumsal hayata dair akademik (ve bizim açımızdan sosyolojik) kuramsal çalışmalar her zaman bu öznel, kültürel boyutları da ele almalıdır.

Kwame Anthony Appiah, Lines of Descent (Soy Hatları) çalışmasında romantizmin Du Bois'nın ırk ve kimlik fikirlerini nasıl etkilediğinden bahseder. Kariyerinin başındaki ırk ve ulus fikirleri Alman filozof Johann Gottfried Herder'inkilerle benzeşir. Appiah'ya göre Du Bois siyah halkın ruhundan bahsederken Herder'in Volksgeist (halkın rubu) kavramını kul- - lanmıştır. Herder gibi Du Bois da ber ulusun ya da “ırkın” insanlarının, müzik ve sanatla ifade edilen

eşsiz bir ruhu olduğuna inanır. Örneğin Du Bois, Siyah Halkın Ruhu eserinin her bölümüne hüzünlü siyah ilahilerden notalarla başlamıştır. Du Bois bu müziğin siyah tarihsel deneyimine özgü bir şeyler ifade ettiğini düşünüyordu.

Johann Fichte gibi romantikler kişisel ve kültürel gelişimde mücadelenin önemine değinmişlerdi. Romantikler özellikle bireylerin kişisel kısıtlarını aşarak kendi gerçek, otantik benliklerini ortaya çıkaracaklarına ve halizahırdaki dünyanın kısıtlarından öteye uzanacaklarına inanırdı. Siyah Halkın Ruhu eserinin açılış bölümünün başlığı “Ruhani Mücadelemiz” bu mücadele kavramının altını çizer. Appiah'ya göre, Du Bois'nin mücadelesi romantiklerinkine benzer. Fakat Afrika kökenli Amerikalılar'ın tarihinde mücadele, koca bir halkın etraflarındaki ırkçı dünyanın sınırlarını aşıp gelişmesini ifade eder. Bu açıdan Du Bois'nın siyah Amerikalıların eğitimine (sadece zanaat öğrenimine değil) yaptığı vurgu romantizmin etkisiyle açıklanabilir. Du Bois?'ya göre kültürel ifade, siyah kimliğinin kölelik tarihi ve 20.yüzyıl başlarındaki ırkçı toplumsal yapıların ötesinde gelişmesinde oldukça önemli bir yere sahipti.

Peçe ve Çifte Bilinç

Du Bois'nın en ünlü kavramlarından biri peçe kavramıdır. Bununla Amerika'da siyah ve beyazlar arasında bariz bir ayrım ve bir bariyer olduğunu ifade eder. Bu bir duvar imgesi değil, ince, geçişken ve ırkların arasından birbirlerini görebildiği bir materyal olan peçe imgesidir. Peçe ne kadar ince ve gözenekli olursa olsun, ötesi ne kadar görünür olursa olsun, yine de ırkları açıkça ayırır. Bu bakış açısında, Du Bois'ın otobiyografik eseri Siyahi Halkın Ruhu'nda amaç peçeyi kaldırıp, beyaz Amerikalılara dünyayı siyahi Amerikaların gözünden anlatmaya çalışmaktır. Genelde peçe, ardı görülebilen ve

romantizm 19. yüzyıl Avrupa toplumlarını etkileyen entelektüel, sanatsal, ve edebi bir akımdır. Aydınlanmanın nesnellik ve rasyonalizmini reddeder ve insanların derin hislere sahip ve kendilerini dil ve kültürle ifade eden canlılar olduğunu savunurlar.

peçe Siyah ve beyazlar arasındaki ayrımı ifade eden metafor. Bu bir duvar imgesi değil, ince, geçişken ve ırkların arasından birbirlerini görebildiği bir materyal olan peçe imgesidir.

W.E.B. Du Bois (1868—1963)

Kısa Biyografi

19. ve 20. yüzyılın diğer siyahi liderleri (mesela Booker T. Washington gibi) ve entelektüellerinin aksine, W. E. B. Du Bois Kuzey'de özgür bir adam olarak dünyaya geldi. Harvard Üniversitesi'nde okudu ve oradan doktora derecesini aldı (ayrıca Berlin Üniversitesi'nde de okudu). Sosyolojide en çok kentsel etnografya alanındaki çalışması The Philadelphia Negro (1899) ve ırksal ekonomi tarihi çalışması Amerika'da Siyahi Yeniden Yapılanma, 1860-1860 (1935) ile tanınır. Fakat Du Bois aynı zamanda polemikçi ve politikacıdır (bilimsel çalışmalarında da bu özellikleri gözlemlenebilir) ve bu özellikleri Siyahi Halkın Ruhu (1903) eserinde açıkça ortaya çıkar. Yayınlarının yanı sıra, Du Bois'nın 20. Yüzyılda beyaz iktidara boyun eğen Booker T. Washington'a karşı en önemli güç olarak ve NAACP (1909) kurucuları arasında yer alıp 1920'lerde ana sözcüsü olarak başarı kazanmıştır. 1920'lerde Harlem Rönesans'ı liderlerindendi ve Pan-Afrika hareketinin liderlerinden biri olarak da dünya çapında ün kazandı. 1950"lerde Amerikan hükümetinin komünist avına karşı çıktı ve 1960'larda Ghana'ya yerleşerek Afrikana Ansiklopedisi yazmaya başladı. Du Bois 1963'te Washington'a yürüyüşün ve Martin Luther King'in siyahi hareketinde lider olarak yükselişinin arifesinde hayata veda etti. Ten rengi hattının, özellikle siyahi Amerikalılar arasındaki, ciddi sonuçlarıyla ilgilendi ve hâlâ araştırmacıları, politikacıları ve aktivistleri etkilemeye devam ediyor.

****

kaldırılabilen bir nesne gibi gözükse de, Du Bois bazen onun opaklığından ve onu kaldırmanın imkânsızlığından bahseder. O halde peçe çeşitli şekillerde tartışılır:

* siyahi halkı dünyanın geri kalanından ayıran bir nesne

* siyahi bireylerin doğuştan sahip olduğu nesne

* siyahi ve beyazların arasına giren nesne

* siyahilerin ve beyazların birbirlerini algılayışını etkileyen bir nesne

e siyahilerle olanaklar arasına giren bir nesne

* siyahileri ve beyazları olumsuz yönde etkileyen bir nesne

* ve kariyerinin sonunda, bir gün kaldırılacağını umduğu bir nesne

Peçe kavramıyla ilgili Du Bois'nın en ünlü ve etkili kavramlarından biri de çifte bilinçtir. Peçe, Amerika'da siyah ve beyazlar arasındaki toplumsal ve yapısal ayrımı ifade ederken, çifte bilinç o peçenin sosyal psikolojik sonuçlarını tanımlar. Afrika asıllı Amerikalılar hem dışarıda hem içeridedirler veya daha belirgin olarak içerideki yabancılardır. Yani siyahiler egemen beyaz toplumun (hâlâ) hem içinde hem de dışındadırlar. Kendilerini hem kendi gruplarının perspektifinden hem de beyaz grubun perspektifinden görürler. O halde çifte bilinç siyahi bireyin ikiye bölünüşünü, kendine ait iki bilince sahip olmasını ifade eder. Bir yanda bu bölünmüşlük siyahi halka toplumun tümüne dair benzersiz ve gelişmiş bir bakış açısı verir. Diğer yanda bu bölünmüşlük devasa bir karışıklık ve gerilim yaratır. Bu iki bilinci, genelde kendilerine dair çatışan unsurları uzlaştırmaya çalışan siyahi halk, sosyal ve psikolojik olarak acı çeker.

Ekonomi ve Marksizm

Du Bois ırkın kültürel, politik ve sosyal psikolojik unsurlarını incelemesine rağmen, aynı zamanda ırksal eşitsizliğin ekonomik açıklamalarına da dayanır. Daha sonraki çalışmalarında, özellikle Karl Marx'ın etkisi altında, ekonomik bir inceleme biçimini benimser. Amerika'da Siyahi Yeniden Yapılanma: 1860—1880, Du Bois'nın Marksist kuramı en kapsamlı uyguladığı eseridir. Siyahi Yeniden Yapılanma, Amerikan İç Savaşı sonrası yirmi yıl, eski köleleri ekonomiye dâhil etme çabalarını anlatan revizyonist bir tarıhi çalışmadır. Du Bois, İç Savaş'ın sebebinin kölelik olduğunu ve yeniden yapılanmanın ekonomik ve politik etkenlerden ötürü başarısız olduğunu

savunur. Öncelikle İç Savaş öncesi Amerika'da kölelik önemli bir artı değer kaynağıydı. Savaş da bu servetin kaynağını elde etmek için gerçekleşmişti. İkinci olarak, Du Bois Yeniden Yapılanma evresinin başarısızlığını açıklarken, Du Bois hem siyah hem de beyaz işçilerin mülk sahibi sınıflar tarafından sömürülür. Beraber bu ekonomik eşitsizliğe karşı durabilecekken, ırksal ideoloji işçi sınıfları ayırır. Özellikle beyazların üstünlüğüne dair ırkçı görüşler, beyazların eski köleleri kendilerine sosyal olarak eşit görmelerini engeller. Böylelikle, mülk sahibi sınıflar siyah ve beyazları birbirine düşürerek ücretleri düşürüp kârı arttırabilirler. Yani yükselen yeni kapitalist sınıf yeniden yapılanmanın başarısız olmasını ister ve ırksal ayrımı devam ettiren politikaları savunur.

çifte bilinç Siyahi bireyin ikiye bölünüşünü, kendine ait iki bilince sahip olması hissi.

Buna ek olarak, Du Bois Marx'ın ideoloji kavramına benzer fikirler öne sürer. Amerika"da kültürün beyazlar tarafından kontrol edilmesi, Afrika asıllı Amerikalıların yanlış temsil edilmesine yol açar. Bu siyahların gazetelerde ve edebiyatta ırkçı biçimde temsil edilmesini, Amerikan tarihinin kölelik tarihini yok saymasını ve özellikle Afrika asıllı Amerikalıların İç Savaş'taki rollerinin yanlış ifade edilmesini içerir. Du Bois, İç Savaş ve Yeniden Yapılandırma tarihinin beyazların üstünlüğünü savunan ırkçılar tarafından yazıldığını söyler. Bunlar, siyahilerin tembel, geri kafalı ve ilkel olduğunu hiç sorgulamadan kabul eden tarihçilerdir. Bu ırkçı perspektiften, Yeniden Yapılanma evresinin başarısızlığı, kültürel, politik, ekonomik etkenler yerine siyahların içsel özelliklerine bağlanır. İdeoloji, ırkçı stereotipleri devam ettirir ve kapitalist ekonomik egemenliği destekler.

Özet

1. Georg Simmel etkileşimle ilgilenir.

2. Sosyologlar ve normal insanlar, çok çeşitli etkileşimlerle baş edebilmek için etkileşim biçimleri geliştirirler.

3. Simmel insanların, bilinçli süreçlerle dünyayla ilişkiye girdiklerini savunur. Bir yanda, bu insanlara dünyayı benzersiz şekillerde yorumlama ve tepki özgürlüğü | verir. Diğer yanda, bu bilinci ürünleri kolayca şeyleşir ve eylemi kısıtlar.

4. Boyut bakımından, ikili (iki kişilik grup) ve üçlü (üç kişilik grup) arasında büyük

fark vardır. İkiliye üçüncü bir kişinin eklenmesi, bağımsız bir grup yapısının oluşmasına yol açabilir. Grup sayısına yapılacak eklemelerin hiç biri, bir ikiliye eklenen bir kişi kadar önemli değildir.

5. Grup boyutu büyüdükçe, birey daha özgürleşir.

6. Simmel mesafe konusuyla ilgilenir. Bu, onun yabancı sosyal tipini tartışmasında belirgindir. Yabancı gruba ne çok uzak, ne de çok yakındır. Mesafe sosyal bir biçim olan yabancılıkla alakalıdır; tüm sosyal ilişkilerin yabancılık ve mesafe içerdiğini belirtir. |

7. Mesafe aynı zamanda Simmel'in değerle ilgili düşüncelerine de bağlıdır. Ne çok yakın ne de çok uzak olan nesneler değerlidir.

8. Simmel'in büyük kuramı kültürün trajedisiyle ilgilidir.

9. Kültürün trajedisi nesnel kültürün büyümesi ve öznel kültür üzerinde hâkimiyet kurmasını ifade eder.

10. Veblen'in büyük kuramı, endüstri üzerinde işletmelerin kontrolünün giderek artmasını ve işletmelerin endüstri üzerine olumsuz etkisini anlatır.

11.Mead itki-tepki davranışından da öte, itki ve tepki arasına düşünerek dâhil olan insan zZihniyle ilgilenen bir toplumsal davranışçıdır.

12. Eylemin dört evresi dürtü, algı, manipülasyon ve tamamlamadır.

13.Diğer hayvanlar da insanlar gibi jest ve mimik kullanarak iletişime geçse de, sadece insanlar belirgin jest ve mimikler, belirgin semboller ve dil kullanır.

14.Genelleşmiş öteki bir topluluğun tümünün tavrıdır.

15.Kendiliğin sürekli gerilim içinde olan iki aşaması vardır: Ben (dolaysız, tahmin edilemez, yaratıcı unsur) ve beni/bana (konformizme yol açan genelleştirilmiş ötekinin benimsenmesi).

16.Du Bois ırkın biyolojik bir olgu olduğunu düşünse de, ırksal farklılıkların önemli

özelliklerinin kültürel ve düşünsel olduğunu savunur.

17.Du Bois ekonomik ve politik baskının, ırksal kimliğin oluşumunda önemli etkenler olduğunu da savunur.

18.Peçe, Amerika'da siyah ve beyaz toplumların ayrımını ifade etmek için kullanılan

bir terimdir.

19. Çifte bilinç Du Bois'nın zamanında pek çok Afrika asıllı Amerikalının hayatını

ele geçiren ortadan ikiye ayrılmışlık hissini ifade eden terimdir.

20. Kariyerinin ilerleyen yıllarında, Du Bois Amerika'da köleliği ve ana akım kültürde siyahilerin olumsuz temsilini incelemek için Marksist fikirleri kullanır.

Okuma Önerileri

KWAME ANTHONY APPIAAH Lines of Descent: W E. B. Du Bois and the Emergence of ldentity. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014. |

GARY COOK George Herbert Mead: The Makings of a Social Pragmatist. Urbana: Univer- .

sity of Illinois Press, 1993. İ

JOHN PATRICK DIGGNS. George Herbert Mead: The Makings of a Social Pragmatist. |

Urbana: Üniversity of lllinois Press, 1993. '

HORST J. HELLE The Social Thought of Georg Simmel, Thousand Oaks, CA: Sage, 2015. i N

DonaLD LEVME, ED Georg Simmel: Individualit» and Social Forms. Chicago: University |

of Chicago Press, 1971.

J. DAvım LEVIS VE RIcHARD L. SMITH American Sociology and Pragmatism: Mead, Chicago School, and Symbolic Interactionism. Chicago: University ot Chicago Press,

1980.

ALDoN D. Morris The Scholar Denied: W E. B. Du Bois and 'he Birth of Modern Sociology. Berkeley: University of California Press, 2015.

— Louis PaATsOURAS Thorstein Veblen and the American Way of Life. Montreal: Black Rose

Books, 2004. ,

LARRY SCAFF (“Georg Simmel.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The

Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 1, Classical Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackweli, 2011, pp. 205—235.

© DMITRI SHALIN “George Herbert Mead.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The

Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 1, Classical Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 373-425.

DMITRI SHALIN O“George Herbert Mead.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The

Wiley-Blackweli Companion to Major Social Theorists, vol. 1, Classical Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackweli, 2011, pp. 373—425,

PAUL C. TaYLorR “William Edward Burghardt Du Bois.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., 7he Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists. vol. 1, Classical Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 448—468.

4.BÖLÜM: GÜNCEL BÜYÜK KURAMLAR 1

Yapısal İşlevselcilik

Çatışma Kuramı

Genel Sistem Kuramı

Özet

Okuma Önerileri

Bu ve gelecek bölümde, bundan önceki iki bölümde değindiğimiz klasik büyük kuramlar gibi (Mead'in kuramı hariç) büyük kuramlar kapsamına giren çeşitli güncel

kuramlardan bahsedeceğiz. Bu bölümde birbirine yakın üç kuramı —yapısal işlevselciliği, çatışma kuramını ve genel sistem kuramını— tartışacağız. Çatışma kuramı bir zamanlar (en azından Amerika'da) egemen olan yapısal işlevselcilik kuramına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve sistem kuramı da yapısal işlevselcilikle ilişkilidir. Hatta "sistem" terimi yapısal işlevselcilik kuramında sıkça kullanılır. Yine de günümüz sistem kuramcılarından Niklas Luhmann'ın çalışmalarını incelerken de göreceğimiz gibi bu ikisi artık birbirinden çok farklıdır.

YAPISAL İŞLEVSELCİLİK

İsminden de anlaşılacağı gibi, yapısal işlevselcilik toplumun yapıları ve onların diğer yapılar için işlevsel önemleri (olumlu ya da olumsuz sonuçları) üzerinde durur. Yapısal işlevselcilikte, yapısal! ve işlevsel terimleri bir arada kullanılmayabilir, ama genelde birbirlerine bağlıdır. Toplumsal yapıları, toplumsal etkileşim kalıplarını ve süregiden toplumsal ilişkileri, diğer yapılar için işlevlerinden (gözlemlenebilen ve bir sistemin uyum sağlamasını ya da ayarını sağlayan sonuçlar) bağımsız inceleyebiliriz. Aynı şekilde, henüz yapısallaşmamış çeşitli toplumsal süreçlerin (mesela topluluk davranışları gibi) işlevlerini inceleyebiliriz. Yine de iki öğeye —yapılar ve işlevler— odaklanmak yapısal işlevselciliğin belirgin özelliğidir. Yapısal işlevselcilik çeşitli biçimlere bürünse de, toplumsal işlevselcilik sosyolojik yapısal işlevselciler arasında hâkim olan yöntemdir ve bu bölümün odağı olacaktır. Toplumsal işlevselciliğin temel konusu büyük çaptaki toplumsal yapılar ve kurumlar, onların ilişkileri ve aktörler üzerindeki sınırlayıcı etkileridir. Yapısal işlevci bir araştırmacı (özellikle de kuramın toplumsal versiyonuyla ilgilenenleri) toplumdaki büyük çaptaki yapıların birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgilenir, mesela eğitim sistemi ve ekonomik sistem arasındaki ilişki gibi. Ana odak ikisinin de birbiri için sağladığı işlevlerdir. Mesela, eğitim sistemi ekonomide gereken pozisyonları doldurmak için eğitimli personel sağlar. Buna karşılık ekonomi de, eğitim sürecini tamamlayan kişilere bu pozisyonları sağlar. Bu, eğitim sistemi ve onun öğrencilerinin bu süreç sonuna dair bir amaç edinmelerini sağlar. Bu, toplumsal yapılar arasında olumlu ve birbirine yakışan bir ilişki imgesidir ve aslında her zaman böyle olamayabilir.

yapısal işlevselcilik: Toplumun yapıları ve onların diğer yapılar için işlevsel önemleri (olumlu ya da olumsuz sonuçları) üzerinde duran sosyolojik kuram.

Yapılar: o Toplumda kalıplaşmış ve süregiden sosyal etkileşim ve sosyal ilişkiler.

İşlevler: (Belli bir sistemin uyum sağlaması ve ayarlanmasına yarayan gözlemlenebilir sonuçlar.

toplumsal işlevselcilik: Büyük çaptaki toplumsal yapılar ve kurumlar, onların ilişkileri ve aktörler üzerindeki sınırlayıcı etkilerine odaklanan yapısal işlevselcilik türü.

Vietnam savaşı karşıtı eylemlerin ve öğrenci hareketlerinin sürdüğü 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki radikal zamanlarda, eğitim sistemi onlara sunulan iş dünyasına uymayan pek çok radikal öğrenci üretti. Yapılar arasında bu tür gerilimler var olsa bile, yapısal işlevselciler yapılar arasındaki olumlu ve işlevsel ilişkilere odaklanır. Aşağıdaki kısım yapısal işlevselcilik tarihinde, toplumun son derece tartışmalı bir portresini çizen en önemli çalışmalardan birine değiniyoruz.

İşlevsel Tabakalaşma Kuramı ve Krizi

Kingsley Davis ve Wilbert Moore'un 1945'te ortaya attığı işlevsel toplumsal tabakalaşma kuramına göre, tabakalaşma hem evrensel hem de gerekli bir olgudur. Hiçbir toplumun tamamen tabakasız veya sınıfsız olmadığını savunurlar. Onlara göre tabakalaşma işlevsel bir ihtiyaçtır. Tüm toplumların böyle bir sisteme ihtiyacı vardı ve bu yüzden ortaya tabakalaşma sistemi çıkar. Davis ve Moore tabakalaşmayı, toplumsal seviyede bir yapı olarak inceler ve tabakalaşmanın tabaka sistemindeki bireylerden ziyade bir pozisyonlar sistemini (mesela işçi ve yönetici meslekleri gibi) ifade ettiğini düşünürler. İnsanların bu pozisyonlara nasıl geldikleri yerine yapıdaki pozisyonların farklı derecelerde prestij içermesine odaklanırlar. Yani onların incelediği toplumsal tabakanın yapısı ve yerine getirdiği işlevlerdir.

Kuram Davis ve Moore'un kuramındaki ana sorun, toplumun insanları nasıl harekete geçirip insanları tabaka sisteminde uygun pozisyonlara yerleştirdiği sorusudur. Bu iki sorun yaratır: İlki, toplum insanların belli pozisyonları doldurma hevesini nasıl yaratır? İkincisi, insanlar doğru pozisyonlarındayken toplum onların bu pozisyonların gerekliliklerini yerine getirmelerini nasıl sağlar?

Toplumda uygun sosyal yerleştirme üç açıdan sorunludur. İlki, bazı pozisyonlara sahip olmak diğerlerine göre daha hoştur. İnsanların bu pozisyonları doldurmalarını sağlamak kolaydır, fakat memnun edici olmayan pozisyonlar için aynı şey söylenemez. Buna ek olarak, bazı pozisyonlar toplumun sürekliliği için daha önemlidir. Tüm pozisyonları doldurmak önemli olsa da, önemli olanları doldurmak daha hayatidir. Son olarak, farklı sosyal pozisyonlar farklı yeti ve yetenek gerektirir. Sorun doğru pozisyonları doğru insanlarla doldurmaktır —yani bireysel beceri ve kabiliyetler ve pozisyona ait gereksinimleri birbirine uydurmaktır.

Davis ve Moore toplumun tabaka sistemindeki işlevsel olarak daha önemli pozisyonlarla ilgilenir. Tabaka sisteminin üstündeki pozisyonlar içinde bulunması pek memnuniyet vermese de toplumun sürekliliği için daha önemli ve daha çok beceri ve yetenek gerektiren pozisyonlardır. Toplumda bu pozisyonları yeteri şekilde mükâfatlandırmalıdır ki, onları dolduracak yeterli sayıda insan bulunabilsin ve bu pozisyonları dolduran bireyler ciddi şekilde çalışsın. Davis ve Moore bunun tersini de ima eder fakat detayına inmez: Tabaka sisteminin alt pozisyonlarının içinde bulunmak daha memnun edicidir, (işçi olmanın yönetici olmaktan daha memnun edici olması garip bir fikirdir) daha az önemlidir ve daha az beceri ve yetenek gerektirir. Ayrıca toplumun bu pozisyonlardaki bireylerin ciddi şekilde çalışıp görevlerini yerine getirdiğinden emin olmasına çok gerek yoktur.

O halde, **toplumsal tabakalaşma**, gerekli beceri ve yeteneklere sahip insanların toplumun işlevi ve sürekliliği için önemli pozisyonlara sevk etme işlevine sahip, pozisyonlar hiyerarşisini içeren bir yapıdır. Davis ve Moore böyle bir tabakalaşma sistemini toplumun yüksek mertebedeki pozisyonları doldurmak adına bilinçli olarak geliştirdiğini savunmaz. Tabakalaşmanın plansız gelişen bir mekanizma olduğunu savunurlar. Yine de bu her toplumun hayatta kalabilmek için geliştirdiği ve geliştirmesi gereken bir mekanizmadır.

Davis ve Moore'a göre, yüksek mertebede pozisyonları dolduracak insan sağlamak için, toplum bu bireylere prestij, yüksek maaş ve yeteri kadar boş zaman gibi çeşitli mükğfatlar sağlamalıdır. Mesela, toplumda yeteri kadar doktor olmasını sağlamak için, onlara en azından bu saydıklarımızı sağlamalıyız. Davis ve Moore eğer insanlara bu tip mükâfatlar sunmazsak, kimsenin masraflı tıp eğitimi sürecine başlamayacağını ima eder. Burada ima edilen, bu pozisyonlardaki insanların elde

ettikleri mükâfatları hak ettikleridir. Eğer onlara bu tip mükâfatlar verilmezse, bu pozisyonlar dolmaz ve toplum çökmese bile zarar görür.

Eleştiriler Yapısal işlevselci tabakalaşma kuramı pek çok eleştiriye maruz kaldı. Temel eleştirilerden biri, bu kuramın zaten güç, prestij ve para sahibi insanların ayrıcalıklı konumlarını idame ettirdiğidir. Bunu insanların mükâfatlarını hak ettiklerini ve toplumun iyiliği için bu mükğfatların gerekli olduğunu savunarak yapar. İşlevsel kuram tabakalaşmış bir toplumsal yapı geçmişte var oldu ve hâlâ mevcut diye gelecekte de var olacağını varsaydığı için de eleştirilebilir. Gelecekteki toplumların başka türlü tabakalaşmamış şekillerde örgütlenmesi de olasıdır. Tabakalaşma harici yapılar da tabakalaşmış sistemlerdeki işlevleri, kötü sonuçlar (mesela eşitsizlik) doğurmadan yerine getirebilir.

Buna ek olarak, toplum için farklı derecelerde önemleri olan işlevsel pozisyonlar fikri de tartışmaya açıktır. Çöpçüler toplumun sürekliliği için reklamcılardan daha mı az önemlidir? Daha az para almalarına ve prestij kazanmamalarına rağmen, çöpçüler toplumun sürekliliği için daha önemli bile olabilir. Bir pozisyonun diğerinden daha önemli olduğunu kabul ettiğimiz durumlarda bile, her zaman yüksek mertebelerin daha çok mükğfatlandırıldığını söyleyemeyiz. Hemşireler toplum için film yıldızlarından daha önemli olabilir, fakat çok daha az güce, prestije ve paraya sahiptirler.

Gerçekten de yüksek mertebeleri dolduracak insan bulmak zor mudur? Pek çok insan yeteneği olmasına rağmen bu konumlara gelecek eğitim almaktan men edilir. Mesela tıp mesleğinde, doktor sayıları sürekli kısıtlanır. Genelde, pek çok insan, onlara ve katkılarına ihtiyaç olsa da, yüksek mertebelere layık olabileceklerini gösterme fırsatı bulamaz. Sayılarını kısıtlamak ve gelirlerini yüksek tutmak yüksek mertebelerdeki insanların işine gelir.

Son olarak da insanların bu tip konumlara gelmek istemesi için onlara güç, prestij veya para sağlanması gerekmeyebilir. Bir işi iyi yapmanın vereceği tatmin veya diğerlerine hizmet verme fırsatı da insanları motive edebilir.

Yani yapısal işlevselciler, toplumun tabakalaşma sisteminin yapısı ve işleyişine dair bir resim çizer. Ama bu çok muhafazakâr ve tartışmalı bir resimdir. Önemli toplumsal işlevleri yerine getirebilmek için toplum başka biçimlerde de düzenlenebilir. Başka bir deyişle, toplumsal tabakalaşmaya ve genel olarak toplumsal örgütlenmeye dair başka resimler de çizilebilir.

toplumsal tabakalaşma Yapısal işlevselcilere göre gerekli beceri ve yeteneklere sahip ınsanların toplumun işlevi ve sürekliliği için önemli pozisyonlara sevk etme işlevine sahip, pozisyonlar hiyerarşisini içeren bir yapıdır.

Talcott Parsons'ın Yapısal İşlevselciliği

En meşhur yapısal işlevselcilerden Talcott Parsons hayatı boyunca pek çok kuramsal çalışma yaptı. Bu kısımda onun geç dönem kuramlarına değiniyoruz. Parson'ın yapısal işlevselciliği tüm eylem sistemleri için dört işlevsel mecburiyetten oluşur ve UABB şemasıyla açıklanır. Bu kısım dört işlev ve Parson'ın yapılar ve sistemler üzerine fikirlerine odaklanıyor.

UABB Parsons, işlevleri incelerken bir sistemin ihtiyaçlarını tatmin edecek eylemler dizisine odaklanır. Dört işlevin mecburiyet olduğunu yani tüm sistemler için gerekli olduğunu savunur. Eğer sürekli olacaklarsa, tüm sistemler ihtiyaçlarını karşılayacak dört eylem dizisini gerçekleştirmelidir. Bu eylemler uyum (UÜ), amaca erişme (A), birleşme (B) ve bekleme süresi veya kalıp muhafazası (B) olarak tanımlanır. Bu dört işlevsel mecburiyet UABB şemasını oluşturur.

Bir sistem çevresine **uyum** sağlamalı ve çevresini ihtiyaçlarına göre ayarlamalıdır. Daha belirgin olarak, sistem dışsal durumsal tehlikeler ve risklerle baş edebilmelidir. Sistem çevresine ters vaziyette var olamaz. Eğer var olsaydı, uyumsuzluk yüzünden her an yok olma tehlikesi altında olurdu. Mesela bir çiftçi kabilesi kendilerini toprağın meyve ve sebze vermediği bir çevrede bulsa, o kabile, mensupları yeni ortama uyum sağlamadan, mesela avcı veya balıkçı olmadan, hayatta kalamazdı. Buna güncel bir örneği Amerika'dan verebiliriz. Amerika'da insanlar sonunda, sınırlı miktarda petrolün kaldığı dünyamızda kocaman, aşırı benzin tüketen cipleri kullanamayacaklarını kabul etti. Artık Amerika'nın ulaşım için

alternatif yollar geliştirmesi, yani petrolün kısıtlı bir kaynak olduğu dışsal gerçeğine uyum sağlaması gerekiyor.

Sistem ayrıca çevreyi ihtiyaçlarına uydurmaya da çalışabilir. Yukarıda bahsedilen çiftçi kabilesi toprağı canlandırmak için çeşitli yöntemler deneyebilir. Amerika'nın kısıtlı miktarda yabancı petrole bağımlılığı durumunda da, diğer ülkelere daha fazla petrol rezervi bulmalarında yardımcı olabilir veya onların petrole alternatif enerji kaynakları geliştirmesini sağlayabilir. Geçtiğimiz senelerde Amerika'da, killi şist gibi ülke içindeki farklı kaynaklardan petrol çıkarma teknolojilerinin kullanımında artış yaşandı.

Üçüncü ve daha belirgini, sistemin uyum sağlaması gereken dışsal tehlikeler ve risklerdir. Mesela, Soğuk Savaşın en yoğun yaşandığı evrede, Başkan Ronald Reagan atılabilecek Sovyet füzelerini Amerika'ya düşmeden patlatacak füzesavar füze sistemi tasarlanmasını sağladı. Bu sistem inşa edilmemiş olsa da, olasılığı bile Amerika ve Rusya arasındaki nükleer silah yarışının tehlikelerini artırdı. Rusya'nın yarışın gerisinde kalması (ve komuta ekonomısinin ürünleri üretmek ve dağıtmadaki yetersizliği gibi başka içsel faktörler), Rusya'nın çöküşünü hızlandırdı. Sovyet tehdidine uyum sağlama çabası o tehdidin yok olmasını sağladı; başarılı bir uyum çözümü oldu.

Uyum: Parsons'ın dört işlevsel mecbunyetinden biri. Sistem çevresine uyum sağlamalı ve çevresini ihtiyaçlarına göre ayarlamalıdır. Daha belirein olarak. sistem dışsal durumsal tehlikeler ve risklerle baş edebilmelidir.

Amaca erişme sistemin temel amaçlarının tanımlanıp elde edilmesidir. Bir sistemin nihai amacı sadece geleceğe uzanabilmek değil, aynı zamanda büyüyüp genişlemektir. Belli sosyal sistemler bu genel amaca sahiptir, fakat daha belirgin amaçları da vardır. Mesela üniversite iki temel amacı olan bir sistemdir — öğrencileri eğitmek ve hocaları bilimin gelişmesini sağlayacak araştırma için ortam yaratmak. İşin ilginç tarafı, üniversite amaçlarını bir kereliğine tanımlayıp konuyu kapatamaz. Durumlar değişebilir ve eskinden bu amaçlara erişmeyi sağlayan düzenlemeler işlevsiz hale gelebilir. Mesela üniversitede, öğrencileri eğitmek ve araştırma yapmak çoğu zaman birbirine ters gelir. Eğitim kısmına ağırlık verilirse hocalar araştırma için vakit ve enerji ayıramaz. Aynı şekilde hocalar araştırmaya çok zaman harcasa, eğitim zarar görebilir. Bu yüzden, üniversite bu iki amacı ve ilişkilerini sürekli inceler ve böylelikle iki amaca da yeterli şekilde ulaşmaya çalışır.

Birleşme ile bir sistem onu oluşturan öğeler arasındaki ilişkiyi düzenler. Yani yukarıda bahsettiğimiz kabile, yaşanılabilir bir tarım sistemi yaratmayı başarınca, tarım ve avcılığı birleştirmeye çalışmalıdır. Her biri için yeteri kadar zaman, enerji, iş gücü ve kaynak ayırmalıdır. Aynı şekilde, üniversitede de yönetim araştırma ve eğitimin beraber yürümesini sağlamalıdır. Yani hocaların araştırma sonuçlarının derslerde işlenmesi ve mümkün olduğu zaman öğrencilerin araştırma projelerinde yer alması sağlanmalıdır. Bu tür ilişkiler, eğitim ve araştırma arasındaki zıtlığı önler ve ikisini daha birleşik hale getirir. Birleşme aynı zamanda diğer üç (UAB) mecburiyetin aralarındaki ilişkinin yönetimini de içerir.

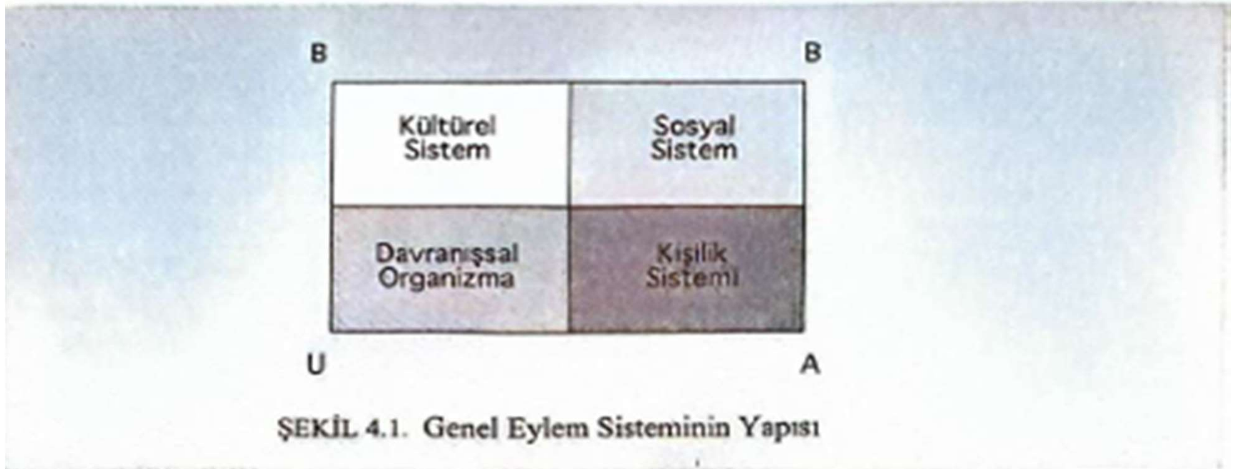
Parsons dördüncü işlevsel mecburiyeti bekleme süresi ya da kalıp muhafazası olarak tanımlar. Bekleme süresi sistemin bireylerin motivasyonunu donatması, devam ettirmesi ve yenilemesi ihtiyacıdır. Kalıp muhafazası ise daha çok bireysel motivasyonu sağlayan kültürel kalıpların donatılması, devam ettirilmesi ve yenilenmesi ihtiyacıdır. Bekleme süresi daha önce bahsedilen işlevsel tabakalaşma kuramına ait bir kavramdır. Sistemin tüm yapısı, içindeki yüksek mertebelerde mükâfatların artması, insanların tabakada yukarı çıkmak istemesini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu motivasyon sadece sistem tarafından yaratılıp idame ettirilmez, aynı zamanda sistemin devam etmesi ve insanların çaba göstermesi için zaman zaman yenilenir. Mesela zaman zaman medyada yoğun çabalar veya dahiyane anlar sonucu bir anda sistemin en tepesine çıkan bireylerin hikâyelerini okuruz. Bu tip hikâyeler bilgisayar ve internetin patladığı ve bazı bireyleri bir roket gibi en tepeye fırlatttığı günümüzde daha da artar. En iyi bilinen örnek daha çok gençken Amerika'nın en zengini olan Bill Gates'tir. Bill Gates'in (ve onun gibi diğer bilgisayar ve internet milyarderlerinin) hikâyesini anlatmak, tabaka sisteminde yükselmeyi arzulayan pek çok insanı motive eder. Kalıp muhafazası da aynı işlevi görür, fakat bunu makro seviyede yapar. Tabakalaşma sistemini muhafaza etmek ve insanları o sistemin tepesine çıkmaları için motive etmek için bu sistemin dayandığı norm ve değerlerin de muhafaza edilmesi gerekir. Başarı, özellikle de ekonomik başarı, Amerika'da çok değer kazanır. Bu tip bir değer sistemi tabakalaşma sistemini ve onun içinde yükselmek isteyenleri muhafaza eder. Fakat normlar ve değerler sabit değildir ve yeni sosyal gerçekleri yansıtacak şekilde değişmelidir. Eskiden norın, yıllarca çabalamanın tabakada yükselmekle sonuçlanacagıydı. Fakat sözde yeni ekonominin ortaya çıkışıyla (bilgisayarlar, internet, biyoteknolji) yeni norm, en azından ekonomi alanında, başarının daha kariyerin başında çabucak gerçekleşmesi oldu: gençlerin zibin yapısı ve yeteneklerinin yeni ekonomide başarılı olmak için daha uygun olduğu normu yerleşti. Bu tip bir norm, tabaka sisteminde yükseklere erişmenin yeni yollarını muhafaza eder.

amaca erişme: Parsons'ın işlevsel zorunluluklarından ikincisidir. Sistemin temel amaçlarının tanımlanıp elde edilmesidir.

Birleşme: Parsons'ın üçüncü işlevsel mecburiyetidir; bir sistem onu oluşturan öğeler arasındaki ilişkiyi düzenler. Ayrıca diğer üç işle sel zorunlulukla ilişkiyi de düzenler. bekleme süresi oParsons'ın dördüncü işlevsel mecburiyetinin bir unsuru.

Bekleme süresi: sistemin bireylerin motivasyonunu donatması, devam ettirmesi ve yenilemesi ihtiyacıdır.

kalıp muhafazası: o Parsons'ın dördüncü işlevsel mecburiyetinin diğer unsuru. Bireysel motivasyonu sağlayan kültürel kalıpların donatılması, devam ettirilmesi ve yenilenmesi ihtiyacıdır.

ŞEKİL 4.1. Genel Eylem Sisteminin Yapısı

UABB şemasını hem genel hatlarıyla hem de belli örneklerle tartışmasına rağmen, Parsons bu şemayı kuramsal sisteminin her seviyesinde kullanmak üzere tasarlar. Bu onun en genel ve kapsayıcı dört eylem sisteminde de kullanılır: davranışçı organizma, kişilik sistemi, sosyal sistem ve kültürel sistem. Tüm bunlar eylemle ilişkilidir ama her biri öncelikle dört işlevsel mecburiyetten birini gerçekleştirmeyi içerir. **Davranışçı organizma** uyum işlevini dış dünyaya uyum sağlayarak ya da onu değiştirirek gerçekleştirmeyi ifade eder. **Kişilik sistemi** amaca erişme işlevini amaçları tanımlayarak ve onlara erişmek için kaynakları kullanarak gerçekleştirir. **Sosyal sistem** birleşme işlevini, onu oluşturan öğeleri kontrol ederek gerçekleştirir. Son olarak da **kültürel sistem** bekleme süresini, aktörleri motive edecek norm ve değerleri onlara aktararak gerçekleştirir. ŞEKİL 4.1 eylem sistemi yapısının UABB şemasıyla ilişkisini gösterir. Öyleyse, Parsons'ın yapısal işlevselcilik protrelerinden

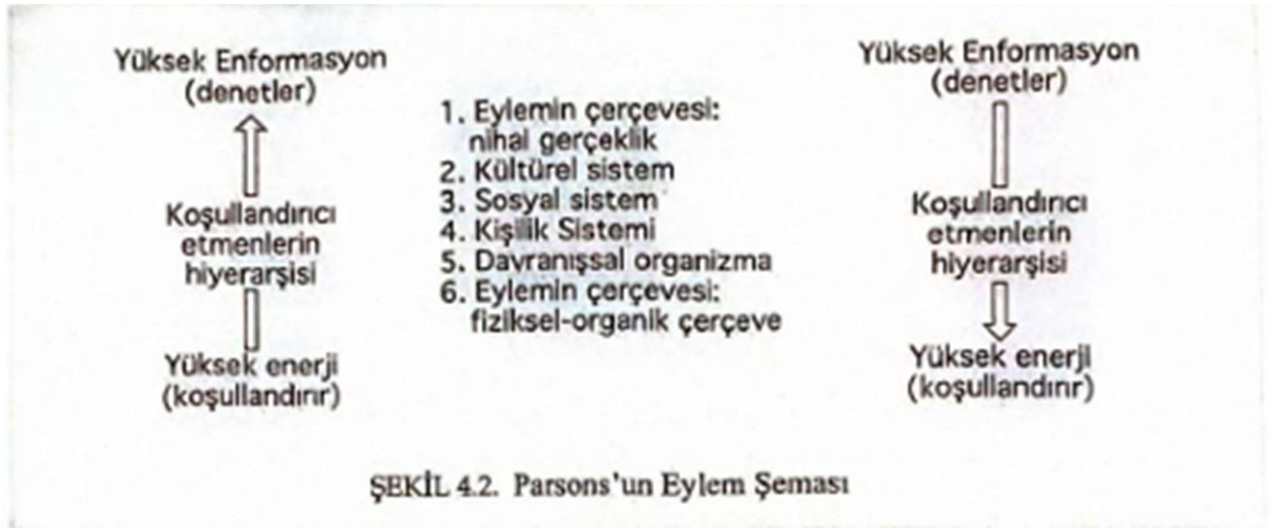
ikisini —dört işlevsel mecburiyet ve dört eylem sistemi (ve her birinin temel görevini)— görmüş olduk. Bir başka portre de Parsons'ın eylem sisteminin genel şeklinde bulunabilir. ŞEKİL 4.2 Parsons'ın şemasındaki ana seviyelerin ana hatlarını gösterir.

davranışçı organizma Parsons'ın eylem sistemlerinden biri. Uyum işlevini dış dünyaya uyum sağlayarak ya da onu değiştirirek gerçekleştirmeyi ifade eder.

kişilik sistemi Amaca erişme işlevini amaçları tanımlayarak ve onlara erişmek için kaynakları kullanarak gerçekleştiren eylen sistemi.

sosyal sistem Birleşme işlevini, onu oluşturan öğeler konrol ederek gerçekleştiren eylem sistemi.

kültürel sistem Bekleme süresini, aktörleri motive edecek norm ve değerleri onlara aktararak gerçekleştiren eylem sistemi.

ŞEKİL 4.2. Parsons'un Eylem Şeması

Eylem Sistemi Parsons'ın sosyal inceleme seviyeleri ve birbirleri arasındaki ilişkiye dair açık bir fikri vardır. Eylem sisteminin hiyerarşik yapısı açıktır ve Parsons'ın sisteminde seviyelere iki şekilde bir araya gelir: İlk olarak, her alt seviye yukarı seviyeler için gereken koşulları, enerjiyi sağlar. İkincisi, üst seviyeler hiyerarşide kendilerinden aşağıda kalanları kontrol eder.

Eylem sisteminin çevresel koşullarında en alt seviye, yanı fiziksel ve organik çevrenin, insan bedeninin, anatomisinin ve fizyolojisinin sembolik olmayan kısımlarını içerir. En üst seviye, yani nihai gerçeklik, metafizik gibi gözükse de Parsons'ın aslında doğaüstüyle ilgilenmediği, daha çok toplumun insan varoluşuna dair ve sosyal örgütlenmeye meydan okuyan sorunlara (belirsizlik, trajedi gibi) sembolik çözümler getirme eğilimiyle ilgilendiği savunulur.

Daha önce de tartıştığımız gibi, Parsons'ın çalışması kalbi dört eylem sisteminde atar. Parsons'ın eylem sistemleriyle ilgili varsayımları, onun üzerinde en çok düşündüğü ve sonradan en çok eleştirilen düzen sorununu içerir. Hobbesçu bir problem olan düzen —yani herkesin herkese açtığı sosyal savaşı neyin engellediği— Parsons'a göre yeteri kadar açıklanmamıştır. Parsons düzen sorununa yapısal işlevselcilik kapsamında bir çözüm getirir. Bu çözüm aşağıdaki varsayımlarla işler:

1. Sistemlerin düzen özelliği ve parçalarının birbirine bağımlılığı söz konusudur.

2. Sistemler kendini idame ettiren düzene ya da denge durumuna meyillidir.

3. Sistem sabit ya da düzenli bir değişim sürecinde olabilir.

4. Sistemin bir parçasının doğası, diğer parçaların alabileceği biçimleri etkiler.

5. Sistemler çevreleriyle bir sınır muhafaza eder.

6. Paylaştırma ve birleşme dengedeki bir sistem için gerekli iki özelliktir.

7. Sistemler sınırlarını ve parçaların bütüne olana ilişkisini koruyarak, çevresel değişimleri ve sistemi içeriden değiştirmeye çalışan eğilimleri kontrol ederek kendini muhafaz eder.

Bu varsayımları kabul eden Parsons, toplumun düzenli yapısını önceliği haline getirir. Bu yüzden kariyerinin ilerleyen dönemlerine kadar toplumsal değişim veya büyük kuram yaratma konularıyla ilgilenmez. Önceliği sosyal değişkenlerin farklı kombinasyonlarını çalışmaktır. Ancak onlar tanımlandıktan ve incelendikten sonra bu değişkenlerin zaman içinde değişimleri çalışılabilir.

Parsons sabit yönelimi yüzünden epey eleştirildiği için değişimle giderek daha çok ilgilenmeye başlar. Fakat pek çok eleştirmene göre onun toplumsal değişim çalışmaları da oldukça sabit ve yapısaldır. Aslında Parsons'ın sosyal dünya portresinin ana öğeleri gerçek dünyada varolmaz, daha çok gerçek dünyayı düşünmek ve çalışmak üzere kullanılacak analitik araçlardır.

Sosyal Sistem Parsons'ın sosyal sistem düşüncesi mikro düzeyde ego ve öteki-ben arasındaki ilişkiyle başlar. Bu, sosyal sistemin en temel biçimidir. Bu düzeyi çok fazla incelemese de, bu iletişim biçiminin sosyal sistemin aldığı daha karmaşık biçimlerde de mevcut olduğunu savunur. Parsons **sosyal sistemi**, fiziksel ve çevresel bağlamda birbirleriyle ilişkiye giren insan aktörler olarak tanımlar. Bu durumda aktörler kendi

memnuniyetlerini en iyi şekilde arttırmaya çalışır. Paylaştıkları kültürel semboller birbirleriyle ve sosyal durumlarla olan ilişkilerini tanımlar ve onlara aracılık eder. Bu tanım, Parsons'ın çalışmalarındaki temel kavramları —aktörler, etkileşim, çevre, memnuniyetin arttırılması ve kültür— içerir.

Parsons, sosyal sistemi bir etkileşim sistemi olarak görse de, çalışmasındaki temel birim olarak kullanmaz. Sosyal sistemin temel birimi olarak statü-rol kompleksini kullanır. Bu ne aktörlerin ne de etkileşimin bir unsurudur; sosyal sistemin yapısal bir öğesidir. **Statü** sosyal sistemdeki yapısal bir konumu, rol de aktörü o konumda ne yaptığını sistemin genelinin işlevi bağlamında ifade eder. Aktör düşünce ve eylem açısından değil, (en azından sistem içindeki konumu açısından) bir statü ve rol yumağıdır. Sosyal sistem incelemelerinde, Parsons aslen onun yapısal öğeleriyle ilgilenir. Parsons statü-rol incelemesi dışında, sosyal sistemlerin büyük ölçekteki öğeleri olan gruplar, normlar ve değerlerle ilgilenir. Parsons'ın sosyal sistem incelemesi yalnız yapısalcı değil aynı zamanda işlevselcidir de. Sosyal sisteme ait bir dizi ön koşul öne sürer (bunlar her eylem sistemine uyarlanan UABB şemasından daha özgüldür).

1. Sosyal sistemler diğer sistemlere uyumlu olarak işleyebilmek üzere yapılandırılmış

olmalıdır.

2. Sosyal sistemlerin sürekli olabilmesi için diğer sistemlerden yeterli desteği alması

gerekir.

3. Sistem, aktörlerinin ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamalıdır.

4, Sistem, mensuplarından yeterli katılımı sağlamalıdır.

5. Yıkıcı davranışlara karşı en azından minimum kontol uygulayabilmelidir.

6, Eğer çatışma yıkıcı hale gelirse, kontrol altına alınmalıdır.

7. Sosyal sistemin, hayatta kalabilmek için bir dile ihtiyacı vardır.

Parsons'ın sosyal sistemin ön koşulları tartışmasına baktığımızda, asıl ilgilendiği- nin büyük ölçek sistemler ve onların birbirleriyle olan ilişkileri (toplumsal işlevselcilik) olduğunu görürüz. Aktörlerden bahsederken bile, sistem açısından bakar. Ayrıca bu tartışma Parsons'ın sosyal sistem içinde düzen sağlanmasına olan ilgisini de yansıtır.

Yine de Parsons, sosyal sistem tartışmasında aktörler ve toplumsal yapılar arasındaki ilişki konusunu ihmal etmez. Sosyal sisteme olan ilgisini göz önünde bulundurursak, içselleştirme ve sosyalleşme süreçleri bu birleşme için çok önemlidir. Parsons sistemin normları ve değerleri nasıl aktörlere aktardığıyla ilgilenir. Başarılı bir sosyalleşme sürecinde normlar ve değerler içselleştirilir ve aktörlerin vicdanlarının parçası haline gelir. Sonuç olarak, aktörler kendi çıkarlarını gözetirken aslında sistemin geneline hizmet ederler. Sosyalleşme sürecindeki aktörler, egemen değerler ve sosyal sistemin içindeki rollerin temel yapısına uygun değer yönlendirmelerini kazanırlar.

sosyal sistem Birleşme işlevini, onu oluşturan öğeleri konuol ederek gerçekleştiren eylem sistemi.

kültürel sistem Bekleme süresini, aktörler motive edecek norm ve değerleri onlara aktararak gerçekleştiren eylem sistemi.

statü Sosyal sistemdeki yapısal bir konum.

rol Aktörün statü konumunda ne yaptığını sistemin yenelinin işlevi bağlamında ifade eder.

Genel olarak, Parsons aktörlerin sosyalleşme sürecinin pasif alıcıları olduğunu varsayar. Çocuklar nasıl davranmaları gerektiğinin yanı sıra norm ve değerleri, toplumun ahlakını öğrenirler. Sosyalleşme, ihtiyaç eğilimlerinin (toplumun şekillendirdiği dürtüler) çocukları sosyal sisteme bağlayan muhafazakar bir süreç olarak tanımlanır. Bu süreç ihtiyaç eğilimleri tatmin etmeye yarayan araçlar sağlar. Yaratıcılık için çok az yer vardır; tatmin olma ihtiyacı çocukları varolan sisteme bağlar. Parsons sosyalleşmeyi hayat boyu süren bir süreç olarak görür. Çocuklukta elde edilen norm ve değerler çok genel olduğu için, çocukları yetişkin hayatlarında karşılaşacakları pek çok belli duruma hazırlamaz. Sosyalleşme, hayat çarkı boyunca bir dizi belli sosyalleştirici deneyimle devam etmelidir. Hayatın ilerleyen yıllarında oluşan bu ihtiyaca rağmen, çocuklukta öğrenilen norm ve değerler sabit olur ve az bir yaptırımla hayat boyu devam eder.

Hayatboyu süren sosyalleşme konformizm yaratsa da, sistem geniş bireysel farklılığı barındırır. Soru şudur: Bu düzen ihtiyacındaki sosyal sistem için neden büyük bir sorun yaratmaz? Bir kere, konformizmi yaratacak çeşitli kontrol mekanizmaları uygulanabilir. Fakat, Parsons'a göre sosyal kontrol ikinci seviye bir müdafaa biçimidir. Sosyal kontrolün en idareli kullanıldığı zamanlarda, sistem en iyi şekilde çalışır. Ayrıca sistem bazı varyasyonlara ve sapmalara müsamaha göstermelidir. Esnek bir sosyal sistem, sapmaları kabul etmeyen hassas sistemlere göre daha güçlüdür. Son olarak da, sosyal sistem farklı kişiliklerin sistemin bütünlüğünü bozmadan kendilerin ifade edebilecekleri çeşitli rol fırsatları sunmalıdır.

Sosyalleşme ve sosyal kontrol, sistemi dengede tutan temel mekanizmalardır. Az bir miktar bireyselliğe ve sapmaya müsamaha edilir, ama daha aşırı biçimler dengeyi koruyan mekanizmalar tarafından kontrol altına alınır. Yani sosyal düzen, Parsons'ın sosyal sisteminin yapısı içine inşa edilmiştir. Kimse bilinçli bir şekilde planlamamış olsa da, sosyal sistemi tehdit eden sapmalar, basit ve gündelik biçimlerle (bazı hareketleri onaylamayarak veya bazılarını ödüllendirip diğerlerini cezalandırarak) engellenir.

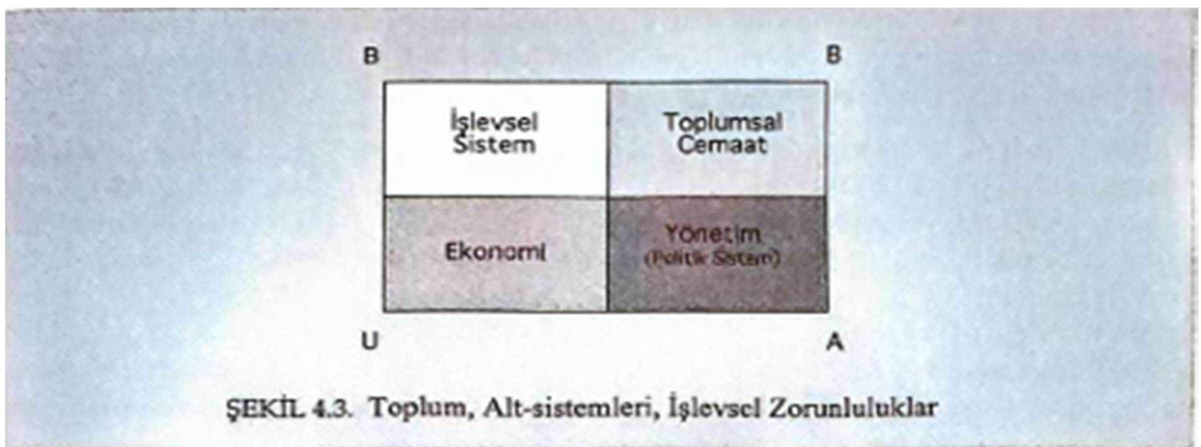
Yine Parsons'ın temelde, sistem içindeki aktörler yerine, sistemin bütünüyle ilgilenir —yani aktörün sistemi nasıl yarattığı ve muhafaza ettiğinden çok sistemin aktörü nasıl kontrol ettiğiyle ilgilenir. Bu ilgi Parsons'ın toplumsal işlevselciliğe bağlılığını gösterir.

Toplum Sosyal sistem tüm grup biçimlerini (kilise grupları, okullar, aileler) kapsar ama en önemli sosyal sistemlerden biri toplumdur. Toplum kendi kendine yeten bir gruptur; mensupları tamamen toplumun çerçevesi içinde yaşayıp, bireysel ve kolektif ihtiyaçlarını tatmin edebilirler. Parsons yapısal işlevselci olarak toplumda işlevlerine göre (UABB) dört yapı, veya alt-sistem belirler (bkz. ŞEKİL 4.3).

ihtiyaç eğilimleri oParsons'a göre toplumun şekillendirdiği dürtüler.

toplum Parsons'a göre kendi kendine yeten bir gruptur.

"ŞEKİL 4.3. Toplum, Alt-sistemleri, İşlevsel Zorunluluklar |"

ŞEKİL 4.3. Toplum, Alt-sistemleri, İşlevsel Zorunluluklar

- **Ekonomi** toplumun çevreyle uyumunu sağlayan alt-sistemdir. Bir yanda mülklüler, yöneticiler ve işçiler sisteme uyum sağlamalıdır. Mesela eğer petrol

biterse nükleer enerjiye geçmelidirler. Diğer yanda da, çevreyi toplumun ibtiyaçlarına uydurmalıdırlar. Mesela belli ürünler o toplumun topraklarında yetişmiyorsa, o tohumlar ithal edilmeli ve ekilmelidir. Ekonomi, emek sayesinde çevreyi toplumun ihtiyaçlarına uygun hale getirir ve toplumun dışsal gerçeklere uyum sağlamasını sağlar.

- **Yönetim** (veya politik sistem) toplumsal amaçları kovalayarak ve aktörleri ve kaynakları o doğrultuda kullanarak amaca erişme işlevini gerçekleştirir. Mesela Amerika 1957'de Sovyetler Birliği'nin Sputnik"i uzaya fırlatmasına şok olur. Bir kaç sene sonra başkan John F. Kennedy, uzay konusunda Sovyetler Birliği'nin gerisinde kaldığını açıklar ve insanları ve kaynakları Amerika'yı lider konuma getirmek üzere harekete geçirmeyi başarır. Amerika aya insan yollayan ilk (ve halen tek) ulus olduğunda bu amaca erişilir.
- **Güvene dayalı sistem** (mesela okullar, aile) kalıp muhafazasını ve bekleme süresi işlevini gerçekleştirir. Aktörlere kültürü (norm ve değerleri) aktarır ve bunun içselleştirilmesini sağlar. Bu şekilde ebeveynler ve öğretmenler, ekonomik başarı gibi değerleri ve bu başarı için iyi eğitim ve çok çalışma gerektiği gibi normların içselleştirilmesini sağlayarak, çocukları sosyalleştirir.
- Son olarak da, birleştirme işlevi, toplumun çeşitli öğelerini düzenleyen **toplumsal cemaat** (mesela hukuk) tarafından gerçekleştirilir. Ekonomiye, yönetime ve güvene dayalı sisteme dair kanunlar, her birinin olması gerektiği gibi işlemesini ve birbirleriyle uyum içinde olmasını suğlar. Mesela, herkesin tabi olduğu minimum eğitim sınırları sadece eğitim sisteminin yeterli sayıda öğrencisi olmasını sağlamaz, aynı zamanda Yeterli bilgiye sahip işçi ve politik konu ve tartışmalara katılabilecek katılımcı da yaratır.

Ekonomi: Toplumun çevreyle uyumunu sağlayan alt-sistem.

Yönetim: Toplumsal amaçları kovalayarak ve aktörleri ve kaynakları o doğrultuda kullanarak amaca erişme işlevini gerçekleştiren alt sistem.

güvene dayalı sistem: Parsons'a göre kalıp muhafazasını ve bekleme süresi işlevini gerçekleştiren sistem.

toplumsal cemaat: Birleştirme işlevini gerçekleştiren, toplumun çeşitli öğelerini düzenleyen alt sistem.

Parsons için kültürel sistem, sosyal sistemin yapılarından daha önemlidir. Hatta kültürel sistem onun eylem sistemin en tepesinde yer alır ve Parsons kendini kültürel determinist olarak tanımlar.

Kültürel Sistem Parsons kültürü sosyal dünyanın, veya kendi deyimiyle eylem sisteminin, farklı öğelerini birbirine bağlayan en temel güç olarak görür. Kültür sosyal sistemdeki aktörlerin etkileşimine aracılık eder ve kişilik ile sosyal sistemleri bütünleştirir. Kültürün kısmen de olsa diğer sistemlerin öğesi olma gibi enteresan bir yetisi vardır. Sosyal sistemde kültür, norm ve değerlerde cisimleşir; kişilik sisteminde ise aktör tarafından içselleştirilir. Fakat kültürel sistem sadece diğer sistemlerin bir parçası değildir; sosyal bilgi, sembol ve fikir kaynağı olarak ayrı bir varoluşu da vardır. Kültürel sistemin bu unsurları sosyal ve kişilik sistemleri tarafından kullanılır, fakat onların bir parçası olmaz.

Parsons kültürel sistemi, tıpkı diğer sistemlerde olduğu gibi, diğer eylem sistemleriyle ilişkisi temelinde tanımlar. Kültür, aktörlerin yönelim nesneleri, kişilik sistemlerinin içselleştirilmiş unsurları ve sosyal sistemin kurumsal kalıpları olan kalıpsal, düzenli semboller sistemi olarak görülür. Daha çok sembolik ve öznel olduğu için, kültür bir sistemden diğerine kolaylıkla aktarılabilir. Kültür bir sosyal sistemden diğerine yayılım, bir kişilik sisteminden diğerine de öğrenme ve sosyalleşme yoluyla geçer. Kültürün sembolik (öznel) doğası ona aynı zamanda diğer eylem sistemlerini kontrol etme yetisi verir. Bu yüzden Parsons kendini kültürel determinist olarak görür.

Kişilik Sistemi Kişilik sistemi yalnız kültürel sistem tarafından değil aynı zamanda sosyal sistem tarafında da kontrol edilir. Yine de Parsons kişilik sistemine bir ölçüde bağımsızlık tanır. İnsanların hayat deneyimlerinin eşsizliği sebebiyle kendine has özellikleri vardır. Zayıf olsa da, kişilik sistemi Parsons'ın kuramında önemsiz değildir, fakat İ kuramın içinde ikincil veya bağımlı bir konumdadır.

Kişilik bireysel aktörün eyleme yöneliminin ve eylem için motivasyonunun organize sistemidir. Kişiliğin temel öğesi ve motivasyonun en önemli unusuru, ihtiyaç eğilimidir. İhtiyaç eğilimleri, içsel yatkınlık olan dürtülerden farklıdır. Dürtüler, fizyolojik enerjiyle ilişkili oldukları için, eylemi mümkün kılar. Başka bir deyişle, dürtüler biyolojik organizmanın parçasıdır. İhtiyaç eğilimleri, içsel olmayan ve sosyal yoldan kazanılan benzer eğilimlerdir. Yani, ihtiyaç eğilimleri, sosyal ortamın şekillendirdiği dürtülerdir.

İhtiyaç eğilimleri, aktörleri çevrede varolan nesneleri kabul ya da reddetmeye veya varolan nesneler onların ihtiyaç eğilimleri için yeterli değilse yeni nesneler aramaya iter. Parsons üç ihtiyaç eğilimi türü belirler. Ilkı, aktörleri sosyal ilişkilerinde aşk, onay, vs. aramaya iter. İkincisi aktörlerin çeşitli kültürel standartlara uygun davranmaya iten içselleştirilmiş değerleri kapsar. Son olarak da, rol beklentileri aktörleri uygun tepki vermeye ve almaya iter.

Bu bakış açısı, pasif bir aktör imgesi sunar. Onları ya dürtüleri iteklediği, kültüre tabidirler ya da dürtü ve kültür kombinasyonları (yani ihtiyaç eğilimleri) tarafından şekillendinlirler. Pasif kişilik sistemi, bütünleşik kurmada zayıf halkadır ve Parsons da bunun farkındadır. Çeşitli durumlara, kışılığe bir ölçü güç ve yaratıcılık bahşetmeye çalışır. Mesela, insanlar kültürü içselleşürirken, onu yaratıcı biçimlerde değiştirebilirler. Bunun gibi görüşlerin aksine, Parsons'ın çalışmalarından alınan baskın izlenim pasif bir kışılık sistemidir.

kişilik Bireysel aktörün eyleme yöneliminin ve eylem için motivasyonunun organize sistemidir.

Talcott Parsons (1902—1979)

Kısa Biyografi

- Robert Merton, Parsons'ın Harvard kariyerine ilk başladığı yıllarda öğrencisi olmuştu. Mer- ' ton'ın kendisi de ileride ünlü bir kuramcı olacaktı. O yıllarda öğrencilerin, Harvard'a bölü- ' mün eski bocası Pitirim Sorokin'le çalışmak üzere doktoraya geldiğini söylerdi. Sorokin . ileride Parsons'ın baş düşmanı olacaktı:

Harvard'a gelen ilk nesil lisansüstü öğrencilerinin hiçbiri Talcott'la çalışmaya gelmemişti. Bunu isteseler de yapamazlardı zaten çünkü 1931'de sosyolog olarak tanınmıyordu.

Hepimiz Sorokin'le çalışmaya gelmiş olsak da aramızdan bazıları daha tanınmamış Parsons'la çalışmalarına devam etti.

Merton'un Parsons'ın ilk dersine dair anıları da enteresandır, çünkü ders sosyoloji tarihinde en etkili kuram kitaplarından birinin temelini oluşturur:

Talcott Parsons daha sosyolojinin büyük yaşlı adamları arasına katılmadan önce bizler için büyük genç adam oldu. Bu ilk kuram dersiyle başladı... sözlü yayınından beş sene sonra basılan Sosyal Hareketin Yapısı isimli başyapıtının temelini bu ders oluşturdu.

Merton'ın Parsons'la ilgili olumlu fikirlerini paylaşmasa da, herkes şunu kabul edecektir:

Talcott Parsons'ın vefatı sosyolojide bir devrin sonu oldu. (Yeni bir devir) başladığında... bize bıraktığı sosyolojik düşünce geleneğiyle güçlenecek.

****

Parsons'ın ihtiyaç eğilimi vurgusu başka sorunlar da yaratır. Kişiliğin pek çok önemli unsurunu ele almadığı için bu sistem zayıf kalır. Parsons'ın kişilik sistemini incelerken bile aslında onunla tamamen ilgilenmediği söylenebilir. Bu, Parsons'ın kişiliği sosyal sisteme bağlama biçimlerine çeşitli şekillerde yansır. Öncelikle, aktörler kendilerini toplumda bulundukları konumlara uygun biçimde görmelidir. İkincisi, bireysel her aktörün içinde bulunduğu rol için beklentiler vardır ve aktörler bu beklentileri karşılamalıdır. Aktörler aynı zamanda öz disiplini öğrenmeli, değer yönelimlerini içselleştirmelidir. Parsons'ın vurguladığı gibi tüm bu güçler kişilik sisteminin sosyal sistemle birleşmesine yol açar. Ayrıca bu iki sistemin yanlış birleşmesinden de bahseder, ki bu sistemin üstesinden gelmesi gereken bir soruna işaret eder.

Parsons'ın çalışmasındaki —kişilik sisteminin sosyalleşme sürecindeki görevi olan içselleştirmeye olan ilgisi— başka bir unsur da kişilik sisteminin pasifliğini yansıtır.

Parsons, süperego'nun içselleştirilmesini vurgularken, kişilik sistemini pasif ve dışarıdan kontrol edilen bir sistem olarak ele alır.

Parsons erken dönem çalışmalarında kişiliğin öznel unsurlarından bahsetse de, giderek bu bakış açısını bırakır. Böylelikle, kişilik sistemine dair gözlemlerini sınırlar. Parsons, dikkatini insan eylemlerinin iç anlamlarına başka yerlere taşıdığını belirtir.

Davranışçı Organizma Parsons, davranışçı organizmayı dört eylem sistemi içine koysa da üzerinde çok durmaz. Diğer sistemlerin enerji kaynağı olduğu için sistemlere dahil edilmiştir. Genetik yapıya dayansa da, bireyin hayatında gerçekleşen koşullanma ve öğrenimde de etkilenir. Davranışçı organizma, Parsons'ın çalışmalarında artık bir sistemdir, fakat yine de Parsons'ın bunu sosyolojisinin bir parçası yapması takdir edilmelidir. Sosyobiyoloji ve beden sosyolojisi alanlarına ilginin artacağını öngörmüş gibidir.

orta ölçek kuramlar Sosyal dünyanın tamamı ve küçük bir kısmı arasında orta yolu arayan kuramlar.

Parsons yapısal işlevsel bakış açısından, sosyal dünyaya dair çeşitli kullanışlı portreler, özellikle de işlevsel mecburiyet şeması UABB ve dört eylem sistemini, sunmuştur. Şimdi, yapısal işlevsel kuramın ana hatlarını sunan Parsons'ın başarılı öğrencisi Robert Merton'a (1910-2003) dönelim. Onun kuramı, sosyal dünyaya dair yapısal işlevselci portreler sunan Parsons'ınkinden farklıdır. Merton dünyaya dair

yeterli yapısal işlevselci analiz yapabilmek için yapısal işlevselciliğin doğasının daha iyi anlaşılması gerektiğini savunur. Merton yapısal işlevselciliğin daha aşırı ve savunulamaz yanlarını eleştirir. Fakat daha da önemlisi, onun kavramsallaştırmaları yapısal işlevselciliğin hâlâ kullanılmasını sağlar.

Robert Merton'ın Yapısal İşlevselciliği

Merton da Parsons da yapısal işlevselci olarak tanınsalar da, aralarında önemli farklar vardır. Bir kere, Parsons büyük, kapsamlı kuram yaratımını savunurken, Merton orta ölçek kuramları tercih eder. Merton, Parsons'a kıyasla Marksist kuramlara daha açıktır. Hatta Merton'ın öğrencilerinin (özellikle de Alvin Gouldner'ın) yapısal ışlevselciliği politik olarak daha sola taşıdığı söylenebilir.

Yapısal İşlevselci Bir Model Merton işlevsel incelemenin üç temel önermesini eleştirir. İlki toplumun işlevsel bütünlüğü önermesidir. Bu önermeye göre, tüm standart sosyal ve kültürel inançların toplumun bütünü ve bireyleri için işlevsel olduğudur. Bu bakış sosyal sistemin çeşitli parçalarının yüksek seviyede bütünlük göstermesi gerektiğini kasteder. Fakat Merton, bu genellemenin küçük, ilkel toplumlar için geçerli olsa da, daha büyük, karmaşık toplumları kapsamayacağını düşünür. Yani, modem toplumlarda toplumun bütünü ya da bireyleri için işlevsel olmayan yapılar var olabilir. Mesela, çevre kirliliği yaratan çeşitli yapılar (fabrikalar, otoyollar), ne toplumun bütünü ne de kirliliğe maruz kalan bireyler için işlevseldir. Aynı şekilde, toplumun tüm parçaları yüksek seviye bütünlük göstermez. Mesela, az kaynağı olan ve yetersiz ilköğretim sistemi insanların ileri teknolojideki iş dünyasında iş bulmasına yarayacak becerileri kazandırmayı başaramaz.

İkinci önerme, yani evrensel işlevselcilik, tüm standart sosyal ve kültürel biçimlerin ve yapıların olumlu işlevleri olduğunu belirtir. Merton, bunun gerçek dünyayla çeliştiğini savunur. Her yapı, gelenek, fikir, inanç, vb. olumlu işlevleri olmayabilir. Mesela azmış milliyetçilik, hızlanan nükleer silah yarışında oldukça işlevsiz olabilir.

Üçüncü önerme, yani zorunluluk, toplumun tüm standart unsurlarının sadece olumlu işlevleri olduğunu değil, yanı zamanda bütünün işlemesi için mecburi olduğunu savunur. Bu önerme, tüm yapı ve işlevlerin toplum için işlevsel gereklilik olduğu fikrine yol açar. Başka hiçbir yapı ve işlev, toplumun içindekiler kadar iyi çalışamaz. Merton en azından toplumdakilere altematif çeşitli yapısal ve işlevsel olduğunu kabul etmemiz gerektiğini savunur. O halde, toplumsal tabakalaşmanın toplum için mecburiyet olduğu doğru olmayabilir. İnsanların yüksek mertebelere

erişmesini, para veya güç yerine top- luma hizmet etmenin vereceği tatmini sunarak özendirecek başka bir yapı kurulabilir.

Merton'a göre tüm bu işlevsel önermeler, soyut, kuramsal sistemlere dayanan ampirik olmayan varsayımlardır. Sosyoloğun görevi, bunları en azından ampirik olarak incelemektir. Merton'ın işlevsel analizde kuramsal varsayım yerine ampirik testlere yaptığı vurgu, kuram ve araşurmayı birleştiren işlevsel bir analız paradigması geliştirmesini sağlar.

orta ölçek kuramlar Sosyal dünyanın tumamı ve küçük bir kısmı arasında orta yolu arayan kuramlar.

Merton, en başından yapısal işlevselci analizin gruplar, örgütler, toplumlar ve kültürlere odaklandığını belirtir. Yapısal işlevselci bir analize tabi olacak her nesnenin standart, tekrar eden ve kalıplaşmış bir birim olması gerektiğini belirtir.

Aklında sosyal roller, kurumsal kalıplar, sosyal normlar, grup örgütlenmesi, sosyal yapı ve sosyal kontrol mekanizmaları vardır. Bir başka deyişle, Merton toplumsal işlevselcidir.

Erken dönem yapısal işlevcileri neredeyse tamamen bir sosyal yapı veya kurumun diğeri için işlevine odaklanır. Fakat Merton'a göre bu analistler bireylerin öznel amaçlarını yapıların veya kurumların işlevleriyle karıştırmaya meyillidir. Yapısal işlevselci bireysel amaç yerine sosyal işleve odaklanmalıdır. Merton'a göre işlevler, belli bir sistemin uyum sağlamasına veya kendini ayarlamasına yardım eden gözlenebilir sonuçlardır. Fakat sadece uyum veya ayara odaklanmak açık bir ideolojik önyargı içerir, çünkü sonuçlar her zaman olumludur. Bir sosyal yapının diğeri için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini vurgulamak gerekir (mesela çevre kirliliği örneğini hatırlayın). Merton, erken dönem yapısal işlevselciliğin bu hatasını düzeltmek için bozuk işlev fikrini geliştirir. Yapılar ve kurumlar, sosyal sistemin diğer parçalarının muhafazasına katkıda bulunabileceği gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilir; o parçaların uyum sağlaması veya ayarlanmasına ters etki yapabilir. Mesela, Amerika'nın güneyindeki kölelik, beyaz Güneyliler için ucuz işgücü, pamuk ekonomisine destek ve sosyal statü gibi olumlu sonuçlar doğurmuştur. Fakat bozuk işlevleri de de vardır, çünkü Güneylileri tarım ekonomisine bağımlı kılmış ve endüstrileşmeye hazırlanmasını engellemiştir. Kuzey ve Güney arasındaki endüstrileşme farkı, kısmen de olsa Güneydeki kölelik kurumunun bozuk işlevine bağlanabilir.

Merton ayrıca işlevsizlik fikrini de ortaya atar. Bu, incelenen sistem için önemli olmayan sonuçları ifade eder. Bunların içinde eski tarihlerden kalmış sosyal biçimler vardır. Eskiden olumlu veya olumsuz sonuçları olsa da, şimdiki toplum için önemli bir etkileri yoktur. Mesela, Hristiyan Kadınların İçki Karşıtı Hareketi bunlardan biridir. Eskiden alkolizmi engellemeye yararı olmuş olsa bile, şimdi hiçbir etkisi yoktur...

Merton olumlu işlevlerin mi yoksa bozuk işlevlerin mi ağır bastığı sorusuna cevap olarak net bakiye kavramını geliştirir. Fakat olumlu işlevleri ve bozuk işlevleri basitçe ekleyip çıkaramayız, çünkü konular karmaşıktır ve öznel yargıya dayanır. Bu yüzden kolayca hesaplanıp tartılamaz. Merton'un kavramının kullanışlılığı, sosyologları görece önem sorusuna yöneltmesinde yatar. Kölelik örneğine dönecek olursak, soru köleliğin Güney'in net bakiyesinde daha işlevsel mi yoksa bozuk işlevli

mi olduğudur. Yine de bu soru çok geniştir ve çeşitli sorunları örtbas eder (mesela beyaz köle sahibi gruplar için işlevli olması gibi).

Merton buna benzer sorunlarla baş etmek için işlevsel incelemenin seviyeleri olması gerektiği fikrini ortaya alar. İşlevselciler kendilerini toplumun tamamını incelemeye zorlar, fakat Merton incelemenin örgüt, kurum, grup veya her tür standart ve tekrar eden sosyal olgu için kullanılabileceğini düşünür. Köleliğin Güneydeki işlevleri konusuna dönecek olursak, incelemenin farklı seviyelerini ayırmamız ve köleligin siyahi aileler, beyaz aileler, siyahi politik örgütler, beyaz politik örgütler, vb. gibi katmanlardaki işlev ve bozuk işlevlerini sorgulamamız gerekir. Net bakiyede, köleliğin bazı sosyal birimler için işlevsel, diğerleri için de bozuk işlevli olduğu ortaya çıkar. Konuyu farklı seviyelerde incelemek, Güney'in tümü için köleliğin işlevselliğini incelemeye yardımcı olur.

İşlevler: Belli bir sistemin uyum sağlamasına veya kendini ayarlamasına yardım eden gözlenebilir sonuçlardır.

bozuk işlev: Bir sosyal yapının diğeri için olumsuz sonuçlar doğurması.

İşlevsizlik: İncelenen sistem için önemli olmayan sonuçları ifade eder.

net bakiye: Olumlu işlevlerin, bozuk işlevlere oranı.

işlevsel incelemenin seviyeleri: İşlevsel incelemenin örgüt. kurum. grup veya her tür standar ve tekrar eden sosyal olgu için kullanılabilmesi.

Robert K. Merton (1910-2003)

Kısa Otobiyografi

Sosyal kurumların ve toplum hayatının nasıl oluştuklarını anlamaya yarayacak sosyal yapı ve kültürel değişim kuramları geliştirmek istedim. Kuramsal sosyolojiye olan ilgim o zamanlar (bence haklı olarak) sosyolojide ve diğer gelişen alanlarda egemen olan konulara yönelik uzmanlaşmadan uzak durmama yaradı. Benim için önemli olan çeşitli sosyolojik konuları araştırmaktı.

Bu çeşitler arasında bir tanesi —bilim sosyolojisi— uzun süre ilgimi çekmeye devam etti. 1930'larda kendimi, özellikle 17. yüzyıl İngiltere'sindeki, bilim ve teknolojinin toplumsal bağlamlarını araştırmaya adadım ve kasıtlı sosyal eylemin beklenmedik sonuçlarına odaklandım. Kuramsal ilgilerim arttıkça, 1940'lardan itibaren topluma uymayan ve sapkın davranışının sosyal kaynaklarını, bürokrasinin işleyişini, modern karmaşık toplumlarda kitlesel ikna yollarını ve iletişimi, bürokrasilerde ve dışında entelektüellerin rolünü incelemeye başladım. 1950'lerde sosyal yapının temel birimlerine dair sosyolojik kuram geliştirmeye çalıştım: insanların sadece öykünmek için değil aynı zamanda kendilerini değerlendirmeye | yarayacak değerlerin temeli (ki bu referans grupları kuramıdır) olarak benimsediği rol-kümesi ve statü-kümesi. George Reader ve Patricia Kendal! ile beraber tıbbi eğitimle ilgili ilk büyük ölçek sosyolojik incelemeyi gerçekleştirdik. Aynı tıp okullarından nasıl farklı tip doktor sosyalleşmeleri çıktığını bulmaya çalıştık. Bu mesleki faaliyet tipi olarak uzmanlıklara has özellikle bağlantılıdır. 1960'larda ve 70'lerde bilimin sosyal yapısını ve onun bilişsel yapıyla etkileşimini yoğun bir şekilde incelemeye başladım. Bu yirmi sene boyunca, bilim sosyolojisi de olgunlaştı. Bu çalışmalar boyunca sosyolojik kuram, araştırma yöntemleri ve maddi ampirik araştırma arasındaki bağlarla ilgilendim.

Kaynak: Copyright 1981 Robert K. Merton.

Ayrıca Merton görünen ve gizli işlevler kavramlarını geliştirir. Bu iki terim işlevsel inceleme için önemli eklemelerdir. Basitçe ifade edersek, **görünen işlevler** kasıtlı, **gizli işlevler** ise kasıtsızdır. Köleliğin görünen işlevi Güney'in ekonomik

verimliliğini arttırmaktır fakat gizli işlevi fakir ve zengin Güneyli beyazların sosyal statüsünü yükselten dev bir alı sınıf yaratmaktır. Bu Merton'un **beklenmedik sonuçlar** kavramıyla da ilgilidir. Yapıların hem kasıtlı hem de kasıtsız sonuçları olur. Kölelik, Güney'i ekonomik açıdan güçlendirmeye yarasa da, beklenmedik sonucu bölgeyi endüstrileşmede geri bırakmak ve ekonomik açıdan zayıflatmak olmuştur. Herkes kasıtlı sonuçların farkındadır, ama sosyolojik inceleme kasıtsız sonuçları açığa çıkarmalıdır. Belki de bu, sosyolojinin temelidir. Peter Berger bunu **çürütme**, yani görünen kasıtların ötesine bakıp gerçek etkileri görmek, olarak tanımlar.

görünen işlevler (Kasıtlı gerçekleşen olumlu sonuçlar.

gizli işlevler Kasıtsız gerçekleşen olumlu sonuçlar.

beklenmedik sonuçlar Beklenmedik olumlu. olumsuz veya önemsiz sonuçlar. |

Anahtar Kavram

Sosyal Yapı ve Anomi

Yapısal işlevselciliğe ve sosyolojiye en büyük katkılardan biri Merton'un kültür, yapı ve anomi ilişkisine dair incelemesidir. Merton kültürü, bir grubu veya toplumu oluşturanların hareketlerini yöneten bir dizi ortak normatif değer olarak tanımlar. Sosyal yapı, toplum veya grup mensuplarının sosyal ilişkilerinin organize kümesidir. Anomi, sosyal yapı ile kültür, insanları kültürel normlar ve amaçlara uygun davranmaya yapısal yetiler ile norm ve amaçlar arasında ciddi bir kopukluk olduğunda gerçekleşir. Başka bir deyişle, bazı insanlar toplumdaki konumları yüzünden normatif değerlere uygun davranamaz. Kültür, sosyal yapının engellediği tür bir davranış ister.

Örneğin Amerikan toplumunda, kültür maddi başarıya önem verir. Fakat pek çok insan , sosyal yapıdaki konumları yüzünden böyle bir başarı kazanamaz. Eğer alt sosyo-ekonomik sınıfta doğmuşsanız ve bu yüzden ancak liseyi tamamladıysanız, kabul edilen yollardan ekonomik başarı yakalamanız (yani iş dünyasında) çok zordur. Böyle durumlarda (ki bu - Amerika'da olağan bir durumdur) anomiler oluşur ve sonuç olarak sapkın davranış eğilimine yol açar. Bu bağlamda, sapkınlık, alternatif, kabul edilemez ve bazen yasal olma- - yan yollardan para kazanmaktır. Ekonomik başarı kazanmak içim uyuşturucu satmak veya - fahişelik yapmak kültürel değerler ve bu değerleri elde etmek için var olan sosyal-yapısal - araçlar arasındaki uyumsuzluktan doğar. Yapısal işlevcilerin suç ve sapkınlığın tanımlama — yollarından biri budur.

Bu tip yapısal işlevselcilikte, Merton sosyal (ve kültürel) yapıları inceler ama o yapıların işlevlerine odaklanmaz. Kendi işlevsel paradigmasına uygun olarak, bozuk - işlevler, bu örnekte anomi, ile ilgilenir. Merton anomi ve sapkınlığı ilişkilendirir ve bu | şekilde kültür ve yapı arasındaki uyumsuzlukların toplumda bozuk işleve ve sapkınlığa yol açtığını savunur.

Merton'un anomi çalışmasında sosyal tabakalaşma ile ilgili bir eleştiri gizlidir (istenen amaçlara erişim yollarının engellenmesi gibi). Davis ve Moore tabakalaşmış toplumdan — olumlu bir şekilde bahsetse de, Merton'un çalışması yapısal işlevselcilerin sosyal tabakalaşma gibi bir yapıya eleştirel yaklaşabileceğini gösterir.

****

Merton beklemedik sonuçların gizli işlevlerden farklı olduğunu belirtir. Gizli işlev, beklenmedik sonuçlardan biridir ve sistem için işlevseldir. Fakat iki beklenmedik sonuç türü daha vardır: bozuk işlevli ve önemsiz.

Merton işlevselcilik kuramını daha iyi açıklamak için, bir yapının sistemin tamamı için bozuk işlevli olsa da varolmaya devam edebileceğini belirtir. Siyahilere, kadınlara ve diğer azınlıklara ayrımcılığın Amerikan toplumu için bozuk işlevli olduğunu savunabiliriz, fakat ayrımcılık sürmeye devam eder. Çünkü bu sosyal sistemin bir parçası için işlevseldir. Mesela, kadınlara ayrımcılık, erkekler için işlevseldir. Yine de işlevsel olduğu gruplar için bile ayrımcılığın bozuk işlevleri vardır. Erkekler de kadına karşı ayrımcılıktan muzdarip olur, beyazlar da siyahilere ayrımcılıktan zarar görür. Ayrımcılıgın, ayrımcılığı uygulayan grupları, insanları verimsiz kılarak ve sosyal çatışma olasılıgını arttırarak, olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

Merton her yapının sosyal sistemin işleyişi için mecburi olmadığını savunur. Sosyal sistemin bazı parçaları bertaraf edilmelidir. Bu, işlevselci kuramın muhafazakâr önyargılarından kurtulmasını da sağlar. Bazı yapıların gereksiz olduğunu kabul ederek, yapısal işlevselcilik, anlamlı sosyal değişimin yolunu açar. Mesela çeşitli azınlıklara karşı ayrımcılık bertaraf edilse, toplum var olmaya devam eder, hatta belki de daha iyileşir. Merton'un açıklamaları, yapısal işlevselci inceleme yapmak isteyen sosyologlar için çok faydalıdır.

Anomi: Merton'a göre sosyal yapı ile kültür, insanları kültürel normlar ve amaçlara uygun davranmaya yapısal yetiler ile norm ve amaçlar arasında ciddi bir kopukluk.

ÇATIŞMA KURAMI

Çatışma kuramı kısmen yapısal işlevselciliğe bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fakat çatışma kuramının Marksist kuram, Georg Simmel'in sosyal çatışma üzerine yaptığı

çalışmalar gibi başka kaynakları olduğu da unutulmamalıdır. 1950 ve 60'larda çatışma kuramı, yapısal işlevselciliğe bir alternatif oluşturdu, fakat daha sonra yerini neoMarksist teorilere bıraktı (bkz. 5. Bölüm). Çatışma kuramının en önemli katkılarından biri, Amerika'da Marx'ın çalışmalarına sadık ve sosyolojide çok takipçi bulan kuramların yolunu açması olmuştur. Çatışma kuramının temel sorunu kendisini yapısalişlevselci köklerinden tamamen ayrıştıramaması olmuştur. Topluma dair eleştirel bir kuram olmaktan çok, tepetaklak edilmiş yapısal işlevselciliktir. Çatışma kuramı da yapısal işlevselcilik gibi bir toplum portresi sunar, fakat bu portre çoğu açıdan daha farklıdır.

C. Wright Mills (1916-1962)

Kısa Biyografi

C. Wright Mills büyük bir neo-Marksist kuramcı değildi (kurama özgün bir katkısı olmadı) ama Amerikan toplumunun (ve Amerikan sosyolojik kuramının, özellikle de Talcott Parsons'ın kuramlarının) Marksist ve daha genel olarak sol görüşlü bir eleştirmeniydi. Sendika liderlerini yeteri kadar radikal olmamakla eleştirdi ve emek hareketi ile işçi sınıfını gerçek devrimci güçler olmamakla eleştirdi. Beyaz yaka çalışanları, kendi şahsi statülerini arttırmakla ve bu yüzden sosyal değişime kayıtsız kalmakla eleştirdi. En önemlisi de Amerikan toplumunda "güç elitlerinin" (şirket sahipleri, hükümet görevlileri ve askeri liderler grubu) ortaya çıktığını gördü ve toplum üzerindeki kontrollerinin giderek artmasından endişe duydu. Fakat Mill'in sosyolojiye pek çok başka katkısı da oldu. Özellikle de "sosyolojik tahayyül" fikri, yanı sosyal konular ve özellikle bireysel biyografi ile toplumsal tarıh, "karakter" ile "toplumsal yapı", "şahsi dertler" ve "kamusal sorunlar" arasındaki kesişmeler hakkında tahayyül etme gerekliliğini vurguladı.

Mills sadece akademik açıdan değil, kişisel olarak da radikaldi. Akademik oyunu zamanın "centilmence" (sosyoloji 20. yüzyılın ortalarına kadar erkek hakimiyetindeydi) kurallarıyla oynamayı reddetti. Lisansüstü hayatına başladığında, bölümündeki hocaları, kariyerinin ilerleyen yıllarında o bölümdeki yaşlı kuramcıları (birine "cidden ahmak" dedi), Amerikan sosyolojik kuramın liderlerini (mesela Parsons) ve alanda egemen araştırma yöntemleri (ve yöntemcilerini) eleştirdi.

Sonunda dışlandı ve Columbia Üniversitesi'ndeki meslekdaşlarından uzaklaştı. Kendisiyle ilgili olarak “Derinden ve iyice yabancıyım” dedi.

Fakat Mills eleştirilerini sadece muhafazakârlar ve Amerika'nın kurumlarıyla sınırlandırmadı. Hayatının ilerleyen yıllarında, Mills önemli bir Amerika eleştirmeni olarak Sovyetler Birliği'ne davet edildi. Sessizce ödülünü Kabul etmek yerine, Mills ülkedeki sansürü eleştirmek üzere bardağını Stalinistler tarafından öldürülen Sovyet lideri için kaldırdı ve “Lean Trotsky'nin tüm eserlerinin Rusya'da basılacağı güne!” dedi.

****

Ralf Dahrendorf'ın Çatışması

Çatışma kuramcıları, tıpkı işlevselciler gibi sosyal yapı ve kurumları incelemeye yöneliktir. Çatışma kuramı, işlevselci pozisyonlara karşıt bir dizi varsayımdan oluşur. Ralf Dahrendorf'un çalışmaları bu antiteze iyi örnektir, çünkü çatışma ve işlevselcilik kuramlarını karşılaştırır:

» İşlevselcilere göre toplum sabit ya da dengeye doğru hareket halindedir, fakat Dahrendorf ve çatışma kuramcılarına göre her toplum her anında değişim süreci içindedir.

» İşlevselciler toplumdaki düzeni vurgularken, çatışma kuramcıları sosyal sistemin her noktasında anlaşmazlık ve çatışma görür.

» İşlevselciler (veya erken dönem işlevselciler) toplumun her öğesinin istikrara katkıda bulunduğunu savunur; çatışma kuramcıları pek çok toplumsal öğenin çözülme ve değişime sebep olduğunu savunur.

» İşlevselciler toplumun normlar, değerler ve ortak ahlak sayesinde bir arada kalabildiğini savunur. Çatışma kuramcıları toplumdaki düzenin, tepedekilerin bazı bireylere uyguludağı baskı yüzünden oluşur. İşlevselciler müşterek toplumsal değerlerin uyumunu vurgularken, çatışma kuramcıları toplumda düzenin sağlanmasında iktidarın rolünü vurgular.

Dahrendorf toplumun iki yüzü (çatışma ve uzlaşma) olduğunu ve sosyolojik kuramın da bu sebeple ikiye ayrılması (çatışma kuramları ve yapısal işlevselciliğin de dâhil olduğu uzlaşma kuramları) savunan en önemli düşünürlerdendir. Uzlaşma

kuramcıları toplumdaki değerler bütünlüğünün önemini incelerken, çatışma kuramcıları çıkar çatışmalarını ve buna rağmen toplumu bir arada tutan baskıları incelemelidir. Dahrendorf toplumun çatışma ve uzlaşma olmadan var olamayacağını ve bunların birbirinin önkoşulu olduğunu düşünür. Yani baştan uzlaşma olmadan, çatışma ortaya çıkmaz. Mesela Fransız ev kadınları, Şili'li satranç oyuncuları ile çatışmaya girmez, çünkü zaten aralarında temas ve çatışmayı yaratacak bir bütünlük yoktur. Bunun aksine çatışma, uzlaşma ve bütünlüğe yol açabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Japonya ittifakı buna örnektir.

Uzlaşma ve çatışma arasındaki ilişkiye rağmen, Dahrendorf bu iki süreci de kapsayacak bir sosyolojik kuram olacağını düşünmüyordu. Dahrendorf tek bir kuram oluşturmaktan kaçınarak, ayrı bir çatışma kuramı inşa etmeye girişti.

Dahrendorf"un başlangıç noktası, onu çok etkileyen yapısal işlevselcilikti. İşlevselcilere göre sosyal sistemin gönüllü katılım veya genel uzlaşma (veya ikisi) sayesinde bir arada tutulduğunun altını çizdi. Fakat çatışma (veya baskı) kuramcısına göre, toplum zorunlu kısıtlamalar yüzünden bir aradadır ve toplumdaki bazı konumlar bazılarına diğerleri üstünde iktidar ve otorite sağlar. Sosyal hayatın bu gerçeği, Dahrendorf"u düzenli sosyal çatışmanın, otoritenin eşitsiz dağılımından doğduğu tezini ortaya atmaya yöneltti.

Otorite

Dahrendorf (toplumsal işlevselciler gibi) daha geniş sosyal yapılarla ilgilenir. Toplumdaki farklı konumların farklı miktarda otoriteye sahip olduğunu savunur. Otorite insanlara değil, konumlara aittir. Dahrendorf sadece bu konumların yapılarıyla değil, onların arasındaki çelişkilerle de ilgilenir. Çelişkilerin yapısal kaynağı otorite sahibi olan konumlar ve onlara tabi olanlar arasındaki ilişkiye dayanır. Dahrendorf"'a göre çatışma incelemesinin ilk görevi, toplumdakı çeşitli otonte rollerini saptamaktır. Otorite rolü sistemleri gibi büyük ölçek yapıların incelenmesi gerektiğini savunan Dahrendorf, bireysel seviyeye odaklanmaya karşıdır.

Ralf Dahrendorf (1929- |)

Kısa Biyografi

Ralf Dahrendorf, Marksist kuramdan etkilenen çatışma kuramıyla tanınır. Oldukça parlak bir | kariyeri oldu ve 1993'te Kraliçe İkinci Elizabeth tarafından Baron Dahrendorf ünvanını aldı.

Hamburg, Almanya'da doğan Dahrendorf'un çok büyüleyici bir hayatı oldu. Daha ergenlik yıllarında Nazilere karşı çıktı ve rejim karşıtlığından (babası gibi) hapse atıldı. 1945'te, Rus ordusu yaklaşırken bir SS subayı tarafından serbest bırakıldı. Hamburg Üniversitesi'nde okudu ve doktora derecesi aldı; bir doktora derecesini de London School of Economics'ten aldı. Değişik Alınan üniversitelerinde ders verdi, hem bir aydın hem de halk nezdinde bir şahsiyet oldu. Alman Parlementosu'nda, Alman Dış İlişkiler Bakanı olarak, Brüksel'de Avrupa Komisyonu'nda ve London School of Economics'te yönetici olarak görev yaptı. 1988'de İngiliz vatandaşı oldu.

Çatışma kuramı, Marksist fikirlerden etkilenmiş olsa da Dahrendorf Marksist değildi. Kendini liberal olarak tanımladı. Yine de Marksist teori ve pratiğin bütünlüğü fikrinden oldukça etkilendi. Hatta hayatında hem kuram geliştirdi hem de bunları akademik ve toplumda pratiğe döktü.

****

Mesela konum sahibi bireylerin psikolojik veya davranışçı özelliklerine odaklanmayı eleştirir. Hatta bunlara odaklananlar sosyolog olmadığını bile söyler.

Bu konumlarla ilişkili otorite Dahrendof'un incelemesinin anahtar öğesidir. Otorite her zaman hem üstünlük kurmayı hem de itaati içerir. Otorite konumlarına sahip bireylerin astlarını kontrol etmeleri beklenir; yani kendi psikolojilerinden dolayı değil de başkalarının beklentileri yüzünden egemenlik kurarlar. Otorite gibi, bu beklentiler de insanlara değil konumlara bağlıdır. Otorite genel bir sosyal olgu değildir; kontrole tabi olanlar ve izin verilen kontrol alanları toplumda ayrışmıştır. Son olarak da, otorite meşru olduğu için, itaat etmeyenlere yaptırım uygulanabilir.

Dahrendorf'a göre otorite sabit değildir, çünkü insanlara değil konumlara bağlıdır. Yani belli bir ortamda otorite sahibi birey, diğer bir konumda otorite sahibi olmayabilir. Benzer bir şekilde, bir grupta ast konumda olan biri, diğer bir grupta üst konumda bulunabilir. Çünkü Dahrendorf'a göre toplum **zorunlu koordine**

ilişkiler olarak tanımladığı bir dizi birimden oluşur. Bunlar otorite konumları hiyerarşisine tabi insanların ilişkileridir. Toplumda pek çok bu tıp ilişki olduğu için, herhangi bir birey belli bir ilişkide üst diğerinde de ast olabilir.

Her ilişkide, otorite ikiye bölünmüştür. Yani herhangi bir ilişkide ancak iki çatışma grubu oluşabilir. Otonte sahipleri ve onlara tabi olanlar zıt bir çıkar ilişkisi içindedir. Çıkar, Dahrendorf'un çatışma kuramındaki diğer anahtar terimdir. Tepedeki ve alttaki gruplar ortak endişelerle tanımlanır. Dahrendorf bu psikolojik gibi gözüken çıkarların bile büyük ölçek olgular olduğunu savunur. Yani çıkarlar, o konumlardaki bireylerin psikolojik özelliklerine değil sosyal konumlara bağlıdır.

Her ilişkide. egemen konumda olan mevcut durumu korumaya, astlar ise değiştirmeye çalışır. İlişkilerdeki çıkar çatışması her zaman gizlidir, yani otoritenin meşruiyeti her zaman hassastır. Üst veya astların harekete geçmesi için çıkar çatışmasının bilincine varmak gerekmez. Üst ve astların çıkarları nesneldir, yani konumlara bağlı beklentiler (roller) tarafından yansıtılır. Bireylerin çıkarlarını takip etmeleri için, bu beklentileri içselleştirmesi veya bunların bilincinde olmalarını gerekmez. Eğer bu konumlara sahiplerse, beklenen şekilde davranırlar. Bireyler, üst ve ast arası çatışmaya katkıda bulunurken rollerini ayarlarlar veya rollerine uyum sağlarlar. Dahrendorf bu bilinçaltı kaygıları, gizli çıkar olarak tanımlar. Görünen çıkarlar, bilincine varılan gizli çıkarlardır. Dahrendorf'a göre çatışma kuramının temel görevi, gizli ve görünen çıkarlar arasındaki ilişkiyi incelemektir. Yine de, aktörlerin çıkarlarını kollamaları için, çıkarlarının farkında olmaları gerekmez.

zorunlu koordine ilişkiler (Otorite konumları hiyerarşisine tabi insanların ilişkileridir.

çıkarlar İnsan gruplarının ortak ilgileri.

Gruplar, Çatışma ve Değişim

Dahrendorf üç genel grup tipini ayrıştırır. İlki sözde grup, yani aynı rol çıkarlarına sahip konumlara sahip insanlardır. Bu grubun temelinden ikinci grup, yani çıkar grubu yükselir. Çıkar grupları sosyolojik anlamıyla gruptur; sadece ortak çıkarlara değil, aynı zamanda bir yapıya, hedefe ve elemanlara da sahiptir. Çıkar grupları grup çatışmasına girebilir. Çeşitli çıkar gruplarından çatışma grupları doğar ve gerçekten çatışmaya girer.

Dahrendorf gizli ve görünen çıkar, sözde grup, çıkar grubu ve çatışma grubu kavramlarının sosyal çatışmayı açıklamak için temel olduğunu düşünür. İdeal koşullar altında, başka değişkenlere ihtiyaç duyulmaz. Yine de koşullar hiçbir zaman ideal olmadığı için, sürece başka etkenler de dahil olur. Dahrendorf, yeterli eleman, genel politik hava gibi politik koşullar ve iletişim bağları gibi sosyal koşullardan bahseder. Dabrendorf insanların sözde gruplara katılım yolunun da başka önemli sosyal bir koşul olduğunu düşünür. Eğer katılım rastgele veya şans eseri gerçekleşirse, çıkar grubu ve daha sonra çatışma grubu ortaya çıkmaz. Marx'a zıt olarak, Dahrendorf lümpen proletaryanın (kapitalist sistemde proletaryanın da altında kalan insan kitlesi) çatışma grubu oluşturabileceğini düşünmez, çünkü insanlar şans eseri bu grup içindedir. Yine de sözde gruplara katılım yapısal olarak belirlendiğine, bu gruplar çıkar grupları ve daha sonra da çatışma grupları için taban oluşturur.

Dahrendorf'un çatışma kuramının son unsuru, çatışma ve değişim ilişkisidir. Dahrendorf, çatışmanın mevcut durumu muhafaza işlevine odaklanan Lewis Coser'in çalışmalarına önem verir. Fakat Dahrendorf, çatışmanın muhafazakâr işlevinin toplumsal gerçekliğin sadece bir parçası olduğunu; çatışmanın aynı zamanda değişim ve gelişime yol açtığını da düşünür.

Kısaca, Dahrendorf çatışma grupları oluştuğunda, sosyal yapıda değişime yol açacak eylemlerde bulunduklarını savunur. Çatışma yoğunlaşınca, gerçekleşen değişimler daha radikal olur. Sürece şiddet dahil olduğunda, yapısal değişimler ani olur. Çatışmanın doğası ne olursa olsun, sosyologlar çatışma ve değişim, çalışma ve mevcut durum arasındaki ilişkileri gözlemlemelidir. Başka bir deyişle, toplumun bir portresinde bahsedilen çeşitli öğeler arasındaki dinamik ilişkiye hassas olmaları

gerekir. O halde, kuramsal portrelerin sabit olması gerekmez. Bu fikir gelecek kısımda daha da açık hale gelecektir.

Anahtar Kavram

Sosyal Çatışmanın Işlevleri

Yapısal işlevselcilik ve çatışma kuramı birbirinden ayrı tartışılsa ve birbirlerine çoğu anlamda zıt olsalar da, onları beraber incelemek de mümkündür. Burada sosyal çatışmanın işlevini tartışarak bunu yapacağız. Çatışma, birbirine sıkıca bağlı olmayan bir grubu yakınlaştırabilir. Çöken bir toplumda, diğer bir toplumla çatışmaya girmek, toplumu bütünleştirebilir. İsrailli Yahudilerin birbirine bağlılığı, Orta Doğu'daki Arap topluluklarla uzun yıllardır çatışma içinde olmalarına bağlanabilir. Çatışmanın sona ermesi, İsrail toplumun sorunlarını kızıştırabilir. Propagandacılar, çatışmanın toplumları yakınlaştırdığını çoktan fark ettikleri için, yok yere düşman yaratabilir veya pasif bir rakibe karşı zıtlıkları arttırmaya çalışabilirler. Bir grupla çatışmaya girmek, başka gruplarla ittifaklara yön verebilir. Mesela, Araplarla çatışma, Amerika ve İsrail arasındaki ittifakı güçlendirir. İsrail-Arap çatışmasının azalması, İsrail ve Amerika arasındaki ilişkileri zayıflatabilir. | Bir toplum içinde çatışma, normalde izole olan bireylere aktif rol yükleyebilir. Vietnam savaşına karşı protestolar, pek çok genç insanın Amerikan politik hayatında ilk defa aktif bir rol almasını sağladı. O çatışma sona erince, Amerikan gençliği yine kayıtsız haline geri döndü. Çatışma ayrıca iletişime yarar. Çatışmadan önce, gruplar rakiplerinin konumundan haberdar olmayabilir. Ama çatışma sayesinde, grupların konumları ve sınırları açığa çıkar. Bu sayede bireyler rakiplerine karşı alacakları tedbirleri daha iyi planlayabilir Çatışma ayrıca tarafların, güçlerinin farkına varmasının ve uzlaşma olasılığının veya barışçıl çözümlerin yolunu açabilir. Kuramsal açıdan, sosyal çatışmanın işlevlerine bakarak yapısal işlevselcilik ve çatışma kuramını bir araya getirmek mümkün. Yine de çatışmanın bozuk işlevlerinin de olduğu unutulmamalıdır.

gizli çıkar o Dahrendorf”a göre nesnel rol beklentilerine dönüşen bilinçaltı çıkarlar.

görünen çıkarlar Bilincine varılan gizli çıkarlardır.

sözde grup Aynı rol çıkarlarına sahip konumlara sahip insanlardır.

çıkar grubu Sosyolojik anlamıyla gruptur; sadece ortak çıkarlara değil, aynı zamanda bir yapıya, hedefe ve elemanlara da sahiptir. Çıkar gruplan grup çaışmasına girebilir.

çatışma grubu Gerçekten çatışmaya giren grup.

lümpen proletarya Kapitalist sistemde proletaryanın da alunda kalan insan kitlesi.

****

GENEL SİSTEM KURAMI

Niklas Luhmann'ın Çalışmaları

Niklas Luhmann'ın (1927—1998) çalışmaları Amerika'da çok bilinmese de, uluslararası camiada son otuz yılın en önemli sosyal kuramcıları arasında kabul edilir. Luhmann genel sistem kuramı geleneği içinde çalışarak yapısal işlevselciliğe, özellikle de Talcott Parsons'ın çalışmalarına dair gözlemlerde bulunur (aşağıda inceleyeceğimiz gibi Parsons'la bazı önemli noktalarda anlaşamaz). Genel sistem kuramı disiplinlerarası bir araştırma alanıdır. Biyoloji, bilişsel psikoloji, örgütsel kuram, bilgisayar bilimi ve bilgi kuramı (sibemetik) ve sosyoloji alanlarından beslenir. Genel sistem kuramı, biyolojik organizma, ekosistem, insan bilişi ve bilgi işlemin ortak bir dizi prensibe bağlı olarak hareket eden olgular olduğunu varsayar. Bir sosyolog olarak Luhmann'ın sistem kuramına en önemli katkısı sosyal sistem incelemesidir. Buradaki incelemede Luhmann'ın sosyal sistem analizi için önem taşıyan üç kavramdan bahsedeceğiz: sistem ve çevre ayrımı, autopolesis ve ayrışma. Özetle, kuram sosyal sistemlerin kendilerini çevrelerinden ayrıştırarak oluştuğunu ve daha sonra içlerinde daha da ileri ayrımlar türettiğini savunur.

1 Bu kısım aslen Douclas Goodman ve Matthias Junge'ın yazdığı metinden uyarlanmıştır.

Sistem ve Çevre

Luhmann'ın sistem tanımını anlamanın anahtarı, sistem ve onun çevresi arasındaki farkta yatar. Her sistem bir çevrede bulunur ve o çevreden bir sınırla ayrılır. Sınıra bir örnek insan vücudu ve etrafındaki dünya arasındaki farktır. İnsan vücudu, diğer insanlar ve nesnelerden oluşan çevrede konumlanmış bir sistemdir. Sınıra başka bir örnek, Amerika gibi bir ulus devlet ve etrafındaki ulus devletler arasındakı sınırdır. Amerika bir sistemdir ve etrafındaki diğer uluslar o sistem için bir çevre oluşturur.

Karmaşıklık kavramı Luhmann'ın sistem tanımı için çok önemlidir. Dünya karmaşıktır, yani eylem ve etkileşim için sayısız olasılık sunar. Dünya o kadar karmaşıktır ki, insanlar bu karmaşıklığı yönetemezse, dünya tarafından ezilir. Luhmann, sistemlerin, özellikle sosyal sistemlerin, dünyanın karmaşıklığını indirgemeyi başardıklarında ortaya çıktığını söyler. Karmaşıklığın indirgenmesi — dünyayı olduğundan daha basit hale getirmek —sistem ve çevresi arasındaki farkı yaratır. Sistem her zaman çevresinden daha az karmaşıktır. Başka bir deyişle, sınırlar koyarak, çevrenin parçalarını göz ardı ederek, sistem kendine benzersiz bir yer açar. Mesela, Amerika, Çin'in dış politikasıyla ilgilense de, Çin'de nasıl sanat üretildiğiyle ilgilenmeyebilir. Amerika, çevrenin karmaşıklığını, o çevrenin belli unsurlarına (dış politika) odaklanıp, diğerlerini (sanat üretimi) göz ardı ederek indirger.

Luhmaon bunu, sistemin çevresiyle ilişki kuracağı öğeleri seçmesi olarak da açıklar. Çin'in sanat üretimi yerine dış politikasıyla ilgilenmeyi seçer. Sistem böyle yaparak sınırlarını çizer. Bu tip bir seçim, sistem için çeşitli sonuçlar doğurur. Bazı parçaları göz ardı ederek kendini riske atabilir. Sistemin göz ardı ettiği parçalarda olaylar olabilir ve bunlar daha sonra sistemin işlevini tehdit edebilir. Buna rağmen, sistemin bu tip çevresel risklere hassas olduğu ve riskler tehdit teşkil ettiğinde, sistemin kendini yeniden organize edebileceği açıktır. Evrimsel dil kullanacak olursak, sistem çevresel değişimlere uyum sağlama yetisine sahiptir. Bu sistemlere /esadüfi bir nitelik kazandırır. Tesadüf, sistemin organizasyonunun koşullara bağlı olduğu ve sürekli değişime açık olduğu anlamına gelir. Sistemin çevresiyle ilgili yaptığı seçimler zaman içinde değişebilir. Daha önce sistemlerin durağanlığını ve evrenselliğini vurgulayan yapısal işlevselci kuramların (mesela Talcott Parsons'ın kuramları) aksine, Luhmann sistemlerin sürekli kendilerini ve çevreyle ilişkilerini

tanımladıklarını vurgular. O halde sistem, belli bir seviyede örgütsel durağanlık gösterse de sürekli hareket ve değişim halindedir.

Autopoiesis

Luhmann özellikle autopoiesis hakkındaki düşüncesiyle tanınır. Bu kavramı Humberto Maturana ve Francisco Varela isimli biyologlardan ödünç alır. Kelime, klasik Yunanca'daki yaratma eylemi anlamına gelen "polesis" kelimesine dayanır. "Auto" ise kendiliğinden anlamına gelir. Yani autopoiesis, sistemlerin kendilerini yaratması, kendilerini türetmesi veya kendilerini organize etmesi anlamına gelir. Sistemin dışında, onun gelişim ve evrimini belirleyen süper bir güç yoktur. Başka bir deyişle, sistem kendi organizasyonu ve gelişiminden sorumludur. Bir önceki kısımda, sistemlerin en temel anlamıyla nasıl autopoietik olduğundan bahsetik. Çevreleri ve kendileri arasında bir sınır çizince ortaya çıkarlar. Yani sistem, kendisi ve geri kalan dünya arasında sınır çiZdiğinde kendini yaratmış olur.

Niklas Luhmann (1927-1998)

Kısa Biyografi

Sistem kuramcısı Niklas Luhmann genelde Talcott Parsons'la beraber anılır. Bu bölümün başında gördüğümüz gibi, Parsons sistemler üzerine çalışmıştır ve bu çalışmalar Luhmann'ı etkilemiştir. Dahası Luhmann, Harvard'da Kamu Yönetimi okuduğu yıllarda (1960-1961), Parsons'la tanışmıştır. Bu Luhmann ve yapısal işlevselcilik arasında bir bağ olduğu varsayımına yol açar. 1960'ların sonunda yapısal işlevselciliğin modası geçtiği için, Luhmann özellikle Amerika'da çok etkili olamamıştır. Fakat geçtiğimiz yıllarda, Luhmann'ın, sistem kuramcısı olsa da, yapısal işlevselci olmadığı ve aslında Parsons'dan çok daha farklı bir yapı kavramı benimsediği anlaşılmıştır. Luhmann ayrıca Parsons'ın toplumda uzlaşma ve sosyal düzen fikirlerini de reddeder. Luhmann'ın sistem kuramı, yapısal işlevselcilik bağından kurtuldukça, dünya çapındaki etkisini de arttırmaktadır.

autopolesis (Sistemlerin kendilerini yaratması, kendilerini türetmesi veya kendilerini organize etmesi.

Luhmann'ın autopoiesis'e odaklanması sosyal sistemler için çeşitli anlamlar yaratır. Kendini yaratan varlıklar olarak, sosyal sistemler £endi kendilerini referans gösterirler. Yani kendilerini denetler ve geri-bildirim mekanizması temelinde çalışırlar. Sistem yapılar yaratır ve sürekli kendini ve yapılarını kontrol eder. Harold Garfinkel (6. Bölüm) ve Anthony Giddens (5. Bölüm) gibi diğer kuramcılar, bu kendini denetleme özelliğini düşünümsellik olarak tanımlar. O halde, sistemler yapılar türetir ve bu yapıları denetlemeye yarayan mekanizmalar geliştirirler. Luhmann ayrıca sistemin, kendini yaratan öğeleri de yarattığını söyler. Öğeler sistemin yapı taşlarıdır. Mesela, pek çok sosyal sistem din ve politika gibi kurumları ayrıştırır. Bu kurumlar çeşitli öğelerden oluşur. Dini kurumlarda, öğeler kutsal nesneleri, ayinleri ve inanç sistemlerini içerir. Her bir öğe, dini kurumun devamlılığı için gereklidir.

Burada önemli olan sadece sistemin kendi yapılarını ve öğelerini yaratması değildir.

Buna ek olarak, autopoiesis sistemin kendini sürekli yeniden yaratacağı anlamına gelir. İşte bu, Luhmann'ı Emile Durkheim ve Talcott Parsons gibi yapısal işlevselcilerden ayırır. Bu erken dönem işlevselciler, sosyal yapıları doğal karşılar; bazı yapı türleri evrensel ve her zaman mevcuttur. Mesela Parsons, UABB tile ilişkili yapıların her sistemde, sosyal ve diğer sistemlerde de, mevcut olduğunu varsayar. Fakat Luhmann, autopocitik sistemin oluşumunun hiçbir zaman garanti olmadığını savunur. Sürekli yaratılmalıdır. Sosyal hayatın, bireylerin süregiden eseri olduğu fikri oldukça etno-yöntemsel bir fikirdir (bkz. 6. Bölüm). Davranış ve eylemleriyle insanlar, daha geniş ölçekte de sosyal sistemler, içinde bulundukları yapıları yaratırlar. Bir tarafta, bu sosyal sistemin yaratılışının olağanüstü, hatta Luhmann'a göre alışılmadık bir durum olduğu anlamına gelir. Diğer tarafta bu, sosyal sistemlerin oldukça uyum sağlayabilir olduğunu da ifade eder. Sürekli kendi yapı ve öğelerini yarattıkları için, çevrenin değişimi ve talepleri doğrultusunda da bu öğeleri yeniden yaratabılırler.

Ayrışma

Şu ana kadar bahsettklerimizden, ayrışmanın Luhmann'ın sistem kuramı için anahtar bir kavram olduğunu anlayabiliriz. Basitçe ifade edersek, ayrışma sistemin ayırt etme süreçlerini ifade eder. Luhmann'ın kuramında iki temel ayrım, iki genel ayrışma biçimi vardır. İlki sistem ve çevresi arasındaki ayrımdır. İkincisi ise sistemin

kendi içinde yaptığı, içsel ayrımlardır. Başka bir deyişle, sistem kendini çevresinde ayrıştırdığında,

Güncel Uygulama

“Terörle Savaş” işlevsel mi?

11 Eylül'den sonra, Amerika terörle savaşa girişti. Sosyal bir olgu olan savaş, çeşitli kuramsal perspektiften incelenebilir. Bu bölümde gördüğümüz yapısal işlevselcilik açısından da inceleyebiliriz. Böyle bir incelemeye uygundur çünkü hem tekrar eden hem de kalıplı bir olgudur. Buna en iyi örnek İç Güvenlik Bakanlığı”dır ama savaşın gerçekleştiği pek çok yer ve duruma da uygulanabilir. Öncelikle savaşın “işlevlerine” bakmamız gerekir. Savaş, Amerika'nın dış düşmanların ülkeye zarar vermek istedikleri gerçeğine uyum sağlamasını nasıl sağlar. Burada Osama bin Laden'in (11 Eylül saldırılarının arkasındaki El Kaide lideri) peşine düşülmesi ve 2011'de saklandığı yerde bulunarak Amerikan güçlerince infaz edilmesi; Saddam Hüseyin'in (hatalı olarak El Kaide'nin destekçisi olduğu öne sürüldü) devrilmesi ve infaz edilmesi; Amerika içindeki tüm güvenlik tedbirleri ve belki de en önemlisi Amerika'da bir daha bu tip bir saldırının gerçekleşmemesi (buna benzer saldırılar Madrid ve Londra'da gerçekleşmeye devam etti) gibi olayları sayabiliriz. Fakat “terörle savaşın” çeşitli “bozuk işlevleri” de vardır. Bunlardan biri savaşın masrafıdır, özellikle de Irak işgali ve oradaki isyanlarla mücadelede bu masraf artar. Elbette, ekonomik masraf, yitirilen hayatlara kıyasla önemsizdir. Ayrıca Amerika'nın Irak ve Afganistan'daki askeri müdahaleleri, Guantanamo'da insanları hapsetmesi sonunda yarattığı düşmanları da atlamamak gerekir. Ayrıca pek çok bağlantılı bozuk işlevler de söz konusudur. Mesela, köktenci ve baskıcı: Taliban'ın devrilmesi sonucu Afganistan'da haşhaş üretiminin oldukça © — artması ve Amerika da dâhil olmak üzere pek çok ülkede kokainin kaynağının artması gibi. Amerika'da para savaşa harcandığı için, pek çok program —sosyal güvenlik, altyapı harcamaları— sekteye uğrar. Net bakiye açısından soru şudur: Savaşın işlevleri, bozuk işlevlerinden fazla mıdır? Bazı gruplar için (mesela savaş sanayi) işlevleri fazladır; diğerleri için (Iraklılar, Amerika'daki devlet yardımlarıyla ayakta duranlar) bozuk işlevleri fazladır. Peki ya Amerika'nın geneli için? İşlevlerin ve bozuk işlevlerin incelenmesi böyle basit bir cevaba el vermez, ama en azından bu cevabın ne olabileceğini düşünmemize yarayacak araçlar sunar.

ayrışma Sistemin ayırt etme süreçlerini ifade eder.

****

alt-sistemler geliştirmeye başlar. Zaman içinde, sistemler karmaşıklaşabilir, yani daha fazla içsel ayrım türetebilir. İçsel karmaşıklığın büyümesi, sistemi oldukça zengin ve dinamik kılar.

Luhmann'ın sosyal sistemler kuramının en kullanışlı unsuru belki de içsel ayrışma türleri tanımıdır. Sosyal sistemler en az dört şekilde bölünür ve organize olur — bölünme, ayrışma, merkez-çeper, ve işlevsel ayrışma:

Bölünerek Ayrışma *Bölünerek ayrışma*, sistemi eş işlevleri tekrar tekrar yerine getirecek parçalara böler. Mesela, bir otomobil üreticisinin, farklı mahallerde araba üreten benzer fabrikaları vardır. Her mahal benzer şekilde organize edilmiştir; hepsinin yapısı aynıdır ve aynı işlevi (araba üretmek) yerine getirir.

Tabakalaşarak Ayrışma *Tabakalaşarak ayrışma*, mertebe ve statüye bağlı dikey bir ayrışmadır. Bu hiyerarşik bir ayrışma upidir. Her mertebe sistem için belli ve ayrı bir işlevi yerine getirir. Otomobil firmasında, farklı mertebeler vardır. Uluslararası ilişkiler bölümü müdürü, o bölümün en tepesindedir. O bölümün operasyonlarını yönetme işlevi vardır. O bölümün ast çalışanları çeşitli belli işlevleri tamamlar (mesela yazı işleme).

bölünerek ayrışma Sistemin eş işlevler tekrar tekrar yenne getirecek parçalara bölünmesi.

tabakalaşarak ayrışma Bir hiyerarşide mertebe ve statüye bağlı dikey bir ayrışmadır.

Merkez-Çeper Ayrışması Üçüncü tip ayrışma olan merkez-çeper ayrışması, bölünerek yarışma ve tabakalaşarak ayrışma arasındaki bir bağdır. Sistemin içinde, çeperdeki öğeler ve merkezdeki öğelerin ilişkilerini koordine eden bir bileşeni ifade eder. Mesela, bazı otomobil firmaları başka ülkelerde fabrika açar, fakat şirket yönetimi merkezde kalır ve çeper fabrikaları yönetir ve bir ölçüde kontrol eder.

İşlevsel Sistemlerin Ayrışması İşlevsel ayrışma en karmaşık ayrışma tipidir ve modem toplumlarda egemendir. Sistemin her işlevi, belli bir birime bağlıdır. Mesela otomobil üreticisi üretim, yönetim, muhasebe, planlama ve personel gibi bölümlere ayrışmıştır.

İşlevsel ayrışma, tabakalaşarak ayrışmadan daha esnektir fakat bir sistem görevini yerine getirmezse, sistemin tümü yok olabilir. Yine de, her birim işlevini yerine getirdiği sürece, farklı birimler ileri derecede bağımsızlık kazanabilir. Aslında işlevsel olarak ayrışmış sistemler, bağımlılık ve bağımsızlığın karmaşık bir karışımıdır. Mesela planlama bölümü, muhasebe bölümünden gelecek ekonomik verilere bağımlıdır, ama gelen rakamlar doğru olduğu sürece, planlama sistemi muhasebecilerin o veriye nasıl ulaştığıyla ilgilenmez.

Bu ayrışma biçimleri arasında başka bir farka da işaret eder. Bölünerek ayrışmada, eğer bir bölüm işlevini yerine getirmezse (mesela otomobil üreticisinin fabrikalarından biri grev yüzünden araba üretemezse), bu sistemi tehdit etmez. Fakat işlevsel ayrışma gibi daha karmaşık ayrışma biçimlerinde, başarısızlık sosyal sistem için bir sorun oluşturur, hatta sistemi yıkabilir. Bir tarafta, karmaşıklığın artması, sistemin çevresiyle baş etme yetisini arttırır. Diğer tarafta, karmaşıklık, bir işlevin gerçekleştirilememesi durumunda, sistemin yıkılması riskini yaratır. Çoğu vakada, artan hassasiyet, farklı alt-sistemler arasındaki olası artışın için ödenen bir bedeldir. Alt-sistemler arasında olası ilişkilerin artması, çevre değişimlerine verilecek yapısal tepki seçeneklerini de çeşitlendirir.

merkez-çeper ayrışması Sistemin içinde. çeperdeki öğeler ve merkezdeki öğelerin ayrışması.

işlevsel ayrışma (En karmaşık aynşma tipidir ve modem toplumlarda egemendir. Sistemin her işlevi, belli bir birime bağlıdır.

Özet

1. Yapısal işlevselcilik, toplumun yapıları ve onların diğer yapılar için işlevsel |

önemlerine (olumlu ve olumsuz sonuçlarına) odaklanan bir kuramdır.

2. Toplumsal işlevselcilik, yapısal işlevselcilik türlerinden biridir ve büyük ölçek |

sosyal yapıları ve toplumdaki kurumları, onların ilişkilerini ve aktörler üzerin- i

deki sınırlayıcı etkilerini inceler.

3. Yapısal işlevselcilere göre tabakalaşma işlevsel bir zorunluluktur. Tüm toplumla- |

rın böyle bir sisteme ihtiyacı vardır ve bu ihtiyaç bir tabakalaşma sistemini doğu- |

rur. Tabakalaşma sistemi toplumsal düzeyde bir yapıdır, bireylere bağlı değildir,

konumlar sistemine bağlıdır (mesela işçi ve yönetici gibi konumlar).

4. İnsanların yüksek mertebedeki ve tabaka sistemindeki önemli konumların gerekliliklerini yerine getirmeleri için mükğfatlandırılmalıdır.

5. İşlevsel tabakalaşma kuramı oldukça eleştiri toplar. Temelde savunulan, insanları

motive etmek için oransız mükâfat yerine başka yollar olduğudur.

6. Parsons'a göre her sistem dört işlevsel zorunluluk içerir: uyum, amaca erişme,

birleşme ve kalıp muhafazası (ya da bekleme süresi).

7. Altlarındaki sistemi kontrol sırasına göre dört eylem sistemi, kültürel, sosyal,

kişilik ve davranışçı organizmadır.

8. Robert Merton sadece işlevleri değil, aynı zamanda bozuk işlev, işlevsizlik, net

değer, işlevsel inceleme düzeyleri ve beklenmedik sonuçları da içeren sofistike

bir yapısal işlevselci model geliştirmiştir.

9. Çatışma kuramı yapısal işlevselciliğe tepki olarak doğar ve pek çok açıdan onun

aksidir; (denge yerine) değişime, (düzen yerine) uyumsuzluk ve çatışmaya, (birleşme yerine) çözülmeye sebep olan güçlere, (norm ve değerler yerine) toplumu bir arada tutan baskıya odaklanır.

10. Dahrendorf üst ve ast konumları içeren otoriteye yoğunlaşır. Otorite konumlarının bulunduğu organizasyonlar zorunlu koordine ilişkiler olarak tanımlanır.

11. Bu ilişkilerdeki gruplar çıkarlarıyla tanımlanır; üst ve ası prupların ortak çıkarları vardır.

12. Zorunlu koordine ilişkilerde, özellikle ası konumlarda üç tip grup oluşur. Sözde grup aynı rol çıkarı olan konumlardaki bireylerden oluşur. Buradan çıkar grubu çıkar ve grup çatışmasına girebilir. Çok farklı çıkar gruplarından çatışma grupları ve gerçekten çatışmaya giren gruplar doğar.

13. Çatışma değişime yol açabilir.

14, Luhmann'ın sistem ve çevre ayrımının anahtar özelliği sistemin her Zaman çevresinden daha az karmaşık oluşudur.

15. Autopoiesis sistemlerin Kendilerini yarattığını veya kendilerini organize ettiğini ifade eder. Bu kendi yapı ve öğelerini sürekli yeniden yaratmaları anlamına gelir.

(6. Ayrışma, sistemin önce kendisi ve çevresi, sonra da kendi içinde ayrım yapma yetisidir.

17.Dört ayrışma türü bölünme, tabakalaşma, merkez-çeper ve işlevseldir.

18. İşlevsel yarışma en karmaşık biçimdir ve toplumda egemendir.

Okuma Önerileri

MARK ABRAHAMSON Functionalism. Englewood Clitts, NJ: Prentice Hall, 1973.

80 BÖLÜM DÖRT * Güncel Büyük Kuramlar |

| KENNETH BAILEY “General Systems Theory.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of ?

Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 309-315 |

. RANDALL CoLLıns Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science. New York: Academic Press, 1975.

LEWwIS CosER The Functions of Social Conflict New York: Free Press, 1956.

' CHARLES CROTHERS “Robert Merton.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The

Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists: Volume 11 - Contemporary Social |

Theorists. Malden, MA, and Oxford, England: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 65—88.

.VicTORLıpz “Talcott Parsons.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The Wiley-Bla- |

ckwell Companion to Major Social Theorists, vol. 1, Classical Social Theorists. Malden,

' MA: Wiley-Blackweli, 2011, pp. 511—558.

.NIKLAS LUHMANN “Modern Systems Theory and the Theory of Society.” In V. Meja, D. |

Misgeld, and N. Stehr, eds., Modern German Sociology. New York: Columbia University |

Press, 1987, pp. 173—186.

RICHARD MUNCH “Talcott Parsons.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social The-

| ory, 2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 550-555.

GERD NOLLMANN “Niklas Luhmann.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social

Theory, 2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 454-457.

RUDOLF STICHWEH “Niklas Luhmann.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds.,

The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists: Volume MI - Contemporary Social Theorists. Malden, MA, and Oxford, England: Wiley-Blackweli, 2011, pp.

287—309.

PIOTR SZTOMPKA Robert K. Merton: An İntellectual Profile. London and New York: Macmillan and St. Martin?'s Press, 1986. Merton'ın hayatı ve eserleriyle ilgili bir eser.

PIOTR SZTOMPKA “Robert Merton.” In George Ritzer, ed.. The Encyclopedia of Social Theory, 2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 499-500.

MELVIN TUMIN “Some Principles of Stratification: A Critical Analysis.” American Sociological Theory 18, 1953: 387—394.

RANDALL CoLLms Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science. New York: Academic Press, 1975.

JONATHAN TURNER “Conflict Theory.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social

Theory, 2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 134-138.

(©

5. BÖLÜM: GÜNCEL BÜYÜK KURAMLAR 3

Neo-Marksist Kuramlar

Medenileşme Süreci

Yaşam Dünyasının Sömürgeleşmesi

Modernitenin Ezici Gücü

Özet

Okuma Önerileri

Bu bölümde dört önemli modem kuramdan bahsedeceğiz. Önce neo-Marksist kuramla başlıyoruz. Aslında bu çok kapsamlı bir başlık ama burada iki önemli çeşidine —eleştirel kuram ve günümüz dünyasında mekânın doğasına dair kuramlara— değineceğiz. Sonra güncel kuramcılarla anılan kuramlara —Norbert Elias'ın medenileşme sürecine, Jürgen Habermas'ın (ki sonradan eleştirel kuramcı olmuştur) yaşam dünyasının sömüregeleşmesine ve Anthony Giddens'ın modemitenin ezici gücüne değineceğiz. Burada ve geçen bölümde bahsedilen kuramlar, güncel büyük kuramların ancak küçük bir parçasını oluşturur.

NEO-MARKSİST KURAM

Marx'ı takip eden pek çok kuramcı olmuştur ve yıllar içinde kuramları farklı doğrultuda gelişmiştir; pek çok neo-Marksist kuranı mevcuttur. Her neo-Marksist kuramın büyük anlatı sunmadığını, fakat içlerinden bazılarının (mesela burada tartışacağımız iki kuramın) Marx'ı büyük anlatı açısından takip ettiklerini söyleyebiliriz.

Eleştirel Kuram ve Kültür Endüstrisinin Oluşumu

Eleştirel kuram 1923'te Almanya'nın Frankfurt kentindeki Sosyal Araştırma Enstitüsü'nde kuruldu. Fakat enstitü, 1930'larda Nazilerin eline geçti ve burada çalışan kuramcılar kaçmak zorunda kaldı. Büyük çoğunluğu Amerika'ya yerleşti.

Eleştirel kuramın en önemli fikirleri Amerika'da şekil aldı. 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle pek çok kuramcı Alımanya'ya geri döndü.

İsminden de anlaşılacağı gibi, eleştirel kuramcılar sosyal ve entelektüel eleştirmenlerdi. Bu açıdan, kapitalizmi eleştiren Marx'ı takip ediyorlardı. Marx'ın çalışmasının odağı ekonomiydi çünkü yaşadığı devirde (Endüsiri Devriminin en yoğun olduğu zamanlarda), ekonomi giderek önem kazanıyordu. Fakaı eleştirel kuram, Marx'ın Kapital'i yazmasından elli yıl sonra, kapitalızmın bir değişime girdiği fikrine dayanır. Toplumdaki en önemli değişim ekonomiden kültüre yöneliş olmuştur; insanlar ekonomi yenme daha çok kültür tarafından kontrol edilmektedir. O halde eleştirel ekol eleştiri oklarını (bugün bile bazı Marksistlerin odaklandığı) ekonomiye değil, kültüre çevirirler.

Marx ve onun ilk nesil takipçileri, kültür ile devleti, ekonomik alt yapı üzerine inşa edilen bir üst yapı olarak ele almaya eğilimliydiler. Yani öncelik ekonomidedir ve toplumdaki diğer her şey ekonomiye bağlıdır. Kapitalist ekonomi özellikle çok güçlüydü ve kültür ile devleti kontrol etmede ve belirlemede merkezi önemi vardı. Kültür ile devlet, kapitalistlerin kendi çıkarları için manipüle ettikleri mekanizmalar olarak ele alınıyordu. Eleştirel kuramcılar ise, kültürün, onu yöneten ve kontrol edenlerin, kapitalistlerden bağımsızlaştığını savunur. Bu fikir ve kültür endüstrisine yoğunlaşmaları, eleştirel kuramcıları onlardan önce gelen neredeyse tüm Marksistlerden ayırır.

Kültür En genel açıdan, eleştirel kuramcılar kültür endüstrisi diye tabir ettikleri kavrama ve toplum ve bireylerin giderek daha fazla kültür endüstrisi tarafından kontrol edilmeleriyle ilgilenir. Eleştirel kuramcılar kitle kültürünün ortaya çıkışını dikkatle inceler. Onların zamanında kültürü kitlelere ileten araçlar gazeteler, dergiler ve o sırada hâlâ yeni kabul edilen film ve radyo yayınlarıdır. Aynı araçlar bugün de önemlidir ama şimdi kitle kültürünün daha güçlü araçları vardır, televizyon ve internet gibi. Eleştirel kuramcıların kendi zamanlarında kültür endüstrisiyle ilgilenmeleri doğru olsa bile belki de bugün bu konuyu incelemek için daha çok sebep vardır.

Eleştirel kuramcılar kültürle neden bu kadar ilgilendi? Bir kere, kültürün etkisi işin etkisinden daha geniştir. İş insanları daha çok çalışırken etkiler, kültür ise her an, haftanın yedi günü hissedilir. Bir başka sebep de, kültürün daha sinsi bir şekilde insanların bilincine yerleşip düşündüklerini, hissettiklerini ve davranışlarını

etkilemesidir. Üçüncüsü, insanlar çalışırken boyunduruk altında olduklarını bilirler. Verilen emirler, montaj hattı gibi teknolojilerde tekrar tekrar yapmaları gerekenler, işten çıkarılmaları bunu açıkça ortaya koyar. Kültürün kontrolü ise daha çok görünmezdir. Hatta insanlar üzerindeki kontrolün farkına varmadan giderek daha çok kitle kültürüne bağımlı hale gelirler (radyo, televizyon programları, intemet). Bir açıdan, eleştirel kuramcılar insanların isteyerek boyunduruk altına girdiğini anlar.

Kültür insanları çeşitli şekillerde hakimiyeti altına alır. Bunlar içinde en önemli olanı Marx'ın tabiriyle, kitlelerin uyuşturucusu haline gelmesidir. Kültür endüstrisi tarafından uyutulan proletarya, devrimci mesajlara kapalı hale gelir. Bu keyif verici bir kontrol biçimidir. 1930'larda kitleler silah veya kırbaç zoruyla değil, zevklerini geliştirmeye el vermeyen onları ortak paydaya indirgeyen türden B-tipi Hollywood filmleriyle kontrol edildi. Ayrıca radyoda saatler boyu süren basit komediler, dramlar ve yarışmaları dinlediler. Radyo insanların evlerine kitle sporlarını da getirdi, insanlar boş zamanlarını tuttukları takımların maçlarını dinleyerek geçirmeye başladı. İnsanlar saatler boyu eğlenince, kapıtalısı sisteme karşı husumetlerini unutmaya başlar. Dahası radyo dinlemek ve sinemaya gitmekle harcanan vakit, çalışılan vakte eklenince devrimci okumaya, düşünceye veya eyleme vakit kalmaz.

alt yapı Marx’a göre toplumdaki diğer ber şeyin bağlı olduğu ekonomi.

üst yapı Marx'a göre kültür ve devler gibi ikincil sosyal olgular, ekonomik alı yapı üzerine inşa edilirler. En uç ifadesiyle alı yapı üst yapıyı belirler.

kültür endüstrisi oEleşürel kuramcılara göre sinema ve radyo gibi toplumda kültürün ekonomiden daha önemli hale gelmesini sağlayan endüsunler.

kitle kültürü Kitlelere sunulan ve popülerleşen kültür (mesela radyodakı yarışma programları).

Elbette bugün başka araçlar kitleleri uyutma görevini üstlenir. Gün boyu süren pembe diziler, her akşam izlenen reality programları ile televizyon böyle bir araçtır. Mesela reality programlar kablo yayınlarda en çok izlenen program türüdür. Milyonlarca izleyici, haftada bir kaç saati insanların çalışmadan, para için birbirleriyle yarışmalarını izler. Kapitalist sisteme karşı çıkmak yerine, izleyiciler o parayı kazansalar nasıl harcayacaklarını düşünürler.

Fakat 1930 ve 1940'ların kültür endüstrisi, ber gün daha fazla insanı tüketici yaparak kapitalizme direk katkı sağladı. Kitlesel tüketiciler olarak, insanlar kapitalist sistemde merkezi bir rol üstlendi (diğer rol ise işçi rolüydü). Tüketim, kapitalist üretimin önemli bir motoru oldu. 1900'ların önemli kapitalisti Henry Ford, işçilerine hem kendi ürünlerini hem de diğer kapitalist girişimlerin ürünlerini almalarına yetecek kadar maaş vermenin önemini o zamandan anladı. Elbette, en önemli gelişim reklam endüstrisinin büyümesi ve sofistikeleşmesiydi. Radyo reklam için yeni ve harika bir araçtı, dergiler ve gazeteler (özellikle de sansasyonel gazeteler) reklamcılar için daha geleneksel araçlardı.

Reklamlarla teşvik edilen insanlar daha fazla alışveriş yapmaya başladı, zamanlarını toplumsal devrimi düşünmek adına kullanmadılar. Dahası, yeşeren tüketici ihtiyaçları, insanları daha çok çalışıp para kazanmaya hatta ikinci işler bulmaya itti. Daha çok para kazanarak reklamlarda gördükleri malları alabileceklerdi. Çalışma zamanının artması devrimci faaliyetlere ayrılacak zamanı azalttığı gibi işte harcanan enerji, proletaryanın devrime yönelteceği enerjisini de azalttı. İş gününün veya haftasının sonunda kendilerini ancak eve götürüp, radyo sesiyle uykuya dalıyorlardı.

Bu 1930'lar Amerika'sında da günümüz Amerikası'nda da böyledir. Fakat arada geçen zamanda kültür endüstrisi daha da güçlenmiş ve oldukça sofistike hale gelmiştir. Çoğumuz artık akşamları radyo açmayız ama neredeyse hepimiz saatlerce televizyon izleriz. Ara sıra sinemaya gitmeye devam ederiz ama DVDler ve kablolu yayın dışarıda film izlemeye gitme ihtiyacını da ortadan kaldırmıştır. Eskilere nazaran dergiler de daha gösterişlidir. Gazeteler daha az güçlü olsa da sansasyonel gazetecilik yapanlar epey çekicidir. Bir de bilgisayar ve internet vardır. Eğitim için harika araç olsalar da çoğu insan onları online sosyal ağlar (Facebook, Twitter), eğlence (özellikle oyunlar) ve günün 24 saati yılın 365 günü alışveriş yapmak için kullanır. Alışveriş Amerikalıların boş zaman faaliyeti olduğu için, iş sonrası veya haftasonları saatlerce AVM'lerde dolanırlar. Tatiller de mal ve hizmet tüketimine

yöneliktir. Las Vegas'taki otellere, dev yolcu gemilerine veya Disney Dünyası'na gidilir. Bugünün afyonları, eleştirel kuramcıların zamanındakilere göre daha fazla ve sofistikedir. Reklamcıların elindekiler daha etkilidir ve bizi tüketmeye daha kolay teşvik ederler. Aynca alişveriş için daha çok zaman ve gerçek ve sanal mekân vardır.

Tüm bunlar, devrimci düşünce ve faaliyete daha az zaman ayırmak anlamına gelir. Eleştirel ekol kuramcılarının söylediği gibi insanlar kitlesel medya tarafindan uyutulmuştur. İnsanlar alışveriş yapmak ve bu alışverişte harcayacak parayı kazanmakla meş- guldür. Bununla beraber, 2007'de başlayan krizle beraber insanların harcayacak parası azaldı. Bu da tüketici kültürünün zayıflayacağı olasılığını gündeme getirir. Amerikalıların devrim yapmaya çalıştığına dair bir işaret olmasa da, Occupy Hareketiyle ilişkili protestoların en azından bazı insanların tüketici kültürün manipülasyonlarını gördüğünü ve altematif sosyal oluşumlar hayal etrüklerini gösterir (Occupy Hareketiyle ilgili Güncel Uygulamalar kutucuğuna bkz).

Bu eleştiride vurgulanan tüketici kültürünün mutluluk vaat etse de gerçek mutluluğu sunmadığıdır. O halde şu soru sorulmalıdır: Ne tür bir toplum en çok mutluluğu getirecektir? Bunun için eleştirel kuramcılar Marksist kuram ve Freud'un psikanalitik kuramını bir araya getirir. Kültüre olan ilgilerinin yanı sıra, eleştirel kuramcılar

****

Herbert Marcuse (1898-1979)

Kısa Biyografi

- Herbert Marcuse Eleştirel Ekol'ün bir üyesi ve en önemli kuramcılarından biriydi. Amerika ve Avrupa'da 1960'lar ve 70'lerde önemli bir entelektüel haline geldi çünkü fikirleri, Vietnam Savaşı'nın ve baskının çeşitli türlerini protesto eden devrimcilerin, özellikle de öğrencilerin fikirleriyle uyuşuyordu. Marcuse her türlü baskının ve onun insanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin, özellikle de ileri kapitalist toplumlarda bulunan cinsinin karşısındaydı. Bu tema en bilinen kitabı 7ek-Boyutlu Adam'da (1964) ön plandadır. Kitap 1960'ların devrimci hare- , ketlerinden hemen önce basılmış ve onlara büyük etki etmiştir. Herşeyden önce Marcuse, televizyonu (bugün hayatta olsa bilgisayar ve internet için de aynı şeyleri söyleyebilirdi) ve - modem teknolojiyi baskının ilerlemesinin kaynağı olarak gördü. Modem teknoloji baskıyı - hoş hale getiriyordu. Televizyon ve diğer güncel teknolojiler, bireyleri işgal

eder ve onların — içini boşaltır. Bunun sonucunda insanlar "tek boyutlu" hale gelir. Bu baskıcı fakat hoş teknolojilerin olmalarını istediği şey olurlar. Bu süreçte temel bir özelliği —pek çok şey hakkında, toplum ve teknoloji hakkında eleştirel ve olumsuz düşünme yetisini kaybederler. Marcuse'ye göre çözüm modem teknolojileri ortadan kaldırmak değil, kontrolünü baskıcı güçlerin elinden alıp özgür insanların eline vermektir. Bu görüşler 1960'ların radikalleri ve öğrencileri için oldukça çekiciydi, teknolojilerin arttığı (iPod, Xbox) ve baskının yaygınlaştığı ve gündelik hale geldiği günümüzde de cazibesini korur.

****

büyük ölçek Marksist analizle daha psikolojik Freudcu analizi birleştirirler. Sigmund Freud'u takiben insanların temelde cinsel/duyumsal varlıklar olduğunu ve bu içgüdülerden hareketle tatmin olduklarını düşünürler. Bu içgüdüleri bastırmak gerilim ve mutsuzluğa yol açar. Freud insanların, topluma girerken en güçlü arzularını bastırdığını ve bu yüzden mutsuz olmaya mahküm olduğunu savunur. Yine de insanlar bu kaybın yerini bastırı!lmış arzularını ifade edecek yaratıcı mecralarla doldurabilir. Bu arzuları elde edemeseler de, onların yerine geçecek, bilimsel ve sanatsal faaliyet veya anlamlı çalışma türünden ifade biçimleri bulabilirler.

Genelde, eleştirel kuramcılar bu fikre katılır, fakat Herbert Marcuse değişik bir boyut daha katar. Bazı toplumların, üyelerine daha fazla baskı uyguladığını ve daha az tatmin yolu sunduğunu söyler. Kapitalizmde durum budur. Görünürde, tüketici kapitalizmi insanların tüm arzularını tatmin etmesini sağlar. Hatta psikanalitik açıdan bakıldığında, kapitalizm tüm bastırılmış arzuları ifade yolu sunduğu için işler. Fakat eleştirel kuramcı, tüketici toplumunun sağladığı tatmin türünün insan ihtiyaçları için yetersiz olduğunu savunur. Unutmayın kı eleşurel kuramcılar Maksısttir. Marx'a göre, haz ancak anlamlı iş yapma sonucu ortaya çıkar. Eleştirel kuramcılar, bir toplumun özgür ve mutlu olması için yaptıkları işten tatmin olmaları —Freudcu biçimde duygusal bir doyumdan bahsediyoruz— gerekir. Bu işın giderek daha monoton, bireysel ve köreltici hale geldiği bir toplunda mümkün olamaz. Bu açıdan, tüketici kapıtalızmı mutluluk vaat etse de, bu anlamlı ve işbirliğiyle yapılan işten alınacak hazın yanında kötü bir yedek gibidir. Eleştirel kurama göre, komünisi toplumda insanlar beraber çalışacağından, insanlar hem yaratıcı hem de tensel

olarak tatmin olacaktır. Bu aynca daha anlamlı ve tatmin edici tüketim biçimlerinin de ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Modern Teknoloji Kültür endüsuisi eleştirisinin ima etuğı bir diğer eleştiri de modem teknoloji eleştirisidir. Bugünün kültür endüstrisinin temel öğeler — televizyon, internet, bilgisayar— eleştirel kuramın altın çağından sonra ortaya çıktı. Fakat eleştirel kuram da yeni teknolojilerle (mesela radyo) karşı karşıya kalmıştı. Bu teknolojilerin insanları kontrol etme araçları olduğu düşünüldü. Fakat eleştirel kuramın ana tezi, teknolojinin kendi başına bir sorun olmadığı, kapitalist kullanım biçiminin sorun yarattığıdır. Yani kapitalistler, teknolojiyi insanları kontrol etmek, eleştirel yetilerini köreltmek ve doğası gereği sömürü yaratan sisteme karşı çıkmayı kısıtlamak için kullanır. Eleştirel kuramcılar, başka bir ekonomik sistemde, mesela sosyalizmde, teknolojinin insanları daha bilinçli, daha eleştirel, sömürüye karşı daha dirençli yapabileceğini düşünür. Bu yüzden radyolar sadece mal satmaya yarayan programlar yerine düşündürücü ve eğitime yönelik programlar sunabilir.

Teknolojinin rolüne odaklanan Herbert Marcuse, bunun tek-boyutlu toplum yarattığını savunur. Marx ve diğer Marksistler gibi Marcuse de ideal bir dünyada, insanlar ve teknoloji gibi kendi yarattıkları daha geniş yapılar arasında diyalektik bir ilişki görür. Başka bir deyişle, insanlar teknoloji yaratır, kullanır ve değiştirirken kendi ihtiyaçlarını doyurur ve yeteneklerini ifade eder. Bu sayede hem teknoloji hem de insanlar gelişir. Fakat kapitalizmde bu ilişki tek boyutlu hale gelir. İnsanlar teknolojiyi yaratır fakat teknoloji kapitalistler tarafından kontrol edilir ve işçileri sömürmek için kullanılır. Yani insanlar teknoloji kullanarak kendilerini ifade etmek yerine, teknoloji tarafından kontrol edilerek körelirler. Herkes teknolojinin taleplerine uydukça, bireysellik bastırılır. Yavaş yavaş bireysel özgürlük ve yaratıcılık yok olur. Bunun sonucunda insanlar, teknoloji ve onları kontrol eden ve ezen toplum hakkında eleştirel düşünme becerilerini kaybeder. Marcuse'ye göre bu sorunun çözümü insanların (ya da proletaryanın) teknoloji tarafından kontrol edildiği bir toplum yerine, onu kontrol ettikleri bir toplum yaratmaktır.

Kapitalistlerin kullandığı, montaj hattı gibi teknolojiler, gayet rasyonelleşmiştir. Bu, eleştirel kuramcıların diğer merkezi ilgi alanına işaret eder. Sadece Karl Marx'tan değil, Max Weber'den oldukça etkilenen kuramcılar, toplumun giderek daha da rasyonelleştiğini savunur. Hatta bazıları Weber gibi, günün sorununun kapitalizm

değil artan rasyonelleşme olduğunu düşünür. Bu rasyonelleşme, sadece teknolojileri değil kültür endüstrisini de etkiler.

Bu kuramcılara göre, artan rasyonelleşme teknokratik düşünceye yol açar. Yani, insanlar verimli olmaya, yani araçları veya sonucu düşünmeden sadece belli bir amaca ulaşmaya odaklanır. Buna bir örnek toplama kamıplarındakı Nazilerdır (eleşürel kuramcılar Alman olduğu için pek çok araştırmacı, onların Nazilerin yarattığı dehşeti öngördüğünün altını çizer). Naziler tüm dikkat ve enenilerini olabildiğince fazla sayıda Yahudi'yi en etkin yöntemle (gaz odaları) öldürmeye kullanır. Bu tür düşünme tarzı, iktidardakilerin çıkarınadır.

Kapıtalizmde, bu tür düşünme tarzı hem kapitalisdere hem de proletaryaya egemendir. Fakat eleştirel kuramcılar en çok proletaryayla ilgilenir. Mesela, montaj hatunda çalışan bir işçi en verimli şekilde çalışmaya zorlanır. Montaj hattının sürekli baskısı, işçiye işi nasıl yaptığını, tekrar tekrar aynı şeyi yapmanın ne yorucu ve bıktırıcı olduğunu düşünme fırsatı vermez. Dahası üretim süreci üzerine düşünmek için daha az zamanı ve enerjisi kalır. Mesela montaj hattından çıkan arabaların yollarda binlerce insanı öldürüp yaraladığını, havayı kirlettiğini, doğal kaynakları tükettiğini düşünmeye fırsatları olmaz.

tek boyutlu toplum Marcuse'ye göre, insanlar ve vararukları geniş toplumsal yapılar arasın- daki diyalektik ilişkinin bozulup, insanların bu yapılar tarafından konwol edilmesi. İnsanların yaratma ve bu yapılarla anlamlı ilişkiye girme yetileri yok olur. Yavaş yavaş bireysel özgürlük ve yaratıcılık yok olur. Bunun sonucunda ınsanlar, teknoloji ve onları kontol eden ve ezen toplum hakkında eleştirel düşünme becenlerini kaybeder.

teknokratik düşünce Verimli olmaya, yanı araçları veva sonucu düşünmeden sadece belli bir amaca ulaşmaya odaklanmak.

Anahtar Kavram

Bilgi Endüstrisi

Eleştirel ekolün incelediği bir diğer sektör de bilgi endüstrisidir. Kültür endüstrisi gibi bu terim de toplumda bilgi üretimi ve dağıtımı ile ilgili birimleri, özellikle de araştırma enstitülerini ve üniversiteleri ifade eder. Kültür endüstrisi gibi bu alanlar da toplumda büyük ölçüde özerklik kazanmıştır ve bu da onların kendilerini yeniden tanımlamalarına izin vermiştir. Toplumun çıkarlarının tamamına hizmet etmek yerine, kendi çıkarlarına odaklanırlar. Toplum üzerinde giderek daha fazla etkili olurlar. Araştırma enstitüleri kültür endüstrisi, devlet ve kapitalistlerin istediği teknolojileri yaratır. Böylelikle toplumda kendi konum ve etkilerini arttırırlar. Üniversiteler de benzer çıkarlara hizmet eder fakat en önemlisi teknokratik düşünceyi pekiştirir ve bu süreçte mantığı bastırır. Teknokratik idarecilerin egemen olduğu üniversiteler, bürokrasiler gibi yürütülür ve hem profesörlere hem de öğrencilere baskı uygular. Dahası üniversiteler mantığı teşvik edecek beşeri bilimler yerine teknokratik düşüncenin egemen olduğu işletme ve teknik okullar tarafından yönetilir. Dahası öğrencileri düşünmeye teşvik etmek yerine, öğrenci sürüsü üreten fabrikalara dönüşür. Amaç mantıklı birey yaratmak değil, en etkili biçimde en fazla öğrenciyi işlemden geçirmektir. Fabrikalarda otomobil ve sucuk nasıl üretiliyorsa, üniversitelerde de öğrenci öyle üretilir.

Bu süreçte, teknokratik düşünceye alternatif olan ve amaca ulaşma yollarını adalet, özgürlük ve mutluluk gibi temel insani değerler açısından değerlendiren mantık yok olur. Eleştirel kuramcılar için mantık insanlığın umududur. Mesela Auschwitz çok rasyonel bir yerdir fakat mantıklı değildir. Eğer Naziler teknokratik düşünce yerine mantık kullansaydı, insani değerleri alaşağı eden Holocaust gerçekleşmezdi. Aynı şey kapitalizm için de söylenebilir: Rasyoneldir ama mantıklı değildir. Eleştirel kuramcıya göre, toplumun umudu teknokratik düşünce yerine mantığın hâkim olması ve insani değerlerin verimliliğin önüne geçmesidir.

Başka bir deyişle, kapitalizmin görünen rasyonelliğine rağmen, sistem mantıksızlıkla doludur. Bu rasyonelitenin mantıksızlığı durumudur. Rasyonel sistemler, ister istemez mantıksızlık dizisine yol açar. Kapitalizmin rasyonel dünyasında, bireyleri, onların ihtiyaç ve becerilerini yok eden, teknolojinin tek-boyutlu hale getirdiği, kültür endüstrisinin amaç ve becenlerini ifade etmek yerine onları kontrol ettiği,

herkese fazlasıyla yetebilecek bir servette insanların hâlâ yoksul, baskı altında, sömürülmüş ve kendini tatmin edemeyen bir vaziyette yaşaması mantıksızdır.

Geleceğe Dair Karamsarlık Tüm bunlar, özellikle de artan rasyonelleşmeye odaklanmaları, eleştirel kuramcıları, Marx ve diğer Marksistlerden farklı olarak karamsarlığa iter. Kapitalistlerin, proletarya tarafından alaşağı edilmesi yerine, eleştirel kuramcılar süren ve artan bir rasyonellik öngörür. Bu, kültür, teknoloji ve bilgi endüstrisi için geçerlidir (bkz. Anahtar Kavram kutusu). Fakat tüm bunlar sadece giderek daha rasyonel olmakla kalmaz, her biri kendi içinde daha da önemli hale gelir. Yani, gelecek giderek rasyonel kültürel, teknolojik ve eğitim sistemlerinden oluşan ve insanları kontrol ederek daha da tek-boyutlu hale getiren bir demir kafese benzer. Bu tür düşünce, iyimser bakış açılı Marx ve çoğu neo-Marksistinkinin aksine kötümser Max Weber'inkini andırır.

Bu kötümser düşünce tarzı yüzünden diğer Marksistler, eleştirel kuramcılara ısınamamıştır. Sonuçta Marksistler sadece düşünür değil, eylem insanı da olmalı ve kuramlarını devrimci hareketlere de uygulamalıdır. Eleştirel kuramcıların kötümserliği, eylemin önünü kapıyor gibi algılandı. Proletarya oturup kötü sonunu —kültür endüstrisinin koyduğu demir kafesin kendisini esir almasını bekleyecekti. Eleştirel kuramcılar açısından, kitleler bunu kötü bir son olarak algılamıyordu. Aslına bakılırsa, demir kafes oldukça keyifli ve rahat hale gelmişti. Dayalı döşeli bir kafesti. Magazin dergileri, işten kurtaran bulaşık makinesi ve mikro-dalga fırın gibi araçlar ve televizyon, kablo TV, DVD, bilgisayar oyunları, filmler, Facebook, internetteki alışveriş merkezleri vb. ile doluydu. İnsanlar kafeslerini sevmeye başladı ve kapitalist sistemin sunduğu daha fazla ürünle doldurmaya heveslendi.

bilgi endüstrisi Kültür endüsinsi gibi bu term de toplumda bilgi üretimi ve dağıtımı ile ilgili birimleri, özellikle de araştırma ensütülerini ve üniversiteleri ifade eder. Kültür endüstrisi gibi bu alanlar da toplumda büyük ölçüde özerklik kazanmıştır ve bu da onlann kendilerini yeniden tanımlamalanna izin vermişur. Toplumun çıkarlarının tamamına hizmet etmek yerine, kendi çıkarlarına odaklanırlar. Toplum üzerinde giderek daha fazla etkili olurlar.

mantık İnsanlar bir yol için kullanılacak araçları adalet, özgürlük ve mutluluk gibi nihai değerler açısından değerlendinr.

rasyonalitenin Mantıksızığı (Rasyonel sistemlerin, ıster istemez mantıksızlık dızısine yol açması.

İşte bu durum sorunun ta kendisidir. Kafeslerine ve onları saran tüketici oyuncaklarına âşık insanlar başkaldırmak için bir sebep görmez. Sonuçta, bu çekici ve hoş kontrol yöntemleri, kapitalizmin ilk yıllarında kapitalistlerin ve onların yardakçılarının kullandığı baskıcı yöntemlerden daha etkilidir.

Neo-Marksçı Mekân Analizi

Geçmişte, Marksist kuramlar kapitalizmin zaman içinde gelişimine odaklanmıştır. Mesela Marx, feodal toplumdan kapitalizme ve daha sonra da komünist topluma geçişi irdeler. Zaman içindeki bu değişim incelemelerine zıt olarak, Marksist kuramcılar son yıllarda kapitalizm ve mekân ilişkisini incelemeye başladı. Bu kuramcılar, zamana odaklanmanın, kapitalizmin mekân içinde nasıl yayıldığını ve onu kontrol ettiğini açıklamadığını düşünür. Bu, kapitalızmın gündelik hayatta insanların hareketini nasıl şekillendirdiğinden (işe yürüyerek mi yoksa arabayla mı gidiyorsunuz?) uluslararası ticaret rotalarını nasıl şekillendirdiğine (meyvelenniz dünyanın neresinden geliyor?) pek çok konuyu içerir. Bu kısımda iki önemli Marksisı mekân kuramcısının temel fikirlerini anlatacağız.

Henri Lefebvre'in Mekân İncelemeleri. Lefebvre'e göre, sosyal kuramcılar mekânın doğasını yeterince kuramsallaştırmamıştır. Nfekâna daha çok önemli olayların arkasında yatan nötr bir arka plan gözüyle bakmışlardır. Bu eski kuramlarda, mekân şeylerin olduğu yerdir fakat kendi içinde anlamı veya önemi yoktur. Bunun tersine, Lefebvfre, mekânın nötr olmadığını savunur. Mekân, ınsanlar tarafından kendi çıkarlarını yansıtacak şekilde yapılır. En basit anlamıyla, bu, ınsanların kendi çevrelenni akuf olarak, ağaç keserek, nehirlerin yönlerini değiştirerek ve toprağı kazıp oraya köy ve şehir kurarak değiştirir. Fakat Lefebvre'in argümanı bundan daha zengindir. İnsanlar sadece mekânı değiştirmez. Bu değişimi yaparken mekâna insani anlamlar katar. Yaşadıkları yerlere sürekli anlam katarlar. Mesela, insanlar yeni ev veya dairelere taşındıklarında duvarlarını sevdikleri renge boyar, duvara tablo asar ve yaşadıkları eski yerlerden sevdikleri mobilyaları getirirler. Lefebvre bu süreci daha geniş toplumsal ölçekte de görür. Mekânı inşa ederlerken, onu yaşadıkları toplumun anlam, çıkar ve değerlerini yansıtacak şekilde biçimlendirirler.

Bir Marksist olan Lefebvre, özellikle kapitalizmin insanların yaşadığı mekânları nasıl şekillendirdiğiyle ilgilenir. Kapitalizmin mekâna nasıl egemen olduğunu anlamak için, Lefebvre toplumların mekânı nasıl şekillendirdiğinin tarihini sunar, Kırsal ve tarım toplumları mekâna egemen değildir. Doğaya yakın yaşarlar ve aslında mekân

ve doğanın hükmü altındadırlar. Yaşadıkları coğrafyanın taleplerine tepki vererek yaşarlar. Bu, Lefebvre'in mutlak mekân olarak tabir ettiği olgunun gelişimiyle değişir. Mutlak mekân dinsel ve politik endişeler doğrultusunda şekillenir. Bu mekânlar dağ tepesi veya mağara gibi yerlere inşa edilir. Yunan tapınakları, Hıristiyan mezar ve mezarlıkları bunlara örnektir. Lefebvre bu mekânların görünürde güçlerini doğadan aldıklarını söyler. Mesela, antik Yunan tapınağı doğal bir arka plan üzerine inşa edilir ve düzen ile simetrinin doğal geometrik ilkelerini yansıtır. Aynı şekilde Hıristiyan mezarlığı da doğal bir yere kurulur ve bizi ölümün doğal gücüyle yüzleştirir. Fakat son kertede bu mekânlar doğaya egemendir. Sonuçta inşa edilmiş mekânlardır ve yerine kuruldukları doğal dünyanın üzerine kendi güçlerini empoze ederler. Buna ek olarak, bu mekânları kontrol eden elitler, sembolik güçlerini kullanarak nüfusa egemen olurlar.

Diğer mekân türü, tarihsel mekândır. Erken modem Avrupa'da gelişmeye başlamıştır. Lefebvre, tarihsel mekândan çok bahsetmese de mutlak ve soyut mekânlar arasında önemli bir köprüdür. Tarihsel mekânlar sekülerdir (dünyevidir). Mutlak mekânın, doğayla olan dini bağlantısından kopar. Farklı ulusların birbirleriyle güç ve servet birikimi için çekişmesi sonucu oluşur. Doğa ve dinin dışında, insan çıkarları gözetilerek üretilir. Nihai olarak soyut mekâna yol verir.

Soyut mekân, modem, endüstriyel, kapitalist toplum tarafından üretilir. Tüm doğa ve topluma egemendir. En çok kârı elde edebilmek için, devletle el ele veren kapitalist, mekânı olabildiğince kontrol etmeye çalışır. Lefebvre'e göre, mekânın kontrol edilmesi kapitalizmin büyümesinde etkendir. Bu tip bir kontrol, kapitalistin mekânı soyut olarak algılamasını gerektirir. Kapitalist bir toplumda, şehir planlamacılığı ve mimarlık gibi meslekler, mekânın soyut temsillerini üretir. Bu soyut temsiller, mekânı incelenecek ve çözülecek bir dizi sorun olarak algılar. Mekânı insanların yaşadığı yerden çok, matematiksel bir şebeke olarak görür. Mekânı kullanan insanların bakış açısından bakmak yerine, planlamacılar mekânın en verimli ve kârlı kullanımını bulmaya çalışır: Mekân en verimli olarak nasıl kullanılabilir? Mekân, ekonominin büyümesine yarayacak biçimde nasıl kullanılabilir? Bu açıdan, sadece fabrikalar kâr üretmez; fabrikaya giden otobüs yolları, demir yolları, karayolları, işçiler, ham madde ve ürünler için rotalar oluşturur. Şehir, kasaba ve son kertede gezegen mekânsal idare için yekpare bir sorundur.

Soyut mekân üretimi, mekânın gündelik kullanımı için sonuçlar doğurur. Soyut mekân, insanların mekânı nasıl kullanıp içinde hareke ettiğini kontrol eder. Böylelikle, insanların hayatlarını nasıl yaşadıklarını da belirler. Mesela Kuzey Amerika'daki şehirler, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren otomobil endüstrisinin çıkarlarına göre şekillenmiştir. Şehir planlamacıları, Avrupa'daki gibi yürünebilen şehirler yerine banliyölere kadar otoyollarla uzanan şehirler tasarlamıştır. Burada yaşayan insanlar, şehri trafik sıkışıklığı üzerinden tecrübe eder. Arabalarında saatlerce tek başlarına işe gidip gelirler. Banliyödeki evleri de kendi içine kapalı bir varoluş merkezi haline gelir.

Bununla beraber, iyi bir Marksist kuramcı olan Lefebvre, soyut mekânın çelişkilerinin onun sonunu da getireceğini vurgular. Gerçekten de Marksist pek çok incelemenin temel noktası, kapitalizmin yapısına içkin ve onu alaşağı edecek güçleri ortaya çıkarmaktır. Mesela, kapitalizmin sonuçlarından biri zengin ile yoksul arasında artan uçurumdur. Mekânsal olarak bu uçurum zengin banliyö ve güvenlikli sitelerin gelişiminde görülür. Güvenlikli siteler, zenginlerin mülkünü yoksul mahallelerde ve gecekondularda yaşayan halktan korumak amacıyla tasarlanmıştır. Eşitsizlik artmaya devam ettikçe (Marx'ın da tahmin ettiği gibi), zengin ve yoksul arasında mekânsal ayrımlar da artacaktır. Şu ana kadar araştırmacılar mekânların ortaya çıkardığı bu eşitsizlik üzerinde sadece yorum yapmış olsalar da, Lefebvre'e göre bu tip çelişkileri kabul etmenin mekânsal ayrımlara engel oluşturacağını ve yeni bir mekân türünün ortaya çıkacağını söyler.

mutlak mekân Dinsel ve poliuk endişeler doğrultusunda şekillenen mekânlar. Son kertede bu mekânlar, dını ve polluk elitlerin çıkarına hizmet eder.

tarihsel mekân (Farklı ulusların birbırlenyle güç ve senet birikimi için çekişmesi sonucu oluşan mekân.

soyut mekân Modem, endüsmiyel, kapitalist toplum tarafından ürelen ve tüm doğa ve topluma egemen olan mekân. Mekânı incelenecek ve çözülecek bır dizi sorun olarak algılanır.

Bu da bizi Lefebvre'in dördüncü mekân türüne getirir: farksal mekân. Soyut mekân, herkesi ve her şeyi kontrol edip homojenleştirmeye çabalarken, farksal mekân farklılığı ve kontrolden bağımsızlığı öne çıkarır. Soyut mekân doğal birliği bozarken, farksal mekân onu yerine koyar. Farksal mekân, soyutlama ve hesap ilkelerinden bağımsız bir mekân kullanımı tahayyül eder. Farksal mekân, kapitalist sistemin bakışından değil, onun içinde yaşayan bakışından üretilir. Lefebvre ayrıca bu mekânın, ınsanları uzun süredir insan çıkarları tarafından hükmedilen doğal mekânların gücüne yaklaştıracağını da düşünür. Farksal mekân, devrimci ve dönüştürücüdür çünkü gerilim, fark ve benzersiz o mekânsal ifadelerin gelişmesine el verir. O halde soyut mekâna zıt olarak, farksal mekân, içinde yaşayanların çeşitliliğinden sorumlu ve ona tepki veren dinamık bir mekândır (bkz. Güncel Uygulamalar: Occupy Hareketi ve Nco-Marksisı Mekân Kuramları).

Lefebvre'in mekân analizi, Marksist kuram için iki açıdan önemlidir. Öncelikle, inceleme ve eleştiriye yeni bir odak sağlar. Dikkatimizi kapitalizmin, üretim araçlarını kullanarak servet üretmesinden kapitalizmin günümüz toplumunun mekânlarını nasıl şekillendirdiğine doğru kayırır. Başka bir deyişle, sermayenin güçleri sadece fabrikalarda ve finansal alışveriş merkezlerinde değil, gündelik hayatın mekânsal örgütlen- o melerinde de bulunur. İkinci olarak, Lefebvre, bu incelemeyi toplumsal bir değişim yaratmak amacıyla gerçekleştirir. Devlet Kapitalisı ve bunuvazinin mekâna hükmettiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu, kapalı, steril, içeriği boşaltılmış (otoyolların yerel halkları yok ettiği) bir dünya. Lefebvre, insanların, beraber çalışarak hayatta kalıp gelişmek için mekânlar yaratacağı bir dünyaya ihuyacımız olduğunu söyler. Mekâna hükmetmek yerine, ortak ihtiyaçları karşılamak adına doğal mekânlar değişunlecektir. Yanı, Lefebv- re'in amacı, soyut sistemler yerine insanların ürünü ve yansıması olan mekânlar üretilmesidir. Elbette böyle bir sistemde, devlet veya özel şahıslar üretim araçlarına sahip olmayacaktır.

Mekân Üzerine David Harvey. David Harvey'nin Karl Marx ile Friedrich Engels'in Komünist Manifesto'da (1868) ortaya sunduğu coğrafi savları incelemesi, neo-Marksisi kuram açısından oldukça önemlidir. Harvey, Manifesro'daki argümanın merkezinde

farksal mekân. Farklılığı ve konuolden bağımsızlığı öne çıkaracağı, doğal bırlığı yeniden sağlayacağı umulan mekân.

Güncel Uygulamalar

Occupy (Işgal Et) Hareketi ve Neo-Marksist Mekânsal Incelemeler

Protesto eylemlerinin mekânsal kullanım geleneğinin uzun bir tarihi olsa da geçtiğimi yıllarda kentsel bir mekânın uzun sğreli işgaline dayalı devrim ve protestolarda gözle görülür bir artış yaşandı. 2011'de Mısırlılar Hüsnü Mübarek'in başkanlığını protesto etmek için Tahrir Meydanı'nı işgal etti. 2013'te Türkiye'de parkın yıkılmasını protesto etmek inin Gezi Parkı işgal edildi. Yine 2013-2014'te Ukraynalılar Maidan Nezaleshnosti'yi (Bağımsızlık Meydanı) üç ay işgal ederrek Viktor Yanukovych'in başkanlığını protesto etti.

Occupy Hareketi, Eylül 2011'de New York'taki Zucotti Park'ında başladı. Geleneksel protesto yürüyüşlerinin tersine, "işgalciler" parkta kamp kurdular ve buradan ayrılmayı reddettiler. Parkı işgal etmekteki amaçları, Amerika ve dünyayı saran eşitsizliğe dıkkat çekmekti. İşgalciler dünya servetine sahip yüzde Ilik nüfus ve özellikle 2008 finansal krizi sonrası giderek yoksullaşan yüzde 99'luk nüfus arasındaki farka dikkat çekti. Hareket açık hedefler sunmamakla eleştirilse de, genel olarak işgalciler ekonomideki eşitsizliği yok edip, gücü şirketlerden geri almayı hedefliyordu. Zucotti Park'ında başlayan protesto biçimi hızla yayıldı ve 2011 Sonbaharında Amerika ve dünyada pek çok Occupy alanları kuruldu. Occupy Hareketi ismi bugün hâlâ devam etse de, devlet otoriteleri 2011'in sonunda alanları protestoculardan temizledi.

Lefebvre'in neo-Marksist mekân kuramı açısından Occupy hareketi oldukça ilginçtir çünkü hareket temelde mekânı işgalle işler. Dilekçe yazmak veya gösteri yürüyüşleri türünden protestoların aksine, Occupy gücün sadece dille ve fiziksel görünürlükle değil aynı zamanda mekânın gündelik kullanımıyla da ifade edildiğini gösterir. Lefebvre'in terimleriyle açıklayacak olursak, Amerika soyut mekânlar üretir -bu mekânlar bürokratik verim ve kapitalist değer üretimi için kontrol sağlar.

İşgalcilerin mekân kullanımı, soyut mekân üretimine alternatif sunar. Mesela, Lefebvre'e göre soyut mekân toplumsal pratiği parçalar ve böylece hayatın bütünlüğünü yok eder. Toplumsal işlevler farklı mekânlara dağılmıştır: Politika yasamada, boş zaman ve rekreasyon parkta veya alışveriş merkezlerinde, eğitim okul ve kütüphanelerde, uyumak ve yemek evde

"mekânsal çözüm" olduğunu düşünür. Yani, kapitalist şirketler giderek daha fazla kâr elde edebilmek için her şeyden önce sömürülecek yeni coğrafi alanlar (ve piyasalar) ve işlettikleri alanları daha yoğun sömürecek yollar bulmalıdır. Bu tip coğrafi savlar, Manifesto'da hatırı sayılır bir yer tutsa da, Foucaulı'nun da savunduğu gibi mekân ve coğrafya pahasına zaman ve tarihi (yani özellikle proletarya ve kapitalistler arasındaki sınıf mücadelesini) öne çıkaran bir bakış açısının gerisinde kalır.

Harvey, dünyanın ve Kapıtalızmın coğrafi olarak nasıl örgütlendiğine dikkat edilmesini ister. Mesela, kapitalisilerin devlei konuol ettiğini söylemek yetmez. Devletin bölgesel olarak nasıl örgütlendiği ve idare edildiği de çok önemlidir. Örneğin, birbirine gevşekçe bağlı eyaletler. bir araya gelerek bir ulus oluşturur. Fakat bölgeler uluslara dönüşse de sabit kalmaz. Bölgesel düzenlemeleri ber şey etkileyebilir. Bunların arasında ulaşım ve iletişim devrimi. kaynaklardaki farklar, sınıf mücadelesinin farklı sonuçları da vardır. Dahası bölgeler arasındaki sınırlar da geçirgendir; ürünler, para ve işçiler kolayca sınırlardan geçer. Yani bölgeler, sürekli yeniden tanımlanır ve örgütlenır. Bölgesel temelde nihai bir devlet oluşumu öneren modeller çok basit kalır. Buradan çıkaracağımız sonuç, kapitalizmin (ve diğer ekonomik sistemlerin) hükmettiği bir dünyadaki bölgesel değişimlere dikkat etmemiz gerektiğidir.

Güncel Uygulamalar — Devam

gerçekleşir. Bunun tersine Occupy Hareketi tüm bu işlevleri aynı mekânda — parkta— bir araya getirir. Park politik protesto ve karar verme alanı haline gelir. Ayrıca insanların beraber öğrendiği (Zuccotti Park'ta bir kütüphane kurulmuştu), insanların uyuduğu, yemek pişirdiği ve yediği bir yer olur. Dahası, işgalciler mekâna müzik, sanat ve dansla hayat verir. Başka bir deyişle, soyut mekân farklı faaliyetleri ayırırken, işgalciler bu pratikleri bir araya getirir ve ilişkilendirir.

İşgal edilen mekân genel toplumsal örgütlenme için bir model sunmasa da hatta bazı istenmeyen durumlar yaşansa da (saldırı, hırsızlık, içsel eşitsizlik), Lefebvre'in farksal mekân kavramına bir örnektir. Farklı insan tiplerini ve farklı toplumsal pratikleri bir araya getirerek, yeni bir dinamik yaratılır. İşgalciler, soyut mekânın uyguladığı kontrole karşı bir mekân üretir. Kendi mekân kullanımları hakkında düşünmeye vakit ayırırlar. Mesela, işgalciler otoriter karar verme sürecinden

uzaklaşmak ister. Politik anlarında mekânın ortak tartışma ve karar için bir foruma dönüştüğü lidersiz, kitlesel demokrasiye güvenirler.

Toplumun yeniden üretiminde mekânın üretimi, Occupy Hareketine verilen saldırgan ve şiddetli tepkilerden anlaşılabilir. İlk başlarda Occupy Hareketinin dağılacağını sanan otoriteler, eylemcilere pek karışmadı. Fakat giderek daha çok dikkat çektikçe ve mekânın normal kullanımları alaşağı edilince (bir yerde çok uzun süre kaldılar), devlet müdahale etti: Çevik kuvvet, işgalcileri tutukladı, çadırları kaldırdı ve en kötü anlarda da biber gazı kullandı. Devleti savunanlar, protestocuların kamu güvenliği ve kanun adına parktan çıkarılması gerektiğini savundu: Parklar sadece belirtilen zamanlarda açık olmalı ve uyumak ve kamp için kullanılmamalıydı. Bu tip alışılmışın dışında kullanımları sağlık risklerine yol açabilirdi. Lefebvre'in bakışına göre ise gereken tam da budur. Toplumsal gücün egemen biçimlerine ancak mekânı alışılmışın dışında kullanarak karşı çıkabiliriz. Mekân kullanımına neden devlet veya belli bir mekâna sahip özel girişim karar versin? Neden sadece belli mekânlar boş zamanlarda kullanılsın ve o boş zamanın kullanım saatleri sınırlandırılmış olsun? O halde Occupy Hareketi, mekânın gündelik kullanımının tarafsız bir olgu olmadığını gösterir. Normalde mekânı nasıl kullandığımız hakkında düşünmeyiz. Fakat bu mekânlar ısrarla ve inatla farklı biçimlerde kullanıldığını, mekânın üretilen bir şey olduğunu hem de güçlü politik ve ekonomik çıkarlarla üretildiğini hatırlarız.

****

Komünist Manifesto'da sunulan mekânsal argümanlardan biri de kapitalizmin (fabrikalar, ofisler) şehirlerde yoğunlaşmasıdır. Bu yüzden, (eskiden köylerde yayılmış olan) proletarya da şehirlerde yoğunlaşır. Birbirinden uzak işçi ve kapitalistler arasındaki çatışma yerine, işçi topluluklarının bir topluluk oluşturacak kapitalistlerle karşı karşıya gelmesi daha muhtemeldir. O halde, sınıf mücadelesinin doğası ve olasılığı mekânsal değişimlerden etkilenir.

Kapitalizmin yakın tarihinin gösterdiği gibi mekân ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişki hakkında söylenecek daha çok şey vardır. Mesela, 19. yüzyılın sonunda kapitalistler kısmen işçileri ve onları gücünün yoğunlaşmasını önlemek için, fabrikaları şehir- lerden banliyölere taşıdı. 20. yüzyılın sonunda da fabrikalar maliyetleri düşürmek ve proletaryayı güçsüzleştirip, kapitalistleri güçlendirmek için

dünyanın ücra yerlerine taşındı. Daha genel olarak, Kapitalizm dünyaya yayıldı ve giderek daha küresel hale geldi (bkz. 11. Bölüm).

Harvey ayrıca Manifesto'nun kentli proletaryaya odaklanıp, kırsal alanları, tarım işçilerini ve köylüleri göz ardı ettiğini savunur. Elbette bu ikinci grup tarih boyunca devrimci harekette çok faal olmuştur. Dahası, Marx ve Engels dünyanın işçilerini homoJenleştirip, ülkeleri olmadığını ve homojen proletaryanın gelişimiyle ulusal farkların

****

Anahtar Kavram

Modern Dünya Sistemi

“ İlmmanvel Wallerstein (1930-) pek çok Marksist düşünürün kullanmadığı bir inceleme birimi ' seçti. İşçilere, sınıflara hatta devletlere bakmadı çünkü bunlar onun amaçları için çok dardı. Onun yerine, işbölümünün politik ve kültürel sınırlarla çizilmediği daha geniş bir ekonomik bütünlüğe baktı. Bu birimi dünya-sistemi kavramında buldu. Dünya-sistemi, bir dizi sınır ve . belli bir hayat süresi olan (yani sonsuza dek sürmez) müstakil bir toplumsal sistemdir. İçinde farklı toplumsal yapılar ve üye gruplar barındırır. Sistem, kendi aralarında çeşitli gerilimler » içeren güçlerle bir arada tutulur. Bu güçler potansiyel olarak sistemi yıkabilir.

| Wallerstein bugüne kadar sadece iki dünya sistemi gördüğümüzü savunur: İlki, antik Roma - örneğinin dâhil olduğu dünya imparatorluğu; ikincisi ise modem kapitalist dünya-ekonomisi- » dir. Dünya imparatorluğu politik (ve askeri) egemenliğe bağlıdır, kapitalist dünya-ekonomisi . ise ekonomik egemenliğe dayanır. Kapitalist dünya-ekonomisinin dünya imparatorluğundan - daha istikrarlı gözükmesinin sebepleri vardır. Pek çok devleti içerdiği için daha geniş tabanı vardır; ekonomik istikrar sağlayan süreçler barındırır. Kapitalist dünya-ekonomisinin içindeki ayrı politik birlikler kayıpları emer, ekonomik kazanç ise özel ellere dağıtılır. Wallerstein, üçüncü bir dünya-sistemi olasılığından, sosyalist dünya hükümetinden, bahseder. Kapitalıst dünya-ekonomisi politik olanı ekonomik sektörden ayırırken, sosyalist dünya-ekonomisi onları yeniden bir araya getirir.

Kapitalist dünya-ekonomisinde, merkez coğrafi bölge egemendir ve sistemin geri kalanını sömürür. Çeper, merkeze ham madde sağlayan ve onun tarafından

sömürülen bölgelerden oluşur. Yarı-çeper, sömüren ve sömürülen arasında kalmış bölgeleri içerir. Wallerstein'a göre uluslararası işbölümü devlet sınırlarıyla değil dünyadaki ekonomik işbölümüyle belirlenir.

ortadan kalktığını savunmuştur. Harvey, sadece ulusal (mekânsal) farkların devam ettiğini değil kapitalızmin kendisinin işçiler arasında ulusal (ve diğer) farklar yarattığını savunur, Ayrıca emek, bölgelerdeki örgütleri kullanarak işçileri harekete geçirdiği ve mekâna bağlı sadakat yarattığı için mekânsal farklılıkları sürdürür. Son olarak da Harvey, Manifesto'nun dünyanın tüm işçilerinin birlik olmaya davet etmesini hatırlatır ve kapitalizmin küresel niteliği dolayısıyla bu davetin her zamankinden geçerli ve önemli olduğunu savunur. Daha da küreselleşen bir kapitalizm bir tepki hatta bir devrim yaratabilir.

Harvey Komünist Manifesto'daki fikirleri eleştirmenin yanı sıra Harvey "umut mekânları" adı altında kendi fikirlerini geliştirir. Günümüz aydınlarının yaygın kötümserliğine bu bakış açısıyla karşı çıkar. Politik mücadelenin ve bu yüzden de toplumun geleceği için umudun günümüzde devam ettiğini savunur. Son olarak da geleceğe ait ütopik bir mekândan bahseder ve bugünün mekânlarının baskısından yakınanlara umut verir.

dünya sistemi Birdizi sınır ve belli bir hayat süresi olan (yani sonsuza dek sürmez) müstakil bir toplumsal sistemdir. İçinde farklı toplumsal yapılar ve üye gruplar barındırır.

merkez Kapitalist dünya-ekonomisinde, egemen olan ve sistemin geri kalanını sömüren coğrafi bölge.

çeper Merkeze ham madde sağlayan ve onun tarafından sömürülen bölgelerden oluşur.

yarı çeper Sömüren ve sömürülen arasında kalmış bölgeleri içeri.

Bu yüzden ve pek çok başka açıdan, Harvey Marx'ın (ve Engels'in) sınırlı bakış açılarının üzerine inşa eder ve mekân ile kapitalizmi arasında daha zengin vc güncel bir ilişki kurar. Bu açıdan Harvey, nco-Marksçı mekânsal analiz yapar.

MEDENİLEŞME SÜRECİ

Norbert Elias'ın (1897-1990) hayatının çalışması medenileşme süreci adını verdiği uzun tarihsel gelişmedir. Başlangıç noktasını rastgele Orta Çağ Avrupası olarak seçer ve gündelik yaşamdaki değişimleri inceler. Elias'ın kaynağı 13. vc 19. yüzyıllar arası yazılan görgü kitaplarıdır. Gündelik hayata yansıyan adap kurallarına uzun vadeli değişimler gözlemler. Bir zamanlar kabul gören gündelik davranışlar daha sonra hoş karşılanmamaya başlar. Başkalarının davranışlarına karşı daha hassas hale gelir hatla bir çoğunu ayıp kabul etmeye başlarız. Eskiden normal olan bir süre sonra ayıp hale gelmiştir. Bunun sonucunda, eskiden umumi olan artık saklanır. Diğer insanlar bazı gündelik davranışları ayıp bulacağından, o davranışları gözden uzak yaparız.

Medenileşme Sürecine Örnekler

Masada yemek yeme örneklerini ele alalım. 13. yüzyılda pek çok insan etin kemiklerini kemirip sonradan yine servis tabağına koymakta bir sakınca görmez. Ancak başkaları bu durumdan şikayet ettiğinde yaptıklarının bilincine varırlar. Çoğu insana yemek yerken burun karıştırmanın ayıp olduğunu söylemek gerekir. İnsanları bu konularda uyarma ihtiyacı, bu tür davranışların oldukça genel geçer olduğuna işarettir. İnsanlar bu davranışlardan utanmazlar; medeni olmadıklarının farkında değildirler. Fakat zaman ilerledikçe dersler alınır ve adap kitaplarında burun karıştırma gibi konulara yer verilir. Burun karıştırma (küçük çocuklar dışında) kapalı kapılar ardında yapılan bir eyleme dönüşünce, dikkat daha az kötü şeylere yöneltilir. Mesela bir 16. yüzyıl belgesi masada parmak yalamamak veya yemeğin sosunu parmakla karıştırmamak gerektiğinden bahseder. Artık masadan bu gibi davranışlar da kalkmalıdır.

Buna benzer bir eğilim, gaz çıkarmak gibi doğal işlevlerde de görülür. 14. yüzyıldan bir okul kitabı, bazı tavsiyelerde bulunur:

* Eniyisi sessiz gaz çıkarmaktır.

* Fakat tutmak yerine sesli çıkarmak daha iyidir.

* Başkalarını rahatsız etmemek için kalçalar sıkılmalıdır.

* Gaz çıkarırken öksürmek, sesi kamufle eder.

Yani bu tip konularda tavsiye verme ihtiyacı, ulu orta hatta sesli gaz çıkarmanın oldukça yaygın olduğunu gösterir. Daha medeni olan 21. yüzyılda bu tip kitap ve tavsiyelere gerek duyulmaz. Bugün çok az insan isteyerek ulu orta sesli biçimde gaz çıkarır. Elias*'ın da dediği gibi, utanç sınırı gaz çıkarmayı da kapsamaya başlar.

Sümkürmek de benzer bir yol izler. 15. yüzyıldan bir görgü kitabu, et tutan elle sümkürmenin ayıp olduğunu yazar. 16. yüzyılda ise sümkürdükten sonra mendili açıp

medenileşme süreci Gündelik hayata yansıyan adap kurallarına uzun vadeli değişimler gözlemler. Bir zamanlar kabul gören gündelik davranışlar daha sonra hoş karşılanmamaya başlar. Başkalarının davranışlarına karşı daha hassas hale gelir batta birçoğunu ayıp kabul etmeye başlarız. Eskiden normal olan bir süre sonra ayıp hale gelmiştir. Bunun sonucunda, eskiden umumi olan artık saklanır, Diğer insanlar bazı gündelik davranışları ayıp bulacağından, o davranışları gözden uzak yaparız.

Norbert Elias (1897-1990)

Kısa Biyografı

Norbert Elias'ın oldukça enteresan bir kariyeri olmuştur. En önemli eserlerini 1910'larda yazar fakat yıllarca dikkat çekmez. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonraki on yılda, Elias sürekli bir işi olmadan, İngiliz akademik çevrenin kenarlarında yaşar. Fakat 1954"tc iki akademik pozisyon teklifi alır ve Lcicester'dakini kabul eder. Böylelikle resmi akademik kariyerine 57 yaşında başlamış olur. Fakat Lcicester'daki görevi boyunca hayal kırıklığına uğrur çünkü o sıralar (Talcott Parsons ve diğerlerinin) sabit yaklaşımlarına alternatif gelişimsel bir yukluşımı kurumsallaştıramaz. Ayrıca, pek az öğrencisinin kendi yaklaşımını benimsemesine de üzülür, Lcicester'da geçmişten gelen eksantrik bir ses olarak kabul edilir. Bu dışarda kalma hissi, Eliasın aktardığı rüyalardan birine de yansımıştır: Telefonda bir ses “Daha yüksek sesle konuşabilir misin? Seni duyamıyorum" der. Lcicester'daki zamanı boyuncu hiçbir kitabı İngilizceye çevrilmez ve pek az İngiliz sosyolog Almancaya hiikimdir. Fakat 1950'ler ve 1960'larda kıta Avrupa'sında, özellikle Hollanda ve Almanya'da Elias”ın çalışmaları yeniden keşfedilir. 1970'lerde Elias sadece akademik değil, genci bir ün de cilde eder. Yaşamının geri kalanında çeşitli ödüller kazanır.

içine bakmamak gerektiği yazılır. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde sümkürmeyi içeren davranışlar çoktan utanç sınırının arkasında kaybolmuştur.

Cinsel ilişkilerde de durum buna benzer. Orta Çağ'da az tanışan bir erkek ve kadının aynı odada ve çıplak uyuması garip karşılanmaz. Orta Çağ'da düğün gecesinde, gelin ve damat odalarına bir grup insan tarafından götürülür. Nedimeler gelini soyar. Evliliğin geçerli olması için, çift herkesin önünde yatağa girmelidir. Gelin ve damat yan yana yatmalıdır. Elbette tüm bunlar artık utanç sınırının arkasında kalmıştır; gelin ve damat düğün gecelerinde yalnız bırakılır.

Değişimleri Açıklamak: Bağımlılık Zincirlerini Uzatmak

Elias gündelik davranışların tarihsel değişimini anlatır. Fakat bu değişimleri nasıl açıklar? Elias gündelik yaşamdaki değişimleri açıklasa da, bu değişimler öncelikle devletin makro-düzeyinde gerçekleşir. Güçlü bir devlet başkanının, kralın ortaya çıkması önemli bir gelişmedir. Kralla beraber, vergi ve savaştan sorumlu merkezi,

sabit bir hükümet ortaya çıkar. Kralın etrafında, gücün eşit dağıldığı bir saray halkı oluşur. Elias'ın savında bu divan, merkezi öneme sahiptir.

Divanın oluşumundan önce, savaşçılar ön plandadır ve kısa **bağımlılık zincirleri** yüzünden vahşi şekilde davranırlar. Görece olarak onlara bağımlı daha az insan vardır ve onlar da daha az insana bağımlıdır. Yani, savaşçılar vahşi şekilde davrandığında, davranışları şiddet uyguladıkları kişiye ve bir de az kişilik bir grubu etkiler. Bir anlamda, toplumun çoğunluğunu etkilemedikleri için vahşi davranmaya devam edebilirler. Bunun tersine divandaki soylular, uzun bağımlılık zincirleri geliştirir ve bu şiddetin önüne geçer. İhtiyaçları olan mal ve hizmeti onlara sağlayan insanlara bağımlı hale gelirler (savaşçıların bu tip ihtiyaçları çok daha azdır). Diğer insanlar da iş için soylulara bağımlıdır. Bu yüzden soyluların uyguladgı şiddet daha fazla insanı, hatta tüm toplumu etkiler.

bağımlılık zincirleri (İnsanların bağımlı olduğu diğer insanlar ve onlara bağımlı insanlardan oluşan zincir.

Anahtar Kavram

Figürasyonlar

Elias, sosyologların bireyler ve toplumları ayırt etme eğilimine karşı çabalar. Bu birleştirici hedefe (bkz. 7. Bölüm) ulaşmak için, Elias figârasyon kavramını önerir. Bu fikir, insanları hem bireyler hem de toplumlar olarak düşünme beceriksizliğimizi yenmemizc olanak verir. Figürasyonlar her şeyden önce süreçlerdir. Hatta Elias, hayatının ileriki yıllarında kendi çalışmalarını süreç sosyolojisi olarak tanımlar. Figürasyonlar, insanları bağlayan sosyal süreçlerdir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin dışında veya onlara güç uygulayan yapılar değildir; bu ilişkiler ağıdır. Bireyler açık ve birbirlerine bağımlıdır; figürasyonlar bu bireylerden oluşur. Güç, sosyal figürasyonların merkezindedir ve bu yüzden sürekli akış halindedir. Figürasyonlar oluşur ve gelişir: fakat bu çoğunlukla beklenmedik şekillerde olur.

Bu tartışmanın merkezinde, figürasyon fikrinin küçük gruplar vc toplumlardan Çin kadar büyük toplumlara kadar her sosyal olguya uyarlanması yatar. Elias birey ve toplum arasındaki ilişkiden bahsetmeyi reddeder. Başka bir deyişle, hem bireyler hem de toplumlar (ve arada kalan her sosyal olgu) insanları —insan ilişkilerini içerir. Bağımlılık zincirleri, Elias'ın figürasyon kavramına iyi bir örnektir ve sosyolojisindeki odağı açıklar. İnsanların nasıl birbirlerine bağlı oldukları ve bu bağın nereden kaynakladığıyla ilgilenir.

Elias'ın figürasyon fikri, bireylerin diğer bireylere açık olduğu ve ilişkide olduğu fikrine bağlıdır. Pek çok sosyoloğun, diğer insanlardan bağımsız tekil bireyler fikriyle hareket ettiğini savunur. Bu tip bir imge, figürasyon kuramına, açık ve birbirine bağımlı aktörlerden oluşan figürasyon sosyolojisine izin vermez.

Bu uzun bağımlılık zincirleri, soyluları, diğer insanların ihtiyaç ve beklentilerine karşı daha hassas davranmaya iter. Diğerlerine karşı hassaslaşan soylular, onlara karşı şiddet uygulamaktan çekinir. Kendi bağımlılık zincirlerindeki insanları incitecek davranışlarda bulunmazlar. Soyluların şiddet kullanmasını engelleyen bir diğer etken de, kralın sadece silah almaya yarayan parayı değil, aynı zamanda silahları da kontrol etmesidir.

Buradaki soru şudur: Toplumun tepesindeki değişimin (soylular ve onların bağımlılık zincirleri) burun karıştırmak ve gaz çıkarmakla ne ilgisi var? Bunun cevabı, soyluların

davranışlarının giderek daha çok insanı etkilemesidir. Bağımlılık zincirleri giderek daha da uzar. Bunun sonucunda, pek çok insan soylular gibi daha fazla insana bağımlı hale gelir ve onların ihtiyaçlarına karşı hassas olmak zorunda kalır. Daha uzun bağımlılık zincirleri, münasebetsiz davranışların sadece yakın çevrede değil, bağımlılık zincirinin uzak halkalarındaki insanları da etkileyeceği anlamına gelir. Yani, biri masada burun karıştırsa veya partide gaz çıkarsa, sonunda pek çok insan bundan haberdar olacaktır. Bu yeni gerçekliğin bilgisi ve artan hassaslık, insanları bu tip davranışlardan uzak tutmaya itmiştir.

İnsanlar zaman içinde temel içgüdülerini daha iyi kontrol etmeye başlar. Bunun iyi bir şey olduğunu düşünebiliriz. İnsanlar daha az vahşi olduğunda veya ulu orta gaz çıkarmadığında herkes için daha iyi olmaz mı? Hayat daha az tehlikeli, daha az kaba ve daha tahmin edilebilir hale gelmiştir; fakat aynı zamanda daha az heyecanlı ve enteresan da olmuştur. Bazı davamnışları yapamadıkça insanlar giderek baskı altında hisseder, sıkılır ve huzursuz olur.

Bir Vaka İncelemesi: Tilki Avlamak

Tarihteki büyük değişimlere bakmanın yanı sıra, Elias fikirlerini spor, özellikle de tilki avı gibi daha sınırlı alanlara da uyarladı. Genel savından hareketle, sporda da şiddet kullanımının azaldığını gözlemledi. Eskiden, tilki avı oldukça acımasız bir spordu; insanların tilki öldürüp yemesini kapsıyordu. Fakat, zaman geçtikçe tilki avı giderek medenileşti (2005'te İngiltere'de yasaklandı). Mesela, tilkiyi insanlar değil av köpekleri öldürmeye başladı. Ayrıca artık tilki yenmiyor. Fakat böyle “sporlaşma” beraberinde sıkıntıyı da getirir; pek çok spor artık eskisi kadar enteresan vc heyecanlı değildir. Avrupa'daki, özellikle de İngiltere'deki futbol maçlarında patlayan şiddet daha fazla heyccan arandığını gösterir. Dahası şiddet yok olmadı. Barlarda, sokaklarda, çalışmalarda ve savaşlarda hâlâ devam ediyor. Belki sporda daha fazla şiddet olmasına izin versek, dünyanın geri kalanında şiddet azalır. Genel olarak, Elia medeniyetin illa iyi bir şey olduğunu savunmaz. Daha az medeni toplumların bazı avantajları vardır ve medenileşme süreci insanlar için önemli olan bazı şeyleri yok etmiştir.

figürasyonlar İnsanları bağlayan sosyal süreçlerdir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin dışında veya onlara güç uygulayan yapılar değildir; bu ilişkiler ağıdır.

YAŞAM DÜNYASININ SÖMÜRGELEŞMESİ

Jürgen Habermas, neo-Marksisttir ve kariyerinin ilk yıllarındaki düşünceleri eleştürel kurama dahil edilir. Eleştirel kurama önemli katkıları olsa da, daha sonra Marksist kuramı pek çok başka kuramsal bilgiyle harmanlayarak bir dizi farklı kuramsal fikir öne sürer. Bunlardan bir tanesi büyük bir kuram olan yaşam dünyasının giderek sömürgeleşmesidir.

Habermas'ın yaşam dünyasının sömürgeleşmesiyle ne kastettiğini anlamak için önce yaşam dünyası, sömürgeleşme ve sistemden ne kastettiğini anlamak gerekir.

Yaşam Dünyası, Sistem ve Sömürgeleşme

Yaşam dünyası, Alfred Schutz (ve fenomenoloji ile fenomenolojik sosyolojinin diğer isimleri) tarafından gündelik hayatın dünyasından bahsetmek için kullanılan bir kavramdır. Schutz daha çok, yaşam dünyasındaki öznellikler-arası ilişkilerle, Habermas ise o yaşam dünyasında gerçekleşen bireyler arası iletişimle ilgilenir. İdeal olarak, iletişim açık ve özgür olmalıdır; sınırları olmamalıdır. Habermas'a göre özgür ve açık iletişim yaşam dünyasındaki iletişimin rasyonelleşmesi anlamına gelir. Rasyonelleşme olumsuz anlamda kullanılsa, hatta Habermas başka bir bağlamda olumsuz anlamda kullanmış olsa bile, yaşam dünyası ve iletişim bağlamında olumlu bir anlamı vardır. Birbirleriyle etkileşime geçenler, özgür ve açık bir iletişim için çabalar, bu karşılıklı anlayışa yol açar. Uzlaşma sağlamak için rasyonel yöntemler kullanılır. İyi olan sav kazandığınıda, uzlaşma ve anlayışa ulaşılır. Başka bir deyişle, bir tarafın gücü gibi dış güçler, uzlaşma sağlamada etkili olmamalıdır. İnsanlar en iyi savı bularak konuları tartışmalı ve uzlaşma sağlamalıdır.

Sistemin kaynağı, yaşam dünyasıdır fakat aıle, yasal sistem, devlet ve ekonomi gibi kendi yapılarını geliştirir. Bu yapılar geliştikçe, yaşam dünyasından uzaklaşır ve ayrılırlar. Yaşam dünyası gibi, sistem ve onun yapıları da rasyonelleşir. Fakat bu ras-

yaşam dünyası Alfred Schutz'a göre gündelik hayatın, öznellikler-arası ilişkilerin gerçekleştiği dünya. Habermas yaşam dünyasında gerçekleşen bireyler arası iletişimle ilgilenir.

sistem Habermas'a göre kaynağı yaşam dünyası olan fakat geliştikçe, yaşam dünyasından uzaklaşan ve ayrılan aile, yasal sistem, devlet ve ekonomi gibi yapılar.

Jürgen Habermas (1929- |)

Kısa Biyografi

1956'da Habermas, Frankfurttaki Sosyal Araştırma Enstitüsü'ne gelir ve Frankfurt Ekolü'nc dâhil olur. O okulun en önemli üyelerinden biri olan Theodor Adomo'nun araştırma asistanı olur. Frankfurt Ekolü genelde bir bütün olarak düşünülse de, Habermas buna katılmaz:

Benim için hiçbir zaman tek bir kuram yoktu. Adorno hem kültür eleştirisi yazıları yazdı hem de Hegel üzerine seminerler verdi. Yaptığı belli bir Marksist arka planı sunmaktı.

Sosyal Araştırma Enstitüsü'ne dâhil olsa da en başından beri bağımsız bir entelektücl yönelim izledi. 1957'de yazdığı bir makale başını enstitünün lideri Max Horkhcimer ile derde soktu. Habermas eleştirel düşünce ve pratik eylem çağrısı yaptı fakat Horkhcimer bu pozisyonun kamu tarafından maddi olarak desteklenen enstitüyü zora sokacağını düşündü. Horkheimer, Habermas'ın enstitüden atılmasını istedi ve şöyle dedi "Önünde iyi, hatta çok parlak bir yazarlık kariyeri var fakat Enstitü'ye büyük zarar verebilir." Makale sonunda yayınlandı ama enstitüye hiçbir referans yoktu. Sonunda Horkheimer, Habermas'ın çalışma koşullarını o kadar güçleştirdi ki, Habermas istifa etmek zorunda kaldı.

---

yonelleşme yaşam dünyasının rasyonelleşmesinden farklıdır. Rasyonelleşme burada, sistem ve onun yapılarının giderek daha ayrıştığını, karmaşıklaştığını ve kendine yeter hale geldiğini ifade eder. En önemlisi de, sistemin ve onun yapılarının gücü yaşam dünyasında olanları kontrol etme kabiliyetiyle artar. Bu yaşam dünyası için ciddi sonuçlar doğurur; en önemlisi de yaşam dünyasını sömürgeleştirir (zorla içeri girer). Yaşam dünyasının sömürgeleşmesi pek çok çeşitte olur, ama en önemlisi sistemin kendisini yaşam dünyasındaki iletişime dayatması ve aktörlerin şeyleri tartışma kapasitelerini sınırlaması ve böylelikle uzlaşma sağlamalarını engellemesidir. Başka bir deyişle, sistemin rasyonel yapıları, iletişim kapasitesini kucaklamak ve anlayış ile uzlaşma sağlamak yerine, dışarıdan kontrolle bu süreçleri tehdit eder.

Mesela, bir grup yakın arkadaş, gelecekte nasıl kaynaklarını arttırıp para kazanabileceklerini açık ve özgür biçimde tartışmak için bir araya gelir. Hepsinin önemli şirketlerdeki pozisyonları bilgisinden yola çıkarak bir hisse grubu kurarak bu şirketlerden hisse almaya karar verirler. Fakat bunu gerçekleştiremezler, hatta

konuşamazlar bile çünkü içeriden bilgiye dayalı ticareti engelleyen kanunlar vardır. Bir şirketin çalışanı diğerlerine, şirketin hisse değerlerini etkileyebilecek bilgiler veremez. O halde, kanun, bu grubun yaşam dünyası içinde özgür ve açık tartışmayı engeller. İçeriden bilgiye dayalı ticaretin yasaklanması gerektiğini düşünebiliriz ama bu durumda kanunun özgür ve açık iletişim yoluyla uzlaşmaya ulaşmayı engellediği bir gerçektir.

Yaşam dünyası ve sistemle ilgili bu görüşlerden hareketle, Habermas bunların aynı kökten yeşerse de, birbirinden ayrıldığını savunur. Bir kere ayrılınca da sistem, yaşam dünyasını sömürgeleştirebilir. Bu sömürgeleşme yaşam dünyasına ve onun içindeki iletişime zarar verir. İletişim giderek daha katı, yoksul ve parçalı hale gelir; yaşam dünyası da parçalanmanın eşiğine gelir. Fakat sömürgeleşme ne kadar yaygın olursa olsun, yaşam dünyası devam eder.

yaşam dünyasının sömürgeleşmesi Sistem ve onun yapılarının giderek daha ayrıştığında, karmaşıklaştığında ve kendine yeter hale geldiğinde, yaşam dünyasında olanları kontrol etme kabiliyeti artar.

Analıtar Kavram

İdeal Söylem Durumu

Habermas'ın düşüncelerinm çoğunun altında (yaşam dünyasında) özgür ve açık iletişim fikri ya da “İdeal söylem durumu” yatar. Çoğu durumda güç. hangi orgümanın kazanacağını belirler. Fakat Habenmas'a göre. ideal söylem durumu, tüm etkilerden. özellikle de iktidardan bağımsızdır. En güçlü bireyin veya grubun desteklemesinden bağımsız olarak en iyi argüman kazanır. En iyi argüman, arkasında ne çok kanıt olan vc en inandırıcı olundır. Gerçeğe dair tartışmalar sonucu uzlaşma sağlanır. Yani, gerçek. gerçekliğin kopyası olduğu için değil. uzlaşmadan dolayı ortaya çıkar.

Günümüz dünyasında sorun, iletişimin bozuk olmasıdır. İktidar ncrcdeyse her iletişimi etkiler, gerçek uzlaşmaya yani gerçeğe ulaşılamaz. Marksist yönelimini göz önünde bulundurursak, bu teşhisin pratik vc politik sonuçları olduğunu görürüz. Yani, özgür vc açık iletişimin önündeki, özellikle iktidara ait engeller, insanların özgürce uzlaşmu ve gerçeğe ulaşması için kaldırılmalıdır.

Sistemin ve Yaşam Dünyasının Rasyonelleşmesi

Habermas'a göre sorun, sistem ve onun rasyonelleşme özelliklerinin yaşam dünyası ve onun kendine has rasyonelleşme biçiminde öne çıkmasıdır. Buna çözüm her ikisinin de kendine has biçimlerde rasyonelleşmesidir. Sistem ve onun yapıları daha farklılaşmış ve karmaşık hale gelmeli, yaşam dünyası ise özgür iletişimi mümkün kılarak daha iyı olan argümanların kazanmasına izin vermelidir. İkisinin de tam olarak rasyonelleşmesi hem yaşam dünyasının hem de sistemin birbirini olumlu etkileyecek şekilde gelişmesine izin verir. Yaşam dünyasında rasyonel tartışmaları gelişterecek daha rasyonel bir sistem kullanmalı, bu tartışmalar da sistemi daha da rasyonelleştirecek yollar aramak için kullanılmalıdır. Böylece sistem şimdiki gibi yaşam dünyasına zarar vermektense iki sistem de birbirini zenginleştirir.

Mesela, daha rasyonelleşmiş bir sistem, şimdiye kadar içeriden bilgiye dayalı ticaret kabul edilen türde bilgilerin tartışılmasına izin verir. Böylelikle bu insanlar, özgür ve açık iletişim sayesinde içeriden bilgiye dayalı tıcaretle ılgili daha rasyonel ilkelere ulaşır. Hem sistemin hem de yaşam dünyasının rasyonelleştığı bir dünyada, bu yeni

ilkelere sistemde değişikliğe ve içeriden bilgiye dayalı ticaretle ilgili daha incelikli bir anlayışa yol açar.

MODERNİTENİN EZİCİ GÜCÜ

Anthony Giddens kendini modem sosyal kuramcı olarak görür ve ileri aşamalarındaki bir modem dünyada yaşamaya devam ettiğimizi savunur. Bir gün postmodern bir dünyaya geçme ihtimalini yadsımaz ama fikirleri postmodem sosyal kuramın fikirlerinden (bkz. 10. Bölüm) oldukça farklıdır. Modemist olsa da, Giddens'ın fikirleri Marx ve Weber gibi modernitenin klasik kuramcılarından farklıdır.

ideal söylem durumu Tüm etkilerden, özellikle de iktidardan bağımsız söylem durumu. En güçlü bireyin veya grubun desteklemesinden bağımsız olarak en iyi argüman kazanır. En iyi argüman, arkasında ne çok kanıt olan ve en inandırıcı olandır. Gerçeğe dair tartışmalar sonucu uzlaşma sağlanır. Yani, gerçek, gerçekliğin kopyası olduğu için değil, uzlaşmadan dolayı ortaya çıkar.

modernitenin ezici gücü Modemitenin yoluna çıkan her şeyi ezen dev bir güç olmasını ifade eder. İnsanlar bu gücü kontrol eder; ama her zaman gücün kontrolden çıkma ihtimali vardır.

Anthony Giddens (1938— |)

Kısa Biyografi

Giddenx kuramcı olarak Amerika'da ve dünyanın diğer yerlerinde oldukça etkili olmuştur. İşin garip yanı, çalışmaları ana vatanı İngiltere'de daha az ilgi çekmiştir. Bunun sebebi, Giddens'ın diğer İngiliz sosyal kuramcılarının yakalamaya çalıştığı etkiyi onların yerine yakalamış olması olabilir: "Giddens belki de yapılanma kuramının geliştiği yoğun ve hevecanlı tartışma dönemlerinde kendini sosyolojiye adamış pek çoğumuzun fantezilerini gerçekleştirmiştir."

Giddens'ın kariyeri 1990'larda değişik yollara girdi. Terapi deneyimi sonrası kişisel yaşama merakını arttırdı ve Modernite ve Öz-Benlik ve Samimiyetin Dönüşümü gibi kitaplar yayınladı. Terapi ona Başbakan Tony Blair'in danışmanı olmaya yetecek özgüveni de sağladı. 1997'de prestijli London School of Economics'in (LSE) başkanı oldu. LSE'nin akademik ününü ve İngiltere ve dünyada kamusal etkisini arttırmaya çabaladı. Bazıları bunun Giddens'in akademik çalışmalarına olumsuz yansıdığını (son kitaplarının eskileri kadar derin ve karmuşık olmadığını) savunur.

Ezici Güç

Giddens moderniteyi ezici bir güç olarak görür; yani yoluna çıkan her şeyi ezen dev bir güçtür. Titanik boyutlarından bir kamyonun kalabalık bir sokakta ilerlediğini hayâl edin. İnsanlar bu kamyonu (ezici güç) sürer fakat boyutları nedeniyle alacağı yolu ve hızını tamamen kontrol edemezler. Her zaman bu dev kamyonun kontrolünü kaybetme riski vardır; ona yakın herkes ve her şey her an yok olabilir. Onu sürenlere hatta yolundakilere pek çok kazanç sağlıyor olabilir (bu dev kamyon nüfusun ihtiyaç duyduğu yeni ilaçları taşıyor olabilir), fakat aynı zamanda büyük tehlikeler de taşı. Onu sürenlerin her an kontrolü kaybedeceği ve pek çok insanın hayatını tehlikeye sokacağı endişesini de taşır.

Ezici güç oldukça soyut bir kavramdır. Giddens bu kavramı kullanırken ve tehlikelerinden bahsederken ne kasteder? İlaç taşıyan dev kamyon örneğini ele alalım. Bu kamyonun taşıdığı ilaçlar işe yarayacak gibi gözükebilir fakat gelecekte yarardan çok zarar getirebilir. Kilo kontrol etmeye yarayan Fen Phen isimli ilaç buna örnektir. Önce çok popüler olmuş, sonra kullanıcıların kalp kapağında sorunlar çıktığı fark edilince piyasadan kaldırılmıştır. Bunun gibi önce yararlı gözüküp sonra

felakete yol açan insan yaratımları arasında nükleer teknoloji ve genetik araştırmalar vardır. Hepsi de onu gün be gün kontrol eden insanlar tarafından üretilmiştir. Fakat bu kontrol nükleer santrallerdeki felaketleri (mesela Çernobil) veya insanlığın geleceğini tehdit eden genetik mutasyonların oluşmasını engelleyemez.

Mekân ve Zaman

Modernitenin ezici gücünün belli öğelerini kontrol etme kabiliyetimiz mekânsal ve zamansal olarak bizden uzaklaşır (Giddens buna **uzaklaşma** adını verir). Postmodem toplumda, hatta erken modern toplumlarda bu öğeler bize fiziksel olarak yakınken, şimdi dünyaya yayılmıştır. Büyük zarara yol açabilecek bir nükleer denizaltı, onu kontrol edenlerden binlerce kilometre uzakta olabilir. Çernobil"deki felaket çok uzaklardaki insanları da etkiler. Aynı şey zaman için de geçerlidir. Çok eskiden yapılmış şeyler (yarım yüzyıldır biriken nükleer atıklar) bizim için büyük zarara yol açabilir. Aynı şekilde, yaratmakta olduğumuz şeyler (mesela genetik teknoloji) gelecekte kötü sonuçlar doğurabılır.

Zaman ve mekândaki bu değişimler yüzünden, modern dünyada yaşayanlar sistemlere ve onu kullananlara karşı güven duymak zorundadır. Mesela, nükleer denizaltının kaptanının bir nükleer saldırı gerçekleştirmeyeceğine veya genetik araştırma yapanların gelecek nesilleri koruyacak tedbirler aldığına güvenmemiz gerekir. Başka bir deyişle, modem dünyanın doğası uzmanlara güvenmemizi gerektirir.

modernitenin ezici gücü Modernitenin yoluna çıkan her şeyi ezen dev bir güç olmasını ifade eder. İnsanlar bu gücü kontrol eder; ama her zaman gücün kontrolden çıkma ihtimali vardır.

Uzaklaşma Modernitenin ezici gücünün belli öğelerini kontrol etme kabiliyetimizin mekânsal ve zamansal olarak bizden uzaklaşması.

Anahtar Kavram

Risk Toplumu

Risk fikri Giddens için önemlidir fakat Alman kuramcı Ulricli Beck (1944) riski çalışmala. rının merkezine ahır. En bilinen kitabının adı Risk 7oplumu'dur (1992). Beck günümüz toplu. mumun risk ve onun engellenmesi, azaltılması ve kanalize edilmesi etrafında tanımlandığını savunur. Yani, eski nesiller nasıl daha çok eşitlik gibi büyük olumlu amaçlar için bir araya geldiyse, bugün de risklere bağlı tehlikelerden korunmak gibi olumsuz bir hedef ctrafında bir araya gelir.

Günümüzün risklerinin çoğu modem sanayiden ortaya çıkar, fakat onları benzersiz kılan sadece her zamankinden daha tehlikeli olmaları değil (nükleer santraldeki bir kaza normal bir enerji santralindekinden çok daha tehlikelidir) yer ve zamanla sınırlanmamalarıdır. Mesela 19S6'da Çemobil'de gerçekleşen felaket, sadece santralin etrafındaki coğrafi bölgeyi değil, dünyanın pek çok kısınını, hatla epey uzak yerleri etkiledi. Dahası felakct sadece kazanın gerçekleştiği zamanla sınırlı kalmadı, etkileri bugüne kadar sürdü ve daha da önemlisi insanlar hâlâ radyasyonun etkilerini hissediyor, bazılarında yeni semptomlar görülüyor.

Toplumsal dünyadaki pek çok şey gibi risk de katmanlaşmıştır. Zengin uluslar ve üst sınıflar, fakir uluslara ve alt sınıflara göre daha az risk altındadır. Riskler daha çok yoksul ulusları, alt sınıfların yaşadığı yerleri etkiler (zengin uluslar riskleri yoksul uluslara ihraç eder). Yine de zengin sınıflar bile günümüz dünyasında riskten kaçamaz. Bunun sebeplerinden biri bumerang etkisidir; riskler onları üreten üst sınıf ve zengin uluslara geri döner. Yani zengin uluslar ve üst sınıflar çevreye zararlı fabrikaları kendilerinden mümkün olduğunca uzağa taşımak ister, fakat risklerin çoğu kirlenmiş hava ve su olarak, yırtılan ozon tabakası ve küresel ısınma olarak onlara geri döner. Yani pek çok açıdan, risk toplumundan saklanmanın veya kaçmanın yolu yoktur.

Düşünümsellik

Modern dünyada insanlar işleri uzmanlara bırakmakla yetinmez. İnsanlar düşünümseldir; nükleer teknoloji ve genetik araştırma gibi ciddi konuları ayrıca da daha gündelik faaliyetleri sürekli incelerler. Büyük konuların irdelenmesi çok az etkili olsa bile, insan- ların bu konuların hayatlarına etkilerinden dolayı rahatsız olmasına yol açar. Daha da önemlisi, hareketlerimizi sürekli irdeleyerek ve iyileştirerek daha da rahatsız hale geliriz. Çok az şey bir anda nihai olarak gerçekleşir. Genelde her şey sürekli irdelenmeye ve değişmeye açıktır. Sadece eylemlerimiz üzerine değil, bu eylemler üzerine düşüncelerimiz üzerine de kafa yorarız. Bu bizi daha genel geçer bir rahatsızlık hissi içinde bırakır.

bumerang etkisi Riskler onları üreten üst sınıf ve zengin uluslara geri dönmesi.

Güvensizlik ve Riskler

Giddens'in yüksek modernite diye tabir ettiği evrede, hepimiz hayatla ilgili güvensizlik duyarız. Güvensizlik, çocukluktaki sosyalleşmeyle giderilir. Bu sosyalleşme, cbeveynlerimize ve otorite figürlerine güvenmemizi sağlar. Ayrıca hayatımızı güvenli kılan bir dizi gündelik rutin izleriz. Fakat bizi saran risklerin de farkındayızdır. Bu riskler küreseldir ve sadece önceden bahsettiğimiz şeyleri kapsamaz. Artan küresel bağımlılık ve dünyanın bir tarafındaki ekonomik krizin tüm küresel ckonomiyi yıkma ihtimali de bunların arasındadır. Genelde uzmanlara güvensek de, ezici gücü tamamen kontrol edemeyeceklerini biliriz. Eylemleri krizlere yol açabilir ve bu krizleri engelleme çabaları durumu daha da kötüleştirebilir.

Neden riskler? Ya da başka bir deyişle, ezici güç neden hep kontrolden çıkmaya çalışır? Giddens buna dört cevap sunar:

1. Ezici gücü tasarlayanlar bazı öğelerinde hata yaptılar; ezici gücün tasarım hataları

var. Mesela Çemobil'i (ve dünyanın başka nükleer santrallerini) tasarlayanlar patlamaya yol açan çeşitli hatalar yaptılar.

2. Ezici gücü yürütenler hatalar yaptı; işletici başarısızlığı söz konusu. Yani Çernobil tesisini her gün yönetenler hayati hatalar yaptı. Aslında patlama hem işletici hem de tasarım hatasının bir sonucu.

3. Ezici gücü değiştirmenin sonuçlarını her zaman öngöremeyiz; bazen bu eylemler beklenmedik sonuçlar doğurur. Mesela, genetik bir devrimin eşiğindeyiz ama bu değişimler sonuçlarının tümünü göremiyoruz. Aynı şekilde, Fen Phen üreticileri, ilacın kalp kapağında sorunlara yol açacağını kestiremedi.

4. İnsanlar ve özellikle de uzmanlar sürekli ezici güç hakkında düşünür ve bu süreçte onunla ilgili yeni bilgi üretir. Ezici güce uygulanan bu yeni bilgi farklı bir hızla ve/ ya farklı bir yönde ilerlemesine yol açabilir. Fakat bu yeni hız ve yön bir dizi olumsuz sonuç da doğurabilir. Mesela, Merkez Bankası enflasyonu kontrol altında tutmak için faiz oranlarını arttırır. Fakat faiz oranlarının artması, ekonomik gerileme ihtimalini de doğurur.

Özet

1. Eleştirel kuram, kültür endüstrisi ve kültürün insanlar üzerinde giderek artan kontrolüyle

ilgilenir. Kontrolün merkezinde kitle medyası tarafından yayılan kitle kültürü yer alır.

2. Eleştirel kuramcılar, teknolojiyi, özellikle de kapitalizmde kullanıldığı şeklini eleştirir.

3. Teknolojinin egemenliği, insanların yaratıcı ve eleştirel düşünemediği tek-boyutlu bir toplum yaratır.

4. Eleştirel kuramcılar, teknolojinin düşünmeye etkisini inceler: İnsanlar araç veya sonucu

düşünmeden bir sonuca ulaşmanın en iyi yolunu arar, İnsanlar mantık yetisini yitirir. Bu,

rasyonel sistemlerin mantıksızlığının bir parçasıdır.

5. Diğer Marksistlerin çoğunun aksine, eleştirel kuranıcılar gelecekle ilgili karumsardır,

sadece artan teknolojik kontrol ve rasyonelleşme öngörürler.

6. Bazı neo-Marksistler mekânsal analize kayar, özellikle mekânın kapitalist sınıf ilişkilerini nasıl yeniden ürettiğini ve mekânın daha oşitlikçi biçimde yeniden yapılandırılması

gerektiğini incelerler.

7. Lefevbre mutlak, tarihsel, soyut ve farksal mekânlar arasında ayrım yapar.

8. Lefebvre mekânda üretimden, mekân üretimine geçiş ister,

9. David Harvey Komünist Manifesto'yu yeniden inceleyerek mekânsal sonuçlar çıkarır ve

metindeki mekânsal savlarla ilgili zayıflıkları bulur. Bu incelemeden yola çıkarak “umut

mekânları” geliştirmeye çalışır.

10. Norbert Elias'ın büyük kuramı, görünen bazı davranışların nasıl uygunsuz kabul edilerek

saklanma süreci olan medenileşme süreciyle ilgilidir.

11. Bu değişimdeki ana etkenlerden biri, uzun bağımlılık zinciri olan divanın oluşması ve

bağımlılık zincirini daha çok insanı kapsayacak şekilde uzatmasıdır.

12. Jürgen Habermas'ın büyük kuramı, yaşam dünyasının sistem tarafından sömürgeleştirilmesini ve özgür ve açık iletişimin engellenmesini inceler.

13. Habermas'a göre yaşam dünyası, gündelik iletişim alanıdır.

14. Habermas'a göre sistem, yaşam dünyasından akar ama kendi yapılarını (mesela aile, devlet) geliştirir ve yaşam dünyasından uzaklaşır ve ayrılır.

15. Anthony Giddens'ın büyük kuramı modernitenin ezici gücünü inceler; bu dev gücü insan-

lar sürse bile her an kontrolden çıkma ihtimali vardır.

16. Modernitenin ezici gücü, tasarım hataları, işletici hataları, beklenmedik sonuçlar ve gücü

tahmin edilemeyen yöne iten yeni bilgi kullanımları yüzünden yoldan çıkabilir.

Okuma Önerileri

CHRISTOPHER G. A. BRYANT VE DAvıD JARY In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The

Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists: Volume Il - Contemporary Social

© — Theorists. Malden, MA, and Oxford, England: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 432—463.

KANISHKA GOONEWARDENA “Henri Lefebvre.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds.,

| The Wiley-Blackweli Companion to Major Social Theorists: Volume II - Contemporary

| Social Theorists. Malden, MA, and Oxford, England: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 44—54.

N 'MARTN Jay Zhe Dialectical Imagination. Boston: Little Brown, 1973. Neo-Marksist kuram

| | ve eleştirel ekolle ilgili önemli bir eser.

a “ ROLF WiGGERSHAUS The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance.

İN Cambridge, MA: MIT Press, 1994.

j İ | DoucLas KELLNER “Frankfurt School.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social

ol Theory, 2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 290-293.

UN

|

0

Ni

RÖLÜM RES * Günecl Ruyuk Kuramlar 1 103

RICHARD KILMINSTER VE STEPHFN MENNELI o “Norbert Elias.” In George Ritzer and Jeftrey

Stepnisky, eds., Me Miey-Blackwell Companion to Major Soctal Thcorhis. Völeme N

- Contemporary Social Theorists. Malden, MA, and Oxford, England: Wiley-Binckweli,

2011. pp. 13—43.

STEPHEN MENNELİ Norbert Elias: An Mioduction, Dublin: Üniversity College Dublin Press,

1998.

ANDY MERRIFİELD Henri Lefebvre: A4 Critical Introduction. London: Routledge, 2006.

STJEPAN G. MESTROVIC Amhony Giddens: The Last Modernis1. London and New York: Routledge, 1998.

GERD NOLLMAN "Jürgen Habermas." In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 351-352.

WILLAM OUTHWAITE o Habermas: A Critical Introduction. Cambridge: Polity Press, 1994.

JOHN RUNDELL "Norbert Elias." In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, ?

vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 239—245.

RoB STONES "Anthony Giddens." In George Ritzer, ed., The Encyelopedia of Social Theory,

2 volumes. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 321-327. Giddens'in geç dönem kuramlarına yoğunlaşan geniş özet.

6. BÖLÜM: GÜNCEL, GÜNDELIK HAYAT KURAMLARI

Geçen iki bölümde toplumsal dünyadaki büyük ölçek değişimlerle ilgili güncel büyük kuramları inceledik. Bu bölümde de güncel kuramlara değineceğiz fakat bu sefer gündelik hayata dair küçük ölçek olgulardan bahsedeceğiz. Sembolik etkileşimcilikle başlıyoruz. Bu kuram George Herbert Mead'in (bkz. 3. Bölüm) düşüncelerinden etkilenir. Bunu sosyal hayatı tiyatro performansına benzeten dramaturji izliyor. Etnometodoloji, gündelik hayatımızı idame ettirmek için kullandığımız yöntemlerle ilgilidir. Daha sonra sosyal ilişkilere kazanç ve maliyet açısından yaklaşan değiş tokuş kuramından bahsedeceğiz. Bu kuram, kazançlı ilişkilere devam edip maliyetli olanlara son verdiğimizi savunur. Son olarak da aktörlerin, ihtiyaç ve arzularını en iyi şekilde tatmin edecek kararlar vermesini içeren rasyonel tercih kuramına göz atacağız.

SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK

Sembolik etkileşimciliğin odağı bu bölümde tartışılan diğer kuramlar gibi, gündelik hayattır. İsminden de anlaşılacağı gibi etkileşime (ve eylem ile aktör olarak insana) ve onlarla ilişkili sembollere (ve onların anlamlarına) odaklanır. Bazı varsayım ve ilkelerini sıralayarak bu kuramı anlayabiliriz.

İlk olarak insanlar şeylerden hareketle eyleme geçer, fakat bunu şeylerin onlar için anlamları temelinde yaparlar. Yani, Amerikan bayrağına, sadece fiziksel özelliklerine göre değil bizim için anlamı doğrultusunda davranırız. Vatanı

simgeliyorsa saygı durui 1 şuna geçeriz; Amerikan emperyalizmi gibi farklı anlamlar taşıyorsa başka türlü davranıRız (mesela yakmak veya yırtmak).

İkincisi, bu anlamlar diğer insanlarla olan etkileşimlerimizden ortaya çıkar. Yani bayrağın olumlu bir sembol olduğunu okuldaki etkileşimlerden öğreniriz. Amerika'ya iç düşman olanlar ise devrimcilerle etkileşimlerinden başka anlamlar edinebilir.

sembolik etkileşimcilik Mead'in fikirlerini takip eden ve sembolik etkileşime odaklanan sosyoloji ekolü.

Üçüncüsü, insanlar sadece sosyal cikileşimden öğrendikleri bilgiyi içselleştinmez aynı zamanda yorumlayarak değiştirir. Yani bayrağı olumlu bir sembol olarak görürken, mescla Amerika'nın dış politikasından duyduğumuz hoşnutsuzluk bizi bayrağı yeniden yorumlamaya iter hatta belki ona karşı daha olumsuz hisler geliştirmemize sebep olur. Bunun tersine, bayrak hakkında olumsuz düşüncelere sahip olan bir devrimci hücre, belli talepleri yerine gelince daha olumlu bir his geliştirebilir.

Dördüncüsü, hayvanların tersine insanlar sembolleri kullanabilir ve onlara bel bağlayabilir. Diğer hayvanlar itkilere dolaysız yoldan veya düşünmeden tepki verirken, insanlar onlara bir anlam atfcder (sembole dönüştürür) ve anlam temelinde hareket eder. Başka bir deyişle, diğer hayvanlar nesnclere içgüdüsel olarak yaklaşır, biz isc anlamı düşünürüz. Mesela bir hayvan zehirli mantar yiyebilir biz ise zehirli olup olmadığını düşünürüz.

Beşincisi, insanlar sosyal etkileşim sonucunda, özellikle de ailede geçen ilk yıllar ve sonra okul sayesinde insan olur. İnsan olma kapasitesine sahip olarak doğarız ama bu potansiyel ancak insani etkileşim sonucunda gerçekleşir. Yani vahşi çocuklar (mesela kurt gibi vahşi hayvanların yetiştirdiği) insan olamaz; kurtarıldıktan ve diğer insanlarla etkileşime geçtikten sonra insan olmaya başlarlar.

Altıncısı, George Herbert Mead'in de belirttiği gibi (bkz. 3. Bölüm) insanlar bilinçlidir ve kendileri ve eylemleri üzerine düşünme yetileri vardır. Bu yüzden davranış ve etkileşimlerini de şekillendirebilirler. Mead'in tabiriyle insanların hem "zihni" hem de "benliği" vardır. Özellikle, dünyamızdaki nesnelerle nasıl etkileşimde geçeceğimize karar vermek üzere kendimizle

etkileşime geçme yetimiz önemlidir. Bu, davranışlarımızda büyük özerklik sağlar ama her istediğimizi de yapamayız. Eylemlerimiz dışsal kısıtları vardır.

Yedinci olarak, insanların eylemlerinde amaçlar vardır. Durumları tanımlar, anlam atfeder ve ona göre davranırız. Önce amacı belirler sonra ona göre davranırız (bu her zaman çizgisel olmayabilir çünkü çeşitli bariyerle karşılaşırız)

Sekizinci olarak, toplum sosyal etkileşime giren insanlardan oluşur. Yani toplum, insanlardan bağımsız makro-düzey bir bütün değildir. Toplumu insanlar oluşturur; toplum insanların ortak eylemidir.

Elbette, sembolik etkileşim bundan daha fazla fikri içerir fakat bu özet ve daha önceki ayrıntılı Mead tartışması, okuyucuya bu kuramsal bakış hakkında bir fikir verecektir.

Yine de diğer konuya geçmeden önce, bir nokta açıklanmalıdır. Sembolik etkileşimciler soyut kuram üretmektense toplumsal araştırma yapmayı tercih eder. Bu da insanları inceledikleri ve onların bakışından çıkardıkları anlamlara ulaştıklarını gösterir. Bunun için, gerçek dünyaya çıkıp, insanları gözlemleyip onlarla etkileşime geçmeleri gerekir.

Bu toplumsal araştırma geleneğindeki ana figürlerden biri Robert E. Park'tır (1864—1944). Park sosyolog olmadan önce, muhabirdi ve yazdığı toplumsal gerçekler | üzerine gözlem yapıp veri toplamaya alışkındı. Sosyolog olunca da, öğrencileri ve meslektaşlarını aynı şeyi yapmaya teşvik etti. Bir anlamda onları saha çalışması yapmaya itti: Sahaya çıkıp gözlem yapıp veri toplama. Park'ın teşviklerinin sonucunda, sembolik etkileşimciliğin temel yöntemi gözlem oldu. Araştırmacılar hem duygusal bağ kurup kendilerini inceleyecekleri hem de kendilerini aktörlerin yerine koyarak onların anlamlarını, amaçlarını anlayacakları ve insanların eylemlerini gözlemleyecekleri için gözlemci olmak epey caziptir. Yani sembolik etkileşimciler için düşünce süreçlerini, eylemleri ve gündelik hayattaki etkileşimleri gözlemlemek en mükemmel yöntemdir.

saha çalışması Sembolik etkileşimcilerin ve diğer sosyologların sahaya çıkıp gözlem yapıp veri toplama yöntemi.

Anahar Kapram

Charles Horton Cooley'in Kavramsal Katkıları

Charles Horton Cooley (1864 1929) en çok **aynaya bakan benlik** kavsamıyla Gnnır. Kendımize dair hissi bir aynaya bakıyormuş gibi oluşturunuz. O oyna, etkileşime geçtiğimiz diğer insanlardır. Diğer insanları kullanarak kim olduğumuzu ve nasıl davrandığımızı değerlendiririz Gözlenne, vücut dillerme bakarız ve «özlerini dinleriz. O aynaya bakarak, kim olduğumuzu, kim olmak istediğimizi ve eylemlerimizin istenilen etkiyi yaratıp yaramadığını belirleriz, Bğer görmek istediğimizi görürsek, eğer insanlar bizi istediğimiz gibi değerlendirirse, istediklerimizi yaparlarsa, ayna bizi tasdik cimiş olur ve biz de ayın şekilde davranmaya devam ederiz. Fakat bunun tersi olursa, eylemlerimizi hatta kim olduğumuzu gözden geçirmemiz gerekir, Eğer aynaya bakan benlik olduğumuzu düşündüğümüz kişiden farklı bir yansıma göslerirse, kim olduğumuzu ya da öz-imgemizi yeniden değerlendirmemiz gerekir. Aynaya bakan benlik, Cooley'nin ve sembolik etkileşimcilerin zihin, benlik ve etkileşime olan ilgisini yansıtır.

Cooley'nin alakalı olduğu bir diğer kavram da **temel gruptur**. Bu, bireyi daha geniş topluma bağlama göreve taşıyan daha yakın ve yüz yüze ilişkiye girilen gruptur. Çocukların temel grupları içinde aile ve arkadaşlık grupları önemlidir çünkü bunlar bireyin sosyal bir varlığa dönüşmesini sağlar. Temel grup içinde, aynaya bakan benlik gelişir ve çocuk sadece kendi hakkında düşünmeyi bırakıp diğer insanları da düşünmeye başlar. Bu değişim sonucunda, çocuk topluma katkısı olacak bir birey haline gelir.

Cooley'nin önemli bir metodolojik katkısı da, sosyologları kendilerini inceledikleri aktörlerin yerine koyması gerektiğini savunmasıdır. Bu sayede sosyologlar, aktörlerin zihinsel süreçlerini daha iyi anlayabilir. Cooley buna **duygudaş içebakış** adını verir. Bu yöntem s0syoloğun kendisini incelediği insanların yerine ve zihnine koyması, kim oldukları, ne düşündükleri ve davranışlarının arkasında yatan anlam ve amaçları duygu birliği içinde anlamasına olanak verir, Bu yöntem, bazı sosyologlar için gündelik hayat incelemelerinde temeldir.

DRAMATURJİ

Benlik kavramı çok önemlidir ve sembolik etkileşimciliğin kalbinde yatar. Herbet Blumer benliği çok basitçe tanımlar: İnsanların kendi eylemlerinin nesnesi olması, yani

aynaya bakan benlik Diğer insanları kullanarak kim olduğumuzu ve nasıl davrandığımızı değerlendirmemiz.

temel grup Bireyi daha geniş topluma bağlama göreve taşıyan daha yakın ve yüz yüze ilişkiye girilen gruptur. Çocukların temel grupları içinde aile ve arkadaşlık grupları önemlidir çünkü bunlar bireyin sosyal bir varlığa dönüşmesini sağlar.

duygudaş içebakış Bu yöntem sosyoloğun kendisini incelediği insanların yerine ve zihnine koyması, kim oldukları, ne düşündükleri ve davranışlarının arkasında yatan anlam ve amaçları duygu birliği içinde anlamasına olanak verir.

gözlem Araştırmacıların hem duygusal bağ kurup kendilerini inceleyecekleri hem de kendilerini aktörlerin yerine koyarak onların anlamlarını, amaçlarını anlayacakları ve insanların eylemlerini gözlemleyecekleri yöntem.

Güncel Uygulamalar

Antidepresanlar: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış

Geçtiğimiz yıllarda Prozac, Zolofi ve Paxil gibi antidepresan ilaç kullananların sayısı epey arttı. Pek çok insan antidepresanların tamamen biyolojik bir teknoloji olduğunu düşünür. Bu ilaçlar, beynin kimyasını değiştirerek insanların bunalım ve endişelerinin üstesinden gelmelerini sağlar. Fakat sembolik etkileşinici David Karp, antidepresan kullanımının sosyolojik bir boyutu da olduğunu savunur. Pek çok insan için antidepresan kullanımı, kendilerini yeniden tanımlamalarına olanak sağlar. Çünkü günümüz toplumunda antidepresanların ve zihinsel hastalıkların sembolik anlamları vardır ve insanların kendileri ve psikolojik acıları hakkında nasıl düşündüklerini etkiler. Mesela, depresyondaki insanlar bazen kendilerini suçlar. Depresyondan kurtulamadıkları için başarısız olduklarını düşünürler. Fakat antidepresan aldıklarında, hastalıklarının kendi suçları olmadığını anlarlar. Depresyonun, dengesiz bir beyin kimyası sonucu oluşan bir durum olduğunu öğrenirler. Bu insanları hem rahatlatır hem de kendilerini güçlendirecek şekillerde düşünmeye başlarlar: Benim suçum yok; hastalığın suçu. Antidepresanların olumsuz sembolik anlamı da olabilir. Geçtiğimiz 50 sene içinde zihinsel hastalıklara dair kültürel algı değişmiş olsa da, zihinsel hastalıkla ilgili hâlâ olumsuz bir yargı söz konusudur. İnsanlar, zihinsel olarak hasta bir insan kategorisine girmekten korktukları için antidepresan kullanmayabilir. Üzgün olmaktan başka sorunları olduğunu düşünürler. Güçlü bir psikiyatrik ilaç kullanmak onlar için depresyon adındaki gerçek bir sorunun kanıtı haline gelir. Zihinsel hastalıklarla ilgili olumsuz çağrışımlar o kadar güçlüdür ki bazı insanlar bu ilaçları almaya keser. Anlamı olumlu, olumsuz veya ikisinin karışımı da olsa, antidepresanların toplumsal olarak belirlenen sembolik anlamları vardır ve bu anlamlar benliğin inşasını etkiler.

---

insanların sadece başkalarına değil kendilerine yönelik davranabilmesidir (mesela aptalca bir şey söylediğimizde kendimize kızmamız gibi). Her iki tür eylem de insanların kendilerini nasıl gördüğüne (kendilerine olumlu veya olumsuz yaklaşmalarına) bağlıdır. Bunu yapabilmek, insanların sadece itkilere tepki vermesini değil, bilinçli şekilde davranmasını sağlar. İnsanlar kendileriyle etkileşime geçerek üzerinde eyleme geçtikleri şeyi ve onların anlamını düşünürler. Şeylerin anlamını yorumlar ve bu yorumları bulundukları durum ve başarmak istediklerine göre değiştirirler.

Sembolik etkileşimcilikte benlikle ilgili en önemli çalışma Erving Goffman'ın Günlük Yaşamda Belleğin Sunumu eseridir. Goftman'ın benlik kavramı Mead'in fikirlerine (bkz. 3. Bölüm) dayanır. Özellikle de ben, spontane benlik ve benliğin toplumsal kısıtlamaları arasındaki gerilime dair tartışmalarından etkilenmiştir. Goffman da bu gerilimden bahseder. İnsanı benliğimizle toplumsallaşmış benliğimiz arasında ciddi bir uyuşmazlık görür. Bu gerilim, spontane olarak yapmak istediklerimiz ve insanların bizden bekledikleri arasındaki farktan kaynaklanır. Bizden yapılması talep edilenlerle boğuşuruz; dahası bocalamamamız gerekir. Bu gerilimle baş etmek ve istikrarlı bir öz imge muhafaza etmek için insanlar kendi sosyal seyircilerinin önünde sahneye çıkar. Performansa olan bu ilgisinden dolayı, Goffman **dramaturjiye**, veya toplumsal hayatın tiyatro performansındaki gibi bir dizi dramatik performanstan oluşmasına odaklanır.

dramaturji Toplumsal hayatın tiyatro performansındaki gibi bir dizi dramatik performanstan oluşması.

Dramaturji

Goffman'ın benlik kavramı dramaturjik yaklaşımıyla şekillenir. GofMiman (ve diğer birçok sembolik etkileşimciye) göre, benliğin sahibi aktör değildir. Benlik aktör ve seyirci arasındaki dramatik etkileşiminin bir ürünüdür. Başka bir deyişle, benlik o an oynanan sahnenin dramatik etkisiyle kim olduğuna dair oluşan histir. Benlik, dramatik cikileşimin bir ürünü olduğu için performans sırasında kesintiye uğrayabilir. Goflman'ın dramaturjisi bu kesintilerin engellenme süreçleriyle ilgilidir. Tartışmasının çoğu, bu dramaturjik beklenmedik durumlara odaklansa da, Goflman performansların çoğunun başarılı olduğunu belirtir, Sonuçla, normal durumlarda, performansçılara sabit bir benlik atfederiz.

Goffman bireyler etkileşime geçtiğinde başkalarının kabul edeceği belli bir benlik hissi sunmak istediğini söyler. Fakat bu benliği sunarken bile, aktörler seyircilerin performanslarını kesintiye uğratabileceğinin farkındadır. Bu yüzden aktörler, seyircileri kontrol etmek ister, özellikle de sorun çıkarabilecek olanları. Aktörler, sundukları benliğin seyircilerin kendilerini istedikleri gibi tanımlamalarına yetecek kadar güçlü olduğunu umar. Ayrıca seyircilerin de kendi istedikleri gibi davranacaklarını umarlar. Goffinan bunu izlenim yönetimi olarak tanımlar. Bu, aktörlerin sorunlar karşısında belli izlenimleri muhafaza etmek ve bu sorunlarla mücadele etmek için kullandığı teknikleri içerir.

Sahne Önü Tiyatro benzetmesini kullanan Goffman, sahne önünden bahseder; yani, performansın gözlemciye durumu tanımlamak için sabit ve genel yollar kısmından, Sınıfın önünde ders veren bir profesör ön sahnededir; partideki bir öğrenci de öyle. Goffman ön sahneyi arka plan ve kişisel cepheye ayrıştırır. Arka plan, aktörlerin performansı için gerekli olan fiziksel sahnedir. Mesela, bir doktor için ameliyat odası, taksici için taksi, buz patenci için buz pateni pisti bunlara örnektir. Kişisel cephe ise seyircinin, aktörden kullanmasını beklediği ekipmanı içerir. Mesela bir doktor, önlük giymelidir ve belli aletleri kullanmalıdır.

Goffman kişisel cepheyi görünüm ve tavır olarak ikiye ayırır. Görünüm, bize aktörün sosyal konumu hakkında bilgi verir (mesela taksi şoförünün ehliyeti). Tavır ise (mesela doktorun yüzündeki ifade) verili durumda aktörden beklenen rolü ifade eder. Kaba veya ince davranışlar farklı performansları ifade eder. Genelde, görünüm ve tavrın tutarlı olmasını bekleriz.

Goffman, kişisel cepheye ve sisteminin diğer unsurlarına sembolik etkileşimci olarak yaklaşsa da yapısal niteliklerden de bahseder. Cephelerin kurumsallaştığını savunur; yani belli bir cephede neler olacağına dair kolektif temsiller oluşur. Genelde aktörler kurulu roller aldığında, cephelerin bu performanslar için önceden hazırlanmış olduğunu görür. Sınıf önüne çıkan bir profesörün cephesi, kendinden önceki profesör ve öğrencilerle hazırlanmıştır. Goffman'a göre bunun sonucu, cephelerin yaratılmak yerine seçilmesidir. Bu yaklaşım pek çok sembolik etkileşimciden beklenmeyecek kadar yapısalcı bir imge sunar.

benlik O an oynanan sahnenin dramatik etkisiyle kim olduğuna dair oluşan his.

izlenim yönetimi Aktörlerin sorunlar karşısında belli izlenimleri muhafaza etmek ve bu sorunlarla mücadele etmek için kullandığı teknikleri içerir.

sahne önü Performansın gözlemciye durumu tanımlamak için sabit ve genel yollar kısmı.

arka plan Aktörlerin performansı için gerekli olan fiziksel sahne.

kişisel cephe Seyircinin, aktörden kullanmasını beklediği ekipmanı içerir.

görünüm Aktörün sosyal konumu hakkında bilgi verir.

tavır (o Verili durumda aktörden beklenen rolü ifade eder.

Anahtar Kavram

Rol Mesafesi

Goffman'ın ilgilendiği konulardan biri de, bireyın belli bır rol nc kadar benimsediğidir. Ona göre. rollerin fazlalığı yüzünden çok az insan tek bir role tamamen bağlanır. Rol mesafesi insanların Kendilerini içinde bulundukları rollerden nasıl ayırdıklarıyla ilgilidir. Mesela, yaşı büyük çocuklar atlıkarıncaya binerse, bunun için yaşlarının büyük olduğunu düşünebilirler. Bununla mücadele etmenin bir yol o roller aralarına mesafe koymak, ilgisiz davranmak veya atlıkarınca üzerinde tehlikeli hareketler yapmaktır. Böyle davranırken aslında seyirciye, bu faaliyetle küçük çocuk gibi ilgilenmediklerini göstermeye çalışırlar.

Goffman'ın önemli fikirlerinden biri de rol mesafesinin, sosyal statünün bir işlevi olmasıdır. Yüksek statü sahibi insanların rol mesafesi sebepleri, düşük statü sahibi insanlarınkinden farklıdır. Mesela, yüksek statüdeki bir cerrah, ameliyat masasında takımı rahatlatmak için rol mesafesi koyabilir. Düşük statüdeki inşalar, rol mesafesi koyarken genelde savunmaya geçer. Mesela tuvaletleri temizleyenler bunu ilgisiz bir tavırla yapar. Seyircilere böyle işler için fazla iyi olduklarını anlatıyorlardır.

Böyle yapısal bir bakışa rağmen, Goffman'ın en enteresan görüşleri etkileşim alanındadır. İnsanların ön-sahne performanslarında kendilerini en ideal biçimde sunmaya çalıştıklarını savunur. Aktörler, performanslarında bazı şeyleri saklamak zorunda olduklarını düşünürler.

1. Aktörler performanstan önce yaşadıkları gizli hazları (mesela derse girmeden önce içki içen profesör) veya performanslarına uymayan geçmiş hayatları (eskiden uyuşturucu bağımlılığı olan ve sonradan bunu yenmiş doktor) gizlemek isterler.

2. Aktörler performansa hazırlanırken yaptıkları hataları ve bunları düzeltmek için yaptıklarını gizlemek ister. Mesela, açık kalp ameliyatı yapacak doktor önceden hatalı olarak apandisit ameliyatına hazırlandığını gizler. Sınıfa yanlış ders notu getiren profesör o anda hatasını kapamak için doğaçlama yapar.

3. Aktörler sadece son ürünü gösterip, onu üreten süreci saklamak isteyebilir. Mesela, profesör bir dersi hazırlamaya saatler harcayabilir fakat konuyu daha önceden çok iyi biliyormuş gibi görünmek isteyebilir.

4. Aktörler, ürünün yaratılma sürecinde yapılan kirli işleri saklamak isteyebilir. Bunlar ahlaksız, yasadışı veya aşağılayıcı işler olabilir. Mesela fistık ezmesi üreticisi, denetlemelerde ürünün içinde bulunan haşere pisliğini saklayabilir.

5. Belli bir performans sergilerken, aktörler diğer standartları göz ardı edebilir. Mesela | doktor işiyle çok meşgulse, kendi alanındaki gelişmeleri takip edecek zaman bulamayabilir.

6. Son olarak da aktörler aşağılanmaları, hakaretleri saklayıp performansa devam etmek isteyebilir. Mesela doktor, üstleri tarafından alanındaki gelişmeleri takip etmediği için azarlandığını ve ameliyatlarının azaltıldığını saklayabilir. Genel olarak bu tip gerçekleri saklamak aktörün çıkarınadır.

rol mesafesi İnsanların kendilerini içinde bulundukları rollerden ayırma biçimi.

Dramaturjinin diğer unsuru, ön sahnede aktörlerin seyirciye aslında olduklarından daha yakın davranmasıdır. Aktörler o anki performuanslarının hayatlarındaki en önemli performans olduğu izlenimini verebilir. Yani doktor, hastasının en önemli hhnstası olduBunu ve tüm dikkatini ona verdiğini göstermeye çalışabilir. Bunu yapmak için aktörler, seyirciyi birbirinden ayrı tutmaya çalışır. Hastalar, doktorun diğer hastalarına da en önemli hastasıymış gibi davrandığını öğrense (zülebilir. Bu ortaya çıksa bile, Goffman'a göre seyirciler bu yanlış izlenimi sürdürüp aktörle ilgili ideal imgelerini korumaya çalışabilir. Hastalar, kendilerini bütün doktorların böyiç olduğunu, her halikarda doktorun çok başarılı olduğunu düşüncrek avutabilir. Başarılı bir performans iki tarafın da katılımını gerektirir.

Buna benzer bir izlenim yönetimi de aktörün kendi performansı ve seyirciyle ilişkisinin benzersiz olduğunu gösterme çabasıdır. Mescla bir araba satıcısı, belli bir müşteriyle özel olarak ilgilendiğini, diğer insanlardan daha uygun fiyatlar önerdiğini ima edebilir. Seyirci de benzersiz bir gösterinin izleyicisi olduğunu düşünmek isteyebilir, Araba alıcıları, satıcının hep aynı lafları söylediğini düşünmek istemez; satıcıyla aralarından benzersiz bir ilişki olduğunu düşünmek ister.

Aktörler, herhangi bir performansın tüm kısımlarının bir araya geldiğinden emin olmaya çalışır. Bir papaz, Pazar günkü vaazlarına katılımın devamlılığını sağlamaya çalışır. Bazı durumlarda uyumsuz bir unsur, performansı sekteye uğratabilir. Fakat her performansın gerektirdiği tutarlılık farklıdır. Papazın kutsal bir durumda yaptığı hata oldukça bozucu olabilir ama eğer bir taksici yanlış yola sapsa, genel performansını çok da etkilemez.

Aktörlerin kullandığı diğer bir teknik de gizemli bir hava yaratmaktır. Genelde kendileri ve seyirci arasındaki teması azaltarak şaşırtmaya çalışırlar. Seyircinin performansın oluşumundaki gündelik unsurları görmesini istemezler. Yani profesör dersi sadece bir ders kıtabı okuyarak hazırlayabilir ama bunu sanki konuyu çok önceden biliyormuş gibi yaparak saklamaya çalışabilir. Kendileri ve seyirci arasında sosyal mesafe yaratarak seyircinin hayranlığını kazanmaya çalışırlar. Öğrenciler, profesörün bilgisine hayran kalmalı ve bir derste nasıl bu kadar bilgi aktarıldığına şaşırmalıdır. Bu hayranlık onların performansı sorgulamalarını engeller. Goffman, seyircinin de bu sürecin bir parçası olduğunu, aktörle arasında mesafe koyarak performansın inandırıcılığını muhafaza etmeye çalıştığını söyler. Buradaki örnekte,

öğrenciler de profesörün derse nasıl hazırlandığını öğrenmek istemez, çünkü bu sürecin gizemini yok eder.

Goffman takımlara da ilgi duyar. Bir sembolik etkileşimci olarak, bireysel aktörlere odaklanmak, etkileşimin önemli gerçeklerini gizler. Goffman"ın temel analiz birimi birey değil takımdır. Takım, belli bir oyunu sahneye koymak için işbirliği yapan bireyler kümesidir. Bundan önce bahsettiğimiz aktör ve seyirci ilişkisi aslında takımlarla ilgilidir. Her birey, diğerlerine bağımlıdır çünkü hepsi performansı bozabilir ve hepsi de bir oyunun sahnelendiğinin farkındadır. Goffman takımın gizli bir topluluk olduğu sonu- cuna varır. Sınıf böyle bir topluluktur; öğrenciler ve profesör her dersi inandırıcı kılmak için işbirliği yapar. Elbette, bazen profesör hatalar yapabilir ya da zayıflıklarını ortaya koyabilir. Öğrenciler bunu göz ardı edemez; performans yok olmasa da bozulur. Fakat

gizemli hava yaratmak Aktörler kendileri ve seyirci arasındaki teması azaltarak şaşırtmaya çalışırlar. Seyircinin performansın oluşumundaki gündelik unsurları görmesini istemezler.

takım Belli bir oyunu sahneye koymak için işbirliği yapan bireyler kümesidir.

Anahtar Kavram

Damgalama

Goffman damgalama konusuyla, yani bir insanın ne olması gerektiği olan sanal sosyal kimliği ve bir insanın ne olduğu olan gerçek sosyal kimliği arasındaki farkla ilgilendi. Damgalamada sanal ve gerçek sosyal kimlikler arasında bir fark vardır. Gofman damgalanmış insanlar ve normal insanlar arasındaki dramaturjik etkileşimle ilgilenir. Bu etkileşimin doğası bireyin sahip olduğu iki damgaya bağlıdır. İtibarsız damgalamada, aktör seyircinin farkları bildiğini düşünür (mesela belden aşağısı felçli veya bir uzvunu kaybetmiş biri). İtibarsızlaşabilecek damgalamada ise farklar seyirciler tarafından bilinmez ve algılanmaz (mesela kolostomi ameliyatı olmuş birisi veya heteroseksücl gibi davranan bir eşcinsel), İtibarsız damgalanınış birinin temel dramaturjik sorunu insanların sorunu bilmesinin yarattığı gerilimdir. İtibarsızlaşabilecek dampalamada ise sorun seyircinin farkı öğrenmemesi için bilgiyi idare etmektir. Goflman'ın Damgalama metninin çoğu görünen ve çoğu zaman grotesk damgalamalara (mesela burun kaybı) odaklanır. Fakat kitap ilerledikçe, okuyucu Goffman'ın hepimizin bir şekilde damgalandığından bahsettiğini anlar. Örnekleri içinde Hıristiyan bir toplumda yaşayan bir Yahudi, normal kilolu insanlar arasında yaşayan şişman bir insan, geçmişi hakkında yalan söylemiş ve sürekli olarak seyirciden bunu saklamaya çalışan bir insan bulunur,

---

bu nadir bir durumdur ve öğrenciler ile profesörler; seyirci ile aktör bunu ne pahasına olursa olsun engellemeye çalışır.

Sahne Arkası ve Dışarı Goffman sahne arkasından da bahseder; burada sahne önünde gözükmeyen çeşitli davranışlar gözükebilir. Genelde sahne önüne bitişiktir fakat ondan ayrıdır da. Aktörler, seyircinin buraya girmeyeceğini düşünür. Dahası bunu sağlamak için çeşitli izlenim yönetimi yöntemleri izlerler. Seyirciler sahne arkasına girecek olsa performans zorlaşır. Doktorların kendine ait toplantı odası, hasta gördükleri muayene odasına göre sahne arkasıdır. Burada doktorlar hastaları hakkında, uzmanlıkları hakkında sahnenin önünde, hastaların önünde söylemeyecekleri şeyleri söyleyebilirler. Doktor asla hastasına ondan hoşlanmadığını, rahatsızlığı hakkında bilgisi olmadığını söylemez.

Üçüncü alanda dışarısıdır; burası ne ön ne arkadır. Mesela genelev (genelde), doktorun muayene odası veya toplantı odasına göre dışarıdadır. Fakat doktor veya hasta burayı ziyaret ederse ve fahişeye birbirleri hakkında şikâyetlerini dile getirirlerse, burası da sahne arkasına dönüşür.

sanal sosyal kimlik İnsanın ne olması gerektiği.

gerçek sosyal kimlik İnsanın ne olduğu.

damgalama Sanal ve gerçek sosyal kimlikler arasında bir fark.

itibarsız damgalama Aktör seyircinin farkları bildiğini düşünür.

İtibarsızlaşabilecek damgalama Farklar seyirciler tarafından bilinmez ve algılanmaz.

gizemli hava yaratmak Aktörler kendileri ve seyirci arasındaki teması azaltarak şaşırtmaya çalışırlar. Seyircinin performansın oluşumundaki gündelik unsurları görmesini istemezler.

sahne arkası Burada sahne önünde gözükmeyen çeşitli davranışlar gözükebilir. Genelde sahne önüne bitişiktir fakat ondan ayrıdır da. Aktörler, seyircinin buraya girmeyeceğini düşünür.

dışarısı Ne sahne önü ne de arkasıdır; performansın dışında kalan alan.

Erving Goffman (1922-1982)

Kısa Biyografi

Erving Goffman, 1982'de ününün doruk noktasında hayata veda eder. Sosyolojik kuramda uzun süredir kült bir figür kabul edilir, Kalifomiya Öniversilesi Berkeley'de prestijli sosyoloji bölümünde profesör olmasına ve Pennsylvania Öniversitesi'nde bölüm başkanı olmasına rağmen böyle bir statü kazanmıştır.

1980'lerde çok önemli bir kuranıcı olarak karşımıza çıkar. Öldüğü sene Amerikan Sosyoloji Demeği'nin başkanlığına gelir fakat ilerleyen hastalığı yüzünden başkanlık konuşmasını yapamaz. Goflman'ın başına buyruk statüsünü göz önüne alan Randali Collins gerçekleymeyen bu konuşma için şöyle der: “Herkcs onu konuşmada nc yapacağını merak etti. Ezber bozan biri olan Goflman için düz geleneksel bir sunum düşünülemezdi... daha dramatik bir mesaj aldık: konuşma iptal oldu; Goffnan ölüyordu. Tam Goflman'a göre bir veda oldu."

Bu sonuncu örnek, hiçbir yerin sürekli olarak bu üç alandan biri olamayacağını gösterir. Bazı yerler farklı zamanlarda üç alan da olabilir. Öğrenci ziyaret ettiğinde, profesörün odası sahne önü olur; öğrenci çıktığında sahne arkası olur; profesör basket oynarken ise dışarıda kalır.

İzlenim Yönetimi

Genelde izlenim yönetimi, kasıtsız jest, talihsiz ihlal ve gaf gibi beklenmedik bir dizi davranışı veya kolay çıkarmak gibi kasıtlı davranışları engellemeye yöneliktir. Goffman bu sorunlarla baş etme yollarıyla ilgilenir.

1. Bir dizi yöntem, dramaturjik sadakat sağlamaya yöneliktir. Mesela grup içi sadakat sağlamak, grup üyelerinin performans dışında kalanlarla özdeşleşmesini engellemek veya seyirciyi düzenli olarak değiştirerek aktörler hakkında fazla bilgi sahibi olmalarını engellemek buna örnektir.

2. Goffman çeşitli dramaturjik disiplin biçimlerinden bahseder. Hata yapmamak için dikkatli davranmak, öz kontrolü muhafaza etmek, mimikleri ve ses tonunu yönetmek bunlara örnektir.

3. Dramaturjik ihtiyat türlerini belirler. Bunlar, önceden performansı planlamak, acil durumlar için plan yapmak, sadık takım arkadaşları seçmek, iyi seyirci seçmek

uzlaşmazlığının daha az olacağı küçük takımlara girmek, kısa kısa görünmek, seyircilerin özel bilgilere ulaşmasını engellemek ve beklenmedik olayları engellemek için gündem belirlemektir.

Aktörlerin izlenim yönetiminden seyirci de faydalanır. Seyirci genelde ilgi göstererek, duygusal patlamalardan uzak durarak, hataları fark etmeyerek ve yeni aktörlere daha hoşgörülü davranarak gösteriyi kurtarmaya çalışır.

Gofiman'ın dramaturji düşüncesini eleştirenler, onun aktörler hakkındaki müstehzi görüşlerine dikkat çeker. Aktörlerin gösteri sunduğuna ve bunun farkında olduklarına inanır. Amaçlarını gerçekleştirmek için performanslarını veya izlenimlerini alaycı biçimde manipüle ederler. Yaptıkları şeyin hatalı olduğunu bilseler de buna devam ederler.

Duygu Yönetimi

Goffman, utanç gibi duyguların toplumsal performansları yönetmedeki rolünden kısaca bahsetmişti. Mesela insanların "başarısız" bir performansın utancını yaşamamak için

Güncel Uygulamalar

11 Eylül 2001 ve Müslümanların Damgalanması

11 Eylül saldırılarından önce, Anıcrika'daki Müslümanlara karşı büyük bir düşmanlık yoktu. Göç etmiş ve topluma entegre olmuş veya olan bir topluluk olarak kabul cdiliyorlardı. Diğer gruplar —özellikle Siyahiler ve Meksikalı göçmenler (özellikle de yasadışı olanları) - damgalanırdı: Müslümanlar çoğunlukla bu duruma maruz kalmazdı. Fakat Usama bin Laden ve El Kaide ile ilişkisi olan Müslümanların planladığı 11 Eylül saldırıları bunu değiştirdi. Amerikalıların, ülkelerinde ve dışarıdaki Müslümanları damgalamalarında artış oldu. Bazı Müslümanlar fiziksel görünüşleri, aksanları, kıyafetleri, vb. yüzünden itibarsız damgalanmaya uğrar. Diğer Amerikalılardan çok da farklı gözükmeyen Müslümanlar ise itibarsızlaşabilecek damgalanmaya uğrar. Bu yüzden, Müslümana benzeyen de damgalanır.

Artan damgalamanın kanıtlarından biri film ve dizilerde kötü karakterlerin Müslüman olmasıdır. Mesela 2004-2005 sezonunda yayınlanan 24 adlı dizide, acımasız Müslümanlar (içlerinden biri amacı için kendi oğlu ve karısını öldürür) Amerika'ya ölüm ve felaket getirmeye ve mesela ülkedeki nükleer santrali patlatmaya çalışırlar. Müslümanların damgalanması o kadar açıktır ki dizi çeşitli özürler yayınlamak zorunda kalır. Dizinin başrolündeki Kiefer Sutherland, televizyona çıkarak dizinin amacının Müslümanları danıgalamak olmadığını, pek çok Müslümanın iyi birer Amerikalı olduğunu söyler. Bir bölümde iki Müslüman dükkân sahibi Jack Bauer'la (Sutherland'in dizide oynadığı karakter) el ele verip, özel savunma şirketlerinin ordusuna karşı savaşır. Bu özür ve bölüm, dizinin ve toplumun Müslümanları damgalamasının önüne geçemez.

“durumu kurtarmaya” çalıştıklarına değinmişti. Fakat yine de Goffman'ın teorisi çoğunlukla, toplumsal performansın duygusal yönlerinden çok sembolik ya da zihinsel yönlerine ağırlık verir. 1980'lerden itibaren, sosyolojide duygu çalışmalarına yönelik artan ilgine paralel olarak, Arlie Hochschild, Goffman'ın teorisine duygu yönetimi kavramını ekledi. Bu kavram insanların toplumsal performanslarında duygularını ifade ve kontrol etmek için kullandıkları teknikleri ifade eder.

Hochschild*'a göre, duygular biyolojik süreçlere bağlı olsalar da (nabız, hormonlar, vs.) sosyal süreçler tarafından da manipüle edilebilirler. Goffman'ın izlenim yönetimi kavramında olduğu gibi, Hochschild da toplumsal performansların başarısının bağlama uygun duyguları sunmaktan geçtiğini savunur. Örneğin bir arkadaşınız size kötü bir gün geçirdiğini söylediğinde, uygun tepki gülmek değil sıkıntısını paylaşmaktır. Bu duygusal performanslar doğal yollardan gerçekleşmez; insanların doğru zamanda doğru hissi bulup göstermelerine bağlıdır.

Bu fikri geliştirmek için Rus tiyatro aktörü Constanti Stanislavski?nin düşüncelerinden yararlanan Hochschild, yüzey performans ile derin performans ayrımı yapar. Yüzey performansta kişi yüz ifadesi ve ses tonu gibi yüzeydeki görüntüleri manipüle ederek duygu ifade eder. Mesela bir politikacı minnetini ifade etmek için gülümser ve destekçisinin elini sıkar. Goffman, yüzey performansın kuramcısı kabul edilir. Hatta çalışmalarına yönelik getirilen eleştirilerden biri tüm insan davranışını stratejik ve sinik yüzey performanslara indirgediğidir.

duygu Yönetimi İnsanların toplumsal performanslarında duygularını ifade ve kontrol etmek için kullandıkları teknikler.

yüzey performans Kişinin yüz ifadesi ve ses tonu gibi yüzeydeki görüntüleri manipüle ederek duygu ifade etmesi.

Hochschild, **derin performansı**, Stanislavski'nin metot oyunculuk tekniğiyle açık lar, Stanislavski aktörlere duygularını yalnızca bedenleriyle değil. aynı zamanda “ruhla” ifade etmelerini tavsiye eder. Derin performansta, duyguların performansı, aktörlerin onları içten hissetmesiyle gerçekleşir. Derin aktör, duyguları sadece oynamuz, perlor mansın bir parçası olarak onları yaşar da. Bunun için aktör, geçmişle yaşadığı o anki bağlama benzer durumları hatırlar. Kişisel duygusal geçmişini o anki duruma aktarır vc gerçekçi, olantik bir performans sergiler. El sıkan politikacının aksine, aktör hareketleri robot gibi sergilemez. Aksine duyguyu o an derinlerde hisseder. Hochschild bu sürcci birkaç aşamaya ayırır:

* Kişi bir durumda belli bir biçimde davranması gerektiğini anlar, » İçinde güçlü hisleri barındıran uygun bir duygusal hatırayı hatırlar.

* Hatırasındaki hissi o anda “mış gibi” yaparak ifade eder.

* Bu sayede duruma uygun duyguyu derinden hisseder.

Hochschild, bunun gündelik hayatta nasıl işlediğine dair örnekler de verir. Kişi arkadaşının buhranından gerektiği kadar etkilenmezse geçmişinde yaşadığı benzer bir durumu hatırlayarak arkadaşının hislerini paylaşır. Genç bir Katolik kadın, evlenme den önce sevgilisiyle beraber olmayı gerekçelendirmek için kendini âşık olmaya zorlar, Duygu yönetiminde hafıza ve hayal gücü kullanılarak beden o anın beklentilerine uygun hale getirilir.

Bununla beraber, duygusal iş, kişinin duygusal hafızasıyla ilişkisinden fazlasını gerektirir. Hochschild, insanların ortamlarını kullanarak derin duygular ortaya çıkarma yollarından bahseder. Mesele insanlar sahne araçları kullanarak duygusal hafızalarını canlandırabilirler. Ya da Goffman'ın tabiriyle performans takımlarının bir parçası olan aile ve arkadaşlarından destek alarak doğru duyguları hissederler. Ya da insanlar isten meyen duyguları bastırmak için tetikleyici ortamları terk edebilirler. Duygusal iş,

sadece duyguları ortaya çıkarmak için değil bastırmak için de kullanılabilir. Örneğin bir kişi sınıf arkadaşının başarısızlığından uygunsuz bir biçimde keyif almaya başlarsa kendi geçmişinden başarısız olduğu bir anı hatırlamaya çalışabilir. Eğer bu duygusal işte başa rılı olursa, keyfini bastırıp arkadaşıyla duygudaşlık kurabilir.

His Kuralları Hochschild ayrıca insanların belli durumlarda duygularını yönetmek için kullandıkları his kurallarından da bahseder. Bunlar duygusal yönetime dair kültü rün dayattığı standartlardır. Mesela farklı kültürlerin farklı yas ifade biçimleri vardır. Bazı kültürler ölen insanın hayatını anmak için yeme-içmeli gürültülü ve mutlu bir kutlama beklerken diğerleri ağırbaşlı bir tören bekler. His kuralları belli bir duruma ait duygu nun boyutunu, yönünü ve süresini belirler. Boyut, bir hissin ne kadar güçlü hissedilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Arkadaşımın çocuğunun doğumuna çok mu sevinmeli yoksa az mı sevinmeliyim? Yön, duruma uygun duygunun tipiyle ilgilidir. Arkadaşımın çocuğunun doğumuna üzülebilir miyim? Süre ise duygunun hissedileceği zamanın süresidir. Arka daşım için günlerce, haftalarca, aylarca ya da bir sene mi sevinmeliyim?

His kuralları, kişiler arasındaki duygu değiş tokuşuna dair kurallar koyarak gündelik etkileşimleri de etkiler. Hochschild bu noktada duygusal değiş tokuşu hediye alış verişine benzetir. İyi verilmiş bir hediye gibi uygun duygu değiş tokuşu da sosyal bağın varlığını sürdürmesini sağlar. O halde gündelik hayatta bazılarından belli duygular bekler, bazılarına da belli duygular veririz. Bu kurallar önceki yüzey ve derin performans kavramlarına da bağlıdır. Bazı durumlarda his kuralları izin verdiği ölçüde yüzey performansla duygu değiş tokuşuna girebiliriz.

derin performans Kişinin geçmişteki duygusal deneyimlerini hatırlayarak o ana uygun otantik bir duygusal performans sergilemesi.

his kuralları İnsanların belli durumlarda duygularını yönetmek için kullandıkları kültürün dayattığı standartlardır.

Anahtar Kavram

Hissin Ticarileşmesi

Hochschild, duygu yönetimi kavramını tartışırken GolTman ve Stanıslavski'nin yanı sıra Karl Marx'ın fikirlerinden de yararlanmıştır. Hissin ticarileşmesini ilk kez 1983 basımlı vc uçak hosteslerini konu alan 74e Managed Heart (Yönetilen Yürek) çalışmasında incelemiştir. 18. ve 19. yüzyıl ekonomik üretimini çalışan Marx, ckonomik değerin el emeğiyle yaratldığından bahseder. Bunun aksine, Hochschild, günümüz Amerikası'nda ekonomik değerin daha çok hizmet sektöründe yaratıldığını savunur. Hizmet sektörü ise çoğunlukla duygusal emek içerir. Örneğin havayolu endüstrisinde uçuş görevlilerinin uzun çalışma saatlerine ve terbiyesiz yolculara rağmen güler yüzlü olmaları beklenir. (Bir başka örnek isc garsonların ve barmenlerin duygusal emeğidir.) Havayolunun sattığı ürünlerden biri de uçuş görevlisinin kabinde yarattığı duygusal atınosferdir. Gerçekten de Hochschild'in çalışmalarının ortaya çıkardığı gibi sektörün yöneticileri, hosteslere müşterilere ne tür hisler yansımaları gerektiğini ve bunu ortaya çıkarmak için kullanacakları teknikleri öğretirler. El emeği bedende tahribata yol açarken hizmet sektöründeki emek duygusal sistemde tahribat yaratır. Elbette bir anlamda duygusal emek yüzeysel performans olarak görülebilir ve birey performansıyla arasına mesafe koyar. Fakat Hochschild, şirketler tarafından yönetilen duygusal emek yaygınlaştıkça insanların hayatlarının farklı alanlarında daha derin duygular hissetmelerinin zorlaşacağını düşünür.

Politikacının destekçisine sıcak yaklaşımını, yüzey performans olsa da, bekleriz. Politikacı bu performansı sergilediği sürece tatmin oluruz. Diğer durumlarda, mesela romantik bir ilişkide, derin performans gerekir. Eğer bir kişi sevgilisinin sadece hareketleri sergilediğini ve gerçek hissi ifade etmediğini düşünüyorsa bu yetersiz bir değiş tokuş olacak ve ilişkiyi de tehlikeye sokacaktır.

ETNOMETODOLOJİ ve SOHBET ANALİZİ

Yunanca kökeninden yola çıkacak olursak etnometodoloji insanların gündelik hayatlarını idame ettirmek için kullandığı yöntemler anlamına gelir. Başka bir deyişle, dünya süregiden pratik bir idamedir. İnsanlar rasyoneldir fakat gündelik

hayatlarını idame ettirmek için biçimsel mantık yerine pratik akıl yürütmeye başvururlar.

Ethnometodolojiyi Tanımlamak

Etnometodoloji, toplumun bireylerinin gündelik durumlarda, sağduyuya ait bilgi, prosedür ve değerlendirme kullanarak, bu durumları nasıl anladığı ve bu durumlarda nasıl davrandığının incelenmesidir.

Kurucusu Harold Garfinkel'in (1917-2011) çalışmalarına bakarak, etnometodolojinin doğasını anlayabiliriz. Durkheim gibi (bkz. 2. Bölüm), Garfinkel de toplumsal

hissin ticarileşmesi: Hizmet sektöründe, ekonomik değer üretmek adına duygunun yönetilmesi. Uçuş görevlileri ve garsonların emeği buna örnektir.

Etnometodoloji: Toplumun bireylerinin gündelik durumlarda, sağduyuya ait bilgi, prosedür ve değerlendirme kullanarak, bu durumları nasıl anladığı ve bu durumlarda nasıl davrandığının incelenmesidir.

gerçeklerin temel sosyolojik olgu olduğunu düşünür. Fakat onun toplumsal gerçekleri, Durkhcim'ınkinden farklıdır. Durkheim'a görc toplumsal gerçekler bireylerin dışındadır ve bireylere baskı uygular. Bu görüşü benimseyenler, aktörlerin sosyal yapılar ve kurumlar tarafından sınırlandırıldığını veya belirlendiğini, çok az bağımsız yargıya ulaşabildiğini düşünür. İğneleyici ctnomctodoloji tabiriyle, sosyologlar aktörleri önyargılı budalalar olarak görür.

Bunun tersine, einometodoloji, toplumsal gerçeklerin nesnelliğini Üyelerin icrası olarak görür (aşağıya bkz.)— yani üyelerin metodolojik faaliyetlerinin bir ürünüdür, Başka bir deyişle, ctnometodoloji gündelik hayatın örgütlermesiy!ie ilgilenir. Eomciodologa göre, normal gündelik hayatımızı örgütleme yöntemlerimiz olağanüstüdür.

Etnometodoloji, Durkhcim'ın toplumsal gerçek kavramıyla ifade cdilen türden bir makrososyoloji değildir. Fakat etnometodologlar onu mikrososyoloji olarak da görmez. Aktörleri önyargılı budala gibi değerlendirmeyi reddetscler dc insanların her durumda sürekli kendileri ve ne yapmaları gerektiği hakkında düşündüklerine de inanmazlar, Çoğu zaman, eylemlerin rutin olduğunu ve düşünülmeden yapıldığını kabul cderler, Sorun bu rutinlerin nasıl yaratıldığını ve yeniden yaratıldığını anlamaktır. Etnomelodologlar aktörlere veya bireylere değil, üyelere odaklanır. Üyeler, birey olarak değil, üyelik faaliyetleri veya insanların büyük ölçek yapıları (mesela bürokrasi, toplum) ve gündelik hayat yapılarını (yani gündelik etkileşim) yaratırken kullandığı pratiklerdir. Sonuç olarak etnometodologlar mikro veya makro yapılarla değil, insanların bu yapı türleriyle ilgili hislerini yaratan ustalıklı pratiklerle ilgilenir. Garfinkel ve etnometodologların istediği sosyolojinin büyük ve küçük ölçek nesnel yapılara ilgisine yeni bir yol katmaktır.

Hesaplar

Garfinkel'in etnometotla ilgili temel fikirlerinden biri, hesap edilebilir olduklarıdır. Hesaplar, aktörlerin belli durumları açıklama (anlatma, eleştirme, idealize etme) yollarıdır. Muhasebe, insanların dünyayı anlamak için hesap sunma sürecidir. Etnometodologlar insanların hesaplarını incelemeye ve diğer insanların bu hesapları kabul (veya ret) etmesini incelemeye dikkat ederler. Bu yüzden, sohbetleri incelemeye çok önem verirler. Mesela öğrenci sınavda neden başarısız olduğunu anlatırken hesap verir. Profesörüne olayı anlatmaya çalışır. Etnometodologlar bu hesapla ama daha genel olarak öğrencinin hesabı sunduğu ve

profesörün kabul veya reddettiği muhasebe pratikleriyle ilgilenirler. Hesapları incelerken, etnometodologlar nötr tavır takınır. Hesabın doğasını değil, pratik eylemde nasıl kullanıldığını incelerler, Hem hesaplarla, hem de konuşan ve dinleyenin hesapları önermek, anlamak, kabul veya reddetmek için kullandığı yöntemlerle ilgilenirler.

Hesap fikrinden yola çıkan etnometodologlar, sosyologların da diğer insanlar gibi hesap verdiğini savunur. Sosyolojik çalışma raporları bu hesaplara örnektir ve etnometodologlar tarafından diğer hesaplar gibi ele alınır. Sosyolojiye dair bu bakış sosyolog- ların, hatta tüm bilim insanlarının yaptığı işin gizemini ortadan kaldırır. Sosyolojinin (aslında tüm bilimlerin) büyük bir kısmı sağduyu kullanarak yorum yapmayı içerir. Etnometodologlar, sosyologların hesaplarını normal bir insanınkini incelermiş gibi

hesaplar Aktörlerin belli durumları açıklama (anlatma, eleştirme, idealize etme) yollarıdır.

muhasebe İnsanların dünyayı anlamak için hesap sunma sürecidir.

muhasebe pratikleri İnsanların hesaplarını incelemeye ve diğer insanların bu hesapları kabul (veya ret) etme süreçleri.

Harold Garfinkel (1917- |)

Kısa Biyografi

Harold Garfinkel 1942'de askere çağrılır ve Hava Kuvvetleri'ne girer. Bölükleri, Minmi Plajında bir golf sahasında, tanklı savaşa hazırlama görevi verilir, Fakat burada hiçbir tank yoktur; tüm tanklar savaştadır. Garfinkcei, yalnızca Life dergisinde tank resmi görmüştür. Kuramsal anlatıların yerine somut anıpirik detaylar konusunda ısrar eden bu adam, gerçek insanları tankların mesafesinin ölüm kalım meselesi olduğu durumlara göre eğitir. Onlara hayali tanklara bomba atmayı, ateş açmayı ve hayali tanklardan saklanmayı göstermesi gerekir. Bu görev, ileride Garfinkel'in kuramsal açıdan ele alacağı eylem ve hesap verme tanımlarını yeni ve somut bir biçimde ortaya koyar.

inceler. O halde, sosyologların ve bilim insanlarının gündelik pratikleri de etnometodologun çalışma konuları arasındadır.

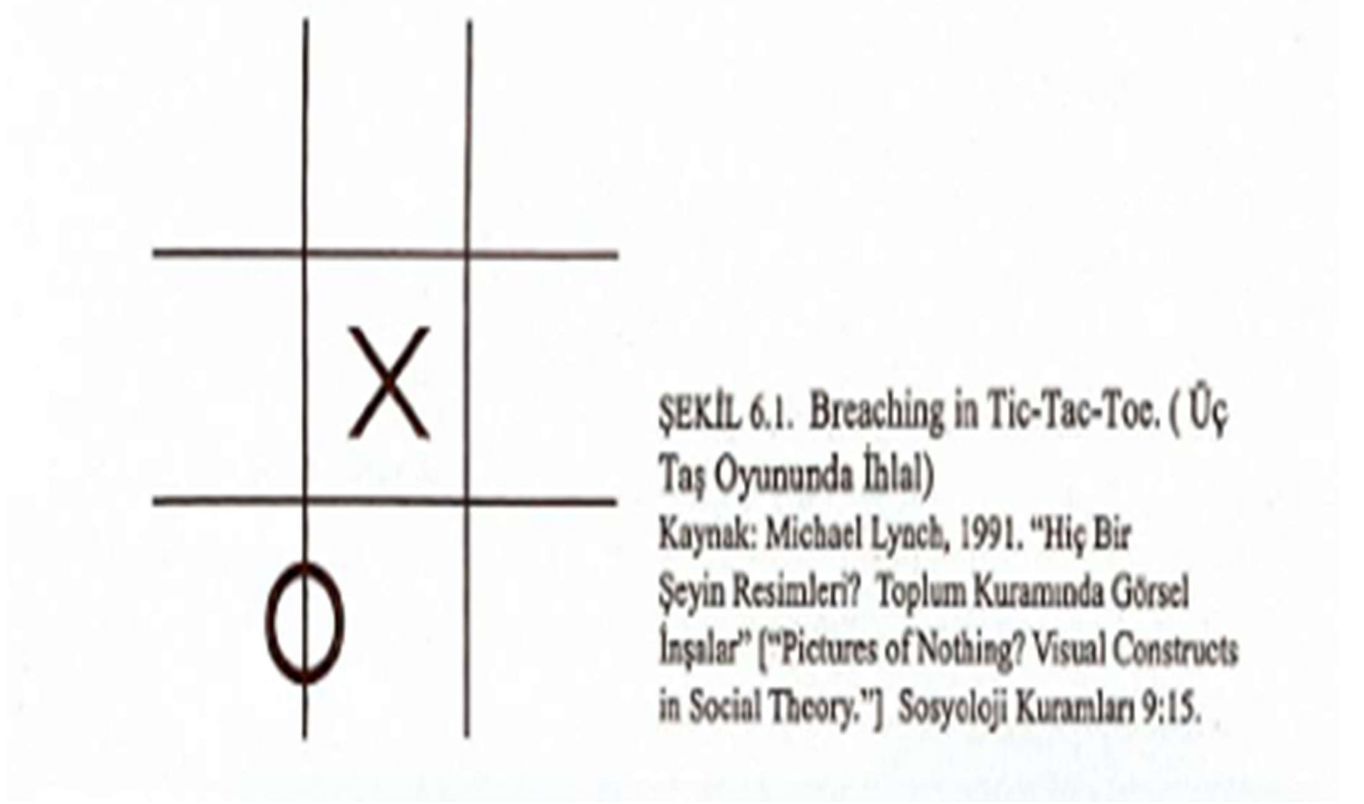
Hesapların dönüşümsel olduğunu söyleyebiliriz çünkü gözlemledikleri ve baş etmek istedikleri olayların oluşumuna dâhil olurlar. İçinde bulunduğumuz bir durumun hesabını verirken, aslında o durumun doğasını değiştiririz. Biriyle etkileşimdeyken gaf yaptığımı anlarsam, kendimi açıklamaya çalışabilirim. Bu da etkileşimin doğasını değiştirir. Bu sosyologlar için de normal insanlar için de geçerlidir. Sosyologlar, toplumsal hayatı çalışır ve raporlarken çalıştıkları şeyin doğasını değiştirir; gözlemlenen özneler, gözlemlendikleri ve tanımlandıkları için davranışlarını değiştirir.

Bazı Örnekler

Etnometodoloji, bu alanda yapılan araştırmalar yüzünden kötü bir şöhrete sahip oldu.

İhlal Etme Deneyleri İhlal etme deneylerinde, insanların toplumsal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak için, bu gerçeklik ihlal edilir. Arkada yatan varsayım, toplumsal hayatın her zaman metodik olarak inşa edildiği ve katılımcıların bu eylemin farkında olmadığıdır. Gedik açma deneyinin amacı normal prosedürleri sekteye uğratarak, gündelik dünyanın inşa ve yeniden inşa süreçlerini gözlemlemektir.

Lynch, Garfinkel'in önceki çalışmalarına dayanan bir örnek sunar (ŞEKİL 6.1). Bu bir üç taş oyunudur. Oyunun kurallarına göre, katılımcılar bir hücreye bir işaret koyar,

ŞEKİL 6.1. Breaching in Tic-Tac-Toe. (Üç Taş Oyununda İhlal)
Kaynak: Michael Lynch, 1991. "Hiç Bir Şeyin Resimleri? Toplum Kuramında Görsel İnşalar" ["Pictures of Nothing? Visual Constructs in Social Theory."] Sosyoloji Kuramları 9:15.

ithal etme deneyleri İnsanların toplumsal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak için, bu gerçekliğin ihlal edildiği deneyler.

fakat burada kurallar ihlal edilir ve ilk oyuncu iki hücreye işaret koyar. Eğer bu ihlal gerçek hayatta gerçekleşecek olsa, ikinci oyuncu işaretin silinmesini ister. Eğer bu gerçekleşmezse, ikinci oyuncu ilk oyuncunun neden böyle olağantisti biçimde davranmış olabileceğine dair bir açıklama sunmaya çalışır. Etnomctodolog, Üç (aş oyununun gündelik dünyasının nasıl inşa edildiğini anlamak için ikinci oyuncunun davranışlarını gözlemler.

Başka bir deneyde, Garfinkel öğrencilerinden, kendi evlerinde 15 dakika boyunca kiracıymış gibi davranmalarını ister. Normalde aile hayatından beklenmeyecek şekilde davranmaları gerekir, Mescla kibar, dikkatli ve resmi olmaları gerekir; ancak aile fertleri onlarla konuştuğunda konuşmalıdırlar. Öğrenciler aile fertlerinin şaşkınlık, şok, utanç ve kızgınlık ifadelerini rapor eder. Aile fertleri, bu şekilde davranan öğrencileri kaba, düşüncesiz ve bencil olmakla suçlar. Bu tepkiler insanların nasıl davranmaları gerektiğine göre sağduyuya dair varsayımlarla hareket ettiğini ortaya koyar.

Garfinkel'in en çok ilgisini çeken, aile fertlerinin bu ihlalle baş etmek için nasıl sağduyuya sığındığıdır. Öğrencilerden davranışlarını açıklamalarını isterler. Onlara sordukları sorularda bu normal dışı davranışın sebebini öğrenmek isterler. Öğrencilere hasta, işinden kovulmuş, deli veya aptal olup olmadıklarını sorarlar.

Ayrıca aile fertleri önceden kabul ettikleri sebeplerle, durumu kendilerine açıklamaya çalışır. Mesela, bir öğrencinin çok çalıştığı veya nişanlısıyla kavga ettiği için böyle garip davrandığı düşünülür. Bu tip açıklamalar, aile fertleri için önemlidir çünkü bu sayede normal durumlarda, her zamanki gibi etkileşime girebileceklerini hissederler.

Eğer öğrenci bu açıklamaları kabul etmezse, aile fertleri suçluyu dışlayıp azarlamaya meyillidir. Öğrenci düzeni bu açıklamalarla yeniden onarmayı reddedince derin duygular ortaya çıkar. Bazı aile fertleri, dengeyi sağlamak için daha yoğun tepki verir. Bir tanesi, öğrenciden böyle davranmayı sürdürecekse evden taşınmasını ister. Sonunda öğrenciler deneyi açıklar ve çoğu evde uyum yeniden sağlanır. Fakat bazı durumlarda kırgınlıklar devam eder.

İhlal deneyleri, insanların gündelik hayatlarını nasıl düzenlediğini göstermek için yapılır. Bu deneyler toplumsal gerçekliğin direncini gösterir çünkü özneler (veya kurbanlar) hemen ihlali sona erdirmeye yani durumu yine alıştıkları hale getirmeye çalışır. İnsanların ihlalle başa çıkma yolları, gündelik hayatlarını nasıl idame

ettiklerini anlatır. Bu deneyler masum gözükse de, genelde duygusal tepkilere yol açar. Bu aşırı tepkiler insanlar için rutinin ve sağduyunun ne kadar önemli olduğunu gösterir. İhlallere verilen tepkiler o kadar aşırıdır ki, yakın zamanda etnometodologlar, Garfinkel'inki gibi deneyler yapmak konusunda uyarılmıştır.

Toplumsal Cinsiyeti Gerçekleştirmek

Birinin cinsiyetinin (kadın veya erkek) biyolojik bazlı olduğu tartışılmaz gibi gözükür. İnsanın biyolojik yapısı yüzünden bazı şekillerde davrandığı düşünülür. Genelde insanların toplumsal cinsiyetlerini gerçekleştirdiği düşünülmez. Bunun tersine, seksi olmak gerçekleştirilen bir şeydir; insanlar seksi olabilmek için belli şekilde konuşmalı ve hareket etmelidir. Fakat bir insanın kadın veya erkek olması için bir şey yapması gerektiği düşünülmez. Etnometodoloji, toplumsal cinsiyet konusunu araştırır ve bazı enteresan sonuçlara ulaşır.

Etnometodolojik bakış, Harold Garfinkel'in artık klasikleşmiş bir örneğinde görülebilir. 1950"lerde Garfinkel, kadın olduğundan şüphelenilmeyecek Agnes isminde biriyle tanışır. Vücudu kadına benzemekle kalmaz, ideal kadın oranlarına da sahıptır. Güzel bir yüzü, cildi, alınmış kaşları vardır ve ruj sürmüştür. Bu açıkça bir kadındır— değil mi?

Garfinkel, Agnes'in her zaman kadın gibi gözükmediğini fark eder. Onunla tanıştığında, Agnes doktorları cinsiyet değiştirme operasyonuna (erkek organlarını çıkarıp, vajina yaratma ameliyatına) ikna etmeye çalışıyordur.

Agnes erkek olarak doğmuştur. 16 yaşına kadar da bir erkek gibi hayatını sürdürür. O yaşlarda bir şeyin ters olduğunu fark eder. Evden kaçar ve kadın gibi giyinmeye başlar. Sonra sadece kadın gibi giyinmenin yetmediğini, kadın olarak kabul görmek isliyorsa öyle de davranmayı öğrenmesi gerektiğini keşfeder. Garfinkel, Agncs'in toplumda kadın kabul edilmesini sağlayan pratiklerle ilgilenir. Buradaki daha genci nokta, sadece kadın veya erkek olarak doğmadığımız, kadın veya erkek olarak kabul görmemizi sağlayacak pratikleri rutin olarak kullandığımızdır. Ancak bu pratikleri öğrenerek sosyolojik açıdan kadın veya erkek oluruz. Yani, genelde verilmiş bir statü kabul edilen cinsiyet aslında yerleşmiş belli pratiklerin gerçekleştirilmesi olarak düşünülebilir.

DEĞİŞ TOKUŞ KURAMI

Gündelik davranışlara dair bir diğer kuram da değiş tokuş kuramıdır. Sosyolojide değiş tokuş kuramının çeşitli varyasyonları vardır; burada George Homans'ın çalışmalarına değineceğiz.

George Homans'ın Değiş Tokuş Kuramı

George Homans'ın değiş tokuş kuramı pek çok fikirden etkilenmiştir; bunlar arasında en önemlisi de davranışçılık olarak bilinen psikolojik kuramdır. Davranışçı sosyolog, aktörün çevresine olan davranışlarının etkisi ve aktörün sonraki davranışları arasındaki ilişkiyi inceler. Edimsel koşullanmanın, yani davranışın sonuçlarının, o davranışı öğrenim süreçleriyle değiştirmesinin temelinde bu ilişki yatar. Bu davranışı, en azından bebeklerde, rastgele davranış olarak düşünebiliriz. Davranışın gerçekleştiği sosyal veya fiziksel çevre davranış tarafından etkilenir ve geri cevap verir. Verilen tepki —olumlu, olumsuz veya nötr— aktörün sonraki davranışlarını etkiler. Eğer aktör mükâfatlandırılırsa, ileride aynı davranış tekrarlanır. Eğer gelen tepki acı verici veya cezalandırıcı olursa, davranışın tekrar gerçekleşme ihtimali azalır. Davranışçı sosyolog çevresel tepki veya sonuçların tarihi ve şimdiki davranışın doğasıyla ilgilenir. Geçmişte alınan sonuçlar, o davranışın şimdiki halini belirler. Geçmişte belli bir davranışın sebebini bilirsek, aktörün şimdiki durumda aynı davranışı üretip üretmeyeceğini tahmin edebiliriz.

George Homans'ın değiş tokuş kuramının kalbinde, davranışçılıktan etkilenen temel varsayımlar yatar. Homans'ın önermelerinin bazıları etkileşen en az iki insan içerse de, bu önermelerinin psikolojiye dayandığını vurgular. Homans'a göre bunlar iki sebepten ötürü psikolojiktir: (1) Psikologların çalışma alanına girer ve (2) Grup veya toplum gibi büyük ölçek yapılar yerine bireysel davranışla ilgilidir. Bu pozisyonun sonucu olarak Homans psikolojik indirgemeci olduğunu kabul eder. Homans'a göre indirgemecilik bir bilimin (bu durumda sosyoloji) önermelerinin, diğer bir bilimin (psikoloji) daha genel önermelerinden ortaya çıktığını göstermektir.

Homans, psikolojik ilkeleri savunsa da, bireyleri izole biçimde düşünmez. İnsanla- | rın sosyal olduğunu ve zamanlarının çoğunu diğer insanlarla etkileşime girmeye harcadığını kabul eder. Toplumsal davranışı, psikolojik ilkelerle açıklamaya çalışır. Başka bir deyişle, insanlar ve fiziksel çevre arasındaki ilişkiye uygulanan ilkeler, çevrenin diğer insanlardan oluştuğu durumlarda da aynıdır. Homans Durkheim'in ortaya çıkış fikrini, yani etkileşimden yeni bir şey çıktığını reddetmedi. Onun yerine, ortaya çıkan özelliklerin psikolojik ilkelerle açıklanabileceğini savundu. Toplumsal

gerçekleri açıklamak için yeni sosyolojik önermelere gerek olımadığını düşünür. Bunu örneklendirmek için temel sosyolojik bir kavram olan normu kullanır. Homans normların var olduğundan vc konformizme yol açtığından şüphe duymaz. Fakat insanlar otomatik olurak konformist olmaz. Konformist olurlar çünkü bu normlara uymanın faydasını görürler.

Homans insanları sosyolojiye geri getirmek için bir program tasarlar fakat psikolojiye, insanlarla ve sosyal hayatın temel biçimlere odaklanan bir kuram geliştirmeye de çalışır. Elle tutulur ve tutulmaz değiş tokuşa giren en az iki insan içcren toplumsal davranışa odaklanır. Bu davranış, onu gerçekleştiren insanlara maliyeti açısından farklı dereceler gösterir.

Mesela Homans, tekstil sanayisindeki güçle çalışan makinelerin gelişimini ve bu sayede Sanayi Devrimi'ni insanların mükâfatlarını arttıracak şekilde davranacağına dair psikoloji ilkesiyle açıklamaya çalışır. Daha genel olarak, kendi değiş tokuş kuramında, temel toplumsal davranışları ödül ve ceza açısından açıklamaya çalışır. Homans, psikolojik seviyeye odaklanan önermeler geliştirmek ister; bunlar değiş tokuş kuramının ana hatlarını oluşturur.

edimsel koşullanma Davranışın sonuçlarının, o davranışı öğrenim süreçleriyle değiştirmesi.

Davranışçılıktan Gelen Kökler Homans Toplumısal Davranış: Temel Biçimleri isimli eserinde kendi değiş tokuş kuramının büyük ölçüde davranışçı psikolojiden

etkilendiğini kabul eder. Hatta Homans, kuramına değiş tokuş kuramı isminin verilmesinden pişman olur, çünkü aslında belli durumlara uyarlanan davranışçı psikoloji olduğunu düşünür. Homans, davranışçı psikolojinin önde gelen figürlerinden B. F. Skinner'ın çalışmalarından —özellikle de Skinner'in etraflarına çıkan engelleri gagalayarak inceleme kabiliyetiyle doğan güvercinler üzerine çalışmalarından bahseder. Bir kafese konan güvercinler gagalamaya başlar ve sonunda araştırmacının koyduğu hedef nesneye ulaşırlar. Güvercin nesneyi bulduğunda biraz yemle ödüllendirilir. Ödüllendirildiği için bu davranışı tekrar etme olasılığı artar. Resmi davranışçı tabiriyle hedefi gagalamâk işlemseldir ve bu işlemsel teşvik edilir; teşvik de yemdir. Yani güvercin işlemsel koşullandırma sürecine girmiştir: Ödüllendirildiği için hedefi gagalamayı öğrenmiştir.

Skinner bu örnekte güvercinlere ilgilenir; Homans ise insanlarla. Homans'a göre, Skinner'ın güvercinleri psikologla gerçek bir değiş tokuşa girmez. Güvercin tek taraflı bir ilişki içindedir; oysa insan değiş tokuşu en azından çift taraflıdır. Güvercin yemle teşvik edilir, psikolog ise güvercinin gagalamalarıyla teşvik edilmez. Güvercinin psikologla ilişkisi fiziksel çevresiyle olan ilişkiden farklı değildir. Karşılıklı ilişki olmadığı için Homans bunu bireysel davranış olarak tanımlar. Bu tip davranışın araştırılmasını psikoloğa bırakır ve sosyologların iki ya da daha fazla insanın birbirlerinin davranışlarını teşvik ettiği (veya cezalandırdığı) sosyal davranışları incelemesi gerektiğini söyler. Başka bir deyişle, Homans insanların birbirlerini etkilediği davranışlarla ilgilenir. Yine de Homans'a göre sosyal davranışı açıklamak için yeni önermelere gerek olmaması önemlidir. Skinner'ın geliştirdiği bireysel davranış kanunları, müşterek teşviki de hesaba katarak sosyal davranışı açıklamaya yeter. Homans istemeden de olsa Skinner'ın ilkelerinin ötesine gittiğini kabul eder.

Homans kuramsal çalışmalarında, gündelik sosyal etkileşime odaklanır. Onun ilkeleri üzerine kurulan sosyolojinin tüm sosyal davranışı açıklayacağına inandığı açıktır. Homans ilgilendiği değiş tokuş ilişkilerini iki ofis çalışanı örneğiyle açıklar. Ofis kurallarına göre her bir kişi kendi işini yapar. Yardım gerekince süpervizöre danışılır. Fakat çalışanlardan biri (A) zaman zaman işini bitiremez ve yardımla daha iyi ve çabuk halleder. Kurallara göre süpervizöre danışmalıdır ama bunu yapacak olsa beceriksizliği

George Caspar Homans (1910-1989)

Kısa Otobiyografi

Profesör Talcott Parsons'ı uzun zamandır tanıyordum ve Sosyal İlişkiler Bölümü'nde kendisiyle ilişki halindeydim. Sosyolojide ona önde gelen kurumcı gözüyle bakılıyordu. Onun kuramlarının aslında kavramsal şemalar olduğuna ve kuramın kuram olabilmesi için birkaç önerme içermesi gerektiğine karar verdim. Bilim felsefesiyle ilgili okuduğum kitaplar saycsinde bu görüşümün doğru olduğuna inandım.

Kuramın sadece bazı önermeler içermesi de yetmezdi. Olgu kuramı onun bir açıklamasıydı. Açıklama, verili, sınır şartları veya parametre olarak tanımlanan daha genci önermelerden mantıksal açıdan alt düzey genelleme içeren önermelerin ortaya çıkmasını içerir, Sosyal Bilimin Doğası (1967) kitabımda bu konudaki görüşümü belirttim.

Daha sonra, #san Grubu'nda belirttiğim ampirik önermeleri ve alanda yaptığım okumalar ve sosyal psikolojideki deneysel çalışmalar dolayısıyla dikkatime getirilen diğer önermeleri bu şekilde kullanabileceğimi düşündüm. Genel önermeler sadece tek bir şartı yerine getirmeliydi: İlk başta da öngördüğüm gibi insan bireylerine, bir türün üyesi olarak uygulanabilmeleri gerekir.

Çok şükür böyle önermeler zaten mevcuttu; yoksa kendim yaratmazdım. Bunlar, eski arkadaşım B. F. Skinner'in sunduğu davranışçı psikolojinin önermeleriydi. Bu önermeler, hem fiziksel çevrede yalnız hareket eden hem de etkileşimdeki insanları içeriyordu. Sosyal Davranış kitabımın iki basımında da (1961 ve sonra 1974) bu önermeleri kullanarak belli uygun durumlarda, görece dayanaklı sosyal yapıların aslında onları kurmayı amaçlamamış insanların eylemleriyle ortaya çıkıp muhafaza edilebileceğini açıklamaya çalıştım. Sosyolojinın temel entelektüel sorunu da bence budur.

---

ortaya çıkacak ve kariyeri tehlikeye girecektir. Meslektaşı B'den yardım istemek daha güvenlidir, özellikle de B daha deneyimli ve becerikliyse. Süpervizörün bu yardım isteğinden haberi olmayacağı düşünülür. Bir çalışan yardım eder, diğeri de teşekkür eder ve onaylar. Başka bir deyişle, aralarında bir değiş tokuş yaşanır—onay karşılığı yardım.

Temel Önermeler

Bu duruma odaklanan ve Skinner'ın sonuçlarından yararlanan Homans çeşitli önermeler geliştirir.

1. *Başarı önermesi* bir insanın bir davranışı için ödüllendirilmesi durumunda aynı davranışı tekrar edeceğini belirtir. Bu önermeye göre ofis örneğinde, A geçmişte yararlı tavsiye aldıysa bu davranışı tekrar eder. Dahası bir insan geçmişte ne kadar yararlı tavsiye alırsa gelecekte o kadar fazla tavsiye arar. Aynı şekilde B geçmişte onay alarak ödüllendirildiyse tavsiye vermeye devam eder. Genel olarak başarı önermesine giren davranış 3 aşama içerir: kişinin davranışı, ödül sonucu ve son olarak da ılk davranışın veya benzerinin tekrarlanması.

Homans başarı önermesi ile ilgili bazı şeyleri belirler. İlki, ödüller davranışın sıklaşmasını sağlasa da, bu karşılıklı ilişkinin sonsuza dek süreceği anlamına gelmez. Bir noktada insanlar o kadar sık aynı şekilde davranamaz hale gelir. İkincisi, davranış ve ödül arasında geçen süre ne kadar kısaysa, davranışın tekrar ihtimali o kadar artar. Bunun tersine davranış ve ödül arasında geçen uzun zaman bu ihtimali azaltır. Son olarak da, Homans'a göre aralıklı ödüller, düzenli ödüllere göre daha iyi sonuç verir. Düzenli ödüller sıkıntı ve doyum yaratırken, düzensiz ödüller (tıpkı kumardaki gibi) davranışın tekrarlanma ihtimalini arttırır.

2. İtki önermesine göre bir insan belli bir itkiyc verdiği tepki yüzünden ödüllendiri!- diysc aynı itkiye aynı (veya benzer) tepki verir. Ofis örneğindeki gibi iki çalışan yardım isteme ve vermeyi ödüllendirici bulursa, gelecekte de aynı tür davranışa girerler. Homans karanlık yerlerde balık tutanların, gelecekic de bu tip yerlerde tutacağı örneğini verir. Homans genelleme süreciyle ilgilenir; yani davranışı benzer durumlara uygulama süreci. Balık tutma örmeğinde genellemenin bir unsuru, karanlık yerlerde balık tutmaktan herhangi gölgeli bir yerde balık tutmaya başlamaktır. Aynı şekilde belli bir tür balık tutarken ((atlı su, tuzlu su) yakalanan başarı ileride o tür balık tutmaya başlamaya yol açacaktır, hatta belki balık tutmaktan av sporuna geçilecektir. Fakat ayrım süreci de önemlidir. Aktör sadece geçmişte başarılı olduğu durumlarda balık tutmaya yönelebilir. Bir kere eğer başarının oluştuğu durumun koşulları karmaşıksa, aynı koşullar o davranışa yol açmayabilir. Eğer gerekli itki, davranışı gerçekleşmesi gereken andan çok önce oluşursa, aynı davranış

ortaya çıkmayabilir. Aktör bir itkiye hassaslaşabilir, özellikle de o itki aktör için değerliyse. Hatta aktör alakasız itkiye tepki verebilir, ta ki tekrarlanan başarısızlık davranışı değiştirene kadar. Tüm bunlar bireyin itkiye dikkatiyle ilgilidir.

3. Değer önermesine göre insan, davranışının sonucunu ne kadar değerli bulursa o davranışı yerine getirme olasılığı o kadar artar. Ofis çalışanı örneğinde, eğer her çalışanın diğerine sunduğu ödül diğer tarafından değerli kabul edilirse, istenilen davranış gerçekleşir. Bu noktada Homans ödüller ve cezalar kavramını ortaya atar. Ödüller olumlu değeri olan davranışlardır; ödüldeki artış arzulanan davranışın ortaya çıkma olasılığını arttırır. Cezalar ise olumsuz değere sahip davranışlardır, cezaların artması aktörün istenmeyen davranışı gerçekleştirme olasılığını azaltır. Homans cezaların insan davranışını değiştirmede çok etkili olmadığını düşünür. İstenmeyen davranışı (mesela öfke) ödüllendirmemek daha etkilidir; bu davranış sonunda sona erer. Ödüller açıkça tercih edilir ama yeteri kadar ödül olmayabilir. Homans kuramının hazcı olmadığını, ödüllerin hem maddi (mesela para) hem de fedakâr (başkalarına yardım) olabileceğini vurgular.
4. Noksanlık-doyum önermesine göre, insanlar geçmişte belli bir ödül elde ederse, gelecekte o ödülün değeri azalır. Ofis örneğinde, iki çalışanın tavsiye verme ve alma ödülü bir süre sonra değerini yitirebilir. Burada zaman çok önemlidir; belli ödüller zamana uzun yayılınca insanların doyumu azalabilir. Bu noktada, Homans masraf ve kâr kavramlarını ortaya atar. Herhangi bir davranışın masrafı alternatif davranışlardan elde edilebilecek ödüllerden vazgeçmek olarak tanımlanır. Sosyal değiş tokuşta kâr masraflardan çıkarıldıktan sonra elde edilen ödüldür. Bu, Homans'ı noksanlık-doyum önermesini, elde edilen kâr ne kadar fazlaysa, o davranışların tekrarlanma olasılığının o kadar artması olarak tanımlamaya yöneltir.

genelleme Davranışı benzer durumlara uygulama süreci.

ayrım Aktörün sadece geçmişte başarılı olduğu durumlarda aynı davranışı tekrarlamaya yönelme süreci.

ödüller Olumlu değeri olan davranışlardır; ödüldeki artış arzulanan davranışın ortaya çıkma olasılığını arttırır.

cezalar Olumsuz değere sahip davranışlardır; cezaların artması aktörün istenmeyen davranışı gerçekleştirme olasılığını azaltır.

kâr Sosyal değiş tokuşta masraflardan çıkarıldıktan sonra elde edilen ödüldür.

5. İki saldırganlık-onay önermesi vardır. SA Önermesine göre, Homans insanların, istedikleri ödülü elde edemediklerinde veya beklenmedik cezaya çarptırıldıklarında öfkeleneceğini, saldırganlaşabileceklerini ve bu saldırgan davranışın sonuçlarını daha değerli bulabileceklerini savunur. Ofis örneğinde, A beklediği tavsiyeyi alamazsa veya B beklediği övgüyü elde edemezse, öfkcelenebilirler. Homans'ın çalışmasında hüsran ve #fkc kavramlarını bulmak ilginçtir, çünkü bu kavramlar zihinsel durumları ifade eder. Davranışçıların bir kısmı bu tip zihinsel durumlarla ilgilenmez. Homans beklentilerin hösrann uğramasının sadece içsel bir durumu ifade ctmeyeceğini savunur, Sadece diğer çalışan tarafından değil herkes tarafından gözlemlencbilen dışsal olayları da ifade edebilir. SA Önermesi sadece olumsuz duygularla ilgiliyken, SB Önermesi olumlu duygularla ilgilidir. Bu önermeye göre, insanlar bekledikleri ödülü kazanınca, özellikle de bu ödül beklediklerinden büyük olduğunda o davranışı tekrar gerçekleştirme olasılığının arttığını ve davranışın değerinin arttığını belirtir. Mesela ofis örneğinde, A beklediği tavsiyeyi alınca, B de beklediği övgüyü alınca ikisi de hoşnut kalacaktır. Tavsiye ve övgü ikisine de daha değerli gelecektir.

6. Rasyonalite önermesinde insanların farklı alternatifler arasında, o an en fazla ödül elde edebileceklerini düşündükleri davranışı seçecekleri öngörülür. Önceki önermeler, davranışçılığa dayanırken, rasyonalite önermesi, Homans'ın bakışında rasyonel tercih kuramının (bkz. bir sonraki kısım) etkisini gösterir. Ekonomik açıdan, rasyonalite önermesine göre davranan aktörler, faydalarını arttırıyordur. Temelde insanlar önlerine çıkan farklı alternatifleri tartar ve onlarla ilgili karar verir. Her davranışın ödülünü kıyaslarlar. Ayrıca bu ödülleri elde etmek olasılıklarını da hesaplarlar. Eğer aktör, değerli ödülü elde edemeyeceğini düşünürse, o ödülün değeri düşer. Öte yanda, elde edinilebileceği düşünülen daha az değerli ödülün değeri artar. Yani ödülün değeri ve elde edilme olasılığı arasında bir ilişki vardır. En çok arzulanan ödül hem en değerli hem de elde edilmesi en olası olandır. En az arzulanan ödül hem en az değere sahip hem de elde edilmesi zor olandır. Homans

rasyonalite önermesini başarı, itki ve değer önermelerine bağlar. Rasyonalite önermesine göre, insanın bir davranışı 'gerçekleştirmesi başarı ihtimaline bağlıdır. Peki, başarı algısını ne yaratır? Homans başarı ihtimaline yönelik algının geçmiş başarılar ve şimdiki durumun geçmişle olan benzerliğine dayandığını söyler. Rasyonalite önermesi bir aktörün belli bir ödülü diğerine tercih etmesinin sebeplerini açıklamaz. Bunun için değer önermesini kullanırız. Bu şekilde, rasyonalite ilkesi daha davranışçı önermelere bağlanmış olur.

Sonuç olarak, Homans'ın kuramını aktörün rasyonel bir kâr arayıcısı olduğu fikriyle özetleyebiliriz. Fakat kuram zihinsel durumlar ve büyük ölçek yapılar konusunda zayıftır. Mesela, bilinç konusunda Homans daha gelişmiş bir psikolojiye ihtiyaç duydugumuzu kabul eder.

> Bu zayıflıklara rağmen, Homans bireysel davranış seviyesinde araştırma yapan bir davranışçı olmaya devam eder. Büyük ölçek yapıların ancak sosyal davranışın temellerini anladığımızda anlaşılacağını düşünür. Değiş tokuş süreçlerinin bireysel ve toplumsal seviyelerde eş olduğuna inanır. Fakat temel süreçlerinin bir araya gelerek büyük ölçek olguları yaratmasının daha karmaşık olduğunu da kabul eder.

RASYONEL TERCİH KURAMI

Değiş tokuş kuramının gelişimini etkilese de, rasyoncl tercih kuramı genelde ana akım sosyolojinin dışında kalır. Büyük ölçüde bir adamın, Jamcs S. Coleman'ın, çabaları sonucunda bu kuram günümüzde oldukça moda olmuştur. Coleman 1989'da Rasyonalite ve Toplum isimli bir dergi kurmuş ve bu perspektifin ürünlerinin yayılmasına ön ayak olmuştur. Ayrıca bu perspektife dayanan çok etkili Topfumsal Kuramın Temelleri kitabını yazmıştır. Coleman, 1992'de Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanı oluştur ve bu forumu kullanarak, “Toplumun Yeniden Rasyonel Olarak İnşa Edilmesi” isimli bir başkanlık konuşmayla rasyonel tercili kuramını yaymaya çalışmıştır.

faydalar Aktörün tercih veya değerleri.

Modelin Çatısı

Rasyonel tercih kuramının temel ilkeleri neo-klasik ekonomiden (ayrıca (aydacılık ve oyun kuramlarından) çıkar. Farklı modellere dayanarak, rasyonel tercih kuramının çatısını tanımlamak mümkündür.

Rasyonel tercih kuramının odak noktası aktörlerdir. Aktörlerin amaçlı olduğu, yani davranışlarını belli bir sonuç elde etmek adına gerçekleştirdiği düşünülür. Aktörlerin yeğledikleri bazı şeyler (veya değerleri, faydaları) vardır. Rasyonel tercih kuramı bu yeğlemelerle, veya kaynaklarıyla ilgilenmez. Önemli olan aktörün yeğleme hiyerarşisiyle tutarlı amaçları gerçekleştirecek şekilde davranmasıdır.

Rasyonel tercih kuramı aktörlerin amaçlarından yola çıksa da, davranışta en aşağı iki sınırı göz önüne alır. İlki kaynakların kıtlığıdır. Aktörlerin farklı kaynakları ve başka kaynaklara farklı erişimi vardır. Pek çok kaynağı olanlar için amaca ulaşmak kolay olabilir. Fakat kaynağı az olanların amaca ulaşması zor veya imkânsız olabilir.

Kaynakların kıtlığıyla ilgili bir fikir **fırsat maliyetidir**. Belli bir amaca ulaşmaya çalışan aktörler, diğer cazip bir davranıştan vazgeçmenin maliyetini göz önünde bulundurmalıdır. Aktör eğer kaynakları azsa, o amaca ulaşmanın olasılığı azsa veya diğer değerli amaca ulaşmasını engelleyecekse en değerli sonuç için çabalamamayı tercih edebilir. Aktörler faydalarını arttırmaya çalışır, temel amaca ulaşma olasılığı ve bu amaca ulaşmanın ikinci amaca ulaşmayı nasıl etkileyeceğini değerlendirebilir.

Bireysel davranışı sınırlayan ikinci kaynak toplumsal kurumlardır. Bu hayat boyu devam eder, okullar ve kuralları, işverenlerin kuralları ve toplum kanunları bunlara örnektir. Hepsi aktörlerin önündeki tercihleri ve bu yüzden davranışların sonuçlarını kısıtlar. Bu kurumsal kısıtlamalar bazı davranışları teşvik eden bazılarını da engelleyen hem olumlu hem de olumsuz yaptırımlar sunar.

Rasyonel tercih kuramının temelinde yatan iki diğer fikirden de bahsedebiliriz. İlki çeşitli bireysel davranışların sosyal bir sonuç ortaya çıkardığı saldırganlık mekanizma- sıdır. İkincisi ise rasyonel tercihlerde bilginin önemidir. Eskiden aktörlerin önlerindeki alternatifler arasından tercih yapmaya elveren mükemmel ya da en azından yeterli bilgiye sahip olduğu düşünülürdü. Fakat artık erişilebilen bilginin miktarı ve niteliğinin değişken olduğu ve aktörlerin tercihleri etkilediği kabul ediliyor.

Coleman *Rasyonalite ve Toplum* eserinin giriş kısmında rasyonel tercih kuramını sadece, bu kuramın gücü yüzünden değil aynı zamanda daha birleştirici bir

sosyolojik yaklaşıma izin verdiği için tercih ettiğini açıklar. Rasyonel tercih kuramının makro-düzey olguları açıklamak için mikro-düzey taban oluşturduğunu söyler. Bu akademik ilginin yanı sıra, Coleman rasyonel tercih kuramının değişen sosyal dünyada pratik bir etkisi olmasını da arzular. Mesela AIDS'i önlemeye çalışan kamusal politikalar rasyonel tercih yaklaşımından incelenmiştir.

Sosyal Kuramın Temelleri

Coleman, sosyolojinin toplumsal sistemlere odaklanması gerektiğini savunur. Fakat bu tip makro-olgular kendilerine içsel etkenlerle, mümkünse bireylerle açıklanmalıdır. Çeşitli nedenlerden ötürü bireysel seviyede çalışmayı tercih eder. Bunların arasında verilerin o seviyede toplanması ve sonra toplanarak ve birleştirilerek sistem seviyesine çıkarılması vardır. Diğer sebepler arasında toplumsal değişimi yaratan müdahalelerin genelde bireysel seviyede gerçekleşmesi vardır. Coleman'ın yaklaşımının merkezinde sosyal kuramın sadece akademik olmadığı, sosyal dünyayı da böyle müdahalelerle etkilemesi gerektiği yatar.

Birey odağı göz önüne alındığında, Coleman metodolojik açıdan bireyselci oldugunu kabul eder. Fakat kendi yaklaşımının bu yönelimin içinde farklı bir tür olduğunu düşünür. Onun bakışı farklıdır çünkü ortaya çıkma fikrini kabul eder ve sistemin içindeki etkenlere odaklansa da, bu etkenler illa bireysel davranış ve yönelim olmayabilir. Bireylerin dışındaki mikro-seviyedeki olgular da onun incelemesinin odağı olabilir.

Coleman'ın rasyonel tercih yönelimi, insanların belli amaçlara göre hareket ettiği ve hem amaçların hem de davranışların değerlerle (veya tercihlerle) şekillendiği fikrinde açıkça görülebilir. Fakat Coleman daha sonra kuramsal zorunluluklardan dolayı ekonomideki rasyonel aktör tanımını kullanacağını söyler. Bu tanımda aktörler faydayı, veya ihtiyaç ve arzularını arttıracak davranışları seçen bireylerdir.

fırsat maliyeti Belli bir amaca ulaşmaya çalışan aktörlerin, diğer cazip bir davranıştan vazgeçmesinin maliyeti.

Kuramındaki iki anahtar öğe, aktörler ve kaynaklardır. Kaynaklar aktörlerin kontrol ettiği ve üzerlerinden çıkar elde ettikleri şeylerdir. Coleman bu iki öğeyi kullanarak

bunların etkileşiminin nasıl sistem seviyesine yol açtığını açıklar. Aktörlerin kaynakları vardır ve bu kaynaklar başkalarının da ilgisini çeker. Sonuç olarak, aktörler diğer aktörler içeren davranışlarda bulunur ve bununla birlikte bir davranış sistemi, bir yapı ortaya çıkar. Başka bir deyişle, birbirine bağımlı aktörler kendi faydalarını arttırmak isterken sosyal bir sistem kurar.

Bireysel rasyonel davranış yöneliminden yola çıkarak, Coleman'ın mikromakro (bkz. 7. Bölüm) konusundaki ilgisinin bu ikisi arasındaki ilişki veya bireysel davranışların bir araya gelerek daha geniş sistem yaratması olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuya öncelik verse de, Coleman aynı zamanda makrodan mikroya geçişle, yani makro sistemin aktörlerin yönelimlerini nasıl kısıtladığıyla da ilgilenir. Son olarak da, ilişkinin mikro-mikro unsuruyla, yani, bireysel davranışın diğer bireylerin davranışları üzerindeki etkisiyle de ilgilenir.

Görünen bu dengeye rağmen, Coleman'ın yaklaşımda en azından üç zayıf nokta vardır. İlki mikro-makro konusuna büyük öncelik vererek diğer ilişkileri (makro-mikro, mikro-mikro) önemsememesidir. İkincisi makro-makro konusunu göz ardı etmesidir. Son olarak da nedensellik okları sadece bir yöne doğrudur (mikrodan makroya). Yani mikro ve makro arasında süregiden karşılıklı ilişkiyi göz ardı eder.

Coleman, rasyonel tercih yaklaşımını kullanarak ve rasyonel bireysel davranışın mikro-seviyesinden başlayarak kolektif davranış, normlar ve tüzel aktör gibi makro-seviyedeki olguları açıklamaya çalışır.

Kolektif Davranış Coleman (ve diğer rasyonel tercih kuramcıları) kolektif davranışı

(mesela kalabalıkların davranışını) araştırır çünkü bu davranışların genelde düzensiz ve

James S. Coleman (1926—1995)

Kısa Biyografi

1990'ların ortalarından geriye bakan Coleman, muakro-düzey yaklaşımının değiştiğini fark eder. Mescla, Johns Hopkins'de 1960'larda yaptığı sosyal simülasyon oyunlarıyla İlgili olarak şöyle der: “Sistemin özelliklerinin eylemin belirleyicileri olduğuna inanan kuramsal yönelimden (Emile Durkheim'ın İntihar çalışması gibi), bu uyrıca özelliklerin bazen kasıtlı veya kasıtsız davranışların sonucu olduğuna

inanan bir yaklaşıma yöneldim.” Coleman'ın bir eylem kuramına ihtiyacı vardı ve o da pek çok iktisatçıyla hemfikir oldu:

En basit bu tip temel, yani rasyonel ya da amaçlı eylem... Sosyolojinin en önemli görevi eylemin mikro seviyesinden, normlar, sosyal değer, statü dağılımı ve sosyal çatışmanın makro seviycsine ilerleyen bir kuram geliştirmektir.

Bu, Coleman'ın niye ekonomiye ilgi duyduğunu açıklar:

Ekonomiyi diğer sosyal bilimlerden ayıran, rasyonci tercihi kullanması değil, bireysel eylem ve sistemin işleyişi arasında hareketi sağlayan bir inceleme biçimi sunmasıdır. İnsanların rasyonel davrandığı ve piyasaların tam iletişim halinde mükemmel olduğu varsayımlarını yapan ekonomik inceleme, makro seviyedeki sistemin işlemesiyle, mikro seviyedeki bireysel eylemleri birbirine bağlar.

Coleman'ın sosyoloji vizyonunun bir diğer unsuru da, eskiden okullarla yaptığı çalışmalardaki gibi sosyal politikalara uygulanabilirliktir. Kuram hakkında şöyle der: “Sosyal kuramdaki çalışmaları değerlendirmenin bir kriteri, sosyal politikalar açısından faydasıdır.”

---

istikrarsız niteliğinin rasyonel tercih yaklaşımıyla açıklanamayacağı düşünülür. Fakat Coleman'a göre rasyonel tercih kuramı, sadece düzenli ve istikrarlı olanları değil, tüm bu tip makro olguları açıklayabilir. Kolektif davranışta kontrol sahibi rasyonel aktörlerin (organizatörler veya liderler) davranışlarının diğerlerine tek taraflı bir transferi söz konusudur. Kendi faydalarını arttırmak amacıyla bunu yaparlar. Normalde bu arttırma bir kaç aktör arasında kontrolün dengelenmesini içerir; bu denge toplumda denge sağlar. Fakat kolektif davranış durumunda tek taraflı bir transfer olduğu için, bireysel fayda arttırma çabası illa sistemde dengeyi sağlamaz. Kontrolden çıkan kalabalıklar gibi kolektif davranışta dengesizlik söz konusudur.

Normlar Coleman'ın araştırdığı makro seviyedeki olgular arasında normlar da vardır. Kolektif davranışın tersine, normlar oldukça sabittir ve toplumda düzeni sağlar. Sosyologlar normları verili unsurlar olarak ele alırlar ve neden ve nasıl oluştuklarını açıklamazlar. Coleman bir grup rasyonel aktör arasında normların nasıl ortaya çıktığını ve muhafaza edildiğini merak eder. Normların, onların grup davranışını kontrol etmede fayda sağlayacağını ve ıhlal edilmelerinin zarar vereceğini düşünen bazı insanlar tarafından yaratıldığını ve muhafaza edildiğini savunur. Mesela kamusal alanda sigara içmek sigara içmeyenleri (büyük ihtimalle

bu normları yaratanlar) korumak adına ortaya çıkar; bu normların ihlali akciğer kanserinin artmasına yol açar. İnsanlar kendi davranışları üzerindeki bir miktar kontrolü gözden çıkarıp (nerede sigara içileceğine başkaları karar verir), (normlar vasıtasıyla) diğerlerinin davranışları (bazı mekânlarda sigara içmelerini engelleyerek) üzerinde bazı bireysel ve kolektif kontrol elde ederler. İnsanlar kendi üzerindeki kontrollerinden vazgeçip başkaları üzerinde bir miktar kontrol sağlamakta fayda görür. Kontrol transferi karşılıklı olduğu için kolektif davranıştaki gibi tek taraflı değildir ve normlarda denge vardır.

Normlar bazı insanlara (sigara içmeyenler) fayda sağlar; bazılarının (sigara içenler) ise zararınadır. Bazı durumlarsa (kamusal alanda sigara içmek gibi) aktörler kendi haklarını normları başlatan ve muhafaza edenlere devreder. Bu tip normlar bazı insanların (normlar vasıtasıyla) diğer insanların davranışlarını kontrol etme konusunda uzlaşmaya erişilince etkili olur. Dahası, normların etkinliği bu uzlaşmayı dayatma (mesela ihlal edenlerin sigaralarını söndürmeye zorlanmaları) yetisine bağlıdır. Bu uzlaşma ve dayatma kolektif davranışın dengesiz niteliğini önleyen etkenlerdir.

Coleman normların birbirine bağlı olduğunu kabul cder (uçaklarda ve hava alanlarında sigaranın yasaklanması) ama böyle makro-makro (norm-norm) arası ilişkiler onun konusunun dışında kalır. Yinc de makrodan mikroya bir geçiş olan normların içselleştirilmesi konusuyla ilgilenir. Normların içselleştirilmesinin sistemin içsel olarak desteklenmesi olduğunu düşünür. İnsanlar normları ihlal ettiklerinde kendilerine ceza verir. Coleman buna bir (grup) aktörü içselleştinme yoluyla diğerlerini kontrol etmeye çalışması açısından yaklaşır. Yani insanların normları içselleştirmesi ve onlar tarafından kontrol edilmesi, bir grup aktörün çıkarınadır.

Tüzel Aktör Şirket veya devlet gibi bir topluluğun içinde, bireysel aktörle kendi çıkarları için değil, topluluğun çıkarı açısından karar vermek zorunda kalabilir. Mesela bir Amerikan başkanı kendi çıkarına olsa da ikinci kez seçime gitmemeye karar verebilir. Partisi, milleti ve vatandaşları için böyle bir karar verebilir.

Bireysel tercihten kolektif (sosyal) tercihe giden çeşitli kural ve mekanizmalar vardır. Bunun en basiti seçim ve bireysel oyların toplanarak kolektif bir karara varma prosedürü örneğidir. Bu mikrodan makroya bir süreçtir fakat topluluğun sunduğu adaylar listesi makrodan mikroya bir bağ içerir.

Coleman hem tüzel aktörlerin hem de insan aktörlerin amaçları olduğunu savunur. Dahası, örgüt gibi bir tüzel yapıda, insanlar tüzel amaçlardan farklı amaçlara sahip olabilir. Çıkar çatışması tüzel otoriteye karşı isyanı anlamamızı sağlar. Mikrodan makroya bağ insanların otoriteyi tüzel yapıdan geri alıp, isyancılara meşruiyet verme yollarını içerir. Fakat bazı makro-düzey koşulların insanları otoriteyi geri alma ve verme eylemlerine yol açan makrodan makroya bir bağ da vardır.

Coleman, rasyonel tercih kuramcısı olarak bireyle ve tüm hak ve kaynakların mevcut olduğu fikriyle başlar. Olayların gidişatını belirlemek bireylerin çıkarınadır. Fakat genelde, özellikle de modem toplumda durum böyle olmaz. Pek çok hak, önemli kaynak ve hatta egemenlik tüzel aktörlerin elindedir. Modem dünyada tüzel aktörlerin önemi giderek artar. Tüzel aktör, bireye faydalı olabileceği gibi zarar da verebilir. Peki, bu durumda tüzel aktörü nasıl değerlendiririz? Coleman, bunu egemen olanın bireysel kişiler olduğu ve sosyal sistemin bu bireysel egemenliğe ne kadar hizmet ettiği temelinde yapılması gerektiğini savunur.

Coleman mahalle ve dini grup gibi geleneksel yapılarla, ekonomik örgütler ve hükümet gibi bir amaç güden yapıları ayrıştırır. Tüzel aktörler her zaman var olmuştur fakat aile gibi geleneksel olanları yerlerini yeni, amaç güden, bağımsız tüzel aktörlere bırakmıştır. Eskiden mesela ailede bir araya gelen faaliyetlerin giderek “ayrışması” söz konusudur. Bu geleneksel yapıların görevlerini tüzel aktörler (mesela aile örneğinde kreşler) tarafından üstlendiğinden, giderek “çözülürler.” Coleman bu çözülmeyle ve geleneksel yapıların parçası olan insanlar yerine amaç güden yapılardaki pozisyonlarla (mesela müdürler) ilişkiye girmek zorunda olduğumuz gerçeğiyle ilgilenir. Bu yeni tüzel aktörlerin varlığı, onları nasıl sosyal açıdan sorumlu kılacağımız sorununu da gündeme getirir. Coleman bunu içsel reformlar veya dışsal yapıyı değiştirerek, mesela tüzel aktörleri etkileyen kanunlar veya onları düzenleyen kuruluşlarla yapabileceğimizi savunur.

Coleman'ın çalışmalarının nihai amacı insanların bağlı olduğu geleneksel yapıların ortadan kalkmasıyla yeni bir sosyal yapı oluşumudur. Geleneksci yapıların geçmesi ve yerlerine amaç güden yapılar gelmesi, yeni sosyal örgütler tarafından doldurulamayan boşluklar yaratır. Sosyal kuram ve sosyal birimler genelde yeni bir toplum inşa etme amacıyla gereklidir. Burada istenen, amaç güden yapıları yok etmek değil, bu yapıların yarattığı olasılıkları görmek ve sorunlarını engellemektir.

Bu alana kısa bir bakış, Coleman'ın rasyonel tercih kuramıyla ilgili fikirlerini destekler. Coleman'ın belirlediği makro konular (mesela kolektif davranış) Üzerine çalışmalar devam eder. Fakat diğer makro alanlar (mesela sosyal tabakalaşma) ve rasyonel tercih incelemelerine yatkın olmadığı düşünülen mikro alanlar da (mesela duygular) çalışılır.

Coleman, rasyonel tercih kuramına inansa da, en azından şimdilik bu yaklaşımın tüm cevapları sunmadığına inanır. Fakat bu yönde ilerleyebileceğini düşünür. Rasyonel tercih kuramının zaman içinde, bu kuramın uygulanamayacağı düşünülen alanları azaltacağını umar.

Coleman gerçek dünyada insanların her zaman rasyonel davranmadığını kabul eder, fakat bunun kuramında pek az fark yaratacağına inanır. İnsanlar rasyonel davransa da davranmasa da, aynı kuramsal tahminler yapılacaktır.

Özet

1. Sembolik etkileşimcilik, bu bölümde bahsedilen diğer kuramlar gibi gündelik hayata, özellikle de buradaki etkileşim (eylen ve aktör olarak insan) ile scmbollere (ve onların anlamlarına) odaklanır.
2. Sembolik etkileşimcilik bir dizi temel varsayımla tanımlanır:
   a. İnsanlar şeylere, onlar için olan anlamlarından yola çıkarak davranır; bu anlamlar diğer insanlarla olan ilişkilerden doğar.
   b. İnsanlar sadece sosyal etkileşimden öğrendikleri anlamları içselleştirmez, aynı zamanda yorumlama süreçleriyle bunları değiştirir.
   e. Diğer hayvanlara kıyasla insanlar sembol kullanma ve bu sembollere bel bağlama yetisi konusunda benzersizdir.
   d. İnsanlar sosyal etkileşim sonunda, özellikle de aileyle geçen ilk yıllardan ve sonra okuldan sonra insan olur. e. İnsanlar bilinçlidir, kendileri ve yaptıkları üzerine düşünebilirler ve böylece kendi eylem ve etkileşimlerini şekillendirirler.
   f. İnsanların verili durumda davranmalarının amacı vardır.
   g. Toplum, sosyal etkileşimdeki insanlardan oluşur.

3. Erving Goffman'a göre dramaturji sosyal hayatı, tiyatrodaki gibi bir dizi dramatik performans olarak değerlendirir.

4. Dramaturjik bakış açısından, benlik o an oynanan sahnede yaratılan dramatik etkiyle oluşan bir histir.

5. İzlenim yönetimi, aktörlerin önlerine çıkan sorunlara rağmen izlenimlerini muhafaza etme tekniklerini ve bu sorunları engellemek için kullanılan yöntemleri içerir.

6. Sahnenin önü, dramaturjik performansın izleyicinin, sabit ve genel yollarla durumu tanımlamasını sağlayan kısmıdır.

7. Sahne arkası, sahnenin önünde saklanan gerçeklerin veya çeşitli kayıt dışı davranışın ortaya çıktığı alandır.

8. Role mesafesi bireylerin kendilerini oynadıkları rollerden ne kadar uzaklaştırdı- gıyla ilgilidir.

9. Damgalama, sanal (insanın ne olması gerektiği) ve gerçek (insanın gerçekte ne olduğu) sosyal kimlik arasında bir farkı ifade eder.

10. İtibarsız damgalama, aktör seyircilerin farkları bildiğini varsaydığında ortaya çıkar; itibarsızlaşabilecek damgalamada ise farklar seyirciler tarafından bilinmez ve algılanmaz.

11. Etnometodoloji, toplumun normal bireyleri gündelik hayatları içinde, bu durumları anlamak ve bu durumlara göre davranmak amacıyla sağduyuya ait bilgi, prosedür ve düşünce kullanmalarını inceler.

12. Etnometodologlar hesaplar, muhasebe ve muhasebe pratikleriyle ilgilenir.
13. İhlal deneyleri, sosyal gerçekliği ihlal ederek o gerçekliğin nasıl inşa edildiğine ışık tutar.

14. George Homans'ın değiş tokuş kuramı temelde davranışçı ilkelere dayanır.

15. Homans'ın değiş tokuş kuramının altında aşağıdaki önermeler yatar:

a. Bir insan belli bir davranış için ödüllendirildikçe, o davranışın tekrar edilme olasılığı artar,

b. İnsanın geçmişte bir (grup) itkiye verdiği tepki ödüllendirilmişse, benzer itkilerde aynı davranış tekrar edilir.

ç. İnsan, davranışının sonucunu ne kadar değerli bulursa, o davranışı tekrar etme olasılığı o kadar artar.

d. İnsan, belli bir ödüle ne kadar yakın bir süre önce elde ettiyse, gelecekte o ödül daha az değerli olur.

e. İnsan, beklediği ödülü elde edemeyince veya beklenmedik cezaya çarptırıldığında öfkelenir ve bu saldırgan davranışın sonuçlarını daha değerli bulur.

f. İnsan beklediği ödülü elde ettiğinde, özellikle bu ödül beklediğinden büyükse tasdiklenen davranışı tekrar eder ve o davranışın değeri giderek artar.

g. İnsan, var olan alternatifler içinde daha çok ödülü daha büyük olasılıkla elde etmesine yarayacağını düşündüğü alternatifi seçer.

16. Rasyonel tercih kuramının odağı aktörlerdir.

17. Aktörlerin amacı vardır; yani davranışlarının amaçladığı bir sonuç vardır.

18. Aktörlerin yeğledikleri (veya değerleri, faydaları) şeyler vardır. Rasyonel tercih kuramı bu yeğlemelerle veya onların kaynaklarıyla ilgilenmez. Önemli olan aktörün tercih hiyerarşisine uyan amaçları gerçekleştirmek için harekete geçmesidir.

19. Buna ek olarak, rasyonel tercih kuramı kaynakların kıtlığını ve fırsat maliyetini, yani diğer cazip davranıştan vazgeçmenin maliyetini ve sosyal kurumların koyduğu sınırları göz önünde bulundurmalıdır.

20. Rasyonel tercih yaklaşımını kullanan Coleman, rasyonel bireyin mikro seviyesinden başlar ve kolektif davranış, normlar, tüzel aktör gibi bir dizi makro seviyedeki olguyu açıklamaya çalışır.

Okuma Önerileri

JON CLARK, ED. Jon Clark, ed. James S. Coleman. London: Falmer Press, 1996.

ERVING GOFFMAN The Presentation of Self in Everyday Life. Garden City, NY: Anchor Books, 1959.

ERVING GOFFMAN Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1963.

TIM HALLETT "Emotion Work." In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 248—249.

DOUGLAS HECKATHORN "Rational Choice." In George Ritzer, ed., The Encyclopedıa of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 620-624.

RICHARD HILBERT "Ethnomethodology." In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 253—257.

ARLIE HOCHSCHILD The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling. Updated ed. Berkeley: Üniversity of California Press, 2012.

GEORGE Homans Coming to My Senses: The Autobiography of a Sociologist. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1984.

PHILır MANNING "Dramaturgy." In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 210-213.

ANNE Rawis "Conversation Analysis." In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 145—149.

> i

ANNE Rawis "Harold Garfinkel." In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, cds., The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Thcorists, vol. 2, Contemporary Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 89-124,

KENT SANDSTROM VE SHERRYL KLEINMAN "Symbolic İnteraction." In Gcorge

Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Thcory, 2 vols. Thousand Oaks, CA:

Sage. 2005, pp. 821—826. |

GREG SMITH "Erving Goffman." In George Ritzer and Jeffrey Stepnisky, eds., The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 2, Contemporary Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 125—154.

7. BÖLÜM: GÜNCEL BÜTÜNLEŞTİRİCİ KURAMLAR

Daha Bütünleşmiş Bir Değiş Tokuş Kuramı

Yapılanma Kuramı |

Kültür ve Aktör

Habitus ve Alan

Özet

Okuma Önerileri

Geçtiğimiz bölümlerde, toplumdaki büyük ölçek yapılara ve kurumlara odaklanan | (4. ve 5. Bölüm) veya gündelik hayatla ilişkili mikro seviyeye odaklanan (6. Bölüm) güncel kuramları inceledik. Bu bölümde ise, mikro ve makro konuları bütünleştiren yaklaşımlara değineceğiz.

DAHA BÜTÜNLEŞMİŞ BİR DEĞİŞ TOKUŞ KURAMI

George Homans mikroya indirgenmiş bir değiş tokuş kuramı yaratmaya çabalarken, Richard Emerson o kuramın daha bütünleştirici bir versiyonunu yaratmakla meşguldü. 1972'de birbiriyle alakalı iki makale yayınladı ve değiş tokuş kuramının gelişiminin yönünü çizdi. Bu yeni çalışma alanını itekleyen üç temel etken vardı. İlki, değiş tokuş kuramının, Emerson'ın güç ve bağımlılık alanlarına olan ilgisine genel bir çerçeve sunuyordu. Emerson açısından güç, değiş tokuş kuramının merkezindeydi. İkincisi, Emerson değiş tokuş kuramının temelinde davranışçılığı (ilkemsel psikoloji) kullanabileceğini ve bunu yaparken de Homans'ın hatalarını tekrarlamayacağını düşündü. Homans ve diğer değiş tokuş kuramcıları, insanların son derece rasyonel varlık olduğunu varsaymıştı. Fakat Emerson, rasyonel bir aktör varsaymadan

davranışçılığı kullanabileceğini düşündü. Ayrıca Emerson, Homans gibi indirgemecilik tuzağına düşmeyeceğini çünkü makro seviyedeki olguları da açıklayabilecek bir değiş tokuş perspektifi geliştirebileceğini düşündü. Üçüncü olarak da, Emerson toplumsal ilişki ve ağları inceleyerek ve onları mikroskopik seviye analizinden en makroskopik seviyeye uzanan temeller kullanarak toplumsal yapı ve değişimi anlayabileceğini düşündü. Buna ek olarak, Emerson'ın sistemindeki aktörler bireysel veya (aktörler aracılığıyla işleyen) daha geniş tüzel yapılar olabilirdi. Yani Emerson işlemsel psikolojinin ilkelerini kullanarak toplumsa| yapıya dair bir kuram geliştirdi.

1972'de yayınlanan iki makalesinde, Emerson bütünleştirici değiş tokuş kuramının temellerini geliştirdi. İlk makalede Emerson sosyal değiş tokuşun psikolojik temellerinden bahseder, ikincisinde ise makro seviyeye ve değiş tokuş ilişkiler ve ağ yapılarına döner. Daha sonra Emerson mikro-makro bağını daha da açar; mikro ve makro seviye analizlerin arasındaki bağ ağ yapılarıdır. Emerson'ın en önemli öğrencisi Karen Cook, değiş tokuş ağı yapılarının mikro ve makro arasındaki bağın merkezi olduğunu, tekil bireyleri ve ikili grupları örgüt ve politik parti gibi daha geniş topluluklara bağladığını belirtir.

Emerson ve Cook, değiş tokuşun temel mikro seviye savlarıyla, özellikle de insanların sosyal etkileşimden elde ettikleri ödüllerle başlar. Emerson'ın başlangıç noktası davranışçı ilkelerdir. Değiş tokuş kuramının üç ana varsayımını özetler: (1) İnsanlar, ödül elde ettikleri durumları rasyonel davranarak gerçekleştirir; (2) İnsanlar durumlardan elde ettikleri ödüllere doydukça, bu durumların önemi azalır; (3) Kazanılan faydalar, değiş tokuşta sunulan faydalara bağlıdır. O halde değiş tokuş kuramı sosyal etkileşimde ödül (ve maliyet) akışına odaklanır. Tüm bunlar bildik gelebilir, fakat Emerson davranışçılık temelli değiş tokuş kuramını farklı bir yöne taşır. 1972'te yazdığı mikro yönelimli makalesinin sonunda davranışçılığın değinmediği daha karmaşık durumları çalışmak istediğini belirtir.

1972'te yazdığı ikinci makale de bununla başlar; Emerson sosyal yapıyı, değiş tokuş kuramına bir değişken olarak katmak istediğini açıklar. 1972'de yazdığı ilk makalede çevresiyle değiş tokuş ilişkisine giren tekil bireyi inceleyen Emerson, ikinci makalede sosyal değiş tokuş ilişkilerine ve değiş tokuş ağlarına yönelir.

Değiş Tokuş İlkeleri ve Ağları

Emerson'ın makro seviye değiş tokuş kuramındaki aktörler bireyler veya topluluklar olabilir. Emerson aktörler arasında değiş tokuş ilişkisiyle ilgilidir. Değiş tokuş ağının çeşitli öğeleri vardır. İlk olarak böyle bir sosyal ilişkiler ağı, çeşitli bireysel veya kolektif aktör içerir. İkinci olarak, aktörlerin değerli kaynakları çeşitlidir. Ağdaki tüm aktörler, bireysel veya kolektif, birbirleriyle değiş tokuş olanaklarına ve ilişkilerine sahiptir. Son olarak da, bu farklı değiş tokuş ilişkileri birbirlerine bağlı halde tek bir ağ yapısında var olur. Yani aktörler arasındaki en az iki değiş tokuş yapısının sosyal bir yapı yarattığı düşünülebilir.

Değiş tokuş ilişkilerinin bağları çok önemlidir ve iki aktörün (ikili değiş tokuş) daha makro seviye olgulara bağlanmasını sağlar. Burada önemli olan ikili ilişkilerin birbirine bağlı doğasıdır. İki ikili ilişkinin, A-B ve A-C, birindeki değiş tokuş diğerindekine bağlı olduğunda mimimum bir ağ oluşmuş (A-B-C) olur. A, B ve C'nin ağın gelişmesi için ortak üyeliği yetmez; aynı zamanda A-B ve B-C değiş tokuşları arasında bağlantılı bir ilişki olması gerekir.

Her değiş tokuş ilişkisi, böyle iki veya daha fazla ilişkiden oluşan bir değiş tokuş içerisindedir. Eğer bir ilişkideki değiş tokuş diğerini etkiliyorsa, aralarında bağ var demektir. Bu bağ olumlu olduğunda, birindeki değiş tokuş diğerini olumlu etkiliyordur (mesela birinde kazanılan para diğerinde sosyal statüyü etkiler). Bu bağ olumsuz olduğunda birindeki değiş tokuş diğerindekini kısıtlar (mesela bir ilişkide para kazanmak için harcanan zaman arkadaşlarla geçirilecek zamanı azaltır). Bu bağ ikisinin karışımı da olabilir.

değiş tokuş ağı Çeşitli bireysel veya kolektif aktör içeren sosyal ilişkiler ağı. Bu ağdaki aktörlerin değerli kaynakları çeşitlidir. Ağdaki tüm aktörler, bireysel veya kolektif, birbirleriyle değiş tokuş olanaklarına ve ilişkilerine sahiptir. Son olarak da, bu farklı değiş tokuş ilişkileri birbirlerine bağlı halde tek bir ağ yapısında var olur.

Richard Emerson (1925—1982)

Kısa Biyografi

Richard Emerson 1925'te Utah'ta Salt Lake City'de dünyaya geldi. Dağların yanında büyüyen Emerson, hayatı boyunca nehirlerin, tepelerin ve buzulların yanında yaşadı. En değer verdiği Kişisel başarılarından biri 1963'te Everest'e tırmanmak oldu. Deneyimlerini 1963 ylında Sierra Club Yıllık Bülteni'nde "Everest Geçişi" isimli bir makalede ve 1966'da Sociometiry dergisinde yayınladı. Ulusal Bilim Vakfı'ndan bir destek alarak bu Lırmanışta yaşanan stres altında grup performansını inceledi. Bu projeyle Hubbard Ödülü'nü kazandı. Ödülü ona National Geographic Topluluğu adına 1963'te Başkan Kennedy tarafından verildi.

Pakistan'daki dağlara ve dağ köylerindeki kırsal sosyal hayata karşı beslediği sevgi, kariyeri boyunca Richard Emerson'a ilham verdi. Kişiler arası davranış, grup performansı, güç ve sosyal etki çalışmaları genelde işbirliği ve rekabetin çevresel stresle arttığı keşif takımlarında yaşadığı deneyimlerle şekillendi.

Kaynak: Bu skeç Karen Cook tarafindan yazılmıştır.

Güç-Bağımlılık

Emerson gücü, bir aktörün diğerine kabul ettirebileceği olası masraf olarak tanımlar. **Bağımlılık** ise aktörün bir ilişkide kabullenebileceği olası maliyettir. Bu tanımlar, Emerson'ın güç-bağımlılık kuramını açıklar. Bu kurama göre, değiş tokuş ilişkisinde bir aktörün diğeri üzerindeki gücü, o aktörün diğerine olan bağımlılığının bir işlevidir. Eşitsiz güç ve bağımlılık ilişkilerde dengesizliğe yol açar fakat zaman içinde daha dengeli bir güç-bağımlılık ilişkisi oluşur.

Emerson'ın çalışmalarında aktörün bağımlılığı da çok önemlidir. Müşterek bağımlılık, etkileşimin doğasını ve birbirleri üzerine uyguladıkları gücün miktarını belirler. Bağımlılık hissi, Emerson'ın güç tanımıyla ilişkilidir. Yani A aktörünün B üzerindeki gücü, B'nin A'ya bağımlılığına eşittir. A ve B aktörleri arasındaki ilişkide, A'nın B'ye bağımlılığı, B'nin A'ya bağımlılığına eşit olduğunda bir denge vardır. Bağımlılıklar arasında dengesizlik olduğunda, daha az bağımlı aktör güç açısından avantajlıdır. O halde güç, A ve B arasındaki ilişkinin yapısına içkin bir potansiyeldir. Güç, bir ilişkiden ödül elde etmek için de kullanılabilir. Dengeli ilişkilerde bile dengede olsa bile güç mevcuttur.

Güç-bağımllılık çalışmaları olumlu sonuçlarla —başkalarını ödüllendirme yetisiyle— ilgilenir. Fakat Linda Molm'un bir dizi çalışması, güç-bağımlılık ilişkilerinde olumsuz sonuçları ceza gücünün— rolünü vurgular. Güç hem ödüllendirme hem de cezalandırma yetisinden ortaya çıkabilir. Genel olarak, Molm ceza gücünün ödüllendirme gücünden zayıf olduğunu ortaya çıkarır. Bunun sebebi ceza eylemlerinin olum- suz tepkiye yol açmasıdır. Fakat daha yakın zamanda yaptığı çalışmada Molm, ceza gücünün zayıflığının daha az etkili olmasına değil daha az kullanılmasına bağlı olabileceğini önerir. Molm ve onunla çalışan diğer araştırmacılar, ceza gücünün aynı zamanda ödüllendirme gücü olanlar tarafından kullanıldığınında daha adaletli olarak algılandıgını ortaya çıkarır.**güç** Bir aktörün diğerine kabul ettirebileceği olası masraf.

bağımlılık Aktörün bir ilişkide kabullenebileceği olası maliyettir.

Daha Bütünleştirici Bir Değiş Tokuş Kuramı

Değiş tokuş kuramı, güç bağımlılık ilişkisini açıklarken aktörler arasındaki ikili ilişkilere odaklanır. Değiş tokuştaki ikili yaklaşımdan uzaklaşıp, yapı içindeki bir pozisyonun gücünü incelemek isteyen Cook ve Emerson, bir pozisyonun gücünün, tüm yapının o pozisyona bağımlılığı açısından belirlendiğini savunur. Tüm sistemin bağımlılığı, hem o pozisyonun yapısal merkeziyetinden hem de güç-bağımlılık ilişkilerinin doğasından ortaya çıkabilir. Burada hassaslık yaklaşımını kullanarak, güç-bağımlılık kuramını mikroskopik inceleme seviyesinden makroskopik seviyeye çıkarmaya çalışırlar. Hassaslık, ağın tümünün belli bir yapısal pozisyona bağımlı olmasını içerir.

Cook, Jodi O"Brien ve Peter Kollock değiş tokuş kuramını farklı inceleme seviyelerindeki değiş tokuşla ilgili olarak bütünleşmiş bir açıdan tanımlar. Bu ilişkiler, bireyler, tüzel kişiler ve ulus devletler arasında olabilir. Değiş tokuş tarihinde iki çalışma yolu belirlerler. Biri mikro seviyede sosyal davranışı, değiş tokuş olarak inceler; diğeri de daha makro seviyede sosyal yapıyı değiş tokuş olarak inceler. Mikro-makro bütünleşmesinde değiş tokuş kuramının güçlü olduğunu düşünürler çünkü kuramın temel önermeleri bireylere ve topluluklara uyarlanabilir. Ayrıca kuram, bir seviyedeki değişimin diğer inceleme seviyelerine etkisiyle de ilgilenir.

Cook, O"Brien ve Kollock üç güncel trend belirler. Bunların hepsi de daha bütünleşmiş bir değiş tokuş kuramına işaret eder. İlki, mikroskopik konuları incelemek için geleneksel laboratuvar araştırmalarını destekleyecek olan makroskopik konuları incelerken kullanılan saha araştırmasının artmasıdır. İkinci olarak daha önce bahsettiğimiz gibi, çalışmalarda ikili ilişki ağlarından daha geniş ağlara doğru bir geçiş görürler. Üçüncü ve en önemli olarak da değiş tokuş kuramı ve yapısal sosyolojiyi sentezleme çabalarıdır. Yakın zamanda değiş tokuş kuramcılarının kendi yaklaşımlarını diğer kuramsal yaklaşımlara sentezleme çabalarına örnekler artmıştır.

YAPILANMA KURAMI

Bu bölümde göreceğimiz bütünleşmiş kuram oluşturma çabaları içinde en tatmin edici olanı Anthony Giddens'ınkıdır. Giddens, birey/aktör temelli (mesela sembolik etkileşimcilik) ve toplum/yapı temelli (mesela yapısal işlevselcilik) kuramları

değerlendirir ve bu iki zıt alternatifi de reddeder. Onun yerine tekrarlanan sosyal pratiklerden başlamamız gerektiğini savunur, Giddens toplum, pratikler tekrarlanabilir olduğu, yani sayısız kez tekrar edilebileceği için yapısal özelliklerini ("kalıplılığının") kazandığını savunur. Sosyal pratikler meyve sebze almak gibi gündelik davranışlardan, daha az gerçekleşen fakat yine de tekrar edilebilir oy vermek gibi davranışlara kadar geniş bir yelpazede yer alır. Yapılanma kuramına göre odak noktası ne büyük ölçek yapılar ne de gündelik davranış ve etkileşimlerdir. Odak noktası kalıplı biçimlerde tekrarlanan sosyal pratiklerdir. Giddens'ın kuramında oldukça önemli olan zaman ve mekân, bu pratikler için de önemlidir: Zaman içinde tekrarlanır ve düzenlenir. Sadece dün değil bugün de, yarın ve gelecek sene hatta gelecek yüzyılda tekrar edilir. Aynı şekilde mekân içinde de düzenlenir, New York'ta bulunan kalıplı sosyal pratikler aynı zamanda Chicago, Tokyo ve Londra'da da bulunur.

tekrarlanabilir Sayısız kez tekrar edilebilecek sosyal pratikler. Giddens, toplumun bu pratikler sayesinde yapıya kavuştuğunu savunur.

Giddens'ın sosyal pratiklere odaklanan yapılanma kuramının temelinde, aktör ve yapı arasındaki ilişki vardır. Amerika'da mikro-makro konusu olarak düşünülen konu, Avrupa'da aktör-yapı olarak ele alınır. Aralarında önemli farklar olsa da, burada denk olarak ele alacağız.

Giddens'a göre aktör ve yapı birbirinden ayrı düşünülemez. Tıpkı bir paranın iki yüzü gibidirler. Giddens'ın terminolojisinde buna ikilik denir (gelecek kısımda Archer'ın bu konudaki eleştirisini ele alacağız). Tüm sosyal davranışlar yapıyı içerir; tüm yapı da sosyal davranışı içerir. Aktör ve yapı süregiden insan davranışı ve pratiğinde iç içe geçmiştir. Bunun çeşitli anlamları vardır: (1) Aktörler sosyal pratikleri zihinsel (veya başka yolla) yaratmaz; (2) aktörlerin içinde bulunduğu yapısal sosyal koşullar sosyal pratikleri yaratmaz; (3) en önemlisi de, insanlar kendilerini aktör olarak ifade ederken, bilinçlerini ve bu pratikleri olası kılan yapısal koşulları sağlarlar. Pratikler, bilinç ve yapı aktör tarafından eş zamanlı olarak yaratılır. Bilinç, gerçekliğin sosyal inşası faaliyetleri üretmez; bunlar sosyal yapı tarafından da üretilmez. Kendilerini aktör olarak ifade eden insanlar pratiğe girer ve bu pratik sonucunda hem bilinç hem de yapı üretilir. Giddens bilinç veya dönüşümsellikle ilgilenir Fakat dönüşümsel olan aktör sadece öz bilince sahip değildir; aynı zamanda süregiden faaliyet akışını ve yapısal koşulları takip etmekle de meşguldür. Genel olarak Giddens'ın pratik, yapı ve bilincin oluştuğu diyalektik süreçlerle ilgilendiği söylenebilir. Giddens aktör-yapı ilişkisine tarihsel, süreçsel ve dinamik açıdan yaklaşır.

Sosyal aktörler dönüşümsel olduğu kadar, onları inceleyen sosyal araştırmacılar da dönüşümseldir. Bu, Giddens'in çifte yorumsamayla ilgili fikirlerini ortaya çıkarır. Hem sosyal aktörler hem de sosyologlar dil kullanır. Aktörler, dili yaptıkları şeylerin hesabını vermek için (Giddens burada etnometodolojiden ödünç alır), sosyologlar da sosyal aktörlerin davranışlarının hesabını vermek için kullanır. Yani normal dil ve bilimsel dil arasındaki ilişkiyi incelememiz gerekir. Özellikle de sosyal bilimcinin, sosyal dünyayı algılayışının üzerinde çalıştıkları aktörleri etkileyebileceğini göz önünde bulundurmalıyız. Bu şekilde, sosyal bilimciler üzerinde çalıştıkları dünyayı değiştirebilir ve hatalı bulgu ve sonuçlara ulaşabilir.

Yapılanma Kuramının Öğeleri

Giddens'ın yapılanma kuramı yukarıda bahsettiğimiz gibi kendi düşüncelerini, davranışlarını, fiziksel ve sosyal bağlamlarını sürekli denetleyen aktörlerle ilgili düşüncelerini içerir. Güvenlik hissi arayışı onları dünyayı rasyonalize etmeye iter.

Giddens, rasyonelleşme kavramıyla ile aktörlere güven hissi veren ve onların sosyal hayatlarıyla etkin biçimde baş etmesini sağlayan rutinlerin gelişmesini ifade eder. Aktörlerin davranışa geçmek için sebepleri vardır; bu sebepler arasında davranışı tetikleyen istek ve arzular da vardır. Yani rasyonelleşme ve dönüşümsellik sürekli eylemin içinde olsa bile, daha uygun olan motivasyonları eylemin potansiyeli olarak düşünmek daha uygundur. Motivasyon genel eylem planı sunar. Fakat Giddens'a göre eylemlerimizin çoğunun direkt bir motivasyonu bulunmaz. Böyle bir eylemin belli bir motivasyonu olmasa ve motivasyonlarımız gencide bilinçaltı olsa bile, insan davranışında önemli rol oynarlar.

Giddens, bilinç alanında geçişken bir ayrım yapar: söylemsel ve pratik bilinç. **Söylemsel bilinç** eylemlerimizi kelimelere dökme yetisini içerir. **Pratik bilinç**, aktörlerin doğal kabul ettiği ve kelimelerle ifade edemediği eylemleri içerir. Bu ikinci tür bilinç yapılanma kuramı için oldukça önemlidir çünkü söylenen yerince yapılana dair bir ilgiyi yansıtır.

Pratik bilince odaklanma, aktörlerden aktör olma durumuna, yani aktörlerin yaptığı şeylere bir geçişi mümkün kılar. Aktörlük, aktörün eylemlerini yani yalnızca aktör var olduğu ve müdahalede bulunduğu için gerçekleşen eylemleri içerir. Yani Giddens aktörlüğe oldukça (eleştirmenlerine göre aşırı) önem atfeder. Aktörlüğü niyetlerden ayırır çünkü eylemlerin genelde niyet edilenden farklı olduğunu yani niyetlenen eylemlerin beklenmedik sonuçları olduğunu düşünür. Beklenmedik sonuçlar, Giddens'ın kuramında büyük yer tutar ve aktörlükten sosyal sistem seviyesine ilerlemek için gereklidir.

Aktörlüğe olan bu vurguyla tutarlı olarak, Giddens aktörlere büyük güç atfeder. Giddens'ın aktörleri sosyal dünyada farklılık yaratma yetisine sahiptir. Daha da önemlisi aktör kavramı güç olmaksızın anlam ifade etmez; yani değişiklik yaratma yetisini kaybeden bir aktör, aktör değildir. Giddens aktörlerin hareketlerinin sınırları olduğunu kabul eder, fakat bu hiçbir tercih şanslarının olmadığı veya farklılık yaratamadıkları anlamına gelmez. Giddens'a göre güç mantıksal olarak bilinçten önce gelir çünkü eylem güç veya durumu değiştirmeyi içerir. O halde Giddens'ın yapılanma kuramı aktör ve eyleme güç atfeder ve bunun tersine aktörün niyetinin (fenomenoloji) veya dışsal yapıya (yapısal işlevselcilik) büyük önem atfeden kuramlardan oldukça farklıdır.

ikilik Tüm sosyal davranışlar yapıyı içerir; tüm yapı da sosyal davranışı içerir. Aktör ve yapı süregiden insan davranışı ve pratiğinde iç içe geçmiştir.

çifte yorumsama Sosyal bilimci, sosyal dünyayı algılayışının üzerinde çalıştıkları aktörleri etkileyebilir. Bu şekilde, sosyal bilimciler üzerinde çalıştıkları dünyayı değiştirebilir ve hatalı bulgu ve sonuçlara ulaşabilir.

rasyonelleşme Aktörlere güven hissi veren ve onların sosyal hayatlarıyla etkin biçimde baş etmesini sağlayan rutinlerin gelişmesi.

Yapılanma kuramının kavramsal temelinde yapı, sistem ve yapının ikiliği fikirleri yatar. Yapı, alıştığımızın dışında benzer sosyal pratiklere sistemsel bir biçim veren, yapılaştıran özellikler (özellikle de kural ve kaynaklar) olarak tanımlanır. Daha da belirgin olarak bu sosyal pratiklerin değişken zaman ve mekân içinde var olmasını sağlar. o Yani yapı, kurallar ve kaynaklar sayesinde var olur. Yapıların kendileri zamanda veya mekânda var olmaz. Sosyal olguların yapılanma yetisi vardır. Sadece insan aktörlerinin eylemleri sonucu yapı var olabilir. Giddens, yapıları aktörlerin dışında ve onlara güç uygulayan öğeler olarak gören Durkheimcı kalıbın dışında bir yapı tanımı önerir. Yapının, insan eyleminin dışında olduğu izlenimini vermekten kaçınır. Yapı, sosyal hayata şekil ve biçim verir. Fakat kendisi o şekil veya biçim değildir.

Giddens yapının eylemi kısıtlayabileceğini yadsımaz, fakat sosyologların bu kısıtlamaların önemini abarttığını düşünür. Dahası yapıların hem eylemi kısıtlayabileceğini hem de eylemi sağlayabileceğini vurgulamazlar. Yapılar, genellikle aktörlerin başka türlü yapamayacakları şeyleri yapmalarına izin verir. Giddens yapısal kısıtlamanın önemindeki vurguyu azaltsa bile, aktörlerin zaman ve mekâna yayılmış, yapılanmış sosyal

söylemsel bilinç Eylemlerimizi kelimelere dökme yetisini içerir.

pratik bilinç Aktörlerin doğal kabul ettiği ve kelimelerle ifade edemediği eylemleri içerir.

aktörlük Aktörün eylemlerini yani yalnızca aktör var olduğu ve müdahalede bulunduğu için gerçekleşen eylemleri içerir.

aktör Sosyal dünyada farklılık yaratma yetisine, güce sahiptir.

yapı Benzer sosyal pratiklere sistemsel bir biçim veren yapılaştıran özellikler (özellikle de kural ve kaynaklar) olarak tanımlanır.

sistemler üzerinde kontrollerini kaybedebileceklerini de kabul eder. Fakat Weberci bir demir-kafes imgesini kullanmaktan kaçınır ve bu tip bir kontrol kaybının önüne geçilemez olmadığını vurgular.

Sosyolojinin geleneksel yapı tanımı, Giddens'ın sosyal sistem kavramına daha yakındır. Giddens'a göre, sosyul sistemler yeniden üretilen sosyal pratikler veya aklörler veya topluluklar arasında yeniden üretilerek düzenli hale gelen sosyal pratiklerdir, Sosyal sistem fikri, Giddens'ın pratiğe olan ilgisinden çıkar. Sosyal sistemlerin yapısı yoktur ama yapısal özellikler gösterirler. Yapılar, zaman vc mekân içinde var olmaz; yeniden üretilen pratikler olarak sosyal sistemlerde ortaya çıkarlar. Bazı sosyal sislemler, niyetli eylemin ürünü olsa da Giddens insan eyleminin beklenmedik sonucu olarak ortaya çıkan sistemlere daha çok vurgu yapar. Bu beklenmedik sonuçlar, eylemin fark edilmeyen koşulları haline gelebilir ve onu besleyebilir. Bu koşullar, kontrolden kaçabilir ama yine de aktörler kontrol uygulamaya çalışmaktan vazgeçmez.

O halde yapılar, sosyal sistemlerde somutlaşır. Ayrıca, bireysel aktörlerin hafızalarında da yer alırlar. Sonuç olarak, kurallar ve kaynaklar hem makro seviyedeki sosyal sistemlerde hem de mikro seviyedeki insan bilincinde kendilerini gösterir.

Yapılanma kavramı, yukarıda bahsedilen aktör ve yapı ikiliğine bağlıdır; birbirlerinden bağımsız değildir. O kadar iç içe geçmişlerdir ki, eylem ürettikleri anda, insanlar içinde var oldukları yapıları üretir ve yeniden üretirler. Yapılanma, aktör ve yapı arasında diyalektik bir ilişki içerir. Yapı ve aktör bir ikiliktir; biri olmadan öbürü de var olmaz.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Giddens'ın kuramında zaman ve mekân önemli değişkenlerdir. İkisi de insanların zamansal veya mekânsal olarak var olmasına bağlıdır. Temel koşul, başkalarının aynı zaman ve mekânda olduğu yüz yüze ilişkidir. Fakat sosyal sistemler zaman ve mekân içinde yayılır, yani başkaları artık var olmayabilir. Zaman ve mekânda böyle bir mesafe modern dünyada yeni iletişim ve ulaşım biçimleriyle sağlanır. Sosyal düzenin merkezi sosyolojik sorunu, sosyal sistemlerin zaman ve mekân içindeki entegrasyonudur. Giddens?'ın sosyal

kuramdaki en çok kabul gören katkılarından biri zaman ve mekân konularını ön plana çıkarmasıdır.

KÜLTÜR ve AKTÖR

Margaret Archer aktör ve kültür ilişkisine bakarak, aktör-yapı sorununu başka bir yöne kaydırır. Giddens ve Archer arasındaki temel farklardan biri Giddens'ın ikilik fikri ve Archer'ın bunun üzerine yaptığı eleştiridir. Archer, ikiciliklerin sosyal dünyayı analitik açıdan incelerken kullanılmasının faydalı olduğunu düşünür. Ona göre, bir iki- cilik olan yapı (ve kültür) ve aktör analitik olarak farklıdır fakat sosyal hayatta iç içe geçmişlerdir. Archer, Giddens (ve diğerlerinin) paranın iki yüzünü eşzamanlı olarak incelemeye çok hevesli olduklarını söyler. Böyle yaparak, bir tarafın diğer tarafla olan ilişkisini incelemeleri engellenir. Archer'a göre ikiliğe odaklanmak yapıların insanlara nasıl egemen olduğunu ve sosyal eşitsizlikleri dayattığını gölgeler. Kuramcıların bu ilişkinin engellenmesine yol açacak kuramlardan uzak durması gerektiğini düşünür çünkü bu ilişki ortaya çıkarılmalıdır.

Bize göre, hem ikilik hem de ikicilik sosyal dünyayı inceleme açısından önemlidir. Bazı durumlarda yapı ve eylemi, mikro ve makroyu ayırarak birbirleriyle nasıl ilişkiye girdiklerini incelemek faydalı olabilir. Başka durumlarda, yapı ve eyleme (mikro ve makroya) ayrılamaz ikilik olarak bakmak gerekebilir, Hatta sosyal dünyanın ikilik ve ikicilikle nitelenme seviyeleri ampirik bir soru olabilir. Bir durumda sosyal arka plan ikilikleri kullanarak, diğer durumda da ikicilikleri kullanarak açıklanabilir. Aynı durum farklı zamanlar için de geçerli olabilir. Her an her sosyal arka planda ikilik ve ikicilik derecelerini ölçebilmemiz gerekir.

sosyal sistem(ler) Yeniden üretilen sosyal pratikler veya aktörler veya topluluklar arasında yeniden üretilerek düzenli hale gelen sosyal pratiklerdir.

yapılanma Aktör ve yapı ikiliğine bağlıdır; birbirlerinden bağımsız değildir. O kadar iç içe geçmişlerdir ki, eylem ürettikleri anda, insanlar içinde var oldukları yapıları üretir ve yeniden üretirler. Yapılanma, aktör ve yapı arasında diyalektik bir ilişki içerir. Yapı ve aktör bir ikiliktir; biri olmadan öbürü de var olmaz.

ikilik Yapı (ve kültür) ve aktör analitik olarak farklıdır fakat sosyal hayatta iç içe geçmişlerdir.

Giddens'a yöneltilen bir eleştiri de, yapılanma kuramında yapı ve aktör sorununun, kültür ve aktör sorununu gölgelediğidir. Fakat bu kavramsal bir ayrımdır çünkü yapı ve kültür gerçek hayatta iç içedir. Yapı, maddi olgu ve çıkarların alanıdır; kültür ise maddi olmayan olgu ve fikirlerin alanıdır. Yapı ve kültür esasen farklıdır ve görece olarak bağımsızdır. Archer'a göre, yapı ve kültür görece olarak bağımsız olarak ele alınmalı ve yapı başlığı altına yığılmamalıdır. Fakat kültürel sosyolojideki canlanmaya rağmen, kültürel inceleme hâlâ yapısal incelemenin arkasında kalır.

HABİTUS ve ALAN

Pierre Bourdicu'nun kuramı nesnellik ve öznellik veya birey ve toplum arasındaki hatalı zıtlığı aşmayı amaçlar.

Durkheim ve onun sosyal gerçekleri incelemesini (bkz. 2. Bölüm) nesnellik kampına koyar. Durkheimcılar nesnel yapılara odaklandığı ve bu yapıları aktörlerin algıladığı, düşündüğü ve sonra buna göre eyleme geçtiği süreçleri göz ardı eder. Nesnelciler aktörü ve aktörlüğü umursamaz; Bourdieu ise aktörün unutmayan yapısalcı bir pozisyonu benimser.

Öznellik ve Nesnellik Arasında Köprü

Öznellik ve nesnelliği bir araya getirme amacı Bourdieu'yü öznelci, sembolik etkileşimcilikle ilişkili (bkz. 6. Bölüm) bir pozisyona yakınlaştırır. Bourdieu, sembolik etkileşimciliğin öznelciliğe bir örnek olduğunu çünkü aktörlerin sosyal dünyayı nasıl düşünüp temsil ettiklerine odaklanırken, bu süreçlerin içinde bulunduğu büyük ölçek yapıları göz ardı ettiğini düşünür. Bourdieu sembolik etkileşimcilik gibi kuramların yapıyı göz ardı ederek aktöre odaklandığını düşünür.

Öte yanda, nesnel yapılar ve öznel olgular arasında diyalektik bir ilişki vardır. Nesnel yapılar düşünceyi, eylemi ve etkileşimi ve insanların dünyayı nasıl temsil ettiklerini kısıtlar, Fakat bu temsiller göz ardı edilemez çünkü son kertede nesnel yapıları etkilerler.

Nesnelci-öznelci ikilemden uzaklaşmak için Bourdieu pratiğe odaklanır. Pratik, yapı ve aktör arasındaki diyalektik ilişkinin sonucudur. Pratikler ne nesnel olarak belirlenmiştir, ne de özgür iradenin sonucudur. Bourdieu, yapı ve insanların sosyal gerçekliği inşa biçimleri arasındaki diyalektiğe duyduğu ilgiyi kendi yönelimini

yapılandırmacı yapısalcılık, yapısalcı yapılandırmacılık veya genetik yapısalcılık olarak tanımlar.

pratik Yapı ve aktör arasındaki diyalektik ilişkinin sonucudur. Pratikler ne nesnel olarak belirlenmiştir, ne de özgür iradenin sonucudur.

Pierre Bourdieu (1930-2002)

Kısa Biyografi

Ölümünden kısa bir süre önce Bourdicu bir otobiyografi yazmaya başladı. Fakat dönüşümsel sosyolojiye sadık kalan Bourdicu bunun bir otobiyografi değil, sosyolojik bir öz-inceleme olduğu konusunda okuyucuları uyardı. Pek çok postyapısalcı düşünür gibi Bourdicu de insanın kendi hayatının tck yazarı olduğu fikrine şüpheyle yaklaştı. Bir Oro Analiz İçin Taslak, Bourdicu'nün hayatından parçalarla dolu olsa da, bunlar onun hayatını şekillendiren çeşitli sosyal alanlar bağlamında ele alınır. Sosyolojik stilinc has olarak hayatının içinden geçliği alanlar tarafından şekillendirildiğini ama aynı zamanda o alanlar içinde aktör olarak yaptıklarının bir ürünü olarak anlatır.

Bourdieu, Fransız akademisinde çalışmalarına ilk başladığında, akademi filozof JcanPaul Sartre ve antropolog Claude Levi-Strauss gibi düşünürlerin etkisi altındaydu. Bu düşünürler kapalı ve elitist bir yaklaşımı temsil ediyordu. Onların kişilikleri ve akademik stilleri Fransız akademisinin alanını şekillendirdi. Bourdieu bu elitlerden ders almış olsa da Gaston Bachelard ve Georges Canguilhem gibi çeperlerdeki düşünürleri tercih etli. Sonunda Bourdicu (sosyolog Aron Raymond'ın yerine) College de France'ın başına getirilmiş olsa da, entelektüel gelişiminin ilk yılları ana akın akademik hayata karşıtlık ekseninde şekillendi.

Savaşla yıkılmış olan Cezayir'de önce Fransız ordusunda sonra da Cezayir'de yardımcı doçent olarak geçirdiği vakit de onu etkiledi. Bu zaman süresince savaş karşıtı oldu. Cezayir'de geçirdiği zamanla ilgili bir kitap yazarak Fransız halkını Fransız sömürgeciliğinin doğası üzerine eğitmek istedi.

Bourdieu kendi inatçı ve isyankâr "yatkınlığını" Fransa'nın kırsal bölgesi Bfdarn'da geçen çocukluğuna bağladı. Babası postada çalışsa da, aslında köylü bir aileden geliyordu. Az bir maaşla, Bourdieu'nün ileride sınıf arkadaşı olacak gençlerden çok farklı şekilde yaşıyorlardı. Bourdieu, dünyayı onlardan farklı algılamakla kalmadı,

aksanı ve duruşu da farklıydı. Diğerlerinden farklı bir kültürel sermayesi vardı. Bourdieu bu habitusun ve dışarıdakilere olan sempatisinin onu hem akademide hem de Cezayir'de otoriteye kafa tutmasına yol açtığını anlatır.

Genetik yapısalcılık, zihinsel yapılardan ayrıştırılamayacak nesnel yapıların incelenmesidir. Zihinsel yapılar da nesnel yapıların içselleştirilmesini içerir.

Kısmen de olsa, **yapısalcı yaklaşıma** inanır. Fakat onunki, geleneksel yapısalcılarınkinden farklıdır. Yapısalcılar dil ve kültürdeki yapılara odaklanırken, Bourdicu sosyal dünyada da yapıların olduğunu savunur. Fakat Bourdieu'yü diğer yapısalcılardan ayıran aynı zamanda algı, düşünce, eylem ve sosyal yapı şemalarının oluşumuyla ilgilenen **yapılandırmacı yaklaşım** benimsemesidir.

Bourdieu yapısalcılıkla yapılandırmacılık arasında bir köprü inşa etmeye çalışsa da,

bunda kısmen başarılı olur. Çalışmaları yapısalcılık yönüne kayar. Bu yüzden post-yapısalcı olduğu düşünülür. Düşüncesinde yapılandırmacılıktan çok, yapısalcılıkla bağ

genetik yapısalcılık Zihinsel yapılardan ayrıştırılamayacak nesnel yapıların incelenmesidir. Zihinsel yapılar da nesnel yapıların içselleştirilmesini içerir.

yapısalcı yaklaşım Sosyal dünyada yaşananları belirleyen gizli yapılar olduğu düşüncesi.

yapılandırmacı yaklaşım Algı, düşünce, eylem ve sosyal yapı şemalarının sosyal dünyayı oluşturduğu fikri.

post-yapısalcı Bourdieu gibi yapısalcılıktan etkilenen ama bunu başka kuramsal yönelimlerle sentezleyen kuramcı.

vardır. Pek çok başka yaklaşımın yerince (mesela fcnomenoloji, sembolik etkileşimcilik) Bourdieu'nün yapılandırmacılığı öznellik ve niyetliliği göz ardı eder. Sosyolojisine insanların sosyal mekândaki konumları sebebiyle sosyal dünyayı nasıl algıladıkları ve inşa ettiklerini eklemeye gerek görmez. Fakat sosyal dünyada gerçekleşen algı ve inşa yapılarla canlandırılır ve sınırlandırılır. Zihinsel yapılar ve sosyal yapılar arasındaki ilişkiyle ilgilenir. Bazı mikro-sosyologlar Bourdicu'nün bakış açısından rahatsızlık duyar ve bunun yapısalcılıktan farklı olmadığını düşünür. Özellikle de öznellikle uğraşmamasını bir eksiklik kabul ederler. Fakat Bourdieu'nün kuramında yaratım ve doğaçlama yetisi olan bir dinamik aktör vardır. Fakat çalışmalarında bu epey sınırlıdır: Yaratım niyetsiz; doğaçlama ise yapılar tarafından düzenlenmiştir. Bourdicu'nün çalışmalarının kalbi ve öznellik ve nesnelliği birleştirme çabaları habitus ve alan kavramlarina ve onların arasındaki diyalektik ilişkiye yansır. Habitus aktörlerin zihninde var olurken, alanlar zihinlerinin dışında var olur.

Habitus

Bourdiecu'nün en meşhur kavramı habitustur. Habitus insanların sosyal dünyayla baş ettiği zihinsel ve bilişsel yapıdır. İnsanların sosyal dünyayı algılama, anlama, tasdik etme ve değerlendirmeleri için içselleştirilmiş bir dizi şemaları vardır. Bu şemalar sayesinde insanlar hem pratik yaratır hem de onları algılar ve değerlendirir.

Diyalektik açıdan habitus, sosyal dünyanın yapılarının içselleştirilmesinin bir ürünüdür. Habitusu içselleşmiş sosyal yapı olarak düşünebiliriz. Sınıf yapısındaki, yaş, cınsiyet ve sosyal sınıflar gibi nesnel ayrımları yansıtır. Habitus, sosyal dünyadaki belli bir pozisyonda uzun süre bulunmanın sonucunda elde edilir. Yani bireyin o dünyadaki konumuna bağlıdır; herkesin habitusu aynı değildir. Fakat sosyal dünyada aynı konumda bulunanların habitusları da benzer olur.

Bu şekilde habitus kolektif bir olgu da olabilir. Habitus, aktörün sosyal dünyayı anlamasını sağlar fakat çoklu habitusların varlığı, sosyal dünya ve onun yapılarının tüm aktörlere benzer şekilde intikal etmediği anlamına gelir.

Belli bir zamanda var olan habitus, kolektif tarih tarafından yaratılmıştır. Belli bir bireyin sahip olduğu habitus, o bireyin hayatı boyunca kazanılır ve içinde bulunduğu sosyal tarih anının bir işlevidir. Habitus hem dayanıklı hem de dönüştürülebilirdir. Bir alandan diğerine aktarılabilir. Fakat insanlar uygun olmayan habituslere de sahip

olabilir. Bourdicu bu durumu hysteresis olarak tanımlar. Buna güzel bir örnek, köyde kapitalizm öncesi bir toplumdan koparılarak Wall Street'te çalıştırılan biri olabilir. Kapitalizm öncesi toplumda edinilen habitus, Wall Street hayatıyla baş etmeyi zorlaştıracaktır.

Habitus hem sosyal dünyayı üretir hem de onun tarafından üretilir. Bir tarafta, habitus yapılandıran bir yapıdır; sosyal dünyayı yapılandırır. Diğer tarafta yapılanmış bir yapıdır, yani sosyal dünya tarafından yapılanmıştır. Başka bir deyişle, habitus çift taraflı bir diyalektik içerir: Dışsal yapıların içselleşmesi ve bireye içkin şeylerin dışsallaşması söz konusudur. Habitus kavramı Bourdicu'nün öznellik ve nesnellik arasında bir seçim yapmak zorunda kalmamasını sağlar.

Pratik, habitus ve sosyal dünya arasında aracılık eder. Bir yanda, pratik ile habitus yaratılır; diğer yanda pratik sonucu sosyal dünya yaratılır. Pratik, habitusu şekillendirse de, habitus pratiği birleştirir ve türetir.

habitus (İnsanların sosyal dünyayla baş ettiği zihinsel ve bilişsel yapıdır.

hysteresis İnsanların uygun olmayan habituslere sahip olma durumu.

Anahtar Kavram

Dönüşümsel Sosyoloji

Pierre Bourdieu, sosyologların kendi alanlarını daha iyi anlamak için kendi araçlarını kullanacağı dönüşümsel bir sosyoloji gerektiğini savunur. Sosyal dünyanın unsurlarını, araştırma nesnelerine çeviren sosyologlar kendi pratiklerini de nesnelleştirmelidir. Bourdicu, kendi terminolojisini kullanarak sosyologların, sosyoloji alanındaki habitus ve pratiklerini, ayrıca bu alanla tabakalaşma ve politika alanlarının ilişkisini incelemeye eğilir. Bireysel olarak sosyologların ve alanın kendisinin farklılaşmak için kullandığı stratejilerle ilgilenir. Mesela, s0syolog birey alanda statü kazanmak için belli bir jargon kullanabilir veya sosyoloji kendini pratikler dünyasında farklılaştırmak için bilim kisvesine bürünebilir. Bourdicu'e göre 60syoloji ve diğer bilimlerin bilimsel olma iddiası aslında güç gösterme çabasıdır. Elbette bu konum, Bourdieu'nün kendi çalışmaları için bazı rahatsız edici sonuçlar doğurur. Hem kendi sembolik gücünü muhafaza etmeye çalışır hem de kendi çalışmalarının altında yatan bilimsel yaklaşımını eleştirir.

Bourdieu, sosyologların kendi işlerine nüfuz eden sosyal güçlerin oyuncağı olmaması için üst-kuram oluşturması gerektiğini savunur. Sosyolog, o an üzerindeki güçlerin doğasını anlamalıdır. Bu güçler üst-kuramsal incelemeyle veya Bourdieu'nün sosyo-analiz adını verdiği yöntemle anlaşılır. Sosyologlar üzerlerindeki güçlerin (özellikle de dışsal-sosyal ve dışsal-entelektüel) doğasını anladığında, onların çalışmaları üzerindeki etkileri daha iyi kontrol edebilir. Bourdieu, sosyolojiyi kullanarak kendi çalışmalarını da sosyal belirleyicilerden temizlemeye çalışır.

Habitus, düşünceyi ve eylem tercihlerini kısıtlayan içsel bir yapıdır fakat onları belirlemez. Bourdieu'yü geleneksel yapısalcılardan ayıran bu determinizm noksanlığıdır. Habitus, insanlara nasıl düşünmeleri, ne yapmaları gerektiğini sadece önerir. İnsanlar bilinçli şekilde tercihlerini değerlendirir, fakat bu tercih süreci habitusun işleyişini yansıtır. Habitus, insanlara seçim yapmalarına ve sosyal dünyada kullanacakları stratejileri seçmelerine yarayan ilkeleri sunar. Sonuçta, Bourdieu için de (Garfinkel ve etnometodologlar için de olduğu gibi) insanlar önyargılı budalalar değildir. Fakat insanlar tamamen rasyonel de sayılmaz (Bourdicu

rasyonel tercih kuramından haz etmez); makül biçimde davranırlar —pratik hisleri vardır. İnsanların yaptığının bir mantığı vardı— pratik mantığı.

Pratik mantık pek çok karışık ve (biçimsel mantık açısından) görünüşte mantıksız araçları içerebilir. Bu sadece pratik mantık ve rasyonelite (biçimsel mantık) arasındaki farkı vurgulamakla kalmaz aynı zamanda Bourdicu'nün ilişkiye verdiği önemi de gösterir. Bu ikincisi önemlidir çünkü habitusun değişmeyen sabit bir yapı olmadığını, çelişkili durumlar içinde sürekli değişerek bireyler tarafından uyarlandığını ortaya çıkarır.

Habitus bilinçli değildir ve onun işleyişini dille ifade edemeyiz. İçe bakışla onu inceleyemeyiz, iradeyle kontrol edemeyiz. Habitus ve onun işleyişinin bilincinde olma- sak da en pratik eylemlerimizde, mesela yerken, yürürken, konuşurken hatta burnumuzu silerken kendini ifade eder. Habitus bir yapı işlevi görür fakat insanlar ona sadece mekanik olarak tepki vermez. Yani Bourdicu'nün yaklaşımında, beklenmedik yenilik ve toptan determinizm uçlarından sakınırız.

dönüşümsel sosyoloji Sosyologların kendi alanlarını daha iyi anlamak için kendi kuramsal ve ampirik araçlarını kullanması.

Alan

Bourdieu, alan kavramını yapısal değil ilişkisel olarak cle alır. Alan, içindeki nesnel pozisyonların ilişkiler ağıdır. Bu ilişkiler, bireysel bilinç ve iradeden ayrı var olur. Bunlar bireyler arasındaki etkileşim veya öznellik arası bağlar değildir. Konumların sahipleri aktörler veya kurumlar olabilir ve alanın yapısı tarafından kısıtlanırlar. Sosyal dünyada çeşitli yarı-özerk alan vardır (sanat, din, yüksek öğretim). Hepsinin kendine has mantığı vardır ve aktörler arasında alana dair inanç türetirler.

Bourdieu alanı, bir mücadele alanı tanımlar. Alanda konum sahibi olan insanlar, birey veya kolektifler olarak halihazırdaki konumlarını korumaya veya iyileştirmeye çalışır. Alanın yapısı, konuları korumak veya iyileştirmek için kullanılan stratejilerin temelinde yatar. Alan, çeşitli sermayenin (ekonomik, kültürel, sosyal, sembolik) kullanıldığu rekabetçi bir pazar alanıdır. Fakat güç (politika) alanı çok önemlidir; politik alandaki güç ilişkilerinin hiyerarşisi diğer tüm alanları yapılandırır.

Bourdieu alanı incelemek için üç aşamalı bir süreç sunar. İlk aşama, güç alanının önemini yansıtır ve herhangi bir alanın politik alanla olan ilişkisini takip eder. İkinci aşama, o alandaki ilişkilerin nesnel yapısı ortaya çıkarılır. Son aşamada ise, alanda farklı konumlardaki aktörlerin habituslerinin doğası belirlenir.

Alandaki aktörlerin konumu sahip oldukları sermaye miktarı ve ağırlığıyla belirlenir. Bourdieu, alanı ve içinde süren mücadeleleri tanımlamak için askeri imgeler (mevzilenme, kale) kullanır. Sermaye, hem kendi hem de başkalarının kaderini kontrol etme olanağı sağlar. Bourdieu dört çeşit sermayeden bahseder. Bu fikir ekonomiden ilham aldığı için, ekonomik sermayenin tanımı açıktır. Kültürel sermaye meşru bilgi çeşitlerini içerir; sosyal sermaye insanlar arasındaki değerli ilişkileri içerir; sembolik sermaye onur ve prestijden ortaya çıkar. |

Alandaki konum sahipleri çeşitli stratejiler kullanır. Bu fikir yine Bourdicu'nün aktörlerinin belli bir özgürlüğe sahip olduğunu gösterir. Fakat stratejiler bilinçli veya planlı değildir. Yapılanmış, yapısal olarak kalıplı ve düzenlidir. Aktörlerin kullandığı stratejiler sahip oldukları habitusa ve alandaki konumlarının doğasına bağlıdır.

Bourdieu'ye göre devlet sembolik şiddet tekeli için mücadele verilen alandır. Bu, yumuşak bir şiddet türüdür çünkü şiddetin uygulandığı aktör de şiddete ortaktır. Büyük ölçüde kültürel mekanizmalar aracılığıyla dolaylı olarak uygulanır. Bu, sosyologların daha sık çalıştıkları dolaysız sosyal kontrol biçimlerinden farklıdır.

Sembolik şiddetin insanlar üzerine uygulandığı temel kurumlardan biri eğitim sistemidir. Dil, anlamları, iktidarın sembolik sistemi nüfusun geri kalanına dayatılır. Bu, iktidardakilerin ne yaptıklarını gizleyerek ve altındakilerin egemenliği meşru kabul etmesini sağlayarak, iktidardakilerin konumunu güçlendirir. Daha genel olarak, Bourdieu'ye göre eğitim sistemi var olan güç ve sınıf ilişkilerini yeniden üretir. Sembolik şiddetle ilgili fikirlerinde, Bourdieu'nün çalışmalarının politik içeriği açıkça ortaya çıkar. Bourdieu, insanları bu şiddetten ve daha genel olarak sınıfsal ve politik egemenlikten kurtarmak ister. Fakat naif bir ütopyaya da inanmaz. Onunkisi makül ütopya olarak adlandırılabilir.

Hem habitusun hem de alanın önemini vurgulayan Bourdicu, metodolojik bireyselciler ve metodolojik toptancıların arasındaki ayrımı reddeder, metodolojik ilişkisellik adı verilen bir yaklaşım benimser. Yani habitus ve alan arasındaki ilişkiyle ilgilenir. Bunun iki şekilde işlediğini düşünür. Bir yanda alan, habitusu şartlandırır; diğer yanda da habitus alanı anlamlı, his ve değeri olan, enerji vermeye değecek bir şey olarak yaratır.

Habitus ve Alan Uygulaması: Farklılık Bourdicu sadece soyut kuramsal bir sistem yaratmaya çalışmaz; bunu aynı zamanda ampirik konulara da uyarlar. Kuramsal yaklaşımının uygulaması Farklılık isimli ampirik çalışmasında görülür. Burada, toplumdaki farklı grupların estetik tercihlerini inceler.

Bourdieu bu çalışmada kültürün meşru bir çalışma alanı olduğunu göstermeye çalışır. Yüksek kültür (mesela klasik müzik zevki) ile antropolojik kültür tanımlarını bir araya getirmeye çabalar ve kültürü hem yüksek hem de alt biçimleri (mesela rap müziği) içinde inceler. Bu çalışmasında lüks yemek zevki ile hamburger ve patates kızartması gibi basit yemek zevki arasında bağ kurar.

alan Nesnel pozisyonların ilişkiler ağı.

ekonomik sermaye Aktörün sahip olduğu ekonomik kaynaklar.

kültürel sermaye Aktörün sahip olduğu meşru bilgi çeşitleri.

sosyal sermaye Aktörün sahip olduğu değerli ilişkileri içerir.

sembolik sermaye Aktörün sahip olduğu onur ve prestij.

sembolik şiddet Yumuşak, şiddetin uygulandığı aktörün de şiddete ortak olduğu bir şiddet türüdür. Büyük ölçüde kültürel mekanizmalar aracılığıyla dolaylı olarak uygulanır.

Yapısal değişmezler, özellikle de alan ve habitus yüzünden, toplumun çeşitli gruplarının (sınıflar) kültürel zevkleri tutarlı sistemler oluşturur. Bourdieu özellikle estetik zevkteki farklılıklarla, çeşitli kültürel nesneleri ayrıştırma yatkınlığı ve onlarla ilgili farklı yargılara ulaşma durumuyla ilgilenir. Zevk de bireye sosyal düzendeki yerini gösteren bir pratiktir. Zevk, benzer tercihleri olanları farklı tercihleri olanlardan ayırır. Pratik uygulamalar ve zevkin sonuçları sayesinde insanlar nesneleri ve bu yüzden de kendilerini sınıflandırır. İnsanları zevkleri, mesela film ve müzik tercihleriyle, sınıflandırırız. Diğerleri gibi bu pratikler de tüm müşterek ilişkiler bağlamında, bütünün içinde düşünülmelidir. O halde sanat ve filmle ilgili zevkler, yemek, spor veya saç stilindeki zevklerle ilişkilendirilebilir.

Bourdieu'nun çalışmasında iki ilişkili alan vardır: sınıf ilişkileri (özellikle de egemen sınıf kesimleri) ve kültürel ilişkiler. Bunları çeşitli oyunların oynandığı bir dizi konum olarak ele alır. Belli konumlardaki aktörlerin (bireysel veya kolektif) gerçekleştirdiği eylemler alanın yapısı, konumlarının doğası ve onlarla ilişkili çıkarlar tarafından etkilenir. Fakat bu oyun aktörün kendini konumlandırmasını ve oyunda başarılı olmak için kullandığı çeşitli stratejileri de içerir. Zevk, birinin alandaki konumunu tecrübe etmesi ve sağlamlaştırması için bir olanaktır. Fakat sosyal sınıf alanının bu oyundaki etkisi oldukça derindir; üst sınıfların zevkleri daha kolay kabul edilir, alt sınıflarınki ise reddedilir. O halde kültürel eserlerin dünyası sosyal sınıfın hiyerarşik dünyasına bağlıdır; hem hiyerarşıktir hem de hiyerarşi yaratır.

Bourdieu, zevki diğer önemli kavramı habitusa da bağlar. Zevkler, yüzeydeki fikir ve laflardan daha derin ve eski yatkınlıklar tarafından belirlenir. İnsanların giysi, mobilya veya yemek gibi gündelik kültürel unsurlar hakkındaki tercihleri, habitus tarafından şekillendirilir. Bu yatkınlıklar sınıfları da, bilinçli olmasa da, bütünleştirir.

metodolojik bireyselciler Mikro seviyeye odaklanan ve bu seviyenin makro seviyeyi belirlediğine inanan sosyal bilimciler.

metodolojik toptancılar Makro seviyeye odaklanan ve bu seviyenin mikro seviyeyi belirledigine inanan sosyal bilimciler.

metodolojik ilişkisellik Mikro ve makro arasındaki ilişkiye odaklanan sosyal bilimciler.

Başka bir deyişle, zevk çöpçatandır. Bir habitus, zevk aracılığıyla diğer habitusa olan uyumunu ifade eder. Diyalektik açıdan da sınıfın yapısı, habitusu şekillendirir.

Alan ve habitus Bourdieu için önemli olsa da, aralarındaki diyalektik ilişki de oldukça önemlidir. Alan ve habitus müşterek olarak birbirlerini tanımlar. Habitus ve alan arasındaki diyalektik ilişkiden, pratikler ve özellikle de kültüre! pratikler ortaya çıkar.

Bourdieu kültürü bir ekonomi veya pazar yeri olarak ele alır. Bu pazar yerinde insanlar ekonomik sermaye yerine kültürel sermaye kullanır. Bu sermaye büyük ölçüde insanların sosyal sınıf kökleri ve eğitim deneyimlerinin sonucudur. Pazar yerinde, insanlar sermaye kazanır, onu kullanarak konumlarını iyileştirir veya kaybederek konumlarını yitirirler.

İnsanlar çeşitli kültürel alanlarda farklılık ararlar —içtikleri içecekler (Perrier veya kola), sürdükleri arabalar (Mercedes veya Kia), okudukları gazeteler (New York Times veya USA Today), veya gittikleri tatil yerleri (Fransa sahilleri veya Disney Dünyası). Farkılık ilişkileri bu ürünlerin içine işlenmiştir ve her kullanıldıklarında aktive edilir. Aslında tüm alanlara bakıldığında, farklılık arayacak sınırsız sayıda alan olduğu görülür. Belli kültürel ürünleri almak (Mercedes) kâr getirir, oysa diğerleri (Kia) kârsızdır hatta kayba bile yol açabilir.

Bourdieu, Thorstein Veblen'in ünlü gösterişçi tüketim kuramını (bkz. 3. Bölüm) takip ederek, insan davranışının ana motorunun sadece farklılık olmadığını savunur. Onun temel fikri, belli bir alanda konum sahibi olmanın, komşu konumlardan farklı olmak anlamına geldiğidir. İnsanlar zevkler aracılığıyla diğerlerinden farklı olduklarını gösterir. Mesela kuyruklu piyano alan biri, akordiyon alandan farklıdır. Piyano yüksek statü göstergesiyken, akordiyon belli bir görüşün egemenliği ve onu kullananlara uyguladığı sembolik şiddet yüzünden basit kabul edilir.

Kültürel ürünlerin doğası ve zevkler arasında bir diyalektik vardır. Kültürel ürünlerdeki değişimler zevki de değiştirir fakat zevklerdeki değişim de kültürel ürünlerde değişime yol açar. Alanın yapısı tüketicilerin kültürel ürünlere olan arzusunu belirler ve aynı zamanda üreticilerin bu talepleri karşılamak amacıyla yarattıklarını da yapılandırır.

Zevkteki değişim (Bourdieu tüm alanları zamansal olarak ele alır) hem kültürel (eski veya yeni modaları destekleyenler) hem de sınıf (egemen sınıf içinde hâkim olan ve hükmedilen kesimler) arasındaki mücadeleden ortaya çıkar. Fakat mücadelenin kalbi sınıf sisteminde yatar. Sanatçılar ve entelektüeller arasındaki kültürel mücadele egemen sınıfın farklı kesimleri arasında kültürü ve tüm sosyal dünyayı tanımlamak için verilen mücadeleyi yansıtır. Sınıf yapısındaki zıtlıklar, zevk ve habitustaki zıtlıkları belirler. Bourdieu sosyal sınıfa oldukça büyük önem atfetse de, bunu sadece ekonomik duruma veya üretim ilişkilerine indirgemez; sınıfın da habitus tarafından tanımlandığını düşünür.

Bourdieu aktör ve yapı arasındaki ilişki üzerine habitus ve alan arasındaki diyalektik ilişki bağlamında farklı bir kuram sunar. Kuramı aynı zamanda pratiğe (yukarıdaki örnekte estetik pratiğe) odaklanması ve sadece entelektüel düzeyde kalmaması açısından da farklıdır. Bu anlamda, kuram ve pratikle ilgili Marksist düşüncenin dönüşünü temsil eder.

Güncel Uygulamalar

Amerikan Yüksek Öğretim "Alanı"

Amerika'da yüksek öğretim, 21. yüzyılın başında Bourdicu'nun kullandığı anlamda tam tamına bir alandır. İçindeki nesnel konumların oluşturduğu ilişkiler ağıdır. Bu konumlar arasında üniversiteler, bölümler, rektörler, dekanlar, profesörler, doktora öğrencileri, lisans öğrencileri, idari personel, vb. bulunur. Diğer alanlar gibi, konumları iyileştirmek veya korumak için verilen çeşitli mücadelelerin yaşandığı askeri bir savaş alanı gibidir. Aşağıdakiler verilen bazı mücadelelere örnektir:

1. Elit üniversiteler ile o konuma erişmeye çalışan üniversiteler. Amerika'da küçük bir grup elit üniversite vardır (Harvard, Stanford gibi). Bunlar, en meşhur ve en üretken hocalara sahiptir, her sene pek çok doktora verir. Bu konuma erişmek isteyen başka üniversiteler (çoğu devlet üniversitesi) de vardır ama onlar için bu neredeyse imkânsızdır. Elit üniversiteler, örneğin oralardaki en iyi hocalara iş vererek, onların önüne geçer.
2. Bölüm ile bölüm. Her üniversitede bölümler arasında bir statü hiyeararşisi vardır. Mesela fiziki bilimler (fizik, kimya) her zaman sosyal bilimlerin (ekonomi, sosyoloji) önüne geçer. Beşeri bilimler (tarih, edebiyat) ise daha da alttadır. Bu hiyerarşi genelde bölümlerin kaynaklarına ve o bölümlerde

çalışan hocaların maaşlarına yansır. Altta kalan bölümler, daha fazla kaynak, maaş ve prestije ulaşmak için mücadele eder ve üstteki bölümler buna engel olmaya çalışır.

3. Yaşlı profesörler ile genç akademik kadro. Yaşlı profesörler bölümlerde gücü elinde bulundurur, gençler ise (doçent ve yardımcı doçentler) profesörlüğe yükselmeye çalışır. Fakat bu kararı yaşlı profesörler verir. Genel olarak, genç kadro profesörlerin elinde tuttuğu güçten pay ister; profesörler ise buna karşı çıkar.
4. Akademik kadro ile lisans-üstü öğrenciler. Lisans-üstü öğrenciler, statü hiyerarşisinde en alt sıradadır. Bu öğrenciler, doktora kazanmaya çalışır ve dereceyle kadro edinmek ister fakat var olan akademik kadro bu sürecin zorluğunu ve kimin derece kazanacağını belirler.
5. Akademik kadro ve lisans öğrencileri. Lisans öğrencileri, akademik kadrodan ilgi ve zaman bekler. Fakat özellikle de hırslı olan kadro üyeleri zamanlarını kendi çalışmalarına ayırmak, belki de bu çalışmalar sayesinde elit üniversitelere geçmek ister. Bu liste, tüm konumları, ilişkileri, mücadeleleri içermese de bize Amerikan yüksek öğretimi alanına dair bir fikir verir.

Özet

1. Richard Emerson daha bütüneştirici bir değiş tokuş kuramı inşa eder.

2. Değiş tokuşun psikolojik temeli ve makro seviyede değiş tokuş ilişkileri, ağları ve yapıları ile ilgilenir.

3. Değiş tokuş ağları bireysel veya kolektif aktörleri içeren sosyal ilişkiler ağıdır; aktörlerin çeşitli değerli kaynakları, değiş tokuş fırsatları ve birbirleriyle değiş tokuş ilişkileri vardır.

4. Çeşitli değiş tokuş ilişkileri birbiriyle ilişkiye girerek tek bir ağ yapısı kurar.

5. Güç (bir aktörün diğeine kabul ettirebildiği masraf) ve bağımlılık (bir aktörün ilişkide kabullenebileceği olası masraf), Emerson'ın bütünleştirici değiş tokuş kuramında temeldir.

6. Anthony Giddens'ın yapılanma kuramı aktör ve yapıları ikilik, birbirinden ayrılamaz unsurlar olarak ele alır.

7. Giddens'ın yaklaşımı, aktörlere atfettiği güç açısından farklıdır.

8. Yapı, geleneksel olanın dışında sosyal pratiklere sistem biçimi sağlayan yapılaştıran özellikler (özellikle kurallar ve kaynaklar) olarak tanımlanır.

9. Sosyal sistemler, yeniden üretilen sosyal pratikler veya aktör ve kolektifler arasında yeniden üretilerek düzenli hale gelen sosyal pratiklerdir.

10. Yapılanma aktör ve yapıların birbirinden bağımsız olmadığı fikrine dayanır. Birbirilerine o kadar bağlıdırlar ki eylem ürettikleri anda insanlar içinde yaşadıkları

yapıları üretir ve yeniden üretir.

11. Giddens'ın tersine, Archer ikiciliği, yanı yapı ve aktörün sosyal dünyada iç içe geçmiş olsa bile analitik olarak ayrıştırılabileceğini savunur,

12. Archer kültürün göz ardı edildiğini ve kültür ile aktör arasındaki ilişkiye odaklanmamız gerektiğini savunur.

13. Bourdieu'nün bütünleşik kuramı habitus ve alan arasındaki ilişkiyle ilgilidir.

14. Habitus, insanların sosyal dünyayla başa çıktığı zihinsel veya bilişsel yapıdır.

15. Alan, içindeki nesnel konunlar arasındaki ilişkiler ağıdır.

16. Alandaki aktörlerin konumları sahip oldukları sermayeye —ekonomik, kültürel,

sosyal ve sembolik— bağlıdır.

17.Alan, avantajlı konum için mücadele verilen alandır.

Okuma Önerileri

MARGARET ARCHER Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory.

Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

CRAIG CALHOUN “Pierre Bourdieu.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds.,

The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 2, Contemporary Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 361—394.

IRA COHEN “Structuration.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 811—814.

KAREN S. Cook, Jobi O”BRJEN, VE PETER KoOLLOCK “Exchange Theory: A Blueprint for Structure and Process.” In George Ritzer ed., Frontiers of Social Theory: The New Syntheses. New York: Columbia University Press, 1990, pp. 158—181.

KAREN S. COOK VE ERIcC Rice “Social Exchange Theory.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 735—740.

KAREN S. COOK VE JOSEPH WHITMEYER “Richard Emerson.” In George Ritzer and Jeffrey Stepnisky, eds., The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 2, Contemporary Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackweli, 2011, pp. 193-218.

JAN CRAIB Anthony Giddens. London: Routledge, 1992.

NOAH FREDKIN “Exchange Networks.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 264-265.

RICHARD JENKINS O“Habitus.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 352—353.

RICHARD JENKINS o “Pierre Bourdieu.” In George Ritzer, ed., The Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 66-71.

Davınb Swarız (David Sıwartz Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu. Chicago: University of Chicago Press, 1997.

8. BÖLÜM: GÜNCEL FEMİNİST KURAMLAR

Patricia Madoo Lengermann

George Washington Üniversitesi

Gillian Niebrugge

George Washington Üniversitesi

Feminist kuram, sosyal hayat ve insan deneyimine dair kadın perspektifinden geliştirilmiş genel kapsamlı disiplinler arası fikirler sistemidir. İki açıdan kadın merkezlidir. Öncelikle tüm araştırmaları kadının durumunu ve toplumdaki yerini ele alır. İkincisi de dünyayı kadınların farklı konumundan tanımlamaya ve eleştirel olarak değerlendirmeye çalışır. Feminist sosyolojik kuram, hem sosyolojinin kapsamını genişletir hem de toplumsal cinsiyet kavramını marjinal bir çalışma alanı olmaktan çıkararak disiplinler arası feminist kuramına katkıda bulunur.

Bu bölüm dört ana kısımdan oluşur: feminist kurama yön veren temel sorular; güncel feminist kuramın klasik kökenleri; güncel feminist'kuramın çeşitli türleri ve sosyologların bu kuramlara katkıları, farklı kuramsal yaklaşımlardan doğan genel feminist sosyolojik kuramın tanımı. Bu kuramsal gelenekler feminizmin temel soruları açısından ele alınır.

feminist kuram Sosyal bayat ve insan deneyimine dair kadın perspektifinden geliştirilmiş genel kapsamlı disiplinler arası fikirler sistemi.

TEMEL KURAMSAL SORUNLAR

Feminist kuram tarihte feminist aktivizmle ilişki içinde gelişmiştir. Bu aktivizm evreleri genelde kolektif seferberlik “dalgalar” içinde tanımlanır. Güncel feminist kuramın klasik kökenleri ilk-dalga feminist aktivizmde (1848-1920) bulunur. Bu evrcde kadınların oy hakkı ve politik süreçlere katılımı için mücadele verilmiştir. Güncel feminist kuram ikinci-dalga aktivizmle (1960-1990) devam eder. Bu evrede temel politik haklar cile tutulur ekonomik ve sosyal eşitliğe dönüştürülmeye çalışılır. Bu dalgayı üçüncü-dalga aktivizm (1990-günümüz) takip ediyor ve içeriğini hayatının çoğunu 21. yüzyılda yaşa- İ yacak olan sizler çizeceksiniz.

Güncel feminist kuram basit gibi gözüken bir soruyla başlar: Peki, ya kadınlar? Başka bir deyişle: Kadınlar bahsedilen konunun neresinde? Eğer yoklarsa bunun sebebi ne? Eğer varlarsa tam olarak ne yapıyorlar? Konuyu nasıl tecrübe ediyorlar? Ona ne katıyorlar? Onlar için ne anlam ifade ediyor?

Bu soru yarım yüzyıl boyunca soruldu ve bazı genel sonuçlar çıkarıldı. Kadınlar pek çok sosyal konunun içinde. İçinde olmadıkları durumlar ise kendi beceriksizliklerinden veya ilgisizliklerinden değil, onları dışlamaya çalışan bilinçli çabalar yüzünden gerçekleşiyor. Dâhil oldukları durumlarda kadınlar kendileriyle ilgili popüler algıdan (pasif eş ve anne) farklı roller oynuyor. Eş ve anne olarak ve bir dizi başka rolde, kadınlar, erkeklerle beraber sosyal dünyayı aktıf biçimde yaratıyor. Fakat kadınlar çoğu sosyal durumda aktıf olarak mevcut olsalar da, akademi ve genel olarak insanlar (hem kadın hem erkek) onların varlığını görmezden geliyor. Dahası çoğu durumda kadının rolü vazgeçilmez olsa da erkeğinkinden çok daha farklı ve daha az ayrıcalık içeriyor. Onların görünmezliği bu eşitsizliğe dair bir gösterge.

Feminizmin ikinci temel sorusu ise “Bu neden böyle?” Bu soruyu cevaplarken feminist kuram sosyoloji için çok önemli olan genel bir toplumsal kuram yaratır. Feminist sosyolojik kuramın en önemli katkılarından biri toplumsal cinsiyet kavramını geliştirerek kadın ve erkeğe dair biyolojik özelliklerle, erkeklik ve kadınlığa dair toplumsal olarak inşa edilen davranışları ayrıştırmak olmuştur. Toplumsal cinsiyetin temel özellikleri feminist kuramda tartışılmaya devam eder ve bu tartışmalar feminist kuramlar arasındaki farklılıkları yansıtır. Fakat neredeyse tüm feminist kuram için başlangıç noktası toplumsal cinsiyetin doğadan gelen değil insanlar tarafından toplumsal olarak inşa edilen bir şey olduğudur.

Tüm feministler için üçüncü soru ise: Sosyal dünyayı herkes için daha adil olacak şekilde nasıl değiştirebilir ve iyileştirebiliriz? Adalet için sosyal değişime inanç eleştirel sosyal kuramın önemli bir unsurudur. Sosyolojide feminizm, Marksizm, neo-Marksizm ve ırksal, etnik, cinsel azınlıkların sömürge-sonrası toplumların yarattığı kuramların amacı bu değişimdir. Eleştirel kurama bağlılık feminist kuramcıların çalıştıkları insanların hayatlarını iyileştirmeye çalışmasını gerektirir.

Bu soruları araştıran feministler farklı geçmiş deneyimlere sahip insanları kapsadıkça dördüncü bir soru eklendi: Peki ya kadınlar arasındaki farklar? Bu soruyu incelemek bizi kadınların hayatını belirleyen görünmezliğin, eşitsizliğin ve erkeklere göre rol farklarının kadının toplumsal konumu —yani sınıfı, ırkı, yaşı, duygusal tercihleri, medeni hali, dini, etnik grubu ve küresel yeri— tarafından etkilediği sonucunu götürür.

toplumsal cinsiyet Feminist sosyolojinin geliştirerek kadın ve erkeğe dair biyolojik özelliklerle, erkeklik ve kadınlığa dair toplumsal olarak inşa edilen davranışları ayrıştıran kavramı.

Harriet Martineau (1802—1876)

Kısa Biyografi

12 Haziran 1802'de İngiltere'nin Nonvicli kentinde, Üniteryen bir üretici ailede dünyaya gelen Harrict Martincau, kendi zamanının kadınlarına göre oldukça iyi bir eğitim aldı. Allesinin dini ilkeleri, insan aklına vurgu yapıyordu. Fakat babasının tekstil endüstrisi 1829'da illas edince, parasız kaldı. Hayatını iğne iplikle veya kalemle kazanmak arasında bir seçim yapması gerekti. Gençliğinde Üniteryen yayınlar için yazmış vc parasal ödüller kazanmıştı. O yüzden yazmaya devam ctımeye karar verdi. İngiltere'de çok sevilen bir isim oldu. EXonomi Politiğin İlüstrasvonları (1832—1834) serisiyle, Charles Dickens'dan bile çok sattı. Bu scridc halka o zamanın iktisadının temel ilkelerini öğretiyordu. Bu sayede yeni projesini tercih edecek kadar finansal bağımsızlık kazandı; ekonomi onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Yeni bir bilim olan sosyolojiye yöneldi ve bu bilimi yeni dünya Amerika'da tesi etmeyc karar verdi. Amerika'da toplumu yapım aşamasında inceleme şansı bulacaktı. Çağdaşı Alexis de Tocgucville de (bkz. 1. Bölüm) onunla aynı fikri paylaşıyordu, hatta ikisi de aynı zamanda Amerika'da bulunmuştu. 1835'te Amerika'ya giderken, sosyolojideki ilk yöntem kitaplarından biri olan Ahlak ve Tavırları Gözlemlemenin Yolları eserini yazmaya başladı. Orada sunduğu ilkelerin çoğunu saha araştırmasında kullandı ve Amerika 'da Toplum isimli araştırmayı 1836/37*de yayınladı. 1853'te Auguste Comte'un altı ciltlik Pozi/i/ Felsefe isimli eserini çevirdi ve yeniden organize etti. Comte bu versiyonu o kadar çok sevdi ki Fransızca'ya çevirtti ve bu eser standart hale geldi. Martineau uzun süre bu son eseriyle hatırlandı fakat şimdi 1830'larda kendi yaptığı orijinal çalışmalar da inceleniyor. Comte'la beraber sosyolojinin kurucularından kabul ediliyor. Martineau edebiyatın pek çok türünde eserler verdi, 70'in üzerinde kitap yazdı ve 1500'ün üzerinde gazete makalesi yazdı. Gençliğinden beri sağır olan Martineau, hastalık ve engellilik hakkında yazan ilk sosyologdur. 27 Haziran 1876'da öldü.

Fakat feminist kuram sadece kadınlarla ilgili değildir. Temel amacı cinsiyetler arası orta ölçek bir kuram yaratmak değildir. Feminist kuramın sorduğu temel sorular ve verdiği cevapların sosyal hayatla ilgili ürettiği kuram, Marx'ın düşüncede yarattığı devrimle kıyaslanabilir. Yüzyıl önce Marx sosyal bilimcilere insanların toplumla ilgili mutlak ve evrensel kabul ettiği gerçeklerin aslında sosyal dünyayı ekonomik ve politık açıdan kontrol edenlerin deneyimlerini yansıttığını gösterdi. Dünyayı

ekonomik ve politik açıdan itaat etmek zorunda kalan işçilerin gözünden de görmek mümkündü. Bugün feminizmin temel kuramsal soruları dünyayı algılayışımızda benzer radikal dönüşümlere yol açıyor. Evrensel ve mutlak olarak kabul ettiğimiz doğrular aslında toplumun iktidar sahibi kesimi olan erkeklerin deneyimlerini yansıtıyor. Egemenlerin bilgisi, hükmedilen fakat toplumun yaratılmasında temel rol oynayan kadınların bakış açısı sayesinde göreceli hale geliyor.

Feminizm sadece yerleşik bilgiyi göreceli kılmıyor, aynı zamanda onu yapıbozumuna uğratıyor. Feminist yerleşik bilgi sistemlerinin erkek yanlılığını ortaya çıkararak ve onları çerçeveleyen cinsiyet politikalarını göstererek yapıbozumuna uğratıyor. Fakat feminizmin kendisi de en temel kavramı, bölünmez "kadın" algılayışına yapılan eleştiri- lerle şekilleniyor. İlk olarak farklı ırktan, sömürge sonrası toplumlardan, işçi sınıfından kadınlar ve lezbiyenler pek çok önde gelen feministin beyaz, ayrıcalıklı heteroseksüel statüsünü eleştiriyor. bell hooks'un deyimiyle çeperlerden merkeze konuşan bu kadınlar tek bir kadın bakış açısı olup olmadığını sorguluyor. İkinci olarak, büyüyen cinsiyet değiştiren hakları ve kimliği, cinsiyeti erkeklik ve kadınlık ikiliği içinde anlamanın geçerliliğini sorguluyor. Üçüncü olarak artan postmodemnist çalışmalar (bkz. 9. Bölüm) cinsiyetin gerçekliği, bireysel öz ve bu yüzden de kadın bakış açısına dair sorular soruyor.

Yine de kadınların konumundan kuram üretmek sosyoloji için hayati bir mesele çünkü dünya nüfusunun yarıdan fazlası kendilerini "kadın" olarak biliyor, başkalarıyla öyle ilişkiye geçiyor ve makro yapılar tarafından öyle tanımlanıyor.

KLASİK KÖKENLER

"Peki ya kadınlar?" sorusu, bizim Kadın Öncüler: Sosyoloji ve Sosyal Kuram, 1830-1930 isimli çalışmamız gibi sosyolojide kadınların tarihi çalışmalarına ön ayak oldu. Bu cserde sosyoloji disiplininde kadınların önemli katkıları olduğunu gösteriyor ve bu katkıların hâlâ görünmez olduğunu— "silindiğini" savunuyoruz. Kadınlar, sosyoloji alanının ilk yüzyılında aktıf olarak kuram üretmişlerdir. Hatta öncülerin neslinde, bir kadının, Harrict Martineau'nun (1802-1876) Auguste Comte'la (bkz. 2. Bölüm) beraber sosyolojiyi bir düşünme biçimi ve bir yöntem olarak ilk geliştirenlerden olduğu söylenebilir (bkz. Biyografik Skeç). Klasik neslin (1890 — 1930) ilerleyen döneminde Durkheim, Weber, Simmel ve Mead akademik sosyoloji alanını yaratırken, sosyal reformcu bir grup kadın da öncü sosyolojik kuramlar geliştiriyordu.

Bu kadınlar arasında Jane Addams (1860 —1935), Anna Julia Cooper (1838—1964), Charlotte Perkins Gılman (1860—1935), Florence Kelley (1859 —1932), Beatrice Potter Webb (1858-1943), Marianne Weber (1870-1954), ve Ida B. Wells-Barnett (1862—193 1) vardı. Cooper haricinde diğer isimler, Jane Addams'la olan ilişkileri ile birbirlerine bağlanabilir —zaten Cooper da Addams'dan etkilenmişti. Sosyoloji alanının geleneksel tarihinde, sosyolog veya sosyolojik kuramcı olarak anılmamaları alandaki cinsiyet politikalarının gücünü yansıtır. Bu kadınlardan her birinin sosyolojik kuramı kendi bireysel kuramsal çabalarının sonucu olsa da, kolektif olarak okunduklarında erken feminist sosyoloji kuramına dair tutarlı bir ifade içerirler.

Kuramlarının ayırıcı özellikleri günümüzün feminist sosyolojik kuramıyla ortaklık içerir ve profesyonel akademik sosyolojinin gelişiminde unutulmaları bu özelliklere bağlı olabilir. İlk olarak tanımlayıcı veya açıklayıcı analiz yerine eleştirel bir analiz sunarlar. Sosyolojiyi 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan genel ilerici hareketlerin bir parçası olarak görürler ver sosyolojinin amacının toplumsal eşitsizlik durumunu düzeltmek olduğunu düşünürler. İkincisi, kadınların deneyim, bayat ve çalışmalarının erkeklerinki kadar önemli olduğunu savunurlar. Üçüncü bir özellik de tüm insanlar gibi yerleşik bir konumdan konuştuklarının bilincindedirler ve bu anlayışın sosyolojik yöntemde merkezi olması gerektiğini savunurlar. Dördüncü olarak da dünyada eşitsizliğin tahakküm aracılığıyla muhafaza edildiğini görürler. Tahakküm, üstün astı kendi iradesinin bir aracı haline getiren ve astın bireysel düşünce ve fikir yetisini reddeden güç ilişkisidir.

Klasik kadın kuramcıları birbirinden ayıran odaklandıkları eşitsizliğe —cinsiyet, ırk, sınıf veya bunların kesişimi— sundukları çarelerdir. Fakat tüm bu kadınlar, düşüncelerini yaşadıkları Kuzey Atlantik ülkelerini şekillendiren ve değiştiren sosyal ve politik aktivizme yansıtmışlardır. Bu aktivizm, onların sosyoloji pratiğinin bir parçası olduğu kadar kuram yaratmanın da bir parçasıydı. Sosyal bilimsel araştırmaların hem kuramsal hem de aktivist sosyoloji pratiğinin bir parçası olduğunu düşünüyorlardı. Bu yüzden oldukça yaratıcı sosyal bilimler yöntemleri geliştirdiler. Gelişen sosyoloji disiplini bu kadınları çeperlere attıysa da, onların araştırma yöntemlerini kendi pratığı haline getirdi. Bu kadınların aktivizmlerini de onların sosyolog olmadığını savunmak için bir mazeret olarak kullandılar. Sosyolog yerine sosyal aktivist, halk örgütlenmesi liderleri ve Sosyal çalışan olarak

hatırlanıyorlar. Onların sosyolojik kuramdaki mirası eyleme olduğu kadar düşünceye de çağrıdır.

GÜNCEL FEMİNİST KURAMLAR

Bu kısımda feminist sosyologların feminist kuramın fikirlerini sosyolojik kuram ve pratiğe nasıl yansıttıklarını inceleyeceğiz. Feminist kuramın ilk temel noktası çeşitli biçimler alır. Sosyolog Judith Lorber bu çeşitliliğin bir haritasını çizerek kuramların cinsiyet eşitsizliğine nasıl yaklaştığını inceler. Üç yaklaşım belirler: cinsiyet sistemini erkekler ve kadınlar arasındaki firsatları eşitleyerek "reforme" etmek isteyen kuramlar —ibcral ve sosyalist kuramları içerir; cinsiyet sistemine kadınların oluş biçimlerinin değerini savunarak "direnen" kuramlar —radikal, kültürel ve psikanalitik kuramları içerir; cinsiyet sistemine cinsiyetin kendisine başkaldırarak "isyan eden" kuramlar —postmodem ve gueer kuramları içerir. Biz Lorber'ınkinden farklı bir şema sunacağız, fakat önemli olan ilk nokta feminist kuramda çeşitlilik olsa da kadının toplumdaki yerini anlamak ve iyileştirmek için bir birlik olduğudur.

Bizim tipolojimizde çeşitli feminist kuramlar feminizmin en temel "Peki ya kadınlar?" sorusuna verdikleri cevaplarla sınıflandırılıyor. Şemamızda bu soruya dört cevap var.

1. Kadının çoğu durumdaki konumu ve deneyimi aynı konumlardaki erkeklerinkinden farklıdır.
2. Kadının çoğu durumdaki konumu erkeklerinkinden sadece farklı değil aynı zamanda daha az ayrıcalıklı ve eşitsizdir.
3. Kadının durumu erkek ve kadın arasındaki direkt güç ilişkisi açısından ele alınmalıdır. Kadınlar ezilendir: Yani erkekler tarafından kısıtlanır, tahakküm kurulur, şekillenir, kullanılır ve taciz edilir.
4. Kadının farklılık, eşitsizlik ve ezilme deneyimi toplumdaki baskı ve ayrıcalık vektörlerine —sınıf, ırk, etnik grup, yaş, duygusal tercih, medeni hal ve küresel yer— konumlarına göre değişir.

Bu genel cevaplar, feminist kuramın ikinci temel "Bu niye böyle?" sorusuna verilecek cevaplara göre de ayrışır (bkz. Şekil 8.1).

Şekil 8.1'i okurken belli uyarıları göz önünde bulundurmakta fayda var. Bu tipoloji kuramsal pozisyonları özetler, belli kuramcıların yerlerini değil. Belli bir kuramcı kariyeri boyunca bu pozisyonların birkaçından bakarak yazabilir. İkinci bir uyarı da

feminist kuram ve feminist sosyolojik kuramın zaman içinde değişen dinamik girişimler olduğudur. Geçtiğimiz senelerde bir senteze doğru ilerleme olmuştur; farklı kuramların öğelerinin birbirlerini ne kadar tamamladıkları incelenmiştir. Ayrıca feminist kuramda kadınların yaşadığı baskıdan, dünya nüfusunun çoğunu kadın erkek demeden etkileyen baskı pratik ve yapılarını incelemeye doğru bir kayma yaşanmıştır. Kültür ve anlama önem veren yorumlarla gücün maddi sonuçlarına önem veren yaklaşımlar arasında ciddi bir gerilim oluşmuştur. Bu tartışmanın bir kısmı —anlam veya maddiyat— cinsiyeti sorunsallaştırmaya odaklanmıştır. Kuramcılar cinsiyetle ilgili verili anlamları inceler ve yapıbozuma uğratır. Ve son olarak da şemadakı kuramların hepsi sahada yer almaz, bazıları eskiden önemli katkılar sağlamış olsa da şimdi uykudadır —özellikle de psikanalitik feminizm ve bir ölçüde radikal feminist kuram. Diğer kuramlar ise dinamiktir ve hâlâ genişleme halindedir— özellikle de etnometodoloji ve kesişimsellik.

Cinsiyet Farkı

“Cinsiyet farkı kuramları” ile erkek ve kadınların aynı davranış ve deneyimlere sahip olmamalarının sonuçlarını açıklayan ve inceleyen kuramları kastediyoruz. Cinsiyet farkı kuramları “özcü sav” sorunuyla yüzleşmek zorundadır. Özcü sava göre kadın ve

TABLO 8.1 Feminist Kuram Çeşitleri

Feminist kuramın temel çeşitleri— Tanımlayıcı “Peki ya, kadın?” sorusuna cevap verir.	Kuramlar arasındaki ayrım— Açıklayıcı “Kadınların durumu niye böyle?” sorusuna cevap verir.
Cinsiyet Farkı	
Kadınların çoğu durumdaki konumu ve deneyimi o durumdaki erkeklerinkinden *farklı*dır.	Kültürel Feminizm Fenomenolojik Kurumsal Etkileşimsel/ etnometodolojik
Cinsiyet Eşitsizliği	
Kadınların çoğu durumdaki konumu sadece erkeklerinkinden farklı değil aynı zamanda daha az ayrıcalıklı ve eşitsizdir.	Liberal feminizm Rasyonal Tercih feminizmi
Cinsiyet Baskısı	
Kadınlar sadece farklı ya da eşitsiz değil, aynı zamanda baskı altındadır ve erkekler tarafından aktif olarak kısıtlanır, şekillendirilir, kullanılır ve taciz edilir.	Psikanalitik feminizm Radikal feminizm
Yapısal Baskı	
Kadının fark, eşitsizlik ve baskı deneyimleri kapitalizm, patriarki ve ırkçılık içinde şekillenen sosyal konumları yüzünden farklılık gösterir.	Sosyalist feminizm Kesişme Kuramı

erkekler arasındaki temel farklar değiştirilemez. Bu üç etkene dayanır: biyoloji; sosyal kurumların, erkek ve kadınlardan farklı görevleri yerine getirmesine duyduğu ihtiyaç ve insanların kendilerini "Ötekilik" üzerinde kurma ihtiyacı. Feminist kuram ve feminist sosyolojik kuram, özcü sava en çok sosyobiyoloji kuramlarında yaklaşır. Sosyolog Alice Rossi insan biyolojisinin erkek ve kadın arasındaki sosyal farklılıkları belirlediği tezini inceler. Fakat genelde feminist kuram sosyobiyolojiye karşı çıkar. Önce genel feminist kuram içindeki cinsiyet farklı kuramlarına sonra da sosyolojik cinsiyet farkı kuramlarına bakacağız.

Farkla İlgili Genel Feminist Kuramlar

Genel feminist kuramda iki temel cinsiyet farkı kuramı vardır: kültürel feminizm ve varoluşçu (fenomenolojik feminizm).

Kültürel feminizm burada incelenen kuramlar arasında benzersizdir çünkü farkın kökenlerini açıklamak yerine kadının farklı oluş biçimlerini yani erkeklerden farklı oldukları halleri inceler (ve tasdikler). Bu yaklaşım kültürel feminizmin özcü savı sunduğu sorunları çözmek yerine es geçmesine izin verir. Özcü tez ilk olarak patriarkal söylemde kadınların erkeklerden aşağı olduğunu savunmak için kullanılmıştı. Fakat kültürel feminizmi kuran ilk-dalga feministler bu savı çürüttü. Kültürel feminizm, "kadın karakteri" veya "kişiliğinin" olumlu niteliklerini yüceltir. Margaret Fuller, Frances Willard, Jane Addams ve Charlotte Perkins Gilman gibi kuramıcılar toplum idaresinin ! işbirliği, pasifizm ve şiddet karşıtlığı gibi kadın erdemlerinc ihtiyacı olduğunu savunur. Bu gelenek, günümüzde kadının etik yargıdaki ayrı standartları, annelere has bilinç, kadınla- | rın iletişim stili, kadınların duygulara açık olması ve kadınların daha az saldırgan olması j gibi savlarda kendini gösterir. Bu tür çalışmalar arasında günümüzde en çok duyulmuş i olanı, psikolog Carol Gilligan'ın kadınların, erkeklerin soyu ilkelere dayanan eliğinden farklı olarak bir "bakım/özen ctiğiyle" hareket ettiği tezidir. Kültürel feminizm, kadınların | oluş biçimlerinin adil bir toplum yaratmak için erkek-merkezci kültürünkilerden daha sağlıklı yollar sunduğunu söyler.

kültürel feminizm Kadının farklı oluş biçimlerini yani erkeklerden farklı oldukları halleri inceleyen (ve tasdikleyen) kuram.

Varoluşçu veya fenomenolojik feminizm, feminist kuramdaki en kalıcı tcmalardan birini geliştirmiştir: Erkeklerin yarattığı kültürde kadınlar "Öteki" olarak marjinalleştirilir. Simone de Beauvoir, İkinci Cins eserinde bu temanın klasik tanımını yapar. Varoluşçu veya fenomenolojik feminizm insanların erkek deneyimini yansıtan ve kadın deneyimini marjinalleştiren bir dünyaya doğduğunu düşünür. De Beauvoir insan düşlün- | cesi ve kültürünün bir ikili zıtlık üzerinden şekillendiğini savunur. Temel zıtlıklardan biri erkek/kadın'dır. Birey ya kadın ya da erkektir. Fakat de Beauvoir erkek deneyimi üzerine kurulu dünyada, kadının sadece

ya/ya da zıtlığının bir parçası değil aynı zamanda “Öteki” olduğunu söyler. Kadın, erkek özneye ait özellikler zıt tüm “öteki” özelliklere sahiptir. Kadın pasif, korkak, basitken erkek aktıf, cesur ve karmaşıktır. Kadının erkekten farkı kısmen onu dışlayan bu kültürel ınşa yüzünden oluşur. Kısmen de kadınların bu “ötekiliği” içselleştirerek kendilerini aktör olarak değil de erkeklerin arzulayacağı nesneler olarak görmesinden ortaya çıkar. Varoluşçu veya fenomenolojik feminizm fark üzerine önemli sorular ortaya atar: Kadınlar kendilerini nesne/öteki statüsünden kurtarabilir mi? Bunu yapmak için erkek gibi mi olmaları gerekir? Hel&ne Cixous ve Luce İrigaray gibi Fransız feministlerin cevabı, kadınların ancak kendilerine has bilinç ve kültür geliştirdikleri takdirde özgürleşebileceğidir.

Farklılıkla İlgili Sosyolojik Kuramlar

Feminist kurumsal kuram cinsiyet farklılığının kadın ve erkeklerin farklı kurumsal ortamlarda farklı roller almasına bağlar. Farklılığın en önemli kaynaklarından biri insanların çocuk ve yetişkin olarak sosyalleştiği aile içindeki işbölümüdür. Bu cinsel işbölümü kadınlara eş, anne ve ev işçisi rolleri biçer; evin ve ailenin özel alanına katar; bu yüzden kadınların hayat deneyimi erkeklerinkinden farklı olur. Kadınların anne ve eş olarak kadın kişiliğini üretmeleri ve yeniden üretmeleri Jessie Bermard'ın Evliliğin Geleceği (bkz. aşağıdaki liberal feminizm), Nancy Chodorow'un Anneliğin Yeniden Ürelimi ve Miriam Johnson'ın Güçlü Anneler, Zayıf Eşler eserlerinde incelenmiştir. Bu ortamlarda tekrarlanan deneyimler diğer kurumlara da aktarılır ve kadın ile erkeğin politik davranışında (mesela oy vermedeki cinsiyet uçurumu), kariyer seçimlerinde (mesela kadınların bakım mesleklerini seçmesi), şirket yönetim biçimlerinde ve ilerleme fırsatlarında (mesela annelik dolayısıyla kariyerlerinde daha az firsat sahibi olmaları) farklar , o yaratır. Kurumsal kuramlara iki türlü eleştiri getirilir. İlki aynı kurumsal pozisyondaki | | kadın ve erkekler arasında süren cinsiyet farkına değinmemesidir. İkinci olarak da pek | i çok sosyolog bu kuramların çok sabit ve determinist bir model sunduğunu düşünür.

varoluşçu veya fenomenolojik feminizm İnsanların erkek deneyimini yansıtan ve kadın deneyimini marjinalleştiren bir dünyaya doğduğunu düşünen cinsiyet farkı kuramı.

feminist kuramsal kuram Cinsiyet farklılığını kadın ve erkeklerin farklı kurumsal ortamlarda farklı roller almasına bağlayan kuram.

Feminist etkileşimci kuram, cinsiyet farkının kökenlerini inceleyen cn kapsamlı sosyolojik anlayışlardandır. Etnometodolojinin toplumsal cinsiyeti gerçekleştirilen bir şey olarak incelemesine dayanır. Etnometodolojiye (bkz. 6. Bölüm) göre kurumsal düzen, kültür ve tabakalaşma etkileşimdeki bireylerin davranışıyla muhafaza edilir. Bu fikir cinsiyete uyarlandığında, "insanların cinsiyet gerçekleştirdiği" ya da kısaca "cinsiyet yaptığı" fikri doğar. West ve Zimmerman'ın 1987'de yazdığı "Cinsiyet Yapmak" isimli makalede biyolojik cinsiyet. cins kategorisi ve toplumsal cinsiyet ayrıştırılır. Bir bebek belli bir biyolojik cinsiyet özelliğiyle doğar (bu oldukça açık olabilir); yetişkinlerin algısına görc bebeğe bir cinsiyet kategorisi verilir. Bu kategoriden sonra çocuğun etrafındaki herkes ve çocuğun kendisi bu cinsiyeti uygulamaya başlar. Cinsiyet kategorisinin tanımlarına uygun davranılır. Neyin uygun olduğu etnomcetodolojinin hesap verme ilkesiyle —insanların istcdikleri gibi değil, diğer insanlarla beklenen veya faydalı veya anlaşılır şekilde davrandığı etkileşimlere girdiklerini anlatır.

O halde cinsiyet, etkileşimdeki insanlar tarafından dünyayı anlamak ve onun işleyişini gerçekleştirecek şekilde sürekli üretilir. Mesela "doğru" umumi tuvalet

kullanarak olası utanç verici durumları önlemeye çalışırız; günün idame etmenin bir yöntemidir. Bunu o kadar kanıksamışızdır ki bunu yaparken cinsiyeti gerçekleştirdiğimizi düşünmeyiz. Sarılma, gülme, şikâyet etine —tüm insani duygular— cinsiyete göre ayrılmıştır ve diğer insanlarla iletişimimizde hayata geçirilir. Cinsiyeti gerçekleştirme perspektifinden çıkan bir soru da buna son verip veremeyeceğimizdir.

“Gerçekleştirmek” kadın ve erkekler için sabit olsa da, etkileşimci kuramcılar cinsiyeti gerçekleştirmenin önemli bir parçasının ayrım yapmak, kendini kadın değil de erkek olarak (veya tam tersi) ayırt etmek olduğunu savunur. Bu ayrım eylemleri cinsiyet kimliğini muhafaza etmek için durumdan duruma tekrarlanır.

Bu yaklaşıma getirilen en önemli eleştiri —ki bu eleştiri etnometodolojiye de getirilir— hesap verilebilirlik standartlarının nereden geldiğini açıklamaması, yöneliminde gönüllülük olmasıdır çünkü insanlar cinsiyeti gerçekleştirirken çoğunlukla benzer davranışları üretir. Diğer sosyologlar bu yaklaşımın cinsiyetin nasıl yeniden üretildiğine odaklanıp, direniş anlarından pek bahsetmediğini söyler.

Cinsiyeti gerçekleştirmek fikri postmodem filozof Judith Butler'ın cinsiyetin “performans” olduğu fikriyle benzerliği yüzünden de dikkat çeker. “Gerçekleştirmek/yapmak” ve “performansın” gündelik anlamaları bu iki fikrinin eş olduğu yanılgısına yol açar. Üç fark önemlidir. İlk olarak iki kuramın başlangıç noktası farklıdır: etnometodologlar gündelik hayatta cinsiyetin nasıl üretildiğini araştırır; Butler ise feminizmin en © temel kategorileri “kadın” ve “cinsiyet” ile ilgili şüphelerinden yola çıkar. Butler'a göre kadın kategorisi cinsiyetin oluştuğu sürecin sonunda ortaya çıkar. Bu sürece "performatvite” adını verir. “Performativite”, konuşma eylem kuramından gelir. Bu kurama göre performans bir şeyi gerçekleştiren bir konuşma eylemidir. Mesela bu kurama göre, rahip “Sizi karı koca ilan ediyorum” dediğinde bu söz evliliği gerçekleştirir. Butler cinsiyetin etkileşimdeki insanlar onu sergilendiğinde ortaya çıktığını düşünür. Butler'a göre insanlar kadın veya erkek olarak içsel bir kimlikle doğmaz; kendi kişisel biyografilerine ve tarihteki yerlerine göre belli kadın ve erkek anlamlarına erişirler. Bu anlamlar belli davranış şekilleri önerir ve etrafa baktıklarında diğer insanların da benzer şekilde dav- i randıklarını görürler. Yani insanlar erkeklik ve kadınlığa dair kültürel fikirlere uygun davranan diğer insanları taklit ettikçe cinsiyet üretilmiş olur.

Bu fikirler adlandırdıkları şeyi öyle etkin olarak yaratırlar ki insanlar cinsiyetli bir özü gerçek kabul eder, oysaki ortada sadece taklit içeren bir dizi performans vardır.

Enometodoloji ve Butler'in performativitesi arasındaki ikinci fark, etnometodolojide, tüm sosyolojide olduğu gibi, birleşik temelde rasyonel bir öz varsayılır. Gerçekleştirmenin (veya taklidin) arkasında bir varlık vardır ve bu varlık kararlar verir. Diğer postmodemistler gibi Butler da bu birleşik özü sorgular. Üçüncü fark da einometodolojiye göre hesap verilebilirlik ilkesinin insanların başarmaya çalıştığı “taklitleri” kontrol ettiğidir.

feminist ekileşimci kuram Cinsiyetin, aktörlerin, onlardan uygun cinsiyet davranışı bekleyen diğer aktörlerle etkileşimlerle gerçekleştirildiğini savunan kuram.

Fark kuramları arasındaki önemli bir gelişme de tarihteki feminist aktivizmin sonuçlarını incelemektir. Bu inceleme sonucunda eşitliğin belli bir noktaya kadar gelirildiğini fakat sonra yavaşladığını gösterir. Mesela Paula England kadınların eğitim ve istihdamda dev fakat düzensiz kazanımlar elde ettiğini fakat hâlâ ev işinin çoğunu yaptığını ve flört ve eş seçimi konularında hâlâ erkeklerin inisiyatifi ele almasını beklediğini yazar. Cecilia Ridgeway, cinsiyet çerçevelerinde elde edilen daha büyük eşitliğe rağmen cinsiyet farklarının devam etmesini açıklar. Cinsiyet çerçevelerini insanların faaliyetlerini koordine etme ihtiyacı çerçevesinde değerlendirir. Bu, insanların diğer aktörleri cinsiyet, ırk ve yaş gibi bazı genel kategorilere koymasına yol açar. Daha sonra bu aktörlere o kategoriye uygun özelliklere göre davranırlar. Bu çerçeveler, toplumun ilişkisel kısımlarında daha yavaş gelişir, eski anlayışlara yeni etkileşimler nüfuz eder. Aynı şekilde England, kadın ve erkeklerin hâlâ özcü algılayışları muhafaza etmeye devam ettiğini ve bu yüzden değişim gerçekleştiremediklerini savunur.

Cinsiyet Eşitsizliği

Feminist cinsiyet eşitsizlik kuramlarında dört tema vardır. Erkekler ve kadinlar toplumda i sadece farklı olarak değil aynı zamanda eşitsiz olarak konumlandırılmıştır. Kadınlar, aynı konumdakı—sınıf, ırk, meslek, etnik grup, din, eğitim, millet veya başka sosyal öneme sahip etkenle belirlenen konumlardaki—erkeklerden daha az maddi kaynak, statü, güç ve kendini gerçekleştirme fırsatı elde eder. Bu eşitsizlik, kadın ve erkekler arasındaki biyolojik veya kişilik farklılıklarından dolayı değil toplumun örgütlenmesinden ortaya çıkar. Tüm insanlar kendini gerçekleştirme özgürlüğü ihtiyacındadır ve içinde bulundukları durumlara adapte olmalarını sağlayan esneklikleri vardır. Cinsiyet eşitsizliği olduğunu söylemek kadınların kendilerini gerçekleştirmek için daha az güç sahibi olduğunu iddia etmek anlamına gelir. Tüm eşitsizlik kuramları, kadın ve erkeklerin eşitlikçi toplumsal yapı ve durumlara kolaylıkla ve doğal olarak tepki vereceklerini | varsayar. Diğer bir deyişle, durumu değiştirmenin mümkün olduğunu düşünürler. Cinsiyet eşitsizliği kuramcıları bu inançlarında cinsiyet farklılığı kuramcılarından ayrılır. Cinsiyet farklılığı kuramcıları sebepleri ne olursa olsun, cinsiyet farklılığının daha çok kişiliğe etki ettiği ve daha zor değiştiği bir sosyal resim çizerler.

Liberal Feminizm Cinsiyet eşitsizliğine dair en önemli kuram liberal feminizmdir. Bu yaklaşımın temel fikirleri Amerika'daki feminist aktivizmin tarihiyle iç içe geçmiş- tir. Toplumun gündelik hayatına soktukları kurucu ilke, yani kadın ve erkeklerin eşit

olduğu artık bize çok garip gelmez. Fakat 1848'de dünya tarihinde ilk kez New York eyaletinin Seneca Falls şehrinde gerçekleşen kadın hakları kongresi zamanında, kadınlar ikinci sınıf vatandaş bile değildi: Oy veremez, (davalı kadın olsa bile) jüri görevi yapamaz, resmi kurumlarda çalışamaz, tıp, hukuk ve teoloji alanlarında çalışamazlardı. Eğer evlilerse, kendi adlarına mülk sahibi olamaz, cv dışında yaptıkları işten kazandıkları paraları sahiplenemez, boşanma durumunda çocukların velayetini alamazlardı; eşlerinin onları düzeni korumak için dövme hakları vardı. Sencca Falls Kongresi “Hisler Bildirgesinin” benimsenmesiyle sonuçlandı. Bu bildirge, Bağımsızlık Bildirgesini revize ederek başlar: “Bunların açık gerçekler olduğunu kabul cdiyoruz: (üm erkekler ve kadınlar eşit yaratılmıştır” (buraya “ve kadınlar” eklenmiştir). Bu hen politik hem de kavramsal olarak oldukça radikal bir iddiaydı. Kadının adalet arayışını, Aydınlanma'nın entelektüel söylemi, Amerikan ve Fransız devrimlerinin, Köleliğe Son Verme Hareketi içinde konumlandırdı ve kadını

ev veya aile bağlamında değil kendine ait hakları olan özerk bir birey olarak kavramsallaştırdı. Bu hakları kadının politik sürece girmesine ve kamuya örgütlü biçimde seslenerek ve devleti kullanarak tam eşitlik için mücadele etmesine ön ayak oldu.

liberal feminizm Kadınların erkeklerle eşitliği temel ahlaki aktör olma kapasiteleri temelinde kazanabileceklerini, cinsiyet eşitsizliğinin cinsiyetçi ve patriarkal işbölümü yüzünden oldugunu, cinsiyet eşitliğinin anahtar kurumları —adalet, iş, aile, eğitim ve medya— dönüştürerek sağlanabileceğini savunan feminist kuram.

Liberal feminizm, (1) tüm insanların akıl, ahlaki aktörlük ve kendini gerçekleştirme için kapasitesi olduğunu; (2) bu kapasitelerin kullanımı evrensel hakların yasal kabulüyle sağlanabilir; (3) erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyete bağlı eşitsizlik "doğal" temeli olmayan sosyal inşaatlardır; (4) eşitlik için sosyal değişim kamuya seslenerek ve hükümetin güçlerini kullanarak örgütlenebilir.

Kültürel feminizm (bkz. Cinsiyet Farkı kısmı) kadınların ev ve ailede kullandıkları bilgileri devlet yönetimine yansıtması gerektiğini savunurken, klasik liberal feminizm kadınların, erkekler gibi kendi adlarına toplumun yönetimine katkıda bulunmaya hakları olduğunu savunur.

Güncel liberal feminizm cinsiyetin biyolojiden farklı olarak toplumsal bir ınşa olduğunu savunan en önemli kuramdır. Toplumsal cinsiyet, erkek ve kadın arasındaki farkları kuran bir dizi pratik ve bu farkları kadınlara eşitsiz davranmak için bir zemin olarak kullanan yasaklar olarak görülür. Kadınlara eşitsiz davranış, erkek deneyimini ayırıp kadın deneyimini değersiz kılan ayrımcı tavır ve pratiklerle

birbirine bağlanır. Tüm insanların rasyonalite kapasitesi olduğu vurgusuna bağlı olarak, güncel feminist kuram, her yerdeki kadınların insan hakları için çalışan küresel bir feminizme dönüşür. Sosyolojide, güncel liberal feminizm, cinsiyeti bir yapı olarak tanımlayan entelektüel projeye bağlıdır. Barbara Risman toplumsal cinsiyetin kendi başına bir karmaşık yapı olarak algılanması gerektiğini savunur. Bu yapı, insan davranışını üç seviyede şekillendirir —bireysel, kültürel/etkileşimsel ve kurumsal— ve bir tabakalaşma sistemi yaratır. Liberal feminizm, toplumsal cinsiyetin cinsiyetçi bir işbölümü ürettiğini, toplumu "kamusal" ve "özel" alanlara ayırdığını ve cinsiyetçi ideolojinin kültürel boyutu olduğunu düşünür, Kadınlara "özel" alanda sorumluluk verilir. Erkekler kamusal alanda ayrıcalıklı erişime sahiptir ve bu alan feministlere göre sosyal hayatta daha çok mükâfat kazandırır —para, güç, statü, özgürlük, büyüme fırsatı ve öz-değer. Bugün kadınların kamusal alana erişime sahip olması, liberal feminizmin kazanımlarından biridir. İki alan kadınların hayatında | erkeklerinkinden daha çok etkileşim halindedir. İki alan da kitlesel kültürdeki yaygın patri- | arkal ideoloji ve seksizm ile şekillenir.

seksizm Erkek deneyimini ayırıp kadın deneyimini değersiz kılan ayırımcı tavır ve pratikler sistemi.

Güncel liberal feminist sosyolojinin bir özelliği kadınların hayatında bu alanların etkileşimidir. Arlie Hochschild'in İkinci Vardiya ve Zaman İkilemi eserleriyle kadınların karşısına çıkan gerilimlerden bahseder. Bir tarafla kadınlar kamusal alanda eğitim, iş, politika ve kamusal mekân deneyimleri açısından hâlâ ayrımcılığa uğrar, marjinalleştirilir ve taciz edilir. Diğer tarafta, özel alanda kendilerini bir "zaman ikileminde" bulurlar, maaşlı çalıştıkları işten eve dönüp yoğun bir annelik ideolojisi içinde cv ve çocuk bakımına başlarlar. Kadınların kariyerlerinde ve mesleklerinde rekabet etmesi özci alanın talepleri ve Joan Willianıs'ın kamusal alandaki "ideal işçi normu" adını verdiği durum yüzünden sekteye uğrar. İdeal işçi normu, tipik erkek işçiye görc yapılan hayat programının tüm işleri organize edecek ve değerlendirecek bir program olduğunu varsayar. Bu varsayım "ikinci vardiya" çalışan kadınların dezavantajına olur.

Liberal feminist analizde tekrarlanan bir tema evlilikte eşitlik sorunudur. Bu konunun en klasik işlenişi Jessie Bernard'ın Evliliğin Geleceği kitabıdır. Bernard evliliği, inanç ve ideallere ait kültürel bir sistem, rollere ve normlara dair kurumsal

bir ayarlama ve bireysel kadın ve erkekler için karmaşık etkileşimsel bir deneyim olarak ele alır:

1. Kültürel olarak, evlilik kadınların kendini gerçekleştirmesi ve kaderi için bir ideal; ev hali ve sorumluluk bir lütuf, erkekler için bir kısıtlama; Amerikan toplumu için temelde eşler arasında eşit bir ilişki olarak görülür.
2. Kurumsal olarak evlilik kocanın rolünü otorite ve özgürlükle hatta evden dışarı çıkma göreviyle güçlendirir, erkek otoritesini cinsel güç ve erkek gücüyle birleştirir, kadınların itaatkâr, bağımlı ve verici olmasına ve izole ev içinin taleplerine yoğunlaşmasına zorlar.
3. Deneyimsel olarak her kurumsal evlilikte iki evlilik bulunur:

- Erkeğin evliliğinde, erkek kendini kısıtlanmış ve yük taşıyan olarak görür; normların dikte ettiği otorite, bağımsızlık, eşleri tarafından ailevi, duygusal ve cinsel hizmete hakkı olduğunu düşünür.
- Kadının evliliğinde, kadın kültürel olarak kendini tamamlanmış görür, normatif açıdan güçsüz ve bağımlıdır, ailevi, duygusal ve cinsel hizmetleri vermekle yükümlüdür ve yavaş yavaş evlenmeden önceki bağımsız hali kaybolur.

Tüm bunların sonucu insan stresini ölçen verilerde bulunabilir: Evli kadınlar (ne kadar kendini tamamlamış kabul edilse de) ve bekâr erkekler (ne kadar özgür oldukları iddia edilse de) kalp çırpıntısı, baş dönmesi, bayılma, kâbus, uykusuzluk, sinir krizi gibi tüm stres göstergelerinde daha üst sıralarda yer alır. Oysa evlenmemiş kadınlar (ne kadar sosyal olarak damgalansalar da) ve evli erkekler daha az stres belirtisi gösterir. O halde evlilik erkekler için iyi, kadınlar için kötüdür. Ancak çiftler kurumsal sınırlardan özgürleşip kendi bireysel ihtiyaç ve kişiliklerine göre bir evlilik yarattıklarında eşit hale gelecektir.

Liberal feminizmin değişim gündemi, eşitlik iddiasının ve eşitsizliğin sebeplerinin incelemesine uygundur: Cinsiyetin sosyal ürünlerin dağıtımını örgütleyen bir ilke olmaktan çıkarılmasını isterler ve eşitlik arayışında evrensel ilkelerden bahsederler. Değişimi kanunlar —yasama, yürütme ve düzenleme— aracılığıyla ve insanların

mantıksal ahlaki yargı kapasitesine yani kamuyu eşitlik savlarıyla etkileyebileceklerini düşünerek hareket ederler.

* Eşit eğitim ve ekonomik fırsatlar için;

* Aile hayatında eşit sorumluluk için;

* Aile, eğitim ve kitle medyasında cinsiyetçi mesajları önlemek için;

* Gündelik hayatta bireysel cinsiyetçi mesajlara karşı mücadele ederler.

Jessie Bernard (1903—1996)

Kısa Biyografi

Bemard'ın hayatı, eskiden yeni varoluş biçimlerine doğru bır dizi değişim izledi. 8 Haziran 1903'te Minncapolis'te Jessie Ravitch olarak dünyaya geldi; 17 yaşında Yahudi göçmen ailesini bırakarak Minnesota Üniversitesi'ne gitti. Orada daha sonra Harvard'da sosyoloji bölümünü kuran Pitirim Sorokin ve American Sociological Review dergisini kuran L. L. Bermard'la beraber çalıştı. 1925'te Bemard'la evlendi. Bemard'la çalışmaları ona poziti! sosyoloji alanında temel kazandırdı. İleride nitel çalışmaları nicel ve eleştirel çalışmalarla birleştirmesine ön ayak oldu. 1935'te St, Louis'deki Washington Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı.

1940'ların ortalarında Berard'lar Pennsylvania Eyalet Üniversite'sindeydi ve Jessie pozitivizmden sıkılmaya başlamıştı. Nazi soykırımı onun bilimin adil bir dünya üretebileceğine dair inancını yitirdi ve bilginin nesnel değil bağlamsal olduğunu

düşünmeye başladı. Ayrıca kendine ait bir akademik şöhret edinmeye başladı. 1951'de eşi öldü fakat o 1960'lara kadar Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nde kalarak yazmaya, ders vermeye ve üç çocuğunu büyütmeye devam etti. 1960'larda Washington D.C.'ye taşında ve kendini yazmaya ve araştırmaya adadı.

Hayatının son evresinde, 1964'ten 1996'ya kadar, en büyük değişimleri geçirdi. Bu dönem Bernard için çok önemlidir çünkü en verimli dönemidir. Bu da kadınların hayatındaki kariyer kalıplarını anlamak açısından önemlidir.

Liberal feministler için, ideal cinsiyet düzenlemesinde her birey, özgür ve sorumlu ahlaki bir aktör olarak kendisi için en uygun hayat tarzını seçer, onun seçimleri (ev kadını, ev adamı, bekâr profesyonel, çift maaşlı ailenin üyesi, çocuklu veya çocuksuz, heteroseksüel ve homoseksüel olma tercihleri) kabul edilir ve saygı görür. Liberal feministler bu idealın özgürlük ve eşitlik pratiğini —yani merkezi Amerikan kültürel ideallerin— güçlendirdiğini düşünür. O halde liberal feminizm demokrasi ve kapitalizmi kabul ederek, reformcu yönelimiyle ve bireyselcilik, tercihler, sorumluluk, fırsat eşitliği gibi egemen Amerikan değerlerine bağlı kalır.

Rasyonel tercih feminist kuramı, 1993'de Debra Friedman ve Carol Diem tarafindan önerildiğinden ve 1997'de Janet Chafetz tarafından güçlendirildiğinden beri çok az geliştirildi. Burada üzerinde kısaca duracağız çünkü liberal feminizmin sunduğu cinsiyet eşitsizliği yaklaşımını geliştirmek için kuramsal bir çerçeve sunar. Adından da anlaşılacağı gibi rasyonel tercih kuramı (bkz. 6. Bölüm) insanın rasyonel bir karar verici olduŞuna inanır ve insanların tercihlerinin sosyal sonuçlarını inceler. Rasyonel karar verici, amaçlı bir aktördür ve elindeki bilgileri en iyi şekilde kullanarak ve dışsal ve içsel kısıtlar kapsamında en doğru kararı vermeye çalışır. İki tür dışsal kısıtlama vardır —kurumsal kısıtlama ve firsat maliyetleri. Kurumsal kısıtlamalar, insanın aktörlüğünü sınırlandıran sosyal yapılardır. Fırsat maliyetleri bir insanın, bir davranışı tercih ederek vazgeçtiği diğer davranışların faydalarıdır. İçsel kısıtlamalar tercih biçimini alır —insanların beğendiği ya da gerekli veya iyi olduğunu düşündüğü şeyler vardır. Kadınların durumunu açıklarken, rasyonel tercih kuramcıları, sosyologların kadınları kurumsal kısıtlamalar ve daha zorlu fırsat maliyetleri altında hareket etmek zorunda olan rasyonel karar vericiler olarak değerlendirmeleri gerektiğini düşünür. Mesela kadının "ilerleyen biyolojik saati" evlilik ve kari-

rasyonel tercih feminist kuram Kadınları kurumsal kısıtlamalar ve daha zorlu firsat maliyetleri alında hareket etmek zorunda olan rasyonel karar vericiler olarak değerlendiren kuram.

yer planları yaparken sürekli tartmak zorunda oldukları bir firsat maliyetidir. Bu fırsat maliyetleri kurumsal kısıtlamalarla bir araya gelerek amaçlı aktör için bir sonuç doğurur. Mesela çocuk bakma sorumlulukları tıp okuyan bir kadını tıp okuyan erkekten daha çok etkileyecektir; bu da kadının meslek tercihine yansıyabilir. Bazı uzmanlık alanlarındaki kurumsal kısıtlamalara yönelik algı, onu kardiyoloji yerine dermatolojiye yöneltebilir, çünkü dermatolojide daha az acil durum vardır.

Rasyonel tercihli kuramı aynı zamanda politik eylem grupları gibi kolektif sonuçları açıklayacak yollar önerir. Friedman ve Diem, Kristen Luker'in kürtaj karşıtı kadınlarla ilgili çalışmasını inceler ve bu grubun geleneksel eş ve anne rolünden fayda sağladığını savunurlar. Yasal kürtaj hakkı kadınların ekonomik iş piyasasında rekabet etme fırsatlarını arttırır ve erkekler ve kadınlar arasındaki farkı azaltır. Fakat kürtaj karşıtı kadınlar rekabet etmemeyi ve cinsiyet farkının kurumsal kısıtlamalarını kendi hayat tercihlerinin bir parçası yapmayı tercih etmişlerdir. Bu

tip bir rekabetin olasılığı, bu kadınların seçimlerinin dengesini bozar ve fayda sağlamak yerine zarar veriyormuş gibi gözükür.

Rasyonel tercih kuramının önemli katkıları, cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği belli mekanizmaları incelemek, kadınları kendilerine en yararlı sonucu üretmeye çalışan rasyonel aktörler olarak kavramsallaştırmak olmuştur. “Tercih” açık bir kavramdır ve sadece servet veya maddi ürünlerle sınırlı kalmaz; evlilik, çocuklar hatta kendine bir gün ayırma da bunun içine girer. Feminist rasyonel tercih kuramı kadınların bağımsız ahlaki aktörler alarak aldıkları kararların değerini ortaya çıkarır.

Cinsiyet Baskısı

Cinsiyet baskısı kuramları, kadının durumunun kadınlar ve erkekler arasındaki direkt güç ilişkilerinin sonucudur. Erkeklerin kadınları kontrol etmesi, kullanması, ezmesi ve baskı altına almasının —yani **egemenlik** kurmasının— altında temel ve somut çıkarları yatar. Baskı kuramcıları egemenliği bir tarafın (birey veya topluluk), egemen olanın, diğer tarafı (birey veya topluluk) egemenin iradesinin bir aracı yaparak onun bağımsız öznelliğini tanımaması olarak tanımlar. Hükmedilen açısından da bu sadece egemenin iradesinin bir aracı olarak önem kazanılan bir ilişkidir. Cinsiyet baskısı kuramcıları için kadının durumu temelde erkekler tarafından kullanılmak, kontrol edilmek, ezilmek ve baskı altına alınmaktır.

Bu cinsiyet baskısı kalıbı toplumun örgütlenmesine en derin ve yaygın biçimde işler. Patriarki en temel egemenlik biçimidir. Patriarki, diğer bazı etkenlerin (biyoloji, sosyalleşme, cinsel roller veya sınıf sistemi) ikincil, istenmeyen bir sonucu değildir. Güçlü ve bilinçli bir şekilde sürdürülen temel bir güç yapısıdır. Cinsiyet baskısı kuramcıları, cinsiyet farkları ve eşitsizliğinin patriarkinin yan ürünleri olduğunu savunur. Baskı kuramının iki önemli türü psikanalitik feminizm ve radikal feminizmdir.

Psikanalitik Feminizm Psikanalitik feminizm, Freud'un ve onun entelektüel mirasçı- larının kuramlarını kullanarak patriarkiyi açıklamaya çalışır. Genel açıdan bu kuramlar, insanın bilinçaltında gömülü duygulara odaklanarak kişiliğin duygusal dinamiklerini vurgular. Bu duyguların şekillenmesinden bebekliğin ve çocukluğun öneminin altını çizerler. Freud'un kuramlarını kullanan feministler, onun savlarını temelden değiştirirler. Freud'un kuramlarındaki yönelimleri takip ederler ama onun cinsiyete bağlı, cinsiyetçi ve patriarkal sonuçlarını reddederler.

Psikanalitik feministler belli bir patriarki modeli kullanırlar. Tüm baskı kuramcıları gibi, onlar da patriarkinin erkeklerin kadınları ezdiği bir sistem olduğunu gözlemlerler. Sosyal bir örgütlenme olarak evrensel ve yaygındır, zaman ve mekân içinde kalıcıdır ve zaman zaman karşısına çıkılsa bile zaferle muhafaza cdilir. Fakat psikanalitik feminizm ayrıca bu sistemin erkeklerin gündelik bireysel davranışlarıyla, sürekli çabayla yarattığını ve sürdürüldüğünü savunur. Kadınlar zaman zaman dirense de genelde kendi boyun eğişlerine göz yumar hatta bunun için çabalar. Psikanalitik feministler, erkeklerin neden patriarkiyi sürdürmek için her yerde bu kadar çaba harcadığı ve kadınların da buna aynı enerjiyle karşı çıkmadığı bulmacasını çözmeye çalışır.

egemenlik Bir tarafın (birey veya topluluk), egemen olanın, diğer tarafı (birey veya topluluk) egemenin iradesinin bir aracı yaparak onun bağımsız öznelliğini tanımaması.

psikanalitik feminizm Freud'un ve onun entelektüel mirasçılarının kuramlarını kullanarak patriarkiyi açıklamaya çalışan kuram.

Bunu açıklamaya çalışan kuramcılar, bunun basit bir fayda hesabı olmadığını savunur. Erkekler her zaman her yerde patriarkinin onlar için faydalı olacağını düşünmeyebilir. Ayrıca öz çıkarın bilişsel arayışı savı, kadınların patriarkiye daha büyük bir enerjiyle karşı geleceğini varsayar. Bunun yerine, bu kuramcılar Freudcuların haritasının unsurlarına, insan duygularına, farkında olunan ve olunmayan arzu ve korkulara, nevroz ve patolojiye bakar. Burada klinik olarak kanıtlanmış, psişik yapılardan çıkan ve bireysel bilinç tarafından tanınması ve kontrol edilmesi zor olan bir enerji ve güç kaynağı vardır. Patriarkinin duygusal temelini arayan psikanalitik feministler bunun sebeplerinden birinin küçük çocuğun kişiliğinin oluştuğu sosyo-duygusal çevre olabileceğini tespit eder.

Çocuk gelişimindeki iki önemli psikanalıtık çalışma Nancy Chodorow'ın Anneliğin Yeniden Üretimi ve Jessica Benjamin'in Sevgi Bağları eserleridir. Bu çalışmalar çocuk gelişiminin iki unsuruna odaklanır: (1) insanların davranış özgürlüğü — bireyselleşme— ve bir başkası tarafından onaylanma —kabul görme— arasında hiç

bir zaman çözümlenmeyen bir gerilimi dengeleyerek olgunlaştığı savı; (2) tüm toplumlarda bebek ve çocukların gelişiminin bir kadınla, anneleri veya annenin yedeğiyle geliştiği gerçeği. Bebekler ve çocuklar uzun süre deneyimlerini algılamak için dil bile kullanamadıklarından, kişiliklerinin en erken gelişim evrelerini ilkel duygularının —korku, aşk, nefret, zevk, öfke, kayıp, arzu— çalkantısı içinde yaşarlar. Bu deneyimlerin duygusal sonuçları insanlarda güçlü ama bilinçaltı hafizalar olarak kalır. Kalan hisler arasında kadına/anneye/bakıcıya karşı duyulan muğlak hisler de vardır: ihtiyaç, bağımlılık, sevgi,' sahiplenme ama aynı zamanda korku ve öfke. Çocukların babayla ilişkisi çok daha ikincil, aralıklı ve duygusal açıdan düzdür.

Hayata böyle başlayan erkek çocuk, erkekliğin değerlendiği ve kadınlığın değersizleştiği bir kültürde büyür ve kadın/anneden duygusal anlamda ayrılarak erken ve hızlı bir bireyselleşme başarmaya çalışır. Bu kültürel olarak teşvik edilen ayrılık sadece kısmi değil aynı zamanda sonuçları açısından yıkıcıdır. Yetişkinlikte, çocukluktan başlayarak kadınlara karşı beslenen duygular —ihtiyaç, bağımlılık, sevgi, nefret, sahiplenme— erkeğin kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılayacak fakat yine de ona bağımlı bir kadın | aramasına yol açar. Yani, egemenlik kurma dürtüsü vardır ve karşılıklı kabul görmek | ona Zor gelir.

patriarki Erkeklerin kadınları ezdiği bir sistem. Sosyal bir örgütlenme olarak evrensel ve yaygındır, zaman ve mekân içinde kalıcıdır ve zaman zaman karşısına çıkılsa bile zaferle muhafaza edilir.

Kız çocuklar ise kadın/anneyc karşı benzer duygular besler ve kendi kadın kimligini kadınları değersizleştiren bir kültürde edinir. Kendisi ve kadın/annc hakkında derin ve karmaşık hisler besler; bu muğlak hisler kendi sosyal ezilmesine karşı çıkacak bir direniş yaratmasını engeller. Duygusal kalıntıları, yetişkinlikte kabul etme kapasitelerini vurgulayarak çözmeye çalışır. Genelde erkeklerle cinsel çekim eylemlerinde itaatkâr davranır ve kabul eden taraf olur; kadınlarla da akrabalık ilişkilerinde ve arkadaşlıkta karşılıklı kabul ederler. Ayrıca annenin yerine geçecek figürler aramak yerine anne olarak erken bebek-anne ilişkisini yeniden yaratır.

Psikanalitik feminist kuramcılar, bireysel kişilik incelemelerini Batı kültürünü de ele alacak şekilde genişletir. Batı biliminin erkek ve doğa arasındaki keskin ayrımı, erkeğin doğanın efendisi olması ve bu tavırdan doğan bilimsel yöntem ve nesnel doğru vaadi, erkek egosunun egemenlik kurma arzusu ve özneler arası karşılıklı kabul korkusunun bir yansıması olarak görülür. Popüler kültürde sıkça tekrarlanan

motifler, mesela efendi konumundaki erkek hikâyesi ve imgeleri psikanalitik kuramcılara göre bireyselleşme ihtiyacı ve kabul görme ihtiyacı arasındaki gerilimlerden doğar. Bu gerilim kültürde ve kişilikte ciddi boyutlara ulaştığında iki patoloji ortaya çıkar: kendini sadece kontrol eylemiyle tanımlayan aşırı bireyselleşmiş efendi ve bağımsız eylemi efendinin aynası olmak adına bir kenara atan bireyselleşmemiş ast.

O halde psikanalitik feministler, kadının uğradığı baskıyı erkeklerin kadınlar üzerinde kontrol kurmaya duyduğu derin duygusal ihtiyaç açısından açıklar. Bu ihtiyaç, onları yetiştiren annelere karşı duyulan muğlak hislerin neredeyse evrensel erkek nevrozundan doğar. Kadınlarda bu nevrozlar görülmez veya kadınlar bunu tamamlayıcı nevrozlar yaşarlar. İki durumda da baskıya direnecek enerjiyi psişik olarak bulamazlar. Klinik psikiyatrik kanıtların çoğu bu nevrozların Batı toplumlarında oldukça yaygın olduğunu gösterir. Fakat bu kuramlar, evrensel insan duygularından, kadına uygulanan evrensel baskıya düz bir çizgi çizerken duyguları baskıya bağlayan aracı sosyal düzenlemeleri incelemeyi göz ardı eder. Bazı kuramcılar bu kuramların altında yatan etnik, sınıfsal ve ulusal varsayımları tartışır —onların genellemeleri genelde beyaz, üst-orta sınıf Kuzey Atlantik aile deneyimini temel alır. Dahası, kısmen bu bahsedilmeyen konulardan ötürü, psikanalitik kuram, çocuk yetiştirme pratiklerinde yeniden yapılanma dışında değişim için pek az strateji önerir. Bu kuramlar cinsiyetler arası baskının temellerini daha derinden anlamamızı sağlar ama sosyolojik etkenlere ve değişim stratejilerine daha çok değinmeleri gerekir.

Radikal Feminizm Radikal feminizm iki duygusal merkezi inanca dayanır: (1) kadınlar, kadın olarak mutlak pozitif değere sahiptir; bu inanç kadınların evrensel olarak değersizleştirilmesini reddeder (2) kadınlar her yerde —şiddetli biçimde— patriarki tarafından baskı altındadır. Bu sevgi ve öfke karışımıyla hareket eden radikal feministler sosyal örgütlenmeye, cinsiyet baskısına ve değişim stratejilerine dair kuram yaratırlar. Radikal feminizmin klasik metni Adrienne Rich'in “Zorunlu Heteroseksüellik ve Lezbiyen Deneyimi” makalesidir. Bu yaklaşıma katkıda bulunan sosyolojik eserler arasında Pauline Bart ve Eileen Moran'ın Kadınlara Karşı Şidder: Kanlı Ayak izleri ve Diane Scully'nin Cinsel Şiddeti Anlamak: Tecavüzcüler Üzerine Bir Çalışma eserleri bulunur. Radikal feministler her kurumda ve toplumun en temel yapılarında —heteroseksüellik, sınıf, kast, ırk, etnik grup, yaş ve cinsiye— bazı insanların diğerlerine egemenlik kurduğu baskı sistemleri olduğunu gözlemler. Tüm

bu egemenlik vc itaat sistemleri arasında en temel olanı, cinsiyet ve patriarki sistemidir. Patriarki tarihsel olarak ilk egemenlik ve itaat yapısı olmakla kalınmaz, aynı zamanda en yaygın ve kalıcı eşitsizlik sistemi ve en temel toplumsal egemenlik modelidir. Patriarkiye katılan erkekler, diğer insanları hor görür, onların insan olmadığını düşünür ve onları kontrol ctmcyc çalışır. Patriarkide, erkekler itaatin ne olduğunu görür ve kadınlar itaatin nc olduğunu öğrenir, Patriarki suçluluk ve baskı, sadizm ve mazoşizm, manipülasyon ve kandırma yaratır, | erkekleri ve kadınları farklı baskı biçimlerine yöneltir. Radikal feministlere görc patriarki en az fark edilen ama en önemli sosyal eşitsizlik yapısıdır.

radikal feminizm Kadınlara pozitif değer atfeden ve kadınların her yerde şiddete uğradığını savunan, sosyal örgütlenmeye, cinsiyet baskına ve değişim stratejilerine dair kuram.

Bu analizin merkezinde erkeklerin vc erkek-egemen örgütlerinin kadınlara karşı uyguladığı şiddet olarak patriarki bulunur. Şiddet her zaman gözüken fiziksel şiddet olmayabilir. Daha karmaşık sömürü ve kontrol pratikleri arasına gizlenmiş olabilir.

»* Moda ve güzellik standartlarında,

» Annelik, tek eşlilik, bekâret ve heteroseksüellik ideallerinde,

* İş yerinde cinsel tacizde,

* Jinekoloji, doğum ve psikoterapi pratiklerinde,

* Maaşsız ev işleri ve az mâaşlı işlerde.

Şiddet bir grubun hayat şanslarını, çevresini, eylemlerini ve diğer grubun algılarını kontrol ettiğinde var olur.

Fakat radikal feminizmin patriarkiyi şiddete bağlamasının temelinde açık fiziksel acımasızlık olarak şiddet yatar: tecavüz, cinsel istismar, kadın cinayetleri, kadın ve çocuk ticareti, aile içi şiddet, ensest, çocukların cinsel olarak istismar

edilmesi, rahim aldırmak ve diğer aşırı cerrahi müdahaleler, pornografide sadizm, tarihsel ve kültürel cadı yakmalar, zina yapan kadınların taşlanması, lezbiyenlere ayrımcılık, kız çocuklarının öldürülmesi, Çinlilerin ayak bağlaması, dulların taciz edilmesi ve klitorislerin alınması.

Patriarki neredeyse evrensel sosyal bir biçim olarak var olur çünkü erkekler en temel güç kaynağı olan fiziksel gücü kontrol sağlamak için daha kolay toparlayabilir. Patriarki bir kez işlemeye başladı mı diğer kaynaklar —ekonomik, ideolojik, yasal ve duygusal kolayca muhafaza edilir. Fakat temelde her zaman, hem kişiler arası hem de gruplar arası ilişkilerde fiziksel şiddet vardır. Şiddet, patriarkiyi kadınların bireysel ve kolektif direnişinden korumak için kullanılır.

Erkekler patriarkiyi sadece kaynakları olduğu için değil, kadınları araç olarak kullanmak çıkarlarına olduğu için muhafaza ederler. Kadın vücudu, çocuk üretmek için gereklidir; çocuklar erkeklerin pratik ve prestij ihtiyaçlarını tatmin eder. Kadınlar faydalı iş gücüdür. Erkeğin statüsü ve gücü için gösterge olabilirler. Çocuğun ve yetişkin erkeğin kontrol edilen arkadaşları olarak, hoş eşlerdir, duygusal destek kaynakları ve erkeğin merkezi sosyal önemini sağlamlaştıran araçlardır. Bu faydalı işlevler yüzünden erkekler | her yerde kadınları itaatkâr tutmaya çalışır. Fakat farklı sosyal durumlar bu işlevlere farklı | önemler atfeder. Bu yüzden patriarkinin şekillenmesi kültürden kültüre değişir. Radikal i feministler evrensel cinsiyet baskısını açıklar ve bu baskının kültürler arası farklarına dair model sunarlar.

Radikal feminist kuram, patriarkinin kadınların bilincini değiştirerek yenileceğini savunur. Radikal aktivizmin temellerinden biri —bilinçlendinici gruplardır; bu gruplarda kadınlar kendi kişisel sorunlarını patriyarkiye bağlar, kadınların değer ve gücünü ön plana çıkarırlar ve güven, destek, tasdik ve karşılıklı korumaya dayalı geniş bir kardeşlik ağı kurarlar. Bu kardeşlikle beraber iki strateji ortaya çıkar: yüz yüze gelinen her yerde patriyarkiyle mücadele ve kadınların kadınlar tarafından yönetilen işletmelere, evlere, topluluklara, sanat merkezlerine ve lezbiyen aşk ilişkilerine yönelmesi. Radikal feminizmin önemli bir parçası da lezbiyen feminizm, diğer kadınlarla crotik ve duygusal ilişkilerin, patriarkal egemenliğe karşı bir direniş biçimi olduğunu savunur.

Duygusal olarak her birimiz, radikal feminizme kendi kişisel radikallik derecemize göre tepki veririz. Bazılar bu kuramı aşırı derecede eleştirel bulur diğerleri ise

oldukça ikna edici olduğunu düşünür. Fakat kuramsal açıdan, radikal feminizm, hem sosyalist hem de psikanalitik feminizmin sunduğu kadınların uğradığı baskının sebeplerini harmanlar ve bu kuramların ötesine geçer. Dahası radikal feministler patriarkinin kadına karşı şiddete dayandığı tezini savunmak için oldukça önemli araştırmalar yapmıştır. Değişim için tamamlanmış olmasa da makul bir program sunarlar. Sadece patriyarkiye odaklanıp, sosyal örgütlenmenin gerçeklerini basitleştirmekle eleştirilirler.

Yapısal Baskı

Yapısal baskı kuramları, cinsiyet baskı kuramları gibi baskının bir grup insanın diğer bir grup insanı kontrol etmek, kullanmak, ezmek ve üzerinde baskı kurmaktan fayda sağladığını savunur. Bu kuramlar egemenlikten sağlanan çıkarların sosyal yapıdaki mekanizmalarla, yani sosyal etkileşimin büyük ölçek düzenlemeleriyle nasıl canlandırıldığını inceler. Yapısal baskı kuramcıları bu düzenlemelerin zaman içinde ortaya çıktığını düşünür. Patriarki, kapitalizm, ırkçılık ve heteroseksizm gibi yapılara odaklanarak egemenliğin nasıl yaşatıldığını, bu yapılar arasındaki ilişkiden ortaya çıkan egemenlik deneyimini ve birbirlerini nasıl karşılıklı güçlendirdiklerini incelerler. Yapısal baskı kuramcıları egemenlik kuran bireylerin eylemleri yüzünden sorumlu olmadıklarını söylemez fakat bu bireysel eylemlerin yapısal düzenlemelerin ürünü olduğunu savunurlar. Bu kısımda iki tür yapısal baskı kuramından —sosyalist feminizmden ve kesişim kuramından— bahsedeceğiz.

Sosyalist Feminizm Sosyalist feminizm, kadının deneyiminden patrlarkı ve kapitalizmin ilişkili baskılarını eleştirir. Bunu yapmak için sosyalist feministler, Marksist tarihsel materyalizmden (bkz. 2. Bölüm) yola çıkan sosyal analiz yöntemi geliştirirler. Sosyalist feministler en değerli buldukları feminist gelenekleri —Marksist ve radikal feminist düşünceyi— bir araya getirirler.

Daha önce de tartıştığımız gibi radikal feminizm bir patrlarki eleştirisidir. Marksist feminizm de Marksist feminizm gibi sınıf baskısına odaklanan, kapitalizm eleştirisidir. Marksist incelemenin sorunlu yanı patriarkiyi ekonomik ilişkilerin bir yan ürünü olarak incelemesidir. Sosyalist feministler radikal feminist savı kabul eder ve ekonomik koşullarla etkileşimde olsa da patriarkinin ayrı bir baskı yapısı olduğunu savunurlar.

Sosyalist feminizm bu iki bilgiyi —kapitalizmde baskı ve patriarkide baskıyı— birleştirerek tüm sosyal baskıyı açıklamaya çabalar. Bu iki baskıyı birleştiren terim kapitalist pat- riarkidir. Fakat daha çok kullanılan terim daha önce de tanımlanan egemenliktir. Sosyalist feminizmin baskı açıklamaları, egemenliği gruplar veya sosyal aktör kategorileri arasındaki bir güç ilişkisi, büyük ölçek bir yapısal düzenleme olarak açıklar. Bu egemenlik yapısında aktörler, amaçlı davranışlarla şekillendirilir ve yeniden üretilir. Kadınlar sosyal feminizme göre iki açıdan merkezidir. İlk olarak tüm feminizmde olduğu gibi, kadınlara uygulanan baskı incelemenin temel konusudur.

sosyalist feminizm Kadınların uğradığı baskıyı kapitalizm ve patriarkinin yarattığı büyük ölçek yapılarla açıklayan kuram.

kapitalist patriarki Kadınların yaşadığı baskının kapitalizm ve patriarkinin birleşimine bağlı olduŞunu ifade eden terim.

İkinci olarak, kadının dünyadaki konumu vc deneyimi i baskının tüm biçimleri için başlangıç noktasıdır. Fakat son kertede bu kuramcılar kadınları i ve erkekleri etkileyen tüm baskı deneyimiyle ilgilenir. Ayrıca baskı altındaki bazı kadınların aktif olarak diğer kadınlara nasıl baskı uyguladığını inceler. Mesela Amerikan toplumundaki ayrıcalıklı kadınlar yoksul kadınlara baskı uygular. Tüm sosyal feministler için, kadınların | arasındaki önyargı ve baskıcı pratiklere karşı çıkmak önemli bir stratejidir.

Sosyalist feministler kapitalist patriarki ve egemenliğe odaklanırken, analitik bir strateji olarak tarihsel materyalizmi kullanırlar. Marksist sosyal kuramın temel ilkesi olan tarihsel materyalizm:

» İnsanın hayatının maddi koşulları, bu koşulları üreten faaliyet ve ilişkilerin insan

deneyimini kişiliğini, fikirlerini ve sosyal düzenlemeleri şekillendiren temel

etkenlerdir.

* Bu koşullar, kendilerine içkin dinamikler yüzünden zaman içinde değişirler.

* Tarih, bir grubun hayatındaki maddi değişikliklerin ve bunlara tekabül eden deneyım, kişilik, fikir ve sosyal düzenleme değişikliklerinin kaydıdır.

Tarihsel materyalizmin egemenlik odağıyla ilişkilendiren sosyalist feministler en geniş sosyal düzenleme olan egemenliğe dair aynı zamanda egemenliğin belli durumlarını çerçeveleyen maddi ve sosyal düzenlemelerin net tarihsel somut incelemelerini bir araya getiren bir kuram yaratmayı amaçlar.

Fakat tarihsel materyalizmi kullanırken, Marksistlerden üç önemli şekilde ayrılırlar. İlk olarak "insan hayatının maddi koşulları" kavramını genişletirler. Marksistler genelde bununla toplumun ekonomik dinamiklerinden bahseder, özellikle de piyasa için yaratılan ve değiş tokuş edilen çeşitli ürünlerin yapılış biçimini kastederler. Bu, bazılarını zengin bazılarını da yoksul kılan çeşitli sömürü düzenlemelerinde köklerinde sınıf eşitsizliği ve çatışması vardır. Sosyalist feminist inceleme ekonomik dinamikleri içerir fakat insan hayatını yaratan ve sürdüren diğer unsurlara da eğilir. Bunların arasında insan vücudu, cinselliği, üreme ve çocuk bakımı, ev bakımı, maaşsız ev işleri, duygusal beslenme ve bilgi üretimi vardır. Hayatı sürdürmeye yarayan bu faaliyetler de bazıları için kârlı bazılarını ise yoksullaştıran sömürü düzenlemeleridir. Maddi koşullar kavramının yeniden tanımlanması, insanların ürün üreticisi olduğu varsayımını insanların tüm insan hayatının yaratıcısı ve sürdürücüsü olduğu şeklinde değiştirir.

İkinci olarak, sosyalist feminizm, bazı Marksistlerin ekonomik hayatın yan ürünü diyerek göz ardı ettiği fikirlerin rolünü de vurgular. Fikirlere yapılan vurgu, bilinci, motivasyonu, fikirleri, durumun sosyal tanımlarını, bilgiyi, metinleri, ideolojiyi, kendi çıkarına hareket etme iradesini de içerir. Dahası bu fikirler ekonomik ürünleri yaratan sosyal yapılarla iç içedir ve en az onlar kadar güçlüdür.

Üçüncüsü, sosyalist feminist inceleme temelde sınıf eşitsizliğiyle değil, geniş bir | sosyal eşitsizlik yelpazesiyle ilgilenir. Sosyalist feminizm, ekonomi, politika ve ide- | oloji gibi kamusal yapıların insan üremesi, ev hali, cinsellik ve öznellik gibi şahsi | süreçlerle iç içe geçerek çok taraflı bir egemenlik sistemi ürettiği bir sosyal örgütlenme

tarihsel materyalizm İnsanın hayatının maddi koşullarının, bu koşulları üreten faaliyet ve ilişkilerin insan deneyimini kişiliğini, fikirlerini ve sosyal düzenlemeleri şekillendiren temel etkenler ij olduğunu; bu koşulların, kendilerine içkin dinamikler yüzünden zaman içinde değiştiğini; tarihin, bir grubun hayatındaki maddi değişikliklerin ve bunlara tekabül eden deneyim, kişilik, fikir ve sosyal düzenleme değişikliklerinin kaydı olduğunu savunan Marksist fikir.

modeli çizer. Bu sistemin işleyişi hem kalıcı ve kişiler ölesi sosyal kalıplar olarak hem de insanlararası çeşitli ilişki farklılıklarında kendini belli eder. Bu sislemi incelemek için, sosyalist feministler büyük ölçek egemenlik sistemleriyle daha belli gündelik hayat deneyimleri arasında mekik dokurlar.

Güncel bir sosyalist feminist klasiği olan Chıys Ingraham'ın Beyaz Dilğünler cseri kapitalizmin, patriarki ve ırkçılığın giderek daha zorunlu ve pahalı hale gelen bir (ören haline gelen düğünlerde bir amya geldiğini inceler. Ingraham düğünlerin kapitalizm için önemini finansal verilerle gösterir. Bu, milyar dolarlık bir endüstridir ve kârın büyük kısmının dünyanın etrafindaki işçilerin sömürülmesiyle —A frika'daki elmas madeni işçileri, Karayiplerdeki balayı tatil yerlerindeki işçiler, Güneydoğu Asya'daki gelinlik üreten (ekslil atölyesi çalışanları— elde edildiğini anlatır. Kapitalizmin ideolojik pratiklerinin oyuncaklar, filmler, TV programları ve kadın dergileri aracılığıyla evlilik fantezisi yaydığını anlalır. Ayrıca bu ideolojik cazibenin patriyarkiyle nasıl iç içe geçmiş olduğunu anlatır. Beyaz düğün ritüeli Adrienne Rich'in “zorunlu heteroseksüellik” adını verdiği ve Ingraham'ın heteronorm olarak bahsettiği durumun kutsal töreni haline gelir. Patriarkinin kalbinde heteronorm

yatar. Bu kolektif olarak sağlamlaştırılan yetişkinlerin aile, güven ve yakınlık ihtiyaçlarının erkek ve kadın arasında, " yani patriarkinin cinsiyet tabakalarında eşitsiz güce, haklar ve statüye sahip kişiler arasında tatmin edilmesi gerektiği fikridir. Ingraham beyaz düğünün gelinle ve onların aileleri tarafından "heteroseksüel tahayyülü" gerçekleştirdiği için tutkuyla istendiğini gösterir. Bu tahayyülde kadın ve erkek arası romantik aşk idealize edilir çünkü bu, eşit olmayan insanlar arasındaki ilişkiyi sürdürmenin tüm zorluklarını, iletişim sorunları risklerini ve nihai olarak boşanmayı akıllardan uzaklaştırır. Kadınlar gibi sürekli düğünün "hayatının en güzel günü" olacağını duymak, insanın tek öneminin bir arzu nesnesi kabul edilmek olduğunu vurgular.

Sosyalist feministlerin değişim programı kadınlar arasında kapitalizmin sömürüsünden kurtulmak için küresel bir dayanışmaya çağrıyı içerir. Feminist topluluğu kendi ayrıcalıklı ve kapitalizmin çıkarlarına hizmet eden entelektüel çevrelerine karşı daha dikkatlı olmaya çağırırlar. Devleti toplumsal kaynakları yeniden bölüştürmeye yarayacak bir araç olarak kullanmayı amaçlarlar. Devlet destekli eğitim, sağlık hizmeti, ulaşım, çocuk bakımı, barınma, zengin ve yoksul arasında gelir farklılığını azaltacak ilerici bir vergilendirme ve herkes için yaşamaya yetecek kadar maaş gibi güvence sağlayacak kamusal hizmetlerin sağlanmasını isterler. Böyle bir örgütlenme sadece insanlar diğer insanların hayat koşullarından haberdar olup bununla ilgili bir şeyler yapmak istediğinde etkili olacaktır. Feminist sosyal bilimcinin görevi, insan hayatını şekillendire maddi eşitsizlikleri görünür kılmaktır.

Kesişme Kuramı Kesişme kuramı, kadınların uğradığı baskının çeşitli biçimlerde ve çeşitli yoğunluklara tecrübe edildiği fikrinden yola çıkar. Bu farklılığın sebebi (bu açıklama kesişme kuramının temel konusudur) tüm kadınların cinsiyetleri yüzünden baskıya uğrarken, kadınların sosyal eşitsizliğin farklı düzenlemelerinin çeşitli kesişimleri sonucunda farklı şekilde baskıya uğramasıdır. Bu eşitsizlik düzenlemelerini **baskı ve ayrıcalığının vektörleri** (veya Patricia Hill Collins'ın deyişiyle "egemenlik matrisi" (1990)) olarak tanımlayabiliriz. Bunlar sadece cinsiyeti değil sınıfı, ırkı, küresel yeri, cinsel tercihi ve yaşı da içerir. Bu kesişimlerdeki farklılıklar kadın olma deneyimini nitel olarak değiştirir; bu farklılık ve çeşitlilik kadın deneyimlerini kuramsallaştırırken hesaba katılmalıdır. Mesela Kimberly

Crenshawce, siyahi kadınların iş yerinde ırkları yüzünden ayrımcılığa uğradığına fakat mahkemelerin bunu kabul etmeyi reddettiğinden bahseder. Mahkeme ancak genel ayrımcılığı, cinsiyet (“beyaz kadın”) veya ırk (“siyah erkek”) açısından ele alır. Kesişme kuramlarının en temel fikri, bazı kadınların ayrıcalıklarının kadın ve erkeklere yönelik baskıya dönüştüğüdür. Kesişme kuramlarının temelinde eşitsizlik düzenlemelerinin adaletsiz güç ilişkilerine dayalı hiyerarşik yapılar olduğu fikri yatar.

kesişme kuramı Kadınların uğradığı baskının çeşitli biçimlerde ve çeşitli yoğunluklara tecrübe edildiğini savunan kuram.

baskı ve ayrıcalık vektörleri Sosyal eşitsizliğin farklı düzenlemelerinin çeşitli kesişimleri (cinsiyet, sınıf, ırk, küresel yer, cinsel tercih ve yaş) sonucunda kadınların farklı şekilde baskıya uğraması. Bu kesişimlerdeki farklılıklar kadın olma deneyimini nitel olarak değiştirir.

Kesişim kuramı ideoloji ve güç arasındaki bağı vurgular, egemenlerin insanların arasındaki farkları kullanarak baskıcı pratikleri meşru kıldıklarını açıklar. İnsanlar arasındaki farkları aşağılık/üstünlük modellerine dönüşür; insanlar farkı çeşitlilik, ilgi, kültürel servet olarak değil de iyi veya kötü olarak algılayacak şekilde sosyalleşir. Bu ideolojiler Audre Lorde'un mitik norm adını verdiği (Amerika'da bu beyaz, zayıf, erkek, heteroseksüeldir) durumu oluşturur; diğer herkes bu kritere göre değerlendirilir. Bu norm sadece egemenlerin sosyal üretimi (maaşlı ve maaşsız) kontrol etmesine yol açmaz aynı zamanda, bireysel öznelliğin bir parçası haline gelir. Farkın reddedilmesi içselleşir; bu da insanların kendilerini değersiz görmesine, başka gruplardan insanları dışlamasına, kendi gruplarında dışlama, cezalandırma veya marjinalleştirme kriterleri oluşturmalarına sebep olur. Gloria Anzaldüa bu son pratiği “ötekileştirme” olarak tanımlar. Bu, grup içinde bazı üyeleri bazı kriterlere göre kabul etmeyerek “öteki” olarak tanımlamaktır. Bu tanımlama, Anzaldüa?ya göre ittifak ve direniş potansiyelini engeller.

Baskı vektörleri ve ayrıcalığın kesişimi insanların baskı deneyiminde biçim ve yoğunluk olarak farklar yaratır. Kesişme perspektifinden yapılan çalışmaların

çoğunda insan hayatının somut gerçekleri bu vektörlerin kesişimiyle belirlenir. Kesişme kuramının projesinin bir kısmı, tarihsel eşitsizlik kesişimleriyle oluşan belli hayat deneyimleri sonucu elde edilen grup bilgilerini dile getirerek çeşitli feminist ifade biçimleri, siyahi feminist düşünce veya Latin Amerikan feminizmi gibi, geliştirmektir.

Kesişme kuramı eski feminist çalışmalara da eleştiri getirir çünkü bu çalışmalar ayrıcalıklı beyaz feministlerin deneyim ve sorunlarını yansıtır. Bu eleştiri kadın, cinsiyet, ırk ve kardeşlik gibi kategorilerden ne anladığımıza dair sorular da üretir. Evrensel gibi gözüken annelik ve ailenin çeşitli tecrübe edilme biçimlerine odaklanır; Chodorow'unki gibi sosyolojik-psikanalitik kuramsal çalışmaları yeniden yorumlar. Bu eleştiri beyaz feministlerin beyazlığı bir sosyal inşa olarak anlamasına, beyazlığını nasıl ayrıcalık yarattığını anlamaya çalışmasına ve ırkçılığı nasıl azaltabileceklerini düşünmelerine ve daha kapsayıcı bir feminist inceleme geliştirmeye çalışmasına sebep olur.

Eleştirinin bu işlevlerinin yanı sıra, kesişme kuramı sosyolojiye üç farklı katkı daha yapmıştır. İlk olarak bugün cinsiyetten bahsederken ayrıcalık ve baskının diğer boyut- larından bahsetmemek imkânsız hale gelmiştir —özellikle de Amerika'daki ırk ve sınıf bağlamında. İkinci olarak, bu bakış açısı erkekliğin çalışılmasını da kapsamıştır. İlk olarak R. W. Connell tarafından ortaya atılan çoklu erkeklikler, erkekliğin monolitik bir ayrıcalık yapısı olarak algılanmasına son vermiştir. Üçüncü olarak, kesişme kuramı artık küresel ve uluslar ötesi cinsiyet çalışmalarında merkezi bir model olmuştur; göç çalışmaları ve kadın ve çocuk ticareti üzerine çalışmaları da içerir.

ötekileştirme Bir grup içinde, bir üyeyi belli bir kritere göre kabul edilmez. "öteki" olarak tanımlamak; bu ittifak ve direniş potansiyelini azaltır.

Patricia Hill Collins (1948— |)

Kısa Biyografi

Collins eğitimdeki başarılarının, çeşitli sosyal ortamlarda ilk ve tek Afrika asıllı Amerikalı (veya kadın, işçi sınıf, vb.) olma deneyimiyle el ele gittiğini anlatır. Eğitimdeki başarıları yüzünden kendisini siyahi işçi sınıf geçmişinden ayıracağı beklentisi olduğunu öğrendi. Bu onun kendi sesini kaybetmesine yol açtı.

Bu gerilimlere alternatif bir sosyal kuram ve altematif kuram yapma yolu geliştirerek cevap verdi. Bu proje, onun kendi topluluğunun kuramsal sesini keşfetmeye ve kendi sesini o toplulukta bulmaya itti. Bunun sonucunda yazdığı Siyahi Feminist Düşünce: Bilgi, Bilinç ve Güçlendirme (1990) feminist ve sosyal kuramda temel eserlerden biridir. Bu kitapta, sosyal kuram belli bir grubun ırk, cinsiyet ve sınıf baskılarının kesişimini ve baskıya karşı tarihsel mücadeleyi algılayışını temel alan bir sosyal kuram ortaya atılır. 2009'da Collins Amerikan Sosyoloji Derneği'nin ilk Afrika asıllı Amerikalı Kadın Başkanı olur.

Bu kuram yaratma, araştırma ve eleştiri, kesişme kuramını en merkezi temalarından birine ve güncel feminizmin en merkezi sorununa getirir: kadınlar arasındaki çeşitliliğin analitik ilkesi ve ampirik gerçeğini kullanıp aynı zamanda belli bir konumdaki kadınların değersel ve politik pozisyonunu ele almak. Patricia Hill Collins konumu (bkz. Anahtar Kavram kutusu) heterojen bir ortaklığa sahip bir grubun dünyaya bakışı olarak açıklar. Yani Collins grubun konumunun bir özden değil, herkesin aynı yolun yolcusu olduğunu fark etmesinden doğduğu sonucuna varır. Baskı ve ayrıcalığın vektörleri —ırk, sınıf, cinsiyet, yaş, küresel yer, cinsel tercih— herkesin hayatında kesişse de, bazı kuramcılar bunların kesişme biçimlerinin ortak konumun oluşumunu etkilediğini savunur. Bunu kolaylaştıran etkenler arasında grubun zaman içinde varlığı, grup olarak tarihinin bilinci, görece ayrılmış mekânlardaki yeri ve baskıyla başa çıkabilmek için geliştirdiği grup içi sosyal örgütlenme ve bilgiler. Fakat grubun konumu monolitik veya geçişkensiz değildir; grubun vektörlerin kesişiminden oluşması üyelerinin farklı benlik hislerine geçebileceği anlamına gelir. Grup üyeleri, kendi gruplarından daha geniş topluma kayabilir ve orada içerdeki yabancı gibi hissedebilir. Dahası kendi grupları da dışarıdan fikirlere açıktır ve kendi içinde de farklılıklar gösterir. Kendi içsel dinamikleri vardır ve belki Anzaldüa'nın tabiriyle kültürel bir sınırda oluşmuş olabilir. Kesişme kuramcıları, bireylerde kesişme ve konum deneyimini bulmanın kolay olmasına rağmen böyle bir indirgemeciliğin kuramsal ve politik açıdan tehlikeli olduğunu, bireysel deneyimi yaratan eşitsiz gücün tarihsel yapılarını silebileceğini ve politik değişim ihtiyacının üstünü örtebileceği konusunda uyarır.

FEMİNİST SOSYOLOJİK KURAMA DOĞRU

Yukarıda bahsedilen tüm feminist savları kullanan feminist sosyologlar, tüm sosyolojik kuramların temel sorunlarını ele alan genel bir kuram yaratır: sosyal yapı ve bireysel eylem (aktörlük) arasındaki ilişki, makrososyal ve mikrososyal arasındaki ilişki, gücün doğası, eşitsizliğin sebepleri ve değişimin kökenleri.

konum Sosyal yapıdaki farklı yerlerdeki gruplara ait aktörlerin bakış açıları.

içerdeki yabancı Kendi gruplarından daha geniş topluma kayan grup bireylerinin sıkça yaşadığı his.

Anahtar Kavram

Konum

Feminist kuramın çoğu, insanların sosyal dünyada, sosyal yapıdaki farklı konumlardaki grupların konumlarından harekete geçtiği fikrine dayanır. Bunun sonucunda herkesin gördüğü ve | bildiği kısmi ve yanlıdır ve hiçbir zaman tüm ve nesnel değildir. Bilgi gruplar tarafından oluşturulur ve gruplar arasında bir ölçüde grubun aktörleri arasında değişkenlik gösterir. Bilgi, egemenlerin ve astların konumundan formüle edilir ve her zaman bir güç ilişkisidir.

Feminist sosyolojik kuramı burada feministlerin dünyayı kadının konumundan anlatmaya, incelemeye ve değiştirmeye çalışmasıyla başlar. Kadının sosyal ilişkilerdeki ast pozisyonundan yola çıkan feministler bilginin güç sisteminin bir parçası olduğunu ve tüm toplumun üretimini yönettiğini gözlemler. Feminist sosyolojik kuram, kadının konumunu sosyal bilginin inşa edildiği konumlardan biri haline getirerek sosyolojik söylem ve sosyal kuramdaki güç dengesini değiştirmeye çalışır.

Kadının konumundan sosyoloji yapmaya çalışan feminist sosyolojik kuramcılar kadının konumundan ne kastedildiğini düşünmek zorundadır. Konum, sosyal ilişkilere dair ortak bir bilgi geliştinmeye yetecek bir tarih ve ortaklık sahibi olan sosyal kolektifin bir ürünüdür. Kadınlar patriarki altında sosyal yeniden üretim görevlerini (çocuk doğruma ve bakma, ev işleri, yemek, hasta ve bağımılılara bakış, duygusal ve cinsel hizmet) yerine getirirler. Bu görevleri para almadan yaptıkları için sömürülürler. Kadınların paylaştığı bu ortak tarihsel sosyal yeniden üretim durumu, feministlerin kadınlara ortak bir konum atfetmesinin sebebidir. Fakat çinsiyet eşitsizliği ve ırksal, sınıfsal, jeo-sosyal eşitsizliğin ve cinselliğe ve yaşa bağlı eşitsizliklerin kesişimi farklı açılardan güçlenen karmaşık bir sistem yaratır. Bu da ittifak ve muhalefet için farklı düzenlemelere yol açar. Bu kesişimler, kadının konumuna dair'feminist açıklama ve incelemelerin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Ortaya çıkan feminist kuram insanları aktör olarak yani proje kurup yapmaya potansiyeli olan kişiler olduğunu, fakat bu potansiyellerinin baskı ve ayrıcalık vektörlerindeki (ya da egemenlik matrisi) yeri itibariyle sınırlandığını (veya arttığını) gözlemler. Sosyal hayat, egemenlik pratiklerinin muhafaza edildiği bir eşitsizlik sistemi olarak görülür. Bu pratikler, sosyal yapılar tarafindan çerçevelense bile, onları yaşatan aktörler egemenliği yeniden üretmelerinin sorumluluğuna sahiptir. Fakat sosyal hayat aynı zamanda egemenliğe karşı verilen bireysel ve grup tepkileri olarak da algılanabilir. Bu tepkilerin arasında başa çıkma, kafa tutma, tanıklık etme, alaşağı etme, isyan etme ve direnme vardır. Bireysel ve grup aktörleri egemenliğin yapı ve aktörlerine karşı direnme politikası uygulayabilir. Bu muhalefet politikaları arasında grup konumlarının (bkz. Anahtar Kavram kutusu) varlığı ve kalıcılığı önemlidir. Grup konumları sosyal yapısal düzenlemelerden ve birey ile grubun egemenliği yeniden üretmesi veya ona direnmesinden doğan toplumu anlamamıza yarayacak yollardır. Yapısal deterministler, konumların | sosyal yapıların ürünü olduğunu savunsa da, feminist analiz en kötü baskılar altında bile insanların daha iyi şeyleri umut etme ve ona göre davranma kapasitesini vurgular. Feminist analiz, öznelerin yapılara verdiği tepkiyi vurgular. Öznelerin kızgınlıkla tepki verme ve tepkiyi yapıcı kullanımlara yöneltme kapasiteleri vardır. Kızgınlık gibi duygusal tepki —ve kızgınlığı adaletsizliğe karşı duruşa ve adalet talebine dönüştürme isteği— onu oluşturan baskı yapılarıyla açıklanamaz. Feministler özgürleştirici politikalardan umutludur ve yapı ile aktör arasındaki kuramsal soruna bir çözüm sunar.

Feminist kuramcılar aynı zamanda makro ve mikro ilişkileri tartışacak bir söz dağarcığı geliştirirler. Dorothy Smith, idare ilişkileri; genel, anonim şahsi olmayan metinler ve yaşamı deneyiminin yerel gerçekleri gibi kavramlardan bahseder,

1. **Yönetim ilişkileri**, insanların sosyal üretimini kontrol etmeye çabalayan karmaşık, tek tip olmayan sosyal faaliyetleri ifade eder.
2. İnsan sosyal üretimi, maddi doğası gereği **yaşam deneyiminin yerel gerçekleriyle** aynı anda gerçekleşmelidir. Yani gerçek bir insan, yazarken veya bir kitap okuduğu (veya yemek ya da kıyafet ürettiği) yerler.
3. Geç kapitalist patriarkinin idare ilişkileri kendilerini anonim, genel ve otoritc sahibi **metinler** aracılığıyla ifade eder. Bu metinler gerçek hayata ait belli, bireysel deneyimi yönetim ilişkilerine uygun dili biçimine çevirir. Bu uygunluk kriteri egemenlerin durumu tanımlamasını dayatır. Sözleşmelerden, polis raporlarına, resmi araştırma kurullarından okul sertifikaları ve tıbbi kayıtlara kadar çeşitli metinler mevcuttur. Bunlar maddi gerçekliği değiştirir, olanı yeniden yorumlar ve neyin mümkün olduğunu belirler. Yani yönetim ilişkileriyle etkileşime geçmek isteyen bir birey (mesela yazın aile dostunun restoranında çalışmak için başvuran bir öğrenci) gayet yerel bir seviyede bazı metinleri (mesela vergi formları) yazmalıdır. Bu metinler işveren tarafından değil, yönetim aygıtı tarafından belirlenmiştir. Bu metinler yönetim ilişkileri ve yaşam deneyiminin yerel gerçekleri arasında sürekli olarak kesişim yaratır. Bu kesişim iki yolla işler: Tarihsel bazı anlarda aktörler bireysel konumlarda, masada veya ofislerinde veya konferans masalarında oturur ve yönetim aygıtının parçası haline gelen formları üretir.

Sosyal hayatın üç unsuru —yönetim ilişkileri, yaşam deneyiminin yerel gerçekleri ve metinler— yaygın, kalıcı ve sosyal hayat ve egemenliğin örgütlenmesinin sabıt özellikleridir. Bu üç özellik de aynı anda eylem, ilişki ve insan öznelerinin işi olarak incelenebilir. Her boyutun kendine has içsel bir dinamiği vardır: yönetim ilişkilerini kontrol etme isteği, yerel gerçeklerde üretim ve iletişim isteği, genel metinlerde nesnelleşme ve gerçekliğe yönelim. Bu dünya hem cinsiyetselleştirilmiş hem de ırksallaştırılmıştır. Yani kimse yerel gerçekliği tamamen kaçamasa da —herkes her zaman fiziksel olarak belli zaman ve mekânda olmalıdır— kadınlar, yerel gerçeklerin sonu gelmeyen muhafazasında daha çok yer alır. Erkekler ise yönetim ilişkilerine egemen olarak katılmakta daha özgürdür. Aynı ayrımlar, ekonomik ve ırksal egemenler ve astlar için de geçerlidir. Nesnelleşmeye çalışan metinler, metnin

organize ettiği faaliyette herkesin eşit paylaşımda bulunmasını engeller. Bu eşitsizlikler ırk, cinsiyet, sınıf, yaş, küresel yer bağlamında yaratılır; yani yönetim ilişkilerinin metinlerinin örgütsel ilkesi farktır. Bu lens aracılığıyla yapı ve etkileşim bir araya gelir. Egemenlik ve üretım sorunsallaşır, onların ifadesi mikro-makro ve aktör-yapının sosyolojik ilişkilerini içerir.

Feminist sosyolojik kuramlar, gündelik hayatın dünyasında egemenlerin toplumuyla astların toplumu arasında radikal bir fark olan mikro-sosyal düzen olduğunu anlatır. Egemenlik ve itaat, bireysel erkek ve kadınların yerinin tarıhın belli bir anında baskı ve ayrı-

yönetim ilişkileri (İnsanların sosyal üretimini kontrol etmeye çabalayan karmaşık, tek tip olmayan sosyal faaliyetleri ifade eder.

yaşam deneyiminin yerel gerçekleri Gerçek insanların eyleme geçtiği ve yaşadığı yerler.

metinler "Yönetim ilişkilerinin ürettiği yazılı dokümanlar. Gündelik yaşam dünyasındaki üretim ilişkilerini organize etmeye güçleri vardır. Ayrıca genellikleri ve anonimlikleri sayesinde, çeşitli gündelik hayat durumlarına uygulanabilirler. Bunların arasında lisanslar, diplomalar, sözleşmeler, satış talimatları, kanunlar ve üniversite katalogları bulunur."

Dorotlıy E. Smith (1926-)

Kısa Biyografi

Dorothy E. Smith sosyolojik kuramının, kadın olamk kazandığı deneyimlerden, erkek egemen akademik alan ile yalnız bir anneyi anlattığı hayat deneyimi arasında geçişlerden ortaya çıktığını anlatır. Sosyoloji doktorasını "kariyerden çok bir dizi tesadüf ve kaza" olarak hatırlar. Kadınların sosyolojisinde bu tesadüf teması oldukça ön plandadır.

Kaza da olsa tasarı da olsa, Smith'in gelişimin ileriki aşamaları önemlidir. 1926'da İngiltere'de dünyaya gelir. Sosyoloji lisans derecesini 1955 yılında Londra Üniversitesi'nden, doktora derecesini ise 1963'te Califomia Üniversitesi, Berkeley'den kazanır. Bu dönemde "evlenme, göç (Kanada'ya), çocuklar, eşin bir sabah erkenden gitmesi ve bulunan bir dizi iş" deneyimlerini yaşar. Smith'e göre bu

olaylara dair çok tercih hakkı ve önceden bilgisi olmamıştır. Bulduğu işler arasında Berkeley'de araştırma sosyologluğu ve hocalığı, İngiltere'deki Essex Üniversitesi'nde hocalık, British Columbia Üniversitesi'nde doçentlik ve profesörlük ve Toronto'daki Ontario Eğitim Çalışmaları Enstitüsü'nde profesörlük vardır.

Smith'in fikirleri feminist makro-kuram, bütünleşmiş feminist kuram ve sosyalist feminizm için temeldir.

---

calığın vektörlerinin. kesişimin düzleminde ele alınmalıdır. Tarihin güncel noktasında, ayrıcalıklı sınıf ve ırk konumundaki kadınlar bu düzlemdeki konumlarını iyileştirmiş olsa da, dünyanın etrafındaki kadınların çoğu hâlâ itaat eden konumundadır. Ayrıca egemen sınıf ve ırk pozisyonundaki kadınlar bile cinsiyetleri yüzünden baskıya uğrar. Geleneksel ana akım sosyoloji mikro-sosyal dünyayı eşitlerin beraberce bir şeyler yaptığı demokratik bir etos veya en azından bireylerin "kazanan" veya "tanımlayıcı" olarak ortaya çıkabileceği durumlar olarak tanımlar. Fakat feminist sosyolojik kuram eylem, etkileşim, benlik ve bilincin süregelen sosyal deneyimlerinin kadınlar ve astlar için egemenlerin deneyiminden farklı olduğunu savunur.

Eylem, belli ayrıcalık biçimlerinin konfigürasyonuna sahip biri için, amaç belirlemeyi ve bunu düz eylem rotalarıyla elde etme çabasını içerir. Buna zıt olarak, çoğu kadının hayatı tesadüflere bağlıdır. Kadınlar kendilerini evlilik, eşlerinin eylem rotaları, çocukların hayat planlarına etkisi, boşanma, dul kalma ve güvencesiz maaşlı işlerin çalkantısında bulurlar. Gündelik faaliyetlerinde, kadınlar amaçlarını düz bir süreç içinde gerçekleştiremez çünkü sürekli diğerlerinin ihtiyaç ve taleplerine cevap vermek zorunda kalırlar. Kendi amaçları yerine diğerlerinin istekleri, davranışları ve taleplerini gözlemler, koordine eder, kolaylaştırır ve düzenlerler.

Toplumda egemen olanlar *etkileşimi* müşterek bir yönelim içinde gerçekleştirirler. Ortak bir anlayışa ulaşmaya çabalarlar ve etkileşim ortamlarına girer çıkarlar. Kadınların birey olarak yakalayabileceği her tür eşitlik ve egemenlik daha en başından makro-yapısal cinsiyet eşitsizliği kalıplarıyla engellenir. Bu makro-yapı genel işbölümünü, yani kimin proje kurup uyguladığını, otorite ve saygı uygulamalarını ve mekân ve zamanın kontrolünü etkiler.

Güç sahibi kişiler kendi bewliklerini, diğer insanların kendilerine nasıl baktığını öğrenerek elde ederler. Kadınlar kendilerini erkeklerin —has ötekinin— gözünden görerek sosyalleşirler. Feminist kuram, sosyal açıdan güçsüz olan için bütünleşik genel bir ötekinin varlığını sorgular. Ast, egemen genel öteki tarafından yönetilen bir dünya veya anlam sistemi ile alternatif algılar ve genel ötekiler sunan ev gruplarındaki yerler arasında gidip gelir.

172 RÖLÜM SEKİZ e Gimcel Veminist Kuramlar

Güncel Uygulamalar

Bazı Evlilik İstatistikleri

Üniversite mezunu kadınlar Amerikan tarihinde ilk defa üniversiteye gitmemiş kadınlarla aynı oranda evlenmeye başladı. Kadınların 9630'u artık eşlerinden daha eğitimli, 22'si eşlerinden daha çok kazanıyor ve erkeklerin bir eşte aradığı 18 özellik arasında zekâ ve eğitim dördüncü sırada. Üniversite mezunu çiftler arasındaki evlilik hem gelir hem de kalıcılık açısından duha güvenilir Bu trendler hem beyaz hem de Afrika asıllı Amerikalı kadınlar için geçerli (Latin kökenli kadınlara dair tarihsel veriler henüz mevcut değil).

Bu haberler feminist aktivizmin zaferlerini ve patriarkinin pratiklerinde bir düşüşü gösterir, Liberal feminizmin uzun süredir amaçladığı eşitliğin yaklaşmakta olabileceğini gösterir. Ayrıca cinsiyet özcülüğünde azalmaya da işaret eder, erkekler de ev işi ve çocuk bakımında daha çok görev üstlenmeye başlar. Bu da kültürel feminizmin kadınların işin değerlenmesi çabalarının sonuç verdiğini gösterir.

Fakat bu feminist kuram açısından sadece iyi haber değildir. Kesişme kuramı ve materyalist feminizm, bu verilerin Amerikan toplumunun sadece Y30'una ait olduğunu ve üniversite mezunu kadınlara ait bu verilerin olumsuz trendler pahasına gerçekleştiğini vurgular. Bunların arasında erkeklerin maaşlarında düşüş, üniversite mezunu olmayan kadınların arasında evlilikte düşüş, çocuk bakımında, yaşlı bakımında, ev temizliğinde, çamaşırhanelerde, yemek hazırlamada daha az ayrıcalıklı işçilerin emeğine bağımlılık gibi trendler vardır. Bu işçiler genelde kadındır, beyaz değildir ve küresel güneyden gelir.

Kadınlar için gündelik hayatın en yaygın özelliği Dorothy Smith'in çifte bilinç adını verdiği durumdur. Bu, kendi özel, yaşanmış ve üzerine düşündükleri deneyim ile

sosyal dünyada o deneyimi anlatmaya yarayacak olan hazır olan verili tiplerin arasındaki farkı ifade eder. Öznelliğe dair feminist sosyoloji insanların deneyiminin, verili tiplemelere uymadığında nasıl hayatta kaldığını sorgular. Bazıları uzun süre düşünmekten kaçar, bazıları deneyimlerine anlam kazandırmak için kendi kişisel tiplerini geliştirir, bazıları bu çifte bilinci paylaşacak insanlarla topluluk kurar ve bazıları da kendi deneyimlerinin gerçekliğini reddeder. Fakat bu, yaşamaktan ne anladığımızla, kapitalist patriarkinin örgütlediği bir dünyanın ne dediği arasındaki fark sayesinde değişim olasılığı belirir. Normal olarak kabul ettiklerimizin ötesine geçer ve onları sorgularız çünkü yaşadıklarımızdan onların aslında farklı olabileceğini biliriz.

çite bilinç Kadınların kendi özel, yaşanmış ve üzerine düşündükleri deneyim ile sosyal dünyada o deneyimi anlatmaya yarayacak olan hazır olan verili tiplerin arasındaki farkı ifade eder.

Güncel Uygulamalar — Devanı

Üniversite mezunu kadınlara ait iyi haberler, ulusal ve uluslar ötesi kesişme dinamiği için- | dedir ve sınıf ve ırk ilişkileri üniversite mezunu hanc ve onları muhafaza eden işçilerin oğı ilc çerçevelenir. Bu kitabı okuyan pek çok üniversite öğrencisini umutlandırsa da, bu haberler kadınlar arasında artan sınıf farkına dikkat çeker: Bazı kadınlar küresel ekonomide başarılı | olurken, bazı kadınlar bundan zarar görür. Bu fark materyalist feminizmin vurguladığı gibi iki l kaderin birbirine bağlı olduğunu, kapitalist toplumda bazılarının başarısının bazılarının sömürülmesi olduğunu gösterir.

Bu farklar, Dorothy E. Smith'in toplum modelinin gerçekliğinin altını çizer. Üniversite mezunu olan ve olmayan kadınların arasındaki fark bir metindir. Öğrenciler “bir parça kâğıt" alma konusunda dalga geçseler de, aslında diplomanın gerçek ekonomik sonuçları vardır. Üniversite mezunu çiftlerin bu kadar iyi durumda olup boşanma oranlarının az olmasının sebebi, emek piyasasında çifte maaşlı haneler olmalarıdır. Bir metin olarak diploma onların yönetim aygıtına hizmet eden metin yaratma dünyasına girmelerine izin verir. Yönetim aygıtı da kurallar yazmaya

devam ederek insanları derece kazandıkları içi ödüllendirir; metin yazanların (hatta finans sektöründeki büyük krizi yaratan metin yaratıcılarının) elleriyle şeyler yaratanlardan daha çok kazanmasına sebep olur. Üniversite mezunu olmayan kadın ve erkeklerin daha az evlenmesinin sebebi ise ekonomik olarak kendilerini güvencede hissetmemeleri, yani yaşam deneyiminin yerel gerçeğindeki işlerinin onları yeteri kadar ödüllendirmemesidir.

Özet

1. Feminist kuram, kadın bakış açısından geliştirilmiş, sosyal hayata ve insan deneyimine dair kapsamlı fikir sistemidir.

2. Feminist kuram bazı temel sorular sorar: Peki ya kadınlar? Tüm bunların sebebi ne? Sosyal dünyayı kadınlar ve tüm insanlar için nasıl daha adaletli hale getirebiliriz? Peki ya kadınlar arasındaki farklar?

3. Güncel feminist sosyolojinin tarihsel kökenleri, daha evvelki kadın kuramcıların çalışmalarında bulunur. Bu kuramcılar sosyolojinin oluşumuna 19. ve 20. yüzyıllarda önemli katkılarda bulunmuş ama cinsiyet politikaları yüzünden hafizalardan silinmişlerdir.

4. Feminist kuramın bir türü cinsiyet farkına odaklanır.

5. Kültürel feminizm kadın olmanın pozitif unsurlarını yüceltir.

6. Açıklayıcı kuramlar, cinsiyet farklarını biyolojide, kurumsal rollerde, sosyalleşmede ve sosyal etkileşimde arar.

7. İkinci tip feminist kuram cinsiyet eşitsizliğine odaklanır.

8. Liberal feminizm kadınların insanın özündeki rasyonel ahlaki aktörlük bağla- | mında erkeklerle eşitlik arayabileceğini savunur. Cinsiyet eşitsizliği, patriarkal | ve cinsiyetçi işbölümünün sonucudur ve cinsiyet eşitliği işbölümünü anah- i tar kurumlarda —hukuk, iş, aile, eğitim ve medya— yeniden şekillendirerek ii, sağlanabilir.

9. Cinsiyet baskısı kuramları kadınların durumunu, kadın erkek arasındaki direkt güç l ilişkisine bağlar. Erkekler, kadınları kontrol etmekten, kullanmaktan, ezmekten UN ve baskı altına almaktan, yani egemenlik kurmaktan çıkar sağlar.

10. Psikanalitik feminizm, kişiliğin duygusal dinamiklerini, bilinçaltındu gizli duyguları vurgular: bebeklik ve çocukluğun bu duyguları şekillendirmedeki öneminin altını çizer.

11. Radikal feminizm, kadınların mutlak pozitif değere suhip olduğu inuncına dayanır. Bu inanç, kadınların evrensel olarak patriarki tarafından değersizleştirilmesine ve her yerde şiddetle baskı altına alınmasına karşı çıkar.

12. Yapısal baskı kuramları, baskının bir grup insanın diğerlerini kontrol etmekten, kullanmaktan, ezmekten ve baskı altına almaktan çıkar sağladığını kabul cder, Bu kuramlar egemenlik kurmanın sosyal yapı mekanizmalarıyla —yani tekrarlanan ve rutinleşmiş büyük ölçek sosyal etkileşim düzenlemeleriyle—- nasıl hayata geçirildiğini inceler.

13. Sosyalist feministler Marksist ve radikal feminist düşünceyi bir araya getirir.

14. Kesişim kuramı kadınların farklı konfigürasyon ve yoğunlukta baskı yaşadığı fikrinden yola çıkar. Bu farkın sebebi, tüm kadınların cinsiyetleri yüzünden baskıya uğrasa da, sosyal eşitsizliğin farklı kesişimleri yüzünden farklı şekilde baskıya uğradığını savunur.

15. Feminist sosyolojik kuram yapı ile aktörü, mikro-sosyal ile makro-sosyali, konum, yönetim ilişkileri, yaşam deneyiminin yerel gerçekleri, metinler, tesadüfler, tepkisel eylem, çifte bilinç ve kesişim kavramlarıyla bir araya getirir.

Okuma Önerileri

MARIE CAMPBELL VE MARJOR!IE DEVAuLr “Dorothy Smith.” In George Ritzer ve

Jeffrey Stepnisky, eds., The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 2, Contemporary Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell,

2011, pp. 268— 286.

Nancy CHODOROW The Reproductilon of Mothering: Psychoanalysıs and the

Sociology of Gender. Berkeley: University of California Press, 1978.

PATRICIA HıLL ColLLıns Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and

Empowerment. Boston: Unwin Hyman, 1990.

ARLIE HOCHSCHILD, WITH ANNE MacHunNG The Second Shift. Updated ed. London:

Penguin Books, 2003.

CHRYS İNGRAHAM White Weddings: Romancing Heterosexuality in Popular Culture. nd ed. New York: Routledge, 2008.

PATRICIA MADOO LENGERMANN VE JILL NIEBRUGGE-BRANTLEY The Women Founders: Sociology and Social Theory 1830—1930. New York: McGraw-Hill, 1998.

CECILJA L. RIDGEWAY Framed by Gender: How Gender Ineguality Persists in the

Modern World. New York: Oxford University Press, 2011.

DoOROTHY E. SMITH The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology.

Boston: Northeastern Üniversity Press, 1987.

CANDACE WEST VE DON ZIMMERMAN "Doing Gender" Gender & Society 1, no. 2

(1987): 125-151.

JoAN WILLIAMS Ünbending Gender: Why Family and Work Conflict and What to

Do About It. New York: Oxford University Press, 2000.

9. BÖLÜM: IRK VE SÖMÜRGECİLİK KURAMLARI

Fanon ve Kolonyel Özne

Sömürgecilik Sonrası Kuram

Modemitenin Olgunlaşma Çağı Olarak Postmodernite

Irk ve Irkçılığa Dair Eleştirel Kuramlar

Irksal Oluşum

Sistematik Bir Irk Kuramı

Güney Kuramı ve Yerel Diriliş

Özet

Okuma Önerileri

1900'lerin başında yazan sosyolog W. E. B. Du Bois (bkz. 3. Bölüm) 20. yüzyılın sorunsalının ten rengi hattı sorunsalı olacağını vurgulamıştı. Irk kavramının, modem toplumu oluşturan en önemli öğelerden biri olduğunu savunuyordu. Bu fikir, o zaman olduğu kadar 21. yüzyılın başında da geçerliliğini koruyor.

Irka dair tüm toplumsal kuramlar, bir zamanların genel geçer inanışı olan biyolojik ırksal farklılık (yani insanları doğal olarak farklı gruplara ayırabileceğimiz) fikrine meydan okur. Bu bölümde göreceğimiz gibi ırk toplum tarafından inşa edilen bir yapıdır. İnsanları ten rengi, saç tipi ya da göz şekli gibi fenotiplere ayıran sınıflandırma şeklidir. Örneğin ten rengi ve yeterlik arasında hiçbir doğal bağ olmamasına rağmen modem toplumlar ırksal farklılık düşüncesi üzerine oldukça negatif biçimlerde ınşa edilmiştir. Bu, sadece ırklara yönelik şiddetle sonuçlanmaz; aynı zamanda süregelen (farklı "ırklar" arasındaki sağlık ve servet uçurumları gibi) toplumsal eşitsizliklere de yol açar.

Bu bölümün başlığıyla da ifade ettiğimiz gibi, ırk sömürgecilikle bağlantılıdır. Bu ilk başta şaşırtıcı görülebilir. Yüzlerce yıl önce gerçekleşen olayların 21. yüzyıl Ame- | rika'sındaki ırkçılıkla ne ilişkisi olabilir? Pek çok ırk kuramcısının da hem fikir olduğu i üzere, modem ırksal düzen sömürgecilikten, özellikle de 16. ve 19. yüzyıllar arası | Avrupa uluslarının genişlemesinden ortaya çıkmıştır. Sömürgecilik, ulusların başka ulusları işgal edip kontrol etmesi sürecidir. Bazen Avrupa sömürgeciliği idari bazlı bir

ırk İnsanlarıten rengi, saç tipi ya da göz şekli gibi fenotiplere ayıran toplumsal bir yapı.

sömürgecilik Ulusların başka ulusları işgal edip kontrol etmesi sürecidir. Çoğunlukla 16. ve 19. yüzyıllar arası.Avrupa uluslarının genişlemesini ifade eder.

Anahtar Kavram

Sömürgecilik

Sömürgecilik modem kapitalist toplumların gelişiminde anahtar rol oynadı. Genel olurak ifade il edilecek olursa, sömürgecilik, sosyolog Julian Go'nun da bahsettiği gibi bir ulusun buşka bir ulusa politik olarak hükmetmesi anlamına gelir. Pek çok ulusun sömürge varlıkları olmusına | rağmen, bu kavram daha çok Avrupalı ulusların 15. ve 19. yüzyıllar arasında Afrika, Asya ve Kuzey Amerika'ya genişleme sürccini ifade eder. 15. yüzyılda, Portekiz Asya'da ticaret sömürgeleri oluşturmuş İspanya ise Güney Amerika'yı vahşi bir biçimde talan etmişti. Bunu, Hollanda'nın 17. yüzyılda, özellikle Güney Afrika ve Güneydoğu Asya'daki sömürgelerle | genişleme süreci takip etti. 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'nın dünyanın en büyük imparatorlukları haline gelmişti, sömürgeleri Orta Doğu'dan Asya'ya, Kuzey Afrika'dan Sahranın güneyine, Hindistan'a, Karayiplere, Latin Amerika ve Kuzey Amerika'ya uzanıyordu. Politik hakimiyetin yanı sıra, sömürgecilik başka özelliklerle

de tanımlanır. Ekonomik olarak sömürgeler, sömürgeci ülkelerin servet kaynağı olur. Mesela Karl Marx, kapitalizmin gelişiminin Avrupa sömürgelerinin altın ve gümüşüyle oluşan "ilksel birikimle" desteklendiğini söyler. Sanayi Devrimi daha geliştikçe sömürgeler Avrupa ülkelerine tekstil üretiminde kullanılan pamuk gibi ham maddeleri sağlamaya devam eder. Kültürel açıdan sömürgecilik hem sömürgeciyi hem de sömürgeyi etkiler. Örneğin Avrupa ulusları, Yerli halklara Hristi

yönetimken, bazen de yerleşimci sömürgecilik şeklini almıştır. Yerleşimci sömürgecilikte, sömürgeci devletler, sömürgelerinde kalıcı yerleşimler kurmuştur (Amerika, Kanada ve Avustralya'da olduğu gibi). Her iki durumda da sömürgeci güçler sömürgeciliğin vahşetini (mesela köle ticaretini) toplumsal olarak inşa edilen ırk hiyerarşileriyle haklı çıkarmaya çalışır. Örneğin Avrupa devletleri, Afrikalı kölelere ve yerli halklara karşı yapılan zulmü Avrupalıların üstün bir medeniyete ve ırk tipine ait olduğu fikriyle i gerekçelendirmeye çalışmıştır.

Irka dair pek çok kuram olsa da, burada iki tanesine değineceğiz. Önce bu kitabın başka kısımlarında üzerinde durduğumuz kuramlara üzerine kurulan bakış açılarını ele alacağız. Örneğin Frantz Fanon'un kuramları Karl Marx'ın (bkz. 2. Bölüm) bazı fikirlerini kullanır; Edward Said, Michel Foucault'nun kuramlarından (bkz. 10. Bölüm) yararlanır. İkinci olarak da bu kitapta bahsedilen kuramların varsayımlarına, Batılı önyargılarına kafa tutan en çağdaş teorilere değineceğiz. 8. Bölümde bahsedilen feministlerin kadın deneyimleriyle ilgili olarak savundukları gibi, pek çok ırk kuramcısı halihazırdaki kuramsal kavramların beyaz olmayan halkların deneyimleri ve toplumsal gerçekliklerini yeteri kadar anlatmadığını savunur. Bunun sebebi bu kuramların beyaz olmayan halkların perspektiflerini ve deneyimlerini dışlayarak gelişmiş olmasıdır. Sosyoloji tarihinin büyük bir kısmında, sosyolojik kuramcılar ırk kavramını göz ardı etmiştir. Irk kavramının tartışıldığı zamanlarda da bu beyaz akademisyenler tarafından Batı hi bilimi kullanılarak yapılmıştır. Bu soruna tepki olarak bazı araştırmacılar geçtiğimiz Ni , senelerde Batı-dışı ve Yerli halkların fikirlerini de kuramlarına dahil etmeye başlamışi ii lardır. Bu bölümün en sonunda önce Raewyn Connell'in Güney teorisi sonra da bazı NN IN | güncel Kuzey Amerikalı Yerli Halk teorileriyle bu son gelişmelerden de bahsedeceğiz.

yerleşimci sömürgecilik Sömürgeci devletlerin sömürgelerinde kalıcı yerleşimler kurduğu iş, sömürge biçimi. Amerika ve Kanada'daki Fransız koloniler ve Amerika, Kanada ve Avustralya'daki İngiliz koloniler bu tip sömürgeciliğe örnektir.

Anahtar Kavram — Devam

yanlığı empoze eder. Kanada'da pek çok yerli çocuk kendi toplutuklarından koparılıp koruyucu ailelere ve yatılı okullara verilmiştir. Orada hem kötâ mvwamele görmüş hem de Avnıpa dillerini, dinini ve kültürünü öğrenirken kendi dil ve geleneklerini bımkmaya zorlanmışlardır. Aynı zamanda modem ırkçılık Avrupa uluslarmın Yerli halklara hükmetme çabasını haklı çıkarmak için gelişmiştir. Sosyal Darvinizm gibi kuramlar ırksal üstünlük hiyerarşileri sunup i Avrupalıların (ki buna sosyologlar da dahil) sözde medeni toplumlarını sömürgelerin sözde barbar toplumlarına zıt konumlandırmışlardır.

Pek çok Avrupa ulusu 20. yüzyılın ortalarında sömürge varlıklarını bırakmıştır. Bu yüzden pek çok kişi sömürgeciliğin geçmişe ait bir olgu olduğunu düşünür. Günümüzün ırk kuramcıları ise sömürgeciliğin süregelen etkilerini fark eder. Öncelikle, sömürgecilik döncminde zengin Kuzey ve yoksul Güney arasında kurulan eşitsiz ilişki ncoliberal küreselleşme döneminde de devam eder. İkinci olarak Yerli

halkların zorla yatılı okullara yollanması gibi pek çok kültürel sömürgecilik faaliyetinin psikolojik hasarları devam etmektedir. Son olarak da bazı Yerli araştırmacıları sömürgeciliğin aslında sona ermediğini savunur. Bir taraftan pek çok devlet sömürgecilik vahşetinin yaralarını sarmak için çeşitli kültürel ve politik uzlaşmalar sağlamaya çalışır. Diğer taraftan aynı devletler özellikle petrol gibi doğal kaynakların madenciliği ve ulaştırması söz konusu olduğunda Yerli halkların arazilerine el koymaya devam eder. Dakota eyaletinde Standing Rock bölgesinin yakınına petrol borusu inşa edilmesine karşı başlayan 2016 protestoları buna yakın zamandan bir örnektir.

FANON VE KOLONYEL ÖZNE

Fransız sömürgesi Martinik'te dünyaya gelen psikiyatr ve filozof Frantz Fanon ile başlıyoruz. Hayatının ikinci yarısında Cezayir'de psikiyatrlık yapan Fanon, burada Cezayir bağımsızlık mücadelesinde aktif rol almıştır. Fanon sosyolog olmasa da ırk, sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası toplumsal düşünceyi derinden etkilemiştir. Sömürgeciliğin insanlıktan çıkaran etkilerini tarif edip sömürge karşıtı hareketlerin doğuşunu anlatmıştır. En önemli iki eseri *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* ve *Yeryüzünün Lanetliler*i'dir..

Siyah Deri Beyaz Maske

Değişimle ilgili bu genel fikirlerin bağlamında, Foucault yönetimselliklerin değişen doğasıyla ilgilenir. Bunlar insanlar üzerinde kontrol sağlayan pratik ve tekniklerdir. Yönetimselliğin en açık biçimi, devletin vatandaşlarına uyguladığıdır. Foucault bununla ilgilenir fakat onun yaklaşımı ayıran devletle ilişkisi olmayan aktörlerin (sosyal bilimler ve sosyal bilim insanları gibi) nasıl yönetimsellik uyguladığıdır. Ayrıca insanların kendilerini nasıl yönettikleriyle de ilgilenir. Bu kavramsallaştırma da yön yoktur fakat Foucault'nun bazı eserlerinde yön bulunur.

Siyah Deri, Beyaz Maskeler eserinde Fanon sömürgeciliğin sömürge halkları üze- , rindeki etkisinden bahseder. Sömürge iktidarı, bu bölümde göreceğimiz üzere, beyaz | Avrupalı “ırklar” ile diğer “barbar,” “ilkel” ırklar arasındaki genel ırksal farklılıklara dayanır. Mesela Fanon, Fransız sömürge toplumunda siyah adamın korku nesnesi | olduğunu söyler; yani siyah adam Avrupalıların bilinçaltı korkularının cisme bürün-

yönetimsellik İnsanlar üzerinde kontrol sağlayan pratik ve teknikler.

korku nesnesi Fanon'un Fransız sömürge toplumunda siyah adamın tanımlanışına dair kullandığı ifade. Beyaz Avrupalılar için siyah adam bilinçaltı korkularının cisme bürünmüş halidir ve insan doğasının en utanç verici ve “karanlık” unsurlarını sembolize eder.

| müş halidir ve insan doğasının en ulanç verici ve “karanlık” unsurlarını sembolize eder, i Sözde medeni beyaz adam ve valışi siyah adamın arasındaki farklılık popüler kültürde | vc sömürge devletinin eğilim sisteminde ifade cdilir. Haa Martinik'teki siyah çocuklara -sömürge öznelerine- kendi tarihleri asla öğretilmez; bunun yerince Fransız tarihi öğrenirler. Siyah medeniyete değer vermeleri ve kendi derilerinin renginden utanmaları beklenir. Bu dinamik Fanon'un eserinin başlığı Siyah Deri, Beyaz Maskeler ile de ifade | edilir. W. E. B. Du Bois'nın “çifte bilinç” kavramıyla (bkz. 3. Bölüm) ifade ettiği gibi, | Fanon da siyah kolonyel öznenin ikiye bölündüğünden bahseder. Bir yandan kolonyel özne, geleneksel kültür ve değerler tarafından şekillendirilir. Öte yandan, sömürgeci eğitim sistemi bu geleneksel kimliğin üstünc Avrupa kimliğini empoze eder. Bu kolonyel öznenin kendini algılayışında yanılgılara sebep olur.

Fanon sömürgeci kültürün etkisini artık çok bilinen bir anekdotla cl alır. Paris sokaklarında karşılaştığı beyaz bir çocuk Fanon'u görünce annesine endişeyle “Bak! Bir Zenci!” der. Çocuğun korkusu artar ve “Anne bak bir Zenci, korkuyorum” der. Sonunda panikle annesine koşar ve “Anne zenci beni yiyecek” der. Siyahı Deri,

Beyaz Maskeler eserinde anlattığına göre eğitimli ve normalde sakin bir adam olan Fanon gülüp bu ırkçı karşılaşmayı geçiştirmeye çalışır. Ne var ki donakalır, sesi çıkmaz ve bu hakarete cevap veremez. Bu durumun içine hapsolmuş hisseder ve bedenine yabancılaşır. Rasyonel bir | birey yerine ötekinin gözünde bir şeye, nesneye dönüşür.

Fanon bu yabancılaşma ve nesneleşmenin sebeplerini açıklamak için fenomenolojik filozof Georg Hegel'in fikirlerinden faydalanır. Fenomenoloji öznel deneyimin fel- | sefi olarak incelenmesidir. Fenomenologlar toplumsal hayatı incelerken insanların öznel deneyimlerinden yola çıkarlar. Sembolik etkileşimciler gibi (bkz. 5. Bölüm) Hegel ve Fanon da insanların öznelliğinin, benlik bilinçlerinin başkalarıyla etkileşimle geliştiğini savunur. Hegel bu süreci tanımanın diyalektiği olarak tanımlar. Bu süreçte sen beni bütün, tam ve özgür bir insan olarak tanıyınca benliğim gelişir ve yine aynı şekilde ben seni bütün, tam ve özgür bir insan olarak tanıyınca senin benliğin gelişir. Fakat bu diyalektik farklı toplumlarda farklı biçimlerde işler. İdeal durumda toplumlar her bire- | yin ortaklaşa destekleyici etkileşimleriyle gelişecekleri biçimde düzenlenmiştir. Fakat bazı toplumlar daha güçlü bireylerin tanımanın diyalektiğini kontrol ettikleri şekilde düzenlenmiştir. Mesela Hegel'in efendi-köle diyalektiği olarak tanımladığı durumda, efendi kendi bilincini kölelerin bağımsız bilinçlerini reddederek olumlar. Fakat tam da bu reddediliş yüzünden köleler kendi bilinçlerini kurmaya çalışır. Efendi köleleri tanımayı reddetse de sonunda köleler kendi bilinçlerini geliştirir ve bazen şiddet yoluyla efendinin de bunu tanımasını sağlar. Fanon'un kuramında sömürge toplumundaki sıyah insan bu reddedişin en uç örneğini terosil eder.

Fanon ayrıca insanlıktan çıkarmanın bedenin nesneleşmesiyle gerçekleştiğinden bahseder. Bu fikrinde varoluşçu filozof Jean-Paul Sartre'ın yazılarından faydalanır.

korku nesnesi Fanon'un Fransız sömürge toplumunda siyah adamın tanımlanışına dair kullandığı ifade. Beyaz Avrupalılar için siyah adam bilinçaltı korkularının cisme bürünmüş halidir ve insan doğasının en utanç verici ve "karanlık" unsurlarını sembolize eder.

fenomenoloji Öznel deneyimin felsefi olarak incelenmesidir.

tanımanın diyalektiği İnsanların birbirlerinin kimliklerini müşterek olarak tanıyıp öz-bilinçlerini oluşturdukları özneler arası süreç.

1Metnin aslındaki "negro" kelimesi siyah ten rengine sahip insanları tanımlamak için kullanılan ıckçı bir ifadedir. 0 life Türkçe'ye "zincirden" türemiş urkçı bir ifade olan "zenci" kelimesiyle çevrilir. Bu çeviride "siyah" yerine "zenci" ifadesinin | dl i kullanılmasının sebebi Fanon'un anekdotunda yaşadığı karşılaşmadaki kullanılan ırkçı dili yansıtmaktır. (ç. n.)

Varoluşçuluk insanlar için özgürlük ve bireysel sorumluluğun önemini vurgulayan bir felsefe ckolüdür. İdeal olarak insanların kendi düşünce ve eylemlerini tanımlamak için bilinç özgürlüğüne sahip olmaları gerekir. Özgürlük burada insanların istediğini düşünüp ifade edebilmesi anlamına gelir, Özgürlük ayrıca dünyada rahatça ve güvenle dolanan bir bedenle deneyimlenir. Sömürge ırkçılığında insanlar sadece düşünceleri üzerindeki kontrollerini kaybetmez; aynı zananda bedenleri içinde rahatsız (ve hapis) hissederler. Fanon bunu **ırksal-epidernal şema**, yani ten rengi ve diğer sözde ırksal özelliklere öne çıkaran bakış açını, olarak tanımlar. Fanon'un durumunda siyah deri utanılacak bir şeye dönüştürülür. Sokaktaki insanlar Fanon'u kendileri gibi eşsiz bir birey olarak görmez, üzerinde tüm basmakalıpları taşıyan bir siyah olarak görür. Siyah bedenin bu şekilde temsili sadece beyazların tavır ve eylemlerini değil, kolonyel öznenin kendinc ait hislerini de ctkiler. Fanon'un sokakta karşısına çıkan budur. Özgürce davranmak, mantıklı bir cevap vermek ister ama teninin rengine indirgenir. Bu da onun bir nesne gibi hissetmesine sebep olur.

Son olarak da Fanon'un anlattığı bu tek olayın, yani sokakta beyaz çocukla karşılaşmasının tüm sömürgeci iktidar ve ırkçılık yapısını temsil ettiğini vurgulamamız gerekir. Daha sosyolojik olarak ifade edecek olursak Fanon için bu mikrososyal karşılaşma makrososyolokik kültürel yapılar tarafından şekillendirilir. Sömürgeci ve sömürge arasındaki ırk bazlı ayrım yaygın ve tutarlıdır, hayatın tüm alanlarında gözükür ve beden ve ruhun içine derinden işler. Sadece ırkçı insanlar ve terbiyesiz çocukların hareketleri ve eylemlerinde değil Avrupai kolonyel medeniyetin tam da yapısında ifade edilir.

Yeryüzünün Lanetlileri

Fanon'un ikinci önemli kitabı, Yeryüzünün Lanetlileri, pek çok kişi için 20. yüzyıl sömürge karşıtı hareketin en önemli metnidir. Kültürel teorisyen Stuart Hall bu eseri sömürge karşıtlarının İncil'i olarak tanımlar. Siyah Ten, Beyaz Maskeler'in odağı mikro iken, Yeryüzünün Lanetlileri daha makro bir yaklaşıma sahiptir. İlk eserinde Fanon, Martınık"teki deneyimlerini kullanarak kolonyel ırkçılığın fenomenolojik ve varoluşçu etkilerini inceler. *Yeryüzünün Lanetlileri* ise Fanon'un son derece vahşi cereyan eden Cezayır Bağımsızlık Savaşı'ndaki (1954- 1962) deneyimlerini baz alır. Teorik açıdan sömürge karşıtı hareketlerin ve bilincin ortaya çıkışını büyük ölçekte, diyalektik biçimde ele alır.

Savaş, devrim ve sömürgeci şiddeti konularını ele aldığından ötürü Yeryüzünün Lanetlileri, Siyah Ten, Beyaz Maskeler'den daha içgüdüseldi. Siyah Ten, Beyaz Maskeler'de, sömürgeci baskının güçleri olarak okul kitaplarından ve ırkçı reklamlardan bahsedilirken, Yeryüzünün Lanerlileri'nde makineli tüfekler, palalar, tanklar, jet uçakları, zırhlı arabalar, kurşunlar ve polisten bahsedilir. Pek çok okuyucunun da altını çizdiği gibi bu eserin ana konusu şiddet ve şiddetin devrimdeki rolüdür. Cezayir'i bir vaka olarak ele alan Fanon, sömürgeciliğe son vermek için şiddeti bir araç olarak kullanıla- | bileceğini savunur. Sömürgeler sömürgeciler gibi olmak istemez, aslında onların yerini i almak isterler. Ayrıca devrimci şiddet "olumlu" psikolojik bir amaca da hizmet eder. | Ezilenin "aşağılık kompleksini" yenmesine ve "kendine güven" kazanmasına yardımcı | olur. Cezayir'deki sömürge karşıtı şiddeti güçlü bir biçimde savunan Fanon'un şiddete

varoluşçuluk İnsanlar için özgürlük ve bireysel sorumluluğun önemini vurgulayan bir felsefe ekolü.

ırksal-epidermal şema İnsanları ten rengi ve diğer sözde ırksal özellikleri öne çıkararak değerlendiren bakış açısı.

Frantz Fanon (1925—1961)

Kısa Biyografi

Fransız sömürgesi Martinik'te büyümesine ve Fransa'nın Lyon şehrinde psikiyatri eğilimi | almasına rağmen Fanon ününü Kuzey Afrika'dakı Fransız #ömüryesi Cezayir'de kazanır. Önce Blida'da bir hastancde çalışan Fanon, sömürgeciliğin ve savaşın etkilerinden muzlarip insanları tedavi eder. Dahu sonra hastaneyı devrimcileri saklamak için kullunır. Bu yüzden Ulusal Bağımsızlık Cephesi (Front de Liberation Nationale ya da FUN) ile yoğun politik bir ilişkiye girer. 1957'de Fanon Cezayir'den Tunus'a kaçar ve ELN'nin gazetesinin cditörü ve devrimci grubun uluslararası sözcüsü olur. Fanon kendini Cezayir'in bağımsızlığına adamış tutkulu bir insandır. Gazeteci Jean Daniel onunla Addis Ababa'daki karşılaşmasını şöyle aktarır:

Yüzü soluklaşlıkça ve gözleri öne çıktıkça her şeyi içselleştiryordu. El sıkmaları daha aceleci hale geldi ve hep bir mesajı vardı. Bakışları keskin ve ilgi doluydu. İçine çekildiği o talepkâr evrene kabul edip

edilmediğinizi anlamadan önce tedirgin olurdunuz, O evrende halkın durumunu -ki ona göre insanlık dışı bir durumdu- düşünürdü.

Fanon 6 Aralık 1961'de Amerika'da hayata gözlerini yumdu. Aynı gün Fransa'da daha yeni basılmış devrimci kitabı *Yeryüzünün Lanetlileri'*nin kopyalarına tüm kitapçılarda el konuluyordu.

---

dair daha derin fikirleri olduğunu düşünmemiz için de pek çok sebep vardır. Mesela Yeryüzünün Lanetlileri'nden toplumsal devrim için gereken kolektif dayanışma ve bilinç arttırıcı eylemleri ortaya çıkarmak için sembolik güç gösterisinin yeterli olabileceğini de öne sürer. Ayrıca Fanon bir psikiyatr olarak şiddetin travmatik psikolojik etkilerini de çok iyi biliyordu. Cezayir durumu için şiddetin gerekli bir tepki olduğunu düşünmüş olsa da, şiddeti kendi içinde iyi bir şey olarak görmüyordu.

Yeryüzünün Lanetlileri'ndeki düşünceler Marx'ın etkilerini de taşır. İlk bakışta, toplumsal devrim, ezilen ve zalim arasındaki ilişki, ve radikal toplumsal değişim için şiddetin meşruiyeti fikirleri benzerdir. Fakat Marx toplumsal devrimdeki en önemli gücün burjuva (varlıklı sınıf) ile proletarya (emekçi sınıf) arasındaki sınıf çatışması olduğunu savunurken, Fanon ırksal ayrımları vurgular. Yine de temel teorik model benzerdir.

Bir kere Fanon, Marx'ın kapitalizmin sömürücü bir ekonomik düzen olduğu fikrine katılır. Kapital eserinde Marx ilksel birikim kavramından bahseder: Sömürge topraklarından vahşice alınan değerli metal ve ham maddeler erken kapitalizmin gelişmesi için gerekliydi. Fanon sömürgecilik ve kapitalizmle arasındakı ılışkiyi de vurgular. Marx gibi o da kapitalizmin ilk aşamasında sömürgeleri ham madde için kullandığını savunur. Daha sonra kapitalizm geliştikçe sömürgeler, kapitalist sistemde üretilen ürünler için piyasaya dönüşür. Her iki durumda da sömürgeler (ve bağımlı halkları) kapitalist medeii | niyet için gerekli öğelerdir. İlk durumda ucuz emek ve ham madde ikinci durumda ise | in Avrupa sanayisi için daha büyük bir tüketici piyasası sağlarlar.

Yeryüzünün Lanetlileri aynı zamanda toplumsal değişimi açıklarken diyalektik kuramdan faydalanır. Daha önce Fanon'un tanınmanın diyalektiğini nasıl kullandığından bahsetmiştik. Orada diyalektik bilincin mikrososyal boyutta gelişmesinde kullanılıyordu; burada ise büyük ölçekli toplumsal değişimi açıklamak için kullanılıyor.

ilksel birikim Marx tarafından sömürge topraklarından vahşice alınan değerli metal ve ham maddeler erken kapitalizmin gelişmesi için gerekli olduğu anlatılan süreç.

Birbirine zıt toplumsal güçlerin çelişkisi toplumların yeni bir şeye dönüşmesine yol açar. Mar için burjuva ve proletarya arasındaki çatışma kapitalizmin sonunu gelirecek ve ortaya komünist bir (oplum çıkacaktı. Fanon için ise sömürgeciler ve sömürgeleri arasındaki çatışma ırksal ayrımlara dayanmayan bir toplumun ortaya çıkmasına vesile olacaktı. Özellikle zaman içinde entelektüellerin ve politikacıların desteğiyle sömürge halkları devrimci bir bilinç geliştirecekler ve sorunlarının sömürgeci düzenden kaynaklandığını anlayıp Avrupa hakimiyetinden kurtulacaklardı. Fanon sömürgeci ve sömürge arasındaki çalışmaya vurgu yapsa da sömüreecilikten kurtulan halklar için komünizmin kapitalizmden daha iyi bir sosyo-ekonomik sistem olduğunu da savunur, Fukat çalışmasının temci sorunu emekçi mücadelesi değil, sömürge halklarının bağımsızlık mücadelesidir.

Son olarak Fanon'un kültür üzerine yazdıkları Marx'ın kültür tartışmalarına, özcilikle de ideoloji kavramına benzer. Marx'ın meşhur deyişine görc din halkların

afyonudur. Başka bir deyişle din, bir ideoloji ya da fikirler bütünüdür ve insanların toplumsal eşitsizlik ve insanların çektiği acıların sebeplerini anlamasını engelleyen fikirler. Fanon da kültürün, özellikle de dinin, sömürülen halkların devrim yapmasını engellediğini söyler. Fanon'un kolonyel kültürün kafa bulandıran özellikleri hakkında yazdıkları oldukça güçlüdür çünkü psikiyatr olarak yaşadıkları deneyimlerden beslenir. Fanon, sömürge durumlarında insanların gergin bir ruh haline sahip olduklarını söyler. Sömürgeciliğin bitmek bilmez vahşeti insanları kızdırır. Yine de sömürgeciliğin erken safhasında sömürülen halk baskıcılarla savaşmaz. Sömürgeci çok güçlüdür. Bunun yerine sömürülen halk öfkesini kusacak başka alanlar yaratır: Diğer kolonyel öznelerle çatışır (etnik çatışmalar), dini ve mitik inançlar edinir ve öfkeli enerjileri atacak dans ve ritüeller geliştirirler. “İlkel ritüelleri” kolektif bilincin pozitif dışavurumu olarak gören Emile Durkheim'ın aksine, Fanon da Marx gibi dinin insanları kendi vaziyetlerini algılamaktan alıkoyan bir olgu olarak ele alır. Ancak 1940 ve 50'lerde halklar dikkatlerini acılarının gerçek kaynağına çevirecek ve sömürgeci güçlere karşı mücadele etmeye başlayacaktır.

Postkolonyel Kuram

Yeryüzünün Lanetlileri, Fanon'un halkların bağımsızlık mücadelesi anlatısıdır. Gerçekten de 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ve tam da Fanon hayata gözlerini kaparken, dünyanın büyük bir kısmı sömürgecilerden kurtulmuş ya da kurtulmak üzereydi. Fakat Fanon'un umut ettiğinin aksine sömürge karşıtı süreç sömürgeciliğin iktidar yapılarını yok etmedi. Aslında pek çok kişi halen neo-sömürgeci bir dönemde yaşadığımızı savunur. Sömürgecilik resmi olarak sona ermiş olsa da neo-liberal küreselleşme (bkz. 11. Bölüm) Doğu ve Batı (ya da bazılarına göre Kuzey ve Güney) arasında ırklara dayalı eşitsizlikleri başka bir isim altında üretmeye devam eder.

Postkolonyel kuram sömürge karşıtı süreç esnasında gelişir ve sömürgeciliğin günümüzde süregelen etkilerini anlatır. İnsan bilimleri alanında, özellikle de edebiyatta, bir kuram olarak gelişir. Bu yüzden sömürge sonrası güçleri geçerli kılan kültürel güçleri ve o güce karşı potansiyel direnişleri anlatır. En önemli kuramcıları arasında Flomi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak vc Edward Said vardır. Edebiyat kuramıyla başlamış olsa da bazı sosyologlar bu kuramın sosyoloji için önemini anlamaya başlamıştır. Örneğin Julian Go postkolonyel kuramın beş özelliğine dikkat çeker:

» Postkolonycl kuram sömürgeci geçmişin günümüz toplumsal yaşamını, ırk ve elnisite fikirlerini, nasıl etkilendiğini vurgular.

» Postkolonyel kuram sömürge dünyasında yaşayan halkların sömürgecilerin inşa ettiği kültür ve bilgiden nasıl etkilendiğini inceler.

* Postkolonyel kuram Batılıların Batı toplumu hakkındaki fikirlerinin sömürgecilik vasıtasıyla şekillendiğini vurgular. Bir başka deyişle modern Batı, sömürgeci halklarla ilişkisi sürecinde kendi imajını yaratmıştır. Dünyanın başka kısımlarındaki halklara dair Batı fikirleri Batı'nın ayrıcalık ve iktidarını korumasında büyük rol oynar.

* Postkolonyel kuram Batı toplumunun varsayımlarını ve önyargılı kültürel değerlerini ortaya çıkarmaya yarayacak araçlar sunar. Bu açıdan postyapısalcılık ve postmodernizm gibi (bkz. 10. Bölüm) doğru kabul edilen bilginin yapıbozumuna odaklanır.

* Postkolonyel kuram Batı bilgisinin empoze ettiği perspektifin dışında yeni fikirler ve bilgiler ortaya atar. Başka bir deyişle bilinci sömürgeden kurtarmayı amaçlar.

ideoloji Marksistler ve neo-Marksistler'e göre insanların toplumsal eşitsizlik ve insanların çek- tiği acıların sebeplerini anlamasını engelleyen fikirler.

neo-sömürgeci 20. yüzyılın ortalarında sömürgeci devletlerin çoğu sömürgelerini terketmiş olsa da neo-liberal küreselleşme çatısı altında sömürgeci düzenin iktidar yapılarının devam ettiği fikrı.

postkolonyel kuram Sömürge sonrası iktidarı geçerli kılan kültürel güçleri ve o güce karşı potansiyel direnişleri anlatan kuramsal perspektif.

Kısaca ifade edecek olursak, postkolonyel kuramcılar Batı bilgisinin, Avrupa ve Kuzey Amerika değerlerinin şekillendirdiği Batı dünyası ve dünyanın geri kalanı arasında basit bir ayrıma dayandığını savunur. Postkolonyel kuramın amacı bu ayrımın modem toplumu nasıl şekillendirdiğini anlayıp bu ayrımı yapıbozuma uğratmaktır. Şimdi postkolonyel kuramın en önemli figürlerinden edebiyat kuramcısı Edward Said'in fikirlerine göz atacağız.

Şarkiyatçılık

Edward Said (1935-2003) Kudüs'te Filistinli Hristiyan bir ailede dünyaya gelir. Amerika'da eğitim alır ve Columbia Üniversitesi'nde Profesör olur. Fikirleri, Jacgues Derrida ve Michel Foucault'nun oldukça soyut kavramlarına dayansa da Said anlamaya çalıştığı dünyaya dayanan fikirler üretir. Göreceğimiz gibi Said'in

Şarkiyatçılık kavramı bunu başarır. Bu kavram hem ırksallaştırılmış bilginin gelişimini anlatır hem de günümüz Doğu-Batı ilişkisine anlamamıza yardımcı olur.

Said'in en meşhur eseri Şarkiyalçılık'tır ve son derece etkili bu kavramı ilk kez burada sunar. Said, Şarkiyatçılığın 18. yüzyılda, sömürgecilik bağlamında Batılı gezgin- ler, politikacılar ve akademisyenlerin Doğulu (Orta Doğu, Çin, ve Hindistan) halklarla etkileşime girerken ortaya çıktığını anlatır. Said, Şarkiyatçılığı üç şekilde tanımlar:

* Şarkiyatçılık sömürgecilikten doğan akademik bir çalışma alanıdır. Şarkiyatçılar "Şark'ı" incelerler. Akademik dünyayı merceğine alan Said toplumlar hakkındaki bilgilerimizin çoğunun pratik, bire bir deneyimlere değil metinsel bilgiye (kitaplarda yazılan bilgilere) dayandığını vurgular.

***** Şarkiyatçılık, Şark ve Garp (Doğu ile Batı) arasındaki farklılık üzerine kurulmuştur. Şark toplumları ve Garp toplumları arasındaki basmakalıp ve önyargılı fikirlere dayanır ve Garp toplumunun Şark toplumundan üstün olduğunu ileri sürer.

şarkiyatçılık Garp (Batı) toplumlarıyla Şark (Doğu) toplumlarını geniş ve basmakalıp biçimlerde ayıran düşünce, yazım ve konuşma biçimi. Bu ayrıma göre Batı toplumları Doğu toplumlarından üstündür ve bu toplumlara hükmetme sorumlulukları vardır.

* Şarkiyatçılık Batı akademisyenlerinin, politikacılarınm ve seyyahların Doğu V üzerinde otorite kurmasına izin verir. Bir başka deyişle, Şarkiyatçılık Batı toplumu bireylerini, Doğu toplumlarının Batı tarafından hükmedilmesi gerektiğini fikrine | inandırır.

Genel olarak Şarkiyatçılık amacı Batılıların, Doğu dünyasını anlamalarını sağlamaktır. Bunu, Avrupa-dışı toplumların pratikleri ve değerlerini Avrupalıların anlayacağı biçimlere "çevirerek" başarmaya çalışır. Böylece Avrupalılara, Avrupalı olmayan halklara vc toplumlara ne gözle bakmaları gerektiğini aşılar. Akademik bir çalışma alanı olarak başlamış olsa da, Şarkiyatçılık modem eğitim ve politik kurumlarla iç içe geçmiştir. Basit olarak ifade edecek olursak Şarkiyatçılık Batı-dışı toplumsal! pratikleri aşağı ve barbar olarak tanımlar. Pek çok Avrupalı için, bu

Batılıların Batılı olmayanlara hükmetmesi ve onları eğitmesi gerektiği anlamına gelir.

Said, Şarkiyatçılık kuramını geliştirirken çeşitli kuramsal geleneklerden faydalanır. Bunların içinde en önemlileri yapısalcılık ve post-yapısalcılıktır (bkz. 10. Bölüm). Özellikle Michel Foucault'nun söylem kavramını kullanır. Söylem, dünyayı organize eden ve sınıflandıran sembolik sistemdir. 10. Bölüm'de de göreceğimiz gibi Foucault zihinsel hastalık/delilik ve suç ile suçluluk söylemlerini inceler. Söylemler tarihseldir. Zaman içinde değişirler ve sosyal ve politik yapılarla iç içe geçerler. Kısacası söylem analizi temsil sistemlerinin (mesela akademik metinler) gerçekliği nasıl düzenlediğine bakar. Said bu tip metinlerin aslında tanımladıklarını sandıkları gerçekliği yarattıklarını savunur. Bir başka deyişle metinler kendi algı dünyalarını üretirler. Dünyaya ve onun içinde yaşayanlara doğrudan değinmeden onu organize eder ve sınıflandırırlar.

Peki o halde Şarkiyatçı söylem Şark'ı nasıl tanımlar? Şark, Batı için nasıl inşa edilmiştir? Belki de en önemli noktalardan biri Şarkiyatçılığın birbirinden ayrı ve benzersiz coğrafya ve kültürleri tek bir kategori, yani Şark, altında toplamış olmasıdır. İlk başta Şarkiyatçılık Avrupalı/Hristiyan/beyaz toplumun Orta Çağ'da İslam'la karşılaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Fakat daha sonra Yakın Doğu (Arap ve Yahudiler- yani Sami halkları) ve Uzak Doğu (Çin, Japonya) halklarını da içine alır. İşin aslı, ne Şark ne de Şarklı, Şarkiyatçı söylemin dışında var olmuştur.

Farklı Şarkiyatçı yazarlar, Şark'ın farklı özelliklerini vurgular ama Said'e göre bu söylemin ortak noktaları vardır. Öncelikle Şarklı özünde Batılıdan tamamen farklı tanımlanır. Şarkiyatçının görevi bu farklılığı Batılı okuyucular için anlaşılır kılmaktır. İkinci olarak, Şarklı tehlikeli olarak tanımlanır. İslam'la temasta öne çıkan tema budur: Müslümanlar Batı toplumları için tehdit olarak görülür. Orta Doğu ve İslam'ın bu şekildeki temsili, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki insanların bir kısmının fikirlerini ve inançlarını şekillendirmeye devam eder.

Üçüncü olarak, 19. yüzyıldaki bazı betimlemelerde Şarklı erotik ve tensel olarak tanımlanır. Bu tür Şarkiyatçılık'ta Doğulu insan Batılı'yı hem heyecanlandıran hem de korkutan gizemli bir cinsellikle ilişkilendirilir. Buna bir örnek Hindu kitabı Kama Sutra'nın Batı'daki şöhretidir. *Kama Sutra*, karmaşık dinsel ve felsefi bir metin olmasına rağmen Batı'da sadece bir seks rehberi olarak satılır.

Şarkiyatçılık pek çok önyargıya rağmen, sonuçta Şark Batı'nın kendisini tanımlamak için kullanacağı bir nesneye dönüşür. Şarkiyatçılar Batı'yı yetişkin, rasyonel, aktif ve ahlaklı, Doğu'yu ise çocuksu, mantık dışı, pasif ve ahlaki açıdan geri olarak tanımlar.

söylem Dünyayı organize eden ve sınıflandıran sembolik sistem.

- Son olarak da Said de Foucault gibi söylemin bir tür iktidar olduğunu söyler. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, güç ve iktidar iç içe geçmiştir. Genel olarak Şarkiyatçı söylem Doğu ve Batı arasında farklılık yaratarak ve Doğu'yu Batı normlarına göre tanımlayarak iktidarını kullanır. Dahası bu bilgi bir iktidar biçimidir çünkü sömürgeci bürokrasiyi, hükümet politikalarını ve kamuoyunu şekillendirir. Şarkiyatçı bilginin Batılı tüketicisi Şarklı hiç kimseyi tanımadan sözde Şarklılara dair her şeyi bildiğine inanır, Şarkiyatçı söylem Batı'nın Doğu'yu algılayışını şekillendirirken bu bilgi üretiminin devamı da askeri güçle mümkün olur. Mesela Said, Napoleon'un Mısır çıkarmasını (1798- 1801) modern Şarkiyatçılığın doğuş noktası olarak değerlendirir.

Said'in sosyal kuramcılar için en önemli noktası, dünya 18. ve 19. yüzyıldan beri değişmiş olsa da Şarkiyatçılığın temel kategorilerinin toplumsal hayatı hala organize

ettiği gerçeğidir. Şarkiyatçılık eserinde tekrar eden bir tema, Şarkiyatçı fikirlerin Amerika ve Müslüman ülkeler arasındaki ilişkileri hala şekillendirmeye devam ettiğidir. Said, Şarkiyatçılık?ın 2003 önsözünde Amerika'nın Afganistan ve Irak savaşlarının Şarkiyatçı fikirlerden etkilendiğinden bahseder.

Irk ve Irkçılığa Dair Eleştirel Kuramlar

Bu noktaya kadar sömürgecilik ve ırkın inşası arasındaki ilişkiye odaklandık. Şimdi ırk ve ırkçılık kuramlarına, özellikle de Amerika'da ortaya çıkan bazı teorilere bakacağız. Sosyolojik kuramın merkezine yerleşememiş olsalar da ırk ve ırkçılık kuramları Amerikan sosyolojisinin doğuşuna dayanır. Örneğin W. E. B. Du Bois çifte bilinç, ten rengi hattı ve peçeden (bkz. 3. Bölüm) bahsetmiştir. Ida B. Wells- Barnett ve Anna Julia Cooper, ırk ve toplumsal cinsiyet arasındaki kesişimleri incelemiştir. Üç kuramcı da şimdi bakış açısı adını verdiğimiz (bkz. 8. Bölüm) kuramın öncüsü olmuştur. Bu bölümde günümüz ırk çalışmalarının iki genel hattını ele alacağız. Irka dair eleştirel kuramların farklı detaylarına sonraki bölümlerde değineceğiz.

Tam anlamıyla sosyolojik bir bakış açısı olmasa da, ırka dair eleştirel kuram, günümüzün ırk ve etnisite çalışmalarının temelini oluşturur. Irka dair eleştirel kuramlar yasalar ve onların ırkçılık ve ırksal egemenliği nasıl sürdürdüğünü araştırır. Ana düşünürleri arasında Kimberl& Crenshaw, Derek Bell, Alan Freeman, Neil Gotanda, ve Richard Delgado yer alır. Irka dair eleştirel kuramlar 1960'ların Vatandaşlık Hakları HareketOnin ivmesini yitirdiği hatta bazen kazanımlarının yok olduğu ve hem sosyal aktivizmin canlandırılıp hem de ırk hakkında yeni teorilere ihtiyaç olduğu düşüncesiyle ortaya atılır. Irka dair eleştirel kuramın pek çok kaynağı vardır ve bir çoğu sosyal kuramcılara yabancı değildir: Marksist kuram (Antonio Gramsci?'nin düşüncesi), post-yapısalcılık (Derrida'nı düşüncesi), feminist kuram ve tabii ki W. E. B. Du Bois'nın düşünceleri, Critical Race Theory: An Introduction (Irka Dair Eleştirel Kuram: Giriş) eserinde Delgado ve Jean Stefancic bu teorinin başlıca öğelerini şöyle özetler:

•Irkçılık Amerikan hayatında anormal bir durum değil, “normal” içsel bir durumdur. Bu nedenle yok edilmesi oldukça zordur.

* Toplumun büyük kesiminin ırkçılığın yok edilmesiyle kazanacağı hiçbir şey yoktur. Beyaz elitler, siyahları ve diğer azınlıkları sömürerek maddi kazanç sağlar; Işçi sınıfı

beyazlar ise kendilerini kıyaslayabilecekleri bir grup olduğu için maddi ve psikolojik kazanç sağlar.

* Irk, nesnel ve sabit bir gerçeklik değildir. Zaman içinde değişen toplumsal bir yapıdır. Bu tip sosyal yapılar yaratılır, manipüle edilir ve bazen emekli edilir ama yerlerinc yeni toplumsal yapılar inşa edilir. Bu toplumsal yapısalcı eğilim Amerikan hukukunun sözde tarih-dışılığı, tarafsızlığı, nesnelliği, ırk körlüğü ve meritokrasisine yöneltilen şüpheyle ilgilidir. Yani tüm bunlar aslında manipüle edilebilecek, p değiştirilebilecek ve gerektiğinde de çöpe atılabilecek toplumsal yapılardır.

* İrka dair eleştirel kuram farklılaştırılmış ırksallaştırmalardan bahseder, Bu fikre göre farklı azınlık grupları, farklı zamanlarda farklı biçimlerde ırksallaştırılir. Amerika'nın kuruluşundan beri siyahlar ırksallaştırılmış olsa da zaman içinde | diğer azınlıklar da ırksallaştırılmıştır. Buna örnek olarak 2. Dünya Savaşı sırasında Japonlar, 11 Eylül 2001 sonrası Müslümanlar ve son yıllarda da yasal ve yasadışı göç konularından dolayı Meksikalılar gösterilebilir..

ırka dair eleştirel kuram Yasalar ve onların ırkçılık ve ırksal egemenliği nasıl sürdürdüğünü araştıran düşünce.

» Feminist kuramda olduğu gibi (bkz. 8. Bölüm), kesişimsellik ve özcülüğün reddi anahtar fikirlerdir. Bu yüzden siyahların (ve diğer azınlıkların) ortak ya da bütünleyici bir kimliği olduğu düşünülmez. Aslında her bir siyah birey, diğer bireyler gibi, pek çok toplumsal pozisyon ve kimliğin kesişiminde var olur. Bunların arasında din, sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsel tercih ve politik tercihler olabilir.

* Irka dair eleştirel kuram, diğer bakış açısı kuramlarında olduğu gibi beyaz olmayan

insanların deneyimleriyle kazandığı bilgilere önem verir.

•Tüm baskı biçimlerini yok etmenin bir parçası olarak bu kuram ırksal baskıyı yok etmeyi amaçlar.

Irk ve Irkçılığa Dair Eleştirel Kuramlar (JIDEK) ırka dair eleştirel kuramla pek çok benzerlik içerir; kesişimselliğe vurgu yapar ve toplumsal eşitsizlikleri ve adaletsizliği ortadan kaldırmayı amaçlar. Fakat IIDEK sosyoloji gibi toplumsal bilimlerin içinden, ırka dair eleştirel kuram ise hukuk çalışmaları ve aktivizminin içinden ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar sayesinde İIDEK irk, ırkçılık ve aktör-yapı sorunu, politik ekonomi ve küreselleşme gibi konulara karşı daha hassastır. Küreselleşmeyle ilişkili olarak ırk ve ırkçılığın, ulus-devlet, milliyetçilik, etno-milliyetçilik, transnasyonalizm, sömürgecilik, neo-sömürgecilik, sömürge karşıtlığı, emperyalizm, imparatorluk vb. gibi konularda tartışılır. Yani ırka dair eleştirel kuram Amerika ve Amerika hukukuna odaklanırken, DEK daha genel hatta küresel bir odağa sahiptir. Ayrıca IIDEK, çeşitli klasık ve güncel kuramı ırk alanında kullanır.

Patricia Hıll Collins (bkz. 8. Bölüm) UDEK'"'ın ana öğelerini şöyle özetler:

- JIDEK sadece ırk verkçılığı araştırmaz, toplumsal eşitsizliklerin önüne geçmek ve

in toplumsal adaleti sağlamayı hedefler.

- •IIDEK ikili zıtlıkları reddeder ve her şeye kesişen oluşumlar perspektifinden bakar. va Böyle bir bakış açısı çok çeşitli araştırma metotlarını gerektirir.
- IIDEK disiplinler arası bir kuramdır.
- IIDEK kesişimsellik fikrini geliştirir, ırk ve ırkçılık ile toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf, cinsellik ve ulus arasındaki ilişkilere bakar.

farklılaştırılmış ırksallaştırmalar Farklı azınlık gruplarının, farklı zamanlarda farklı biçimlerde ırksallaştırılması.

ırk ve ırkçılığa dair eleştirel kuramlar Hukuk çalışmalarından ortaya çıkan ırka dair eleştirel kuramın aksine sosyal bilimlerden ortaya çıkan ve çeşitli toplumsal kurumların ırkçılığı nasıl ürettiğini araştıran kuramlar.

Kimberl& Crenshaw (1959—)

Kısa Biyografi

Kimberle Crenshaw ırka dair eleştirel kuramın kurucusu ve hukuk profesürüdür. Kesişimsellik | kavramını ortaya atmışlır ve kesişimsellik kuramının gelişiminde büyük rol oynamıştır. Buna | göre toplumsal baskı, ırk, sınıf, ve toplumsal cinsiyet

(bkz. 8. Bölüm) gibi farklı yapıların aracılığıyla ele alınmalıdır. Crenshaw, özellikle ırk ve toplumsal cinsiyetin birbirinden buğımsız ele alındığı durumlarda beyaz olmayan kadınların deneyimleri ve yaşadıkları haksızlıkları göz ardı edildiğini vurgular.

Crenshaw 1959'da Canton, Ohio'da dünyaya gelmiştir. 1981'de Cornell Üniversitesi'nin politika ve Africana araştırmaları bölümünden lisans derecesini alır. 1984'de Harvard Üniversitesi'nden Hukuk derecesini alır ve 1985'de Michigan üniversitesi'nden Hukuk yüksek lisans derecesini alır. 1986'dan beri Crenshaw UCLA Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesidir. 1995'ten beri de Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde profesördür. Orada aynı zamanda Kesişimsellik ve Toplumsal Politikalar Merkezi'nin başındadır.

1996*da Crenshaw, Luke Charles Harris'le beraber Afrika Asıllı Amerikalılar Toplumsal Politikalar Forum'unu (AAPF) kurdu. Crenshaw'ın AAPF'teki en önemli projelerinden biri Siyah Kızlar Değerlidir: İtilen, Kontrol Altında ve Yeterince Korunmayan Kızlar isimli rapor oldu. Raporla eş zamanlı #sayhername (adını söyle) Twitter kampanyası başlatıldı. Bu projeler, Obama hükümetinin başlattığı Kardeşimin Bekçisi kampanyasının bir kolu niteliğinde. Bu insiyatif, Amerika'daki siyah genç erkek ve çocukların yaşadığı haksızlıkları, adaletsizlikleri ve şiddeti gözler önüne sermeyi amaçlıyor. Kardeşimin Bekçisi erkeklere odaklanırken, Siyah Kızlar Değerlidir projesi ve #sayhername kampanyası siyah kızların yaşadığı ayrımcılığı, eşitsizliği ve şiddeti gözler önüne seriyor. Crenshaw, kesişimselliğin akademik camiada kabul görmesine rağmen politik ve sosyal ana akımda henüz benimsenmediği görüşünde. Siyah Kızlar Değerlidir projesi ve #sayhername kampanyası bu durumu düzeltmeyi hedefliyor.

* |IDEK materyalist (iktisadi politik) ırk ve ırkçılık incelemelerine meyıllidir, ırk ve ırkçılığın küreselleşmeyle ilişkisini inceler.

» İktidar yapıları DEK için önemlidir. Amerikan toplumsal refahı ve adalet sisteminin gücüne yönelik araştırmalara ulus devletler ve milliyetçilik, demokrasi, | imparatorluk, transnasyonalızm ve emperyalızm konularını da ele alacak şekilde genişlemiştir.

IRKSAL OLUŞUM

Irk ve ırkçılığa dair eleştirel kuramların arasında öne çıkan kuramlardan biri Michael Omi ve Howard Winant'ın ırksal oluşum teorisidir. Bu teoride Omi ve Winant

günümüz Amerikan. toplumundaki ırkçılığı eleştirir. Bazılarının Amerika'nın ırk-sonrası toplumu olduğu, yani vatandaşlık hakları döneminden sonra ırkın Amerikan günii lük hayatında çok da önemli bir rol oynamadığı, iddiasını reddederler. Mesela Afrika | | ii kökenli bir Amerikalı'nın, Barack Obama'nın başkan olmuş olması Amerika'da artık i | ırkın hayatı belirleyici bir etken olmadığı iddiasını kanıtlamak için kullanılır. Buna kar- a şın, Omi ve Winant ırk ve ırkçılığın Amerikan hayatının temel belirleyici öğeleri olduin | gunu savunur. Buna ek olarak bu bölümde bahsi geçen diğer kuramcılar gibi onlar da uri il | ırkın toplumsal olarak inşa edilen bir kategori olduğunu savunurlar.

ırk sonrası toplum Vatandaşlık hakları döneminden (1950 ve 60'lar) sonra ırkın Amerikan günlük hayatında çok da önemli bir rol oynamadığı iddiası.

Öncelikle ırksal oluşum kavramını ortaya atarlar. Oluşum kelimesiyle, Omi ve Winant ırkın tarih içinde gelişen ve inşa edilen bir yapı olduğunu vurgularlar. Örneğin modem Amerikan ırkçılığı 16.yüzyılda köle ticareti ve Yerli Amerikalıların yok edilmesiyle başlar. Irksal oluşum kuramı bu eski fikir ve yapıların nasıl Amerika'nın ana akım politik, ekonomuk ve kültürel hayatına işlediğini ve ırkı toplumsal organizasyonun üzerine düşünülmeyen temel bir öğesi olduğunu açıklar.

Buna ek olarak Omi ve Winant'a göre ırk, temel bir kategoridir. Yani diğer toplum- sal oluşumlarla (sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi) kesişse bile kendi içinde ele alınmalıdır. Irkın, ekonomüik sınıf kuramları ya da kültürel etnik farklılık kuramlarıyla açıklanamayacağını söylerler. Ekonomik bazlı ırk kuramına bir örnek

Edna Bonacich'in Marksist bölünmüş emek piyasası kuramıdır. Bu kurama göre burjuvazi (varlıklı sınıflar), işçi sınıfını, siyah işçilere beyazlardan daha az maaş vererek bölmeye çalışırlar. Bu durum sıyah işçileri daha ucuz ve bu yüzden daha cazip bir emek gücü haline getirir. Bu da siyah ve beyaz işçilerin arasında gerilim ve ırksal nefret oluşmasına sebep olur. Bu tür açıklamalar değerli olmasına rağmen Omi ve Winant'a göre ırk, herhangi bir ekonomik motivasyondan bağınsız olarak, toplumsal düzenin temel faktörüdür. Genel olarak, ırksal oluşum kuramına göre ırk, Amerikan toplumsal organizasyonunda çok önemli bir rol oynayan toplumsal biçimdir.

Irksal oluşumun ortaya çıkışı ve gelişimini anlatmak için Omi ve Winant birkaç kavram ortaya atarlar. Bunlardan biri ırksallaştırmadır. Bu fikir, insanların kendilerine için bir ırk sahibi olmadıkları varsayımıyla başlar. Ten rengi gibi fenotip özellikler kendilerine ait anlam ve önem içermezler; ırksallaştırmanın toplumsal sürecinde sosyal ve sembolik anlam kazanırlar. Başka bir deyişle ırksallaştırma, fenotik farklılıkların sosyal açıdan önem kazanacak hale getirilme sürecidir. Irksallaştırma sosyal ve dinamik bir süreç olduğu için ırkın önem ve anlamı zaman ve mekân içinde değişir. Mesela siyah ten, Brezilya'da ve Amerika'da aynı anlamları taşımaz. Ya da 19.yüzyıl İngilteresi'nde İrlandalıların beyaz olmadığı ve daha aşağı olduğu düşünülüyordu. Ne var ki İrlandalı göçmenler Amerika'ya göçtüklerinde siyah kölelere ve Yerli Amerikalılarla ilişkilerinde yeni ve egemen bir pozisyon kazanırlar.

Omi ve Winant, ırkın farklılıklarla muhatap olmak için bir şablon olduğunu da söyler. Yani insanların kendileri ve diğerleri arasındaki farklılıkları görüp buna göre dav- . ranmaları için genel kalıplar sunar. Şablon insanların farklı ten renklerini, göz şekillerini "görmeye" teşvik eder ve bu farklılıklar karşısında ne yapmaları gerektiğini söyler. Toplumlar, din, bilim ve politika gibi kurumlar aracılığıyla ırksal farklılıkları görme ve buna göre davranış geliştirme yolları üretir. Mesela Amerika'da ırk şablonu Avrupalılar ve Kuzey Amerika'nın Yerlileri arasındaki sömürgeci karşılaşmayla ortaya çıkar. Avrupalılar, sömürgeci şiddetlerini kendilerini Hristiyanlığı ve Avrupa kültürünü başkalarına tanıtmakla görevlendirilmiş özel ve üstün bir grup olarak yansıtan Hristiyanlık anlatılarıyla gerekçelendirmeye çalışır.

Daha sonra ırk kavramı, fenotik farklılıkların altta yatan genetik türsel farklılıkların göstergeleri olduğunu savunan bilimsel teorilerle geliştirilir. Beyazların, Asyalı ve

siyahlardan farklı olduğu düşünülür. Bu bilimsel savlar, ırksal egemenliği gerekçelen-

ırksal oluşum Irkın, doğal değil, tarih içinde gelişen ve inşa edilen bir yapı olduğu fikri.

bölünmüş emek piyasası kuramı Burjuvazinin (varlıklı sınıflar), işçi sınıfını, siyah işçilere beyazlardan daha az maaş vererek bölmeye çalıştığını savunan kuram.

ırksallaşırma Fenotik farklılıkların sosyal açıdan önem kazanacak hale getirilme süreci. o wksal projeler Irksallaştırmanın gerçekleştiği somut sosyal süreçler.

| dirir. Sosyal Darwinci kuramlar, kraniyometre (kafatası ölçüsü) gibi tekniklerle destek- | lencrek grupları sözde ırksal farklılıklara göre tanımlar ve sıralar. Bu sistemler fiziksel Jı özellikleri bir araya getirerek ve onları sanki halkların temcl ve tanımlayıcı özellikleriy- | miş gibi sunarak ırk kavramını yaratır. Bilimsel ırksallaştırmanın geçmişe ait bir kalıntı ll olduğunu düşünsek de Omi ve Winant bu fikirlerin biyolojik kuramları etkilemeye devam ettiğini gösterir. Mesela çok yakın bir zamanda yayınlanan çok tartışmalı T/e Bel! Curve (Bell Eğrisi, 1994) kitabında Richard J. Herrnstcin ve Charles Murray "ırk" | ve zeka arasında bir ilişki olduğunu öne sürer. Daha yakın bir örnek farmakogenetik alanında görülür. Bu alan belli bireyleri genetik özelliklerine göre ilaç tasarlamayı amaçlar ve bazı durumlarda ilaçlar sözde ırksal farklılıklara göre tasarlanır. Altta yatan fikir ırkların belli ilaç

tiplerine farklı reaksiyon gösteren genetik tipleri olduğudur. Sosyolojik açıdan buradaki problem, bu bilimin ırk hakkındaki yanılsamaları yeniden üretmesidir. Irk, genetik kodla taşınan bir öz değildir. İnsanları ırk kategorilerine göre düşünüp sonra ırksal farklılıkları araştırmak sadece ırksal oluşumun toplumsal süreci sayesinde mümkün olabılır.

Din ve bilime ek olarak politik kurumlar da ırkın inşasına katkıda bulunur. Bu kurumların arasında belki de en önemlisi nüfus sayımı yapmakla görevli kurumlardır. Hükümetler nüfus sayımı verilerini kullanarak sosyal politikalar geliştirir ve sosyal kaynakları dağıtır. Tüm modem toplumlarda olduğu gibi Amerika'da da nüfus sayımı formlarında insanlardan ırklarını ya da etnik kökenlerini belirtmeleri istenir. 1970”lerden beri A.B.D. Nüfus Sayımı Bürosu 5 ırk kategorisi belirlemiştir: Yerli Amerikalı ya da Alaska Yerlisi, Asyalı ya da Pasifik Adalı, siyah, beyaz, İspanyol asıllı. Bu kategoriler genelde kimlik tanımlarken kullanılsa da doğrulukları ve mantıksal tutarlılıkları tartışmalıdır. i Dahası bu kategoriler zaman ve mekâna göre değişir. Kısacası bu tip kategoriler ve tem- | sil ettikleri farklılıklar doğal ya da kalıcı değildir. Yine de sosyal politikalar üreten devlet ve sivil toplum kuruluşlarının, Amerikan halkının, insanlar arasındaki farklılıkları i nasıl anlamlandıracaklarını etkiler. Daha da önemlisi ırkın, sosyal farklılık için temel bir ölçü olduğu fikrini pekiştirirler.

Son olarak da Omi ve Winant ırksal projeler fikrini, yani ırksallaştırmanın gerçekleştiği somut sosyal süreçler, ortaya atar. İnsanların aralarındaki farklılıklar hakkında düşündüklerini etkiledikleri için kültüreldirler. Mesela 19.yüzyıl bilim insanlarının ortaya attığı ırksal hiyerarşiler, insanların ırk bazlı kategorilerle farklı gruplara değer biçmesine sebep oldu. Irksal projeler aynı zamanda yapısaldır. İnsanlar hakkında bu biçimde düşünmek kaynakların farklı aktarımına ve farklı ırk gruplarına ait insanların farklı yaşam şanslarına sahip olmasına yol açar. Mesela beyazlara kıyasla siyah Ameri- kalılar hala daha az para kazanır, daha çok sağlık sorununa maruz kalır, daha kötü eğitim imkanlarına sahiptir, polis tarafından daha çok tacize uğrar ve daha çok hapse girer.

Daha önceki bölümlerde ırksal projelere örnekler vermiştik. Omi ve Winant sömürij geciliğin ilk modern ırksal proje olduğunu söyler. Afrika emeğini sömürür ve Yerlilerin m, topraklarını işgal eder (böylelikle kaynakları yapısal olarak yeniden bölüştürür). Ayrıca | ii bu eylemleri sözde ırksal farklılık hiyerarşilerini ortaya atarak

gerekçelendirmeye çalıii | şır (böylelikle bilgi sistemi ya da temsıl sistemi inşa eder). Ayrıca ırksallaştırıcı bilimsel N İ | teorilerin gelişimi de ırksal bir projedir; tıpkı Said'in bahsettiği Şarkiyatçılık projesinin : İ | | gelişimi gibi. Irksal projeler büyük ya da küçük ölçekli olabilir. Makro-sosyal seviyede i iç | | h ırk kategorisine dayanan sosyal politikalar geliştirilebilir. Ya da ırksallaştırılan gençliğin o | il sürekli polis baskısına maruz kalmasıyla mikro-sosyal ölçekte vuku bulabilir. Bazen bu

ırksal projeler Irksallaştırmanın gerçekleştiği somut sosyal süreçler.

Analıtar Kavram

Renk Körü Irkçılık

Amerika'da pek çok insan ırkçılığın geçmişte kaldığına inanır. 1950 ve 60'ların vatandaşlık hareketleri devrinden beri Amerika'nın ırk sorununu aşmış, renk-körü bir toplum olduğunu ve insanların ten renkleri yüzünden ayrımcılığa maruz kalmadıklarını savunurlar. 20. yüz- | yılın ortalarındaki Jim Crow ırkçılığının azaldığı doğru olsa bile, Eduardo Bonilla-Silva ırkçılığın Amerika'da renk-körü bir biçimde, ya da ırkçısız ırkçılık şeklinde, süregeldiğini savunur.

Renk körlüğü, devlet politikaları ve gündelik hayatta insanların ten rengi, saç türü, göz şekli, ve kültürel pratikler gibi ırksallaştırılmış farklılıkları görmezden geldiğini ve fiziksel ve kültürel farklılıklara rağmen insanların herkes eşitmiş gibi davrandığı fikridir. Fakat Bonilla-Silva bu liberal görüntünün altında renk körü ırkçılığın aslında ırkçılığı pekiştirdiğini savunur. Genelde ırkçılığın tanımı çok sınırlıdır. İnsanlar, psikolojik açıdan bazı bireylerin ayrımcı ve nefret dolu fikirler taşıdığını düşünür. Fakat sosyolojik bir perspektif ırkçılığın sadece bir tavır olmadığını, süregelen yapısal eşitsizlikleri içerdiğini öne sürer. 1960"lardan beri ırkçı tavırlar azalmış olsa da yapısal ırkçılık süregelmiştir. Renk körlüğü ideolojisi, eşitlik ve özgürlük iddialarına rağmen yapısal ırkçılığın devam ettiğini görmemizi engeller.

Bonilla-Sılva **renk körü ırkçılığın dört çerçevesinden** bahseder. "Çerçeve" ile ırkla ilgili bilgilerin tipik yorumlanış biçimlerini kasteder. Bu şekilde ırkçılık ve ırk bazlı eşitsizlikler yokmuş gibi davranılır.

İlk çerçeve soyut liberalizmdir. Bu çerçeve dünyayı seçme özgürlüğü ve bireysel haklar açısından ele alır. Tarihsel olarak bu idealler fırsat eşitliği ve herkesin hayat şansını iyileştirmek için desteklenmiştir. Fakat bireylerin eylemlerine güçlü vurgusu

yüzünden liberalizm çerçevesi, hayatın daha başından haksızlık yaratan yapısal eşitsizlikleri (Ekonomi, eğitim) görmezden gelir. Irksal eşitsizliğin yapısal nedenlerini bulmak yerine bu çerçeve sorunları yüzünden bireyleri sorumlu tutar.

İkinci çerçeve doğallaştırmadır; ırksal eşitsizlikler doğal ya da biyolojik insan eğilimlerine bağlanır. Bonilla-Silva'ya göre insanlar bu çerçeveyi kullanarak "Beyazlar doğal olarak beyazları beğenir, siyahlar da siyahları" türünden cümleler kurabilir. Bu tür doğallaştırma 19. ve 20. yüzyılın biyolojik ırkçılığından farklıdır çünkü herkesin, ırktan bağımsız olarak bu tür doğal eğilimlere sahip olduğunu savunur. Başka bir deyişle sözde hem beyaz hem de siyah insanlar ırkların ayrımına meyilli olduğuna göre bunun ırkçı olmadığını iddia ederler.

Üçüncü çerçeve kültürel ırkçılıktır. Geçmişte ırksal farklılıklar biyolojik ve genetik olarak açıklanırken şimdi kültürel olarak açıklanır. Mesela Latin Amerikalıların yoksulluğu biyolojik bir yetersizlikle değil de mesela Latin Amerikan kültürünün çalışma yerine eğlenceye verdiği önemle açıklanır.

Dördüncü çerçeve ise ırkçılığın azımsanmasıdır. Bu çerçeve geçmişe kıyasla Amerika'da ayrımcılığın kalmadığını savunur. Irkçılık ve ayrımcılık haberleri abartı, aşırı has- - sasiyet ya da "ırk mazeretini kullanmak" şeklinde ele alınır. Renk körü ırkçılığın diğer çerçeveleri gibi bu da ırksal eşitsizliğin kötü hayat tercihleri ya da kültürel tercihler sonucu | , ortaya çıkmadığını ve aslında büyük ölçekli toplumsal değişiklik gerektiren yapısal bir sorun olduğunu inkar eder.

renk körü ırkçılığın dört çerçevesi Irkla ilgili bilgilerin tipik yorumlanış biçimleri. Bonilla-Silva dört çerçeveden bahseder: Liberalizm, doğallaştırma, kültürel ırkçılık ve ırkçılığın azımsanması.

projeler birbirini destekler, tıpkı Amerikan tarihindeki beyazlığın üstünlüğünü savunan projelerde olduğu gibi. Bazen bu projeler birbiriyle çatışır. Mesela ırkçılık karşıtı Siyah Hayatlar Değerlidir! hareketinin ırkçı projelerle karşı karşıya gelir. Genel olarak Omi ve Winant modern toplumu, çeşitli büyüklükte, ölçekte ve amaçta farklı ırksal projelerle dolu bir şekilde temsil eder.

SİSTEMATİK BİR IRK KURAMI

Mustafa Emirbayer ve Matthew Desmond, 2015'te yayınlanan 7/e Racial Order (Irksal Düzen) kitaplarında sistematik bir ırk kuramı geliştirir. Sosyologlatın ırk ve

ırkçılığa dair ampirik açıdan zengin anlatılar geliştirdikleri ve ırk ve ırkçılığa dair bu kitapta da bahsettiğimiz önemli kuramları sunduklarından bahsederler. Fakat Emirbayer ve Desmond'a göre sosyologlar tüm bu ampirik bulguları ve kuramsal açıklamaları bir araya getiren kapsayıcı bir teori öne sürmemişlerdir. Kitaplarındaki temel amaç bu tür sistematik bir ırk kuramı ortaya atmaktır. Sistematik bir kuram tüm bu kuramsal bakış açılarını bir araya getirir, çok katımanlı analizler kullanır ve kapsayıcı analitik kategoriler sunar. Buna güzel bir örnek Talcott Parsons'ın yapısal işlevcilik kuramıdır (bkz. 4.Bölüm). Parsons, UABB şemasıyla (bkz. syf. 63) toplumsal hayatın tüm öğelerini açıklar. Emirbayer ve Desmond, Parsons'ın şemasını (ya da ona benzer bir şemayı) kullanmasa da sosyal kuramcıların toplumsal hayatın bütününü ve ırk gibi belli boyutlarını ele almaları gerektiği fikrinden ilham almışlardır.

Postmodern devirde (bkz. 10. Bölüm) sistematik, evrensel ya da "dev kuram" fikri haklı olarak eleştirilir. Bu tip kuramlar teorik soyutlamaya ve hegemonik ideolojilerin gelişimine meyillidir. Başka bir deyişle sistematık kuramlar insanların gündelik yaşamının detaylarından kopuktur. Buna bağlı olarak sistematik kuramlar genelde bahsettikleri insanların değil de onları geliştirenlerin çıkarlarını temsil eder. Bu bölümde de gördüğümüz gibi bu ırk açısından oldukça önemli bir eleştiridir. Avrupa medeniyetinin dev anlatıları ve bilimsel gelişmeler, ırksallaştırılan halkları susturmak ve ırkçı projeleri haklı çıkarmak için kullanılmıştır. Bu konuya hassas olan Emirbayer ve Desmond yine de sistematik bir ırk kuramının önemini savunur. Öncelikle ırka dair farklı bakış açıları bir araya getirildiğinde ortak temalar ve kavramsal sorunlar tanımlanabilir. Ayrıca ırka dair böyle sistematik bir bakış kapsayıcı analitik ayrımların ve sosyologların geniş fikirler ve ampirik gözlemler kümelerini bir araya getirip kullanabileceği kavram ve kategorilerin gelişmesine yardımcı olabilir. Son olarak da Emirbayer ve Desmond'ın da vurguladığı gibi sistematik teori inşasının kuramcıları yeni sorular sormaya ittiğini de ekleyebiliriz. Bütünü açıklamaya çalışan sistematik kuram araştırılmamış ya da az araştırılmış çalışma alanları açabilir.

Irksal Alanın Yapısı

Emirbayer ve Desmond'ın kuramı pek çok teorik geleneği bir araya getirir. İki önemli kuram Durkheim?ın kültürel sosyolojisi (bkz. 2. Bölüm) ve John Dewey'nin Amerikan pragmatizmidir (George Herbert Mead bir başka pragmatisttir; bkz.

3.Bölüm). Fakat Emirbayer ve Desmond'ın kuramının merkezinde Pierre Bourdieu ve onun alan kav- ramı yer alır. Bu bölümde bahsedilen diğer kuramlar gibi onların kuramı da ırkın biyolojik bir öz olmadığını vurgular. Bunun yerine Bourdicu'nün fikirlerinden yararlanan Emirbayer ve Desmond, ırkın alanların etkisi olduğunu savunur, Bir başka deyişle ırk alanlar tarafından yaratılır ve ancak onların içinde var olur, Alan nedir? Bourdicu'ye göre alan, insanların toplumsal hayatın belli kısımında birbirleriyle ilişkilerinde benimseyebilecekleri pozisyonların tümüdür (daha detaylı bir inceleme için bkz. 7.Bölüm). Sosyal dünyanın alanları spordaki sahalarla kıyaslanabilir (Bourdicu rugby oyuncusuydu ve genellikle spora ait imgeler kullanırdı). Bourdicu farklı birçok alanı inceler: Sanat alanı, hukuk alanı, akademik alan ve politik alan bunlardan bir kaçıdır. Burada önemli nokta alanların toplumsal yapılar olduğudur. Belli alan türleri ve onların içindeki pozisyonlar insanlar tarafından yaratılır. Bu alanlar toplumdaki insanları ve aralarındaki ilişkileri etkiler.

sistematik bir ırk kuramı Farklı kuramsal bakış açılarını bir araya getiren, çok katmanlı analizler kullanan ve kapsayıcı analitik kategoriler sunan bir ırk kuramı.

1Alicia Garza, Patrisse Cullors, ve Opal Tometi tarafından Amerika'da siyah gençlerin polis şiddeine maruz kalmasını, öldürülmesini ve hapse atılmasını protesto etmek için 2013'te başlatılan vatandaşlık hareketi.

Emirbayer ve Desmond, Bourdieu'nün alan kavramına ırksal alanı ekler. Irksal alan, belli bir toplumda var olan ırksal kimlikleri ve onların birbirleriyle ilişkilerini ifade eder. Bir ınsan ırksal alanda bir pozisyon aldığında ırksallaştırılmış olur. Yani ırksal bir kimlik edinir. Mesela daha önceden bahsettiğimiz Fanon'un Martinik sömürgeci kültüründe ırksal alan iki pozisyondan oluşur: Siyah ve beyaz. Aynı şekilde Şarkiyatçılık, Batılı ve Doğulu halkları ayrıştıran küresel bir ırksal alan oluşturur. Emirbayer ve Desmond, ırksal alan kavramına ırksal sermaye kavramını da ekler. Bourdicu'ye göre bazı alan pozisyonları diğerlerinden daha fazla iktidara sahiptir. Bu iktidar çeşitli tür sermayelere sahip olmakla ilişkilidir. Mesela alanın içindeki pozisyonlar farklı ekonomik, sosyal ve sembolik sermayelerle

tanımlanabilir. Sermaye insanlara iktidar verir. Irksal sermaye de belli bir ırk grubuna ait olmakla kazanılan bir tür güçtür. Amerika'dakı ırksal alanda Avrupa asıllı beyazlar daha fazla ırksal sermayeye sahiptir ve bu yüzden ülkelerindeki ırksallaştırılmış insanların görece değerini belirleyebilmişlerdir. O halde Amerikan toplumundaki ırksal alan haritası sadece bu ülkedeki ırksal pozisyon/kimliği tanımlamakla kalmaz aynı zamanda her bir pozisyonun nasıl farklı sermayelere (kültürel, ekonomik ve ırksal) sahip olabildiğini ve böylelikle de barındırdığı iktidarı da açıklar.

Bourdieu'ye göre toplum birbiriyle ilişkiye giren farklı alanlar etrafında düzenlenir. Emirbayer ve Desmond için de ırk pek çok farklı ırksal alandan oluşur. Örneğin ırksal düzen incelemelerinde küresel ırksal alanı, ulusal ırksal alanları, beyazlık alanlarını, siyahlık alanlarını, Hintlilik alanlarını, vb. ele alırlar. Bu alanlardan her biri ona ait olanların sahip olabileceği pozisyonları ve iktidarlarını tanımlar. Mesela Amerika'daki siyahlık alanını incelerler. Bu alan, öncelikle ona ait olanları siyah olarak tanımlayan bir dizi kural içerir. Dahası alana ait olanların pozisyonları politik, ekonomik ve Emirbayer ve Desmond'ın "siyah sermaye" adını verdikleri sermayelerle tanımlanır. Siyah sermaye, alanın belli bir pozisyonunun ne kadar otantik siyah olarak tanımlandığıyla ilgilidir. Örneğin eski A.B.D. İç İşleri Bakanı Condoleezza Rice büyük bir politik ve ekonomik sermayeye sahiptir ama çok az siyah sermayesi vardır. Buna karşın ırksal alanının günümüzdeki durumu içinde Kara Panterler'in gangsta rap'çilerinin az ekonomik ve politik sermayeye sahip olmalarına rağmen büyük bir siyah sermayeleri vardır.

Emirbayer ve Desmond ayrıca kültürel ve kolektif-duygusal yapıların nasıl ırksal (| alanları etkilediğini ele alırlar. **Irksal kültürel yapılar** ırksal hayatın sembolik organizasyonunu oluşturur. Emirbayer ve Desmond bu fikri geliştirmek için Durkheim'in

ırksal alan belli bir toplumda var olan ırksal kimlikleri ve onların birbirleriyle ilişkileri.

ırksal sermaye Belli bir ırk grubuna ait olmakla kazanılan bir tür sermaye bu yüzden de bir güç.

ırksal kültürel yapılar Irksal hayatın sembolik organizasyonu.

kutsal ve dünyevi kavramlarından yararlanır. Buna göre Amerikan kültüründe beyaz Avrupalı insanlar kutsal ve diğer ırksallaştırılmış gruplardan daha değerlidir. Afrika asıllı insanlar ise dünyevi, tehlikeli ve değersiz olarak tanımlanır, Ayrıca Yerli Amerikalılar tören ve ritüellerle dolu antik bir tarihe sahip olacak bir şekilde romantize edilmiş ve mitleştirilmiştir. Yerli Amerikalıların kültürci temsilleri "Yerli Amerikalı" alanını şekillendirir.

Irksal kültürel yapılar ırkın zihinsel ve sembolik temsillerini ele alırken **ırksal kolektif-duygusal yapılar** kavramı ırka dair hislerin nasıl toplumsal olarak yapılandırıldığıyla ilgilidir. Emirbayer ve Desmond'a göre grup üyeleri hayranlık,

saygı, nefret ve öfke gibi çeşitli hisler içeren fanteziler paylaşır. Bu kolektif duygular yukarda bahsedilen sembolik/zihinsel sistemlerden bağımsız bir güce sahiptir. Bu duygular grup dayanışmasının (yani belli bir ırka ait olma hissinin) temelini oluşturur. Bir yandan da ırksal ayrımcılığı tetikleyebilir. Mesela Amerikan ırksal alanı öyle şekillenmiştir ki alanının egemen konumunda yer alanlar (beyazlar) güven, gurur ve haklılık hisleri taşır fakat konumlarına meydan okunduğunda utanç ve öfke duyarlar. Alanın hükmedilen konumundakiler genel olarak çaresizlik, kayıtsızlık, umut ve optimizm gibi çelişkili hislere sahip olurlar.

Alanda Yapı ve Aktörler

Ahlaka dair postmodem perspektif, modern baskıcı ahlakı reddetse de, her şey mubah fikrini yani toptan göreceliği kabul etmez. Etikle ilgili postmodern fikirler arasında en merkezi olanı, dünyanın ulus devlet (ve kabile) olmasa çökeceği ve özerk bireyin son kertede özgürleşeceği ve ahlaki özün, içsel ve engellenemez müpbemliğe kafa tutacağıdır.

Bourdieu alan kavramına ek olarak yapı ve aktör arasındakı boşluğu (bkz. 7.Bölüm) doldurma çabasıyla da tanınır. Alanın yapı ya da organizasyonu sadece eylemi şekillendirmekle kalmaz aynı zamanda eylem tarafından şekillenir de. Alanlar insan aktörlerden oluştuğu için insanların onun temel kuralları ve prensiplerine katılımına bağlılardır. Aktörler alanın yapılarını yeniden üretebilir ya da alanın organizasyonuna baş kaldırabilir. Bu, etkileşim seviyesinde olabilir. Mesela bir davette bir insan başka birinin ırkçı yorumlarına müdahale edebilir. Ya da kurumsal seviyede, ırkçılık karşıtı sosyal hareketler ırkçı hükümet politikalarını protesto edebilir. Aktörlere odaklanan Emirbayer ve Desmond ırkın insanlara yukardan empoze edilen bir olgu olmadığının altını çizer. Bir kere ırksal alanlarda konumlanan insanlar ya da gruplar farklı biçimlerde davranabilir. Bu alanları hemen hemen aynı kalacak biçimlerde yeniden üretebilirler. Ya da direniş yoluyla bu alanları değiştirmeye çalışabilirler. Bu tip farklı eylemleri yakalamaya çalışan Emirbayer ve Desmond üç tür faaliyetten bahseder: pratik-değerlendirici, tekrarlayıcı, yönlendirici.

Pratik-değerlendirici faaliyet, toplumsal eylemin belli ırksal alanların temel yapılarını somut bir biçimde algılamaya bağlı olduğuna dikkat çeker. Irksal alanda eylem ırksal kuralları makine gibi uygulamaktan geçmez. Bunun yerine faaliyet alanın dile getirilmeyen kurallarıyla spontane ve dinamik bir biçimde ilişkiye girmeyi gerektirir.

İnsanların bir alandaki konumları kuralları söylemeyi gerektirmeden davranma yetisine bağlıdır. Irk performansı spontane ve dinamik olduğundan bu ırksal alanı dönüşüm ve değişime açık hale getirir.

Tekrarlayıcı faaliyet geçmişe odaklanan bir tür faaliyettir. Sosyal aktörler, gündelik pratik ve etkinliklerinde düşünmeden ve alışkanlıkla ırksal düzeni yapılandıran gelenek ve adetleri yeniden üretirler. Belli bir ırksal alanın üyeleri, alışkanlıkla hareketl ederek alanı yapılandıran temel ***ırksal ilüzyonu*** -yani insanların ırksal alana vc onun nasıl çalıştığına ait fikirleri- kabul etmiş olurlar. Bu fikirler insanlar onlara inanmaya ve | onlara göre davranmaya devam ettiği sürece alanı yapılandırır.

ırksal kolektif-duygusal yapılar Irka dair hislerin gruplar tarafından organize edilişi.

pratik-değerlendirici faaliyet Irksal alanda eylem ırksal kuralları makine gibi uygulamaktan geçmediği ve bunun yerine faaliyet alanın dile getirilmeyen kurallarıyla spontane ve dinamik bir biçimde ilişkiye girmeyi gerektirdiğini vurgulayan kavram.

Yönlendirici faaliyet geleceğe yöneliktir. Bu tür projeler ırksal düzeni ya korur ya da ona başkaldırır. Emirbayer ve Desmond, ırksal alanın egemeni konumundaki aktörlerin korumacı strateji izlediklerini savunur. Bu grup, kendi çıkarlarına uygun olduğu için var olan ırksal düzeni korumaya ve genişletmeye çalışır. Bu stratejiye örnek olarak kölelik plantasyon sistemleri ve Amerika'daki suç ve ceza sistemi gösterilebilir. Bu iki sistem de ekonomik ve yasal iktidarla beyazların üstünlüğünü korumayı amaçlar. Buna karşı, çökertici strateji, ırksal alanda hükmedilenler tarafından icra edilir. Irksal alanda var olan otoriteyi değiştirmeyi ve hatta bazen tüm alanın yapısını değiştirmeyi amaçlar. Buna örnek olarak Martin Luther King

Jr.'ın eşit bir gelecek hayali, Siyah Hayatlar Değerlidir Hareketi'nin stratejileri ve Kanada'daki Yerli Halklar'ın haklarını savunan Artık Başıboş Değil hareketinin stratejileri gösterilebilir.

Burada Emirbayer ve Desmond'ın ırk kuramının kısmi bir tarifini yaptık. Irksal düzenin somut oluşumlarından ya da toplumsal değişime yaptıkları çağrıdan bahsedemedik. Yine de bu özetin böyle bir çalışmanın tutkusu, ölçeği ve değerine dair bir fikir sunduğunu umuyoruz.

GÜNEY KURAMI VE YERLİ DİRENİŞ

Bu noktaya kadar Batılı kuramsal perspektifleri kullanan ve genişleten ırk ve sömürgecilik teorilerine değindik. Fanon, Hegel, Sartre ve Marx'ın fikirlerini uyguladı. Said, Foucault'yu kullandı. Emirbayer ve Desmond ise Bourdicu'nın alan kavramını temel aldı. Aynı zamanda bu teorilerle Batılı teorik gelenek arasında bir gerilim vardır ve alternatif geleneklere dayalı bilgiyi de geliştirmeye çalışırlar. Örneğin Fanon Batılı fikirlerden ilham alsa da Fanon'un hocası Aime Cesaire ve sonradan Senegal'in başkanı olacak Leopold Senghor'un öncülük ettiği Negritude akımınından da etkilenmiştir. Bu akım beyaz, kapitalist, sömürgeci kültürün değerlerine karşı çıkar ve Afrika'nın değerleri olarak ifade ettikleri komünalizm, birey-karşıtlığı ve şiirselleğe dayalı bir Pan-Afrikalı kimlik yaratmak ister. Fanon, Negritude akımına karşı karışık hisler beslese de Avrupa

tekrarlayıcı faaliyet Geçmişe odaklanan ve alışkanlık gelenek ve adetleri yeniden üretmeyi amaçlaya faaliyet.

ırksal üllüzyon İnsanların ırksal alana ve onun nasıl çalıştığına ait fikirleri.

yönlendirici faaliyet Geleceğe yönelik, ırksal düzeni ya koruyan ya da ona başkaldıran faaliyetler.

korumacı strateji (Var olan ırksal düzeni korumaya ve genişletmeye çalışan yönlendirmeci faaliyet.

çökertici strateji Irksal alanda hükmedilenler tarafından icra edilen ve var olan otoriteyi değiştirmeyi ve hatta bazen tüm alanın yapısını değiştirmeyi amaçlayan yönlendirmeci faaliyet.

negritude akımı Beyaz, kapitalist, sömürgeci kültürün değerlerine karşı çıkan ve Afrika'nın değerlerine dayalı bir Pan-Afrikalı kimlik yaratmak isteyen düşünce akımı.

bilimi ve felsefesi dışındaki kültürel kaynakları kullanarak sosyal hayatı tanımlama ve teori geliştirme fikrinden etkilenmişti. Bu kısımda Batı dışı bilgilere dayanan yeni kuramlardan bahsedeceğiz. Bazı durunılarda bu teoriler Batı/Avrupalı fikirleri cleştirse de onların üzerine inşa etmeye de çalışır. Bazı durumlarda isc Yerli fikirleri ve sosyal pratiklerine dayanan yepyeni kavramlar geliştirirler.

İbn-i Haldun

Günümüzdeki Batı ve Avrupa harici kuramlara bakmadan önce 14.yüzyılda yaşamış Kuzey Afrikalı Arap Abdurrahman İbn-i Haldun'dan bahsetmemiz gerekir. Sosyologlar ve sosyal bilimciler genelde kendi alanlarının entelektüel tarihini Auguste Comte, Karl Marx ve Emile Durkheim (bkz. 1. Bölüm) gibi 18. ve 19. yüzyıl düşünürlerinden başlatır. Oysa ki Syed Farid Alatas gibi sosyologlar, sosyal bilimlerin temelinin bundan yüzlerce yıl önce İbn-i Haldun tarafından atıldığını savunur. Buna göre genelde Batılı araştırmacıların hayal ettiğinden daha geriye giden sosyolojik düşünce gelenekleri vardır.

İbn-i Haldun, 27 Mayıs 1332'de Kuzey Afrika'da Tunus kentinde eğitimli bir ailede dünyaya geldi. Kuran, matematik ve tarih konusunda eğitim aldı. Hayatı boyunca Tunus, Fas, İspanya ve Cezayir'de çeşitli sultanlara büyükelçi, saray nazırı, hoca konseyi üyesi olarak hizmet etti. Devlet liderlerinin ruhani lider olmadığı fikri yüzünden Fas'ta iki sene hapis yattı. Neredeyse 20 sene süren politik faaliyet sonunda Kuzey Afrika'ya geri dönen Haldun 5 senelik yoğun bir çalışma ve yazmaya girişti. Bu dönemde ortaya çıkardığı eserler ününü arttırdı ve Kahire'deki El-Azhar Camisi üniversitesinin İslami Araştırmalar merkezinin kürsüsüne atandı. Toplum ve sosyolojiye dair verdiği derslere katılım çoktu. Bu derslerde Haldun sosyolojik düşünceyı tarihsel gözlemlere dayandırmanın öneminden bahsederdi.

1406'da öldüğünde geriye günümüz sosyolojisiyle pek çok ortaklık taşıyan eserler bırakmıştı. Mukaddime'de bahsettiği gibi toplumun bilimsel olarak incelenmesine, ampirik araştırmaya ve sosyal olguların gerekçelerini araştırmaya inanıyordu. Çeşitli toplumsal kurumları (politika ve ekonomi de dahil olmak üzere) ve onların arasındaki ilişkileri araştırdı. İlkel ve modern toplumları karşılaştırmakla da ilgilendi.

İbn-i Haldun'un yaşamı ve eserlerini ele alan kitabında Alataş, düşünürün devlet oluşumuna -yani politik birimlerin ve hükümetlerin oluşum sürecine- özel bir ilgi gösterdiğinden bahseder. Pek çok modern kuram, devletlerin zaman içinde lineer ya da gelişerek ortaya çıktığını savunur. Günümüz devletleri öncekilerin başarıları üstüne kurulmuştur. Buna zıt olarak İbn-i Haldun döngüsel devlet oluşumundan bahseder. Bu kuramın temelinde Kuzey Afrika'da bulunan iki tip sosyal biçim vardır: yerleşik toplumlar ve köylü göçebe toplumlar. Yerleşik toplumlar tarım etrafında organize olur ve belli bir yerde uzun süreler kalır; köylü göçebe toplumlar ise hayvancılıkla uğraşır.

İbn-i Haldun göçebe grupların yüksek asabiyete, yani grup dayanışması ya da sos-yal uyuşmaya, sahip olduğunu söyler. Asabiyet ortak soya sahip olma bilinciyle ortaya çıkar. Bu güçlü sosyal uyuşum yüzünden göçmen toplumlar, daha az asabiyet sahibi yerleşik toplumları alt edebilir. Bir Göçmen toplumlar daha sonra kendi yerleşik toplumlarını kurar. Fakat bir kere yerleşik hale geçtiler mi asabiyetlerini kaybeder ve daha yüksek asabiyet sahibi göçmen gruplar tarafından alt edilebilirler. İbn-i Haldun'un fikirleri ve daha sonra ortaya atılan sosyolojik kuramlar arasında benzerlikler vardır.

döngüsel devlet oluşumu (İbn-i Haldun'un Kuzey Afrika'da bulunan iki tip sosyal biçimi temel alan kuramı. Devlet oluşumu yerleşik toplumlar ve köylü göçebe toplumların arasındaki döngüyle gerçekleşir. Batılı lineer devlet oluşumu teorilerine zıttır.

asabiyete Grup dayanışması ya da sosyal uyuşum.

Bir tarafta, asabiyet kavramı Durkheim gibi kuramcıların 400 yıl sonra ortaya atacağı sosyal uyuşum kavramıyla benzerlik gösterir. Diğer taraftan da İbn-i Haldun'un tarihsel döngüler anlatısı klasik Batılı tcorisyenlerin lincer ve ilerlemcci toplumsal gelişim kuramlarına zıttır.

Güney Kuramı

Günümüzde bazı sosyologlar İbn-i Haldun'un eserlerinin önemini anlamış olsu da | modem devirden günümüze değin Batı harici kuramcıların ve entelektlel

geleneklerin sunduğu fikirler göz ardı edilmiştir. Avustralyalı sosyolog Racwyn Connel bu yokluğun yerini doldurmaya çalışır ve 2007 basımlı Güney Kuramı eseri Güneyli bilgilere dayanan sosyolojik bir kuram kurmayı hedefler. Kuzey kuranı (Batı kuramı ya da metropol kuramı olarak da geçer) Avrupa ve Kuzey Amerika'da üretilen teorileri kapsar. Güney kuramı ise (çeper ya da Yerli kuramı olarak da geçer) küresel Güney'de üretilen tcorileri kapsar. Örneğin Connell Sahra altı Afrika'da, İran'da, Latin Amerika ve Avustralya'da üretilen teorilerden bahseder. Tarihsel olarak sosyolojik kuramın Kuzey'de oluşturulduğundan bahseder. Said'in Şarkiyatçılık kavramında da gördüğümüz gibi bu ilişkide Güneyli toplumlar, araştırmacılar tarafından Kuzeyli kavramlar kullanılarak incelenir. Bunun sebebi çeperdeki insanların topluma dair teoriler üretmemiş olmaları değildir. Emperyal/sömürgeci projenin bir parçası olarak Yerli bilgiler ilkel, mantık dışı ve gerici olarak yaftalanmıştır. Connell'in amacı bu Güney kuramlarını açıklayıp sosyolojik kuramı daha demokratık ve küresel açıdan temsili hale getirmektir.

Connell'in bahsettiği ilk kuramlar İranlı düşünürler Efgani (1839-1997), Celal Al-i Ahmed (1923-1969) ve Ali Şeriati (1933-1977) tarafından ortaya atılmıştır. Connell'e göre bu üç düşünür Orta Doğu'yu tehdit eden Avrupa emperyalizmi ve sömürgeciliğine karşıydı. Al-i Ahmed Batı emperyalizme muhalefetini Batılılaşma hastalığı, yani Batı emperyalizminin İran'daki kolektif olumsuz etkileri, kavramıyla açıklar. Bunların arasında insanların yerel kültüre yabancılaşması ve ithal makinelerle gündelik hayatın hüküm altına alınması bulunur. Al-i Ahmed İslam'ı emperyalizme karşı kültürel bir direniş olarak görür. Connell, Şeriati'nin Al-i Ahmed'den bir adım daha ileri gidip sadece Batı kuramını eleştirmekle kalmadığı ve alternatif sosyal kuramın temellerini İslam dininde bulduğunu savunur. Bunun içinde sınıf, sosyal eşitlik vurgusu ve tüm güç yapılarına karşı direniş vardır. Pek çok Kuzey kuramının aksine bu kuramlarda modernite uzaktaki ilkel dini bir geçmişe karşıt değildir. Din pek çok ideal ve umuda, hatta Kuzey sosyolojisinin önem verdiği bilimsel mantığa, temel olan kültürel bir kaynak olarak görülür.

Connell ayrıca Hintli Maduniyet Çalışmaları Grubu'nun eserlerinden de bahseder. Bu grup Kuzey Amerika'da çeşitli postmodern ve post-kolonyel kuramla ilişkisiyle tanınır ama Connell aslında bu grubun Hint ve Güncy Asya sosyal bilimlerinin elitizmine karşı bir tepki olarak doğduğundan bahseder, Sömürgeci ideolojinin tepeden inme sosyal bilimine karşı grup fikirlerini yerel politik hareketlerin deneyimlerinden yola çıkarak geliştirir. Grup bunların kendi toplum, iktidar ve bilinç

kuramlarına sahip olduuna inanır. Yukarda bahsedilen İranlı kuramcıların fikirleri gibi bu alternatif kuramlar da yerel dini dillerle ifade edilir.

Güney kuramına üçüncü örnek de Nijeryalı sosyolog Akinsola Akiwowo'nun çalışmalarıdır. Akiwowo geleneksel Yoruba şiiri ve ritüellinin eşsiz bir Afrika sosyal kuramı içerdiğini savunur. Bu geleneksel kültürel kaynakları kullanarak sosyolojik kavramlar geliştirir ve onları dünyaya tanıtmayı çabalar. Conneli'e göre Yoruba kuramının temcileri şunlardır:

* Toplumsal hayatın birimi bireydir ve

* Birey topluluktan bağımsız var olamaz;

* Ama yabancılaşmak bir günahtır,

* Bunun sonucunda has insanlar çalışır ve hem kendi gelişimleri hem de tüm toplumun gelişmesi adına fedakârlık yapar.

kuzey kuramı Batı kuramı ya da metropol kuramı olarak da geçer ve Avrupa ve Kuzey Amerika'da üretilen teorileri kapsar.

güney kuramı Çeper ya da Yerli kuramı olarak da geçer ve küresel Güney'de üretilen teorileri kapsar.

batılılaşma hastalığı Batı emperyalizminin İran ve Orta Doğu'daki kolektif olumsuz etkileri. Bunların arasında insanların yerel kültüre yabancılaşması ve ithal makinelerle gündelik hayatın hüküm altına alınması bulunur.

maduniyet çalışmaları grubu (Yerel politik hareketlerin deneyimlerinden yola çıkarak teori geliştiren Hint ve Güney Asya'lı sosyal bilimcilerden oluşan grup.

Afrika'dan ve başka yerlerden araştırmacılar geleneksel şiire dayalı bir sosyal kuramın yararlılığına karşı şüpheyle yaklaşsa da Akiwowo'nun çabaları farklı tür materyallere dayalı kuramlara duyulan ihtiyacı ortaya çıkarır. |

Sonuç olarak Connell Güney kuramının Kuzey kuramına önemli biçimlerde kafa tuttuğunu söyler. Temelde bizim bu kitabımızda bahsettiğimiz kuramların var olan tek tür kuram olduğu fikrine karşı çıkar. Güney kuramı kuramcıların sosyal teorilerin cisme büründüğü farklı biçimleri de ele almaları gerektiğini savunur. Kuzey'de sosyal kuram genelde soyut ve hayattan kopuk metinlerle ilişkilendirilir; fakat

Connell gündelik hayattan ortaya çıkan kuramlara örnekler verir: Dini ritüel ve öykü, sanat ve yerel politik hareketler. Sosyal kuramın geniş kültürel biçimlerde bulunabileceği fikri Kuzey kuramının sınırlarını zorlar. Tüm bunların önemi kuramın tanımın yeniden kavramsallaştırılmasıdır. Tüm kuramlar Batı'nın bilimsel geleneğindeki gibi genelleyici ve evrensel olup tüm insanları tanımlamak zorunda mıdır? Ya da kuramlar yerel gelenekler ve sosyal hayata bağlı mı kalmalıdır? Eğer ikincisi doğruysa kuramın ölçütü insanların hayatını kendi kültür ve toplumlarının kurduğu çerçevede anlatabilmesidir. Şimdi bunun için Kuzey Amerika Yerli kuramına bakacağız.

Yerli Kuramlar

Bu kısımda Kuzey Amerika yerlisi kuramcıların çalışmalarını ele alacağız. Connell'in bahsettiği Güney kuramları gibi Yerli çalışmalarının da kuramla karmaşık bir ilişkisi vardır. Bir yandan Audra Simpson ile Andrea Smith'in Yerli Çalışmalarını Kuramsallaştırmak başlıklı eserlerinin önsözünde masaya yatırdıkları gibi "kuram" Avrupalı araştırmacılar ve bakış açısıyla ilişkilendirilir. Bilgiye karşı bu Avrupalı yaklaşım Yerli bakış açılarına yer vermez ve bu bölümde de gördüğümüz gibi bazı kuramlar (Sosyal © Darwinizm gibi) sömürge hakimiyetini ve ırkçı devlet politikalarını meşru çıkarmak için kullanılmıştır. Diğer yandan da, Yerli Çalışmalarını Kuramsallaştırmak eserindeki makalelerin gösterdiği gibi Kuzey Amerikalı Yerli araştırmacılar Batılı fikirleri eleştiren ve değiştiren güçlü araçlar ortaya atar. Bu süreçte Batılı kavramlar hem güçlenir hem de detaylandırılır.

Örneğin Dene Kabilesi üyesi Glen Sean Coulthard Fanon, Marx ve Taiaiake Alfred'in fikirlerini birleştirerek tanınma politikalarına bir eleştiri getirir. Yerleşimci sömürgecilik Kuzey Amerika Yerlileri'ni fiziksel ve kültürci şiddete tabi kıldı: Hastalıklar, mülksüzleştirme, zorunlu göç, kültür ve dilin imhası, çocukların ailelerinden koparılıp yatılı okullara yollanması. Geçtiğimiz senclerde sömürgeci şiddetten sorumlu devletler Yerli halklarla uzlaşma çabasına girdi yani sömürgeci geçmişin yaralarını sar- İ maya ve sömürgeci ile sömürülen arasında daha adaletli bir ilişki kurma teşebbüslerinde bulundular. Batılı hükümetlerin en çok kullandığı strateji tanınma politikalarından geçer. |

Tanınma politikaları (bu bölümde daha önce bahsedilen) Georg Hegel'in tanınma kavramına dayanır. Tanınma kuramına göre insanların gelişip potansiycilerine ulaşabilmeleri için kendilerine has kültürel kimliklerinin tanınması gerekir. Fanon'un

düşüncesinde de gördüğümüz gibi sömürgecilik Yerli halkların kültürlerini tanımaz ve onları Avrupai kültürel pratikleri (Avrupa dilleri ve Hristiyanlık) benimsemeye zorlar. Tanınma politikaları Yerli halkların kendilerine has kültürel pratikler ve kimlik tanınırsa gelişecekleri fikrine dayanır. Batılı hükümetlerin Yerli halklardan özür dilemesi ya da "hakikat ve uzlaşma" komisyonlarının çalışmaları bunlara örnektir. Aşağıda göreceğimiz gibi günümüz Yerli toplumsal kuramında kültürel gelişimin önemli bir yeri vardır. Fakat tanınma politikaları çeşitli açılardan yetersiz kalmıştır.

Coulthard'a göre tanınma politikaları öncelikle kültür ve kimliğe dair kısıtlı bir kuram sunar. Günümüz Batılı teorilerinin çoğu, ki bunlar tanınma kuramlarını da kapsar, kültürü sosyal hayatın sembolik boyutu (dil ya da din gibi) olarak ele alır. Buna karşı çıkan Coulthard, Dene halkının ve diğer Yerli halkların kültürü daha geniş anlamda kavradıklarını savunur. Bir tarafta kültür ve kimliğin sembolik sistemleri de kapsadığını kabul eder. Fakat kültürün toprağın kullanımına bağlı materyal pratikleri de içerdiğini ekler. Toprakla ilgılı fikirler ve kültürle toprak arasındaki bağ bu tartışmanın merkezindedir. Tanınma politikaları yeterli değildir çünkü toprak, kimlik ve kültür arasındaki bağı ele almazlar.

Hatta Coulthard'a göre toprak konusu tanınma ve uzlaşmayı daha da zorlu bir hale getirir. Yerleşmeci sömürgecilik **mülksüzleştirmeye** dayanır yani Yerli halklar geleneksel topraklarından sürülür ve toprak Avrupalı kategorilerle bölünür ve tanımlanır (örneğin yerli halklara ayrılan koruma alanları). Yerli halkların topraklarından edilmesi Avrupa yerleşmeciliğini ve kapitalist gelişimi olası kılar (ve kılmaya devam eder). Burada Coulthard güncelleyerek Marx'ın ilksel birikim kavramını kullanır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi ilksel birikim, kapitalizmin büyümesi ve gelişmesinin sömürgelerin ham kaynaklarıyla mümkün olduğu fikridir. Coulthard'a göre Marx'ın hatası ilksel birikimi sadece geçmişle sınırlı tutmasıdır. Günümüz kapitalizminin işlemesi için mülksüzleştirilme süregelen bir süreçtir. Pek çok hükümet Yerli halkların kendi dil ve dinlerini tanısa da onların toprak ve toprak kullanımı hakkındaki fikirlerini kabul etmez. Buna ait en iyi örneklerden biri 2016 yılında, Dakota eyaletindeki Standing Rock Yerli Koruma Alanı'na yakın bir bölgede Dakota Erişim Boru Hattı projesine karşı Yerlilerin verdiği güçlü tepkidir. Boru hattı petrol ve gaz sanayilerinin çıkarlarına hizmet ederken koruma arazilerine giden nehrin sularını kirletecektir. Bu bağlamda, Coulthard Standing

uzlaşma Sömürgeci geçmişin yaralarını sarmaya ve sömürgeci ile sömürülen arasında daha adaletli bir ilişki kurma teşebbüsleri.

tanınma politikaları İnsanların gelişip potansiyellerine ulaşabilmeleri için kendilerine has kültürel kimliklerinin tanınması gerektiği fikrine dayanan politik pratikler.

mülksüzleştirme Yerli halkların geleneksel topraklarından sürülmesi ve topraklarının Avrupalı vi kategorilerle bölünüp ve tanımlanması.

Rock'taki Yerli halkın dil ve dinini kabul etmenin yetmeyeceğini, tam bir uzlaşma için Yerlilerin toprak ve onun korunmasına dair fikirlerinin de kabul edilmesi gerektiğini savunur.

Coulthard'ın fikri, Yerli kuramların Batılı teorileri eleştirip aynı zamanda geliştirmesine iyi bir örnektir. Coulthard tanınma kuramını eleştirir ama Yerli halkların toprağa ait fikirlerinden yola çıkarak bu kuramın nasıl geliştirilebileceğini de gösterir. Dahası Coulthard Marx'ın fikirlerinin sömürgeci halkların deneyimlerini de kapsayacak şekilde nasıl genişletilebileceğini de gösterir.

Diriliş

Yerli kuramının ortaya attığı önemli bir diğer fikir de Coulthard, Leanne Simpson ve Taiaiake Alfred'in çalışmalarında sunulan diriliş kavramıdır. Diriliş, Yerli hayatın, Yerli kültür ve fikirlerle yeniden canlandırılmasını ifade eder. Alfred, Wasdse eserinde diriliş kavramının sömürgeciliğe bir başkaldırı olmasına rağmen sömürgecilikle tanımlanmadığını savunur. Onun yerine halkların sömürgeciliğe sırtlarını dönüp geleneksel Yerli bilgilere dayanan yeni tür hayatlar yaratmaları gerekir. Diriliş hem politik hem de kültüreldir. Yerli bilgileri sömürgeciliğin kıskacından kurtarmayı ve Simpson'ın "zihinsel emperyalizm" olarak tanımladığı durumu aşmaya çalıştığı için politiktir. Yerli bilgilere dayandığı için kültüreldir. Connell'ın bahsettiği Güney kuramlarının bazılarında da gördüğümüz gibi bunların içinde Avrupalı yerleşmeci toplumların dayattığına alternatif yaşam biçimleri vardır.

Simpson Kaplumbağamızın Sırtında Dans isimli eserinde özellikle kendi kabilesi Nishnaabeg halkının öyküleri, politikaları ve pratikleri benzersiz bir sosyal kuram sunar, Bu kuram, doğa ve diğer insanların "sezilen düzeniyle" iyi ilişkiler kurmayı

öncelik kabul eder. Zaman ve mekanı aşan soyut kavramlar geliştirmeye çalışan pek çok Batı/ Kuzey kuramının aksine Simpson'ın Nishnaabeg kuramı geçişkenlik ve değişim içerir. Yerel olan genelden önemlidir; kuramın “nasıl” kısmı içeriğinden önemlidir.

Simpson kurama dair bu yaklaşımı dilden bahsederken somutlaştırır. Araştırmacılığının yanı sıra Simpson aynı zamanda dil öğrenen biridir. Yerli dillerin öğrenilmesi dirilişin önemli bir parçasıdır çünkü bu diller içlerinde sömürgeci dillerde (mesela İngilizce) bulunmayan hayat ve ilişki kuramları içerir. Nishnaabeg dilinin içeriğinden çok Simpson'ın yeni kelimeleri öğreniş biçimi kurama yaklaşımına güzel bir örnektir. Yeni bir kelimeyle karşılaştığında bunu dil öğretmenine sonra da topluluğun yaşlılarına sorar. Kelimenin pek çok anlamını tartışırlar. Böyle yapar, çünkü bir kelimenin anlamlı olabilmesi için ilişkiler ağında anlamının olması gerekir. Yani kelimelerin önceden yerleşmiş anlamları yoktur. Kelimelerin anlamları, belli bağlamlarda kullanımlarıyla ortaya çıkar ve zaman içinde değişir. Aynı şekilde ezberlenmesi gereken kuram da yoktur. Kelimelerin anlamları ve kuramlar beraber öğrenenler topluluğunda ortaya çıkar. Bu yüzden Simpson bilginin rastlantısal olduğu bir yaklaşımı vurgular. Yani fikirler ve onlarla iliş- kili pratikler hassasiyetle ele alınmalıdır, tartışılmalı ve üzerinde sürekli düşünülmelidir. Bu, anahtar kavramlara tek bir tanım ve açıklama getirmeye çalışan Batı/Kuzey kuramlarına ters düşer.

Simpson'ın yaklaşımında önemli olan birkaç kavram daha vardır. Öncelikle kuramlar öykülerin içindedir. Simpson, kuramların anlattıkları toplumlardan bağımsız olarak ele alınmamaları gerektiğini vurgular çünkü halihazırda toplumların öykülerinin içinde

diriliş Yerli hayatın, Yerli kültür ve fikirlerle yeniden canlandırılması.

mevcutturlar. Bu öyküler çocuklara anlatılır ve toplumun üyeleri hayatları boyunca onları pek çok kez duyar. Simpson'ın bahsettiği kuramlar gündelik hayatın içinc işlenmiştir. Bu anlamda kuram gündelik hayatın sorun ve deneyimlerine bağlıdır.

Hatta Simpson'a göre geleneksel başlangıç hikayeleri toplumsal hayatın ontolojisini içerir. (Felsefi bir kelime olan ontoloji varoluşun doğasını ifade eder.) Simpson'ın bahsettiği Yerli fikirler gündelik hikayelerden ortaya çıkan ontolojilerdir. Ontoloji ya

da varlığın tanımları olarak da Yerli halkları sömürgecilikten önceki bilgi ve hayat biçimlerine taşırlar. Burada hikayeler dirilişin merkezindedir. İnsanları hayatın geçmiş biçimlerine bağlar ve böylelikle günümüzü anlamlandırır ve ona can verir. Simpson kendi halkında anlatılan pek çok öykünün etik, ilişkiler ve sorumlulukla ilgili fikirler taşıdığından bahseder. Bu ontoloji topluma ait olsa da bireylerin bağımsızlığı ve kendi kaderlerini tayin hakkı bu hikayelerin önemli bir parçasıdır. Hikayelerde sadece ortak değerleri değil kişisel düşünceyi de teşvik eder. Hatta bu hayat görüşünde kişisel doğrular ve farklılıklar hayatın yapısının gerekli parçalarıdır. Taşıdıkları bilgi geçmişten gelse de hikayeler, geçmişe dönük nostaljik bir bakış değildir. Başka bir deyişle diriliş geleneksel öykülerin ilham verici bir şekilde kullanılıp günümüzün zorluklarına çözüm üretmesine bağlıdır.

Simpson ayrıca toprağın sosyal kuramdaki önemini de vurgular. Yukarda Coulthard'ın kuramında toprağın önemini görmüştük. Connell de çalıştığı Güney kuramlarında toprağın ortak bir tema olduğundan bahseder. Simpson, Nishnaabeg kuramının topraktan çıktığını söylerken bu fikirleri geliştirir. Bu kitapta bahsettiğimiz kuramların çoğu insanlar arasındaki ilişkilere ve insanlar tarafından yaratılan sosyal yapılara odaklanır. Örmeğin Durkheim'a göre insanlar kendilerini ortak değerler etrafında organize eder ve Marx'a göre proletarya sorunlarını burjuvayla ilişkisi açısından ele alır. Simpson için diğer insanlarla ilişkiye ek olarak kuram doğanın değişimine dair bilinçten de ortaya çıkar. Bu bilinç akışkanlıkla uğraşan bir kurama dönüşür. “Sezilen düzenin” derin yapılarıyla bağdaşma ve anda var olmaya dayalı bilgi biçimlerinin oluşması gerekir. İnsanın çevresine karşı duyduğu hassasiyet günümüz sosyolojik kuramın pek çok örneğine zıttır çünkü bunlar soyutlama ve nötrlüğü öne çıkarıp kendilerini konularından ayrıştırırlar. Bu uzaklaştırıcı yaklaşımı feminist kuramcılar “hiçbir yerden bakış” adını vermiştir. Buna karşın Simpson'a göre kuram her zaman bir yerlerdedir ve o yer de doğanın özelliklerine göre şekillenir.

Simpson'ın anda var olmaya yaptığı vurgu sadece günümüz sosyolojisine değil aynı zamanda tüketim toplumuna karşı da bir eleştiridir. Simpson tüketim kültürü yokluğa vurgu yapar. Yanı insanlar sahip olmadıklarına karşı arzu besler. Sahip olmadığını istemek etrafında dönen bir kültürdür. Simpson özellikle başka insanların ürettiği nesneleri arzu etmeyi ele alır. Bunun içinde sadece iPad, el çantası ve ayakkabı gibi tüketim nesneleri yoktur; aynı zamanda akademisyenlerin, yönetmenlerin, sanatçıların ve müzisyenlerin yarattığı bilgi, his ve fikirler de vardır.

Buna zıt olarak Simpson en azından ideal koşullarda yaratıcı ifadeye dayalı bilgilerin üretilmesi gerektiğini savunur. Bu kuramlar öncelikle dünyanın satılık olmadığı fikrinden yola çıkar. Kuramlar insanların diğer ınsanlar ve doğayla aktif ilişkileriyle oluşturulur.

Bu fikirler Yerli dirilişi teşvik etmeye çalışırken yerli olmayanlar için alternatif hayat biçimleri ve kuramsallaştırma yolları sunar. Mesela Simpson tüketim toplumunu eleştirir ve soyut, yabancılaştırıcı bilgi sistemlerine karşı alternatifler üretir. Dahası bu fikirler merkezine doğayı alır. Eşi benzeri görülmemiş iklim değişikliği tehlikesiyle karşı olduğumuz bir devirde bu fikirler son derece önemlidir.

Özet

1. Irk. insanları fenotip farklara göre ayrıştıran toplumsal bir yapıdır.
2. Modem ırk kavramları sömürgecilikle, yani ulusların başka ulusları işgal edip egemenlikleri altına alma sürcciyle, başlar.
3. Siyah Deri, Beyaz Maskeler eserinde Frantz Fanpn sömürgeciliğin sömürge tebaası üzerindeki psikolojik etkilerinden bahseder ve sömürgeciliğin onları insanlıktan çıkardığını, nesneleştirdiğini ya da özgür özneler yerince şeylerc dönüştürdüğünü savunur.
4. Yeryüzünün Lanetlileri'nde Fanon, özellikle Afrika ve Kuzey Afrika'daki sömürge karşıtı özgürlük hareketlerinden bahseder. Bu hareketlerde şiddetin rolünü ele alır.
5. Fanon'un fikirleri Marx'ınkilerle karşılaştırılabilir. Fanon, kapitalizmin sömürgecilik içindeki rolündeki bahseder. Sömürge karşıtı hareketlerin diyalektik gelişimini ve ideolojinin bu hareketleri bastırmadaki rolünü anlatır.
6. Çoğu Avrupa devleti sömürgelerini 1960'larda bırakmış olsa da sömürgeciliğin temel iktidar yapıları günümüz küresel düzenini etkilemeye devam eder.
7. Post-kolonyalizm insan bilimleri ve edebiyat alanlarında geliştirilmiş teorik bir bakış açısıdır. Günümüz iktidar yapılarının sürdürülmesinde kültürel temsilin rolünü araştırır.
8. Edward Said, Şarkiyatçılık kavramını sunan önemli bir post-kolonyel düşünürdür.

9. Şarkiyatçılık, Şark (Doğu) ve Garp'ı (Batı) ayrıştırır ve Batı'nın Doğu'dan üstün olduğunu öne sürer.
10. Eleştirel ırk kuramı hukuğun ırkçılık ve ırksal egemenliği nasıl sürdürdüğünü ele alır.
11. Eleştirel ırk kuramıyla bağlantılı olsa da ırk ve ırkçılığa dair kuramlar sosyal bilimlere bağlıdır ve Amerikan toplumunda ırk ve ırkçılığın devam eden rolünü | ele alır.
12. Pek çok insan Amerika'nın ırk sorununu aşmış bir toplum olduğunu düşünse de | Michael Omi ve Howard Winant'a göre ırk, Amerikan toplumunun merkezi öğelerinden biridir.
13. Irk, uzun tarihsel süreçlerde ortaya çıkan toplumsal bir oluşumdur.
14. Irksallaştırma, fenotip farklılıkların sosyal önem kazanmasıdır.
15. Irksallaştırma, ırksal projelerle gerçekleştirilir. Irksal projeler makro ve mikro ölçeklerde, din, bilim ve politika gibi farklı toplumsal kurumlarla idame ettirilir.
16. *Irk Düzeni* eserlerinde Mustafa Emirbayer ve Matthew Desmond ırka dair sistematik bir kuram öne sürer. Irkın inşa edildiği çeşitli alan ve sermaya biçimlerini ele alırlar.
17. Irksal kültürel yapılar toplumsal hayatın sembolik organızasyonunu oluşturur ve ırksal kolektif-duygusal yapılar insanların ırk haklarındaki hisleridir.
18. Emirbayer ve Desmond üç tür faaliyetten bahseder: pratik-değerlendirmeci, spontane ve dinamiktir; tekrarlayıcı, geleneksel ırk alanlarını yeniden üretir; yönlendirici, ırksal alanları değiştirmeyi amaçlar.
19. 19.İbn-i Haldun 14.yüzyılda Kuzey Afrika'da yaşamış bir düşünürdür ve Batı sosyal biliminin doğuşundan çok önce kendi sosyolojik kuramını geliştirmiştir. Devlet oluşumu gibi olguları incelemiş ve asabiyet kavramını ortaya atmıştır.
20. Güney Kuramı eserinde Raewyn Connell sosyal bilimlere hakim olan Kuzey/Batı kuramlarına alternatifler sunar. İran, Hindistan, A (rika ve Avustralya'da geliştirilen kuramlardan bahseder.
21. Glen Sean Coulthard tanınma politikalarını eleştirir vo kültür ve kimliğe ait kapsanılı bir kuramın toprak ve toprak kullanımı kavramlarını da içermesi gerektiğini söyler.
22. Yerli dirilişi, Yerli hayatın Yerli kültür ve fikirlerle yeniden canlandırmasını içe-) rir. Diriliş, sömürgeciliğe bir tepki olsa da sömürgecilikle tanımlanmaz. Onun

yerine sömürge öncesi hayatın günümüz sorunlarına nasıl çözümler sunabilccegiyle ilgilenir.

23. Yerli dirilişi kuramın her zaman toplumsal ve doğal bağlamda algılanması gerektigini savunur; hikayelerin önemini vurgular ve yokluğa dayalı kuramları eleştirir.

Okuma Önerileri

TAJAJAKE ALFRED WA4S4SE İndigenous Pathways of Action and Freedom. Peterborough, Ont.: Broadview Press, 2005.

EDUARDO BONILLA-SıLva Racism without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Ineguality in America. 5. Baskı. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2018.

RAEWYN CONNELL The Passion of Michel Foucault. New York: Anchor Books, 1993. Bu en önemli sosyal kuramcının ilgi çekici biyografısı.

GLEN SEAN COULTHARD Red Skin, White Masks: Rejecting the Colonial Politics of Recognition. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2014.

KIMBERLE CRENSHAW, NEIL GOTANDA, GARY PELLER, VE KENDALL THOMAS, ED. Critical Race Theory: The Key Writings That Formed the Movemeni. New York: New Press, 1995.

RICHARD DELGADO VE JEAN STEFANCIC o Critical Race Theory: An Introduction. 2nd ed. New York: New York University Press, 2012.

MUSTAFA EMIRBAYER VE MATTHEW DESMOND "What Is Racial Domination?" Du Bois Review 6, no. 2 (2009): 335—355.

MUSTAFA EMIRBAYER VE MATTHEW DESMOND O 7/he Racial Order. Chicago: University of Chicago Press, 2015.

FRANTZ FANON Siyah Deri Beyaz Maskeler. İstanbul: Encore Yayınları, 2016.

SYED FARID ALATAS 7bn Khaldun. New York: Oxford University Press, 2013.
JULLAN Go “Colonialism (Neocolonialism).” George Ritzer, ed., 7he Blackweli Encyclopedia of Sociology, 11 cilt. Oxford: Blackwell, 2007, s. 602—604.
JuLLAN Go “For a Postcolonial Sociology.” Theory and Society 42, no. 1 (2013): 25—55.
Davıp MAcEy Franiz Fanon: 4 Biography. New York: Verso, 2012.
MICHAEL OMI VE HOWARD WINANT Racial Formation in the United States. 3rd ed. New York: Routledge, 2015.
EDWARD Salip Şarkiyatçılık. İstanbul: Metis, 2003.
AUDRA SIMPSON VE ANDREA SMITH, ED. /heorizing Native Studies. Durham, NC: Duke University Press, 2014.
LEANNE SIMPSON Dancing on Our TurileX Back: Stories of isinde np Books, ation, Resungence, and a New Emergence. Winnipcg, Manitoba:
2011.

10. BÖLÜM: POSTMODERN BÜYÜK KURAMLAR

Endüstriyel Toplumdan Post-Endüstriyel Topluma Geçiş

Artan Yönetimsellik (ve Diğer Büyük Kuramlar)

Modernitenin Olgunlaşma Çağı Olarak Postmodernite

Tüketim Toplumunun Yükselişi, Sembolik Değiş Tokuşun Kayboluşu,

Simulasyonlarda Artış

Tüketim Toplumu ve Yeni Tüketim Araçları

Oueer Kuramı: Cinsiyet ve Cinsellik

Özet

Okuma Önerileri

4. ve 5. Bölümlerde çeşitli modern büyük kuramlardan bahsettik. Güncel dünyaya dair kuram geliştirenler, kendilerini modernist olarak tanımlar. Bu bölümde postmodern dünyaya dair ve/ya postmodem sosyal kuramlar ilişkilendirilen düşünürlerin büyük kuramlarını (postmodem kuramcılar gündelik hayata dair çok çalışmamıştır) inceliyoruz. Çoğu postmodernist modern dünyanın keskinlik ve sabitliğine kıyasla, postmodem dünyanın akış, sürekli değişim ve yaygın bir belirsizlikler tanımladığını düşünür. Bir grup postmodern kuramcı ise, postmodern dünyada gerçeğin olmadığını, sadece sürekli değişen sosyal inşalar olduğunu savunur. Bu, topluma dair gerçekleri keşfetmeye ve her şeyi kapsayan kuramlar geliştirmeye çalışan kuramlara direkt bir başkaldırıdır. Fakat buradaki ironi, postmodern kuramcıların modern büyük kuramları eleştirmelerine rağmen, kendilerinin de buna benzer perspektifler yaratmasıdır.

ENDÜSTRİYEL TOPLUMDAN POST-ENDUSTRIYEL TOPLUMA GEÇİŞ

Daniel Belin (1919—2011) post-endüstriyel toplumun gelişine dair çalışmaları, 4. ve 5. bölümlerdeki modern büyük kuramlardan postmodem büyük kuramlara geçişi yansıtır. Modernist olmasına rağmen, onun endüstriyel ile post-endüstriyel toplumlarıyla, postmodemnistlerin modern/postmodem toplumları arasında pek çok ortaklık vardır. Fakat postmodemnistler istemeden büyük kuramlar yaratırken, Bell yakın zamana dair kap- | samlı bir kuram sunmakta sakınca görmez. Bell ayrıca post-endüstriyel toplumu eleştirmeye meyillidir; oysa pek çok postmodernist toplumu modem topluma kıyasla daha olumlu açıdan ele alır.

Bell'in endüstriyel ve postendüstriyei ilişkiye dair yorumları endüstri öncesi toplumları da kapsayan daha geniş bir sosyal değişim şeması içinde yer alır, Endüstri

öÖncesinden (Asya ve Afrika'nın çoğu), endüstriyele (Batı Avrupa ve Rusya'nın bir kısmı) ve post-endüstriyele (Bell 1970'lerin başında yazarken Amerika post-endüstriyel olan tek toplum kabul ediliyordu). Elbette Bell'in yazdığı zamandan beri oluz yıl içinde çok şey oldu. Amerika daha da post-endüstriyel hale geldi ve diğer uluslar da (bazı Batı Avrupa ulusları ve Japonya) o yöne doğru ilerledi.

Post-endüstriyel Toplum Bell'in temel konusu post-endüstriyel toplumdur; onu sos. yal yapı, politika ve kültür olarak üç alana ayırır. Post-cndüsiriyci toplumun gelişi sosyal yapıyı ve onun temel öğelerini ctkiler: ekonomi, iş dünyası, bilim ve teknoloji. Fakat sosyal yapıdaki değişimler, politik sistem ve kültürü de etkiler.

Aşağıda sıralananlar post-endüstriyel topluma geçişle ilişkilendirilen sosyal yapıdaki değişimlerdir.

1. Ekonomide, mal üretiminden hizmet üretimine geçilir. Tekstil ve çelik gibi malla- rın üretimi azalır, hamburger satmak ve yatırım danışmanlığı gibi hizmetler arlar. Hizmetlerin genelinde artış olsa da, sağlık, eğitim, araştırma ve hükümet hizmetleri post-endüstriyel toplumda en öne çıkan sektörlerdir.
2. Mavi yaka, elle yapılan (fabrika işleri) işlerin önemi azalır ve profesyonel (avukatlar) ve teknik (bilgisayar programcılığı) öne çıkar. Bilim insanları (tıp ve genetik) ve mühendislerin önemi artar.
3. Post-endüstriyel toplumda pratik bilgi yerine kuramsal bilgi öne çıkar. Bu bilgi yeniliklerin kaynağı olarak görülür (insan genini ortaya çıkaran bilim insanlarının yarattığı bilgi hastalıkları önlemek için kullanılabilir). Bilgideki ilerlemeler ayrıca başka yeniliklere mesela etik sorunların araştırılmasına ön ayak olur. Tüm bunlar ampirik değil de kuramsal bilginin ön plana çıktığını ve bilginin kodlanmasının önemini vurgular. Kuramsal ve kodlanmış bilginin tüm çeşitleriyle katlanarak büyümesi post-endüstriyel toplumun ortaya çıkışında merkezidir.
4. Post—endüstriyel toplum yeni teknolojilerin etkilerini değerlendirmeye çalışır; gerektiğinde onları kontrol etmeye çalışır. Nükleer santralleri gözlemleyerek Çernobil gibi kazaların gelecekte önlenmesi amaçlanır. Amaç daha kesin ve güvenli teknolojik bir dünyadır.
5. 5. Bu tip değerlendirme ve kontrolle başa çıkabilmek için ve daha genelde post-endüstriyel toplumun karmaşıklığını idare edebilmek için yeni

entelektüel teknolojiler geliştirilir ve uygulanır. Bunların arasında sibernetik, oyun kuramı ve bilgi kuramı vardır.

6. Post-endüstriyel toplumlarda bilim insanları ve yarattıkları yeni teknolojiler arasında yeni bir ilişki kurulur. Bilimsel araştırma kurumsallaşır, yeni bilim temelli endüstriler ortaya çıkar. Bilim ve yeniliğin birleşimi, ayrıca sistematik teknolojik büyüme post-endüstriyel toplumun temelinde yer alır. Bu daha fazla üniversiteye ve öğrencilere ihtiyaç anlamına gelir. Aslında üniversite, post-endüstriyel toplum için çok önemlidir. Üniversite, sürekli değişen teknolojileri yaratan, onlara rehberlık eder ve onları kontrol eden uzmanlar yetiştirir.

post-endüstriyel toplum Mal üretiminden hizmet üretimine geçişle; mavi yaka, elle yapılan (fabrika işleri) işlerin öneminin azalması ve profesyonel (avukatlar) ve teknik (bilgisayar programcılığı) işlerin öne çıkmasıyla; pratik bilgi yerine kuramsal bilginin öne çıkmasıyla; yeni teknolojilerin etkilerini değerlendirilmesi ve yeni entelektüel teknolojiler geliştirilmesiyle tanımlanan toplum.

Toplum Türleri Arasındaki Farklar Post-endüstriyel toplumun bu tanımından sonra, Bell bu toplumun endüstri öncesi ve endüstriyel toplumlarla farkını sıralar:

1. Meslek açısından endüstri öncesi toplumda, çiflçiler, madenciler, balıkçılar ve vasıfsız işçiler yoğunluktaydı: endüstriyel toplumda yarı vasıflı işçiler ve mühendisler; post-endüstriyel toplumda ise profesyonel ve teknik bilim insanları ağırlıktadır.

2. Üç toplumda da farklı tür zorluklar vardır. Endüstri öncesi toplumda maden, balıkçılık, ormancılık ve tarım alanında doğayı kullanmak bir zorluktur. İndüsiriyel toplumda makineleri daha iyi koordine edebilmek, programlayabilmek ve orgunize edebilmek zordur. Son olarak da post-endüstriyel toplumda temel zorluk diğer insanlardır. İnsanlar diğer insanlara hizmet sunar; bu insanlar hizmet alanlardan daha çok bilgiye sahiptir (yani uzmandırlar). Bu onların müşterilerle ilişkilerinde avantaj sağlar.
3. Endüstri öncesi toplumlarda toprak sahipleri ve ordu güç sahibidir ve direkt güç kullanırlar. Endüstriyel toplumlarda işadamları güç sahibidir fakat bunu politikacılar aracılığıyla kullanırlar. Post-endüstriyel toplumda bilim insanları ve araştırmacılar egemen figürlerdir ve teknik ve politik güçleri dengelemeye çalışırlar.

Kültür Tüm bu etkenler post-endüstriyel toplumun sosyal yapısındaki değişimlere odaklanır. Fakat gördüğümüz gibi Bell aynı zamanda politika ve kültürle de ilgilenir. Bell, post-endüstriyel toplumun sosyal yapısı ve kültürünün temelinde yer alan farklı ilkelerle ilgilenir. Ekonomik sorunlara odaklanan sosyal yapıda rasyonalite ve verimlilik egemenken, kültür mantıksızlık, kendini gerçekleştirme ve kendini tatmin gibi konularla ilgilenir. Yani post-endüstriyel toplumda öz-disiplin, kendini kontrol etme, ertelenmiş tatmin gibi eski fikirler sosyal yapıda egemendir ve kültürel alana hâkim hazcılık fikirlerine terstir.

Bu bağlamda Bell açıkça dürtü, zevk, özgürleşme ve erotizmle ilişkilendirdiği postmodemizmi eleştirir. Böyle nitelendirilen bir toplum, verim ve rasyonalitenin egemen olduğu sosyal yapıya terstir. Bell'e göre bu sosyal yapı ve kültür arasında ayrılık yaratır ve bu durum sosyal devrim için gereken koşulları yaratabilir.

Bu ve başka noktalarda postmodemnistlerden ayrılsa da, Bell de diğer postmodernistler gibi tüketim toplumunun yükselişine önem verir. Hazcılık, tutumluluğun ve kendine yetmenin yerini alır çünkü her çeşit ürün piyasada bulunabilir. Geleneksel değerler, zevk, oyun, eğlence ve gösteriş ilgileri arasında kaybolur. Bir modernist ve muhafazakâr olarak Bell bu postmodem gelişmeler ve onların toplum üzerine etkilerden endişe eder.

ARTAN YÖNETİMSELLİK (ve DİĞER BÜYÜK KURAMLAR)

Bazılarına göre Michel Foucault postmodern sosyal kuramın öncüsü bazılarına göre de en önemli kuramcılarındandır. Her iki türlü de her sosyal kuram öğrencisinin öğrenmesi gereken önemli bir büyük kuram geliştirir.

Foucault'un büyük kuramları diğer modem büyük kuramlardan ayıran çoğu modem büyük anlatıların aksine zaman içindeki sürekliliği vurgulamaz. Foucault, Weber ve diğerleri gibi tarihin tek bir yönde ve çizgide ilerlediğini düşünmez. Foucault'nun büyük kuramı ve modemistlerinki arasında çeşitli farklar vardır:

1. Modernistler genelde sosyal gelişmelerin kaynağını ve kökünü arar, Foucault ise tarihin bazı noktalarındaki sosyal gerçekleri açıklar ve inceler. Kökeni bulmak cevabı bulmak demektir fakat postmodernistler cevap aramaz. Cevaplardan çok soru sormakla ilgilenirler. Modemistlerin cevap (veya köken) arayışı yerine entelektüel diyalogla ilgilenirler. Sonuçta bir kuramcı kökeni bulursa, tartışma sona ermiş olur.
2. Modemnistler, tutarlığa vurgu yaparken, Foucault tutarsızlığa odaklanır. Başka bir deyişle, modemistler zaman içinde şeylerin nasıl bir arada durduğuna odaklanırken, Foucault tarihin belli bir noktasındaki içsel çelişkilerle ilgilenir.
3. Zaman içindeki olayların sürekliliğini vurgulayan modernistlerin aksine Foucuult kırılmalara ve ani değişimlere vurgu yapar. Tarihsel gelişmeler tek tip, tek yön ve çalkanlısız olarak meydana gelmez; geriye, yanlara hatta ileriye doğru hareket vardır.

Artan Yönetimsellik

Değişimle ilgili bu genel fikirlerin bağlamında, Foucault yönetimselliklerin değişen doğasıyla ilgilenir. Bunlar insanlar üzerinde kontrol sağlayan pratik ve tekniklerdir. Yönetimselliğin en açık biçimi, devletin vatandaşlarına uyguladığıdır. Foucault bununla ilgilenir fakat onun yaklaşımı ayıran devletle ilişkisi olmayan aktörlerin (sosyal bilimler ve sosyal bilim insanları gibi) nasıl yönetimsellik uyguladığıdır. Ayrıca insanların kendilerini nasıl yönettikleriyle de ilgilenir. Bu kavramsallaşlırmada yön yoktur fakat Foucault'nun bazı eserlerinde yön bulunur.

Hapishanin Doğuşu Foucault'nun devlet harici yönetimsellikle ilgili en önemli çalışması Hapishanenin Doğuşu”dur. 1757'den 1830'lara kadar geçen dönemle ve hapishane sistemiyle ilgilenir. Mahkümların işkence görmesinden hapishane

kuralları tarafından kontrol edilmelerine doğru bir değişim gözlemler. Bu değişimin tek yönde gerçekleştiğini düşünmez, ani çıkışlarla geliştiğini gözlemler. Yine de bir çeşit cezalandırmadan diğerine doğru bir yönelim vardır. Ayrıca modernistler bunun ilerici bir gelişme oldugunu düşünür. İşkenceden kural temelli kontrole geçiş çoğu gözlemci tarafından suçlulara daha insanı şekilde davranılması olarak algılanır. Genelde cezalandırmanın daha nazik, daha az acı verici ve daha az acımasız olduğu düşünülür. Fakat Foucault'nun perspektifine göre, sistemin suçluları cezalandırma kapasitesi artmıştır.

Bir kere bu yeni cezalandırma yetisinin daha az olumsuz yanı vardır. Daha eskiden mahkümlar aleni biçimde işkence görürdü, fakat bu gösteriyi izleyen kitleler suçlu davranışlara, isyanlara yönelebilirdi. Aleni işkence görüntülerinin heyecanlandırdığı insanlar iktidardakilerin anti-sosyal ve tehlikeli göreceği türde davranışa meyilli olur. Bunun tersine mahkümlara uygulanan kurallar genelde duvarlar arkasında olur veya gözle görülse bile halkı isyana sürüklemez.

Kuralları uygulamak işkenceden daha avantajlıdır. Öncelikle, kuralları dayatmak suçu işkenceden daha erken engeller. İnsanlar suç işlemeden kurallara uymayı öğrenir veya o kurallar suça ilk yönelimde kurallar uygulanabilir. Bunun tersine işkence suç işlendikten sonra uygulanır.

Ayrıca kurallar, işkenceden daha sık uygulanabilir; tekrar tekrar öğretilebilir. Fakat işkence aynı suçluya defalarca uygulanamaz çünkü suçluya kötü şekilde zarar verebilir, hatta öldürebilir. Dahası işkence ne kadar çok uygulanırsa, ona şahit olanların suça yönelimi o kadar artar.

Üçüncü olarak, kuralları uygulamak rasyonelleşme ve bürokratikleşmeyle de yakından ilgilidir. Her şey bir yana, işkenceden daha etkili, daha genel, daha akılcı ve sabittir. Başka bir deyişle işkence genelde verimsizdir (mahkümu kontrol altına almak yerine daha da sinirlendirebilir); oldukça şahsi olabilir (elinde kırbaç olan, kurbandan hıncını çıkarabilir); işkenceci ile işkence görenler ve buna şahit olanlar için oldukça

yönetimsellik (İnsanlar üzerinde kontrol sağlayan pratik ve teknikler.

duygusal hale gelebilir; kırbacı kullananlar arasında saldırganlık seviyesi değişken olabilir.

Son olarak ve cn önemlisi de, kuralları uygulamanın daha genci sonuçları vardır, Tüm bir nüfusa işkence uygulamak imkânsız olabilir fakat kurallara dayanan kontrol tüm nüfusa uygulanabilir. Tüm nüfusu kontrol etme yetisi düzenli olarak gözeileme yetisine dayanır. Fakat Foucault'ya göre güç vc gözetleme tek bir iktidar sisteminin parçası değildir; birbirinden bağımsız birçok yerel ortamda uygulanır. Yani insanlar 0zerinde güç ve gözetleme sayısız noktada uygulanabilir ve Foucault'nun kuramsal perspektifine göre her bir noktada güce karşı muhalefet ortaya çıkabilir. Bir nüfusu kontrol edip gözetlemek için üç temel araç vardır.

Gözlem ve Kontrol Araçları İlki **hiyerarşik gözlemdir**; bir örgütün (cpcsindeki insanların tek bir bakışla kontrol ettikleri herkesi kontrol etmeleriyle sağlanır. Bunun içinde Foucault'nun ünlü panoptikon tartışması girer. **Panoptikon**, iktidar sahibi birinin (mesela hapishane görevlisi) bir grup insanın tümünü (mahkümlar) gözlemleyebilmesine fırsat veren yapı. Hatta görevlinin yapının içinde var olmasına gerek yoktur; orada olma olasılığı bile insanları belli şekillerde davranmaya iter. Mesela, panoptikon dairesel bir hapishaneyle çevrili bir kule şeklinde olabilir. Kuledeki muhafızlar, mahkümlar tarafından görülebilir veya görülmeyebilir fakat kendileri kuleden tüm mahkümları görür. Kule sayesinde muhafizlar toptan gözetleme sağlayabilir. Daha da önemlisi bu yapı, muhafızlar kulede olmasa bile hücrelerde olan biteni kontrol etmeleri için büyük güç verir. Bunun sebebi mahkümların kulenin içini görememeleri ve ne zaman izlendiklerini bilememeleridir. Fakat her an gözetlenme olasılığı yüzünden, muhafızlar kulede olmasa veya dikkat etmese bile kurallara uygun şekilde davranırlar. Muhafızların hiçbir şey yapmasına gerek yoktur; mahkümlar muhafızların onları gözetleme ihtimali yüzünden kendilerini kontrol ederler. Panoptikon ve onun varyasyonları, Foucault'nun **disiplin toplumu** dediği toplumun temelindedir.

Foucault pek çok yerden pek çok şekilde gözetlendiğimizi ve bu yüzden kendimizi kontrol edip görülürsek sorun çıkarmayacak şekilde davrandığımızı vurgular. Mesela bilgisayarı ele alalım. İnternet üzerindeki davranışlarımız çeşitli şekillerde kontrol edilir, bu yüzden kendimizi denetler ve bazı Web sitelerine (mesela pornografi içerikli siteler) girmeyiz. İş yerinde internet üzerinden alışveriş yapmak isteyebiliriz fakat patronumuz interneti denetliyor dıye korkup bunu yapmayız.

Panoptikon, hiyerarşik güce bir örnektir. Yüksek mertebedeki görevliler panoptikonu inşa eder ve astları gözetleme pozisyonlarına getirilir. Onlar ayrıca

yeni teknolojileri yaratır ve kontrol eder. Mesela internet bunlardan biridir ve astların ne yaptığını denetlemeyi sağlar. Daha genel olarak, hiyerarşik gözetleme üstlerin tek bir bakışla her şeyi kontrol etmelerini sağlar.

Disiplin gücünün ikinci aracı normalleştirici yargılarda bulunma ve normlara uymayanları cezalandırma yetisidir. Güç sahipleri neyin normal olduğuna karar verir. Normlara uymayanlar, anormal olarak tanımlanır ve görevliler veya onların aracıları tarafından cezalandırılır. Mesela görevliler zamana odaklanıp, geç kalanlarla ilgili normalleştirici yargıda bulunabilir. Veya beklenilen şekilde davranmayanların davranışlarına odaklanıp onları cezalandırabilir. Mescla öğrencilerin derse dikkat etmesi gerekir; dersle ilgilenmeyenler cezalandırılabilir.

hiyerarşik gözlem Bir örgütün tepesindeki insanların tek bir bakışla kontrol ettikleri herkesi kontrol etmeleriyle sağlanan gözlem şekli.

panoptikon İktidar sahibi birinin (mesela hapishane görevlisi) bir grup insanın tümünü (mahkümlar) gözlemleyebilmesine firsat veren yapı.

disiplin toplumu İnsanlar üzerinde kontrolün yaygın olduğu toplum.

normalleştirici yargılar Güç sahipleri neyin normal olduğuna karar verir. Normlara uymayanlar, anormal olarak tanımlanır ve görevliler veya onların aracıları tarafından cezalandırılır.

Son olarak da, görevliler astları gözlemlemek ve ne yaptıklarını anlamak için sınama yapabilir. Bu, iki diğer yöntemi içerir (hiyerarşik gözlem vc normalleşiirici yargı). Sınama astları kontrol edip nc yaptıklarını değerlendirme şeklidir. Otorite sahipleri bunu belli ortamlarda kullanabilir ve geçer notun nc olduğuna karar verebilir,

Sınamayı genelde okulla ilişkilendiririz ama Foucault psikiyatrik muayencde ve hastanelerde, doktor muaycnelerinde ve çeşitli iş ortamlarındaki sınamalardan da bahseder.

Artan Disiplin Gücü Foucault'nun vurguladığı en genel nokta, disiplin gücü için yeni ve daha iyi yöntemlerin geliştiği ve insanları cezalandırma yetimizin arttığıdır. İşkence acımasız olabilir fakat sadece işkence anıyla kısıtlıdır. Oysa yukarıda bahsedilen disiplin gücü bizi her zaman her ortamda etkiler. Sürekli gözetlenir ve yargılanırız. Güç sahiplerinin gözünde hatalı davranırsak cezalandırılırız. Yani cezalandırmada liberalleşme ve insanileşme olmamıştır, daha yaygın ve sinsi hale gelmiştir.

Fakat bir büyük kuramı reddeden Foucault yerine bir başkasını koyuyor gibidir. Bu bir derece doğrudur. Burada ve çalışmalarının başka kısımlarında Foucault büyük kuramlar sunar fakat bu konuda temkinli davranır ve modernistlerin aksine bunları çeşitli şekillerde hafifletir. Mesela modernist değişimlerin toplumun farklı kısımlarını tek tip bir biçimde etkileyeceğini düşünürken, Foucault disiplinin toplum içine “akın ettiğini” düşünür. Yani süreç toplumun belli kısımlarını etkiler veya farklı kısımları farklı zamanlarda etkiler. O halde Weber'in demir kafesinin aksine disiplin merkezlerinden oluşan bir yama yapar; buradaki diğer alanlar, disiplinin topluma yayılışından daha az etkilenir. Burada kullanılan terim hapislik adalarıdır. Foucault disiplinin çok belirgin olmadığı bir denizde yer alan disiplin adalarından bahseder.

Disiplin toplumunun temelleri hapishanededir, fakat burada gelişen kuramlar, pratikler ve teknolojiler toplumun diğer sektörlerine —okullar, hastaneler, kışlalar, vb.— akın eder. Sonuçta Foucault giderek daha çok hapishaneye benzeyen alanlar görür. Hapislik adalarının ve hapislik toplumunun yaratılması Foucault'nun büyük kuramı ve yönetimselliğin değişen doğası ve artışı açısından merkezidir.

Gücün Mikrofiziği Foucault'nun büyük kuramını diğer bir özelliği de onu diğer modernistlerden ayırır: Foucault her ortamda bulunan muhalif güçleri, sürecin genelindeki muhalefeti de dikkate alır. Sayısız muhalefet, karşı çıkış ve direnme noktası vardır. Bu ortamlar ve genel süreç sürekli test edilerek şekillenir. Bu yüzden bu ortamları demir kafes olarak değerlendirmeyiz. Sürekli test, bu yapıları sürekli olarak değiştirir. Gücün mikrofiziğine olan ilgisinin bir parçası da bu süreçlere olan ilgisidir.

sınama Astları kontrol edip ne yaptıklarını değerlendirme şeklidir. Otorite sahipleri bunu belli ortamlarda kullanabilir ve geçer notun ne olduğuna karar verebilir.

hapislik adaları Foucault disiplinin toplum içine "akın ettiğini" düşünür. Yani süreç toplumun belli kısımlarını etkiler veya farklı kısımları farklı zamanlarda etkiler. O halde Weber'in demir kafesinin aksine disiplin merkezlerinden oluşan bir yama yapar; buradaki diğer alanlar, disiplinin topluma yayılışından daha az etkilenir.

gücün mikrofiziği Gücün mikro seviyede var olması ve hem onu uygulama hem de ona muhalefet çabalarını içermesi fikri.

Michel Foucault (1926—1984)

Kısa Biyografi

Foucault'nun son eserleri arasında cinsellikle ilgili üçleme vardır: Cinselliğin Tarihi (1976), Kendine Bakma (1984) ve Hazzın Kullanımı (1984). Bu eserler Foucault'nun

hayat boyu süren ilgisini yansıtır. Foucault'nun hayatının büyük bölümü, özellikle de homosekaitelliği ve sadomazoşizmi, bu saplantıyla tanımlanmıştır. Foucault 197416 San İrancısco'ya gider ve şehrin eşcinsel kültüründen etkilenir. O zamanlar hamamlarda geliyen anonim seks onu çeker. Bu ortamlarda ve faaliyetlerde bulunması “aşırı olana, konuşulamayana, garip olana, şaşırtıcı olana ve zevke” olan ilgisinin bir parçasıdır. Başka bir deyişle, Foucault o hamamlarda gerçekleşen sadomazoşistik eylemler gibi (insanın zihin ve bedenini kırılma noktasını getirdiği) “limit deneyimlerle” ilgilenir. Foucault bu limit deneyimler sayesinde büyük kişisel ve entelektüel gelişmelerin yaşanacağına inanır.

Seks de limit deneyimle ilgilidir ve ikisi onun ölüme bakışını yansıtır: “Bence gerçek haz o kadar derin. o kadar yoğun ve aşırı olacaktır ki ondan sonra hayatta kalamayacağım... Bana göre tam zevk ölümle bağlantılıdır.” 1983 sonbaharında AlDS'in ve homoseksüellerin bu hastalıktan orantısız biçimde etkilendiğinin farkındayken bile San Francisco'daki hamamlarda anonim ilişkilere girer: “AlDS'i çok ciddiye alıyordu... San Francisco'ya gittiğinde onu bir limit-deneyim olarak yaşadı.”

Foucault 1975 baharında Ölüm Vadisi'ndeki Zabriskie Point'te de bir limit deneyim yaşadı. İlk kez LSD denedi ve bu uyuşturucu onun zihnini sınıra götürdü: “Gökyüzü patladı... yıldızlar yağmaya başladı. Doğru olmadığını biliyordum ama Gerçek buydu.” Foucault gözlerinde yaşlarla “Çok mutluyum... Bu akşam kendime dair taze bir bakış açısı kazandım... Şimdi cinselliğimi anlıyorum... Tekrar eve gitmeliyiz” dedi.

Diğer Büyük Kuramlar

Delilik ve **Medeniyet** Buna ve diğer rötuşlara rağmen, Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu dışındaki eserlerinde de büyük kuram hissi bulunabilir. Mesela, Delilik ve Medeniyet eserinde, delilik ve psikiyatri arasındaki ilişkiyi inceler. Suçlulara insani şekilde davranıldığına dair eleştiriye benzer olarak, psikiyatri ve psikiyatrik tesislerin geçen yüzyıllarda daha bilimsel, medikal ve insancıl olduğuna dair modern büyük kuramı ele alır. Foucault'ya göre delileri, nüfusun geri kalanından ayırma, baskı altına alma ve ezme yetisinde artış görülür (bu akıl hastalıklarını sorgulamayı da içinde barındırır). 1960'larda yazan Foucault, o zamanlar hastaların yollanıp kötü muameleye maruz kaldığı yaygın akıl hastaneleri ve kurumları düşünüyordu. Ayrıca psikiyatrların, psikologların ve diğer akıl sağlığı çalışanlarının psikolojik sorunları olan ınsanlar üzerindeki gücünden bahsediyordu.

1960'lardan beri **akıl hastalarının kurumlardan çıkarılması** sürecine şahit olduk. Pek çok psikiyatrik kurum kapandı, 1960'larda yaşanan türde baskılar azaldı. Fakat onların yerine başka türler ortaya çıktı. Mesela, bugün akıl hastalığı olan pek çok insan sokakta kalır, evsiz olur. İkinci olarak akıl hastanelerinden özgürleşen veya oralara hiçbir zaman gönderilmemiş pek çok insanın zihinsel ve fiziksel işlevleri güçlü psikoz ilaçlarıyla kontrol edilir. Son olarak da Foucault'nun beklediği gibi, akıl hastalığı olan pek çok insan kendileri ve zihinsel durumları hakkında yargıda bulunmak zorunda kalır. Bu tip içselleşmiş kontrol, pek çok açıdan en baskıcı kontrol biçimidir. Mesela insanlar, kendi zihinlerine, psikiyatr gibi dış aktörlerden daha kolaylıkla erişir. Psikiyatrlar zaman zaman olumsuz yargıda bulunsa da, insanlar kendilerini sürekli yargılayabilir. Genelde Delilik ve Medeniyet eserinde de Hapishanenin Doğuşu'ndaki kalıp görülür —modem büyük kuram ve belki de istemeden onun yerine geçen daha eleştirel ve postmodem bir kuram.

Cinselliğe Dair Büyük Kuram Foucault'nun daha sonraki cinsellik incelemelerinde daha farklı bir kalıp ortaya çıkar, Ciwelliğin Tarihi eserinde Viktorya Dönemi değerlerinin cinselliği baskı altına aldığına dair modem büyük kuramı eleştirir. Cinselliğin baskı alında olduğuna katılsa da, Viktorya döneminde aslında cinselliğe dair söylemde patlama yaşandığını savunur. Bunun sonucunda, Viktorya döneminde daha çok inceleme, stoklama, sınıflandırma, belirleme ve cinselliğe dair nicel çalışma yapılır. Foucault yine bir büyük kuramı eleştirirken yerine bir yenisini koyar. Fakat önceki vakalarda modern pozisyon daha geniş özgürlük vurgusu yaparken, Foucaulı daha fazla kısıtlama gözlemlerken, burada modem pozisyon baskıda artış gözlemlerken, Foucault cinselliğe dair söylemde daha geniş özgürlük gözlemler.

akıl hastalarının kurumlardan çıkarılması 1960'larda yeni ilaç tedavileri ile mümkün kılınan süreç, pek çok psikiyatrik kurumun kapatılmasını ve hastaların kendi başlarına topluma bırakılmasını içerir.

Cinselliğe dair söylemlerdeki artışın yanı sıra, cinsellik üzerine güçte ve belli ortamlarda ona karşı direnişte de artış görülür. 18. yüzyıldan başlayarak toplumda ölümün kontrolünden hayatın, özellikle de cinselliğin kontrolüne geçilir. Bu iki şekilde olur. İlki bireye odaklanır ve insan vücudu üzerinde, özellikle de cinsel faaliyetlerde daha büyük disiplin uygulamayı içerir. İkincisi ise nüfusun tümüne

odaklanır ve büyüme, sağlık, yaşam beklentisi, vb. gibi konularda kontrol ve düzenlemeyi içerir. Toplum, cinselliği kontrol ederek hem bireyi hem de insan türünü kontrol eder. Foucault bu baskıyla ilgilense de, bedenlerde, cinsellikte ve zevkte bir umut ışığı görür. İnsanların sadece cinsellik üzerindeki değil, hayatları üzerindeki kontrolü de aşabileceğini düşünür.

Yani, cinselliğin üzerindeki baskının artmasına dair modem büyük kuramı reddetse de, Foucault'nun çalışmalarında çeşitli büyük kuramın özeti bulunabilir.

MODERNİTENİN OLGUNLAŞMA ÇAĞI OLARAK POSTMODERNİTE

Zygmunt Bauman modem dünyanın dikkatli bir gözlemcisidir ve postmodern dünyanın ortaya çıkışına dair pek çok gözlemi olmuştur. Buna bağlı olarak modem sosyoloji, postmodem sosyoloji ve postmodemitenin sosyolojisi gibi konularla da ilgilenmiştir (bkz. Anahtar Kavram kutusu: Postmodern Sosyoloji, Postmodemitenin Sosyolojisi). Çalışmalarının hangi unsurlarına vurgu yaptığımıza bağlı olarak, modern veya postmodem sosyal kuramcı olarak tanımlanabilir. Burada Bauman'ın postmodernizm üzerine çalışmalarına değineceğiz.

Müphemlikle Yaşamayı Öğrenmek?

Müphemlik, modernitenin bir ürünüdür fakat postmodemite en azından bu sorunu kabul edip onunla yaşamayı öğrenme çözümünü sunar. Aslında Bauman, postmodemiteyi modemite ve onun müphemliğe karşı açtığı savaşa karşıtlıkla tanımlar. Fakat müphemlikle yaşamayı öğrenmede başarılı olsa ve onu sorunların arasından çıkarsa bile, postmodernizm bir dizi başka sorun yaratır. Yani Bauman'a göre postmodernite hem endişe hem de heyecan vericidir; yeni olasılıklar ve tehlikeler yaratır. Postmodernistlerin, postmodem toplum hakkında daha karamsar olduklarının altı çizilmelidir. Mesela barbarlık (örneğin eski Yugoslavya'daki etnik soykırım) postmoderizmle ilişkilendirilir.

Anahtar Kavramı

Postmodern Sosyoloji; Postmodernliğin Sosyolojisi

Bauman genel olarak postmodern sosyolojinin gelişiminden hoşlanmaz. Posimodem sosyoloji nin sosyoloji alanının temelindeki soruları es geçeceğinden

korkar. Dauman postmodem sosyo. lojiye postmodemite kültürüyle uyumlu olacağı için de karşı çıkar Postmodem kültür modem kültürden çok farklıdır. Mesela rasyonel modem kültür ve rasyonel olmayan pastmodem kül. tür arasındaki fark sosyolojilere de yansıyacaktır. Bauman rasyonel olmayan sosyolojiye hazır dedildir. sosyolojinin büyük ölçüde kökleriyle devamlılık içinde olmasını ister.

Bauman postmodernitenin sosyolojisini geliştirmeye hazır olduğumuzu düşünür. Postümodem sosyoloji modem sosyolojiden ayrılsa da, postmodemitenin sosyolojisi modemi sosyolojinin devamıdır. Postmodem topluma dair rasyonel ve sistematik bir söylem ve model geliştirmeye çalışır. Modem sosyolojinin devamı olsa da, posimodemitenim sosyolojisi postmodem toplumu modem toplunıdan farklı olarak ele alır.

Bauman postmodemitenin sosyolojisi kuramını temel unsurlarını sunar:

1. Postmodern dünya karmaşık ve tahmin edilemezdir.
2. Postmodem dünya merkezi bir hedef örgütü olmadığı ve pek çok tek amaçlı aktör içerdiği için karmaşıktır. Bu aktörlerin hiçbiri diğerlerine kontrol cdecek kadar büyük değildir, her biri de kontrole karşı direnç gösterir. Aktörler kısmen birbirlerine bağımlı olsa da bu bağımlılık sabitlenemez: aktörler büyük ölçüde özerktir. Yani kendi kurumsal amaçlarını takip etmekte özgürdürler.
3. İçsel olarak düzenlenmiş olsalar bile, aktörler kaotik, belirsiz, müphem ve karşıt anlamların hüküm sürdüğü bir dünyada hareket eder. Postınodeın dünyanın çeşitli halleri oldukça tesadüfidir. Yani herhangi bir halin neden öyle olduğuna dair bir sebep yoktur; aktörler farklı davranacak olsa haller de farklı olabilir. Aktörler yaptıklarının dünyayı etkilediğinden haberdar olmalıdır.
4. Aktörlerin varoluşsal durumu oldukça akıcıdır. Aktörlerin kimliği sürekli kendileri tarafından deneme yanılma yöntemiyle inşa edilir. Kimlik sürekli değişir fakat herhangi bir doğrultuda ilerlemez. Belli bir anda, kimliğin kuruluşu var olan öğelerin yıkımı ve yeni öğelerin bir araya getirilmesini içerir.
5. Buradaki tek sabit öğe bedendir. Fakat onda bile aktörler bedenin yeşermesine sürekli dikkat eder. İnsarilar kendilerini kontrol edip, iyileştirecek faaliyetlerde (koşma, diyet) bulunur. Bu faaliyetler dışsal bir örgüt tarafından zorlanacak olsa karşı çıkarlar. Yani bu faaliyetler özgür insan

aktörlerinin ürünü olarak algılanır. Daha genel olarak aktörlerin baskı altında olmadığını, cezbedildiğini söyleyebiliriz.

6. Önceden tasarlanmış bir hayat projesi olmadığı için, aktörler hayatlarını çizecek bir dizi yönelim noktasına ihtiyaç duyar. Bunlar başka (gerçek veya hayali) aktörler tarafından sunulur. Aktörler bunlara yaklaşmakta veya reddetmekte özgürdür.
7. Kaynaklara erişim aktörlerin kişisel varlıklarına, özellikle de sahip oldukları bilgiye göre değişir. Daha fazla bilgi sahibi olanlar daha çok kalıp arasından seçim yapabilir. Postmodem toplumdaki sosyal eşitsizliği en büyük sebeplerinden biri seçme özgürlüğündeki farklılıktır. Bilgi de kaynakların yeniden bölüştürülmesindeki en temel unsurlardan biridir. Bilgiye yapılan vurgu ve bilginin temel bir kaynak olması, uzmanların konumunu güçlendirir.

postmodern sosyoloji Postmodern fikirlerden esinlenen ve toplumu araştırmak için rasyonel olmayan bir yaklaşım benimsemeyi öngören bir sosyoloji tipi.

postmodernitenin sosyolojisi Postmodem sosyoloji modem sosyolojiden ayrılsa da, postmodemitenin sosyolojisi modem sosyolojinin devamıdır. Postmodem topluma dair rasyonel ve sistematik bir söylem ve rodel geliştirmeye çalışır. Modem sosyolojinin devamı olsa da, postmodemitenin sosyolojisi postmodem toplumu modem toplumdan farklı olarak ele alır.

Müphemliği yok etmeye çalışmak yerine, postmodemile dünyanın karmaşasını kabul eder ve ona bir düzen koymaya çalışmaz. Mesela postmodern dünya, yabancıyı daha kolay kabul eder, Genel olarak daha hoşgörülü bir dünyadır, farklılıklara daha çok hoşgörüyle yaklaşır. Fakat hoşgörü daha da fazla muğlaklık

yaratır. Yani moderniteden daha belirsiz bir dünyadır; içinde yaşayanların sinirlerine daha hâkim olması gerekir.

Postmoderniteye Dair Müphemlik Bauman gencide posimodernileyi modemitcye tercih etse de, oldukça kararsızdır. Postmodernitenin modernite gibi boşluktan korktlugunu savunur. Postmodernite bu korkuları yok etmeyi başarmaz ama onları şahsileştirir. Şahsi korkularla karşı karşıya kalan postmodern bireyler, kendi başlarına o korkuları yenmek zorunda kalır. Onları bu korkulardan koruyan topluluklara sığınırlar. Fakat bu da topluluklar arasında çatışmaya neden olur. Bauman bu husumetlerden endişe eder ve onların dayanışma geliştirme yoluyla engellenmesi gerektiğini savunur.

Modem dünya farklı toplulukları yok edip, onları bütüne asimile etmeye çalışsa da, postmodemite toplulukların olgunluk çağıdır. Michel MafTesoli buna neo-kabilecilik çağı adını verir. Bu yeni kabileler aslında yabancılar ve çeşitli etnik, dinsel ve politik gruplar için bir sığınaktır. Bu topluluklar ve onların grupları, toplum tarafından hoşgörüyle karşılanır. Postmodern dünyada yaşayanlar, modernitenin kibrini yenmiş ve bu yüzden diğerlerine karşı daha az acımasızdır. Fakat Bauman'a göre bu yeterli değildir. Bu toplulukların her biri diğer topluluklar ve toplumun tümü tarafından saygı görür.

Müphemlik tamamen yok olmasa da, ona karşı bir umut doğar. Hâlâ toplumda antipati ve hoşnutsuzluk vardır fakat postmodern devlet bunları kontrol etme ihtiyacı hissetmez. Etrafa dağılan müphemliğin, toplumun kendini yeniden üretmesine yaradığı söylenebilir. Fakat postmodernitedeki hoşgörü illa dayanışmaya yol açmaz. Postmodernite ilgisizlik, oyunculuk ve ben-merkezcilik ile tanımlandığı için acımasız davranışların gerçekleşmesi daha

kolay olabilir.Postmodem toplumda hayat kolay değildir. Açık opsiyonlar olmayan ve stratejilerin her zaman sorguya açık olduğu bir hayattır. Fakat postmodem dünyada açık olan bir | şey tüketimcilik ve toplumdaki insanların tüketim özgürlüğü sayesinde tatmin olacağı | fikridir. Buradaki paradoks, postmodem toplumun her şeyden önce tüketim toplumu olmasıdır. Yani kendi ihtiyaçlarımız için yeterli olmayan bir dünyada yaşadığımızı bilmeye mahkümuzdur.

Postmodern Etik

Bauman, ahlak sahibi insanların uyması gereken tutarlı kurallar fikrinin ters düştüğü postmodern çağda, etik prensiplerin durumuyla ilgilenir. Postmodemitede, eski etik sistemler yeterli görülmez. Bu ahlaki davranışa dair radikal anlayışların doğmasına sebep olur. Alışıldığı üzere, Bauman yine postmodemitenin bir firsat sunduğunu savunur; fırsat bu sefer etik alanındadır. Ahlakın rönesansı veya ahlakın alacakaranlığının zamanı gelmiş olabilir.

Postmodern etiğin modem etik olarak kabul edilen ilkelerin çoğunu reddetmesi . gerekir. Postmodern etik baskıcı normatif düzenleme ile temel, evrensel ilkeler ve mutlak arayışından vazgeçmelidir. Ayrıca müphem olmayan ve çelişki içermeyen etik kodu da reddetmelidir. Bu reddedişlere rağmen, etikteki büyük konular önemini korur. Postmodern dünyada bile insan hakları, sosyal adalet, barışçı işbirliği ile bireysel öne çıkışın arasındaki çelişki ve bireysel davranış ile kolektif savaş arasındaki çalışma gibi konularla boğuşuruz. Bu konular hâlâ devam eder fakat onlarla yeni biçimlerde ilgilenmemiz gerekir.

Postmodern perspektiften bakıldığında, ahlaki kod, muğlaktır ve çelişki doludur. Postmodern bakıştan bakıldığında ahlaki duruma ait unsurlar aşağıdaki gibidir:

1. İnsanlar iyi veya kötü değil, ahlaki açıdan müphemdir; böyle bir ahlaki müphemliğe uygun tutarlı bir ctik kod bulmak imkânsızdır.
2. Ahlakı olgular düzenli ve tekrarlanabilir değildir. Bu yüzden, hiçbir ctik kod, ahlaki olguları toptan kapsayamaz.
3. Ahlak aşılamayacak zıtlıklar ve çözülemeyecek çelişkiler barındırır.
4. Evrensel ahlak diye bir şey yoktur.
5. Rasyonel açıdan, ahlak mantıksızdır vc öyle kalacaktır.
6. Bauman toplumdan gelen baskıcı etik sistemleri reddettiği için, bireyden gelen ctik bir sistemi savunur. Bu, Öteki'yle beraber olmadan önce, Öteki için olmak fikrinc dayanır.
7. Ahlaka dair postmodem perspektif, modem baskıcı ahlakı reddetse de, her şey mubah fikrini yani toptan göreceliği kabul etmez. Etikle ilgili postmodern fikirler arasında en merkezi olanı, dünyanın ulus devlet (ve kabile) olmasa çökeceği ve özerk bireyin son kertede özgürleşeceği ve ahlaki özün, içsel ve engellenemez müphemliğe kafa tutacağıdır.

Çözülemez Ahlaki İkilemler (Yukarıda tartışılan fikirlere rağmen, ne Bauman ne de postmodernizm yok olan modem etik kodun yerine başka bir kod önermez. Bu

yüzden hepimizi çözülemeyen ahlaki ikilemlerle dolu bir hayat sürmeye mahkümuzdur. Günürmüz dünyasının sayısız ahlaki sesini göz önünde bulundurduğumuzda, tek etik otoritenin bireylerin öznelliklerinde yattığını görürüz. Postmodern dünyadaki zorluk, etik bir kodun noksanlığında ve birbirine eş ahlaki seçenekler arasında yaşamaktır. Böyle bir kodun noksanlığında, postmodem dünyada hayat zordur fakat moderniteyle ilişkilendirilen baskıcı etik kod yok olacağı için hayatın daha ahlaki olma olasılığı da vardır. Sonuç olarak, Bauman en korkunç suçları (mesela Nazi soykırımı) modern etik kodla ilişkilendirir. En azından, ahlaki konularla maskesiz ve deformasyonsuz bir şekilde direkt olarak ilgilenmeye başlayabiliriz.

Modernitenin baskıcı ve deforme edici etik kodları yerine, ahlaki bireyin vicdanında ve onun Öteki için olma ihtiyacında umut vardır. Öteki, ahlaki özün sorumlulugudur. Öteki için olmak iyilik veya kötülüğü belirlemez. O, ilişki sürecinde belirlenir. Belirginliğin olmadığı, iyi ile kötü arasında keskin ayrımların olmadığı bir dünyada belirlenir. O halde ne yaparsak yapalım, kolektif bir ahlaki kod yerine bireysel vicdan aracılığıyla belirlenir. Bu şekilde, Bauman göreceliğe veya nihilizme düşmeden postmodern bir pozisyon belirler. Yine de Öteki için olma ihtiyacı ve Bauman'ın postmoderniteyle ilişkilendirdiği süreksizlik ve parçalılık arasında temel bir gerilim vardır.

Postmodern dünya hem büyük ahlaki bir umut hem de büyük kişisel bir rahatsızlık getirir: İnsanların ahlaki karar hakkı sonsuzdur fakat modemitedeki gibi genel ahlaki bir kod olmadan tercihlerini yapmak zorundadırlar. Başka bir deyişle, postmodern dünyanın çoğu unsuru gibi ahlak da şahsileşmiştir. İnsanlara rehberlik edecek etik bir sistem olmadan, bireyler için etik bireysel tercih haline gelir, risk ve kronik belirsizlik içerir. Postmodemite felaketimiz de olabilir, bizim için bir şans da olabilir. Tarihin bu noktasında, ne olacağı hâlâ kesinleşmiş değildir.

neo-kabilecilik Yabancılar ve çeşitli etnik, dinsel ve politik gruplar için sığınakların ortaya çıktığı postmodem gelişme.

TÜKETİM TOPLUMUNUN YÜKSELİŞİ,

SEMBOLİK DEĞİŞ TOKUŞUN KAYBOLUŞU,

SİMULASYONLARDA ARTIŞ

Üreticiden Tüketim Toplumuna

Sosyal düşünür Jcan Baudrillard, kendisi istemese bile postmodern sosyal kuramla ilişkilendirilir. Baudrillard sadece fikirleri açısından değil, yazım stili açısından da radikaldir. Diğer postmodemistler gibi büyük kuranı fikrini reddeder vc sonraki çalışmalarında —bir dizi alâkasızmış gibi gözüken aforizmadan oluşun kitaplar— büyük kuram oluşturmaya zıttır. Fakat onun çalışmalarında da bu tip kuramlara rastlanabilir.

Baudrillard ilk çalışmalarında Karl Marx ve çeşitli nco-Marksist kuramdan etkilenmiştir. Fakat Marx ve nco-Marksisiler üretimle ilgili konularla ilgilenirken, Baudrillard tüketim (oplumunun ortaya çıkışıyla ilgilenir. Bunu yaparken, Baudrillard çağının oldukça ilerisindedir. Bugün alışık olduğumuz tüketim toplumu, Baudrillard 1960'larda yazarken daha doğum aşamasındaydı.

Baudrillard daha sonra Marksist kuramdan kopsa da, tüketim toplumunu incelerken bu kuramın etkisi altındadır. Mesela tüketimden bahsederken, üretime öncelik veren geleneksel Marksist pozisyondadır. Yani üretim güçleri, tüketim dünyasını kontrol eder ve düzenler. O halde Toyota'nın otomobil tüketimini, Microsoft'un bilgisayar yazılımın tüketimini kontrol ettiği düşünülebilir. Baudrillard burada tüketime çok vurgu yapmaz. Tüketim güçleri (reklamcılar, alışveriş merkezleri, McDonald's, Disney World) tüketimde önemli rol oynar. Üretim güçlerinden tamamen ayrılamasalar da, tüketim alanlarında kendi içlerinde önemlidirler. Baudrillard kariyerinin bu noktasında henüz bunu göremez, çünkü hâlâ Marksist bakış açısına sahiptir.

Bir Dil Olarak Tüketim Baudrillard aynı zamanda dilbilimden etkilenir. Bu yüzden nesnelerin tüketimini bir çeşit dil olarak ele alır. O dilin içinde her tüketim nesnesinin bir göstergesi vardır. Mesela bugünün otomobil piyasasında Lexus satın almak, zenginlik göstergesidir; Kia satın almak ise daha mütevazı ekonomik bir duruma işaret eder. Lady Gaga konserine gitmek gençliğin göstergesiyken, Madame Butterfly operasına gitmek orta yaş işaretidir. Aslında araba veya bilet alırken, arabayı sürme veya konsere gitme yetisinden çok göstergeleri satın alırız. Baudrillard'a göre tüketim mallarla değil, göstergelerle ilgilidir.

Fakat tüm bu göstergelerin ne anlama geldiğini nasıl biliriz? Baudrillard bu göstergeleri yorumlayabildiğimizi çünkü hepimizin kodu anladığını ve onun tarafından kontrol edildiğini savunur. **Kod**, temelde göstergeleri ve birbiriyle nasıl ilişkide olduklarını anlamamızı sağlayan kurallar sistemidir. O halde kod, Lexus ve Kia'nın anlamını daha da önemlisi Lexus'un niye daha üst statüde olduğunu anlamamızı sağlar. Hepimiz kodu anlayıp, onun tarafından kontrol edildiğimiz için göstergelere tepkimiz benzerdir. Aslında tüketim başkalarının tüketimimizi bizimle aynı şekilde anlayacakları gerçeğine bağlıdır. Yanı Lexus almaktaki temel amaç, başkalarının bu göstergenin anlamını anlayacağı varsayımıdır.

Nesneleri tüketme sürecinde kendimizi tanımlarız. Nesne kategorileri, insan kateUN gorilerini de belirler. Sosyal düzende yerimizi tükettiklerimize göre edininiz. Yani Lexus il sosyal düzende Kia'dan daha yüksek bir pozisyona işaret eder. Dahası, tüketerek o düzendeki yerimizi değiştirebiliriz. Mesela tabakalaşma merdiveninde yukarı çıkmak istiyorsak, borca girip Kia yerine Honda alabiliriz. Bu tip alışveriş bir ölçüde tabakalaşma sistemindeki hareketimizi etkiler. Elbette bunun sınırları vardır. Gerçekten pozisyonumuzu değiştirmek istiyorsak Lexus almamız gerekir ama ne kadar zorlasak da öyle bir araba alamayabiliriz. Bu şekilde tabakalaşma sistemi insanları sistem içindeki yerlerinde tutar. Genel olarak, çok gerçekçi bir açıdan insanlar tâkettikleridir; kendilerini o temelde tanımlarlar ve başkaları tarafından o temelde tanımlanırlar.

Kod Temelde göstergeleri ve birbiriyle nasıl ilişkide olduklarını anlamamızı sağlayan kurallar sistemidir.

Sonuç olarak, tüketimin amacı sandığımız şey değildir. Genelde insan **ihtiyaçları** yüzünden tükettiğimizi varsayarız. İhtiyacımız olduğu için çeşitli şeyler satın alırız; hayatta kalmak için yemek. ısınmak için giysi, ulaşım için araba. Fakat Baudrillard bu açıklamada ciddi sorunlar olduğunu düşünür. Niyc bazılarımız Kia yerine daha pahalı olan Lexus'u seçer? İki arabada gayet güzel ulaşım sağlar. Gelişmiş dünyayı nitelendiren aşırı seviyedeki tüketim —**hiper-tüketin**— nasıl ihtiyaçlar doğrultusunda açıklanabilir? Çoğumuz ihtiyacımız olandan ve kullanabileceğimizden fazlasını tüketir (ya da en azından 2007 krizine kadar tüketiyordu; bkz. Güncel Uygulamalar kutusu “Tüketim Kültürü Öldü Mü? Öyleyse Sırada Ne var?”).

O halde Baudrillard en azından zengin toplumlar için ihtiyaçlar kuramını reddeder ve tüketimin ihtiyaçlardan çok farklılıkla açıklanabileceğini savunur. İhtiyaçlardan dolayı değil, diğer insanlardan farklı olmak için tüketiriz; bu farklılıklar neyi nasıl tükettiğimizi tanımlar. Madame Butterfiy operasının CD'lerini almak bizi Lady Gaga CD'leri alanlardan ayırır. Sonsuz sayıda farklılık olduğuna göre, tüketimin sonu gelmez. Kendimizi başkalarından farklılaştırabilmek için alabileceğimiz sonsuz şey vardır (yukarıdakilere ek olarak Frank Sinatra, The Grateful Dead, Pete Seeger, Grcen Day CD'leri). O halde farklılık ihtiyacı hiçbir zaman tatmin edilemez; kendimizi toplumda farklı pozisyonda olanlardan farklılaştırmak için hayat boyu süren bir ihtiyaç duyarız. Bu, tüketimin bir iletişim türü olduğu anlamına gelir. Şeyleri tüketirken, başkalarına sayısız mesaj göndeririz; hangi gruplara ait olduğumuzu iletiriz. Onlar da ne “dediğimizi” anlar çünkü kodu bildikleri için göstergelerin anlamını anlarlar.

Ama bu bizi aynı soruya geri götürür: Farklılığı belirtmek için ne alacağımızı nereden biliriz? Bunun cevabı, böyle kuralların kodun içinde olduğudur. Kodu bildiğimiz için ne tüketeceğimizi de biliriz. Fakat bu kodun, tercihlerimize ışık tutmaktan fazlasını da yaptığı anlamına gelir; seçimlerimizi kontrol eder. Gündelik ihtiyaç olarak gördüklerimiz aslında kod tarafından belirlenir. Kodun bize ihtiyaç olarak sunduklarına ihtiyacımız olduğunu düşünmeye başlarız. Bireysel ihtiyaçlar, kod onlara gereksinim duyduğu için var olur.

Baudrillard'ın belirttiği önemli bir diğer nokta da, tüketimin gerçeklikle bir alâkası olmadığıdır. McDonalds?'da Big Mac alırken, sadece yemek almayız; aynı zamanda McDonalds'da yemek yemenin ve Big Mac yemenin bizim hakkımızda söylediğini de satın almış oluruz. Hayatta kalmak için yemek yerine göstergeleri —Big Mac, McDonald's— tüketiriz. Big Mac yiyerek kendimizi hem Burger King'de Whopper yiyen- lerden hem de şık lokantada et yiyenlerden ayırt ederiz. Sadece yiyeceğin gerçekliğini değil, onlarla ilişkili göstergelerin gerçekdışılığını ve onları tanımlayıp kontrol eden kodu tüketmiş oluruz.

Diğer temel bir nokta da, göstergeler ve kodun kontrol ettiği bir toplumda, diğer insanlardan çok tüketim nesneleri ve satıldıkları ortamlarla ilişki kurarız. Nesnelerle ve ortamlarla ilişki insan ilişkilerinin yerine geçer. Bu ortamlarda nesneleri tüketmeye, insanlarla beraber olmaktan çok vakit ayırırız. İronik olan bunu diğer insanların bizim hakkımızda ve onlarla ilişkimiz hakkındaki düşüncelerini etkilemek için yaparız, ama onlarla aslında çok daha az zaman geçiririz. Bu, en çok tüketim yaptığımız ortamlarda ortaya çıkar, Bu ortamlarda başka insanlarla ilişkiye girmeden kendi başımıza davranmamız gerekir (mesela ATM'den para çekmek). Diğer insanlarla ilişkiye girsek bile, bu çok insancıl bir ilişki olmaz. Çalışanlar robot gibi, onlar şirketin öğrettiği şekilde sanki yazılı bir metinden okurcasına gibi davranır (“Big Mac'in yanında clmalı kek ister misiniz?” “İyi günler.”). Mesela bir McDonald's şubesinde, restoranın kendisi ve nesnelerle (sürekli promosyon olarak verilen oyuncaklar) orada çalışan ve yemek yiyen insanlardan daha fazla ilişki kurarız.

ihtiyaçlar (Hayatta kalabilmek için gereken şeyler. Genelde tüketimi açıklarken kullanılır.

hiper-tüketim Günümüz dünyasındaki aşırı seviyedeki tüketim.

farklılık Postmodemistlerin tercih ettiği tüketime dair açıklama. İhtiyaçlardan dolayı değil, diğer insanlardan farklı olmak için tüketiriz; bu farklılıklar neyi nasıl tükettiğimizi tanımlar.

Üretimden Tüketime Tüm bunların içinde büyük bir kuram yalar. Genel olarak üretimin egemen olduğu bir toplumdan tüketime odaklanan bir topluma geçeriz. Baudrillard kapitalistlerin işçileri kontrol ettiği bir toplumdan tüketicileri kontrol ettiği bir topluma geçişi özetler. Kapitalizmin ilk zamanlarında, tüketiciler kendi hallerine bırakılabilirdi. Fakat daha yakın zamanda kapitalistler tüketicilerin kendi başlarına bırakılamayacağını, neyi ne kadar tüketmeleri konusunda kontrol edilmeleri gerektiğini fark etti. Kapitalizm, insanların tüketim toplumuna giderek daha çok katılmasına ihtiyaç duymaya başladı. McDonald's, Lexus gibi kapitalist işletmeler insanları, kendi ürünlerinin aktif ve düzenli tüketicileri olmaya ikna etmeye çalışmak zorundadır.

Bir anlamda, kapitalistlere göre tüketiciler de işçiler gibi kontrol edilmesi gereken bir emek sağlar. AVM'lere giderek bir şeyler satın almak, montaj hattında arabalara jant kapağı takmak gibi bir çeşit emektir. Tüketicilere bu açıdan baktığımızda, kapitalistlerin onları kâr için sömürülecek bir grup olarak görmesi şaşırtıcı değildir. Kapitalistler işçiler hakkında böyle düşünüyordu (ve hâlâ düşünür); şimdiyse bu düşünce tüketicileri de kapsıyor. Tüketiciler ihtiyaçları olmayan, paraları yetmeyen, borçlanmalarını gerektirecek şeyleri almaları için kandırılmalıdır. Ayrıca kapitalistler sosyal devrimi engellemekle de ilgilenir. Tıpkı proletaryayı çok çalıştırarak isyan uzak tuttukları gibi, tüketicilerin de tüketme ve satın aldıklarının borçlarını ödemekle meşgul tutularak isyan etmeleri engellenir.

Sembolik Değiş Tokuşun Kayboluşu, Simulasyonlarda Artış

Baudrillard'ın büyük kuramındaki daha genel ve tarihsel olarak daha kapsamlı bir fikir de ilkel ve güncel toplumlar arasında gözlemlediği farklardır. Temel olarak, ilkel toplumlar sembolik değiş tokuşla tanımlanırken, günümüz toplumları simulasyonlarla tanımlanır.

Sembolik Değiş Tokuş Baudrıllard, **sembolik değiş tokuşla**, geri dönüşümlü alma ve verme sürecini —hediye ve karşı hediyenin çarksal değiş tokuşunu kasteder. Bu tip değiş tokuşu ve onu gerçekleştiği ilkel toplumları över. Mesela ölümü ele alalım. İlkel toplumlarda, insanlarla değiş tokuş ölümle son bulmaz. İnsanlar ölülerin mezarlarına adaklar götürerek değiş tokuşa devam eder; mezarları topluluk hayatına entegre eder ve ölüleri de içeren düzenli ritüeller yapar. Başka bir deyişle, ölüler ilkel toplumda haya tın bir parçasıdır. Baudrillard bunu günümüz toplumundaki ölülerin yeriyle karşılaştırır. Mezarlıklar genelde toplumun geri

kalanından uzaklaştırılmıştır. Bazı yerlerde adaklar devam etse de (mescla mezara çiçek götürmek) temelde yaşam ve ölüm ayrılmıştır. Baudrillard ilkel toplumların ölülerle sembolik değiş tokuşla tanımladığım ve bunun günümüz dünyasında yok olduğunu savunur.

sembolik değiş tokuş Geri dönüşümlü alma ve verme sürecini —hediye ve karşı hediyenin çarksal değiş tokuşu.

Baudrillard'a göre bu toplumun genelindeki değişime örnektir. Ekonomik alanda sembolik değiş tokuşun yerini ekonomik değiş tokuş almıştır. İlkel toplumda malların değişimi sınırlıdır. Hediyeler ve onların karşılığı olan hediyeler verilir, fakat sonunda taraflar tatmin olur ve o değiş tokuşa ait çark sona crer. Günümüz dünyasının ekonomik değiş tokuşunda, değiş tokuşun sonu gelmez: Kendine ve diğerlerine bir şeyler almanın sonu gelmez. Amaç tüketim yoluyla ekonomik değiş tokuş sürecini sonsuza dek sürdürmektir. Elbette bu, üretimi ve son kertede de üretimi kontrol edenlerin (kapitalistlerin) servetini arttırır.

Bu perspektife göre iş de incelenebilir. İlkel toplumlarda iş, işçiler ve diğer işçiler, hammadde, araç, vb. arasındaki sembolik değiş tokuşu içerir. Mesela işçiler doğadan alır (hammadde) fakat doğaya geri verir (eker). Güncel toplumlarda iş, ekonomik değiş tokuşun hâkimiyetindedir. Doğadan gelen hammaddeler satın alınabilir, fakat alıcının doğadan aldıklarını yerine koymasına (dışarıdan baskı yoksa) gerek yoktur. Ayrıca günümüz toplumunda işçi emek zamanı verir ve karşılığında para alır. İşçi ve patron arasında sembolik değiş tokuş yoktur. Dahası, ilkel toplumda günümüzdeki anlamıyla patronlar yoktur; iş sürecindeki insanlar arasında sembolik değiş tokuş vardır.

Simulasyonlar Buna bağlı olarak, Baudrillard, sembolik değiş tokuş gibi sahici kültürel dünyaları olan ilkel toplumlardan, sahiciliğin noksan olduğu, simulasyonlarla tanımlanan güncel dünyaya bir geçiş gözlemler. **Simulasyonlar**, sahtelerdir; Baudrrillard onların egemen olduğu bir dünya hayal eder. Sembolik değiş tokuşun hâkim olduğu hakiki kültürel dünyaların büyülü olduğunu düşünür. Fakat zaman içinde sosyal dünya büyüsünü yitirir. Günümüz dünyasını nitelendiren simülasyonların, Baudrillard'ın kullandığı anlamda büyü kapasitesi yoktur. Yani simülasyonlu dünya tamamen büyüsünü yitirmiştir ve ilkel, hakiki dünyaya kıyasla neredeyse utanç vericidir.

Baudrillard bazı örnekler verir. Amerika kıtasının yerlisi olan Tasaday kabilesi kendi zaman diliminde gerçek veya hakikidir. Bugün devam eden kabile ise ilkel biçiminin simülasyonundan ibarettir. Otoriteler tarafından korunur, zaman içinde yapay olarak dondurulmuştur ve bazı kendine has nitelikleri sterilize edilmiştir. Antropologların çalışması ve turistlerin izlemesi için vardır fakat hakiki Tasaday değildir.

Baudrillard'ın favori simülasyon örneklerinden biri Disney World'dür. Bu eğlence parkı bir zamanlar hakiki olan sosyal gerçekliklerin simülasyonları barındırır. Mesela Disney World'e, Ana Cadde'den girilir, yüzyılın başında klasik Amerikan şehirlerinde bulunan bir AVM bulunur. Fakat Disney World'de sadece zamanın simülasyonu yoktur; denizaltı gezisi simülasyonu da vardır. Pek çok turist hakiki bir akvaryuma (kı bu da denizin simülasyonudur) veya Disney World'den çok uzak olmayan okyanusa gitmek yerine buraya gitmeyi tercih eder.

Simülasyonun bu kadar yaygın olması gerçek ve hayali, doğru ve yanlış arasındaki farkın yok olmasının sebeplerinden biridir. Günümüz dünyasının neredeyse her unsuru gerçek ve hayali arasında bir karışımdır. Günümüz dünyasının neredeyse her

simulasyonlar Sahteler; Baudrillard'a göre günümüz dünyası daha fazla sahici olmayanın egemenliğine girer.

Güncel Uygulamalar:

Tüketim Toplumu Öldü mü? Öyleyse Sırada Ne Var?

Son ekonomuk gerilemede odak kapanan işyerleri, fabrikalar ve yok olan işler oldu. Ayrıca alışverişteki gerilemeye ve bunun sonucunda parekende ve zincir mağazalardaki düşüşe de dikkat çekildi. Aslında Amerika, gelişmiş ve gelişmekle olan ülkelerde çok merkezi olan tüketim kültürünün gerilemesinden bahsetmek gerekir.

Tüketim kültürü 20. yüzyılın ikinci yarısında vc 21. yüzyılın başında patladı. Bu kültörde. (tüketim insanların yapması gereken bir şeyden çok zevk alarak yaptığı bir şey halinç geldi. Parası olanlar için temel ihtiyaçlardan öte tüketim kendi içinde bir değer kuzundı. Ayrıca pek çok insan tüketmek zorunda hissetti; (üketlmeyince veya “yeteri kadar” tüiketmeyince kendini suçlu hissetti. Bu dönemin en tepe noktası 11 Eylül'den sonra New York Belediye Başkanı ve Amerikan Başkanı'nın Amerikalıları dışarı çıkıp alışveriş yapmaya teşvik etmesiyle yaşandı. Bazıları alışveriş yapmanın bir “görev” olup olmadığını düşünmeye başladı. Tüketim pek çok insan için sadece sevdikleri bir şey değil aynı zamanda yapmak zorunda hissettikleri bir şey olmuştu. Genel olarak kültür, özel olarak da tüketim kültürü, sadece neye değer verdiğimizi belirlemez aynı zamanda eylemlerimizi de sınırlandırır.

Elli yıl kadar bir süre tüketim kültürünün büyümesi ve genişlemesi engellenemez gibi görüldü. Fakat tüm bunlar 2007'nin başında başlayan ciddi ekonomik gerilemeyle ani biçimde son buldu. Ekonomik kaynaklarındaki gerileme yüzünden pek çok birey eskisi kadar tüketemeyeceğini fark etti.

Büyük gerileme resmi olarak Haziran 2009'da ilan edildi ve 2014 yılında tüketici harcamaları ve güveni kriz öncesi seviyelere döndü. Fakat öykünün burada sona erdiğini düşünmek yanlış olur. Krizin bir sonucu artan sosyal eşitsizlik oldu. Eğer bu trend devam ederse, ki bu oldukça olasıdır, lüks tüketim mallarını alacak daha az insan olacak demektir. Ayrıca tüketim toplumunun devlerinin yok olup yenilerinin ortaya çıkması uzun vadeli bir değişimin habercisi. Uzun vadeli yavaşlamaya işaret eden bir başka etken de krediye erişimdeki gerileme ve tüketicilerin kredi kullanma konusundaki isteksizliğidir. Şaşirtici bir biçimde tasarruf oranları yükselmeye başladı. Krizle beraber tüketim kültürünün dayattığı hayat

unsuru gerçek ve hayali arasında bir karışımdır. Yani Tasaday arasında gerçek kabile insanları bulunur; fakat davranışları değişmiştir. Hükümet görevlilerinin, turistlerin beklentilerine uygun hayali bir imge haline gelmişlerdir. Disney World'de de hiçbir şey gerçek değildir; hatta insanlar kostüm giyerek gerçek dışı biçimde davranırlar (Mickey Mouse, Donald Duck, Pamuk Prenses, vb.), önceden yazılmış senaryolara göre davranırlar. Fakat gerçek ve doğru giderek daha zor bulunur; hatta belki de simülasyon heyelanı altında kaybolmuş bile olabilir. Giderek simülasyonların altında simülasyonlardan başka bir şey olmadığını görürüz. Başka bir deyişle, günümüz dünyasında gerçek ve doğru yoktur. Gerçek ve doğru olmadığından dev bir simülasyon içinde yaşadığımızı söyleyebiliriz.

Baudrillard, Amerika'nın bu gelişimin öncüsü olduğunu düşünür. Dünyadaki en gerçek dışı, yanlış ve simüle edilmiş toplumdur. Standartları belirler ve dünyanın geri kalanı onu takip eder. Bu yüzden Amerika dünyanın en iyi bilinen ve popüler simülasyonlarına ev sahipliği yapar. Bir diğer önemli örnek Las Vegas'tır. Oradakı oteller, New York, New York; Paris; Venedik; Mandalay Bay; Bellagio ve Luxor gibi diğer dünyaların simülasyonudur. Fakat Baudrillard bilinen örneklerin ötesine geçerek şehirleri (mesela Los Angeles) hatta tüm milletleri simülasyon bağlamında ele alır. Mesela bugün New York'taki Times meydanının Disneyleştiği söylenebilir. Dısney in oradaki

---

Güncel Uygulamalar — Devam

stillerine alternatif sade hayat biçimleri popülerleşmeye başladı: Yerel yemek hareketleri, minik ev hareketleri ve ev tertip modası buna ömektir.

Bunun geçici bir gelişme mi olduğu yoksu kültürel ve ekonomik değişimi mi yanmttığı hâlâ açık değil. Tüketici kültürünün devlerinin yok olması ve diğerlerinin çöküşü en azından uzun vadeli bir değişime işaret cdiyor. Kredi ve tüketicinin kredi alıp kullanma isteği ve hevesi de geriliyor. Tasarruf oranlarındaki uzun süreli düşüşte değişim başlamış gibi görülüyor.

Pek çok açıdan bu istenen ve sağlıklı bir gelişme. Daha az bütçe açığı harcaması, az borç. az tüketim saplantısı iyi gelişmeler. Fakat tüketim kültüründe bir gerileme söz konusuysa ve pek çok işletme tüketime bağımlıysa o halde Amerikan ekonomisinin merkezine onun yerine ne gelecek?

Ekonominin eski merkezlerinin boşluğu doldurması imkânsız gibidir. Amerika küresel bir tarım devi olsa bile, teknolojik ve örgütsel ilerlemeler daha az işçiye ihtiyaç olacağı anlamına gelir. Amerika'daki “ağır” sanayi uzun süredir gerilemede ve otomobil sektöründeki son kriz bu endüstrileri ve buradaki işleri daha da geriletiyor. Diğer ülkeler pek çok endüstride teknolojik açıdan lider durumunda ve Amerika'nın yeni nesil fabrika sanayilerine yatırım yapması olası gözükmüyor. Dahası işçiler bu endüstrileri küresel açıdan rekabetçi hale getirecek maaşları ve çalışma koşullarını kabul etmeyecek gibi. Fakat ekonomik gerileme uzun süre devam ederse bu olasılık gerçekleşebilir.

Tüm bu olasılıklar masadan kalktığında geriye tüketim toplumunu canlandırmaklan ve dünyanın geri kalanına ihraç etmekten başka ne kalır? Bu ekonomik iyileşme umudu doğursa bile uzun vadede güncel ekonomik zorlukların yenilenmesi anlamına gelir. Yapılması gereken ekonomide “gelecek yeni şeyi” bulmaktır. Çeşitli olasılıklar mevcuttur internetteki gelişmeler, alternatif enerji biçimleri (güneş, rüzgâr, biyo-kitle), Amerika'nın altyapısını yenilemek. Tüm bunlar kendi içlerinde arzulanır olsa da eskiden olduğu gibi Amerika'da ve küresel olarak ekonomik başarı olasılığı sunmaz. Amerika'nın yüz elli yıldır hiç görülmemiş bir ekonomik başarı yakaladığı ve artık küresel ekonomide daha küçük bir role soyunması gerektiği gerçek olabilir. Son ekonomik gerilemede daha azına razı olmak belki Amerikalıların gelecek küresel ekonomik gerçeklere alışmasını sağlayabilir.

---

eski bir sinema salonunu renove etmesi, tüm meydandaki eski salonların ve ucuz dükkânların kapanıp yerine dev zincirlerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Gerçek Times Meydanı'nın yok olup yerine sterilize ve her yerde bulunabilecek bir gerçekliğin inşa edildiği söylenebilir. New York kendi has özelliklerini kaybedip, diğer yerlere benzemeye başlar.

Amerika ayrıca diğer anahtar simülasyon merkezlerine de ev sahipliği yapar. Amerika dünya sinema endüstrisine egemendir ve filmler simülasyondur. Aynı şekilde televizyon programcılığının merkezi de Amerika'dır ve o da simülasyondur. İnternet ve çeşitli siber siteler de hep simülasyondur. Mesela insanlar siber alışveriş merkezlerini ziyaret eder, bunlar gerçek alışveriş merkezlerinin simülasyonudur. Gerçek alışveriş merkezleri de giderek daha simüle edilmiştir. Mesela Denver'daki bir alışveriş merkezi (ki böyle tanımlanmak istemez) Cinnet filminde simüle edilen Timberline Lodge'un bir simülasyonudur.

Baudrillard bu gelişmeleri hiper-gerçeklik olarak tanımlar; yani tamamen simüle edilmiş ve bunun sonucunda gerçekten daha gerçek, güzelden daha güzel, doğrudan

hiper-gerçeklik Tamamen simüle edilmiş ve bunun sonucunda gerçekten daha gerçek, güzelden daha güzel, doğrudan daha doğru hale gelen.

Anahtar Kavranı

Tüketici ve Tüketim

Sanayi Devrimi'yle ekonomide odağın üretim (fabrika) ve üreticiler (işçiler ve patronlar) olduğu bir dönemi başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Amerika'da üretim önce arttı sonra geriledi (çelik, lastik ve yakın zamanda otomobil). Onun yerince tüketimin (alışveriş) ve tüketicinin egemen olduğu bir toplum ortaya çıktı. Fakat 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında üretim ve tüketim yerinc “türketimin” cgemen olduğu bir döneme girdik. Türketim bu iki terimin birleşmesinden oluşur. Yani eş zamanlı olarak heni üretip hemi tükettiğimizi ifade eder. Dahası, insanların sadece şimdi değil her zaman türketici olduğunu fark etmeye başlıyoruz.

Aslında üretim ve tüketim arasındaki ayrım oldukça yenidir. Mesela çiftlikte, besini üreten (çiftçi) aynı zamanda onun tüketicisidir de. Sanayi Devrimi'nde ve fabrikanın ortaya çıkışıyla tüm endüstriyel üretim tüketimi de içermeye başladı. Mesela, otomobil üretiminde hammadde, işçilerin emek gücü ve enerji gibi çok miktarda şey tüketilir. Son gelişmeler, bu ikisi arasındaki ayrımı, en azından Batı'da daha da azalttı. Mesela modem fast food restoranının ortaya çıkışı tüketiciye iş yaptırmak (türketici yaratmak) açısından önemlidir. Fast food restoranında yemek yiyen biri aynı zamanda bir ölçüde o yemeği üretir. Mesela kendi yemeğini masasına kendi götürür ve sonra masasını kendi temizler.

Tüketiciye iş yaptırmak fast food restoranlarının doğuşundan beri iyice hızlanmıştır. Benzin istasyonunda benzini kendin koymak, ATM makineleri kullanarak kendi bankacın olmak, süpermarkette kendi kasiyerin olup otomatik ödeme sıralarına girmek, otel ve havaalanlarında elektronik gişelerden check-in yapmak, Disney World'ün pek çok turunda veya eski kahvehanelere benzemek üzere tasarlanmış Starbucks tiyatrosunda aktör olmak buna örnektir.

Tıpta da kendin yap teknolojileri (tansiyon ve glikoz ölçme aletleri, hamilelik testleri) eskiden tıp profesyonellerinin para alarak yaptığı işleri eve taşır. Eğlence endüstrisinde “reality show” furyası vardır; bunlarda seyirciler oyuncu olur. Eskiden giderek büyüyen profesyonel pornografi endüstrisi amatörler rekabet halindedir. Cep telefonları amatörlerin olayları kaydetmesini ve sonra bunları televizyonlara yollamasını sağlar.

İnternette de içeriğin çoğu kullanıcı (tüketici) tarafından sağlanır. Mesela kullanıcılar Wikipedia'daki makaleleri yazar ve düzeltir, You Tube, MySpace ve Facebook'ta kullanıcılar (video, fotoğraf, metin kullanarak) profil yaratır; popüler Second Life oyununda karakter ve sanal ortamlar yaratır; bloglar yazar, eBay ve craigslist'te Pazar yaratır, Flickr'a fotoğraf yükler, Amazon.com'dan sipariş verir ve ürünlere eleştiri yazar.

İnternette, özellikle de Web 2.0'de (yukarıdaki ömekler Web 2.0'a aittir), türketici olgunlaşmıştır. Web 1.0'de (mesela New York Times gazetesinin ve New York Yankees'in web sayfaları) hâlâ içerik üreticisi ve tüketicisi ayrımı egemendir. Web 2.0'ı 1.0*dan ayıran kullanıcı nesli, aynı zamanda içeriği üreten tüketicidir.

---

daha doğru hale gelmiştir. Disney World, Las Vegas ve New York'taki “yeni” Times Meydanı buna örnektir. Mesela Disney World, dışarıdaki dünyadan daha temiz, çalışanları daha arkadaş canlısıdır. Başka bir örnek de Amerika'da giderek artan lüks siteler, özellikle de Arizona, Florida ve Califomia gibi ılıman iklimli yerlerdekilerdir. Bu sitelerde bölgenin iklimine özgü olmayan bitki örtüsü ekilir. Ayrıca sitelerdeki bölgesel iklim örtüsü doğadakinden daha yeşil gözükür. Sonuçta bu lüks sitelerin tropik cenneti hiper-gerçektir.

Jean Baudrillard (1929—2007)

Kısa Biyografi

Jean Baudrillard, benzersiz kuramcılar yaratmakta uzman Fransa için bile (mescla Michel Foucault) alışılmışın dışında bir kuramıcıydı. Sosyoloji eğitimi aldı ama sonra bundan uzaklaştı. Üniversitede dersler verdi ama kısa sürede buna son verdi. İlk makalelerinden biri o zamanlar Fransa akademisinin önde gelenlerinden olan Foucault'nun bir eleştirisiydi. Foucnult, Baudrillard'ı ciddiye almadı ve Baudrillard'ın Fransız akademik çevrelerinde ilerlemesi epey zorlaştı. Marksist fikirlerden oldukça etkilenmiş bir radikaldi. Zaman içinde daha a/ politikayla ilgilenmeye başladı ve Marksist kuranı bıraktı. Bunun sebeplerinde biri Marx ve Marksistlerin üretime odaklanmasıydı. Baudrillard günümüz dünyasında tüketimin giderek daha merkezi hale geldiğini anlamıştı. 1960'ların sonunda Baudrillard tüketimle ilgili öncü çalışmalar yaptı; bu çalışmalar sosyolojinin büyüyen bu alanında hala etkilidir.

1970*ler ve sonrasında Baudrillard bir dizi yenilikçi ve şaşırtıcı çalışma yaparak, önde gelen postmodemist sosyal kuramcı konumuna yükseldi. Baudrillard postmodern tanımından hoşlanmıyordu ve postmodem olarak anılmak istemedi. Fakat pek çok öğrencisi onun bu yeni kuramsal yöneliminin kalbinde olduğunu düşünür. Genel bakış açısı ve belli fikirleri (mesela sembolik değiş tokuş, simülasyon, içe patlama) sadece postmodem sosyal kuramı değil daha ana akım kuramsal çalışmaları da etkilemiştir.

Baudrillard'ın etkisi sadece sosyal kuramla sınırlı değildir; pek çok sanatsal alan da onun fikirlerinden etkilenmiştir. Mesela The Matrix filminde Simulasyonlar kitabı gözükür. Yani pop kültür bile artık bir ikon haline gelen Baudrillard'dan etkilenmiştir. Pek az düşünür hem pop ikonu hem de ciddi sosyal kuramcı olarak kabul edilir.

Diğer bir örnek de bambaşka bir alan, pornografiden gelir. Silikonlu kadın yıldız, diğer kozmetik ameliyatlarla, dövmelerle, vücut makyajıyla simüle edilmiş bir baştan çıkarıcıdır. Erkeklerin gündelik hayatta karşılaşamayacağı türden hiper-gerçek bir cinsellik nesnesidir. Bu filmlerdeki cinsel eylemlerle ilgili de aynı şey söylenebilir, pek az insan ekranda gördüğü bu akrobasiyi gerçek hayatta

canlandırabilir. İnsanlar bu hareketleri tekrarlamak isterse de kendi cinsel hayatlarını simülasyon haline getirmiş olur. Ekrandaki cinsellik hiper-gerçek olduğundan, bunları taklit etmek isteyen insanların gündelik cinsel hayatı da simülasyona dönüşür. İnsanlar kendilerini porno yıldızlarına benzeyecek şekilde değiştirmeye de çalışabilir. Kadınlar silikon taktırıp, vajinalarını değiştirecek ameliyatlara olabilir; erkekler de penislerini büyütecek ameliyat yaptırabilirler. Bu şekilde, simüle edilmiş âşık veya simüle edilmiş insan haline gelirler.

Bu simüle edilmiş gerçekler hem kendi içlerinde önemlidir hem de kendilerinden öte bir dönüşüm modeline işaret eder. Bu hiper-gerçek modellerin etkisiyle dünyanın geri kalanı da giderek simülasyona dönüşür yani hiper-gerçek hale gelir. Yanı Disney World'ün etkisi kendi duvarlarının içiyle, ya da New York'taki Times Meydanı'yla sınırlı değildir. 20. yüzyılın sonunda pek çok site Disney modeline göre inşa edilmeye devam etmektedir. Hatta Disney'in kendisi, Florida'daki parkta Celebration isminde bir site inşa etmiştir. Dahası ülke çapında yeni siteler bunu ve Disney World'ü örnek olarak kullanır. Baudrillard'a göre bu simülasyonlar gerçekliğe bulaşır.

Genel olarak, Baudrillard gerçek insani sembolik değiş tokuşun olduğu ilkel toplumlardan daha az gerçek ve insanı ekonomik değiş tokuşa ve şimdi de gerçek dışı, insani olmayan teknolojilere geçişi ele alan büyük kuram sunar. Bunun merkezinde Amerika yer alsa bile, dünyanın geri kalanı da aynı simülasyon doğrultusunda ilerleyecektir. Dahası Amerika'da bile simülasyon sürecinin başındayızdır. Gelecek sadece giderek daha olağanüstü değil aynı zamanda daha yaygın simülasyonları getirecektir.

TÜKETİM TOPLUMU ve YENİ TÜKETİM ARAÇLARI

Baudrillard'ın postmodem fikirlerinden ve Marx ve Weber gibi modernistlerin fikirle. rinden etkilenen George Ritzer, tüketim yaptığımız ortamları içeren büyük kuram sunar, Daha genci olarak günümüz toplumunda giderek artan (ketimden bahseder; toplum hipertüketimle tanımlanabilir.

Tüketim Araçları: Eski ve Yeni oMarx'ı takip eden Ritzer tüketim alanlarını /&ketim araçları olarak tanımlar. Marx bu terimi daha iyi bilinen üretim araçlarıyla tutarsız biçimde kullanır. Marx'a görc üretim araçları, kapitalist toplumda üretimi mümkün kılan şeylerdir (araçlar, makineler, hammaddeler, vb.). Marx, tüketim araçlarını

basilçe tüketiciye yönelik mallar olarak tanımlıyor. Bu tanım üretim araçları tanımıyla tutarlı olmadığı için, tüketim araçları da tüketimi mümkün kılan şeyler olarak tanımlanmalı. Fabrikanın üretimi mümkün kıldığı gibi, alışveriş merkezi de tüketimi vc tükcticiyi mümkün kılar. Baudrillard gibi başka düşünürler de kavramı bu şekilde kullanarak mesela Paris eczanelerini tüketim aracı olarak tanımlar.

Ritzer'in büyük kuramına göre taverna, kafe, esnaf lokantası gibi eski tüketim araçlarından yeni tüketim araçlarına geçiş olur. Daha eski ve geleneksel tüketim araçları gayet maddi, fiziksel yapıları, müşteri ve çalışan arasında yüz yüze ilişkileri, yemek ve içecek gibi şeylerin tüketimini ve nakit ödemeleri içerir. Bu mekânlar maddi yapılar olsa da, buralara gidenler arasında gemcinschafi ya da cemaat gibi maddi olmayan etkiler yaratır. Elbette pazar, pasaj, bonmarşe, fuar gibi daha eski tüketim araçları da vardır (bkz. Anahtar Kavram kutusu, Fantazmagorya ve Rüya Dünyaları).

Ritzer'in yeni tüketim araçları olarak adlandırdığı mekânlar 1950'den sonra Amerika'da ortaya çıkar ve tüketimde devrim yaratır. Aşağıdakiler yeni tüketim araçlarına örnekler ve hayata geçtikleri tarihlerdir:

* Zincirler (McDonald's, 1955).

* Alışveriş merkezleri (ilk kapalı alışveriş merkezi, Edina, Minnesota, 1956).

* Mega alışveriş merkezleri (West Edmonton Mall, 1981; Mall of America, 1992).

* Dev dükkânlar (Toys ?R" Us, 1957).

e Ucuzcular (Target, 1962).

» Temalı eğlence parkları (Disneyland, 1955).

* Cruise gemileri (Sunward, 1966).

* Kumarhane otelleri (Flamingo, 1946).

* Ye-eğlen merkezleri (Hard Rock Cafe, 1971).

Bunlar da maddi yapılardır fakat aynı zamanda fantazmagorya veya rüya dünyalarıdır. Hatta geçtiğimiz yüzyılda tüketicileri cezbetmek ve tüketim seviyesini arttırarak hiper tüketime erişmek için giderek daha fantastik ve görkemli hale gelmişlerdir. Joseph Schumpeter'in **yaratıcı yıkım** (daha etkili olacak yeni yapılara yol açmak için

üretim araçları Kapitalist toplumda üretimi olası kılan şeylerdir (araçlar, makineler, hammaddeler, vb.)

tüketim araçları Marx, tüketim araçlarını basitçe tüketiciye yönelik mallar olarak tanımlıyor. Bu tanım üretim araçları tanımıyla tutarlı olmadığı için, Ritzer'e göre tüketimi mümkün kılan şeyler olarak tanımlanmalı. Fabrikanın üretimi mümkün kıldığı gibi, alışveriş merkezi de tüketimi ve tüketiciyi mümkün kılar.

yeni tüketim araçları 1950'den sonra Amerika'da ortaya çıkar ve tüketimde devrim yaratan mekânlar.

yaratıcı yıkım Daha etkili olacak yeni yapılara yol açmak için eski yapıların yıkımı süreci.

Anahtar Kavram

Fantazmagorya ve Rüya Dünyaları

Walter Benjamin'in çalışmalarında daha eski tüketimi araçlarına dair bir inceleme bulunabilir. Benjamin bunların hem fiziksel yapıları hem de yarattıkları maddi olmayan hislerle ilgilenir. Benjamin'in bu eserleri arasında cn bilineni pasajlar projesidir (Passagen-HWerk/Pasajlar). Bu tamamlanmamış, parçalarla dolu eserde 19. yüzyıl Paris pasajlarından bahseder. Benjamin 1920-1940 arasında yazarken bile bu pasajlar eski tüketim araçları olmuştur. Onları hem kendi zamanını hem de yeşerdikleri zamanı anlamak için kullanır. Benjamin 1800'lerin kitle kültürünün artıklarını inceler. Temelde şehrin sokaklarının iki tarafında farklı dükkânları barındıran özel mülk kapalı sokaklardır. Bu sokaklar araç trafiğine kapalıdır ve tüketicinin dükkândan dükkâna gezinmesine, mağaza camlarına bakınasına izin verir.

Benjamın pasajların kapitalist meta tüketiminin ilk tapınakları olduğunu düşünür. Sonradan gelen fuar ve bonmarşe gibi diğer meta tüketim tapınaklarının öncüleridir. (Pasajların da kilise (genelde haç şeklindedirler| ve Oryantal Pazar gibi öncüleri vardır).

Önceleri pasajlara kapatılanlar sonra Paris'e daha muazzam ve gösterişli şekilde yayılır. Benjamin, Paris'in demiryolu istasyonu, müze, kış bahçesi, spor sarayı, bonmarşe, fuar, bulvar gibi fiziksel yapılarını yaralan mimar Baron Georges-Eugene

Haussmann'a önem verir. Bu yapıların hepsi bır şekilde tüketime bağlıdır. Fakat Benjamin sadece pasajların değil, tüm bu fiziksel yapıların maddi gerçeklerden öte olduğunu düşünür. Bunlar aynı zamanda maddi olmayan etkiler ve Benjamin'in meşhur fantazmagorya kavramını yaratır. Haussman'ın yarattığı yeni kentsel fantazmagorya, pasajların yerine geçer ve bir zamanlar bu tip fantazmagorya yaratan büyülü pasajlar gerileme evresine girer.

Rosalind Williams da fuar ve bonmarşe gibi eski tüketim biçimleriyle ilgili benzer fikirler öne sürer. Williams, Paris fuarlarının, özellikle de 1889 ve 1900'de gerçekleşenlerin, ilk kitlesel tüketim ortamları olduğunu ve hayal ve satılacak malları birleştirmede yenilikçi yollar yarattığını savunur. Planlı bir ortamla el ele giden hayal gücü, tüketiciler için rüya dünyaları yaratır. (Burada da ideal (hayal gücü| ve maddi (planlı ortam) olanın beraberliğini görürüz.) Bu bağlamda Williams Fransız bonmarşesinin 1852'de kuruluşunu anlatır. Tüketicileri cezbedecek ve ürünleri görkemli, romantik ve cazip gösterecek dekor kullanımından bahseder. Wılltams'a göre bu tip bonmarşelerin amacı, tüketicinin mallara karşı arzu ve hislerini kabartmaktır. Amaç, hemen tatmin edilecek bir arzu değil satın almaya yol açacak serbest bir arzu yaratmaktır.

Eski tüketim araçları fiziksel yapılardır fakat Benjamin ve Williams gibi düşünürler bu yapıların aynı zamanda fantazmagorya ortamı veya rüya dünyalarıyla özdeşleşen çeşitli hisler yarattığını gözlemler.

---

eski yapıların yıkımı) adını verdiği süreç sayesinde çok başarılı olmuş ve lokanta, pasaj ve fuar gibi eski tüketim araçlarının yerini almışlardır. Fakat değişim o kadar hızlıdır ki, bu yeni tüketim araçları da daha yeni, maddi olmayan araçlar tarafından tehdit altındadır. Mesela televizyondan alışveriş (1985'te başladı), tüm siber-ticaret çeşitleri (internetin 1988'de doğuşuyla mümkün oldu) bunlara örnektir. Bunlar maddi olmayan biçimleri sayesinde fantazmagorya ve rüya dünyalarını daha etkili biçimde üretebilir. Maddi olmamaları (hem algısal hem gerçek), maddı

fantazmagorya Pasaj ve daha yeni tüketim araçları gibi fiziksel yapıların yarattığı fantastik maddi olmayan etkiler.

rüya dünyası Fantazmagoryaya benzeyen bu kavram tüketicileri cezbedecek ve ürünleri görkemli, romantik ve cazip gösterecek dekor gibi şeylerin kullanımını ifade eder. Amaç, tüketicinin mallara karşı arzu ve hislerini kabartmaktır.

tüketim araçlarına göre daha etkili olmalarını sağlar. Sonuç olarak daha maddi olan yeni tüketim araçlarına, özellikle alışveriş merkezlerine, devasa mağazalara vc hipermarket! lere rakip olurlar.

Koltukta otururken bir şeyler satın alabilecekken neden evden çıkıp, arabaya binip, otoyola girip, park yeri arayıp sonra da o dev ve yorucu tüketim mekânlarına gidelim ki? Mesela amazon.com, dev kitap mağazası zincirinden daha (azla stoka sahip. Dev bir mağazaya gitmek için gereken tüm fiziksel faaliyetlerin yerine tck bir tuşla tüketim gerçekleştirebiliriz. Pek çok yeni (ve eski) maddi tüketim aracı müşterileri evlerinden çıkarmak için benzer bir mücadele içindedir. Evde intermetlen şans oyunu oynamak dururken Las Vegas'taki kumarhanc otellerden birine uçmaya nc gerck var? At yarışına evden bahis oynayabilecekken hipodroma gitmeye ne gerek var? Bilgisayardan striptiz izleyebilecekken gece kulübüne gitmeye ne gerek var?

Daha da önemlisi bu maddi olmayan tüketim alanları, özellikle de internetle bağlantılı olanlar, maddi atalarından daha iyi fantazmagorya ve rüya dünyası yaratabilir. Rilzer yeni tüketim araçlarını daha görkemli, büyüleyici, rüya gibi ve fantazmagorik yapan süreçlere odaklanır. En azından potansiyel olarak bu maddi olmayan tüketim araçları bu süreçleri kullanarak tüketiciler için daha cezbedici fantezi dünyaları yaratabilir. Başka bir deyişle, maddi olmamak sadece kendi içinde avantajlı olmakla kalmaz aynı zamanda maddi olmayan tüketim araçları başka avantajlar da yaratır.

Gösteri ve İçe Patlama Yeni tüketim araçlarının gösteri yaratma yollarından biri içe patlamadır (Baudrıllard'dan alınan bu kavram sınırların çöküşünü ve değişik şeylerin birbiri içine çökmesini ifade eder). Eskiden farklı olan tüketim araçları tek bir mekânda toplanmaya başlar. Mesela Mall of America hem alışveriş merkezi hem de lunaparktır; cruise gemileri hem alışveriş merkezi, hem de kumarhane içerir. Yine de.bunlar maddi yapılar olduğu için bir alışveriş merkezine veya cruise gemisine sığabilecek şeylerin bir sınırı vardır. İnsanların alışveriş merkezinde veya gemide fiziksel olarak dolanabilmeleri gerekir. Daha fazla tüketimi kapsamak adına alışveriş merkezleri, lunaparklar, vs. daha büyürse insanlar bunların içinde dolaşamaz. Mesela hipermarketler büyüdükçe insanların, özellikle de yaşlıların bir karton süt için yürüme isteğinin azalacağı anlaşılmıştır.

Siber âlemde ise sınır yoktur. Siber âlem onun farklı kısımlarını yaratan ve inceleyenlerin hayal gücü kadar geniştir. Elbette internet siteleri ve siber âlem büyüdükçe içinde gezmek zorlaşır. Ama bu noktada arama motorları ve diğer teknolojiler araya girer ve tüketiciye yardım eder. Bu tip teknolojilere bir örnek alışveriş motorudur; internet üzerindeki satıcıları dolaşarak belli bir ürünü arar. Tüketicilerin farklı web sayfaları arasında gezinmesine gerek yoktur; alışveriş motoru onların yerine bunu yapar. Tüketiciler, intemet büyüyüp çeşitlendikçe gecikmelerden ve aradıklarını bulamamaktan şikâyetçi olabilir ama bu pek az tüketiciyi durdurmaya yeter.

Pek çok yeni ve eski tüketim aracı bir şekilde internetin içine çöker. Bir fare tuşuyla alışverişten kumara, oradan da Disney World sanal turuna geçmek en inanılmaz gösteridir.

Gösteriler ve Simulasyonlar Yeni tüketim araçlarının kendilerini görkemli hale getirme yollarından biri de gerçeklikten daha inanılmaz simülasyonlar yaratmaktır. Mesela, Las Vegas New York, New York gibi bir dizi inanılmaz kumarhane-otel simülasyonu yaratır. Maddi yapılar olan kumarhane oteller fiziksel koşullarla sınırlandırılmıştır.

New York, New York'un yapıları ölçeğe uygun değildir ve aralarında fark gözetmeden bir araya getirilmiştir. İzleyiciler, dışarıdan simülasyona baktıklarının farkındadır; içeriden de gerçekte New York'ta olmadığını, bir kumarhanc-olelde olduğunu bilir.

Siber mekânlar da tanımları gereği simülasyondur. Fiziksel mekânların sınırlarına sahip olmadıkları için, daha görkemli halta bazen daha gerçeğe yakın simülasyon yaratmakta özgürdürler. Mesela ölçekli bir New York teorik olarak siber âlemde inşa cdilebilir. Ağlar güçlendikçe ve sanal gerçeklik ile siber âlem bir araya gelince insanları gerçeği taklit eden simülasyon dünyalara sokmak daha da kolaylaşacaktır. Bunlar gerçekten de gerçek, yani hiper-gerçek olabilir (mesela siber mekânlarda kalabalıklar veya çöpler olmaz). Fiziksel olarak sınırlandırılmadığımız için siber mekânlar, Las Vegas veya Mall of America'da olandan daha fantastik simülasyonlar yaratabilir.

içe patlama Sınırların çöküşünü ve değişik şeylerin birbiri içine çökmesi; farklılaşma yerine farksızlaşma.

Gösteriler, Zaman ve Mekân Zaman ve mekân da yeni tüketim araçlarında gösteri yaratmak adına manipüle edilir. Las Vegas'taki oteller zaman dilimlerini serbestçe bir araya getirir. Antik Mısır'dan Luxor, King Arthur İngilteresi'nin Excalibur'unun yanında yer alır. Onların yanında da 20. Yüzyılın ortasından New York, New York yer alır. Dahası kumarhane-otellerin içi kumar oynayanların saat kaç olduğunu anlamayacağı şekilde tasarlanmıştır. Kumarhanelerde saat ve pencere yoktur. Mekân da tüketicileri hayran bırakacak dev alanlar yaratılarak manipüle edilir. Mall of America hem alışveriş merkezi hem de lunapark barındıracak kadar büyüktür. Luxor dünyanın en büyük avlusuna sahiptir, içine dokuz Boeing 747 uçağı sığabilir. Tüm bunlar ne kadar göz alıcı olursa olsun, siber âlemde yaratılabileceklerin yanında bir hiçtir. Siber âlemde zaman ve mekânla yapılabileceklerin sınırı toktur. Tüm evren ve zaman, siber âlemdeki tüketim araçlarının emri altındadır.

OUEER KURAMI: CİNSİYET ve CİNSELLİK

Michel Foucault ile önceden dediklerimizle bağlantılı olan diğer bir sosyal kuram alanı cinsiyet ve cinselliği çalışır. Bu alandaki önemli katkılardan biri Oueer Kuramı'dır. Bu kuram cinsiyet kuramlarından (bkz. 8. Bölüm) farklıdır ve ayrı ve bir incelemeyi hak eder. Oucer kuramları postıhoderndir çünkü cinselliğin toplumsal olarak inşa edilen ve tarihsel boyutunu vurgular. Ayrıca anlam sistemlerinin, sosyal sistemlerin ve maddi arzu dolu bedenin sabit olmamasına odaklanır. Günümüz kuramsal yaklaşımlarının diğerlerinden çok anlamları, bedenleri ve arzuları sabitleştirmeye çalışan güçlere karşı direniş stratejileri sunar.

Oueer kuramının sosyal kuramdaki etkileri daha genel olsa da ilk başta gay ve lezbiyenlerin dışlanması ve damgalanmasıyla ilgilenir. Öueer kuramındaki tuhaf anlamına gelen gucer, gay, lezbiyen, biseksüel ve trans-cinsiyetli (LGBT) kişilerin deneyimini ifade eder. Fakat burada bir şeye dikkat etmemiz gerekir. Oueer kuramı anti-homofobik politikalarla ittifak halinde olsa bile cinselliğin ana akım kavramsallaştırmalarına temel olan **kimlik politikalarından** uzak durur. Kimlik politikaları, marjinal grupların kendi farklı kimliklerini kabul ettirmek için çabalayan politik aktivizm türünü ifade eder. Oucer kuramcıları kimlik kavramının, insanların özsel, içkin karakter özellikler olduğunu ve cinsellik bağlamında da özsel cinsel arzuları olduğunu varsaydığı vurgular. Postmodern bir bakış sunan gucer kuramı özsel düşünceyı reddeder ve var olan kategorilere sığmayan arzu biçimlerini ifade

etmek için açık kavramsal ve pratik mekânlar geliştirmeye çalışır. Burada amaca sadece marjinal cinsellikler adına konuşmuk değil, aynı zamanda kategorilenmemiş, damgalanmamış sosyal ilişki arzu ve biçimlerinin tanımlarına (emel oluşturmaktır. Bu yüzden gucer kuramı gerçeği veya heteroseksüel arzu yanında homoseksüel arzunun gerçekliğini savunmaz. Onun yerinc tüm kimliklerin rasgeleliğini gösteren kuramsal araçlar geliştirir ve cinsel özdeşleşmelerin gerçekleşme süreçlerini anlatır. Oucer kuramı, aradakilere, saklı mekânlara ve kimlik ile arzuların yanında yer alan ama anlamlarını oluşturan görünmez alanlara dikkat çekerek sosyal hayatı “tuhaflaştırır.”

Heteroseksüel / Homoseksüel İkiliği

Oucer kuramı post-yapısalcılık felsefesinden etkilenmiştir. Post-yapısalcılık, Fransız edebiyat kuramında 20. yüzyılın ortalarından beri gelişmeye başlamıştır (bkz. Bourdicu, 7. Bölüm). Post-yapısalcılara göre dil sosyal gerçekliği inşa eden ve düzenleyen bir güç aracıdır. Modern Batı'da gerçeklik dilsel ikilikler üzerinden kurulur: kadın/erkek, beyaz/siyah, içerisi/dışarısı, heteroseksüel/homoseksüel. Bu kategoriler insanların belli bir zaman ve mekânda neler yapabileceğini ve kim olacağını tanımlar. Yapıbozum tekniği sayesinde post-yapısalcılar bu ikiliklerin doğal gerçeklik gibi gözükse de aslında dilsel yaratımlar olduğunu gösterir. Mesela Foucault, 19. yüzyılda cinselliğin, homoseksüelliğin ve heteroseksüelliğin nasıl inşa edildiğini anlatır. Bu dönemden önce bugün anladığımız anlamıyla cinsel kimlik diye bir şey yoktur. İnsanlar aynı cinsiyetle ilişkiye girer fakat bunun o insanla ilgili temel bir şey olduğu düşünülmez. Psikanaliz ve seksoloji gibi cinselliğe dair bilimlerin gelişmesi ve sanayi ve ev hayatındaki dönüşümler belli cinsel eylemlerin belli karakter tipleriyle özdeşleşmesine yol açar. 20. yüzyılda homeseksüelliğin kavramsallaşması belli tür cinsel eylemlerin homoseksüel kimliğiyle ilişkilendirilmesiyle ortaya çıkar. Dahası homoseksüel kimliği heteroseksüel kimliğe zıt olarak tanımlanır ki bu da yeni icat edilen bir kavramdır. Post-yapısalcı mantığı takip eden gucer kuramının temel iddiası, heteroseksüellik ve homoseksüelliğin ikilik olarak birbirini tanımladığı ve anlamlarının birbirine bağlı olduğudur.

kimlik politikaları Marjinal grupların kendi farklı kimliklerini kabul ettirmek için çabalayan politik aktivizm türünü ifade eder.

Kimliklerin ikilikler üzerinden inşa edildiği fikrinin de ötesinde post-yapısalcılığın diğer merkezi bir fikri de bu ikilik yapısındaki bir öğenin her zaman diğerine aşağı görülmesidir. Mesela patriarkal toplumlarda, erkeklik kadınlığa üstün görülür. Oucer kuramcıları homoseksüel kimliğinin heteroseksüel kimliğe aşağı olarak kurgulandığını gösterir. Hatta modem Batı'da sosyal hayat varsayılan bir doğallık ve heteroseksüelliğin üstünlüğü etrafında örgütlenir. Başka bir deyişle, modern sosyal hayat Judith Butler'ın heteroseksüel matrisi ile yönetilir. Heteroseksüel matris, heteroseksüelliğin cinselliğin doğal biçimi olarak gözükmesine yol açar. Dahası heteroseksüel matris, zorunlu heteroseksüellik yaratır. Bu, tek geçerli, anlaşılır ve saygı gören cinsellik biçiminin heteroseksüellik olduğu bir sosyal sistemi ifade eder. Bu sistemin yanında orta sınıf hayatının donanımları da yer alır. Herhangi farklı bir arzu ifadesi doğa-dışı ve anlaşılmaz olarak tanımlanır. Genelde hor görülür ve şiddete maruz kalır.

yapıbozum Post-yapısalcıların doğal gerçeklik gibi gözüken sosyal gerçekleri aslında inşa edilmiş olduğunu göstermek için kullandığı teknik. Yapıbozum, sosyal ilişkinin ikilik oluşturan ve ikiliğin bir tarafının aşağı kabul edildiği dilsel kategorilerle oluştuğunu gösterir.

heteroseksüel matrisi Heteroseksüelliğin cinselliğin doğal biçimi olarak gözükmesine yol açan kültürel çerçeve.

zorunlu heteroseksüel Tek geçerli, anlaşılır ve saygı gören cinsellik biçiminin heteroseksüellik olduğu bir sosyal sistemi ifade eder.

Oueer kuramcısı Eve Sedgwick günümüz cinsel kültürünü dolabın epistemolojisi kavramıyla açıklar. Epistemoloji, insanların dünyayı bilme biçimlerini inceleyen felsele dalıdır. Dolap ise kimliğin dolapta saklı olabileceği, gizli, gözden uzak, özel ve güvenli bir yerde saklanabileceği fikrini ifade eder. Sedgwick dolap kavramını heteroseksieilik ve homoseksüellik arasındaki ilişkinin nasıl cinselliği modern biçimde anlamak için kullanıldığını açıklamak için inceler. Homoseksüellik sadece heteroseksüclliğe aşağı kabul edilmez, aynı zamanda bu bağımlılık ilişkisi gözden uzakta tutulur, konuşulmaz, dolaba atılır. Bu günümüzün en önemli kimlik oluşum öğelerinden biridir. Bir kere, heteroseksüelliğin açık kamusal imgesine zıt olarak homoseksüellik ve diğer gucer cinsellikler saklı mekânlarda gelişmiştir. Bu, gucer kimliklerle ilişkilendirilen utanç duygularına yol açar. Dahası bu dolapla özdeşleşmenin sonucunda, dolaptan “çıkma” son otuz senedir gucer deneyiminin tanımlayıcı bir unsuru olmuştur.

Son olarak da homoseksüellik dolaba kapatılmış olduğundan, kendini heteroseksüel olarak tanımlayan insanlar kendi cinsellikleri ve gueer cinselliği arasındaki ilişkiyi anlayamaz. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, gucer kuramcıları homoseksüellik ve heteroseksüellik arasında müşterek kurucu bir ilişki olduğunu savunur. Ayrıca psikanalitik kuramdan yararlanan bazı gucer kuramcıları cinselliğin hiçbir zaman sınıflandırılamayacağını, taşa kazınmış olmadığını savunur. Cinsel arzu akıcı ve dönüşüme açıktır. Arzu sadece tarihsel ve sosyal süreçler sonunda kategorilere sokulur. Bu yüzden gucer kuramcıları çok radikal bir noktaya değinir: Heteroseksüel insanlar kendi içlerinde gueer cinselliğinin potansiyelini taşır. Sosyal kurumlar gucer cinselliğini bastırdığında veya reddettiğinde onu yok etmez sadece gözden uzaklaştırır. Bu da tehlikeli olabilir. Mesela Sedgwick, homoseksüel paniğinin —yani heteroseksüel toplumda homoseksüelliğe karşı verilen korku dolu ve şiddetli tepkiler (homofobi)— gucer arzunun dolaba kaldırılmasından kaynaklanır. Heteroseksüel kültür kendi içinde homoseksüelliği inatla reddettiği için, gucer cinselliğinin açık ifadelerine bu kadar aşırı tepki verir.

Buna benzer bir noktaya değinen Judith Butler da modern Batılı insanları homoseksüel melankoliden mustarip olduğunu savunur. Homoseksüel melankoli, heteroseksüel kültür kendi homoseksüelliğini reddettiği için ortaya çıkan ısrarcı üzüntüdür. Bu iki örnek de homoseksüel arzu reddedilse bile, modern öznenin gucer tarafının heteroseksüelliğin üzerinde bir hayalet gibi gezindiğini gösterir. O

halde gucer kuramın görevi gucer arzunun sosyokültürel hayatın her zaman bir parçası olduğunu ve olacağını göstermektir.

Cinsiyetin Performansı

Judith Butler en önemli gucer kuramcılarındandır. Butler toplumsal cinsiyet ve cinselliğin sosyal performanslarla yaratıldığını savunur. Feminist kuramlarda toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin oynadığı sosyal rollerdir. Bu roller genelde sosyal inşalar olarak ele alınır. Cinsiyet kadın ve erkeklerin biyolojik oluşumudur. Butler diğer feministlerle toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiğinde hemfikirdir fakat argümanı bir adım ileri taşır ve cinsiyetin de sosyal inşa olduğunu savunur. Batı toplumu sadece iki cinsiyetin —kadın ve erkek— olduğuna inansa da, Butler bu farklılık algısının kültürel ve tarihsel bir gelişme olduğunu savunur. Mesela bu ayrım kadın ve erkek katcgorisinc sığınayan pek çok cinsler arası bedeni göz ardı eder.

Bu fikirlerle beraber performans kavramına dönebiliriz. Butler'ın bakış açısından, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu bedenin otomatik özellikleri değildir; performans sonucunda var olurlar. Cinsel kimliğin başarılı icrası (kendini “adam gibi adam” olarak görmek) ve cinsel cazibeyle ilgili fikirler toplumsal cinsiyetin başarılı performansına bağlıdır. Bu, Goffman'ın kendiliğin doğuştan gelen bir unsur değil, sosyal performansların etkisi olduğu fikrine benzer (bkz. 6. Bölüm). O halde bir insanın zaman içinde sosyal performansla kendini inşa ettiği gibi, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel arzu da performansla üretilir. Mesela erkek heteronormatif toplumsal cinsiyet performans, erkek bedenlerini erkek toplumsal cinsiyeti ve kadınlara olan arzunun erkek ifadeleriyle birleştirir. Bedenler, arzular ve sosyal roller arasındaki bu bağlar otomatik değildir; bunlar kültürel ve kişisel icraatlardır.

dolabın epistomolojisi Cinsellik ve özellikle de homoseksüellikle ilgili modem bilginin, homoseksüelliğin kamusal alanda reddedilmesine bağlı olduğu fikri.

homoseksüel melankoli Heteroseksüel kültür kendi homoseksüelliğini reddettiği için ortaya çıkan ısrarcı üzüntü.

Buna bağlı olarak Butler bazı kültürel olarak uygun görülen performansların “cisimleşen/mesele olan bedenler” ürettiğini savunur. Bu fikir, kimliklerin nasıl somut hale geldiğini açıklar. Dilde yaratılan farklılıklar, performans vasıtasıyla bedenlere işlenir ve böylece gerçek ve tartışılamazmış gibi yaşanır. Aynı zamanda mesele olmak politik bir yargıyı içerir. Cinsellik, bazı cinsellik biçimlerini ve arzuları ayrıcalıklı kılan sosyal yapılar içinde cisimleşir. Bazı bedenler önem taşır, bazıları ise önemsizdir. Önemsiz olanlar marjinalleştirilir ve sosyal ve politik şiddete maruz kalır.

O halde performans kavramı gucer kuramı için çok önemlidir. Eğer cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sergileniyorsa, egemen cinsellikler sürekli performansa bağlı demektir. Performans kavramıyla Butler, heteroseksüelliği son derece maddi biçimde doğallıktan çıkarır. Onun sadece sosyal bir inşa değil aynı zamanda sürdürülmesi gereken bir per-

Güncel Uygulamalar:

Tuvalet Sorunu

Oueer kuramcısı Judith Halberstam, Kadın Erkeksiliği kitabında “tuvalet sorunundan” bahseder. Tuvalet sorunu, gündelik hayatta toplumsal cinsiyet ikiliğinin masum biçimlerde yeniden üretildiğini yansıtır. Bu, insanlara açıkça kadın mı erkek mi oldukları sorulan durumlardan biridir. Tuvalet sorununun karmaşıklığı cinsiyetleri muğlak olan, açıkça kadın veya erkek olarak gözükmeyen insanların sıkça yaşadığı bir deneyimdir. Bu insanlar tuvalete girdiklerinde genelde sorguya ve kötü davranışa maruz kalır. Bazen güvenlik veya polis bile çağrılır. Diğer tuvalet kullanıcıları bu. insanların kadın mı yoksa erkek mi olduğunu, yani ait olup olmadıklarını bilmek ister. Halberstam'a göre tuvalet sorunu, toplumsal cinsiyet temelli varoluşun en - önemli kurallarından birinin, cinsiyetin diğerleri tarafından anlaşılması gerektiğini gösterir. Herhangi bir muğlaklık, karışıklık ve belirsizlik korkuya, öfkeye ve bazen şiddete yol açar. Tuvalet sorunu ayrıca gündelik hayatta gucer insanların yaşadığı endişelerin de altını çizer. - Bu sorundan kaçınmak isteyen insanlar umumi tuvaletleri kullanmaktan kaçınabilir. Bunun sonucunda hayatlarının bir kısmını evde veya gucer dostu yerlerdeki güvenli tuvaletler etrafında organize edebilirler. Bu yalnızca gucer hayat biçimlerinin getirdiği sosyal ve psikolojik stresi değil, aynı zamanda heteroseksüel hayatın doğal karşıladığımız ayrıcalıklarını da

gösterir. Heteroseksüeller, özellikle de beyaz erkekler genelde kamusal alanda rahattır. Bunun tersine gucer bireyler, kamusal alanı kendi varoluşlarına direnen, kafa tutan ve burun kıvıran bir yer olarak tecrübe eder.

---

formans olduğunu göderir Kadın olmak ıçın kadın gibi yörümek ve konuşmak gerekir Bu otomatık olarak gelişmez, sürekli pratik edilmelidir

Performansa kavramına ek olarak, Butler hetcrosekstlel matrıse de kafa tutar. Eşeinscl haklan aktıvıstlerinin tersine Butler heteroseksüc! kültürde eşcinseller için bir alan yaratılmasını istemez. İleteroseksücl sosyal örgütlenmenin yerine daha açık ve özgürİeştirici bir sosyal örgütlenme gelmesini de istemez. Tüm bunlar normatif sosyal düzeni tekrar kuracaktır ve heteroseksüelliği homoseksüelliğin karşısına bir ikilik olarak koymaya devam edecektir. Oucer kuram, ütopyaların, özcülüklerin vc ikiliklerin ötesine geçmeye, cinselliği, cinselliğin ve arzunun yaratıldığı bir dizi sürekli faaliyeti olarak ele almaya çalışır.

Butler cinsiyet vc toplumsal cinsiyetin inşa edildiğini göstermek için kadın elbisesiyle gösteri yapan erkek örneğini kullanır. İngilizcesi “drag gucen” olan bu göslerici kadın gibi davranan bir erkektir. Başarılı bir gösteri, toplumsal cinsiyetin bir performans olduğunu gösterir. Seyircide göslericiye karşı oluşan arzu da bir performanstır. Butler aynı zamanda “erkeksi” kimliğine dair inceleme de sunar. Çucer kültüründe erkeksi (İngilizcesi “butch”) erkeklik pozunu takınan bir lezbiyendir. Bazı erkeksi İczbiyenler, gündelik hayatta kendilerini Hollywood yıldızı James Dean ile özdeşleştirir. Butler erkeksi birinin sadece erkek rolüne bürünen bir kadın olmadığını söyler. Erkeksilik cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti yeni biçimlerde bir araya getirerek yeni cinsellik ve arzu biçimleri üretir. Bu örnekler, cinsellik ve cinsel arzuyu daha az somut veya gerçek kılmaz. Sosyokültürel oyunda gerçek hislerin ve kimliklerin ortaya çıktığını gösterir.

Bu da gucer kuramının genel önemini ortaya çıkarır. Oueer kuramı cinsellik alanını, özellikle gueer cinselliğini aydınlatan bir perspektiftir fakat aynı zamanda sosyal kuramı daha genel açıdan da etkiler. Bir kere cinsellik ve arzunun sosyal hayatın temel özellikleri olduğunu gösterir. Bu da ciddi her sosyal kuramın cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinselliği ele alması gerektiğini gösterir. Ayrıca gucer kuramı farklı cinselliklerin nasıl inşa edildiğini ve sergilendiğini anlamaya yarayacak araçlar sunar. Son olarak da gucer kuramı, toplumda önceden belirlenmiş sosyal ve bedensel rollerle sınırlı olmadığımızı gösterir. Sosyal değişim amaçlayan diğer

kuramlar gibi, gucer kuramı da bedenlerin ve rollerin farklı kombinasyonlarıyla oynayarak daha eşitlikçi ve tatmin edici sosyal ilişkiler ve kurumlar kurabileceğimize inanır.

Özet

1. Daniel Bell'in büyük kuramı postendüstriyel toplumun ortaya çıkışını anlatır; bu toplum mal üretiminden hizmet üretimine geçmesi, mavi yaka işlerin azalıp profesyonel ve teknik işlerin artması, teknik bilginin pratik bilginin yerini alması, teknolojiyi daha iyi değerlendirme ve kontrol etmesiyle, yeni entelektüel teknolojiler geliştirmesiyle tanımlanır.
2. Postendüstriyel toplumda, rasyonalite ve verimliliğin egemen olduğu sosyal yapı (özellikle ekonomi) ve mantıksızlığın, kendini gerçekleştirmenin ve kendini tatminin egemen olduğu kültür arasında çatışma vardır.
3. Michel Foucault'nun büyük kuramı modemistlerinkinden ayrılır çünkü kökenleri bulmayı reddeder ve tutarsızlık ve devamsızlıklara odaklanır.
4. Foucault'un büyük kuramı yönetimsellikteki artışla, insanlar üzerindeki kontrol pratiği ve teknikleriyle ilgilenir.
5. Mahkümlara muamelede gelişme ve artan insanileşme yerine, Foucault insanları cezalandırma ve daha derinden cezalandırma yetisinde artış görür.
6. Bir nufusu kontrol etmek ve gözlemlemek ıçın üç temel araç vardır. İlki hiyerar şık gözlem veya ömütün tepesindekilerin her şeyi tek bir bakışla kontrol etme yotısıdır
7. Panopükon güç sahibinin (mesela hapishanedeki gardiyan) bir gruhu (mcscly mahkümlar) tamamen gözetlemesme yarayan bir yapıdır.
8. Disipline edici gücün ikinci aracı normalleytirici yargılar ve normları çigneyenleri cezalandırma yetisidir.
9. Üçüncü araç astları gözlemlemek ve yargılamak için sınama yapmaktır.
10. Foucault kontrole odaklansa da, onun sürekli tartışma altında olduğunu kabul eder. Bu gücün mikrofiziğine olan ilgisinin bir parçasıdır.
11. Kabul edilen büyük kuramın aksine, Foucault akıl sağlığı yerinde olanların akıl hastalarını toplumdan dışlayıp, baskı altına alma yetisinde artış görür.
12. Viktorya döncmi ve cinsellik arasında kabul cdilen büyük kuramın aksinc. Foucault bu dönemde daha fazla inceleme, stoklama, sınıflandırma, belirleme ve cinsellikle ilgili nedensel ve nicel araştırma olduğunu görür.

13. Zygmunt Bauman modemiteyi müphemliği kabul edememek olarak görür; postmodernite ise müphemliği daha çok kabul eder.
14. Bauman ayrıca neo-kabilecilikle postmoderniteyi ilişkilendirir. Bu yeni kabileler veya topluluklar yabancılar için ve etnik, dini ve politik gruplar için sığınak olur. Bu topluluklar ve gruplar toplumu geneli tarafından hoşgörüyle karşılanır.
15. Postmodern dünyanın ahlak, Öteki için olmanın egemenliği altındadır.
16. Jean Baudrillard üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş görür.
17. Tüketim, tüketici ihtiyaçlarından çok tüketicilerin farklılık arayışıyla açıklanır.
18. Mal veya hizmet yerine göstergeleri tüketiriz.
19. Göstergelerin anlamını kod belirlediği için aynı zamanda tüketimi de kontrol eder.
20. Kapitalizm odağını işçileri kontrolden tüketicileri kontrole çevirmiştir.
21. Baudrillard hakiki ilkel sembolik değiş tokuştan (geri dönüşlü verme ve alma süreci) günümüzün $imülasyonlarına veya sahtelerine bir geçiş görür.
22. Ritzer hiper-tüketimle tanımlanan bir dünya görür; bu dünya yeni tüketim araçlarıyla güçlendirilir.
23. Yaratıcı yıkım süreci devam eder; yeni tüketim araçlarının bazıları bile siber alışveriş merkezleri ve televizyondan alışveriş gibi maddi olmayan tüketim araçlarının tehdidi altındadır.
24. Yeni tüketim araçları içe patlama, simülasyon ve zaman ile mekânın manipülasyonu gibi tekniklerle tüketicileri cezbetmeye çalışır. Maddi olmayan tüketim araçları bu mekanizmaları yeni tüketim araçlarından daha etkili kullanabilir.
25. Quecer kuramı cinselliğin toplumsal inşasına, özellikle de eşcinsel, biseksüel ve trans-cinsiyet cinselliklerine odaklanır.
26. Homoseksüel ve heteroseksüel kategorileri evrensel cinsellik biçimleri değildir; 150 senedir cinsellik deneyimini şekillendiren modem yapılardır.
27. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bedenin biyolojisine bağlı değildir; sosyal performansla yaratılır.
28. Modem cinsellik dolabın epistemolojisi olarak tanımlanır; modern hayatta homoseksüelliğin önemi saklanmış ve reddedilmiştir.

Okuma Önerileri

/NUMUNT BAUMAN Modernm and the Holocanst Whaca, NY. Comell Univeraiş

Press, 1989.

Pir BELNAR? Ziy Batman. Dialectic 0f Modern London Sage, 2000.

PETER BriLMaR7 “Zyamunt Bauman.” In Geome Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eda.

The Wilev-Blackwell Companion to Major Social Theorisis, vol. 2, Contemporarv Social Thçorisis. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 155. 174,

Jupira BUTLER Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identir. New

York: Routledge, 1990.

MiKkE GANE, ED. Banwdrillard Live: Selected Intervıews, London: Routledge, 1994.

DOUGLAS KELLNER “Jean Baudrillard.” In George Ritzer ve JefTrey Stepnisky, eds.,

a The Wilex-Blackvell Companion to Major Social Theorisis, vol. 2. Contempo-

> rary Zygmunt Bauman Moderniry and (he Holocausı. Uhaca, NY: Cornell UniN versity Press, 1989,

PETER BEILHARZ Zyemun Bauman: Dialectic of Modernity. London: Sage, 2000.

PETER BELLHARZ (“Zygmunt Bauman.” In George Ritzer ve Jeffrey Stcpnisky, cds.,

The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 2, Contemporary Social Theorists. Malden, MA; Wiley-Blackwell, 2011, pp. 155—174.

JUDITH BUTLER Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New

York: Routledge, 1990.

EVE KOSOFSKY SEDGWICK o Epistemology of the Closer. Berkeley: University of

Calıfomla Press, 1990.

Moya LLoyp “Judith Butler.” In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The

Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists, vol. 2, Contemporary

Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 541—560.

GARY T. MARx "Surveillance." In George Ritzer, ed. 7he Encyclopedia of Social Theory, 2 vols. Thousand Oaks, CA: Sage, 2005, pp. 816-821.

JAMES MILLER 7he Passion of Michel Foucault. New York: Anchor Books, 1993.

GEORGE RITZER Explorations in the Sociology of Consumption: Fast Food, Credit Cards, and Casinos. London: Sage, 2001.

GEORGE RITZER, PAUL DEAN, VE NATHAN JURGENSON, EDS. "The Coming Age of Prosumption and the Prosumer," special double issue, American Behavioral Scientist 96, no. 4 (2012).

STEVEN SELDMAN Difference Troubles: Oueering Social Theory and Sexual Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

DENNIS SMITH Zygmunt Bauman: Prophet of Postmodernity. Oxford: Blackwell, 2000.

WILLLAM STAPLES Everyday Surveillance: Vigilance and Visibility in Postmodern | Life. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2000.

O KEMTH TESTER The Social Thought of Zygmuni Bauman. London: Palgrave, 2004.

" COUZE VENN "Michel Foucault." In George Ritzer ve Jeffrey Stepnisky, eds., The LE Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorisis, vol. 2, Contemporary i Social Theorists. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 240-267.

ALCOLM WATERS M Daniel Beli, London: Routledge, 1996.

11. BÖLÜM

Önemli Güncel kuramcılardan Küreselleşme Kuramları

Kültürel Kuram

Ekonomik Kuram

Politik Kuram

Diğer Kuramlar

Özet

Önerilen Okumalar

21 Yüzyılda küreselleşme kadar popüler ve akademik ilgi gören başka bir kavram olmadı. Aslında bu konuya dair akademik ilgi küreselleşmenin olağanüstü kamusal öneminden ve insanların bu konu karşısındaki endişelerinden ortaya çıkıyor. Fakat akademik dünyaya has sebepler de (mesela şu anda küreselleşme adı verilen olguyla ilgili en başlarda ortaya atılan kısıtlı bakış açılarına karşı tepki) bu konuyu neredeyse saplantı derecesinde öne çıkardı. Sosyal kuramcılar, bu bölümde ve kitabın diğer kısımlarında bahsedilen isimler, bu trendin bir parçası. Bu kısa bölümde küreselleşmeye dair tüm literatürü taramamızın imkânı yok. Burada sadece küreselleşmeye dair en önemli kuramlara yer vereceğiz.

Dünyadaki her ulus ve milyarlarca insanın hayatı genelde oldukça dramatik biçimlerde küreselleşmeyle değişime uğradı. Baktığımız her yerde küreselleşmenin etkilerini görebiliriz. Mesela ulusal ekonomiler belli bir ölçüde Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından regüle edilir; küresel iklim değişikliği Paris anlaşması gibi uluslararası anlaşmalarla kontrol edilir; farklı kültürlerden milyonlarca insan göç yoluyla bir araya gelir ve en önemlisi de İnternet çok çeşitli küresel bağların kurulmasını sağlar.

Küreselleşmenin önemi ona karşı direnişin gücünden de anlaşılabilir. 1990'lar ve 2000'lerde WTO ve IMF toplantıları küreselleşmenin büyük şirketlerin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünen insanlar tarafından protesto ediliyordu. Geçtiğimiz senelerde, yüzyıllardır küreselleşmenin ekmeğini yiyen İngiltere ve Amerika küreselleşmeye karşı hoşnutsuzluklarını ortaya koymaya başladı. 2016'da İngiltere

ulusal bir referandumlar Avrupa Birliği'nden çekilme kararı aldı. Brexit olarak adlandırılan bu durum uluslararası politik organizasyonlara ve onların ulusal egemenliğe karşı koydukları kısıtlara bir tepki olarak algılanabilir. Aynı hisler, 2016'da Donald Trump'ın Amerikan başkanlığına seçilmesinde de ortaya çıktı. Trump'ın kampanyası küreselleşme karşıtı mesajlarla bezeliydi: Amerika ve Meksika arasında oldukça gereksiz bir sınır duvarı inşa etme vaadi, Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan (TTP) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) çekilme ya da yeniden pazarlığa oturma planı ve gezegenin geleceği için son derece önem tayıyan bir anlaşma olan Pans anlaşmasından çekilme vaadi Bu politik gelişmelei küreselleşmenin sona erdiği anlamına gelmiyor. Bu bölümde de göreceğiniz gibi küreselleşme andece ekonomuk değil, kültürel, polk ve çevresel öğeleri de içeriyor Küresel düzenin belli kısımları değişse de (mesela uluslaramu tucarcı anlaşmalarına ulusların katılımı) diğer bazı kısımları aynı kalıyor hatta yoğunlaşıyor. Mesela mıllhyetçiliğin artışına rağmen küresel bilgi ve kültür akışı devam ediyor. Bu, interi nel sayesinde küresel iletişimin artmasından ve Netflix gibi uluslararası “streaming” platformlarının büyümesinden kaynaklanıyor. Ticaret anlaşmalardakı değişimler bile küreselleşmenin sonuna değil küresel düzenin organizasyonunun değişimine işaret ediyor olabilir.

Küreselleşme kuramı ayrıca sosyal kuramın içindeki bir dizi gelişmeyle, özellikle de modemizasyon kuramı gibi eski yaklaşımlara verilen tepkiyle de açıklanabilir. Bu / kuramın özelliklerinden biri Batı yanlısı olması ve Batıda gerçekleşen gelişimlere öncewe lik vererek. dünyanın geri kalanının giderek Batılılaşmaktan başka çaresi olmadığını savunmasıdır. Küreselleşme kuramının pek çok versiyonu olmasına rağmcn, hemen hepsi Batıya (ve özellikle Amerika'ya) odaklanmaktan vazgeçmiş ve pek çok farklı Ni yönde akan, belli ölçüde uluslardan ve bölgelerden bağımsız ulus-ötesi akışlara odak- » lanmaya başlamıştır (bkz. aşağıdaki Appadurai özeti).

Küreselleşme kültürel, ekonomik, politik ve/ya kurumsal açılardan incelenebilir. Her biri için homojenite ve heterojenite bir tartışma konusudur. Kültürün küreselleşmesi bir yanda ortak kod ve pratiklerin (homojenite) ulus-ötesi genişlemesi olarak diğer yanda da pek çok küresel ve yerel kültürün katkılarının bir çeşit pastiş veya karışım yaratarak kültürel melezlere yol açması (heterojenite) olarak görülebilir. Homojenliğe doğru ilerleme genelde kültürel emperyalizmle veya bir kültürün diğer kültürlere olan etkisiyle ilişkilendirilir. Kültürel emperyalizmin çeşitli türleri vardır. Bunların bazıları Amerikan kültürünün, Batı'nın

veya merkez ülkelerin oynadığı rolü vurgular. Buna karşılık, mesela Roland Robertson kültürel emperyalizm terimini kullanmasa da meşhur küreselleşme kavramıyla bu fikre karşı çıkar ve küreselin yerelle ilişkiye geçerek yerel " o ve kültürel arası bambaşka bir şey yarattığını savunur.

Ekonomik etkenlere odaklanan kuramcılar, bunların giderek artan önemi ve homojenleştirici etkisini vurgular. Küreselleşmenin dünyanın çeşitli bölgelerine serbest piyasa ekonomisinin yayılması olduğunu düşünürler. Mesela bazıları küreselleşme ve ticaretin genişlemesine odaklanır. Kısa bir süre önce Nobel ödüllü iktisatçı ve Ekonomik Danışmanlar Konseyinin eski başkanı George Stiglitz Dünya Bankası, WTO ve IMF'yi küresel ekonomik krizleri çözmek yerine kızıştırmakla eleştirdi. Stiglitz özellikle IMF'?yi ulusal farklılıkları göz ardı eden homojenleştirici “tek beden” yaklaşımıyla eleştirir. IMF ve genel olarak küreselleşme zengin ulusların, özellikle de Amerika'nın (ki IMF kararlarını veto gücü vardır) yararına, yoksul ulusların ise zararınadır. Zengin ve yoksul arasındaki fark küreselleşme yüzünden artar. Ekonomik konulara odakJananların homojenlik vurgusuna rağmen, belli bir farklılaşma (heterojenite) de küresel 3 ekonominin sınırlarında gözlemlenebilir. Stiglitz IMF ve diğer küresel ekonomık örgüto / lerin farklılaşmış politikalar uygulaması gerektiğini savunur. Ekonomik alandaki diğer heterojenlik biçimleri mesela yerel kültürlerin metalaşmasını ve yerel gereksinimlere i göre ürünlerin şekillenmesi için kullanılan esnek uzmanlaşmayı içerir. Daha genel olarak, heterojenleşmeyi vurgulayanlar küresel pazar ve yerel pazarın etkileşime girerek benzersiz “kü-yerel” pazarların küresel pazarın taleplerini yerel pazarın gerçekleriyle birleştirir.

kültürel emperyalizm Bir kültürün diğer kültürlere olan tesiri.

1 Belli software ve cihazlar aracılığıyla içeriğe herhangi bir alıcıya indirmeden, medya akışı olarak erişim. (ç. n.)

Anahtar kavram

Küreselleşme

küreselleşme giderek her yere yayılır "Küresel çağda" yaşıyoruz. Küreselleşme çok önemli bir gelişmedir. hatta insan tarhının en önemli gelişmesi olduğu söylenebilir. Bu pek çek nlanda, özellikle de coğrafi olarak yayılmış sosyal ilişkiler ve sosyal yapılarda görülür. Küresclleşme tüm gezegeni içeren, gıderek akışkan hale gelen insanların, nesnelerin, yerlerm ve bilgimn ve bunların akışlarım sınırlandıran ya da hızlandıran yapıların çok yönlü akışları ola. rak tanımlanabılır.

Bır tarafla bu tanımda harekete "günümüz dünyasında giderek akışkan hale gelen çeşitli olguların çok yönlü süreçleri akışlarına vurgu yapar. İnsanlar dünya etmlinda (turist veya göçmen olarak) daha kolay hareket eder: nesneler uluslararası karpo şirketleri sayesinde duha kolay ve hızlı hareket eder, yerler her yere hareket eder (McDonalds'ın dünyada yüzden fazlada ülkede şuhesi vardır) ve bilgi de intemct aracılığıyla kolayca ve hızla hareket eder.

Diğer tarafta, küresel olarak önemli olan çeşitli yapılar vardır. Bu yapılardan bazıları çeşitli olguların akışına yardımcı olur. Mesela hava yolları hatları onların dünya etrafında hareket ctmesini (ve havada çarpışmamasını) sağlar, yasadışı göçmenler mesela Orta vc Güney Amerika'dan Meksika'ya oradan da Amerika'ya belli rotaları takip cder. Fakat başka yapılar çeşitli küresel akışları yavaşlatır veya engeller. Ulus devlet sınırları, gümrük kontrolleri bunlara örnektir.

Sonuç olarak küreselleşme hakkında düşünürken hareket halinde olana —süreçlere, akışlara, akışkanlara— ve bu akışları hızlandıran veya yavaşlatan statik yapılara odaklanmalıyız.

Küreselleşmenin pek çok tanımının tersine, burada sunulan küresel birleşmenin, küreselleşmenin önüne geçilemez bir öğesi olduğunu savunmaz. Yani küreselleşme daha büyük birleşme getirebilir (özellikle de şeyler kolayca akarken) veya (akışları engelleyen yapılar kurulunca) birleşme seviyesini azaltabilir.

Küreselleşmeyle ilgili bir terim de ulus-ötesiciliktir. Bu belli ulus devlet sınırlarının ötesindeki birey ve grupların bağlantılı olmasını ifade eder. Bu, ulus-ötesilik yani belli bir ulus devlete bağlı olmayan topluluk, kimlik ve ilişkilerin gelişmesi fikriyle de ilişkilidir.

Küreselleşme ve ulus-ötesicilik genelde birbirinin yerine kullanılır. Fakat ulus-ötesicilik özellikle ulus devletle ilişkili jeo-politik sınırların ötesine geçen ilişkilerle sınırlıdır. Küreselleşme ise bu bağları içerir fakat onlarla sınırlı değildir ve daha geniş, tüm gezegeni içeren süreçleri kapsar. Dahası jeo-politik sınırlar, küreselleşmenin karşılaştığı ve genelde de aştığı sınırlardan sadece biridir.

Belli olgular, mesela sendikalar, küresel yerine ulus-ötesi olarak düşünülmelidir. Yani iki veya daha fazla ulus devletin sendikaları arası sınır ötesi ilişkileri küresel emek hareketinden daha önemlidir. Ulus-ötesicilik genelde bir ülkeden diğerine giden fakat geldikleri ülkeyle ilişki içinde olmaya devam edem göçmenleri araştırmak için kullanılır.

Politik/kurumsal yönelimler de ya homojenliğe ya da heterojenliğe vurgu yapar.

Mesela homojenlik yaklaşımıyla hareket edenlerin bazıları dünyadaki yaygın ulus devlet modelleri ve benzer yönetim biçimlerinin ortaya çıkışını ele alır. Başka bir deyişle, dünyada neredeyse tek bir model yönetimin yayıldığını savunurlar. Daha genel olarak, çeşitli kurumların küresel cikisi de araştırılır. Göreceğimiz gibi, basılan ulus dlc kurumların ve örgütlerin büyümesinin hem ulus devletin hem de diğer daha yerel sosyal yapıların gücünü yitirmesine yol açtığını düşünürler, Homojenleşmeye dar en çarpıcı görüşlerden biri Benjamin Barber'in “MeDünya” fikrıdır Bu fikre göre dünyada yaygın tek bir polttik yönelim büyümektedir.

küreselleşme Tüm gezegeni içeren, giderek akışkan hale gelen insanların, nesnelerin, yerlerin ve bilginin ve bunların akışlarını sınırlandıran ya da hızlandıran yapıların çok yönlü akışları olarak tanımlanabilir.

Barber aynı zamanda altematif bir yaklaşımdan, “Cihat” fikrinden de bahseder Bu fikirle yerel, etnik, gerici politik güçleri (“haydut devletler") ve milliyetçiliğin yoğunlaşmasıyla dünyada artan politik heterojenliği kasteder. MeDünya ve Cıhadın yerel düzeyde kesişimi ikisini içeren (mesela intemet kullanarak yandaş toplamak veya geleneksel fikir ve retorik kullanmak) politik oluşumları yaratır.

Homojenleşme/heterojenleşme konusu küreselleşme kuramının ortasından geçse de, tümünü kapsamaz. Gelecek kısımda küreselleşmeye dair önemli kuramlara baktığımızda bu kuramın başka yönlerini de inceleyeceğiz. Buradaki tartışma dört bölüme ayrılıyor. İlk olarak günümüzün önemli düşünürlerinin (Giddens, Beck, Bauman) küreselleşme yaklaşımlarını inceleyeceğiz. Sonra küreselleşmeyle ilgili üç genel kuramsallaştırma kategorisine —kültürel, ekonomik, politik/kurumsal— döneceğiz.

ÖNEMLİ GÜNCEL KURAMCILARDAN KÜRESELLEŞME KURAMLARI

Anthony Giddens ve Küreselleşmenin “Kaçak Dünyası”

Giddens”ın küreselleşmeyle ilgili fikirleri onun modemitenin ezici gücüne dâir fikirleriyle (bkz. 5. Bölüm) örtüşür. Giddens aynı zamanda küreselleşme ve risk, özellikle de imal edilen risk tabir ettiği olgunun artması arasında da bir bağ görür. Küreselleşmenin kaçak dünyasının çoğu bizim kontrolümüz dışındadır, fakat Giddens tamamen karamsar değildir. Kaçak dünyanın yarattığı sorunları sınırlandırabiliriz fakat asla tamamen kontrol edemeyiz. Demokrasi için, özellikle de Avrupa Birliği gibi uluslararası ve ulus-ötesi demokrasi biçimlerine dair bir umut besler.

Giddens, küreselleşmede Batının ve daha belirgin olarak Amerika'nın rolünü vurgular. Fakat küreselleşmenin iki taraflı bir süreç olduğunu da kabul eder. Amerika ve Batı da ondan etkilenir. Dahası küreselleşmenin giderek daha merkezsizleştiğini ve Batı dışı ulusların daha büyük rol oynamaya başladığını savunur. Ayrıca küreselleşmenin hem yerel kültürlerin önüne geçtiğini hem de onları canlandırdığını kabul eder. Küreselleşmenin “yana doğru itildiğine” yani ulusları ortadan kesen yeni alanlar ürettiğine dair yepyeni bir fikir ortaya atar. Kuzey İspanya'dan Fransa'ya uzanan Barcelona'nın etrafındaki bölgeyi buna örnek olarak gösterir.

Bugün küresel seviyede yaşanan en temel çatışma köktencilik ve kozmopolitlik arasındadır. Giddens son kertede "küresel kozmopolit toplumun" ortaya çıktığını düşünür. Fakat ona karşı olan en temel güç —yani gelenekselcilik— bile küreselleşmenin ürünüdür. Dahası köktencilik kendi amaçlarına ulaşmak için küresel güçleri (mesela kitlesel medya) kullanır. Köktencilik çeşitli şekillere —dini, etnik, milliyetçi, politık— bürüne- bilir; fakat hangi şekle girerse girsin Giddens'a göre hem kozmopolitliğe zıt olduğu için hem de şiddetle ilişkili olduğu için sorunludur.

küreselizm Ekonominin dünyaya egemen olduğu ve kapitalist dünya pazarının hegemonyası ile onu savunan neo-liberal ideolojinin yükseldiği fikri.

Anahtar Kavram

Sivil Toplum

Sosyal kuramda mil toplum fikriyle ilişkilendirden en önemli isim Alexis de Tocgueville'dir (bkz 1 Bölüm). Torgueville Amenka'nın ilk yıllarında politik yönelimi olmayan çoşuli geniş demekler (mesela dini, ahlaki) kurma eğilimini över Bu tip sivil oluşumlar ınsanların birbirleriyle etkileşime geçmesine ve his, fikir, duygu ve anluyış geliştirip genişİetmesine el verir. Bu sivil demekler aynı zamanda insanların bir araya gelip ortak hareket etmesine de yardınıcı olur. Bu tip dernekler olmasa insanlar büyük ölçekli toplumlarda izole ve zayıf olurlardı.

Amerika (ve daha genel olarak Batı) dünyayı barbarca, hatta vahşi (sömürgecilik. emperyalizm) araçlarla fethetti. Fakat aynı zamanda sivil toplumun özgür basın, yazılı anayasa, dini hoşgörü, insan hakları gibi pek çok öğesini oluşturmada büyük rol oynadı. 19. ve 20. yüzyılın başında canlı bir sivil toplum (barış örgütleri, kooperatifler, işçi hareketleri) vardı fakat iki dünya savaşı sonrası bunlar gücünü kaybetli. Modern sivil toplum İkinci Dünya Savaşı sonrası şekil aldı ve genişledi.

Özellikle 1970*ler ve 80'lerde Latin Amcrika ve Doğu Avrupa'ya önem verilir. İki bölgede de askeri diktatörlüğe muhalefet ve devlet dışında orduya karşı gelecek otonom ve kendini örgütleyen oluşum arayışları vardı. Ayrıca bu dönemde sivil toplum, farklı sivil toplum grupları arasındaki ilişkileri arttıran kolay seyahat ve iletişimin gelişmesi sayesinde küresel bir hal aldı. Bu gruplar uluslararası otoritelere seslenerek kendilerine politik yer açtı ve insan hakları gibi konularda uluslararası anlaşmalar sağladılar. 1990'lardaki önemli bir olay da mayınlar, insan hakları, iklim değişikliği ve HIV/AIDS için bir araya gelen küresel aktivistlerin ortaya çıkmasıydı.

Sivil toplum bireylerin politik ve ekonomik otoritelerle baş etme sürecidir. İnsanların birbirleriyle ilişkiye geçip her şeyden öte politik ve ekonomik kurumları inceleyip eleştirmesini sağlayan alandır. İnsanlar çeşitli gönüllü dernekler, sosyal hareketler, politik partiler ve sendikalar aracılığıyla bunu yapar. Sivil toplum hem ortamları hem de bu ortamlarda gerçekleştirilen eylemleri içerir. Ayrıca insanların ve grupların amaçladığı bir ideal —politika ve ekonomiye etki edecek ve onlara denge oluşturacak aktif, canlı ve güçlü bir sivil toplum idealini yansıtır. Sivil toplum

ulus devlet ve ekonomik piyasaya, özellikle de neo-liberal kapitalist piyasaya karşı bir denge ve alternatiftir.

Sivil toplum devlet içindeki grup ve eylemlere bağlıyken, daha yakın zamanlarda küresel eylem ve örgütlerle (mesela uluslararası sivil toplum kuruluşları: USTK'lar) ilişkilenmeye başladı. Başka bir deyişle giderek daha küresel bir sivil topluma yöneliyoruz, fakat sivil toplum devlet ve toplumların içinde de hâlâ bir güç. Küresel sivil toplum hükümet dışı, iç içe geçmiş sosyal süreçlerden oluşan, şiddet karşıtlığına, çoğulculuğa ve küreselliğe yönelen bir toplum biçimidir.

Sivil toplumun ve USTK'ların gelişiminde çeşitli etkenler yer alır. Belki de en önemlisi hem kaynakların (para, bilgi, popüler kültür, vb.) ve hem de tehlikelerin (çevre kirliliği, uyuşturucu, seks ticareti, vb.) akışlarını içeren küresel akışlardır (bkz. Anahtar Kavram: Küreselleşme). Ulus devletin bu akışlarla baş etme gücü azaldıkça, genelde sivil toplum ve USTK'ların rolü artar. Bunların en önemlileri arasında CARE, WWE, Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü, Sınır Tanımayan Doktorlar, Oxfam, vb. bulunur. Sivil toplum grupları içinde belki de en önemlisi özellikle az gelişmiş toplumlardaki yoksulları temsil eden ve onların küresel ekonomideki konumlarını güçlendirmeye çalışan gruplar vardır.

Ulrich Beck ve Küreselleşmenin Politikası

Beck'in bu konudaki görüşlerini küreselizm ve küresellik arasında yaptığı ayrımla anlayabiliriz. **Küreselizm** fikri, ekonominin dünyaya egemen olduğu ve kapıtalist dünya pazarının hegemonyası ile onu savunan nco-libcral ideolojinin yükselişine tanık oldugumuzu ifade cder. Beck'e görc bu görüş hem tek taraflı hem de çizgisel bir düşünce tarzıdır. Küresel gelişmelerin çok boyutlu olması —ckoloji, politika, kültür ve sivil toplum— hatalı bir biçimde tek bir ekonomik boyuta imdirgenir. O ekonomik boyut da yine hatalı olarak çizgisel bir yönde dünya piyasasına bağımlılığa doğru evriliyormuş gibi algılanır. Beck dünyayı çok boyutlu ve çok yönlü açıdan ele alır. Ayrıca kapitalisı dünya pazarına dair sorunlara, serbes! ticaretin pek çok bariyeri olmasına ve dünya pazarında sadece kazananların değil aynı zamanda pek çok kaybedenin de olmasına değinir.

Beck küreselizmi eleştirirken, **küresellik** fikrini değerli bulur. Bu fikre görc kapalı mekânlar, özellikle de uluslarla ilişkili olanlar giderek hayali hale gelir. Bunlar

küreselleşme yüzünden hayali hale gelir çünkü artık pek çok ulus-ötesi aktör, farklı güç ve kimliklerle ulus devletlerin altını oyar. Bu ulus-ötesi süreçler sadece ekonomik değildir; ekolojiyi, kültürü, politikayı ve sivil toplumu da içerir. Ulus devlet sınırlarını illa gereksiz kılmasa da en azından geçişken hale getirir: Artık hiçbir şey yerelle sınırlı değildir. Yerelde cereyan eden, tüm dünyayı hem ilerletir hem de geriletir.

Ulus-ötesi süreçler çoktandır varoluşa da, küresellik en azından üç sebepten ötürü yenidir. İlk olarak coğrafi alandaki etkisi eskisinden çok daha büyüktür. İkincisi, zaman içindeki etkisi daha sabittir; bir zamandan ötekini daha sürekli biçimde etkiler. Üçüncüsü ulus-ötesi ilişkiler ve ağlar gibi çeşitli unsurlar daha yoğunlaşmıştır. Beck ayrıca küreselliğin daha eski ulus-ötesi süreçlerden farkını belirten başka şeyleri de sıralar:

1. Ulusal sınırlar arasındaki gündelik hayat ve etkileşim derinden etkilenir.
2. Bu ulus-ötesilik, kitlesel medya, tüketim ve turizm gibi alanlarda açıkça algılanır.
3. Topluluklar, emek ve sermaye giderek yersizleşir.
4. Küresel ekolojik felaketler ve çözümleriyle ilgili artan bir bilinç vardır.
5. Farklı kültürlerden ötekilerin hayatlarımıza etkilerini daha çok algılarız.
6. Küresel kültür endüstrileri daha önce görülmemiş seviyede dağılır.
7. Ulus-ötesi anlaşmaların, aktörlerin ve kurumların sayısı ve gücünde artış vardır.

Bu Beck'in modemiteyle ilgili düşüncelerini gözden geçirmesine yol açar. Küresellik ve onun geri dönülemez olması artık “ikinci modernite” dediği olguyla ilişkilendirilir. Her şeyden öte, ikinci modernite ulusların gücünün ve “ilk modernitenin” kalbindeki ulusal sınırların gücünün azalmasıyla tanımlanır. İlk modernitenin temel varsayımı kendi içine kapalı ulus devletlerde yaşadığımızdı(r). Yani küresellik ve ikinci modernite ulussuzlaşma anlamına gelir. Beck ulus-ötesi örgütlerin ve belki devletlerin ortaya çıkacağından umutludur.

Zygmunt Bauman ve Küreselleşmenin İnsani Sonuçları

Bauman küreselleşmeyi "mekân savaşı" açısından ele alır. Ona göre dünyadaki toplumsal tabakalaşmanın en önemli ve farklılaştırıcı etkeni hareketliliktir. Mekân savaşının galipleri hareketlidir; kürenin etrafında serbestçe hareket etmekte ve bu esnada kendileri için anlam yaratmakta özgürdürler. Mekândan bağımsız hareket edebilirler ve bir yere

Zygmunt Bauman (1925— |)

Kısa Biyoyrafı

Zygmunt Bauman'ın hayatı ve akademik kariyeri enteresandır. Polonya'da doğmuş ve Yahudi olduğu ıçın Nazılerden ailesiyle Rusya'ya kaçmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya ordu. sinda savaşmış ve 1951'te binbaşıhğa yükseldikten sonm artan Yahudi düşmanlığı yüzünden görevinden alınmıştır. Sosyal bilimlere dönmüş ve 1908'de Varşova Üniversitesi'nde profe. «ör ünvanı kazanmıştır. Oradan da Yahudi düşmanlığı yüzünden ayrılmak zorunda kolmıştır Sonunda İngiltere'deki Lceds Üniveniten'ne gelmiş ve İngilizce yayınlar yapmaya haşlamıştır. Günümüzün en önemli sosyal kuramcılarnıdan biri olmuştur.

İngilizce ilk kitabı 1972'de yayınlanmıştır. Fakat kariyeri asıl 1989'da Modermte yi Yahudi Soykırımı kitabıyla zirveye çıkmıştır. Bu eserde soykırımın bir istisna değil, modernitenin temel doğasının yansıması olduğunu savunur. Bu modernite eleştirisi Bauman'ı postmodemite ve posimodem sosyal kurama iter. 1990'larda bu yönclimi benimser. Duhu yakın zamanda küreselleşme de dahil çeşitli konularda yazan Bauman, 2000'lerde "akışkan modernite" kavramıyla sosyolojik literatüre bir orijinal katkıda daha bulunmuştur.

---

küresellik Küresel Kapalı mekânların, özellikle de uluslarla ilişkili olanların giderek hayali hale geldiği fikri.

“ayak basmaları” gerekince kendilerini duvarlarla ve polislerle korunan, mekân savaşının kaybedenlerinden korunacakları yerlere çekilirler. Bu kaybedenler sadece hareketlilikten mahrum değildir aynı zamanda anlamını yitirmiş hatta anlam sunamayan alanlara kapatılmışlardır. Elitler kendi hareketlilik fırsatlarından sarhoş olurken, geri kalanlar içinde çıkma fırsatları olmayan alanlarda mahkümdur. Dahası kendi hareketsizlikleri ve elitlerin istedikleri gibi hareket edebilmeleri onlarda utanç yaratabilir. Bunun sonucunda, alanlar mekân savaşlarının kazanan ve kaybedenleri arasındaki eşitsiz bir çatışmanın muharebe meydanı haline gelir.

Kazananlar mekândan çok zaman içinde yaşar; neredeyse her mekânı hızla dolanabilirler. Bunun tersine kaybedenler mekânda yaşar. Bu mekân onların kontrollerinin dışındadır, ağır, dirençli, dokunulmaz ve zamanı bağlama gücüne sahiptir. Fakat belli bir miktar hareketliliğe sahip olanları ayrıştırmak gerekir. Turistler istedikleri için hareket halinde olanlardır. Bir şey onları çeker ve ona yönelirler. Bir de aylaklar vardır ki onlar da kendi çevrelerine çeşitli sebeplerden ötürü tahammül edemedikleri için hareket halindedirler. Küreselleşmenin olumlu özellikleri olarak kabul ettiklerimiz turistlerle ilişkilidir; önlenemeyen yan etki ise pek çok insanın aylağa dönüşmesidir. Fakat bu iki ucun arasında da pek çok insan vardır. Nerede durduklarını bilemezler; fakat yarın orada olacaklarından emin olamazlar. Yani küreselleşme pek çoğumuz için rahatsızlığa dönüşür.

Fakat küreselleşmenin görünen kazananlarının —turistlerin— bile sorunları vardır. İlk olarak yavaşlayamamanın verdiği sıkıntı vardır; her zaman son hızla hareket halinde olmak zordur. İkinci olarak hareketlilik bitmek bilmeyen seçenekler ve bunların yarat- tığı belirsizlikleri ifade eder. Üçüncüsü her bir seçenek bir dizi risk ve tehlike içerir. Sonsuz hareketlilik ve sürekli tercih sonunda sorun yaratır.

Günümüzün önemli sosyal kuramcılarının küreselleşme kuramlarından sonra, küreselleşme kuramının temel tiplerine dönüyor ve diğer önemli düşünürlerden de örnekler veriyoruz.

turistler İstedikleri için hareket halinde olanlardır.

aylaklar Kendi çevrelerine çeşitli sebeplerden ötürü tahammül edemedikleri için hareket halinde olanlar.

KÜLTÜREL KURAM

Jan Nedervecen Picterse küreselleşmenin kültürel unsurlarıyla ilgili kuramlara, özellikle de dünya etrafındaki kültürlerin farklı mı yoksa küresel ve yerel kültürlerin birleşimiyle “melez formlar” mı yarattığıyla ilgili temel tartışmalara dair üç (emel paradigma tespit eder. Bu paradigmalara ve her birinden temsili örneklere bakalım.

Kültürel Farklılık

Bu paradigmayı benimseyenler kültürler arasında bitmeyen ve küreseileşmeden veya herhangi kültürler ötesi süreçlerden etkilenmeyen farklılıklar olduğunu savunur, Bu kültürün bu süreçlerden etkilenmediği anlamına gelmez: fakat temelde büyük ölçüde eskisi gibi kalırlar. Bu yaklaşımda küreselleşme sadece yüzeyde gerçekleşir, kültürlerın derin yapısı ondan etkilenmez. Kültürler sadece küreselleşmeye değil aynı zamanda diğer kültürlerin etkilerine de kapalıdır. Bir imgede dünya farklı kültürlerden oluşan bir mozaik olarak kabul edilir. Daha tehditkâr bir imge ise bilardo topu imgesidir; bilardo topları (kültürler) diğer bilardo toplarından (diğer kültürlerden) seker. Bu tchditkârdir çünkü dünya kültürleri arasında tehlikeli ve muhtemelen felaket yaratacak çarpışmaları ifade eder.

Bu paradigma epey eskiye dayanır fakat geçtiğimiz yıllarda iki olay yüzünden daha çok ilgi toplamıştır. Bunlardan ilki 11 Eylül'deki terörist saldırılar ve arkasından gelen Afganistan ve Irak savaşlarıdır. Pek çok insan için bu olaylar Batı ve İslami kültür arasındaki çatışmanın ve aralarındaki sonsuz kültürel farklılıkların bir sonucudur. Diğeri ise hem Amerika'nın (artan İspanyol asıllı nüfusu) ve Batı Avrupa ülkelerinin (artan Müslüman nüfus) artan çok kültürlülüğü ve azınlık ile çoğunluk arasındaki büyük farklar ve düşmanlıklardır.

Bu paradigmanın en ünlü ve tartışmalı örneği Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması eseridir. Huntington güncel dünya durumunu Soğuk Savaşın sonundan başlayarak ele alır ve dünyanın bir politik-ekonomik temelde ayrışmış düzenden (demokratik/kapitalist ve totaliter/komünist) kültürel farklılıklar temelinde yarışıma geçtiğini savunur. Bu kültürel farklılıklar yeni değildir fakat çoğunlukla Soğuk Savaş'ın yoğun politik ve ekonomik'farkları arasında derinlere gömülmüştür (tıpkı eski Yugoslavya'daki Sırp ve Hırvatlar arasındaki farklar gibi). Son yirmi yıldı ise kimliklerin, hasımların ve düşmanların su yüzüne çıktığını gördük. Huntington medeniyet kavramını bu

kültürlerin ve kültürel kimliklerin en geniş düzeyini (ona göre medeniyet “bariz” olan kültürdür) ifade etmek için kullanılır. Huntington bu medeniyetler arasında fay hatlarının ortaya çıktığını ve bunun tarihsel düşmanlıklar göz önünde bulundurulduğunda epey tehlikeli bir durum olduğunu düşünür.

Huntington yedi veya sekiz dünya medeniyeti ayrıştırır: Sinik (Çin), Japon (bazen Sinik”le bir arada Uzak Doğu olarak ele alınır), Hindu, İslami, Ortodoks (Rusya merkezliJ, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve yakın ilişkili Avustralya, Yeni Zelanda, Latin Amerika ve (muhtemelen) Afrika. Bu medeniyetlerin temel felsefi varsayımlar, altta yatan değerler, sosyal ilişkiler, gelenekler ve genel yaşama bakış açısından oldukça farklı olduğunu düşünür. Huntington'a göre insanlık tarihi medeniyetler tarihinin, özel- likle de bu medeniyetlerin bir sonucudur. Medeniyetlerin belli özellikleri ortaktır. Ne oldukları (kesin başlangıç ve medeniyetler arası sınır olmamasına rağmen) üzerinde fikir birliği vardır. Bunlar:

medeniyet Kültürün ve kültürel kimliklerin en geniş alanı; en geniş anlamıyla kültür.

1. (Zaman içinde değişseler bile) en kalıcı insan ilişkileridir,
2. Kültürel kimliğin en geniş seviyesidir,
3. Öznel özdeşleşmenin en geniş tipidir,
4. (Devlet görevlerini yerine getirmese de) bir devletten fazlasını kaplar,
5. Bütünlüktür,
6. Din ve ırkla yakın ilişki içindedir.

Huntington medeniyetler arası ilişkilere dair büyük bir anlatı sunar. 3000 yıldan fazla zamandır (İ.Ö. 1500'den İ.S. 1500'c) medeniyetler zaman ve mekân açısından birbirlerinden ayrılmışlardır. Bunun sonucunda aralarındaki ilişki neredeyse yok gibidir. İlişki gerçekleştiğinde de aralıklı biçinde ve büyük ihtimalle epey yoğun olmuştur.

Kabaca 1500'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren ikinci cvre ise Batı medeniyetlerinin diğer medeniyetler üzerinde süren, tek yönlü etkisiyle tanımlanır. Huntington bunu şehirlerin, ticaretin, devlet bürokrasisinin ve ulusal bilincin doğuşu gibi Batı'nın yapısal özelliklerine bağlar. Fakat en temel sebep teknolojiktir, özellikle de okyanuslardaki denizciliğin ve askeriyenin, üst seviyede askeri örgütlenme, disiplin ve eğitimin ve elbette silahların gelişmesidir. Sonuçta Batı örgütlü şiddette rakip tanımaz ve Batı?dakiler bunu bazen unutsa da dünyanın geri kalanı unutmaz. Bu yüzden 1910'a gelindiğinde, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, dünya tarih boyunca ilk defa tek bir medeniyet olmaya —Batı medeniyetine— yaklaşır.

Üçüncü evre —çok medeniyetli sistem— Batı'nın genişlemesinin sonundan ve ona karşı isyanlardan başlar. Birinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lara kadar geçen süre fikirler çatışmasıyla, özellikle de komünist ve kapitalist ideolojilerin çatışmasıyla geçer. Komünizmin de çöküşüyle dünya etrafındaki büyük çatışmalar artık din, kültür ve son kertede medeniyetler etrafında döner. Batı egemen olmaya devam etse de, Huntington onun çökeceğini düşünür. Bu yavaş bir çöküş olacaktır; düz bir çizgide gerçekleşmeyecek ve Batının kaynaklarında —nüfus, ekonomik verim ve askeri güç— azalmayı içerecektir (bu Amerikan güçlerinde gerilemeyi ve eskiden sadece Batı'da erişime sunulan silahların artık küresel silah sanayi tarafından her yere eriştirilmesine dayanır). Diğer medeniyetler giderek Batı'yı daha da çok reddedecekler fakat modernizasyonun yeniliklerini kabul edip kullanacaklardır. Bu da Batılılaşmadan çok farklı olacaktır.

Batı gerilerken, iki diğer medeniyetin yükselişi oldukça önemlidir. İlki Asyalı toplumların, özellikle de Sinik medeniyetinin ekonomik büyümesidir. Huntington Asya ekonomilerinin büyümesinin yakında Batı'nınkini geçeceğini gözlemler. Bu da Doğu'nun daha fazla güce sahip olacağı ve Batı'nın kendi standartlarını Doğu'ya dayatmayacağı anlamına gelir. Doğu'nun ekonomik yükselişini kültürlerindeki ileri unsurlara, özellikle de Batı'da egemen bireyselciliğin yerine kolektivizmin gelişmiş olmasına bağlar. Doğu'nun ekonomik yükselişinde bölge uluslarının yanı sıra farklı toplulukların (mesela Konfüçyanizm gibi dinlerin) varlığı da önemlidir. Asya ekonomilerinin başarısı sadece kendi içinde önemli olmayacak, diğer Batı-dışı ülkelere de model olacaktır.

Huntington'ın savlarından ilki pek şaşırtıcı veya orijinal değildir. Sonuçta İkinci Dünya Savaşı sonrası, Japon ekonomisinin inanılmaz büyümesine şahit olduk ve şimdi de Çin'in ekonomik dönüşümünü gözlemliyoruz. Var olan ekonomik trendleri gözlemleyen herkes Çin ekonomisinin yakın zaman içinde dünyanın en büyük ekonomisi olacağını görebilir. Huntington'ın ikinci savı, yani İslam'ın yükselişi ise tartışmalıdır. Sinik yükseliş ekonomiye dayanırken, İslami büyüme nüfusun hızlı büyümesi ve örgütlenmesine bağlıdır. Bu neredeyse her Müslüman toplumunu önce kültürel olarak sonra da sosyo-politik olarak etkiler. Dinin küresel olarak yeniden canlanmasının bir parçası olarak görülebilir. Ayrıca modemizasyonun bir ürünü ve onunla başa çıkma yolu olarık da ele alınabilir.

Huntington sadece bu gelişmelere değinmekle kalmaz, Batı ve diğer ıkı medeniyet, özellikle de İslam arasında karanlık bir gelecek portresi çizer. Soğuk Savaş'ın kapıta- lizm ve komünizm çatışmasının yerini Batı, Sinik ve İslami medeniyetler arasındakı fay hatları almıştır. Bu yüzden gelecekte Batı (ve onun “kibri”), İslam (ve onun “hoş- görüsüzlüğü”) ve Sinık “kararlılık” arasında tehlikeli çatışmalar yaşanacağını öngörür Çatışmanın çoğu Batı'nın “evrensel bir kültüre” sahip olduğu varsayımına, bunu dün- yanın geri kalanına dayatma arzusuna vc bunu giderek daha az gerçekleştirebilmesine dayanır. Dahası Batı'nın evrenselcilik olarak gördüğünü, dünyanın geri kalanı, özci- likle de İslami medeniyet emperyalizm olarak görür. Daha belirgin olarak, Batı silah- ların yayılmasını engellemeye çalışırken diğer medeniyetler silah, özellikle de “kitle ımha silahları” ister. Batı ayrıca demokrasiyi diğer toplum ve kültürlere ihraç ctmcyc ve dayatmaya çalışır. Bu ülkeler de demokrasiyi Batı'nın evrensel kültür fikrinin par- çası olarak reddeder. Ayrıca Batı göçü (özellikle de İslami medeniyetten gelen) kont- rol etmeye ve sınırlandırmaya

çalışır. Fakat bu medeniyetlerden pek çok insan Batı'ya gelir veya gelmek ister. Bu arttıkça Huntington Avrupa ve Amerika'da çatlak toplum- ların oluşacağını düşünür (Amerika'da sadece Batılılar ve Müslümanlar arasında değil, Anglo ve İspanyol asıllılar arasında da fay hatları oluşacaktır bunun için Huntington'un Foreign Policy dergisinin Mart/Nisan 2004 sayısında yayınlanan "The Hispanic Chal- lenge" makalesine bakabilirsiniz).

Huntington İslami medeniyet ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri nedeniyle epey eleştirilir (bunun bir örneği için bkz. Anahtar Kavram Oryantalizm kutusu). Mesela Müslümanlar ve müslüman olmayanların birbirine yakın yaşadıkları her durumda, şid- detli ve yoğun çatışmaların yaygın olduğunu düşünür. Huntington bundan Müslümanları ve onların şiddetli çatışmaya eğilimini sorumlu tutar. İslam'ın başından beri kılıcın dini olduğunu, askeri değerleri yücelttiğini ve İslami fetih tarihi olduğunu savunur. İslam ve diğer medeniyetler arasındaki ilişki karşılıklı sindirememe olmuştur. Elbette Batı emperyalizmi —genelde de İslam'ın hedef olması— bunda büyük rol oynamıştır. İslam aynı zamanda medeniyeti kontrol edecek güçlü merkezi bir devlete sahip değildir. Fakat Huntington için asıl önemli olan İslam"daki demografik patlamanın yarattığı baskıdır.

Huntington Batı'nın, özellikle de Amerika'nın çöküşüyle ilgilenir. Amerika ve diğer toplumların artan çok-medeniyetlilik ve çok-kültürlülük tarafından tehdit edildi- ğini düşünür. Ona göre Amerika'nın çöküşü Batı medeniyetinin çöküşü anlamına gelir. Tek medeniyetli güçlü bir Amerika olmadan Batı küçücük kalır. Batı'nın hayatta kalıp gelişebilmesini için Amerika iki şey yapmalıdır. İlk olarak çok-medeniyetli bir ulus değil de Batılı kimliğini tekrar güçlendirmelidir. İkinci olarak da dünya etrafında Batı medeniyetinin liderliği görevini tekrar dayatmalıdır. Batı ve diğer medeniyetlerin tek- rardan dayatılması ve kabul edilmesi (ki evrenselliğin reddini de içerir), medeniyetler arasındaki savaşı önleminin en garantili yoludur. Huntington'a göre asıl tehlike Batı ve diğer medeniyetlerin çok-kültürlülüğüdür. Bu yüzden Huntington kültürel süreklilik ve medeniyetler içinde kültürel saflığı savunur. Sonuç olarak ona göre küreselleşme ide- alde medeniyetlerin birbirine paralel olarak var olduğu bir süreçtir. Bu da küreselleşme çağında medeniyetin, yani kültürün öneminin yeniden tasdik edilmesi anlamına gelir.

Kültürel Birleşme

Bir önceki paradigma, küreselleşmeye rağmen kültürler ve medeniyetler arasındaki kalıcı farklılıklara dayanırken, bu paradigma küreselleşmenin dünyanın her tarafında benzerlikler yarattığı fikrini savunur. Huntington gibi düşünürler kültür ve medeniyetle- rin kürcaelleşmeye rağmen kalıcılıklarım koruduğunu vurgularken, bu yaklaşımı savu- nanlar küreselleşme sebebiyle kültürlerin bazen radikal biçimlerde değiştiğini düşünür, Dünya kültürleri belli açılardan giderek birbirlerine daha çok benzer. Dünyanın egemen grup ve toplumlarına doğru küresel bir asimilasyon yönelimi vardır. Bu yaklaşımdan hareket edenler “kültürel emperyalizm”, küresel kapitalizm, Batılılaşma, Anıcrikan- laşma ve “MeDonuldlaşma” gibi olgulardan bahseder. En uç noktasında küreselleşme bariz Batılılaşma, Amerikanlaşmıa ve MeDonaldlaşma'dır.

Bu temel savın iki versiyonunu tartışacağız. Bunlar George Ritzer'in bu konu- daki çalışmalarıyla yakından ilgilidir: McDonaldlaşma ve Hiçliğin Küreselleşmesi Fakat önceden bir uyarı ve açıklama yapalım. Ritzer'in çalışmaları kültürel birleşmeye odaklansa da, her olan bitenin küreselleşme olduğunu, yerci kültürlerin tamamen yok olduğunu ya da (emel biçimde değiştiğini savunmaz. Buradaki (cz, küresel süreçleri- nin dünyanın pek çok köşesinc benzer veya aynı olguları (mescla 120'den fazla ülkede McDonald's) taşıdığı ve bu anlamda kültürel bir birleşme olduğudur. Fakat bu kürc- sel olgularla beraber yerel olgular da (ınescla yerel pazarlar veya kermesler) canlı ve önemli olmaya devam eder. Dahası bu küresel biçimlerin gelişi yeni yerci biçimlerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu son iki nokta dikkate değer olsa da, onları kabul cder- ken büyük ölçüde kültürel birleşme olduğunu da (mesela Wal-Mart süpermarketlerinin Meksika ve diğer ülkelere yayılması) göz ardı etmememiz gerekir.

“**McDonaldlaşma**” Bu fikir Max Weber'in Batı'nın rasyonelleşmesi (bkz. 2. Bölüm) tezine dayansa da, McDonaldlaşına tezi farklı bir modeli benimser (Weber bürokrasiye odaklanırken Ritzer fast food lokantasına odaklanır), kuramı 21. yüzyıla taşır ve rasyo- nelleşmenin Weber'in hayal edemeyeceği toplumsal alanlara ve bölgelere taşındığını savunur. Burada önemli olan McDonaldlaşmanın küreselleşmede, özellikle de artan kül- türel homojenleşmede bir güç olduğudur.

McDonaldlaşma fast food zincirinin ilkelerinin Amerikan toplumunun daha fazla sektörüne ve hatta dünyanın geri kalanına yayılma sürecidir. McDonaldlaşma sürecinin doğası beş temel boyutu özetleyerek anlatılabilir: verimlilik, hesaplanabilirlik, tahmin edilebilirlik, insanları teknolojiyle değiştirerek kontrol ve paradoksal olarak rasyonali- tenin mantıksızlığı.

İlk olarak McDonaldlaşan bir toplum verimliliğe veya belli bir amaç için en iyi aracı bulmaya vurgu yapar. Fast food lokantalarında çalışanlar verimli çalışmalıdır; mesela hamburgerler montaj hattı usulü hazırlanır ve pişirilir. Müşterilerden yemeklerini verimli bir şekilde almaları ve yemeleri beklenir. Arabaya servis penceresi müşterilerin verimli şekilde almalarını ve çalışanların yemekleri daha verimli şekilde dağıtmalarını sağlar. Genelde fast food lokantasında uygulanan çeşitli normlar, kurallar, düzenlemeler, prosedürler ve yapılar, hem çalışanların hem de müşterilerin en verimli şekilde hareket etmesini sağlar. Dahası bir tarafin verimliliği, diğerinin de benzer şekilde davranmasını sağlar.

İkinci olarak, hesaplanabilirliğe, nitelin değer kaybetmesi pahasına nicelin vur- gulanmasına büyük önem verilir. Fast food lokantasındaki işin çeşitli unsurları zaman-

McDonaldlaşma Fast food zincirinin ilkelerinin Amerikan toplumunun daha fazla sektörüne ve hatta dünyanın geri kalanına yayılma süreci.

verimlilik Belli bir amaç için en iyi aracı bulmak.

hesaplanabilirlik Nitelin değer kaybetmesi pahasına nicelin vurgulanması.

lanmıştır: hıza yapılan bu vurgu işin kalitesini düşürür. Çalışan açısından tatminsizliğe, yabancılaşmaya ve personelin sürekli değişmesine yol açar. Benzer şekilde müşteri- lerin de fast food lokantasında mümkün olduğunca az vakit geçirmesi beklenir. Hatta arabaya servis pencereleri bu zamanı sıfıra indirir; fakat müşteriler lokantanın içinde yemcye karar vercccк olsa sandalyeler onları 20 dakikadan sonra kalkmaya teşvik cde- cek şekilde tasarlanmış olabilir. Hıza yapılan bu vurgu fast (ood lokantasındaki yemek deneyimini olumsuz yönde etkiler. Dahası hızla iş bitirmeye yapılan vurgu, müşterilerin yüksek kalite yemek yiyemeyeceği anlamına gelir çünkü bu tip yemekleri hazırlamak zaman alır.

McDonaldlaşmak ayrıca **tahmin edilebilirliğe** vurgu yapar, yani şeylerin (ürünler, ortamlar, çalışanlar, müşteri davranışları, vb.) bir coğrafi yerden diğerine aynı olmasına önem verir. Çalışanlar işlerini tahmin edilebilir biçimde yapmalıdır; müşteriler ise aynı şekilde tahmin edilebilir davranmalıdır. Bu yüzden müşteriler geldiğinde, çalışanlar yazılı bir metne göre hareket eder. Müşterilerden beklenen de ne istediklerini bilmek, hızlıca sipariş vermek ve ödeme yapmaktır. Fast food lokantasında oldukça tahmin edi- lebilir bir ritüel gerçekleşir —yemekler de bir yerden ötekine değişim göstermez.

McDonaldlaşmış toplumda büyük **kontrol** vardır ve bu teknolojiler sayesinde sağlanır. Bu teknolojiler halihazırda çalışanları kontrol etse de giderek onların yerine geçecektir. Çalışanlar mesela patates kızartma makineleri tarafından kontrol edilir; bu makineler patatesler hazır olunca çalar hatta otomatik olarak kızartmaları sıcak yağdan çıkarır. Müşteriler de hem bu teknolojilerle sınırlandırılmış çalışanlar tarafından hem de teknolojiler tarafından kontrol edilir. Mesela otomatik kızartma makinesi müşterinin daha fazla kızarmış bir patates sipariş etmesini engeller.

Son olarak da hem çalışanlar hem de müşteriler **rasyonalitenin mantıksızlığından** mustariptir. Yani paradoksal biçimde rasyonalite kendi zıttı olan mantıksızlığa yol açar. Mesela fast food lokantasının verimliliği genelde uzun müşteri veya araba sıralarıyla bozulur. Daha pek çok mantıksızlık olsa da en önemlisi insanlıktan çıkmaktır. Çalışan- lar insanlıktan çıkaran işlerde çalışır ve müşteriler de insani olmayan ortam ve durum- larda yemek yer. Fast food lokantası hem çalışanlar hem de müşteriler için aşağılanma kaynağıdır.

McDonaldlaşma, Genişleme ve Küreselleşme McDonald's uluslararası alanda büyük başarı yakalamıştır. Dünyadaki McDonalds"ların neredeyse yarısı Amerika dışın- dadır (1980"lerin ortalarına kadar sadece "625'i Amerika dışındaydı). Her yıl daha da çok lokanta açılmaktadır. McDonalds'ın kârının yarısından fazlası bu deniz aşırı operas- yonlardan elde edilir. Aynı modeli kullanan diğer fast-food zincirleri de küresel başarı yakaladı. Mesela Starbucks da şimdi büyük küresel bir güç haline geldi ve şimdi Latin Amerika, Avrupa (özellikle Londra), Orta Doğu ve Pasifik kıyılarında varlığı güçlü biçimde hissediliyor. Fast food endüstrisi dışında da pek çok McDonaldlaşmış şirket küresel başarı yakalar. Süpermarket zinciri Wal-Mart ilk uluslararası marketini (Meksi- ka'da) 1991 yılında açtı ve şimdi deniz aşırı ülkelerde binden fazla marketi var (Amerika'da ise 4000'i aşkın şubesi var).

tahmin edebilirlik Şeylerin (ürünler, ortamlar, çalışanlar, müşteri davranışları, vb.) bir coğrafi yerden diğerine aynı olması.

kontrol Teknolojilerin çalışanları ve müşterileri kontrol etmesi.

rasyonellik mantıksızlığı Paradoksal biçimde rasyonalitenin kendi zıttı olan mantıksızlığa yol açması.

George Ritzer (1940- |)

Kısa Ofobiyografi

Akademik karıyenmdeki diğer sürprizler gıbı, küreselleşme Üzerine yazmam da şayırtıcı hir gelişmeydi. 1983'te toplumun MeDonaldlaşmuası Üzerine yazarken ve on sene yonra bu isim deki kıtabımı yayınlarken bu fikrin küreselleşmeye ilgisini çok düşünmemiştim, Amerika ve dünyada MeDonalds'ın yayılmasını ve bunun ifade ettiği daha genel süreçleri düşünüyordum ama bu çalışmalara başladığımda sosyolojide de heniz çok balisedilmeyen küreselleşme gün- demimde yoktu.

MeDonaldlaşma ve küreselleşme arasındakı ilişkiye dair hassasiyetim 1995'te yayınla nan Amerika 'vı Express Hale Getirmek: Küresel Kredi Kart Toplumunun Eleştirisi kitabımla arttı. Başlıktan da anlaşılacağı gibi kitabın yönelimi küreseldi ve kredi kart endüstrisinin nasıl McDonaldlaştığına dair bir tartışmayı da içeriyordu. Kredi kartlarını bir çeşit Amerikanlaşına olarak ele aldım ve Amerikanlaşma da küreselleşme sürecinin öğelerinden biriydi.

Sonunda kendimi üç ilişkili kavramı —McDonaldlaşma, Amerikanlaşma ve klüresel- leşme— incelemeye verdin. McDonaldlaşma ve Amerikanlaşmanın daha genel kürescileşme başlığını altındaki alt süreçler olduğu açıktı. Ayrıca McDonaldlaşma belli bir tip Amcrikanlaş- maya indirgencmeyecek bir olgu olarak ayrışlırılmalıydı. Bir kere McDonaldlaşmanın köken- leri Amerika'nın dışındaydı ve daha önemlisi bugün Amerika dışında yer edinip Amerika'ya ihraç edilir hale gelmişti.

Giderek küreselleşmenin yönü konusuna eğilmeye başladım. Bu konudaki en son çalış- | mamda “hiçliğin” küreselleşmesine odaklandım ve MecDonaldlaşma ve Amerikanlaşmanın bu süreçte iki anahtar olgu olduğunu savundum. Ayrıca bu küreselleşme biçimini diğerlerine bağlayarak küreselleşme ve özellikle onun kültürle olan ilişkisine dair açıklamalar geliştir- meye çalıştım.

Böylece başladığımda aklımdan çok uzak olan küreselleşme konusuna doğru yöneldiğim bir entelektüel yolculuğa girmiş oldum. Küreselleşme konusuyla hala ilgilensem de ilgi ala- nım yeniden “üretikim” yani üretim ve tüketimin iç içe geçmiş süreçlerine döndü. Toplumun MeDonaldlaşması'nda fast-food restoranlarının tüketiciyi çalıştırmasıyla ilgili kısım ve daha önceki üretim (iş) ve tüketim çalışmalarımda buna değinmiştim. 1.Amerikalı fütürist Alvin Toffler'ın 1980'lerde İngilizce production

(üretim) ve consumption (tüketim) kelime- lerinden türettiği prosumption'ın Türkçeye "üretikim" olarak çevirdim. (ç. 0.)

Fast food endüstrisi dışında da pek çok McDonaldlaşmış şirket küresel başarı yakalar. DVD kiralama zinciri Blockbuster'ın Amerika dışında 28 ülkede 2000 mağazası vardır. Süpermarket zinciri Wal-Mart ilk uluslararası marketini (Meksika'da) 1991 yılında açtı ve şimdi deniz aşırı ülkelerde binden fazla marketi var (Amerika'da ise 3000'i aşkın şubesi var).

Küreselleşmenin diğer bir göstergesi de diğer ulusların kendilerine has bu tip kurum- lar geliştirmesidir. Kanada'nın kahve zinciri Tim Horton's (bir süre önce Wendys'le bir- leşti) 2200 şubeye sahiptir (bunların 160"ı Amerika"dadır). İyi yemek zevkiyle tanınan Paris'in fast fooda karşı bağışıklık sahibi olacağını düşünebilirsiniz fakat orada da pek çok kruvasan zinciri vardır ve meşhur Fransız ekmeği de McDonaldlaşmıştır. Hindis- tan'daki Nirula's koyun eti burgerler (Hintlileri "80'i Hındu'dur ve dana eti yemez) ve yerel Hint yemekleri satan bir zincirdir. Mos Burger, Japonya'da 1500 şubeli bir zincirdir. Klasik menünün yanı sıra Teriyaki tavuk burger, pirinç burger ve kahverengi pirinç kekiyle Oshiruko tatlısı satar. Rus zinciri olan Russkoye Bistro, prigo (etli ve sebzeli mantı), blini (akıtma), Kazak kayısı tartı ve votka gibi geleneksel Rus mutfağın-

dan ürünler satar. Yerel fast food lokantası için belki de en beklenmeyecek yer savaştan çıkmış Beyrut'tur. 1984'te burada Juicy Burger açılır. Dükkânın ambicmı sanı kemerler yerine gökkuşağı kemerden, Ronald McDonald yerine J.B. Palyaço'dan oluşur. Sahıp- leri bunun Arap dünyasının MeDonalds'ı olmasını hedefler. 200X"tcki Irak savaşından sonra da pek çok McDonald's taklidi ("Madonal," "Matbax") açılmıştır.

Artık McDonaldlaşma dönüp dolaşıp aynı noktaya gelir. Diğer Ülkelerin McDonaldlaşmış kurumları bunları Amerika'ya ihraç eder. Ekolojik ürünleriyle tanınan İngiliz kozmetik markası The Body Shop, 50'den fazla ülkede 1900 şubeye sahiptir ve bunların 300'ü Amerika'dadır. Dahası Bath & Body Works gibi Amerikan şirketleri bu İngiliz şirketini taklit eder. Kızarmış tavuk satan Guatemalalı Pollo Campero zinciri de şu an altı ülkeye yayılmıştır ve hızla Amerika'da şube açar.

McDonaldlaşma sürecinin modeli olan McDonald's dünyada merkezi bir pozisyon yakalar. Moskova'daki şubesinin açılışında en nihai Amerikan ikonu olarak tanımlan- mıştır. 1990'da Moskova'da Pizza Hut açıldığında insanları onu

Amerika'nın bir par- çası olarak algıladı. Brezilya'daki fast food lokantalarının yayılması hakkında konuşan Brezilya'nın Pizza Hut yöneticilerinden biri, ülkesinin Amerikan şeylere karşı tutku beslediğinden bahsetti.

"**Hiçliğin Küreselleşmesi**"" McDonaldlaşma gibi hiçliğin küreselleşmesi de dünya etrafındaki pek çok ulusun çeşitli hiçlik türleriyle homojenleşmesini ifade eder. Ritzer küreselleşmenin hiç olduğunu savunmaz; bu sürecin oldukça önemli olduğu barizdir. Buradakı sav küreselleşme ve hiçlik arasında (Weber'in deyimiyle) seçici bir yakınlık olduğudur. Yani biri diğerinin sebebi değildir; fakat beraber gelişmeye meyillidirler.

Burada önemli olan **kür-emperyalleşme** fikri ya da ulusların, şirketlerin, örgütlerin emperyalist hırs, arzu ve ihtiyaçları yüzünden kendilerin çeşitli coğrafi alanlara dayat- masıdır. Temel amaçları güç, etki ve kârlarını dünya çapında arttırmaktır. kür-emper- yalleşme üç alt süreci —kapitalizm, Amerikanlaşma, McDonaldlaşma— kapsar. Bunlar sadece kür-emperyalleşmenin temel itici güçleri değil aynı zamanda hiçliğin yayılması- nın da sebepleridir.

Ritzer **hiçlikle** boş, ayırıcı içerikten yoksun biçimleri kasteder. Bunun tersine şey, dolu, zengin içerikle dolu biçimdir. Bu yüzden dünya etrafında boş biçimleri ihraç etmek, içerikle dolu biçimleri ihraç etmekten daha kolaydır. İçi dolu biçimler, içerik çatışmaları yüzünden bazı kültür ve toplumlar yüzünden reddedilebilir. Bunun tersine ayırıcı içerikten yoksun oldukları için boş biçimler yerel olanla çatışmaya girmez. Ayrıca küreselleşme açısından boş biçimlerin başka avantajları da vardır. Mesela minimalist oldukları için kolayca kopyalanabilirler. Ayrıca kopyalanmaları ucuz olduğundan mali- yet avantajları da vardır. Buna güzel bir örnek AVM'"lerdir, bunlar dünyanın her yanında kopyalanabilen boş yapılardır. İçleri her çeşit belli içerikle doldurulabilir (mesela yerel dükkânlar, yemekler, vb.) ve bu içerik bir yerden diğerine değişiklik gösterebilir. Yine de içleri giderek çeşitli türde zincirler — yani hiçlikle— doldurulur! Dünyada AVM'ler arttıkça hiçliğin kür-emperyalleşmesi ve küresel homojenleşme gerçekleşir.

Hiçliğin dört tipi vardır ve hepsi de ayırıcı içerikten yoksundur ve küreselleşir. Bu dört tip "yok-mekânlardan" ya da içerikten yoksun (AVM gibi) ortamlardan; "yok-şey-

kür-emperyalleşme Ulusların, şirketlerin, örgütlerin emperyalist hırs, arzu ve ihtiyaçları yüzünden kendilerin çeşitli coğrafi alanlara dayatması.

hiçlik Boş, ayırıcı içerikten yoksun biçimler.

şey Dolu, zengin içerikle dolu biçimler.

lerden" ya da milyonlarca örekten biri olan kredi kartları gibi şeylerden; "yok-insanlar- dan" ya da yok-mekânlarla ilişkili çalışanlardan (mesela telefon pazarlamacıları herhangi bir yerden çalışabilir, herkesle aynı şekilde iletişime Reçer) ve "yok-hizmeilerden" ya da ATM gibi şeylerin sağladığı (benzer, hizmeti müşterinin kendisinin gerçekleştirdiği) hizmetlerden oluşur. kür-emperyalleşme yok-mekânların, yok-şeylerin, yok-insanların ve yok-hizmetlerin türcmesidir ve giderek artan homojenleşmenin göstergesidir.

Kültürel Melezleşme

Üçüncü paradigma küreselleşme sonucu kültürlerin karışmasını ve küresel ile yerelin birleşerek yerele veya küresele indirgenemeyecek yeni, benzersiz, melez kültürlerin üretilmesini vurgular. Bu yaklaşıma göre McDonaldlaşına ve hiçliğin kür-cmperyalleş- mesinin gerçekleşiyor olabilir ama bunlar büyük ölçüde yüzeysel değişimlerdir. Asıl önemli olan bunların ve diğer küresel süreçlerin çeşitli yerel gerçekliklerle birleşerek yeni ve melez biçimlerin üretilmesi ve homojenleşme yerine heterojenleşmenin devam etmesidir. Melezleşme oldukça olumlu hatta romantik bir küreselleşme tahayyülüdür. Buna göre küreselleşme sayesinde pek çok yerde yeni kültürel kimlikler ortaya çıkar ve heterojenleşme artmasa bile en azından devam eder.

Kültürel melezleşmenin kalbindeki ve ulus-ötesi süreçlerin doğasını düşünen kuramcıların üzerinde düşündüğü kavranı **kü-yerelleşmedir**. Bu kavram, küresel ve yerelin farklı coğrafi alanlarda iç içe girerek benzersiz sonuçlar ortaya çıkardığını ifade eder. Yukarıda tartışılan kür-emperyalleşme hiçliğin türemesiyle, kü-yerelleşme şeylere bağlıdır ve bu yüzden hiçliğin yayılmasına zıttır.

Roland Robertson'a göre aşağıdakiler kü-yerelleşmenin temel öğeleridir:

1. Dünya giderek daha çok çoğulcu hale gelir. Kü-yerelleşme kuramı dünyanın farklı alanlarındaki farklara hassasiyet gösterir.
2. Kü-yerelleşmiş dünyada bireylerin ve yerel grupların uyum sağlama, yenilik yapma ve manevra gücü daha fazladır. Kü-yerelleşme kuramı yerel bireyleri ve grupları önemli ve yaratıcı aktörler olarak görür.
3. Sosyal süreçler ilişkisel ve tesadüfidir. Küreselleşme, milliyetçi tepkilerden kozmo- polit kucaklamaya kadar pek çok tepkiye yol açabilir. Bunlar kür-emperyalleşmeyi dönüştürür ve kü-yerelleşme üretir.
4. Meta ve medya tamamen baskıcı değildir, kü-yerelleşmiş alanlarda bireysel veya grupların yaratımı için hammadde sağlayabilir.

Kü-yerelleşmeyi vurgulayanlar onun hiçliğin kür-emperyalleşmesine engel olduğunu hatta belli şeylerin yeni "kü-yerel" biçimlerinin yaratılmasını sağladığını vurgularlar. Bunun tersine kür-emperyalleşmeyi vurgulayanlar onun dünyada hiçliğin yayılmasındaki en büyük etken olduğunu düşünürler. Kü-yerelleşmeyi ve kültürel melezleşmeyi anlamak için birbirine bağlı bazı terim- leri (ve örnekleri) tartışmak faydalı olacaktır. **Melezleşme**, kür-emperyalleşmenin tek tipliğine karşı küresel ve yerelin benzersiz birleşimleri sayesinde artan çeşitliliği vur- gulayan bir kavramdır. Kültürel melez, iki ya da daha fazla kültürün öğelerinin birleş- , omesinden oluşur. Melezleşmeye (ve heterojenleşmeye, kü-yerelleşmeye) örnek olarak

kür-yerelleşme Küresel ve yerelin farklı coğrafi alanlarda iç içe girerek benzersiz sonuçlar ortaya çıkarması.

melezleşme kür-emperyalleşmenin tek tipliğine karşı küresel ve yerelin benzersiz birleşimleri sayesinde artan çeşitliliği vurgulayan kavram.

Ugandalı turistlerin Amsterdam'da iki Faslı kadının Tayland usulü boks maçını izlemesi, Arjantinlilerin Londra'da bir Arap'ın işlettiği barda Güney Amerikalı bır grubun Asya usulü rap müziğini dinlemesi ve Amerikalıların İrlanda simidi, Çin takoları, koşer pizza yemesi gibi daha gündelik deneyimler verilebilir. Melezleşme artıkça bu liste daha da uzar. Bunun tersi ise, Amerika'da hamburger, Fransa'da kiş, Japonya'da suşi yemek gibi tek tip deneyimlerdir.

Kü-yerelleşmeyle bağlantılı diğer bir kavram ise dilin melezleşniesidir. Melez, genelde karışmış ırktan insanlar için kullanılır fakat cskiden birbiriyle alakası olmayan dillerin ve kültürlerin birleşmesini de kapsayacak şekilde genişlemiş bir kavram haline gelmiştir.

Yukarıdaki kavramların tümü —kü-yerelleşme, melezleşme, dilin melezleşmesi— kültürel melezleşme fikrinin temelleri hakkında bizi aydınlatır.

Appadurai'ın “Mekânları” Arjun Appadurai'ın Modernite: Küreselleşmenin Kültürel Boyutları eseri, küresel akışları ve onların arasındaki uyuşmazlıkları inceler. Bunlar dünyada benzersiz kültürel gerçeklikler üretir; kültürel melezler yaratmaya meyillidir.

Appadurai beş küresel akıştan —efno-akışlar, medya-akışlar, tekno-akışlar, finans-akışlar ve ideo-akışlar— bahseder. İngilizcede scape takısı kullanan Appadu- rai, bu süreçlerin akıcı, düzensiz ve değişken şekilleri olduğunu ifade eder. Bu yüzden homojenleşmeden çok heterojenleşmeyi ifade eder. Bu akışların birden fazla olması, belli ölçüde birbirinden bağımsız hareket etmesi, hatta bazen birbirleriyle çatışması yine kültürel çeşitliliği ve heterojenliği vurgular. Dahası bu akışlar bireyler, yüz yüze grup- lar, ulus-altı gruplar, çokuluslu şirketler hatta ulus devletler tarafından farklı biçimlerde algılanır. Bireyler ve gruplar bu akışlar içinde kendi öznel yorumları ile dolanır. Başka bir deyişle, bunlar hayali dünyalardır ve hayali kuranlar bunları kontrol edenlerden bun- ların içinde yaşayan ve dolananlara kadar herkesi kapsar. Güç kontrol sahipleri ve onla- rın tahayyülünde olsa bile, bu akışların içinde yaşayan ve içinde geçenlerin de onları tekrar tanımlama ve alaşağı etme güçleri vardır.

Appadurai'ın düşüncesinin merkezinde yukarıda bahsedilen beş akış vardır:

1. **Etno-akışlar**, hareket halindeki grup ve bireylerdir (turistler, sığınmacılar, konuk işçiler). Yaşadığımız dünyanın değişiminde çok büyük rol oynarlar. Bu hem

gerçek hareketi hem de hareket ile ilgili fantezileri içerir. Dahası sürekli değişen dünyada ınsanlar hayallerini sabit tutamaz ve bu fantezileri canlandırır.

2. **Tekno-akışlar**, yüksek ve düşük, mekanik ve bilişimsel teknolojinin akıcı ve küresel konfigürasyonları, sınırların ötesinde serbestçe ve hızla hareket eden çeşitli materyaldır (internet, e-mail).

3. **Finans-akışlar**, meta spekülasyonları, kur piyasaları, ulusal borsalar vb. ile farklı uluslar arasında hareket eden ve büyük miktarda parayı içeren süreçlerdir.

dilin melezleşmesi Eskiden birbiriyle alakası olmayan dillerin ve kültürlerin birleşmesi.

ethno-akışlar Hareket halindeki grup ve bireylerdir (turistler, sığınmacılar, konuk işçiler); hem gerçek hareketi hem de hareket ile ilgili fantezileri içerir.

techno-akışlar Yüksek ve düşük, mekanik ve bilişimsel teknolojinin akıcı ve küresel konfigü- rasyonları, sınırların ötesinde serbestçe ve hızla hareket eden çeşitli materyaldir (internet, e-mail).

finans-akışlar Meta spekülasyonları, kur piyasaları, ulusal borsalar vb. ile farklı uluslar ara- sında hareket eden ve büyük miktarda parayı içeren süreçlerdir.

4. **Medya-akışlar**, dünya etrafinda hem elektronik olarak bilgi üretme ve yayma yeti sini heni de bu medyanın yarattığı ve yaydığı imgeleri kapsar, Küresel film yapım- cıları ve dağıtımcıları, televizyon kanalları (CNN vc Al-Jazccra gibi), gazete ve dergiler buna örnektir.

5. **İdeo-akışlar** da medya-akışlar gibi imge kümeleridir. Fakat çoğunlukla devletlerin kendi ideolojilerine uygun olarak yarattığı politik imgeleri veya iktidar karşıtı harc. ketlerin ürettiği imge ve zıt ideolojileri içerir.

Appadurai'ın akışlarıyla ilgili üç şey önemlidir. İlk olarak ulus devletlerden bağım- sız küresel süreçlerdir. İkincisi küresel süreçler sadecc bu akışlar aracılığıyla değil aynı zamanda giderek bunların arasındaki uyuşmazlıklar aracılığıyla da gerçekleşir. Mesclu bu uyuşmazlıklardan biri Japonya'nın fikirlere (ideo-akışlara, mcdya-akışlara) açık olması ama göçe (etno-akışlardan biri) kapalı olmasıdır. Daha genci olarak bazı akış- lardaki serbest dolaşım, diğerlerindeki kısıtlamalara ters düşebilir. Bu alanda yapılacak çalışmalar bu tür uyuşmazlıklara ve bunların küreselleşme içi anlamlarına karşı has- sas olmalıdır. Üçüncü olarak bölgeler bu beş akış ve onların uyuşmazlıklarından farklı şekillerde etkilenir. Kültürler arasında önemli farklar oluşur. Akışlar ve onların uyuş- mazlıklarına odaklanmak küreselleşme çatışmalarını bir dizi benzersiz yöne taşır. Fakat küreselleşmenin heterojenleşmeden çok homojenleşme olduğu fikriyle bağlantılıdır.

EKONOMİK KURAM

Küreselleşmenin ekonomik unsurlarına dair pek çok kuram olsa da, en azından sosyo- lojide en önemli olanları Marksist kuram ve neo-Marksist varyasyonlarını içerir. Bu kısımda iki önemli örnekten bahsedeceğiz.

Neo-Liberalizm

Neo-liberalizm hem ekonomiye (özellikle de piyasa ve ticaret) hem de politikaya (özel- likle de hükümetin piyasa ve ticaret üzerindeki kontrolünü sınırlama ihtiyacı) uyarlana- bilir. Kendi içinde önemli bir kuram olarak kalmaz, bu iki alandaki diğer düşünceleri ve kuramları da etkiler. Özellikle neo-liberalizmi eleştiren neo-Marksist kuramlar buna örnektir. Aşağıda neo-liberalizme alternatif iki önemli neo-Marksıst alternatiften bahsedeceğiz.

Pek çok meşhur düşünür, özellikle de iktisatçı neo-liberalizmle ilişkilendirilir. Burada neo-liberalızmi savunanlara örnek olarak neo-liberal iktisatçı William Easter- İy?nin fikirlerini inceleyeceğiz.

Easterly her tür kolektivizme ve devlet.planlamasına karşıdır. Bunlar Sovyetler Birliği'ndeki, BM'deki veya diğer iktisatçıların sunduğu ve uyguladığı fikirleri de içerir. Kolektivizm Sovyetler Birliği'nde başarısız oldu ve Easterly"e göre bugün de başarısız olacaktır. Başarısız oldu çünkü, özgürlüğü yok etmese bile kısıtlar ve ekonomik özgür- lük de ekonomik başarı için çok önemlidir. Ekonomik özgürlük merkezi olmayan başarı arayışlarına yol açar; bu arayışlar serbest piyasa fikrinin temelindedir. Ekonomik özgür- lük ve serbest piyasa neo-liberal iktisatçıların favori fikirleridir.

Easterly ekonomık başarının ekonomik özgürlüğe bağlı olmasının sebeplerini açıklar. İlk olarak hangi ekonomik eylemlerin başarıya ulaşacağını önceden bilmek zordur.

meya-akışlar Dünya etrafında hem elektronik olarak bilgi üretme ve yayma yetisini hem de bu medyanın yarattığı ve yaydığı imgeleri kapsar.

ideo-akışlar Çoğunlukla devletlerin kendi ideolojilerine uygun olarak yarattığı politik imgeleri veya iktidar karşıtı hareketlerin ürettiği imge ve zıt ideolojileri içerir.

Ekonomik özgürlük pek çok farklı eyleme izin verir ve başarısız olan eylemler sonunda elenir. Zaman içinde sadece başarılı olan eylemler kalır ve bunlar da yaşamı standardını yükseltmeye yardımcı olur. Merkezi planlamacılar başarı arayan ve başarısızlıklarından ders alan bireylerin tümü kadar bilgiye asla sahip olamaz. İkinci olarak piyasular hangi eylemlerin başarılı olup hangilerinin başarısız olduğuna dair sürekli bilgi akışına sahip- tir merkezi planlamacılar böyle bir geri bildirime sahip değildir. Üçüncüstü, ekonomik özgürlük kaynakların acımasız şekilde başarılı eylemlere aktarılmasına cl verir; bu tip aktarımlar merkezi planlamacıların çıkarına değildir. Dördüncüsü, ekonomik özgürlük finansal piyasalarda ve şirket örgütlerinde büyük ve hızlı büyümelere yol açar; merkezi planlama bu tip büyümeleri hızla gerçekleştirecek esnekliğe sahip değildir. Son olarak da karmaşık sözleşme korumaları yüzünden bireyler ve şirketler büyük riskler almaya heveslidir; merkezi planlamacıların kişisel hassaslıkları risk almalarını engeller.

John Locke (1632-1704), Adam Smith (1723—1790) ve diğerleri tarafından yara- tılan klasık liberal kuram, 1930'lardaki gelişmeler sonucu neo-liberalizm adını alır. Neo-liberalizm terimi bireysel özgürlüğe politik bağlılığı ve neo-klasik ekonominin serbest piyasa vurgusu ve piyasaya devlet müdahalesine karşıtlığı birleştirir. Girişimci- ler özgürleştirilecek, piyasa ve ticaret özgür olacak, devlet bunu savunacak ve müdaha- lelerini minimumda tutacaktır. Ayrıca güçlü bir mülkiyet hakkı düzeni olacaktır.

Neo-liberalizm Büyük Buhran döneminde, kısmen Keynesci ekonomi ve onun top- lumun geneline olan etkisine tepki olarak ortaya çıkmıştı. Piyasa, girişimciler, şirketler o zaman egemen olan John Maynard Keynes'in (1883-1946) kuramlarından ilhamla çeşitli (sosyak ve politik) şekilde ve güçlü düzenlemeci çevreyle kısıtlandırılmıştı. Ayrıca liberal fikirlerin yeniden canlandırılmasına yapılan çağrı, 20. yüzyılın başında düşünce ve pek çok politik sisteme egemen olan kolektivizme (Marksist kurama) karşı gelme ihtiyacından da doğmuştu.

Bu canlandırmanın entelektüel liderleri iktisatçılar, özellikle.Avusturya Ekolü?'nün üyeleri olan Friedrich van Hayek (1899—1992) ve Ludwig von Mises (1881—1973) idi. Liberal fikirlere bağlı bir örgüt —Mont Pelerin Cemiyeti (MPC) 1947'de kuruldu. Cemiyetin üyeleri kolektivist sosyalizmin (özellikle de Sovyetler Birliği'yle) yayılma- sından ve liberal hükümetlerin piyasa üzerindeki saldırgan müdahalelerinden (Franklin Roosevelt'in “Yeni Düzeni”) endişe ediyordu. MPC

üyeleri, özellikle de Chicago'lu meşhur ve etkili iktisatçı Milton Friedman (1912-2006), geleneksel liberal fikirleri korumada, neo-liberal kuramı geliştirmekte ve dünya ülkeleri tarafından uygulanmasını sağlamada anahtar bir rol üstlendi.

Bir kuram olarak neo-liberalizmin çeşitli biçimleri vardır ama tüm bunlar altta yatan şu fikirlere dayanır:

» Serbest piyasa ve onun mantığına büyük inanç vardır. Piyasa, devlet veya başka politik herhangi bir engel olmadan serbest hareket edebilmelidir. Piyasanın serbest işleyişi uzun vadede herkes için daha iyi olacak, ekonomik refah ve daha büyük bireysel özgürlük (ve demokratik politik sistem) sağlayacaktır. Bunu sağlamak için piyasayı ve onun serbestliğini destekleyen çeşitli teknolojik, yasal ve kurumsal düzenlemeyi savunmak gerekir. Serbest piyasa o kadar önemlidir kı neo-liberalist-ler onu kapitalizmle eş tutar. Dahası serbest piyasanın ilkeleri sadece ekonomiyle (ve politikaya) sınırlı değildir, hayatın her alanındaki (aile, eğitim, kültür) değiş tokuşlar da serbest olmalıdır.

neo-liberalizm Bireysel özgürlüğe politik bağlılığı ve neo-klasik ekonominin serbest piyasa vurgusu ve piyasaya devlet müdahalesine karşıtlığı birleştiren kuram.

» Piyasada tek olmasa da en önemli aktör bireydir; neo-liberalizm kökten bireyselicidir. » Serbest piyasaya inanca paralel olarak serbest ticarete inanç bulunur.

» Serbest piyasa ve ticarete sınırların getirildiği yerlerde, kuram bu kısıtlamaların kaldırılmasını sağlayan tedbirlere bağlıdır. Serbest piyasa ve ticaret demokratik politik sisteme bağlıdır. O halde politik sistem, özellikle de demokrasi özgürlüğü, ekonomik sağlık ve bireylerin büyük bireysel zenginlik elde etme özgürlüğüne bağlıdır.

» Düşük faiz ve (özellikle de zenginlerin yararlandığı) faiz indirimlerine bağlılık vardır. Vergiler çok yüksek ve külfetli görülür. Düşük faiz ve faiz indiriminin ekonomiyi insanları daha çok kazanmaya ve harcamaya teşvik ederek canlandıracağı düşünülür.

» İşletmeler ve sanayi için vergi indirimleri de teşvik edilir; bu sayede vergiden ettikleri tasarrufla operasyonlara ve altyapıya yatırım yapacakları, böylece daha fazla iş, gelir ve kâr yaratacakları düşünülür. Bu sadece işletme ve sanayiye değil, toplumun tümüne yarar. Artan kâr, aşağılara doğru akacak ve toplumun çoğunluğuna fayda sağlayacaktır.

»Sosyal devlet harcamaları azaltılmalı ve yoksullar için kurulan güvence ağları sınırlandırılmalıdır. Bu tip harcama ve sosyal refah sisteminin ekonominin büyümesini engellediği hatta yoksullara zarar verdiği düşünülür. Refah devleti harcamalarındaki kesintiler hükümet harcamalarını kısarak devletin vergilerini azaltmasını ve/ ya daha "üretken" işlere yatırım yapmasını sağlayacaktır. Ayrıca güvence ağlarının yoksunluğunda daha fazla insan, asgari ücretler veya çok az maaşla iş bulmak zorunda kalacaktır. Ucuza çalışanlar da şirketlerin üretkenliği ve kârlarını arttırmasını sağlayacaktır. İşsizlik maaşı kaldırıldığında "yedek işçi ordusu" artacaktır; böylece şirketler de işgücünü arttıracaktır.

» Sınırlı hükümet fikrine güçlü bir inanç vardır. Hiçbir hükümet veya hükümet aracısının işleri piyasa kadar iyi yapamayacağı düşünülür (Sovyetler Birliği'nin çöküşü buna örnek olarak gösterilir). Bu da piyasaya müdahale etmesi sınırlandırılmış bir hükümet kuramı ortaya çıkarır. Ayrıca bunun daha az masraflı ve daha az vergi toplayacak bir hükümet olacağı düşünülür. Bu da halkın elinde daha çok para kalması demek olacaktır. Özellikle geçtiğimiz yıllarda vergi indirimlerinden en çok yararlanan zenginlerin elinde daha fazla para kalacaktır. Devlet sadece

sınırlandırmakla kalmamalı aynı zamanda açık, küresel piyasayla işbirliği yapma görevini de üstlenmelidir.

» Küresel kapitalist sistemin genişlemesinin sürmesi gerektiğine dair inanç güçlüdür. Böyle bir genişlemenin artan zenginlik getireceği (fakat kimler için?) ve yoksulluğu azaltacağı düşünülür. Yukarıdakiler neo-liberal ekonomiyle ilgilidir; neo-liberal devlete dair fikirlerle de ilişkilidir. Neo-liberal devlet şöyle olmalıdır:

* İşletmeleri ve onların sermaye birikimini destekleyen bir iklim yaratmalıdır. Bu belli eylemler (mesela Merkez Bankası'nın faiz oranlarını yükseltmesi) işsizliğe yol açacak bile olsa yapılmalıdır.

* İşletmelerin çıkarlarını genişletmeli, kolaylaştırmalı ve (gerektiğinde) canlandırmalıdır. Bu işletmelerin başarısının herkes için faydalı olacağı inancıyla yapılır. Fakat pek çok insan neo-liberalizmin sadece pek az insana ve dünyadaki belli bir bölgeye yaradığını düşünür.

* Eskiden devletin işlettiği sektörleri (eğitim, telekomünikasyon, ulaşım) özelleştirerek bu alanları işletmelere ve kâra açmalıdır. Özelleştirilemeyecek sektörlerin de | “uygun maliyetli” ve “hesap verebilir” olmasını sağlamalıdır.

» Ekonomik sektörler ve coğrafi bölgeler arasında sermayenin serbest akışını sağlamalıdır. e Serbest rekabetin erdemlerini savunmalıdır. Fakat devletin genelde piyasalarda belli işletmelerin çıkarını gözeterek tekelleşmeye destek olduğuna inanılır

* İşletmelerin çıkarlarına ve sermaye birikim çabalarını sınırlandırmaya çalışan grupları (sendikalar, sosyal hareketler) engellemeye çalışmalıdır. e Ulusal sınırlar ötesi sermayenin serbest hareket etmesini sağlamalı ve yeni piyasa- lar yaratmaya çalışmalıdır. » İflas tehlikesi olan finansal kurumları kurtarmalıdır (tıpkı 2007-8'de Bear Sicarns, Fannie Mae and Freddie Mac, AIG ve Citibank örneklerinde olduğu gibi).

Eleştirmenler genel olarak neo-liberal devletin elitleri öne çıkardığını fakat demokra- tik gözükerek bu gerçeği sakladığını savunur. Pek çok kişiye görc nco-liberal devlet anti-demokratiktir. Özgürlük ve serbestlik vurgusu genelde sadece piyasayla sınırlı kalır.

Genel geçer görüşün aksine neo-liberalizım devleti işlevsiz hale getirmemiştir. Dev- letin kurum ve pratikleri neo-liberal piyasa ve ekonominin ihtiyaçlarını ve çıkarlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Ne var ki neo-liberal devlet içsel çelişkilerle doludur. Bir kere, otoriter tarafları sözde bireysel özgürlük ve demokrasi desteğiyle bir arada yer alır. Ayrıca istikrara bağlı olsa da, operasyonları özellikle de finansal (ve diğer) spekülasyonlara verdiği destek istikrarsızlığa yol açar. Sonra rekabete bağlı olsa da tekelleşmeye yönelik çalışır. En genel olarak da ekonomik elitleri desteklediği için herkesin iyiliğini desteklediği fikri- nin yalan olduğu ortaya çıkar.

Neo-Liberalizmi Eleştirmek

Karl Polanyi'nin Erken Dönem Fikirleri Güncel neo-liberalizm eleştirileri, özellikle de ekonomik olanları, Karl Polanyi'nin (1886—1964) çalışmalarına özellikle de 1944 kıtabı Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri'ne dayanır. Sadece ekonomiye odaklanmayı, özellikle de ekonomik liberalizmin öz çıkara dayalı kendini düzenleyen veya düzenlenmemiş piyasa odağını eleştirir. Ona göre bunlar evrensel ilke- ler âeğil, kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilişkili yeni gelişmelerdir. Polanyi laissez-faire ("bırakınız yapsınlar") sisteminin devletin yardımıyla kurulduğunu ve sürdürüldüğünü gösterir. Dahası laissez faire sistemi kendi başında bırakılacak olsa toplumu yok edebi- lir. Bu tehlike, toplum ve devlette karşı tepkilere (sosyalizm, komünizm, Yeni Düzen) yaratır. Toplum kendini serbest piyasanın sorunlarından, özellikle de ürünleri ve onları üretenleri korumaya çalışır. Laissez-faire piyasanın genişlemesi ve devletin ve toplumun buna karşı kendini korumak üzere verdiği tepki çifte hareket olarak tanımlanır. Ekono- mik liberalizm bu karşı tepkileri (korumacılık biçimleri de dahil olmak üzere) ekonomik piyasanın işleyişini engelleyen "hatalar" olarak görürken, Polanyi bunların serbest piya- sanın kötülüklerine karşı gerekli ve istenilen tepkiler olduğunu düşünür. Polanyi kendi düzenleyen piyasa fikrinin absürt olduğunu görür. Sosyalistlerin, komünistlerin, Yeni Düzencilerin liberalizm ve serbest piyasaya karşı komplo kurdukları fikrini mit olarak tanımlar. Bu komplo değildir; toplumun serbest piyasa tarafından tehdit edilen kesim- lerinden gelen gayet doğal ve "eşzamanlı" kolektif bir tepkidir. Polanyi kendi zama- nında ekonomik sistemin topluma egemen olma eğiliminin tersine döndüğünü görür. Bu, serbest piyasa sisteminin ürettiği kötülüklerin sona ereceği ve daha fazla özgürlük

çifte hareket Laissez-faire piyasanın genişlemesi ve devletin ve toplumun buna karşı kendini korumak üzere verdiği tepki.

anlamına gelir. Yani Polanyi kolektif planlama ve kontrolün liberal ekonomik sistemin sunduğundan daha çok özgürlük üreteceğine inanır.

Yayınlandıklarından altmış sene sonra, hem de hiç hoşlanmadığı serbest piyasa sis- teminin hakim olduğu küresel bir ekonominin yükselişi dolayısıyla Polanyi'nin fikirle- rine yeniden dönmek ilginçtir. Polanyi toplum ve ulus devletten umutludur fakat bunlar küreselleşmenin yükselişi, özellikle de küresel ekonomi yüzünden güç kaybetmiştir. Margaret Thatcher'in (kötü) şöhrete sahip “Toplum diye bir şey yoktur” lafı önemli- dir. Güçlü sosyal ve politik etki olmadan piyasanın kolektif planlanmasının ve sosyal kontrolünün nasıl sağlanacağı belli değildir. Bu tip planlama ve kontrol küresel çağda yetersiz kalır. Bunun ötesinde küresel planlama ve kontrolün mümkün olup olmadığı ve istenilen bir şey mi olduğu da sorgulanmalıdır. Yine de bugün hayatta olacak olsa, Polanyi'nin mantığı onun küresel planlamayı savunmasına yol açardır. Çünkü o serbest piyasanın tehlikelerinden korkuyordu ve bu piyasa şimdi küresel ölçekte işlediği için daha güçlü ve tehlikeli.

2007-2009 arası yaşanan küresel ekonomik kriz, Polanyi'nin fikirlerinin önemini ortaya çıkarıyor. Piyasa hiç olmadığı kadar serbest; üzerindeki kısıtlamalar yok denecek kadar az. Bunun sonucunda bir dizi aşırılık (ödeyemeyecek olanlar verilen mortgageler,

Güncel Uygulamalar

Küresel Neo-Liberal Kapitalizm Öldü mü?

2007'nin sonlarında Amerika'da başlayan derin ekonomik gerileme sonraki aylar ve yıllarda hızla dünyaya yayıldı ve küreselleşmeyi, özellikle de neo-liberal ekonomik küreselleşmeyi tehdit etmeye başladı. Küreselleşmenin daha önceki evreleri de (mesela 1800”lerin sonundan 1914'e) savaş (Birinci Dünya Savaşı) veya gerileme/bubran aniden sona ermişti. Bu dönem- lerde sıkça verilen tepki sınırları kapamak, içe dönerek ekonomik “korumacılık” politikaları uygulamaktır. Burada amaç kalan kaynakları en iyi şekilde kullanarak ulusu her çeşit olumsuz küresel

akıştan (askeri işgal, borsa ve bankalara hücum) korumaktır. Fakat bu tip korumacılık genelde kapitalizme, özellikle de serbest piyasa ve ticarete dayanan neo-liberal küresel kapi- talizme ters düşer. Korumacılıkla kısmen veya tamamen kapanan sınırlar neo-liberal küresel kapitalizmin hayat kaynağı olan para gibi şeylerin akışını engeller. 2007'nin sonunda başla- yan küresel ekonomik kriz esnasında (neo-liberalizmin ve kapitalizmin kaynağı ve merkezi olan) Amerika'nın Başkanı Barack Obama başta olmak üzere çeşitli figürler korumacılığa dönmenin tehlikeleri konusunda uyarılar yapmaya başladılar. Bu konum Obama'dan sonra gelen Trump tarafından eleştirildi. Trump seçim kampanyasında neo-İiberal küresel ekonomik sistemin Amerika'daki sorunların kaynağı olduğunu vurgulayan popülist bir söylemi kullandı. Ülkeyi uluslararası anlaşmalardan çekip öncelikli olarak Amerika'nın ekonomik çıkarlarını koruyup "Amerika'yı yeniden harika yapacağını" iddia etti. Trump'ın Amerika'yı küresel neo-liberal ekonomik sistemden ne kadar uzaklaştıracağı henüz belli oşmasa da en azından retorikte bir neo-liberalizm karşıtlığına işaret etti.

Fakat bu son krizde daha geniş bir sorun ortaya çıkmış olabilir bu da neo-liberal küresel kapitalizmin kaderini etkiler. Kriz Amerika'da, finansal kurumlar ile onların riskli yatırımları ve kapitalist girişimler üzerinde yeteri kadar düzenleme olmadığı için başlamıştır. Dünyanın etrafındaki pek çok kurum (ne kadar riskli olduklarını anlamadan) bu yatırımları satın almış ve kayba uğramıştır. Dünyanın etrafında yaşanan kayıplar başka tür kayıplara yol açmış ve küresel | ekonomik sisteme karşı azalan inanç pek çok borsa ve ekonominin çökmesine sebep olmuştur. İş kayıpları hızlanmış, yoksulluk artmış ve ekonomiye dair endişe ile korkular yükselmiştir. Eski Fransız Başkanı Nicolas Sarkozy de dahil olmak üzere pek çokları Amerikan stili riskli neo-libe- ral kapitalizmi eleştirmiş ve ona küresel altematifler bulmaya çalışmıştır.

finansal kurumların aldığı riskler, anlaşılmaz ve kötü borçların riskini dağıtan finan- sal araçlar ("türevler")) Amerikan cv piyasasının çökmesine ve kredi sıkışmasına sebep oldu ve nihai olarak da küresel bir erimeyi başlattı. Polanyi tüm bunların sorumlusunun devletin piyasa üzerinde kontrolü olmaması olduğunu savunurdu. Zaten şu anda piyasa ve ekonomiyi düzenlemeye yönelik ilginin arttığına şahit oluyoruz.

Neo-Liberalizmin (Daha) Güncel Eleştirileri ONeo-liberalizmin kuram olarak sorunlarından biri dünyadaki herkesi belli ve kısıtlı bir ekonomik sağlık (zengin olmasa bile ekonomik açıdan iyi durumda olmak) ve politik özgürlük (demokrasi) istediğini varsay- masıdır. Aslında, ekonomik sağlığın (mesela çok çalışmak zorunda olmamak) vc özgür- lüğün (demokratik olarak seçilmiş olmasa bile devle engellerine maruz kalmamak) tanımlanışında büyük kültürel farklılıklar vardır. Neo-liberalizm genelde Kuzey'den, Amerika ve/ya küresel örgütlerden (mesela IMF) çıkar ve onların tanımlarını dünyanın geri kalanına dayatmaya çalışır. Dahası bu toplumlardaki bireyler arasında da farklılık- ları vardır ve bazı tanımlar onlara da dayatılır.

Diğer bir sorun da bu kuramın, bu ekonomik sistemi ve onun teknolojik, yasal ve kurumsal sistemleri dayatan kişilerin sosyal ve maddi çıkarlarını gizlemesidir. Bu sis-

Güncel Uygulamalar

Devam

Temel soru neo-liberal küresel ekonomiye alternatif olup olmadığıdır. Elbette ekono- miyi yönetmek için (sosyalizm gibi) pek çok yol vardır, fakat en olası ihtimal Amerika (ve diğer yerlerde) işleyen neo-liberalizmi reform etmektir. Yani küresel neo-liberal kapitalizm tükenmiş değildir. Kriz geçtiğinde sistemi reform edecek ve en kötü yetersiz ve tacizlerini sınırlandıracak veya yok edecek bir dizi reform gerçekleşmesi olasıdır. Bu da kapitalizmin hem ulusal hem de küresel girişimlerinde çeşitli düzenleme ve kısıtlama getirileceği anla- mına gelir. Sonuç olarak pek çokları Aralık 2007'de başlayan krizin, özellikle Amerika'da sistem serbest bırakıldığı için ortaya çıktığını savunuyor. Örneğin 2010 yılında Amerikan kongresi Dodd-Frank Wall Street Reformu ve Tüketiciyi Koruma Kanunu'nu yürürlüğe soktu. Buna göre 2007-2009 krizine yol açan sorunları regüle edecek finansal önlemler alındı. Avrupa, Asya ve dünyanın geri kalanında da benzer kanunlar yürürlüğe girdi. 2017'de Fransa başkanlığına Emmanuel Macron seçildi. Macron neo-liberal kurumlarda çalışmış bir bankerdi ve neo-liberal küreselleşmeyi savunsa da en azından belli bir miktar regülasyonun gerekli olduğunu kabul ediyor. Bununla beraber eğer tarihteki örnekleri göz önüne alacak olursak, kapitalist işletmelerin sınırlamalara karşı çıkacaklarını ve sonsuz kâr arayışlarında üzerlerindeki sınırları aşmak için farklı yollar icat edeceklerini tahmin edebiliriz. Gerçekten de daah şimdiden bu tip

gelişmeleri gözlemliyoruz. 2017'nin ortalarında A.B:D. Temsilciler Meclisi eğer Senato kabul eder ve Trump da imzalarsa Dodd-Frank Kanunu'nu feshedecek bir tasarı sundu. Bu sayede kapitalizmi sınırlamaya ve regüle etmeye çalışan kanunlar esnetilecek. Tüm bu örneklerde regüle edilsin edilmesin neo-liberalizmin sapasağlam devam ettiğini görüyoruz. Şu anda uluslar, uluslararası kuruluşlar ve işletmeler gelecek için ne tür bir neo-liberalizm tahayyül ettiklerini tartışmakla meşgul.

Marksist ve neo-Marksist kuram açısından, bu kapitalizmin "iniş çıkışlı" niteliğini yansıtır. Kapitalizm çöküşlerin hızlı büyümeleri takip ettiği bir döngüde işler. Regülasyonla ilgili temel soru kapitalizmi toptan düzeltmek (ki bu Marksizm açısından imkansızdır) değil, dön- güleri yumuşatıp kapitalizmi canlı tutmaktur. Büyük soru çıkış zamanlarındaki kazanımların (ki bunlar nüfusun çok küçük bir kısmının yararınadır) inişlerin felaket yaratan sonuçlarına değip değmediğidir. Eğer değmiyorsa neo-liberal küresel kapitalizme karşı bir alternatif gereklidir.

---

temi dünyadaki herkes istiyor veya bundan faydalanacak diye değil, genelde Kuzeyli bazı insanlar çıkar sağlayacak diye savunulur.

Neo-liberalizmin diğer eleştirileri arasında dünyanın pek çok yerinde (Meksika, Arjantin) finansal kriz yarattığı, yeni servet yaratmak yerine var olan serveti (yoksuldan zengine) yeniden bölüştürdüğü, her şeyi metalaştırdığı, çevreyi yok ettiği, vb. bulunur. Dahası Amerika ve Çin'deki gibi bütçe açığı finansmanı, daha acil krizler (mesela artan bütçe açıkları, finansal kurumların iflastan kurtarılması ve Amerikan küresel hegemon- yasının çöküşü bu sistemin başarısızlığına dair işaretlerdir.

Neo-Liberalizm Öldü mü? 2007-9 ekonomik krizinin neo-liberalizmin sonunun baş- ladığına dair işaret olduğu savunulabilir (bkz. kutu). 2008'in sonlarında Fransa Baş- kanı Sarkozy şöyle der: "Piyasanın mutlak güce sahip olması gerektiği, hiç bir politik müdahaleyle sınırlandırılmaması gerektiği çılgın bir fikirdi." Burada o ana kadar neo- li- beralizmin hakim olduğu küresel ekonomik sistemden bahseder. Ayrıca "tüm finansal ve parasal sistemi baştan inşa etmemiz" gerektiğini savunur. Başka bir deyişle, tıpkı neo-liberalizmin Keynesci sistemi süpürdüğü gibi küresel neo-liberal ekonomik siste- min kalıntılarını süpürmeliyiz ve yerine henüz tanımlanmamış bir alternatif koymalıyız. Bunun nereye kadar gideceğini hep beraber göreceğiz fakat

neo-İberalizmi savunanlar hâlâ yok olmadı. Ekonomik krizin çalkantıları sona erince onların fikirleri belki yeni biçimlerde ortaya çıkabilir.

Her şey bir yana, bu ekonomik kriz bize sadece neo-liberalizmle ilgili neo-Marksist eleştirinin önemini değil aynı zamanda neo-Marksist alternatiflerin de önemini hatır- lattı. Şimdi neo-Marksist düşünceden iki önemli örneğe geçiyoruz.

Neo-Liberalizme Karşı Neo-Marksist Kuramsal Alternatifler

Neo-Marksist bakıştan neo-liberalizm eleştirisine değindik; fakat neo-Marksistler sadece eleştirmekle kalmamış aynı zamanda kendi kapitalizm kuramlarını geliştirmiş- lerdir. Neo-liberalizm kapitalizmi savunurken, neo-Marksistler onu eleştirir. Burada neo-Marksist yaklaşımdan iki örneğe yer vereceğiz. Bunlar, bu bölümde bahsedilen neo-liberalizmi açık veya üstü kapalı biçimlerde eleştirirler. Fakat sadece eleştiri olarak değil kendi içlerinde de oldukça önemli yaklaşımlardır.

Ulus-Ötesi Kapitalizm

Leslie Sklair iki küreselleşme sistemini ayrıştırır. İlki —kapitalist küreselleşme sis-temi— şu an egemendir. Diğeri ise daha doğmamış olan sosyalist sistemdir. Günü-müzün küreselleşme karşıtı hareketleri, dünyanın etrafında daha fazla insan hakları savunan hareketler, bu ikinci sistemin gelişini müjdeler. Küreselleşme karşıtı hareketler ve sosyalist biçimin olasılığı, küreselleşmenin güncel hali yüzünden, özellikle de sınıflar arasındaki uçurum ve kapitalist küreselleşmenin artan ekolojik sürdürülemezliği yüzünden ortaya çıkar.

Ulus devlet hâlâ önemli olsa da, Sklair sınırların ötesine geçen —hatta bazen devletlerin ön ayak olduğu— ulus-ötesi pratiklere odaklanır; bunlar kapitalist küre-selleşmede bölgesel sınırların önemini yitirdiğini gösterir. Bir Marksist olarak Sklair ekonomik ulus-ötesi pratiklere öncelik verir ve incelemesinin temellerinden birini **ulus-ötesi şirketler** oluşturur. Buradaki fikir kapitalizmin uluslararası bir sistem olmak- tan çıkıp (çünkü ulus devlet önemini yitirir) belli bir bölge veya devlete bağlı olmayan küreselleştirici bir sistem olduğudur.

İkinci önemli ulus-ötesi pratik politiktir ve burada **ulus-ötesi kapitalist sınıf** ege- mendir. Bu sınıf geleneksel Marksist anlamda kapitalistlerden oluşmaz. Yani illa üretim

araçları sahibi değillerdir. Sklair ulus-ötesi kapitalist sınıf içinde dört kesim ayırt eder, İlki ulus-ötesi şirketlerin ve onların yerci ortaklarının yöneticilerinden oluşur. İkincisi ise küreselleşen devletin bürokrat ve politikacılarından oluşan devlet! kesimidir, Üçüncü kesim 1se küreselleşen profesyonellerden oluşan teknik kesimdir. Son olarak da (tüccar ve medya yöneticilerinden oluşan kesim vardır. Bu, Marx'ın kapitalist diyc kavramsal- laştırdığı sınıftan çok farklıdır.

Ulus-ötesi kapitalist sınıf geleneksel anlamıyla kapitalist olmayabilir ama çeşitli şekillerde ulus-ötesidir. İlk olarak “üyelerinin” küresel (ve yerel) çıkarları ortaktır. İkinci olarak uluslar ötesinde çeşitli şekilde kontrol uygularlar. Yani iş yerinde ekonomik kont- rol, yerel ve uluslararası politikada politik kontrol ve uluslararası sınırların ötesinde kül- türel ve ideolojik kontrol uygularlar. Üçüncüsü çeşitli konular hakkında yerelden çok küresel bir bakışa sahiptirler. Dördüncüsü pek çok farklı ülkeden gelirler ama kendile- rini doğum yerlerinin ötesinde dünya vatandaşı olarak tanımlarlar. Son olarak da, nercde olurlarsa olsunlar tükettikleri mal ve hizmetler anlamında hayat stilleri ortaktır.

Üçüncü ulus-ötesi pratik kültür-ideolojidir ve Sklair özellikle kapitalist küreselleş- mede tüketimin **kültür-ideolojisi**nden bahseder. Burada odak kültür ve ideoloji olsa da, bu hem genel ekonomik yaklaşımlarda hem de Marksist kuramdaki geleneksel üre- tim ilgisine tüketimi de ekler ve bu yüzden ekonomiyi de içerir. Bu alanda, dünyanın etrafına yayılmış insanları ideolojik açıdan kontrol etmek, reklam, medya ve pazarlanan geniş tüketim ürünleri sayesinde iyice kolaylaşmıştır. Sonuç olarak tüm bunlar, ulus-ö- tesi şirketlere ve reklam ve medya kuruluşlarına yarayan küresel bir tüketim atmosferi yaratır.

Nihai olarak Sklair ulus-ötesi sosyal pratikler ve kurumlar arasındaki ilişkiyle ilgi- lenir. Ulus-ötesi şirketlerin ulus-ötesi kapitalist sınıfı kullanarak tüketim kültürü ve ideolojisini geliştirip sağlamlaştırdığını savunur. Bu da kapitalist üretim sisteminin ihti- yaçlarını tatmin eder. Bu ilişki küresel kapitalizmi tanımlar ve dünyadaki değişimlerde önemli bir güçtür.

Bir Marksist olarak Sklair sadece kapitalist küreselleşmeyi eleştirmekle yetinmez ona alternatif de sunar. Kendilerinin ulus-ötesi şirketler tarafından sömürüldüğünü düşü- nen şirketlerin korumacılık politikalarında bir umut bulur. Daha sürdürülebilir bir çevre yaratmak isteyen yeşil hareket ve geçtiğimiz yıllarda ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketler gibi oluşumlar konusunda da umutludur. Sosyalist

küreselleşme tohumları- nın özellikle insan hakları hareketlerinde bulunabileceğini düşünür. Bu hareketlerin ve diğerlerinin 21. yüzyılda hız kazanacağını ve ulus-ötesi şirketler tarafından ele geçiri- len küreselleşmeye direneceğini tahmin eder. Aslında Marksist diyalektik bir bakışla,

ulus-ötesi şirketler Kapitalist küreselleşmeye egemen ve operasyonları ulus devletlerin sınırlarını aşan şirketler.

ulus-ötesi kapitalist sınıf Geleneksel Marksist anlamda kapitalistlerden oluşmaz; illa üretim araçları sahibi değillerdir. Sklair ulus-ötesi kapitalist sınıf içinde dört kesim ayırt eder. İlki ulus-ötesi şirketlerin ve onların yerel ortaklarının yöneticilerinden oluşur. İkincisi ise küre- selleşen devletin bürokrat ve politikacılarından oluşan devlet kesimidir. Üçüncü kesim ise küreselleşen profesyonellerden oluşan teknik kesimdir. Son olarak da tüccar ve medya yöne- ticilerinden oluşan kesim vardır.

tüketimin kültür-ideolojisi Dünyanın etrafına yayılmış insanları ideolojik açıdan kontrol etmek, reklam, medya ve pazarlanan geniş tüketim ürünleri sayesinde iyice kolaylaşmıştır. Sonuç olarak tüm bunlar, ulus-ötesi şirketlere ve reklam ve medya kuruluşlarına yarayan küresel bir tüketim atmosferi yaratır.

kapitalist küreselleşmenin kendi mezarını kazdığını düştinür. Yani genişleme karşıtlara (küresel kapitalizmin ekonomik başarısından) kaynak, (küresel kapitalizmin başarılı örgütlenmesini kopyalayan) örgütsel biçimler ve açık bir amaç sağlar. Yani ulus-Öteyi şirketler başarılı oldukça, tacizleri de artar vc küresel sistemde onların merkezi aktörler olarak yerine geçecek başka alternatifler bulma ihtiyacı gelişir.

İmparatorluk Küreselleşmeye dair en önemli ve en tartışılan yaklaşım Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* eseridir. Postmoderm sosyal kuram hakkında çekinceleri olsa da, küresel ekonominin postmodernleşmesini incelerler, Moderniteyi **emperyalizm**le ilişkilendirirler. Tanımlayıcı özelliği merkezdeki ulusların, dünyadaki çeşitli bölgeleri ekonomik olarak kontrol edip sömürmesidir. Postmodern bir hareketle, bu süreci “merkezsizleştirirler” ve imparatorluğu aynı sürecin belli bir ulus (veya olu- şum) merkezi olmadan gerçekleşmesi olarak tanımlarlar. Başka bir deyişle, modern egemenlik bir yere dayanırken, postmoderu haliyle imparatorluk egemenliği yok-yerde var olur. Yani belli bir merkez yoktur,

bölgesizleşmiştir, iletişim biçiminde (özellikle medyayla) sanaldır ve sonuç olarak imparatorluk her yerdedir.

İmparatorluk henüz tamamen var olmaz; şu an oluşma aşamasındadır ama onun parametrelerini anlayabiliriz. İmparatorluk dünyayı tek bir mantıkla yönetir fakat kal- binde tek bir iktidar yoktur. Tek bir komuta kaynağı yerine, imparatorluğun gücü tüm topluma ve dünyaya yayılmış haldedir. Ne kadar egemen gözükse bile, Amerika bile Hardt ve Negri'nin kullandığı anlamda imparatorluk değildir. Fakat Amerika'nın ege- menliği imparatorluk için önemli bir öncüdür ve hâlâ dünyada ayrıcalıklı bir konumda- dır. Fakat yavaş yavaş yerini imparatorluk almaktadır.

İmparatorluğun coğrafi ve bölgesel sınırları yoktur. Zamansal sınırları da yoktur çünkü (başarısız olsa da) tarihi askıya alıp sonsuza dek var olmayı amaçlar. Alt sınırı yoktur çünkü sosyal dünyanın en altlarına inmeyi amaçlar. Yani sosyal dünyanın sadece temellerini (düşünce, eylem, etkileşim, gruplar) değil, biyo-gücü kullanarak insan doğası ve nüfusu, insanların beyin ve bedenlerini kontrol etmeyi amaçlar. Bir anlamda ımparatorluk, emperyalizmden daha hırslıdır çünkü hayatı en derin seviyeleriyle bera- ber tümden kontrol etmeye çalışır.

İmparatorluğun küresel gücünün temelinde yeni bir yasal güç olması yatar. Yani düzenin kurulması, normlar, etik gerçekler ve neyin doğru olduğuna dair ortak bir hisse dayanır. Bu yasal oluşum imparatorluğun gücünün kaynağıdır. Yani neyin "doğru" olduğuna karar verip buna göre dünyanın her yanında insani sorunlarda, anlaşmalarda, istenmese de barışı dayatarak müdahale edebilir. "Adil savaşlara" girebilir çünkü yasal oluşumu bunu meşrulaştırır. Bu tip savaşlar artık kutsal bir vazife olmuştur. Yasal olu- şumun dünyanın etik düzenine tehdit olarak gördüğü herkes ve her şey düşmandır. Adil savaşa girme hakkı sonsuzdur ve medeniyetin tüm alanını kapsar. Zamansal olarak da sınırsızdır; daimi ve sonsuzdur. Adil savaşta etiğe dayalı askeri eylem meşrudur ve amaç istenilen düzen ve barışı sağlamaktır. O halde imparatorluk sadece kaba kuvvete dayan-

emperyalizm Merkezdeki ulusların, dünyadaki çeşitli bölgeleri ekonomik olarak kontrol edip sömürmesi.

imparatorluk Küreselleşmeye dair merkezsiz ve postmodem bir bakış; temelinde düzenin kurulması, normlar, etik gerçekler ve neyin doğru olduğuna dair ortak bir hisse dayalı yasal bir oluşumla dünya çapında güç uygulamak yatar. Bu yasal oluşum

neyin "doğru" olduğunu karar verip buna göre dünyanın her yanında insani sorunlarda, anlaşmalarda, istenmese de barışı dayatarak müdahale edebilir.

maz, doğru olduğu düşünülene hizmet edecek gücü yansıtma yetisine dayanır (bunun örnekleri Amerika'nın Irak ve Afganistan'a açtığı savaşlarda görülebilir).

İmparatorluk üçlü bir mecburiyete dayanır. İlk olarak her şeyi içine kalmaya çalı- şır. İyi niyetli ve liberal bir maskesi vardır. Fakat içine alma sürecinde farklılıkların, direnişin ve çatışmanın yok olduğu düz bir dünya yaratır. İkinci olarak imparatorluk farklılıkları ayrıştırır ve ileri sürer. Farklı olanlar kültüre! olarak takdir görürken, yasal açıdan bir kenara atılır. Üçüncüsü farklılıklar bir kez yerine oturdu mu, imparatorluk onların arasında hiyerarşi kurar ve bunu yönetmeye çalışır. Hiyerarşi kurma ve yönetim, imparatorluğun gerçek gücüdür.

O halde imparatorluk küreselleşmeye ve dünyada gücün kullanılmasına dair post- modem Marksıst bir bakıştır. Fakat kapitalistler veya kapitalist uluslar yerine dağınık imparatorluk kontrol sahibidir. İmparatorlukta kapitalistler yoksa proletarya var mıdır? Hardt ve Negri'ye göre proletaryanın zamanı tükenmiştir. Fakat imparatorluğa karşı çıkacak proletarya yoksa muhalefet nereden çıkacaktır? Marksist bir bakışla hareket eden Hardt ve Negri'nin muhalefet yaratacak bir güç de bulması gerekir. Bu konuda hayal kırıklığına uğratmazlar ve çokluk kavramını ortaya atarlar. Bu pek çok açıdan enteresan bir terimdir. Bir kere proletaryadan daha genel ve soyuttur ve bizi kısıtlı bir ekonomi odağından kurtarır. İkinci olarak da imparatorluğa karşı pek çok potansiyel muhalefet vardır; aslında imparatorluğu kontrol edenler çokluğun karşısında azınlıktır.

Çokluk, dünyanın etrafında ımparatorluğu çeşitli şekillerde, emeğini (imparator- luktaki gerçek üretken güç) de kullanarak yaşatan insanlar topluluğudur. Emeğini kul- lanmanın haricinde tüketimin kültür ideolojisini benimseyerek ve sunulanları tüketerek de imparatorluğu yaşatır. Kapitalizm ve onun proletaryayla olan ilişkisi gibi, impara- torluk çokluğun, onun yaratıcılığının ve üretkenliğinin üzerinde bir asalaktır. Marx'ın proletaryası gibi (ki bu kuramda yok olur) çokluk imparatorluktakı yaratıcılık gücüdür. Yine proletarya gibi çokluk özerk karşı-imparatorluk yaratarak imparatorluğa son vere- bilir. Karşı-imparatorluk, imparatorluk gibi, küresel akış ve değiş tokuşlarla yaratılan ve oluş halinde olan küresel bir olgudur. Küreselleşme bölgesizleşmeye (ki çokluk bölge- sizleşmede

önemli bir güçtür) yol açar, bu da çokluğun küresel kurtuluşu için bir koşul- dur. Yani Marx'ın da tahmin ettiği gibi bölgesizleşmeyle sosyal devrim belki de ilk kez küresel seviyede gerçekleşebilir.

O halde Hardt ve Negri küreselleşmenin eleştirmenleridir, fakat küreselleşmenin — ister modem kapitalist emperyalist ister postmodern imparatorluk olsun— içinde ütopik bir potansiyel de görürler. Yani küreselleşmenin kendisi sorun değildir, emper- yalizm ve imparatorluk içinde aldığı biçim sorundur. Bu ütopik potansiyel her zaman orada olmuştur fakat modern egemen iktidarların ideolojik kontrolü veya askeri gücü yüzünden ezilmiştir. İmparatorluk şimdi, kontrolde olabilir fakat onun bu potansiyeli bastırma ihtiyacı çokluğun onu ifade etme ihtiyacıyla sarsılır. Sonuç olarak küreselleş- mede evrensel özgürlük ve eşitlik potansiyeli vardır. Dahası küreselleşme bizi insanlık tarihini nitelendiren soyutlanma politikalarından korur. Soyutlanma çokluğun aradığı küresel değişimi engelleyecek bir süreçtir. Küreselleşme ilerledikçe daha çok insan kar- şı-imparatorluğun yaratımına katılacaktır. Bu küresel odak, Hardt ve Negri'yi yerele ve oradaki sorun ve potansiyellere odaklanan diğer postmodemist ve post-Marksistlerden

çokluk Dünyanın etrafında imparatorluğu çeşitli şekillerde, emeğini (imparatorluktaki gerçek üretken güç) de kullanarak yaşatan insanlar topluluğudur; imparatorluğa son verme gücüne sahiptir.

Güncel Uygulamalar

Büyük Küresel Ekonomik Çöküş

Küreselleşmenin gerçekliğine dair herhangi bir kuşku varan 2007'de buşlayan ve 2008'de iyice artan ekonomik kriz buna son verdi. Önce Amerikan ev piyasasını etkileyen bir korun olarak başladı. Ketü mortgage borçları ve insanların borçlarını ödeyememeye buşlamalarıyla tetiklendi. İlk başta Amernka'ya has, Küçük ve halledilebilir gibi gözüken bu sorun sonunda kontrolden çıktı ve dünyanın diğer ükelerine de yayıldı.

Kötü mortgage borçlarının küçük parçaları ayrılarak finansal araç olarak (“İpoteğe l dayalı menkul kiymetleştirilerek) Amerika'da ve diğer ülkelerdeki finansal kurumlara satıldığı ortaya çıktı. Diğer ülkelerde Amerikan ekonomisine, morigage borçlarının güvencesi ve finansal aracın içindeki bir kaç mortgage'ım batmasının aracın (ümünü elkilemeyeceğine güvenerek bu tip yatırımlar yapıldı.

Fakat kötü mortgage borçlarının sayısı giderek arttı ve bu finansal araçlar giderek daha tehlikeli olmaya ve değer kaybetmeye başladı. Sonunda büyük Amerikan finans kurumlarının bazıları (mesela Lehman Brothers, Indy Mac ve Washington Mutual bankaları) battı bazıları da Amerikan hükümeti tarafından kurtarıldı (Fannie Mac, Freddic Muc, AIG). Bu gelişmeler tüm dünyadaki finans kurumlarını riske soktu çünkü ellerinde değeri düşen finansal araçlarla kalakalnışlardı.

Bundan önce küresel ekonominin artık Amerikan ekonomisine o kadar sıkı bağlı olmadığı fikirleri dolaşıyordu. Pek çok bölge (AB) ve ulus (Çin, Hindistan, Brezilya) ekonomik olarak o kadar güçlenmişti ki Anterikan ekonomisinin gerilemesinden kendi aralarında ticaret yaparak veya kendi ürünlerini tüketerek sağ kurtulabilecekleri düşünülüyordu. Pek çokları daha önce yaşanan ekonomik krizlerin (mesela 1990'ların sonunda Asya'da yaşanan finansal kriz) geçmişte kaldığına inanıyordu.

Fakat durumun aslında böyle olmadığı ve bir Amerikan ekonomik sorununun giderek küre- sel bir soruna dönüştüğü anlaşıldı. Dünya çapında bankalar ve finans kurumları baskı altına girdi; bazıları battı, bazıları ise hükümetleri tarafından kurtarıldı. Pek çok hükümet, ekonomileri yaşa- tabilmek için ekonomiye büyük paralar aktardı. Bazı uluslar tamamen battı (İzlanda) veya ciddi ekonomik sorunlarla

karşılaşıp (Macaristan, Pakistan) IMF'den finansal destek istemek zorunda kaldı. Küresel olarak tüketim azaldı ve sonuç olarak, azalan talep yüzünden üretim de azaldı. Nere- deyse 1590 dolara yükselmiş olan küresel petrol fiyatları 40 dolara düştü çünkü küresel ekonomiler yavaşladıkça talep azaldı. Diğer metalara (mesela bakır) olan talep ve bu yüzden bunların fiyatları da düştü.

2007-8'de yaşanan ekonomik krizin bu ve diğer unsurları dünyanın ne kadar iç içe geçtiğini ve ekonomik sorunların dünya çapında ne kadar kolay yayıldığını gösterdi. Ulus devletleri veya bölgelerin kendilerini bu olumsuz ekonomik akışlardan ve genel olarak küreselleşmeden korumak için yapabilecekleri çok az şey vardır. Elbette bu iki yönde de işler, küresel ekonomi düzeldikçe bu düzelmelerde dünyaya yayılacaktır.

---

ayırır. Hardt ve Negri'ye göre yerele odaklanmak sorunlarımızın ve kurtuluş potansiye- limizin kaynağının küresel seviyede, imparatorlukta yer aldığı gerçeğini gizler.

Hardt ve Negri karşı-imparatorluğu öngörse de, Marx'ın komünizm örneğindeki gibi, oraya nasıl ulaşacağımıza veya neye benzeyeceğine dair bir rehber sunmazlar. Marx'ın komünizmi gibi, karşı-imparatorluk da çokluğun gerçek pratiğinden (praxis) oluşacaktır. Karşı-imparatorluk küresel olmalıdır, her yerde bulunmalıdır ve imparatorluğa karşı olmalıdır. Karşı-imparatorluk giderek daha olası hale gelir çünkü imparatorluk çokluğu kontrol etme yetisini kaybeder. Yani imparatorluk çabalarını ikiye katlamalıdır (mesela polis gücüyle) ve bu da çokluğu harekete geçirecek ve Karşı-im- paratorluğun olasılığını arttıracaktır. Hardt ve Negri postmodemistler olarak Marksist kuramdaki aktör tipine odaklanmayı reddeder. Özellikle de giderek sömürünün farkına varan proleter devrimci aktöre verilen merkezi önemi reddederler. Onun yerine firar, göç, nomadizm gibi çokluğun aktörsüz, kolektif eylemlerine odaklanırlar, Postmodern yaklaşıma ve onun bedene yaptığı vurguya uygun olarak ardı ve Negri şimdi toplum- sal cinsiyet, cinsellik ve estetik mutasyon (mesela dövme ve picrcing gibi) alanlarında gerçekleşen türde yeni bedensel biçimleri içeren yeni bir “barbarlık” çağrısı yaparlar. Bu bedenler dışsal güce daha az boyun eğer ve karşı-imparatorluğun (emeli olan yeni hayat yaratma potansiyelleri daha fazladır. Yani devrimsel güç bilinçli bir aktör değil, yeni bedensel cisimsel biçimlerdir.

Hardı ve Negri üretimle ilgili Marksist pozisyonu devam ettirse de, üretim ve çalışmanın gayri maddi, entelektüel ve iletişimsel emeği içerdiği yeni bir sistem olduğunu kabul ederler. Bu tip işlerde çalışanların —çokluğun temel bir parçası ve giderek artan bir bölümü— kontrolü giderek daha da önem kazanır. Fakat küresel iletişim ve idcolo- jiyle (medya sayesinde) kontrol edilseler de iletişim ve ideoloji sayesinde çokluğun dev- rimci potansiyeli de ifade edilir. İletişimle ilgili temel şey, dünyanın etrafında kolayca ve etkin biçimde hareket etmesidir. Bu imparatorluğun kontrol sağlamasını, üretimi küresel olarak örgütlemesini ve o iletişim sayesinde kendini meşru kılmasını kolaylaş- tırır. Bunun tersi de, yani çokluğun karşı-imparatorluğu yaratması için kullanacağı bir mekanizma olduğu da gerçektir. |

POLİTİK KURAM

Küreselleşmeyle ilgili sosyolojiden çok, siyaset bilimi temelli bir kaç kuram vardır. **Uluslararası ilişkiler** dünya ulus devletlerinin arasındaki ilişkilere odaklanır. Bunlar dünyadaki ayrı aktörler olarak tanımlanır; iyi çizilmiş sınırlar içindedirler ve kendi sınırlarında egemendirler. Ayrıca devletler arası ayrı ve iyi tanımlanmış bir sistem vurgusu vardır.

Uluslararası ilişkiler içinde, **politik gerçekçilik** uluslararası politikanın güce, organize şiddete ve son kertede savaşa bağlı olduğu varsayımıyla başlar. Ulus devletlerin küresel sahnede egemen aktörler olduğunu, tutarlı birimler olarak hareket ettiklerini, gücün sadece kullanılabilir değil aynı zamanda küresel sahnede güç kazanmak için etkin bir yöntem olduğunu ve dünya politikasında askeri konuların son derece önemli olduğunu varsayar.

Karmaşık bağımlılık ulus devletlerin birbirleriyle pek çok kanal aracılığıyla, resmi ve gayri resmi, normal ve arka kanallar aracılığıyla ilişkiye girdiğini savunur. Karmaşık bağımlılık, gerçekçilikten, toplumları devlet dışında birbirine bağlayan gayri resmi kanallara (mesela çok uluslu şirketler) verdiği önemle ayrılır. Devletler arası ilişkilerde belli bir hiyerarşi yoktur ve askeri konuları her zaman veya sıklıkla egemen olduğu kesin değildir. Ulus devletler arasında koalisyonlar kurulabilir. Çatışmalar ortaya çıkabilir; eğer çıkarsa yoğunluk açısından fark gösterir. Karmaşık bağımlılık

uluslararası ilişkiler (Dünya ulus devletlerinin arasındaki ilişkilere odaklanan siyasi kuram.

politik gerçeklik Uluslararası politikanın güce, organize şiddete ve son kertede savaşa bağlı olduğu varsayımıyla hareket eden kuram.

karmaşık bağımlılık Ulus devletlerin birbirleriyle pek çok kanal aracılığıyla, resmi ve gayri resmi, normal ve arka kanallar aracılığıyla ilişkiye girdiğini, toplumları devlet dışında bir- binne bağlayan gayri resmi kanallara (mesela çok uluslu şirketler) olduğunu savunan siyasi kuram.

bir ulus devletin diğer(ler)ine uyguladığı askeri gücün azalmasına hatta yok olmasına yol açar, fakat askeri eylem bölgede veya blokta devam edebilir. Uluslararası örgütle- rin gerçekçi bakışta oynadığı rol küçükken, karmaşık bağımlılıkla genişler. Bu örgütler farklı ülkelerin temsilcilerini bir araya getirir, gündem belirler, koalisyonların oluşması için katalizör olur, politik inisiyatiflerin ortaya çıktığı alanlar olur ve güçsüz devlcile- rin uluslararası arenada daha güçlü roller almasına yardımcı olurlar. O halde karmaşık bağımlılık perspektifi ulus devletler arasındaki ilişkilere yoğunlaşmaya devam cder uma bu ilişkilerin doğasına dair daha geniş bir bakış benimser.

Uluslararası ilişkilere ve onun türevlerine eleştiri sunan çeşitli pozisyonlar da var- dır. Bunların arasında uluslararası politik ekonomi ile ilişkili araştırmacılar vardır. Onlur uluslararası ilişkilerin politik ve ekonomik güce sahip (mesela şirketler) diğer unsurları yadsıyan devlet merkezciliğini eleştirir ve daha çok giice odaklanırlar.

Küreselleşme ve politika üzerine yapılan araştırmalarda en çok tartışılan konu ulus devletlerin kaderi konusudur. Pek çok kuramcı çeşitli küresel süreçlerin, özellikic de küresel ekonomik akışların ulus devletleri tehdit ettiğini düşünür. Bazıları ulus devletlerin kontrolünün dışındaki dev ve büyüyen sınırsız küresel ekonomiye kıyasla devletin artık çok küçük bir aktör olduğunu savunur. Ulus devletler bir zamanlar piyasaları kont- rol etmiş olsa da artık piyasalar ulus devletleri kontrol eder.

Ulus devletin özerkliğini tehdit eden etkenler arasında bilgi akışları, yasadışı göç- menler, yeni sosyal hareketler, teröristler, suçlular, uyuşturucu, para (kara para ve diğer finansal araçlar), seks ticareti bulunur. Bu tip akışlar çeşitli teknolojilerin gelişmesiyle mümkün hale gelmiştir. Ulus devlet aynı zamanda ulus devletlerin kontrolünden bağım- sız hareket eden küresel ve ulus-ötesi örgütlerin (mesela AB) gücünün artmasıyla da zayıflar. Başka bir etken de kendi başına hareket eden ulus devletin çözemeyeceği küre- sel sorunların (AIDS, tüberküloz) büyümesidir. Belirgin

tarihsel bir etken de eskiden bazı devletleri birleştiren bir güç olan Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Yugoslavya ve onun Soğuk Savaş sonunda dağılması buna bir örnektir ama en önemli örnek Sovyet- ler Birliği'nin bağımsız ulus devletlere (Rusya, Ukrayna, Gürcistan, vb.) ayrılmasıdır. Bir de "başarısız devletler" (mesela Somali) vardır. Buralarda aslen işlevsel ulusal bir hükümet bulunmaz veya devletler dağılma sürecindedir. Bu devletler sınırlarını koruyamazlar.

Tüm bunları özetlemenin bir yolu ulus devletin giderek daha geçişken olduğunu söylemektir. Kanıtlar bunu destekler fakat hiç bir ulus devlet hiç bir zaman sınırlarını tamamen koruyabilmiş değildir. O halde yeni olan ulus devletlerin geçişkenliği değil, bundaki artış ve sınırların ötesinde geçebilen akış türleridir.

Bazıları yukarıda bahsedilen pozisyonu eleştirir. Ulus devletin hâlâ önemli bir aktör olduğu ve küreselleşme sürecinde güç sahi olduğu, ulus devletlerin küreselleşme karşı- sındaki etkisinin farklı olduğu ve ulus devletin yok oluşuna dair fikirlerin abartı olduğu savunulur.

Bazı araştırmacılar devletin rolünün sadece kalıcı olduğunu değil günümüz dün- yasında arttığını da savunur. Dört kolektif güvensizlik sorunu —terörizm, ekonomik küreselleşmenin taşeronlaşma ve küçülmeye yol açması, göçlerin ulusal kimliği teh- dit etmesi ve AIDS gibi küresel hastalıkların yayılması— devlete olan ihtiyacı arttı- rır. Dahası devlet bu tehditlere tepki vermekle kalmaz, abartarak veya tehlike yaratarak vatandaşlarını daha güvensiz hale getirir. Buna güzel bir örnek 2003 yılında başlayan Irak savaşı öncesi Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin savlarıdır. Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve bunun kendileri için direkt tehlike yarattığını söylemişlerdi. Amerika, Irak'ın deniz aşırı gemileri kullanarak öldürücü kimyasal ve biyolojik maddeyle Amerikan şehirlerini hedef alarak milyonları öldürebileceğini bile savunmuştu. Kolektif güvensizlik Irak savaşı ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi lehine kamuoyu yaratmıştı.

Ulus devleti destekleyen bu savın diğer bir tarafı da çeşitli küresci süreçlerin her- kesin inandığı kadar güçlü olmadığıdır. Mescla küresel işletmeler ülke içi şirketlere kıyasla daha az parlaktır. Bazıları da 19. yüzyılın sonundan ve 20. yüzyılın başından beri Amerika'ya ve diğer ülkelere göçün azaldığını gösterir ve ulus devletin geçişken- leşmesi olgusunu sorgular.

Buna bağlı bir nokta da küreselleşmeyi sadece ulus devlete karşı bir tehdit veya kısıt olarak görmektir. Bu aynı zamanda ulus devlet için bir firsat da olabilir.

Mesela Avustralya'da küreselleşmenin talepleri değişim (en azından neo-liberal perspektiften) için kullanılmış ve korumacılıktan uzaklaşılıp (neo) liberalleşme yoluna girilerek dev- let işletmeleri özelleştirilmiş ve sosyal devlet sınırlandırılmıştır. Burada küreselleşme retoriği, özellikle de küreselleşme ve etkilerinin abartılması, bu tip değişimleri isteyen politikacıların işine yaramıştır. Avustralyalı politikacılar Avustralya toplumunu reform etmek için küreselleşmeyi bir ideoloji olarak kullanmışlardır.

Özet

1. Küreselleşme kuramı hem dünyadakı hem de akademideki gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır.
2. Küreselleşme kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal olarak incelenebilir. Tüm hu alanlardaki çalışmalar homojenleşme/helerojenleşme tartışmalarını içerir.
3. Giddens'in küreselleşme çalışmalarının merkezi modernitenin ezici gücü yüzünden kontrol kaybetmek ve kaçak bir dünya yaratma olgularıdır.
4. Beck ulus devletin çöküşü, ulus-ötesi örgütler ve muhtemel ulus-ölesi bir devlet yüzünden küresellikten umutludur.
5. Bauman'a göre küresel dünya, hareketlilik sahibi olan ve olmayanlar arasındaki “mekân savaşlarıyla” tanımlanır. Fakat hareketliliğe sahip olanların bile ciddi sorunları vardır.
6. Küreselleşmeye dair kültürel kuramlar üç paradigmaya ayrılır —kültürel farklılık, kültürel birleşme ve kültürel melezleşme.
7. Kültürel farklılık, kültürler arasında küreselleşmeden etkilenmeyen kalıcı farklar olduğunu savunur.
8. Huntington, kültürel farklılığın en bilinen örneğini sunar. Dünyanın büyük medeni- yetlerine odaklanır ve Sinik ile Batı medeniyeti arasında ekonomik çatışma, İslam ile Batı medeniyetleri arasında da savaş ihtimalinden bahseder.
9. Kültürel birleşme, küreselleşmenin dünyada benzerliğini arttırdığını savunur.
10. Kültürel birleşmeye iki örnek McDonaldlaşma tezi ve dünyanın giderek “hiçliğin kür-emperyalleştiği” fikridir.
11. Kültürel melezleşme, küreselleşmenin kültürleri karıştırarak küresel ve yerele indirgenemeyecek yeni ve benzersiz kültürler ürettiği fikrini benimser.

12. Kültürel melezleşme fikriyle ilişkili kuramsal fikirler arasında kü-yerelleşme, melezleşme ve dilin melezleşmesi vardır.
13. Kültürel melezleşme başlığı altında Appadurai'ın akışlar ve onların arasındakı uyumsuzlukla düşüncesi bulunur.
14. Neo-liberalizm, ekonomik küreselleşme kuramında egemendir. Bireysel özgür- lük ve serbest piyasa fikriyle, devletin piyasaya müdahalesine karşıtlığı bir araya getirir.
15. Ekonomi ve politikada neo-liberalizm aşırılığı tepkilere yol açar. Karl Polanyı'nin "çifte hareket" çalışması bunlardan biridir ve laissez-faire piyasanın genişlemesi ve devlet ile toplumun buna verdiği tepkiyi ifade eder.
16. Leslie Sklair ulus-ötesi kapitalizme, özellikle de ulus-ötesi şirketlere, ulus-ötesi kapitalist sınıfa ve tüketimin kültür ideolojisine odaklanan neo-Marksist ekono- mik küreselleşme kuramı geliştirir.
17. Sklair ulus-ötesi kapitalizmin sosyalist küreselleşmenin oluşumu için temel oluştur- duğunu savunur.
18. Hardt ve Negri'ye göre kapitalist emperyalizmden imparatorluğun egemenliğine geçiş sürecindeyiz. İmparatorluğun merkezi yoktur ve yasal güce dayanır.
19. Çokluk imparatorluğu sürdürür ama potansiyel olarak onu yok etme ve karşı-ımpa- ratorluk yaratma gücü de vardır.
20. Küreselleşmeyle ilgili uluslararası ilişkiler, politik gerçekçilik ve karmaşık bağım- lılık gibi siyasi kuramlar vardır.
21. Politik küreselleşmenin temel konularından biri ulus devletin küreselleşme ile zayıflama derecesidir.

Önerilen Okumalar

ARJUN APPADURAT Modernin' at Large: Cultural Dimenslons of Glohalization Minncapolis: University of Minnesota Press, 1990.

BENJAMIN R. BARBER Jihad vs. McWorld. New York: Times Books, 1995.

ZYGMUNT BAUMAN Globalizarlon: The Human Conseguences. New York: Columbia University Press, 1998.

ULRICH BECK World Risk Society. Cambridge: Polity Press, 1999,

MANUEL CasTELLS The Rise of the Network Society. Malden, MA: Blackwcell, 1996.

ANTHONY GIDDENS Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives. New York: Routledge, 2000.

MICHAEL HARDT VE ANTON!O NEGRI Empire. Cambridec, MA: Harvard University Press, 2000.

MICHAEL HARDT VE ANTONIO NEGRI O Mulfitude: War and Democracy in he Age of Empire. New York: Penguin, 2004.

SAMUEL P. HUNTINGTON 7he Clash of Civilizations and (he Remaking of World

Order: New York: Simon & Schuster, 1996.

JAN NEDERVEEN PIETERSE OGlobalization and Culture: Global Melange. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2004.

GEORGE RiTzER 7he Globalization of Nothing 2. Thousand Oaks, CA: Pine Forge, 2007.

GEORGE RITZER G/obalization: A Basic Text. Malden, MA: Blackweli, 2010.

GEORGE RITZER 7/he McDonaldization of Society. 8th ed. Thousand Oaks, CA: Pine Forge, 2015.

JAMES N. ROSENAU Distant Proximities: Dynamics beyond Globalization. Prince-ton, NJ: Princeton University Press, 2003.

LESLIE SKLAIR Leslie Sklair G/obalization: Capitalism and Its Alternatives. Oxford: Oxford University Press, 2002.

JOSEPH E. STIGLITZ Joseph E. Stiglitz G/obalization and lis Discontents. New York: W. W. Norton, 2002.

JOHN TOMLINSON Globalization and Culture. Chicago: University of Chicago Press, 1999.

JOHN URRY Global Complexity. Cambridge: Polity Press, 2003.

Dizin

George Ritzer • Jeffrey Stepnisky

Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri

Türkiye'de sosyoloji öğrencileri ve eğitimcilerinin *Toplumun McDonald-laşması* eseriyle tanıdığı George Ritzer, aynı zamanda günümüzde kuramsal sosyolojik ders kitapları yazarları arasında önde gelen isimlerden biri. Sade dili, karmaşık kuramları basite indirgemeden aktarabilme yetisi ve kuramı güncel örnek ve pratiklerle açıklama becerisi, Ritzer'in kitaplarının sosyoloji eğitiminde tercih edilme sebepleri arasında. Ritzer'in klasik ve güncel kuramları bol örnekle öğrencilere sunduğu bu kitap da yazarın dünya çapında pek çok üniversitede okutulan kitapları arasında yer alıyor. Bu kitap, hem klasik hem de güncel sosyoloji kuramlarına faydalı bir giriş niteliğinde. Bir giriş kitabı olarak öğrencilerin merak ve ilgisini kamçılama görevini başarıyla yerine getiriyor. Her bölümde yer alan anahtar kavram, sözlük, güncel uygulamalar ve basit bir biyografinin aksine kuramcıların düşüncelerinin, yaşadıkları sosyal koşullarla nasıl şekillediğine dair küçük anekdotlar sunan biyografik skeçler, konuyu öğrencinin zihninde pekiştirmeye yarayacak araçlar olarak kullanılıyor. İyi bilinen tarihsel materyalizm, rasyonelleşme, yapısal işlevselcilik, sembolik etkileşimcilik ve feminizm gibi kuramların yanı sıra, ülkemizde yeni yeni tartışılmaya başlanan queer kuramı ve henüz Türkçe literatürde yerini bulamamış fakat özellikle Avrupa sosyoloji literatüründe önemli bir yeri olan sistem kuramı bu kitapta irdelenen kuramlar arasında. Kısacası sosyoloji eğitiminin belki de en önemli parçası olan ve öğrenciye sadece kendi mesleki alanında değil, yaşamı ve dünyayı irdelemek için de en büyük katkıyı sağlayacak araç olan kuramsal temel, bu kitapta tüm çeşitliliği ve canlılığıyla ele alınmış.

Irmak Ertuna Howison

ISBN-13: 978-9944-492-72-0
9 789944 492720

